

ISSN 1993-0259 (Print)
ISSN 2219-4649 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний
університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

За редакцією С. І. Шкарабана
Збірник засновано в 2007 році
Виходить чотири рази на рік

Випуск 12

Частина 1

Тернопіль
2013

Економічний аналіз
Випуск 12. Частина 1.

2013 рік

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Тернопільського національного економічного
університету,
протокол № 6 від 12 квітня 2013 р.*

Збірник наукових праць

*Засновник і видавець:
Тернопільський національний економічний
університет*

Виходить чотири рази на рік

*Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського
національного економічного університету
до поширення через мережу Інтернет,
протокол № 7 від 20 жовтня 2010 р.*

Заснований у червні 2007 року

Збірник входить до переліку наукових фахових видань Вищої атестаційної комісії України
у галузі економічних наук
(Постанова ВАК України № 1-05/4 від 14.10.2009 р.)

Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет;
редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр
Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2013. – Вип. 12. –
Частина 1. – 354 с. – ISSN 1993-0259. – ISSN 2219-4649.

Збірник наукових праць „Економічний аналіз” містить статті теоретичного та прикладного
характеру з актуальних проблем економіки, фінансів, обліку, аналізу й аудиту тощо.

Головний редактор

Шкарабан С. І., д. е. н., проф.

Відповідальний секретар

Ярошук О. В., к. е. н., доц.

Редакційна колегія:

Гуцал І. С., д. е. н., проф.

Крупка Я. Д., д. е. н., проф.

Лазаришина І. Д., д. е. н., проф.

Мних Є. В., д. е. н., проф.

Рудницький В. С., д. е. н., проф.

Літературний редактор

Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних
імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього
випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються
лише зі згоди автора та редакції.

URL: <http://econa.org.ua/>

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/index.html

<http://www.library.tneu.edu.ua/>

ISSN 1993-0259 (Print)

ISSN 2219-4649 (Online)

© Тернопільський національний економічний університет, 2013

© «Економічний аналіз», 2013

© Різник О. І., дизайн обкладинки, 2007-2013

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПП від 13 липня 2012 р.

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ЦІЛЬОВИХ РИНКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

<i>Abuselidze George</i> Undeveloped equity market as a factor preventing foreign investments (Georgia as an example)	9
<i>Ажаман Ірина</i> Особливості економіко-правового регулювання будівництва в сільському господарстві за часів незалежності України	13
<i>Антонюк Лариса, Запроводюк Анастасія</i> Роль корпоративного венчурного бізнесу в інноваційних системах ТНК	17
<i>Бездітко Олена</i> Методичні аспекти прогнозування ризиків сільськогосподарських підприємств	24
<i>Біляк Юлія</i> Зростання основних загроз для фінансово-економічної безпеки сучасного підприємства	28
<i>Богосян Марина</i> Ефективність діяльності акціонерних товариств аграрного сектору АР Крим	32
<i>Бозуленко Олександр</i> Методичні засади прогнозування чистої міжнародної інвестиційної позиції Китаю	37
<i>Бордюжа Анастасія</i> Основи забезпечення екобезпечного сільськогосподарського землекористування	47
<i>Бортнюк Тетяна</i> Відновлювана енергетика України	51
<i>Буга Наталія, Науменко Тетяна</i> Аналіз готовності України до впровадження економіки знань	55
<i>Витвицька Уляна, Леонова Тетяна</i> Оцінка стану та перспектив розвитку малого підприємництва в Україні	62
<i>Волошаненко Єлізавета</i> Удосконалення механізму управління видавничо-поліграфічною галуззю	68
<i>Вяткіна Тетяна</i> Наукові підходи до виділення шкіл та напрямів стратегічного управління	72

Галанець Володимир Завдання аграрної реформи та її реалізація	78
Гераймович Віолета Інвестиційна активність АПК України: особливості, проблеми та перспективи розвитку	83
Демиденко Світлана Теоретичні засади формування механізму фінансового планування	88
Донець Олег Інновація та її особливості в аграрному секторі економіки України	92
Дячук Олександр Практичне використання MARKAL/TIMES моделей для моделювання, прогнозування та аналізу розвитку енергетичних систем	98
Ємцев Віктор Проблеми розвитку конкурентоспроможності економіки України	104
Замлинська Ольга Стан та перспективи розвитку підприємств ліфтобудування	108
Заревчацька Тетяна Теоретичний підхід до формування механізму регулювання забезпечення інноваційної активності малого підприємництва	113
Заставнюк Любов Удосконалення організаційно-економічного механізму орендних земельних відносин у сільському господарстві	118
Златова Ірина Маркетингове середовище агропромислових підприємств України в умовах світової продовольчої кризи	123
Іванова Тетяна Статистична оцінка внеску малого бізнесу в розвиток економіки АР Крим	127
Іващенко Віктор Методологія аналізу результатів відтворення	131
Ильенко Оксана Моделирование стратегии инновационного развития национальной экономики в рамках международной экономической безопасности	134
Кирилова Лариса, Шульга Ірина Сільськогосподарське машинобудування в умовах глобалізації	140

Клімович Ольга Зміст та форми міжрегіонального співробітництва	145
Коваленко Наталя, Ульяницька Ольга Особливості розвитку металургійного комплексу України	150
Коккодей Татьяна, Абдрахманова Анастасія Мониторинг ефективності функціонування виноградо-винодельчого комплексу України методами факторного аналізу	156
Кочерга Микола Реалізація програми екологічного аудиту аграрних підприємств	162
Кравчук Ірина Імплементация в Україні Євразійського досвіду відтворювальних процесів в умовах «електронної демократії»	166
Крисяк Лариса, Драгончук Анна Перспективи розвитку ринку крьюінгових послуг в Україні	169
Кулішов Володимир Стратегія розвитку України в умовах глобалізації	175
Куценко Тетяна Вплив регіональної політики на інноваційний розвиток регіону	178
Ланова Марина Основні чинники економічного механізму фінансування переробних підприємств АПК	182
Ластовенко Олексій Спекулятивні складові руху інвестиційного капіталу на фондовому ринку	187
Лифар Владислава Механізм взаємодії учасників регіонального транспортно-логістичного центру та їх інтереси	191
Лозовський Олександр, Слободянюк Сергій Перспективи розвитку олійно-жирової галузі в Україні	195
Ляховець Олена, Прядко Ірина Фінансування інновацій як фактор регіонального розвитку	199
Макарова Елена Современное состояние использования земель сельскохозяйственного назначения Луганской области	204
Матвієнко Роман Моделювання регіонального економічного простору	210

Міненко Михайло Особистий внесок Г. Шульце-Делітча у розбудову кооперативного середовища Німеччини	217
Мороз Олена Закордонний досвід організації транспортного обслуговування населення в містах	222
Музиченко Катерина Особливості зарубіжних систем управління якістю послуг готельного бізнесу і створення системи конкурентних позицій туристичного сектору України	226
Непран Андрій Вплив зрушень у галузевій структурі на матеріаломісткість продукції переробної промисловості	231
Охріменко Оксана Оцінка ефективності реінжинірингу бізнес-процесів промислових підприємств	236
Панюк Тетяна Аналіз сучасного стану ринку праці України	243
Петрук Тетяна Державні та приватні ВНЗ: взаємовідносини на ринку освітніх послуг	247
Петрушенко Юрій, Костюченко Надія Економічний аналіз процесів соціальної мобілізації місцевих громад	249
Пинда Ростислав Стан незавершеного будівництва в Україні: регіональні проблеми	255
Поворознюк Інна Становлення інституту оплати праці в постсоціалістичних країнах	258
Романюк Олена Перспективи розвитку системи інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості	261
Савенко Ігор Продовольча безпека України – похідна від антропогенного навантаження на природне середовище	266
Седікова Ірина Вплив кон'юнктури ринку зерна на продовольчу безпеку регіону	270
Серьогіна Дар'я Комплексна система управління ДПП-проектами в Україні	273

Солнцев Сергій, Гнітецький Євген Світовий досвід функціонування технопарків та особливості їх розвитку в Україні	279
Стеблянко Олександр Моніторинг стану державного фінансового контролю земельних відносин	284
Стефаненко Маргарита, Баклажова Лілія Механізм удосконалення системи економічної безпеки України	288
Трофименко Олена Різновиди державного та наддержавного регулювання сфери відновлюваної енергетики	292
Турченко Тетяна, Котькова Вікторія Міжнародний досвід охорони праці та особливості його впровадження в Україні	299
Федун Ігор Фактори невизначеності та ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві	302
Фліссак Костянтин Форми та методи економічної дипломатії у сфері торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва	306
Фролов Сергій, Білопільська Олександра Оптимізація системи управління відходами на основі інструментів екологічного менеджменту	311
Харинович-Яворська Діана Торговельні мережі західної України: особливості та проблеми розвитку в конкурентному середовищі	315
Химинець Володимир Кластерна модель еколого-економічного розвитку Карпатського регіону	324
Чайка Юлія Економічний розвиток України відповідно до загальносвітових рейтингів	330
Черницька Тетяна Конкурентні позиції України на світовому ринку військово-технологічної продукції	335
Шукалович Василь Аналіз формування вертикально інтегрованих структур у птахівничому агробізнесі США: уроки для України	341

Якимчук Софія

Економічні механізми управління природоохоронною діяльністю в Рівненській області

348

Яремко Ігор

Тенденції розвитку лізингового механізму:
вітчизняна практика і зарубіжний досвід

352

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ЦІЛЮВИХ РИНКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

UDC 334

George ABUSELIDZE

Doctor of Economics,
PhD Finance, Money Circulation, Credit,
Professor at Shota Rustaveli State University (Georgia)
E-mail: abuseri@mail.ru

UNDEVELOPED EQUITY MARKET AS A FACTOR OF PREVENTION OF FOREIGN INVESTMENTS (GEORGIA AS AN EXAMPLE)

Mobilization of investments is one of the actual leverages for progress of national economy. The preference is given to the securities instead of the practical means of investing. Equity market, especially secondary market allows concentration of capital without intervention of government and investing in very profitable sectors. Secondary equity market, namely stock exchange is an approved mean of investment mobilization in the real sector of economy.

Keywords: investments, securities, equity market.

Since 1992 institutional improvement of equity market regulation in Georgia has passed the hard way: firstly, the Securities Department of the Ministry of Finance of Georgia was set up, then from September, 1994 to September, 1996 regulation and supervising of equity market was a function of the Securities Administration of the Ministry of Finance.

Based on the Law of Georgia "On Equity Market" adopted on 24 December, 1998 the unified service of equity market regulation, namely Unified Commission of Securities of Georgia was set up.

Nowadays equity market is able to operate independently. The system of security trading and settlement functions. Namely, as of 1 January, 2011 at the equity market operated: "Georgian Stock Exchange" - as the single stock exchange, "Securities Depository of Georgia" Ltd. - as the single central depository, also 35 brokerage companies, 135 brokers (physical persons), 8 security registrars, 124 registry keeping physical persons.

The equity market of Georgia has the following factual and potential participants: commercial banks, special investment funds, exchanges, brokerage companies and other institutional units of the equity market.

Presently there are some problems in formation and development of the equity market in Georgia. Rise in production is slow, national economy weakly complies with the regularity of market relations, volume of new emissions is small. Due to all above, capital market is weak.

For 1 January, 2011 in Georgia there were 1773 joint stock companies, what makes up 2% of legal persons of private law registered in Georgia. But the volume of investments placing by the way of shares emission was unconsiderable, so the role of share capital in the economy of Georgia was enough small. In 2012 already 1826 joint stock companies operated in Georgia, what was caused with that the most part of joint stock companies became share issuers not resulted development of production, but implementation of privatization strategy. Shares, as product

of market relations, originated resulted mass privatization of public enterprises.

In 2010 282 enterprises, i.e. 16% of all operating joint stock companies were admitted to the trading system of "Stock Exchange of Georgia" J.S.C. During 2010 in the stock exchange trading system transactions were concluded for the shares of 94 issuers, i.e. 33% of shares of the issuers admitted for dealing at the stock exchange. Totally, in 2000-2010 transactions were concluded for securities belonging to 136 issuers.

In 2011 capitalization of stock market equaled to 218 million Lari, what was more than the same index in 2010 by 18,7%. It made up 2,99% of the gross domestic product in 2011. But in 2003 capitalization reached 426 million Lari, what made up 5% of gross domestic product. As for liquidity, in 2003 annual turnover of Georgian Stock Exchange made up just 0,87% of capitalization. Although, we shall remark that these figures cannot reflect the real situation, as the methods of their calculation is not perfect. Sometimes the real price of shares is not even fixed, they are often granted. As for liquidity, it is on the low level, what, of course, misrepresents the circumstances at the Georgian stock exchange.

Stock market capitalization often includes cost of the shares of unreliable or bankrupt companies. As per data available at Georgian stock exchange for 2012, shares of "Tchiaturmanganum" J.S.C. which factually was a bankrupt, made up 26,3% of market capitalization.

Also share of "Media" J.S.C. located in Kutaisi being in a bad financial state in market capitalization made up 12%. 38% of capitalization belonged to the shares of "A-S-Telasi" which was not considered a successful company.

In 2010 supervision over off-exchange security trading became tougher, although rudiments of uncontrolled security trading of the first years of independent statehood of Georgia were not overcome. Resulted strengthening of governmental regulation of equity market volume of non-

© George Abuselidze, 2013

market security trading, so called “grey market” considerably decreased.

In 2009 off-exchange trading made up 94% of total delivery of securities, in 2009 – 57%, in 2010– decreased to 45-48%.

In 2011 equity market was provided a substantial support and specialized stock exchange auctions were arranged in the frames of the program of national property privatization. Before 2011, in the course of privatization stock exchange had been completely neglected as a privatization machinery. The first such auction was held on 10 December, 2011. Holding of specialized auctions became possible only at the end of the year, volume of trading was not big. Totally, in 2011 at the specialized auctions 4 transactions for 36.646 shares were concluded, their cost made up 10.148 Lari. Above all, only in 2011 it became possible to realize Memorandum of Holding Stock Exchange Auctions signed by the Ministry of Management of State Property, National Committee of Securities of Georgia and “Georgian Stock Exchange” J.S.C. as early as on 14 July, 2009, and start privatization of shares belonging to state through stock exchange.

Totally, at the equity market turnover was low. Besides, 95% of prices of transactions concluded in 2009 at “Stock Exchange of Georgia” J.S.C. belonged to two issuers (“VTB” and “Bank of Georgia”), 80% of prices of transactions concluded in 2010 belonged to two other issuers (“Bank of Georgia” and Department store “Tbilisi”), and 58% of prices of transactions concluded in 2011 belonged to three issuers (“VTB Bank”, “Borjomi Mineral Waters” and “Sakalakhshenproekti”).

In 2011 no primary public offer of securities was made.

Admitting of securities of enterprises to “Stock Exchange of Georgia” J.S.C. was performed through two levels: listing and trading system.

On 20 June, 2010 two issuers were listed at the stock exchange, namely “Bank of Georgia” J.S.C. and “Industria-Invest” J.S.C. During 2011 the same issuers satisfied listing requirements again, but based on statement dated 6 August, 2011 securities of “Industria-Invest” J.S.C. were eliminated and up to the end of 2011 only one issuer’s securities were listed at the stock exchange, namely “Bank of Georgia” J.S.C. And for the beginning of 2012 only one company of 278 ones operating in Georgia was listed at Tbilisi stock exchange, namely “Bank of Georgia” J.S.C.

To the end of 2012 securities of 277 issuers were admitted to “Stock Exchange of Georgia”, but trading was suspended for those of 51 issuers. In December totally 115 transactions for 310 securities which cost made up 94 877 333 Lari, were concluded through stock exchange system. During the year totally 1094 transactions were concluded for 30510783 securities, which total cost made up 46 676 153 Lari.

Equity market of Georgia still cannot provide exact information about structure of ownership. As we mentioned above, going public was performed for the purpose of privatization. Whole centralized capital was divided into shares and issued to about 500 shareholders. This process, beginning with privatization cards, free issuing of shares, zero shares etc. still proceeds. But as shares are not sold at the stock exchange, no one knows their real, i.e. market value. In Georgia their value per capita is much higher than in many developed countries. Of course, this is a false index and one of our main tasks includes increasing of shares liquidity and determination of their real value by the way of involving in stock exchange dealing.

Factually there are no institutional investors in Georgia.

Apart the other countries, Georgia could not transform specialized privatization investment funds into “investment companies” of modern meaning in proper time. It was caused with many factors including that use of privatization cards bypassing these funds was allowed. That is why, they could not mobilize even 4% of the whole mass of privatization cards.

Clearing and settlement of the transactions concluded at stock exchange is performed by the central depositor of securities. In 2011 structure of the operations performed by the central depositor consisted of nine elements, namely: transfer of securities from saver to commercial account - 37%, transfer of securities from commercial accounts to saver - 37%, settlement for exchange transactions - 6%, money transfer from commercial accounts to clearing accounts - 3%, money transfer to clearing accounts of brokerage company with clearing banks -3%, depositing of securities - 3, transmission of securities - 3%.

In Georgia sale and purchase of public securities is performed through brokerage companies licensed by the National Committee of Securities of Georgia. Brokerage companies are owned not only by Georgian resident physical and legal persons, but investors from the Great Britain, Ireland and the USA. These companies include: 33 limited liability companies, 2 joint stock companies (“Kabarjina” and “Industria-Invest”). Besides, “Industria-Invest” is an accountable company and its securities are admitted for dealing in the trading system of “Georgian Stock Exchange”.

According to the law of Georgia “On Equity Market” commercial banks participate at equity market through subsidiary brokerage companies. Six subsidiary brokerage companies are established by means of the whole shares of commercial banks.

“TBC Broker”, “SB Invest” and “Galt & Targart Securities” are the leaders in transactions quantity among the brokerage companies participating in exchange trade. These companies have concluded 738, 171 and 151 exchange transactions respectively. “Bona”, “TBC Broker”, “Duka” are the leaders in quantity of transmitted shares; “Oden”, “TBC Broker” and “Georgian Fund Company” are leaders in transactions volume. Volume of transactions concluded by these latests at the stock exchange made up about 66% of total volume of exchange transactions.

All the officers of brokerage company dealing with the clients in relation with the company activities permitted by law hold broker’s licenses. They participate in broker’s activity only on behalf of the brokerage companies employing them. There are many brokerage companies in Georgia, although only some of them actively operate at the market. Interest of insurance companies and commercial banks to equity market is still considerably low. Also we cannot feel any interest among foreign financial mediators.

According to the annual results of 2011 “Registry” Ltd. which registered 33% of quantity of transactions is recognized a leader among registrars regarding quantity of exchange transactions. As for value of transactions, “Company-Center” Ltd. which registered 53% of total value of exchange transactions is considered the leader.

National Committee of Securities of Georgia which important part of the scope of activity includes establishing of the rules of play at the equity market has adopted 30 normative acts, including 14 ones in 2011. The committee developed these acts in accordance with the international experience. Besides, it adopted them generalizing specificity of Georgia: real socioeconomic situation, existing legislation. Due to lack of corporate management and, correspondingly, improper culture in this sphere, the

elementary statutory requirement, such as holding of international meetings by joint stock companies is often violated. We mean not timely holding of such meetings, but holding meetings, in general.

We shall also take into consideration that quantity of joint stock companies established, merging, getting bankrupt, winding up etc., and accountable companies, fluctuates. Accountable companies are placed obligations. Particularly, accountable companies are obliged regularly prepare information about this company, submit it to the Committee and publish it. This information shall be available for any interested persons. In this respect, based on law of equity market the committee is to establish the rules of preparation of reports and their presentation to the Committee.

In 2011 the Committee which functions had included rising awareness of the shareholders and members of company managerial bodies, bringing statutory requirements to the localities, providing proper explanations to the violators, reminding of observation of these requirements and the fixed terms, extended application of the authorities conferred by Administrative Code of Georgia with consideration of administrative cases and imposing penalty provisions on violators.

Total sum of administrative penalties imposed by National Committee of Securities of Georgia in 2011 made up 53,8 thousand Lari.

Resulted consideration of administrative cases it was established that the changes factually happened often were not registered in court, that is why, they were legally invalid and factually “de facto” and “de jure” conditions differed.

Nowadays investors pay especial attention to decrease of risk of operations and analysis of the issuer’s activity results and its prospective. In modern conditions investors make efforts to obtain full information not only about equity market, but generally about each concrete issuer. That is why the special attention is paid to financial transparency of issuer and conditions in which the issuer operates.

Even a registrar of securities of a subsidiary company cannot obtain valid data related this company. It was proved with the information presented by registrars to the Committee for administrative proceedings consideration. Resulted consideration of the administrative cases prepared relying on this information its inconsistency with the existing reality was revealed.

Really, the valid market of national treasury obligations has not been formed yet in Georgia. Available assets of commercial banks, population, real sector enterprises and other investors flow through budget system, not stock market. Government obligations do not get to the secondary market, what destroys managerial function of stock market.

Commercial banks cannot resist the temptation and do not make investments to real sector. Credit market is infringed upon to more extent with the circumstance that

due to lack of secondary market of treasury obligations National Bank of Georgia cannot reduce the cost of credits by means of open market operations.

Factually, at the Georgian equity market there are no derivative securities, i.e. financial vouchers, options, warrants, convertible bonds etc. That is why, in Georgian economy capital does not flow this way too.

Stock market is to have immediate connection with real economy. Otherwise it reserves only two functions: capital centralization and incomes distribution function between the representatives of financial sphere.

At the “spontaneous” stage of development of equity market in Georgia the securities controlling forces tried to exercise their powers to acquire control stock. Further they tried to use investment properties of shares acquired. It was caused with that vouchers had not investment property and they were not securities in classical mean. Vouchers were used for compensation of primary investment of shares. There were much more primary stock markets, than secondary ones. In the developed countries value of secondary market 10-20 times exceeds the primary market, but in Georgia it is quite the contrary. As for secondary equity market, it has not been formed yet. There is not a concrete place where these securities holders could sale them before maturing. Development of secondary market shall be promoted by the institution of primary dealer. Besides, National Bank of Georgia and Georgian stock exchange shall propose investors the appropriate trading site and infrastructure.

The Georgian equity market has the following peculiarities:

- small volume and illiquidity;
- undeveloped material basis, trading technologies, regular and information infrastructure, depositing and clearing networks, as well as low regulatory role of government;
- uncoordinated system of governmental regulation of market. Government had immediate influence on market through such authorities, as National Bank, Ministry of Finance, Ministry of State Property Management, National Committee of Securities;
- high level of risk;
- instable economy etc.

There are serious problems with operation of equity market in view of regions economy financing as well.

Nowadays machinery of application of equity market instruments in the process of mobilization of savings by large section of investors has been absolutely unsatisfactorily researched.

So, equity market of our country is an unattractive environment for foreign investors. The more so, that we factually have no secondary equity market.

References

1. *Securities Lending and Repos: Market Overview and Financial Stability Issues*, 2012.
2. Qoqiauri L. *Investment Practice* / L. Qoqiauri, 2010.
3. Qoqiauri L. *The Market, theory, policy, practice of investments*, Tb., 2002.
4. Maghlakelidze T. *Improvement of the investment climate-the guarantor of economic growth and security* / T. Maghlakelidze // *The current question of the economy*. – Tb., 2001. – №14.
5. *The Law of Georgia “On Equity Market”*.
6. Данилов, Ю. А. *Рынки государственного долга. Мировые тенденции и российская практика* / Ю. А. Данилов ; Гос. ун-т высш. шк. экономики. М. : ГУ ВШЭ, 2002. 431, [1] с. : рис., табл. ISBN 5-7598-0106-6.
7. Ершов, В. А. *Рынок ценных бумаг : юрид. справ.* / В. А. Ершов. М. : ГроссМедиа : РОСБУХ, 2009. 423, [1] с. (Корпоративный юрист). ISBN 978-5-476-00799-9.
8. Колтынюк Б. А. *Рынок ценных бумаг* / Б. А. Колтынюк. – СПб.: Изд. Михайлова В. А., 2009.
9. *Рынок ценных бумаг* / Под. ред. В. А. Галанова М.: ФИС, 2007.

-
10. Рынок ценных бумаг /Под ред. Галанова В. А. М.: Финансы и статистика, 2009.
 11. Тertyшный С. А. Рынок ценных бумаг и методы его анализа / С. А. Тertyшный. - СПб.: Питер, 2007. – 220 с.
 12. Финансовый анализ / Э. А. Маркарьян, Г. П. Герасименко, С. Э. Маркарьян. – Издание шестое, перераб. – М.: 2007.
 13. Ценные бумаги /Под. Ред. В.И. Колесникова М.: Финансы и статистика, 2008.
 14. Чернова Т. А. Рынок ценных бумаг / Т. А. Чернова, Н. Г. Савруков. - СПб.: Политехника, 2007. – 102 с.
 15. Securities Link: Comission of European Securities Regulators (CESR); International Organization of Securities Commissions (IOSCO); European Union / Securities and Investment Funds

РЕЗЮМЕ

Абуселідзе Георгі

Нерозвинутий ринок капіталів як фактор відлякування іноземних інвестицій (на прикладі Грузії)

Одним з актуальних завдань для досягнення прогресу національної економіки є залучення інвестицій, при цьому перевага надається цінним паперам. Ринок цінних паперів, особливо вторинний ринок, дозволяє без втручання уряду концентрувати та інвестувати капітал в дуже прибуткові галузі. Вторинний ринок капіталу, а саме фондова біржа, є надійним джерелом залучення інвестицій в реальний сектор економіки.

RESUME

Абуселідзе Георги

Неразвитый рынок капиталов как фактор отпугивания иностранных инвестиций (на примере Грузии)

Одним из актуальных задач для достижения прогресса национальной экономики является привлечение инвестиций, при этом предпочтение отдается ценным бумагам. Рынок ценных бумаг, особенно вторичный рынок, позволяет без вмешательства правительства концентрировать и инвестировать капитал в очень прибыльные отрасли. Вторичный рынок капитала, а именно фондовая биржа, является надежным источником привлечения инвестиций в реальный сектор экономики.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2013 р.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БУДІВНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Визначено особливості регулювання розвитку промислового та цивільного будівництва в сільському господарстві України. Використано системний підхід для розгляду напрямів економіко-правового регулювання будівництва у вітчизняній аграрній сфері.

Ключові слова: промислове будівництво, цивільне будівництво, сільське господарство, законодавчо-нормативні документи, економіко-правове регулювання.

Галузь будівництва в сільському господарстві репрезентована двома основними напрямками – промисловим та цивільним. Результатом промислового будівництва є створення такої частини матеріально-технічного забезпечення, основних засобів агропідприємства, як будівлі та споруди, у яких здійснюються процеси виробництва продукції, а також розміщуються допоміжні і обслуговувальні підрозділи. Метою цивільного будівництва в сільській місцевості є створення гідних умов праці, відпочинку та життя для працівників агропідприємств і їх родин. Розвиток вказаних напрямків будівництва в сільській місцевості впливає на результативність як окремих сільськогосподарських підприємств, так і галузі загалом. Він може здійснюватися зусиллями самих господарств, їх працівників, проте одночасно вимагає також втручання державних та місцевих органів влади і насамперед через систему законодавчо-нормативного регулювання. Саме дослідженню системи економіко-правового регулювання будівництва в сільському господарстві і присвячена наша увага.

Аналіз останніх досліджень та публікацій щодо проблеми розвитку промислового та цивільного будівництва в сільському господарстві показав, що найбільша увага вітчизняними вченими звертається на питання соціального розвитку села. Так напрями вирішення цієї задачі окреслено в роботах Т. Д. Гірченко, Л. Д. Костиненко, О. В. Сударенко, М. К. Орлатого, К. С. Чуприніна, С. А. Щербіної та інших [1-4]. Однак економіко-правове регулювання будівництва в сільському господарстві комплексного розгляду не отримало.

Отже, метою досліджень було визначити основні напрямки та особливості економіко-правового регулювання розвитку промислового та цивільного будівництва в сільському господарстві України за часів її незалежності.

Сучасна система економіко-правового регулювання сільськогосподарського будівництва – це сукупність нормативно-правових законодавчих актів та стандартів загального і галузевого характеру, які мають на меті сприяти розвитку промислового та цивільного будівництва в сільській місцевості, що дозволить створити умови для забезпечення конкурентоспроможного сільськогосподарського

виробництва та задоволення культурних, побутових, соціальних умов працівників господарств і мешканців сільської місцевості на рівні не нижче тих, що створені в містах. Така система містить наступні підсистеми – з загального регулювання, що об'єднує нормативно-правові акти, в котрих даються визначення основних понять, та які використовуються в тому числі і в сільськогосподарському будівництві. До таких документів належать:

- Конституція України, у якій Стаття 47 визначає право на житло та зазначає, що держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду;
- Житловий кодекс України, у статті 4 якого дається трактування житлового будинку та житлового фонду, а в статті 6 наводиться критерій віднесення тої чи іншої споруди чи приміщення до житла – це призначення житлових приміщень та житлових будинків;
- Цивільний кодекс України – вводить юридичне тлумачення житла. У статті 379 цього кодексу зазначається, що житлом фізичної особи є житловий будинок, призначений для постійного проживання. Стаття 380 трактує житловий будинок як об'єкт права власності;
- Господарський кодекс України – регулює умови і особливості господарських відносин у різних галузях народного господарства та подає класифікацію видів господарської діяльності – статті 258-261. Глава 33 ГКУ присвячена регулюванню питань капітального будівництва – розглядаються питання підрядних відносин у будівництві, особливості та умови договору підряду, права замовника тощо;
- Земельний кодекс України – регламентує питання виділення земель під будівництво житлових і нежитлових будівель, споруд промислового та іншого призначення;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення – визначається розмір штрафів, які накладаються на суб'єкти будівельної діяльності при недодержанні ними державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва, самовільному будівництві тощо;

– Кодекс законів про працю України – у статті 154 кодексу визначається необхідність додержання вимог щодо охорони праці при проектуванні, будівництві (виготовленні) та реконструкції підприємств, об'єктів і засобів виробництва.

Вся діяльність з будівництва в сільському господарстві здійснюється з дотриманням положень, зазначених у вищеперерахованих законодавчих актах.

Друга виділена підсистема – галузеві законодавчі акти – містить нормативно-правові документи, у яких зазначаються пріоритетні напрями та особливості здійснення будівельної діяльності в галузі сільського господарства. До них належать законодавчі документи, що визначають технологічні та технічні особливості зведення сільськогосподарських будівель та споруд – будівельні норми та стандарти; документи галузі сільського господарства – постанови, закони та інші нормативно-правові акти, що спрямовані на розвиток агрофери та стимулювання агробудівництва.

У будівництві до галузевих нормативних документів, які використовуються в сучасних умовах при зведенні виробничих, культурно-побутових, житлових будівель та споруд у сільському господарстві, відносяться державні будівельні норми – тобто нормативні акти, затверджені центральним органом виконавчої влади з питань будівництва та архітектури, до яких відносять ДНБ, ДСТУ, ВНТП та інші.

За часів незалежності України в державі приймалися законодавчо-нормативні акти, спрямовані на розвиток галузі сільськогосподарського будівництва, що сприяли: будівництву житла для сільських мешканців; розвитку соціально-культурної інфраструктури села; будівництву інженерно-технічних споруд, у тому числі газифікації, електрифікації, водопостачання сільського господарства; розвитку сільськогосподарського будівництва через укріплення його матеріально-технічного забезпечення шляхом будівництва виробничих, обслуговуючих, допоміжних споруд.

Вагомий внесок у розвиток сільського господарства та будівництва на селі зробив закон Верховної ради УРСР «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», прийнятому в 1990 році. Цей закон діє і до сьогодні, більшість змін до нього внесені за часів незалежності України, що і дозволило його зберегти до сучасних нормативних актів (остання поправка внесена 17 травня 2012 р.). У ньому зазначалося, що основними організаційно-економічними та правовими засадами, що забезпечують пріоритетність розвитку аграрного сектору, є такі державні заходи, як орієнтація державної інвестиційної політики на створення матеріально-технічної бази агровиробництва, розвиток будівельної індустрії на селі, спрямованої на поліпшення соціально-економічного становища, наукового забезпечення, формування соціальної інфраструктури. Велика увага в документі звертається на підтримку індивідуального житлового будівництва на селі [5].

На розвиток агропромислового комплексу країни та сільськогосподарського будівництва як одного з невід'ємних напрямків його конкурентоспроможного функціонування спрямована Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. У програмі визначені шляхи розвитку соціальної сфери села, агровиробництва з використанням заходів державної підтримки та аграрного ринку. Для впровадження соціальних стандартів у сільській

місцевості передбачаються компенсації витрат, понесених підприємствами агропромислового комплексу з будівництва об'єктів соціальної сфери на селі. Запропоновані заходи з транспортного сполучення; поліпшення інженерної інфраструктури – будівництва та реконструкції мереж і об'єктів електропостачання, підвідних газопроводів до сільських населених пунктів, трубопроводів для транспортування газу, забезпечення сільських населених пунктів централізованим водопостачанням; забезпечення сільського населення загальнодоступними телекомунікаційними послугами, комп'ютеризації сільських рад та вільного доступу до Інтернету. Для розвитку житлового будівництва і комунального господарства передбачалося виконання регіональних програм підтримки житлового будівництва «Власний дім», забезпечення житлом працівників освіти, культури, охорони здоров'я, працівників бюджетних установ і організацій агропромислового комплексу, що проживають на селі, здійснення побудови інфраструктури [6].

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року поєднувала та продовжувала заходи зі сприяння сільськогосподарському будівництву, що були запропоновані в попередні роки. Так з кінця 1990 років було розроблено мережу нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку житлового будівництва. Вони переважно стосувалися питань фінансової підтримки сільських забудовників. До таких документів належать наступні: Указ Президента України від 27. 03. 1998 № 222/98 «Про заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі»; Наказ Міністерства аграрної політики України та Міністерства фінансів України від 25 квітня 2001р. «Про затвердження Положення про надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам для придбання у сільській місцевості завершених або не завершених будівництвом індивідуальних житлових будинків» та інші.

Стимулювання житлового будівництва на селі на регіональному рівні реалізувалося Одеською обласною радою шляхом прийнятого рішення «Про затвердження регіональної програми з підтримки індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім» на 2012 – 2016 рр.». Така програма діяла в Одеській області і раніше – у період з 2006 по 2010 рр. Було надано довгострокових пільгових кредитів індивідуальним сільським забудовникам на загальну суму 21,1 млн. грн. Програма має на меті забезпечення доступності житла, збільшення обсягів його будівництва та покращення умов мешканців сільської місцевості.

Підсумовуючи результати аналізу регулювання розвитку житлового будівництва на селі, зазначимо, що для цього в державі використовуються переважно стимули економічного характеру – довгострокове пільгове кредитування. Проте такі регулятори достатньою мірою не пов'язані і не впливають на розвиток галузі сільського господарства – адже згідно з умовами надання кредитів їх можуть отримувати ті громадяни, які мешкають та працюють у сільській місцевості і їх «трудоий індивідуальний внесок» у розвиток агровиробництва не враховується. Отже, у працівників, що отримують такі кредити, немає чіткої мотивації до підвищення продуктивності їх праці в аграрній сфері.

Питання регулювання соціально-культурного будівництва на селі активно розглядали з кінця 90-х

років. Так у 1999 р. Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова «Про затвердження Порядку погашення заборгованості підприємствам і організаціям системи агропромислового комплексу з компенсації власних витрат, понесених на будівництво в 1998 р. об'єктів соціально-культурного призначення на селі». У Порядку визначався механізм погашення заборгованостей підприємствам та організаціям сільського господарства, пов'язаних з будівництвом об'єктів соціально-культурної сфери, газо-, електро- та водопостачання.

У 2000 році Президентом України був прийнятий указ «Про основні засади розвитку соціальної сфери села», де визначалися мета, завдання щодо сприяння розвитку соціальної сфери на селі. Також ним визначені організаційні засади розвитку галузей соціальної інфраструктури села у сферах: житлового будівництва, інженерного облаштування сільських населених пунктів, освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, торгівлі та побутового обслуговування. Передбачалося сприяння будівництву об'єктів вказаних сфер за рахунок державних коштів, а також коштів громадян [7].

Організаційні питання розвитку сільських територій розглядаються в таких документах, як розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи з розв'язання проблемних питань соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів» та наказ Міністерства аграрної політики України «Про затвердження галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту "Нова сільська громада")». У цих документах визначаються основні заходи, що сприятимуть створенню та оновленню об'єктів соціально-культурної сфери, але не наводяться конкретні шляхи та етапи вирішення проблеми. Крім того, галузева програма має апробаційний характер і не розповсюджується на широку мережу сільських населених пунктів [8; 9].

Значна увага з боку держави припадає на питання будівництва та оновлення інженерно-технічного забезпечення сільського господарства та сільської місцевості загалом – газо-, водопостачання, електрозабезпечення тощо. Проте таке регулювання характеризується економічним спрямуванням – пов'язане здебільшого з виділенням та використанням державних та місцевих капітальних вкладень.

На будівництво та поліпшення мереж енергопостачання в сільській місцевості Постановою Кабінету Міністрів України від 1998 року «Про заходи щодо розвитку та поліпшення стану електричних мереж для потреб сільської електрифікації» визначалися шляхи накопичення грошових коштів – для цього передбачалися відрахування в сумі не менш як 5 % загального обсягу державних централізованих капіталовкладень для агропромислового комплексу та до 2% в оптовому тарифі на електроенергію.

У сучасних нормативно-правових документах з газифікації сільської місцевості України розглядаються переважно питання фінансування та використання капіталовкладень, зокрема: Постанова Кабінету Міністрів України 1997 р. «Про впорядкування будівництва об'єктів газопостачання сільських населених пунктів» визначає заходи з підвищення ефективності використання державних капітальних вкладень на будівництво об'єктів з газопостачання; Наказ Міністерства економіки України 2000 р. «Про внесення змін до переліку будов (об'єктів)

газопостачання сільських населених пунктів» визначає чіткий перелік об'єктів газопостачання, на які виділяються бюджетні кошти; також узгоджуються питання надання в субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво газопроводів-відводів і газифікацію населених пунктів, насамперед сільських, у 2005 та 2006 роках.

Звертається увага також на підтримку будівництва в сільському господарстві об'єктів виробничого призначення. Так серед іншого визначається механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового (до 50% вартості) відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва, реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та комбікормових цехів (заводів). У документі йшлося про відшкодування витрат на завершені у 2009-2011 роках етапи будівництва та реконструкції [10].

Отже, економіко-правове регулювання сільськогосподарського будівництва за часів незалежності України характеризується наступними особливостями:

- розвиток сільськогосподарського будівництва є частиною загальної стратегії забезпечення розвитку аграрної галузі економіки;
- на початку 90-х років розвиток будівництва в сільському господарстві проходив у наступних напрямках: підтримання та сприяння нарощенню обсягів житлового будівництва, сприяння соціально-культурному та інженерно-технічному будівництву та будівництву у виробничій сфері;
- найбільша увага зверталась на встановлення соціальних стандартів у розвитку сільських територій, що передбачало підтримання житлового будівництва та формування соціальної інфраструктури на селі для задоволення потреб сільських мешканців. Для цього використовувалися методи довгострокового пільгового кредитування житлового будівництва та компенсаційних витрат на будівництво об'єктів культурно-побутового призначення. Проте сприяння житловому будівництву на селі в державних програмах не розглядається як напрям стимулювання працівників до підвищення продуктивності праці, вияву творчих ініціатив, упровадженню інноваційних розробок тощо;
- удосконаленню інженерної інфраструктури на селі сприяли нормативні документи, спрямовані на будівництво об'єктів і мереж газопостачання, енергопостачання, водопостачання тощо. Розвиток інформаційних технологій викликав необхідність формування та розповсюдження на селі телекомунікаційних мереж та мережі Інтернет;
- найменша увага з боку держави, у тому числі – через фінансові механізми, припадала на розвиток будівництва об'єктів виробничо-промислового призначення. Такий напрямок будівництва розглядається лише в контексті програм щодо укрупнення підприємств та збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, що неможливо без створення будівель та споруд, у яких будуть проходити виробничі процеси, а також процеси зі зберігання продукції. Законодавством лише в останні роки були передбачені часткові компенсації підприємствам витрат на будівництво приміщень та комплексів для утримання сільськогосподарських тварин та теплиць.

Регулювання будівництва об'єктів допоміжного та обслуговуючого характеру законодавством не передбачаються, а отже проходить за ініціативою та за кошти сільськогосподарських підприємств та їх об'єднань.

На основі аналізу стану та дослідження особливостей

економіко-правового регулювання будівництва в аграрній сфері можуть бути розроблені рекомендації щодо визначення основних підходів та пріоритетних напрямків розвитку галузей будівництва та сільського господарства. На вирішенні цієї задачі і будуть зосереджені подальші дослідження.

Список літератури

1. Гірченко Т. Д. Економічні проблеми розвитку будівництва житла в сучасних умовах / Т. Д. Гірченко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 3 (12) – С. 46-51.
2. Щербініна С. А. Проблеми розвитку житлового будівництва в регіонах України / С. А. Щербініна // Економічний простір. – 2009. – № 24. – С. 96–105.
3. Сударенко О. В. Правове регулювання фінансування житлового будівництва в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2006.
4. Орлатий М. К. Нормативно-правове забезпечення і соціальний розвиток села / М. К. Орлатий, К. С. Чупринін, Л. Д. Костиненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
5. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: закон України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 45. – ст. 602.
6. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. : постанова Кабінету Міністрів України // Офіційний Вісник України. – 2007р. – № 73. – с. 7.
7. Про Основні засади розвитку соціальної сфери села [Електронний ресурс]: указ Президента України від 20. 12. 2000 № 1356/2000. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
8. Про заходи з розв'язання проблемних питань соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. N 685-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
9. Про затвердження галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту "Нова сільська громада") [Електронний ресурс]: наказ Міністерства аграрної політики України від 01.06.2010 N 280. – Режим доступу: // <http://search.ligazakon.ua>.
10. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2012 р. № 104. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

РЕЗЮМЕ

Ажаман Ирина

Особенности экономико-правового регулирования строительства в сельском хозяйстве Украины в период ее независимости

Определены особенности регулирования развития промышленного и гражданского строительства в сельском хозяйстве Украины. Использован системный подход при рассмотрении направлений экономической-правового регулирования строительства в отечественной аграрной сфере.

RESUME

Azhaman Iryna

The features of economically-legal adjusting of building in the agriculture in the period of independence of Ukraine

There have been determined the features of adjusting of development of industrial and civil building in agriculture of Ukraine. The systems approach to consideration of directions the economically-legal adjusting of building in the agriculture of Ukraine has been used.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2013 р.

Лариса АНТОНЮК

доктор економічних наук, професор,
директор Інституту вищої освіти,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Анастасія ЗАПРОВОДУК

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОГО ВЕНЧУРНОГО БІЗНЕСУ В ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ ТНК

Досліджено теоретичні і практичні аспекти розвитку корпоративного венчурного інвестування, механізми та тенденції венчурного фінансування в умовах глобалізації. Виявлено характер, динаміку розвитку венчурного бізнесу та фактори, що на нього впливають у провідних країнах-інноваторах у високотехнологічних сферах економіки. Визначено корпоративні стратегії здійснення венчурного інвестування та їх ефективність. Запропоновано заходи, визначені на основі досвіду зарубіжних країн, упровадження яких сприятиме розвитку венчурного бізнесу в Україні.

Ключові слова: венчурний капітал, корпоративне венчурне інвестування, інновації.

Домінуючою тенденцією розвитку світового господарства на рубежі ХХ – ХХІ століття стала його глобалізація, багатомірний вплив якої виявляється через зростання масштабів та динамізацію міжнародного руху товарів, послуг, факторів виробництва, інформації, технологій. Це викликає посилення конкурентної боротьби між суб'єктами міжнародних економічних відносин на регіональному, субрегіональному та глобальному рівнях. Загострення внутрішньої та зовнішньої конкуренції підвищує значення новаторства та постійних організаційних змін і вдосконалення. Компанії втілюють нові технології та продукти для забезпечення динамічних конкурентних переваг. Особливої актуальності набуває розвиток корпоративного венчурного бізнесу як особливий механізм реалізації високотехнологічних проектів. Венчурне інвестування дозволяє корпорації посісти та утримувати конкурентну позицію завдяки ефективному функціонуванню внутрішньої інноваційної системи.

Актуальність наукового дослідження визначається потребою глибокого аналізу концепцій венчурного фінансування як передумови інноваційної конкурентоспроможності корпорацій, держав та регіонів.

Серед наукових праць, у яких досліджуються теоретичні основи венчурного бізнесу, необхідно назвати доробок зарубіжних вчених М. Бізінгер, Д. Біркіншева, Ф. Браун, О. Грох, Ф. Кука, Т. Ланг, К. Лейзер, Г. Ліхтенштейн, Р. Мартіна, П. Ромера, П. Санлея, Д. Тьорнера, М. Фонштейна, та фахівців, що мають значні досягнення у дослідженні корпоративного венчурного капіталу, серед яких: Х. Барнет, Є. Вітте, Е. Денісон, П. Джонсон, В. Йуссеф, І. Колінс, Н. Лайанг, К. Макніллі, Е. Менсфілд, С. Пауз, Ж. Фенн та інші. Роль венчурного бізнесу у глобальній конкурентній економіці активно досліджуються у роботах вітчизняних економістів: О. Бондаренко, В. Денисюка, Д. Денисенка, М. Долішньої, А. Поручника, С. Філіна та багатьох інших.

Разом з тим, багато аспектів цієї наукової проблеми залишається недостатньо розкритими та обґрунтованими. Потребують подальшого дослідження теоретико-методологічні засади корпоративного

венчурного бізнесу в глобальному середовищі. Недостатньо обґрунтованими залишаються визначення категорії венчурного бізнесу корпорацій. Подальшого комплексного аналізу потребує визначення детермінант успішного корпоративного венчурного інвестування у ключових країнах-інноваторах. Актуальною на сьогодні є також проблема теоретичного обґрунтування необхідності розробки державної стратегії розвитку венчурного бізнесу в Україні та шляхів її реалізації.

Метою статті є комплексний аналіз концепцій корпоративного венчурного бізнесу, передумов його розвитку у провідних країнах-інноваторах та визначення заходів для активізації розвитку фінансування національних венчурних проектів в Україні.

Світовий досвід доводить, що важливу роль у трансформації господарського механізму, інтенсивності його структурної перебудови відіграє розвиток венчурного бізнесу. Корпоративний венчурний бізнес надає можливість нарощувати інноваційну конкурентоспроможність компаній, забезпечує ефективне використання інтелектуального ресурсу, підтримку постійного розвитку та зростання.

Розвиток венчурного бізнесу корпорацій підвищує науково-технічний рівень виробництва через можливість фінансування проривних технологій, позитивно впливає на динамічність господарського комплексу країни та прискорює розвиток високотехнологічних галузей. На регіональному рівні венчурне фінансування виступає одним з ключових факторів позитивної динаміки ефективності інноваційних систем, забезпечує практичну реалізацію кінцевої фази інноваційного циклу – комерціалізації інновацій, активізує генерацію нових ідей, які сприяють поширенню нових технологічних укладів.

Сьогодні венчурне фінансування виступає одним з головних факторів позитивної динаміки регіональних інноваційних систем. Крім того, венчурний капітал каталізує процес економічного зростання регіональних виробничих систем, створюючи сприятливі умови для нових наукових знань, фінансових технологій та методів управління. Таким чином, ефективність функціонування венчурних фірм визначає оперативність упровадження

на ринок інноваційної продукції та технологічних розробок і відповідно – рівень конкурентоспроможності країн у глобальному економічному просторі.

Немає єдиної точки зору щодо сутності корпоративного венчурного бізнесу. Т. Колінс та Т. Дорлі розглядають корпоративний венчурний бізнес як процес інвестування венчурних проектів, що надає можливість корпораціям комерціалізувати нові високотехнологічні продукти на 2 роки раніше за інших [1]. Французький дослідник Б. Йуссеф визначає корпоративний венчурний бізнес як результат створення та розвитку бізнес-одиниць усередині корпорації, які згодом стають частиною організації, а корпорація таким чином створює додаткові прибутки і підвищує ефективність профільного бізнесу. К. Макніллі зазначає, що це такий вид інвестування, який приваблює корпорації високою рентабельністю та відповідно значними доходами у результаті [2].

М. Аньшин та А. Дагаєв вбачають корпоративний венчурний бізнес у створенні корпоративного інвестиційного венчурного фонду для фінансування венчурних проектів як усередині компанії, так і за її межами. А. Дагаєв зокрема визначає цей вид бізнесу як інвестування у нематеріальний актив – ідею, з тривалим терміном окупності та без гарантії забезпечення [3]. На наш погляд, корпоративний венчурний бізнес – це процес фінансування ризикованих проектів з метою нарощування інноваційної конкурентоспроможності компаній в умовах гострої глобальної конкуренції.

Професор Лондонської бізнес-школи Д. Біркіншев, дослідивши механізми корпоративного венчурного інвестування, виокремив чотири стратегії здійснення венчурної діяльності корпорації: екосистемна, що полягає у розвитку бізнесу постачальника, клієнта або виробника комплектуючих надаванням їм фінансової підтримки; інноваційна, що стосується диверсифікації ризику шляхом інвестування у різні венчурні проекти; «збирання врожаю», яка реалізується шляхом конвертування активів компанії у комерційні венчури; приватне інвестування, вкладання коштів у «старт-ап» підприємства як незалежний інвестор [4].

Більшість венчурних корпорацій створюють кардинально новий продукт шляхом застосування невідомої раніше технології та використання невідомої організаційної структури. Для внутрішнього венчурного інвестування визначають дві форми: інвестування у фонди венчурного капіталу та пряме інвестування у «старт-ап» компанії. Слід зазначити, що з сотні бізнес-планів проектів, що надходять у венчурні корпорації, лише десять отримують достатню увагу і розглядаються як перспективні, але тільки один з них обирається для фінансування.

Велика кількість ТНК зацікавлена у використанні механізмів ризикового фінансування не для отримання додаткового доходу, який у будь-якому випадку незіставний з доходами від їх основної виробничої діяльності, а перш за все – для досягнення цілей обраної в сучасних умовах стратегії науково-технічного розвитку.

Глобалізація світової економіки загострює конкуренцію, що здійснюється на міждержавному, міжрегіональному та мікроекономічному рівнях зумовлюючи нестійкість конкурентних переваг суб'єктів міжнародних економічних відносин. Це вимагає постійного вдосконалення, гнучкого пристосування до змін світової кон'юнктури та мінливого конкурентного середовища. Для досягнення та

утримання високого конкурентного статусу корпорації має значення характер конкурентних переваг, які вона розвиває. Стратегічними факторами успіху корпорацій в економічному та інноваційному змаганні за лідерство на світових ринках стають корпоративний венчурний бізнес та конкурентоспроможні бізнес-моделі.

Висока міжнародна конкурентоспроможність компаній зумовлена передусім потужними корпоративними інноваційними системами та інтеграцією у регіональні кластери та ефективним використанням можливостей венчурного бізнесу. Найбільші корпорації світу є лідерами конкурентоспроможності завдяки досягненню високого рівня продуктивності праці, вмінню оперативно реагувати на зміни ринкового попиту, формувати майбутні потреби споживачів.

Корпорації намагаються зробити відносно самостійними науково-дослідні підрозділи, діяльність яких підлягає найбільшому комерційному ризику. Так, за даними Національного наукового фонду США, ефективність витрат на наукові дослідження і розробки у великих корпораціях у чотири рази нижча, ніж у малих фірмах. Внутрішні підрозділи є найбільш зваженим, обережним, капіталомістким методом для впровадження інновацій. Венчурне підприємництво створює конкурентне середовище у межах корпорації і сприяє підвищенню науково-технічного рівня виробництва. Материнська компанія забезпечує їх устаткуванням, коштами, надає необхідні послуги. Венчурам дозволяється проводити незалежну кадрову, фінансову, організаційну політику. Внутрішній корпоративний науковий центр повинен розробити та підготувати до запуску у масове виробництво новий товар. Якщо проект для корпорації виявився успішним, тоді підрозділ реорганізують для масового виробництва чи утворюється «внутрішній венчур» у формі «спін-оф» або «спін-аута».

Отже, корпоративний венчурний бізнес відіграє надзвичайно важливу роль в інноваційній системі корпорацій та допомагає ТНК зберегти технологічне лідерство на світових ринках. Крім внутрішніх дослідних центрів та окремих бізнес-одиниць, інноваційна система корпорацій може ґрунтуватись на екосистемному підході, який полягає у розвитку бізнесу постачальників, клієнтів або виробників комплектуючих продуктів, надаючи їм фінансову підтримку, у формі венчурних інвестицій

Створення стратегічних альянсів можливе не лише з суб'єктами господарської діяльності, а й з університетами світового рівня, які є постійними генераторами ідей, що можуть бути реалізовані за допомогою реалізації механізму корпоративного венчурного інвестування. Корпоративні університети в межах інноваційної системи компанії здійснюють перепідготовку та навчання протягом життя свого персоналу. Корпоративне венчурне інвестування здійснюється на базі потужного людського креативного ресурсу, здатного генерувати нові ідеї та реалізовувати їх у виробництво. На наш погляд, корпоративні венчурні інвестиції доцільно класифікувати за такими критеріями: об'єкти інвестування, спрямованість коштів, розташування об'єктів, цілі, ступінь ризику, стадії, рівень дохідності, форма власності та розподіл коштів.

На сьогодні існує дуже багато різноманітних форм корпоративного венчурного інвестування, серед яких основні:

- створення венчурного фонду, що інвестує внутрішні венчурні проекти;
- інвестування зовнішніх венчурних проектів шляхом участі корпорації у незалежних венчурних фондах;
- створення «спін аут» компанії, для реалізації окремого венчурного проекту;
- створення нового венчуру шляхом відбору проектів та ідей усередині корпорації;
- надання внутрішніх фінансових та стратегічних ресурсів для розвитку ідеї, яка була запропонована незалежною фірмою.

Конкурентоспроможність корпорацій визначальною мірою обумовлюється інтелектуалізацією основних факторів виробництва та наявністю потужного інноваційного потенціалу. Венчурні фонди підвищують ефективність функціонування інноваційної інфраструктури, виступаючи каталізатором і джерелом коштів, надаючи ресурси та ділові зв'язки. Завдяки втіленню венчурного бізнесу в інноваційній системі корпорації відбувається консолідація активів та оптимальне їх використання, підвищення динамічних інноваційних переваг, диверсифікація виробництва, генерація НДДКР, оперативна комерціалізація нових товарів, підвищення мотивації до винахідництва нової продукції, що дозволяє збільшити доходи корпорації.

У країнах-ключових інноваторах венчурне фінансування стає однією з найприбутковіших сфер укладання капіталу. Розвиток венчурного бізнесу впливає на динамічність усього господарського комплексу, підвищуючи конкурентний статус країни та суб'єктів господарювання. Зрозуміло, що для ринку венчурного капіталу характерна циклічна динаміка: періоди підйому завершуються різкими рецесіями, які спричиняють переорієнтацію інвестиційної активності на більш пізні етапи венчурного фінансування. Так згідно із останніми статистичними даними Глобальної асоціації венчурного капіталу у 2012 р. незаперечним лідером венчурного інвестування, як і протягом останніх шістдесяти років, залишаються США.

На сьогодні пріоритетними напрямками корпоративних інвестицій у цій країні є енергетика

(26%), біотехнології (24%), програмне забезпечення (12%), телекомунікації(14%). Крім того, корпоративні інвестиції США мають значну регіональну диверсифікацію. Найбільш привабливим для венчурного інвестування є штат Каліфорнія, який у 2012 р. налічував близько 200 венчурних фірм та отримав інвестиції у розмірі 1,8 млрд. дол. США.

Розвиток венчурного корпоративного бізнесу у США обумовлений ефективною інноваційною системою країни. У США компанії можуть використовувати низку пільг: зниження ставки оподаткування на доходи від операцій з цінними паперами, внаслідок чого збільшується обсяг коштів, що інвестуються в інноваційні проекти, пільгове оподаткування (до 20%), пільговий режим амортизації, інвестиційний податковий кредит тощо. США стали провідною країною у сфері розробки та впровадження інновацій завдяки надзвичайній підприємницькій культурі інвестування, державній підтримці, створенню потужної інвестиційної інфраструктури та здійсненню фундаментальних наукових досліджень, що за умови комерціалізації наукових ідей забезпечують їх міжнародну конкурентоспроможність.

На відміну від США, корпорації Канади спрямовують найбільші обсяги венчурних інвестицій у сферу інформаційних та біотехнологій. Слід зазначити, що переважна більшість цих інвестицій зосереджується у країні, а за кордон корпорації спрямовують лише 4-10 %. У той час, як корпорації Великобританії та Японії у 2012 році здійснили найвищі обсяги венчурних у виробництві медичного обладнання та інформаційних технологій, але японські, на відміну від британських, спрямовують також значні обсяги венчурного капіталу у промисловість та енергетику.

Швейцарські та австралійські корпорації зосереджують значні інвестиції у виробництво медичного обладнання та біотехнології, але особливістю корпорацій Австралії є те, що вони інвестують венчурний капітал ще і у виробництво програмного забезпечення та напівпровідників (рис. 1).

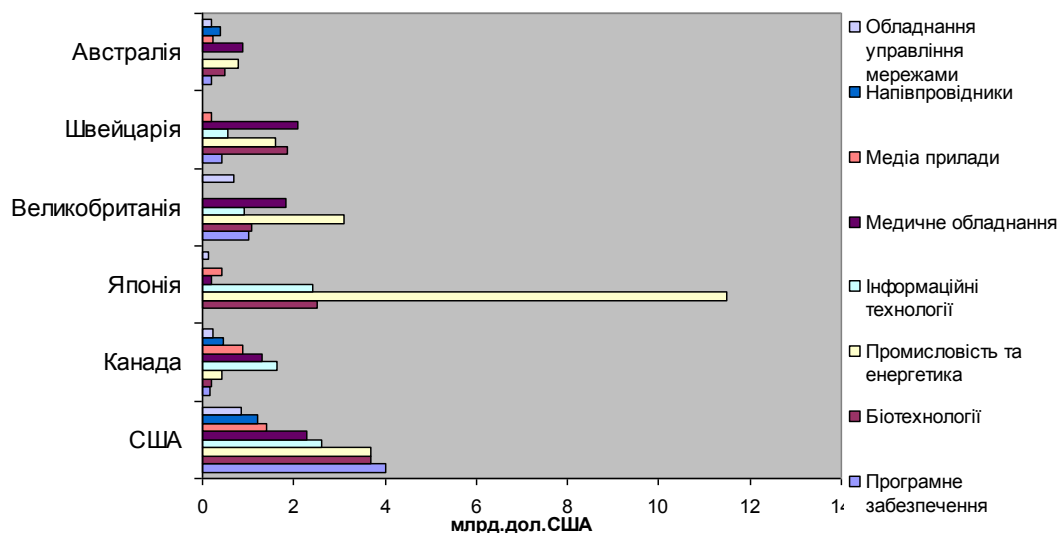

Рис. 1. Галузева структура корпоративних венчурних інвестицій у країнах, 2012 р. *

*Складено на основі [5; 6; 7; 8; 9; 10]

Корпоративне венчурне інвестування на ранніх стадіях у Канаді поширене навіть більше, ніж у Великобританії чи США. За обсягом венчурних

інвестицій у ВВП Канада посідає друге місце після США. Тому зростання корпоративного венчурного бізнесу у цій країні виглядає досить імовірним у наступні 5-7

років. У 2012 році 42 % корпоративних венчурних інвестицій у цю країну було спрямовано із США [9]. Сьогодні спостерігається інтеграція канадського та американського ринків венчурного корпоративного капіталу, і у майбутньому експерти очікують підсилення рівня спільного інвестування. Слід зазначити, що у найрозвинутіших країнах спостерігається зосередження корпоративного капіталу у кластерах, таких, як: Кремнієва Долина у США, Лондонський кластер у Великобританії та кластер у Оттаві (Канада).

Аналіз корпоративного венчурного інвестування за стадіями дозволив виявити, що найбільші обсяги інвестицій залучаються на стадії розвитку, а найменше – на посівній, що є найбільш ризикованим періодом. Динаміка здійснення інвестицій у сектор корпоративного венчурного бізнесу характеризується значними обсягами, циклічністю, що пов'язане із світовими кризами, а також високою ефективністю в результаті реалізації проектів (рис. 2).

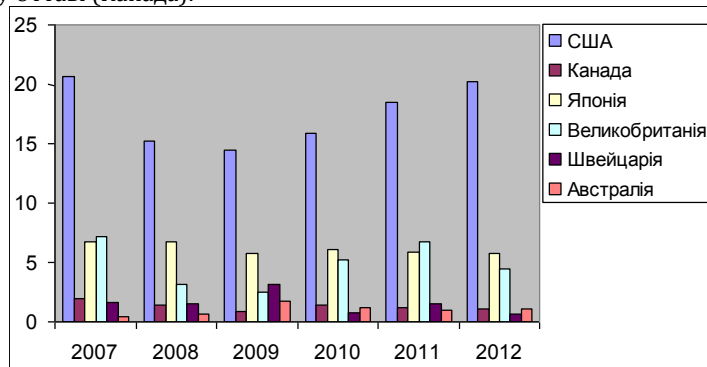

Рис. 2. Динаміка корпоративного венчурного інвестування у досліджуваних країнах 2007-2012 рр. *
*Складено на основі [5; 6; 7; 8; 9; 10]

Найбільші обсяги інвестування належать американським корпораціям, що займали лідерські позиції навіть у період глибокої рецесії 2008 року. Тоді корпоративні венчурні інвестиції у США скоротилися майже на 10 %, що є наслідком упровадження політики раціональної економії.

Отже, основними тенденціями розвитку корпоративного венчурного бізнесу у провідних країнах-ключових інноваторах у 2012 році є збільшення ролі венчурних інвестицій в інноваційній діяльності компаній; вплив зростання обсягів венчурних інвестицій на рівень інноваційної конкурентоспроможності; зосередження найбільших обсягів корпоративних венчурних інвестицій у сфері інформаційних технологій, біотехнологій та медичного обладнання та циклічність динаміки корпоративних венчурних інвестицій.

Зарубіжний досвід господарювання свідчить, що венчурне підприємництво в країнах з розвиненими ринковими відносинами відіграє активну роль у задоволенні потреб основної маси населення в новій продукції, підвищенні науково-технічного рівня виробництва, створює конкурентне середовище у сфері науки і забезпечує оперативну комерціалізацію нових розробок та проектів, впливає на динамічність усього господарського комплексу країни.

Експерти Міжнародного центру фінансових досліджень Бізнес Школи (International Center for Financial Research Business School) університету Наварри розробили методику розрахунку глобального індексу привабливості країн для розвитку венчурних та прямих приватних інвестицій бізнесу (The Global Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index). Для розрахунку індексу країни світу оцінюються за головними критеріями: економічна активність, розвиток ринків капіталу, оподаткування, захист прав інвесторів та корпоративне управління, людський розвиток та соціальне середовище, підприємницька культура та можливості [12].

Цей індекс підтверджує, що найкращі умови для розвитку венчурного інвестування та прямих приватних

інвестицій у 2011 році створені у США (значення індексу дорівнює 100). Сприятливі умови також існують у Великобританії та Канаді (значення індексу 93,3), Сінгапур та Швейцарія замикають п'ятірку лідерів з показниками відповідно 92,4 та 91,8, що свідчить про досить сприятливий інвестиційний клімат у цих країнах. Значення індексу для України дорівнює 27,8 (69 місце), що 4,2 пункта більше ніж у 2009/2010 роках.

Ми поглибили дослідження шляхом проведення кластерного аналізу країн, оцінених цим індексом, за допомогою метода Уорда з використанням евклідової відстані, яка вимірюється за формулою:

$$d = \sqrt{(x_1 - x_6)^2 + (y_1 - y_6)^2}$$

Унаслідок проведеного аналізу нам вдалося виокремити 4 основні кластери країн, привабливих для здійснення венчурних інвестицій. США входять до першого кластеру та є на сьогодні країною – ключовим інноватором (табл. 1). Корпорації США зуміли організувати ефективне функціонування власних інноваційних систем та функціонують у сприятливому бізнес-середовищі. Успіх венчурного бізнесу визначається багатьма факторами, з-поміж яких ми відзначили сприятливе підприємницьке бізнес-середовище, достатність фінансових ресурсів, існування можливостей виходу із інвестицій, низький рівень оподаткування приросту капіталу, існування технологій, здатних до комерціалізації та відсутність бар'єрів для підприємництва.

Крім того, до країн першого кластеру входять країни-ключові інноватори ЄС, Сінгапур, Австралія, Канада, Нова Зеландія, Гонконг, Швейцарія та Японія. Україна займає 68 позицію серед 80 країн світу за індексом привабливості для венчурного бізнесу і входить до третього кластеру.

За допомогою регресійного аналізу нам вдалося довести щільність зв'язку між рівнем глобальної привабливості країни для венчурних та прямих приватних інвестицій та рівнем людського розвитку. У результаті дослідження виявлено міцний кореляційний

зв'язок між двома показниками, що свідчить про взаємозалежність розвитку людських ресурсів та економіки загалом.

Світовий досвід державної політики у сфері венчурного бізнесу дозволив виокремити такі основні інструменти: податкові пільги, особливі умови нарахування амортизації, податкові кредити, пряма урядова проектна підтримка тощо. Державна політика зарубіжних країн володіє різноманітними методами та засобами стимулювання венчурного бізнесу. Досягнення мети та виконання завдань інноваційної політики, в тому числі підтримки венчурного бізнесу у

США, здійснюється шляхом застосування механізму децентралізованого регулювання інноваційної діяльності, у якому держава відіграє провідну роль, проте директивні зв'язки між ланками всієї інфраструктури є достатньо слабкими. На сучасному етапі податкові кредити, які використовуються в деяких штатах, досягають 25 % від інвестицій. У випадку фінансування стратегічно важливих високотехнологічних і наукомістких проектів у США використовуються схеми партнерської участі держави і приватних інвесторів, які реалізуються, зокрема, через створення спеціальних венчурних фондів.

Таблиця 1. Результати кластерного аналізу країн за рівнем привабливості для здійснення венчурного бізнесу

Кластери	Країни та їх місце у групі	Середнє значення по групі max=600
1	США, Сингапур, Канада, Австралія, Швейцарія, Японія, Данія, Фінляндія, Нідерланди, Швеція, Норвегія, Німеччина, Нова Зеландія, Гонконг, Бельгія, Австрія, Ірландія.	550,4
2	Франція, Південна Корея, Китай, Малайзія, Люксембург, Іспанія, Саудівська Аравія, Ізраїль, Тайвань, Чилі, Південна Африка, Індія, Польща, Таїланд, Кувейт, Португалія, Йорданія, Оман, Словенія, Угорщина, Туніс, Словаччина Чехія, Румунія, Бахрейн, Уругвай.	413,2
3	Італія, ОАЕ, Мексика, Греція, Хорватія, Колумбія, Болгарія, Індонезія, Єгипет, Марокко, Філіппіни, Перу, В'єтнам, Нігерія, Казахстан, Росія, Турція, Кенія, Аргентина, Еквадор, Бразилія, Україна, Парагвай, Венесуела	313,8
4	Естонія, Литва, Латвія, Намібія, Македонія, Литва, Грузія, Вірменія, Албанія, Молдова, Боснія та Герцоговина, Киргизстан.	261,3

У Великобританії основні заходи спрямовані на здійснення підтримки наукових центрів і компаній, які вже є світовими лідерами або мають потенціал стати ними. Всі корпорації, які щорічно вкладають більше £10000, у наукову діяльність та проведення внутрішніх НДДКР, мають право на податкові відрахування при підрахунку суми податку на прибуток у розмірі 125% від витрат. Водночас діє ставка в розмірі 100 % амортизаційних відрахувань відносно венчурних інвестицій у НДДКР. Інші підходи до державного стимулювання венчурного бізнесу здійснюються у Канаді через застосування прямої проектної підтримки, який порівняно з наданням різноманітних пільг має переваги адресності, прозорості та гнучкості.

У Австралії така політика спрямована на забезпечення зростання кількості інноваційних підприємств, якості їх бізнес моделей, постійному оновленню їх робочого штату, покоління продуктів, винаходів і технологій. Уряд здійснює фінансування ключових галузевих програм розвитку венчурного бізнесу; інноваційні галузі мають власні національні стратегії. А у Швейцарії особливу увагу звертають на нано-технології, інжиніринг, розвиток мікросхем, сільського господарства та біохімії. На період 2008-2012 рр. було виділено \$643 млн. Підтримка венчурного бізнесу в Швейцарії здійснюється за наступними напрямками: підтримка нових підприємств та підприємництва, дослідження та розвиток вже наявних ТНК та передавання технологій.

Уряд Японії також розробив політику підтримки венчурного бізнесу, на реалізацію якої витрачається близько ¥25 трлн. протягом 5 років. Ця сума становитиме близько 1 % ВВП країни, при умові 3,1 % щорічного зростання ВВП [8]. Затверджено чіткий розподіл та підзвітність наданого фінансування протягом усього фінансового року.

Отже, уряди країн-ключових інноваторів відіграють важливу роль у створенні сприятливого бізнес-середовища. США, Канада, Великобританія, Швейцарія, Японія та Австралія розробили відповідні механізми та стимули щодо залучення різних інвесторів у венчурні фонди та збільшення фінансування на ранніх етапах інноваційних проектів: податкові пільги, податкові кредити, пряма урядова проектна підтримка, створення галузевих інноваційний рад, надання спеціальних грантів на реалізацію венчурних проектів тощо.

Аналіз вітчизняного венчурного підприємництва дозволив виокремити суттєві диспропорції у розвитку цього сектора. Важливе значення має зростання кількості венчурних фондів у нашій державі, а також значне збільшення вартості їх активів, пов'язане не із розвитком венчурного інвестування, а із наявними можливостями використання цього типу інституту спільного інвестування в якості механізму уникнення від оподаткування. Серед головних перешкод розвитку венчурної індустрії в Україні ми виокремлюємо наступні: незадовільний стан науково-технічної сфери, що втілюється у низьких обсягах експорту високотехнологічної продукції, недостатні обсяги фінансування НДДКР, низький рівень міжнародної конкурентоспроможності освіти і науки. Необхідно зауважити, що за рівнем привабливості національного бізнес-середовища для залучення іноземного венчурного капіталу, згідно з даними глобального індексу привабливості країн для венчурних та ППІ, Україну перегнали навіть Кенія, Нігерія, Парагвай, Аргентина, Перу.

На сучасному етапі в Україні працює близько десяти західних венчурних фондів, сума інвестицій яких в окрему компанію становить від \$0,5 млн. до 7 млн. в обмін на відповідну частку в статутному капіталі [13]. В Україні існує 787 венчурних фондів, але їх діяльність

значно відрізняється від діяльності аналогічних у США [13]. Наші розрахунки показали, що відношення вартості чистих активів венчурних фондів в Україні до ВВП становить 6,18%, що перевищує більш як у шість разів США. А це при обсягах високотехнологічного експорту – 3 % ВВП, що в 10 разів нижче, ніж у країнах – ключових інноваторах.

Найпривабливішими сферами для інвестицій в Україні є будівництво, переробка сільськогосподарської продукції, харчова промисловість, роздрібна торгівля. Такий галузевий розподіл властивий для України, оскільки такі галузі є привабливими та малоризиковими, на відміну від країн ЄС і США, де венчурні інвестиції здійснюються у високотехнологічні сектори.

Збільшення капіталізації венчурних фондів в Україні не призводить до адекватного зростання інвестиційних потоків в інноваційні сектори економіки. Венчурні інвестиційні фонди використовуються для оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження, тоді як венчурне інвестування у світі залишається одним із найважливіших джерел капіталу для компаній, швидке зростання та розвиток яких постійно потребує додаткових інвестицій (як правило, це підприємства малого та середнього бізнесу). В умовах дефіциту фінансових ресурсів венчурні фонди повинні стати альтернативними джерелами фінансування венчурних проєктів в Україні.

На початковому етапі ключовим механізмом залучення приватного капіталу у вітчизняну венчурну індустрію має стати створення венчурних фондів із прямою державною участю. Державні кошти будуть знижувати ризики приватних інвесторів і відігравати роль каталізатора залучення приватних коштів у венчурну індустрію. Одним із джерел фінансування державної участі у венчурних фондах могло б стати використання коштів уже наявних галузевих програм, що фінансуються з державного бюджету.

Перехід економіки України на інноваційну модель розвитку потребує здійснення комплексу заходів, які спрямовані на стимулювання та активізацію інвестиційної діяльності усіх суб'єктів господарювання: як малих та середніх компаній, так і ТНК. Ключове значення для досягнення цієї мети має кардинальна зміна ролі уряду та створення адекватних механізмів фінансування високотехнологічних ризикових проєктів. При цьому важливо, щоб нові підходи до формування інноваційної стратегії були розроблені з урахуванням необхідності сприяння розвитку венчурного бізнесу на основі використання кращих зразків світового досвіду у цій сфері.

Стійке економічне зростання України на основі інноваційної моделі потребує формування в країні розвиненого ринку венчурного капіталу. Розвиток корпоративного венчурного фінансування призведе до збільшення економічної активності, підвищення науково-технічного рівня виробництва, створення нових робочих місць та структурні модернізації країни. На наш погляд, необхідно запропонувати наступні заходи щодо створення належних умов для розвитку венчурної індустрії в Україні, через розвиток нормативно-правової бази та політики в інноваційній сфері і заходів щодо активізації венчурної діяльності:

- розробити та ввести в дію Кодекс України «Про венчурний бізнес», який би містив визначення правового статусу та організаційно-правової форми

підприємств, механізм акумулювання коштів засновників для фінансування ризикового проєкту, але без створення юридичної особи, можливі напрямки фінансування, стимули, податкові пільги для підприємств, фондів, які займаються венчурною діяльністю;

- врегулювати систему захисту інтелектуальної власності українських дослідників та підприємців;
- безвідсотково кредитувати (з інфляційною індексацією) інноваційні проєкти у пріоритетних напрямках;
- збільшити відсоток інвестування в дослідження та розробки з державного бюджету. Лісабонська стратегія рекомендує 1% ВВП державних інвестицій і 2 % інвестицій з боку промисловості;
- постійно створювати і розбудовувати інфраструктуру інноваційної діяльності;
- вдосконалити механізм відбору венчурних проєктів відповідно до пріоритетних господарських сфер України;
- вилучити з доходу інноваційних підприємств, який підлягає оподаткуванню, витрати на здійснення НДДКР і відносити ці витрати на собівартість продукції;
- заснувати національну венчурну компанію у якості «фонду фондів», тобто
- інвестора венчурних фондів;
- створити фонд підтримки нових інноваційних підприємств (державну компанію) для надання стартового капіталу у формі позик на конкурсній основі;
- запровадити пільгове оподаткування досліджень та розробок у формі зменшення податку на прибуток на суму, що дорівнює певній частини витрат на дослідження і розробки протягом фінансового року.

Зарубіжний досвід організації підприємницьких структур венчурного капіталу набуває особливої актуальності й може розглядатися як реальний шлях подолання кризи в національній економіці, а також є дуже важливим для розвитку інвестиційного ринку і структурної перебудови економіки України. Венчурний капітал з його розподілом ризику може стати одним із ефективних методів залучення капіталу для інноваційного розвитку країни.

Висновки.

1. Корпоративний венчурний бізнес – це процес фінансування ризикованих проєктів з метою нарощування інноваційної конкурентоспроможності компаній в умовах гострої глобальної конкуренції. Стратегічними факторами інноваційної конкурентоспроможності корпорацій в економічному змаганні за лідерство на світових ринках стають ефективність корпоративних інноваційних систем, науково-технологічний рівень виробництва, оперативність комерціалізації нових товарів, мотивація до винахідництва нової продукції, диверсифікація виробництва та наявність динамічних конкурентних переваг.

2. Основними тенденціями розвитку корпоративного венчурного бізнесу у провідних країнах-ключових інноваторах у 2010-2012 рр. є збільшення ролі венчурних інвестицій в інноваційній діяльності компаній, вплив зростання обсягів венчурних інвестицій на рівень інноваційної конкурентоспроможності, зосередження найбільших обсягів корпоративних венчурних інвестицій у сфері інформаційних технологій, біотехнологій та медичного

обладнання та циклічність динаміки корпоративних венчурних інвестицій.

3. Концепція розвитку венчурного бізнесу корпорацій є важливим теоретичним підґрунтям для втілення інноваційної моделі розвитку України.

Визначено, що стратегічні напрямки розвитку корпоративного венчурного бізнесу в Україні повинні базуватися на створенні сприятливого бізнес-середовища та безпосередній участі держави у фінансуванні та комерціалізації венчурних проєктів.

Список літератури

1. Collins T. *Les alliances strategique/ T. Collins, T. Doorley. - Interditions,1992. -256p.*
2. Youssef B. *Theorie des ecosystems & Corporate Venture Capital / Youssef B. // La revue du financier. – November 2002. - №136. - p. 33-47.*
3. *Инновационный менеджмент: Концепции, многоуровневые стратегии и механизмы инновационного развития : учеб. пособие/ Под ред. В. М. Аньшина, А. А. Дагаева[2-е изд., перераб., доп.]. -М. :Дело, 2006. - 584с.*
4. *Corporate Venture Capital (CVC) Seeking Innovation and Strategic Growth Recent patterns in CVC mission, structure, and investment: By Ian MacMillan, Edward Roberts, Val Livada, Andrew Wang,;U. S. Department of Commerce Carlos M. Gutierrez, Secretary, National Institute of Standards and Technology James M. Turner, Deputy Director. 2008,48 p.*
5. *British Venture Capital Association, BVCA/Private Equity and Venture Capital Report on Investment activity, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 24 p.*
6. *European Venture Capital Association, EVCA // Yearbook, Switzerland, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 72 p.*
7. *Australia Venture Capital Association, AVCAL // Yearbook, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011,2012, 20 p.*
8. *Report of Research and Statistics Department, Economic and Industrial Policy Bureau, Ministry of Economy, Japan,2007, 2008, 2009, 2010, 2011,2012, 30 p.*
9. *Canadian Venture Capital Association, CVCA/ Yearbook, Prepared by Thomson Reuters 2007,2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 50 p.*
10. *National Venture Capital Association, NVCA/ Yearbook, Prepared by Thomson Reuters 2012,113 p.*
11. *Venture Capital Policy Review: United States, STI Working Paper 2003/12,OECD, Paris,30 p.*
12. *Private Equity Country Attractiveness Index – 2012 annual, IESE Business School – University of Navarra,2012,249 p.*
13. *[Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uaib.com.ua : Сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу.*

РЕЗЮМЕ

Антонюк Лариса, Запроводиук Анастасія

Роль венчурного бізнесу в інноваційних системах ТНК

Исследованы теоретические и практические аспекты развития корпоративного венчурного инвестирования, механизмы и тенденции венчурного финансирования в условиях глобализации. Выявлен характер и динамика развития венчурного бизнеса и факторы, которые на него влияют в ведущих странах-инноваторах, в высокотехнологических сферах экономики. Определены корпоративные стратегии осуществления венчурного инвестирования и их эффективность. Предложен ряд мероприятий на основе опыта зарубежных стран, внедрение которых будет способствовать развитию венчурного бизнеса в Украине.

RESUME

Antoniuk Larysa, Zaprovodiuk Anastasia

The role of corporate venture business in innovative systems of TNCs

The article examines the theoretical and practical aspects of corporate venture capital, mechanisms and trends of venture financing in globalization. There have been found the dynamics and character of the venture capital business and the factors that affect it in the leading innovator countries, particularly in the high-tech economy. There have been defined corporate strategies of implementation of venture investments and their effectiveness. A number of measures, based on the experience of foreign countries whose implementation will contribute to the development of venture business in Ukraine is offered.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2013 р.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОГНОЗУВАННЯ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто алгоритм оцінки рівня ризикостійкості і прогнозування ризиків сільськогосподарських підприємств. Досліджено можливі способи розрахунку та вимірювання рівня ризику.

Ключові слова: прогнозування, ризик, ризикозахищеність, ризикостійкість, сільськогосподарські підприємства.

Функціонування українських сільськогосподарських товаровиробників в умовах обмеженості виробничих ресурсів ускладнюється впливом різного роду ризиків. У цих умовах зростає роль і значення мобілізації внутрішнього потенціалу підприємств з метою зміцнення їх ризикозахищеності. Однак менеджмент сільськогосподарських товаровиробників залишається інертним щодо сприйняття та опанування новими формами і важелями ризик-менеджменту. Крім обмеженості фінансових ресурсів, керівникам сільськогосподарських підприємств не вистачає також глибокої обізнаності з питаннями управління ризиками та креативного підходу до управління підприємствами. У зазначеному контексті важливого значення набуває розробка методичних підходів до оцінки ризикозахищеності підприємств.

Проблемам оцінки рівня ризику та ризикостійкості сільськогосподарських підприємств присвячені праці В. Андрійчука, В. Вітлінського, М. Дем'яненка, С. Наконечного. Значний внесок у проблематику управління ризиками належить таким вченим, як Р. Пікус, П. Стецюк, В. Чепурко та ін.

Метою статті є оцінка та вимірювання ризику і ризикостійкості сільськогосподарських підприємств.

Оскільки не існує спеціального показника для виміру ступеня ризикостійкості підприємства, а її порушення

має, як правило, фінансовий вияв, доцільно за критерій брати здатність підприємства активно примножувати капітал під дією сукупного позитивного та негативного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників ризику. З цією метою пропонується брати за основу показник абсолютного приросту чистого прибутку як різницю між обсягом останнього у поточному році та обсягом у попередньому році. Однак підприємства мають різну ресурсозабезпеченість і, відповідно, обсяги виробництва. Це зумовлює потребу у зіставленні розміру абсолютного приросту чистого прибутку з площею сільськогосподарських угідь для можливості об'єктивного зіставлення різних за обсягами і результатами господарювання підприємств.

Слід зауважити: що більша амплітуда відхилення від середнього приросту, то більший ризик загрожує підприємству. Проаналізувавши фінансовий результат 28 типових підприємств Житомирської області, ми встановили, що розмір абсолютного приросту чистого прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь варіюється в межах від -2,35 (у випадку збитку) до 1,25 тис. грн., при середньому його розмірі у -388 грн. (рис. 1). У якості типових обрано підприємства з подібними економічними, природними та іншими умовами господарювання.

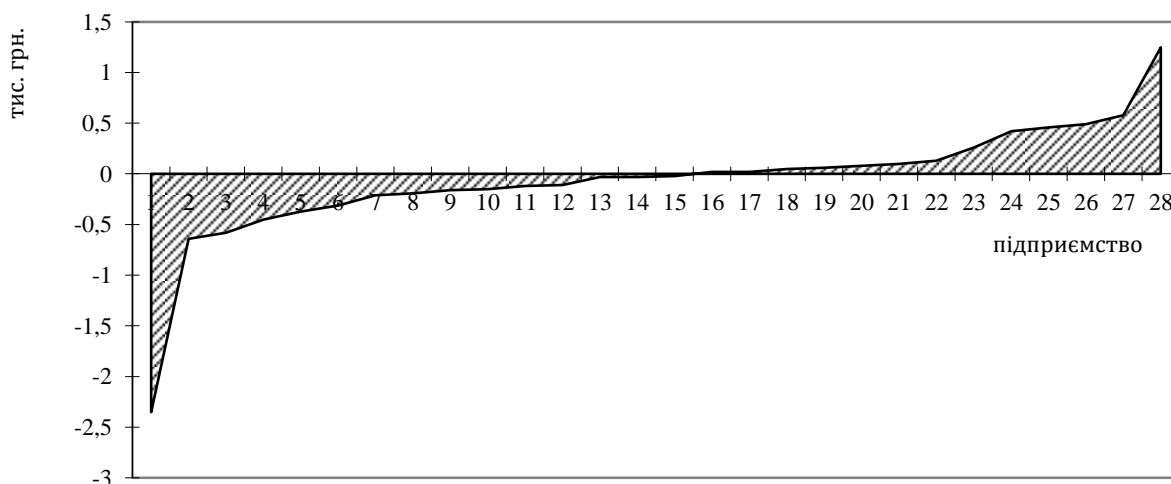

Рис. 1. Розмір абсолютного приросту чистого прибутку на 1 га вибіркової сукупності сільськогосподарських підприємств Житомирської області, тис. грн. *

*Власні дослідження

Графічне зображення свідчить про наявність серед обраної сукупності підприємств, у яких на 1 га угідь припадає понад 300 грн. збитку (I група); таких, у яких розмір отриманого приросту прибутку становить від 300 грн. збитку до 200 – прибутку (II група) і таких, які мають абсолютний приріст понад 300 грн. (III група). Детальний аналіз видів ризиків та факторів, що їх

спричиняють, дає можливість виділити декілька фінансово-економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств, які допоможуть кількісно оцінити ступінь залежності підприємства від окремих складових його внутрішнього та зовнішнього середовища (табл. 1).

Таблиця 1. Фінансово-економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області*

Показник	Група підприємств за обсягом абсолютного приросту чистого прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь			У середньому по сукупності
	I	II група	III група	
Кількість підприємств	6	16	6	28
Обсяг абсолютного приросту чистого прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн. / га	-0,73021	-0,02387	0,683428	-0,064
Частка сільськогосподарської продукції у товарообороті підприємства, %	89,8899	97,5021	99,6109	96,0383
Коефіцієнт платоспроможності	1,142834	4,277965	7,866042	2,262977
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,49589	0,0881	0,062476	0,208149
Рентабельність господарської діяльності, %	-0,04273	0,169523	0,515708	0,211648
Темп приросту чистого прибутку	-1,1745	-0,10352	0,732837	-0,13319

*Розраховано за даними фінансової звітності сільськогосподарських підприємств Житомирської області.

Дані таблиці дають змогу зробити висновок про те, що спостерігається певна залежність значень показників по виділених групах. Зокрема, між 1-ю і 3-ю групами спостерігається відмінність у структурі товарної продукції в 10 %, а коефіцієнт концентрації залученого капіталу відображає прямий негативний вплив використання позичених коштів на приріст обсягів чистого прибутку. Характерним є зростання темпу приросту прибутку при аналогічному зростанні його обсягу.

Для перевірки гіпотези про найбільш суттєвий вплив виділених факторів використано методику кореляційно-регресійного аналізу, який дає змогу побудувати дескриптивну модель, призначену для

пояснення фактичної ситуації чи тенденцій розвитку [21, ст. 13]. Його метою є отримання функції $y = f(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5)$, яка б найточніше відображала вплив підібраних факторних ознак на досліджуване явище.

Отже, до лінійної регресійної моделі внесено: y – обсяг абсолютного приросту чистого прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн. / га; x_1 – частку сільськогосподарської продукції у товарообороті підприємства; x_2 – коефіцієнт платоспроможності; x_3 – коефіцієнт концентрації залученого капіталу; x_4 – рентабельність господарської діяльності, %; x_5 – темп приросту чистого прибутку. Матриця парних коефіцієнтів кореляції зазначених факторів наведена у таблиці 2.

Таблиця 2. Матриця парних коефіцієнтів кореляції факторів регресійної моделі обсягу абсолютного приросту чистого прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн. / га*

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	y
x_1	1					
x_2	0,19549951	1				
x_3	0,03273641	-0,3559069	1			
x_4	0,00755186	0,3676326	-0,4835463	1		
x_5	0,01275599	0,1397447	-0,1006455	0,53730689	1	
y	0,6038	0,4006	-0,3462	0,3293	0,2789	1

*Власні дослідження.

Парні коефіцієнти кореляції відображають щільність кореляційного зв'язку між ознаками цієї моделі. Вони свідчать, що між обсягом абсолютного приросту чистого прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь і темпом приросту чистого прибутку існує слабкий зв'язок ($r < 0,3$). Платоспроможність, концентрація залученого капіталу та рентабельність господарської діяльності чинять помірний вплив на приріст чистого прибутку ($0,3 < r < 0,5$). Помітно частка сільськогосподарської продукції у товарообороті підприємства, оскільки парний коефіцієнт кореляції по цьому фактору

становить 0,6038. У вказаній моделі між обраними факторами найщільніший зв'язок спостерігається між рентабельністю господарської діяльності і темпом приросту чистого прибутку ($r = 0,5373$).

За результатами розрахунків, здійснених з допомогою прикладної програми MS Excel, встановлено, що регресійне рівняння матиме вигляд:

$$y = -3,5813 + 3,8077x_1 + 0,0068x_2 + -0,7004x_3 + 0,0262x_4 + 0,0209x_5,$$

Отримана регресійна модель є адекватною, оскільки розрахункове значення коефіцієнта Фішера

$F_{розрах} = 5,92$, який є критерієм нормального розподілу,

є більшим за його табличне значення (2,9).

Таблиця 3. Результати багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу

Показник	Факторні ознаки					Обсяг абсолютного приросту чистого прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн. / га
	Частка сільськогосподарської продукції	Коефіцієнт платоспроможності	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	Рентабельність господарської діяльності, %	Темп приросту чистого прибутку	
Коефіцієнти регресії (a)	3,8077	0,0068	-0,7004	0,0262	0,0209	-3,5813
Парні коефіцієнти кореляції (r)	0,6038	0,4006	-0,3462	0,3293	0,2789	
Середні квадратичні відхилення	0,0900	12,9981	0,2363	0,4635	5,9683	0,5899
Бета-коефіцієнти (β)	0,5808	0,1501	-0,2806	0,0206	0,2112	
Коефіцієнти еластичності (E)	55,8251	0,8875	-1,8838	0,0178	0,1227	
Коефіцієнт множинної кореляції						0,5736
Коефіцієнт детермінації						0,7574

* Власні дослідження.

Оскільки коефіцієнт множинної кореляції дорівнює 0,5736, то загалом зв'язок між обраними факторами та результативною ознакою цієї моделі істотний ($0,5 < r < 0,9$). Виявлений коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,7574$) свідчить, що 75,74 % ризиковості підприємства залежить від обраних факторів, а 24,26 % – від інших неврахованих чинників.

Найбільший вплив на обсяг абсолютного приросту чистого прибутку за коефіцієнтами регресії справляє частка сільськогосподарської продукції у товарообороті підприємства ($a_1 = 3,8077$). Наступними за значущістю виступають: платоспроможність ($a_2 = 0,0068$), концентрація залученого капіталу ($a_3 = -0,7004$), рентабельність господарської діяльності ($a_4 = 0,0262$) і темп приросту чистого прибутку ($a_5 = 0,0209$). Слід зауважити, що серед виділених факторів лише концентрація залученого капіталу справляє обернений вплив на абсолютний приріст чистого прибутку: що більше залученого капіталу використовує підприємство, то менший приріст чистого прибутку воно має.

Оскільки у моделі використовуються показники, різні за змістом, то зіставність та істотну взаємозалежність між обраними факторами і абсолютним приростом чистого прибутку відображають коефіцієнти еластичності та бета-коефіцієнти. З огляду на отримані значення коефіцієнтів еластичності (E), зростання частки сільськогосподарської продукції у товарообороті підприємства на 1 % призводить до зростання абсолютного приросту чистого прибутку на 55,82 %, 1 коефіцієнтний пункт платоспроможності

формує 0,8875 % приросту чистого прибутку, а 1 коефіцієнтний пункт концентрації залученого капіталу сприяє зниженню приросту чистого прибутку на 1,8838 %, 1 % – на рентабельність господарської діяльності забезпечує зростання приросту чистого прибутку на 0,0178, а 1 пункт темпу приросту чистого прибутку створює 0,1227 % його абсолютного розміру. Таким чином, найістотніший вплив на обсяг абсолютного приросту чистого прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь справляє частка сільськогосподарської продукції у товарообороті підприємства.

Ідентифікувати фактори, вплив яких містить найбільші резерви збільшення приросту чистого прибутку, дають змогу отримані значення бета-коефіцієнтів. Так у розрахованій моделі найбільші резерви приросту обсягу чистого прибутку закладено в обґрунтуванні частки сільськогосподарської продукції у товарообороті підприємства ($\beta_1 = 0,5808$), далі за вагомістю потенційного резерву йдуть: розмір концентрації залученого капіталу ($\beta_5 = -0,2806$), темп приросту чистого прибутку ($\beta_3 = 0,2112$), платоспроможність ($\beta_2 = 0,1501$) і рентабельність господарської діяльності ($\beta_7 = 0,0206$).

Частку впливу кожного із виділених факторів відображають часткові коефіцієнти детермінації, які визначаються шляхом добутку парних коефіцієнтів кореляції (r_{yx_i}) на відповідні бета-коефіцієнти (β_i) (табл. 4).

Таблиця 4. Розкладання загального обсягу варіації абсолютного приросту чистого прибутку у сільськогосподарських підприємств Житомирської області за визначеними факторами*

Показник (фактор)	Парний коефіцієнт кореляції	Бета-коефіцієнт	Обсяг впливу кожного фактора, %	Частка впливу кожного фактора, %
X_i	r_{yxi}	β_i	$r_{yxi} \beta_i * 100\%$	$r_{yxi} \beta_i / R^2$
1. Частка сільськогосподарської продукції у товарообороті підприємства	0,6038	0,5808	35,07	61,14
2. Коефіцієнт платоспроможності	0,4006	0,1501	6,01	10,48
3. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	-0,3462	-0,2806	9,71	16,93
4. Рентабельність господарської діяльності, %	0,3293	0,0206	0,68	1,18
5. Темп приросту чистого прибутку	0,2789	0,2112	5,89	10,27
Разом	x	x	57,36	100,00

*Власні дослідження.

Отже, виділені фактори спричиняють 57,36 % загального обсягу абсолютного приросту чистого прибутку. З них 35,07 % визначається ризикостійкістю сільськогосподарського виробництва підприємств, 9,71 % пов'язано зі ступенем концентрації залученого капіталу, 6,01 % – з платоспроможністю підприємства, 5,89 % – із темпами приросту чистого прибутку, 0,68 % – із рентабельністю господарської діяльності. Таким чином, 61,14 % від загального коливання впливу окреслених факторів на обсяг абсолютного приросту чистого прибутку з розрахунку на 1 га

сільськогосподарських угідь визначає частка сільськогосподарської продукції у товарообороті підприємства, 16,93 % – ступінь концентрації залученого капіталу, решта впливу належить іншим факторам.

Наведений алгоритм оцінки ризикостійкості суб'єкта господарювання під силу застосовувати фінансовому менеджеру підприємства з метою діагностики ризику і визначення ступеня активності управлінців у його запобіганні.

Список літератури

1. Бездітко О. Є. *Управлінські аспекти ризик-менеджменту сільськогосподарських підприємств* / О. Є. Бездітко // Вісник ЧДТУ. – 2012р. – Випуск 29, Т.3. – С. 58-63.
2. Бережна Л. В. *Економіко-математичні методи та моделі в фінансах* / Л. В. Бережна, О. І. Снитюк. – К. : Кондор, 2009. – 301 с.
3. Бланк И. А. *Управление финансовыми рисками: учеб. курс* / И. А. Бланк. – К. : Ника – Центр, 2006. – 444 с.
4. Вітлінський В. В. *Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія* / В. В. Вітлінський, Т. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
5. Вишневецька О. М. *Оцінка та напрямки мінімізації ризиків сільськогосподарських підприємств* / О. М. Вишневецька // Наук. зб. Львів. нац. аграр. ун-ту. – 2006. – № 16 (4). – С. 251-255.
6. Дем'яненко М. Я. *Фінанси в період реформування агропромислового виробництва* / М. Я. Дем'яненко, В. М. Алексійчук, А. Г. Борщ. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 645 с.
7. Друкер П. Ф. *Энциклопедия менеджмента: пер. с англ.* / Питер Ф. Друкер. – М. : ООО «И. Д. Вильямс», 2008. – 432 с.
8. Масловська Л. Ц. *Ідентифікація сутності і факторів ринкового ризику сільськогосподарських товаровиробників* / Л. Ц. Масловська, О. Є. Бездітко // Вісник Тернопільського екон. ун-ту, 2011. – Випуск 9 Ч. 2. – С. 315-318.
9. Пікус Р. В. *Управління фінансовими ризиками* / Р. В. Пікус. – К. : Знання, 2011. – 598 с.
10. Стецюк П. А. *Методичні аспекти та особливості управління фінансовими ризиками агроформувань* / П. А. Стецюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Серія: Фінанси і кредит. – 2012. – № 1 (32). – 402 с. – С. 9-16.

РЕЗЮМЕ

Бездітко Елена

Методические аспекты прогнозирования рисков сельскохозяйственных предприятий

В статье рассмотрен алгоритм оценки уровня рискоустойчивости и прогнозирования рисков сельскохозяйственных предприятий. Исследованы возможные способы расчета и измерения уровня риска.

RESUME

Bezditko Olena

The methodical aspects of prognosticating of the risks of agricultural enterprises

The paper covers the algorithm of assessing the level of risk resistance and prognosticating risks of agricultural enterprises. The author also investigates all available ways for calculating and measuring risk levels.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.

ЗРОСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАГРОЗ ДЛЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено основні загрози безпеки суб'єкта господарювання, проаналізовано практичні ситуації у багатьох країнах з розвинутою ринковою економікою, які дають зрозуміти, що ефективне корпоративне управління щільно пов'язане з такими явищами, як злиття та поглинання. Виявлено, що в Україні укладені угоди злиття та поглинання, навіть якщо вони були виконані в правовому полі, здебільшого не є дружніми за своєю суттю ні для власників інтегрованих підприємств, ні для суспільства загалом, оскільки їхні результати не відповідають цілям загальнодержавного розвитку, завдають шкоди реальному сектору економіки на цьому етапі.

Ключові слова: злиття, поглинання, грінмейл, рейдерство, кардерство, конкурентна розвідка, перерозподіл власності, агресивний переділ власності.

Поділ власності в Україні демонструє таку тенденцію, що ефективно і дешево отримували цю власність тільки ті, хто володів відповідною інформацією і ресурсом. Сьогодні розпочався етап її перерозподілу. Стурбованість підприємців України викликає поширення протиправних схем перерозподілу та відчуження власності на ринку злиття та поглинання підприємств.

Все частіше підприємства спеціально змінюють форму власності, з акціонерних товариств перетворюються на товариства з обмеженою відповідальністю. У такому випадку структура власності не відображається в реєстрах, і це допомагає приховати будь-які зміни власників.

Агресивний переділ власності, який спостерігаємо сьогодні в українській економіці, спровокував зростання попиту на фахівців із конкурентної боротьби.

Загрози безпеці суб'єкта господарювання – це потенційні або реальні дії фізичних чи юридичних осіб, котрі порушують стан захищеності суб'єкта господарської діяльності і здатні призвести до припинення його діяльності або до економічних та інших втрат. Як правило, це такі явища, як злиття та поглинання підприємств.

Під злиттям ми розуміємо об'єднання підприємств (шляхом створення нової юридичної особи або приєднання підприємств до головного підприємства), у результаті якого власники (акціонери) підприємств, що об'єднуються, здійснюватимуть контроль над усіма чистими активами об'єднаних підприємств з метою досягнення подальшого спільного розподілу ризиків та вигод від об'єднання.

Під поглинанням розуміється узяття однією компанією іншої під свій контроль, управління без придбання абсолютного права власності на неї або злиття двох компаній через придбання однією з них контрольного пакета акцій чи основного капіталу іншої.

Серед найпоширеніших загроз для фінансово-економічної безпеки підприємства експерти називають такі явища, як грінмейл, рейдерство, кардерство (кардеринг), конкурентну розвідку.

Термін «грінмейл» походить від *blackmail* («чорна пошта»), що означає кримінально караний шантаж,

вимагання. Однак між «зеленою» та «чорною» поштою є принципова відмінність: класичний грінмейл завжди здійснюється в межах закону[1].

Сучасні словники визначають грінмейл (від англ. *greenmail* – «зелена пошта») як діяльність, спрямовану на отримання надприбутку за допомогою спекуляцій чи зловживань своїми правами акціонера стосовно підприємства. Цієї мети досягають шляхом придбання такої кількості акцій компанії, яка дозволяє створити загрозу її поглинання, щоб у подальшому перепродати ці акції за завищеною ціною тій самій компанії.

Довідники з ринкової економіки трактують його в такий спосіб: грінмейл (*greenmail*) — корпоративний шантаж шляхом скуповування значного числа акцій певної компанії з пропозицією продати їх за умови, що інші компанії підписують угоду про невтручання.

Тобто «грінмейлер» у класичному розумінні характеризує ситуацію, в якій певний пакет акцій акціонерного товариства перебуває у володінні «недружньо» налаштованої стосовно цього акціонерного товариства компанії [11]. Але особливість такої ситуації вимагає від уже зазначеного товариства викупити акції зі значною премією, щоб запобігти застосуванню до неї процедури поглинання.

Наступним видом загроз для фінансово-економічної безпеки підприємства є рейдерство (англ. *raid* – набіг) – вороже поглинання, перехоплення оперативного управління або власності підприємства за допомогою спеціально ініційованого бізнес-конфлікту [3].

Мета рейдерства, як правило, – перерозподіл чужої нерухомості, а тому воно приносить значні прибутки загарбникам. Рейдерство існує у всьому світі. Але важливо зазначити, що коли процес рейдерства проходить без явних порушень законів, він є корисним і оздоровлює занепалий бізнес.

В Україні для боротьби з рейдерством створена Міжвідомча комісія з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, що діє при Кабінеті Міністрів України.

З розвитком глобальних комп'ютерних мереж стала поширеною практика промислового шпигунства. Багато проблем виникає у зв'язку з крадіжками послуг, зокрема із вторгненням до телефонних мереж та незаконною

торгівлею послугами зв'язку. Інтернет також широко використовують торговці піратським програмним забезпеченням, зброєю та наркотиками для ведення справ, обміну злочинною інформацією.

Проте поява і розповсюдження пластикових платіжних засобів в Україні зумовлені взаємною зацікавленістю в цьому держави і власника пластикових карток. Для держави – це один із засобів зниження потреби в готівковій грошовій масі.

З іншого боку, коли мільйони наших співгромадян мають пластикові платіжні банківські картки, у шахраїв з'явилась нова можливість для зловживань, і нині найпоширенішим інтелектуальним злочином усе впевненіше стає саме підроблення карток і незаконне отримання коду власника. Цей вид шахрайства скорочено називається кардерством [3].

Таким шляхом зловмисники викрадають гроші, що знаходяться на особистих рахунках клієнтів, рух рахунків по яких, як стверджують фахівці, простежити вкрай важко. Але втрати несуть банки, бо видаючи людині кредитну картку, вони беруть на себе відповідальність за зберігання грошей.

Конкурентна розвідка – це досить нове явище для нашої країни, проте представники конкурентної розвідки працюють у штаті практично всіх великих компаній країни.

Вони зобов'язані знати все про конкурентів, від фінансових планів до хобі менеджерів. До обов'язків конкурентної розвідки входить: розробка сценаріїв і планів як захоплення влади у великих акціонерних товариствах, так і навпаки – захисту від цих дій. Це головна потреба ринку. Її диктує, передусім, проста істина: сьогодні різко зросла конкуренція, ринки поділено, і їхній переділ проходить дуже складно. У країні з'являються іноземні компанії, які поводяться точнісінько так само агресивно, як і українські. Конкурентна розвідка є одним із елементів загальної системи безпеки фірми[4].

Таким чином, на сьогодні в Україні через недосконалість законодавства, низький рівень корпоративної культури (якої майже нема), корумпованість державних органів, недружні поглинання стають поширеним явищем.

І хоча у розвинених країнах світу недружні поглинання як вид трансформації власності є дієвим інструментом впливу на неефективні підприємства, в Україні ж він залишається здебільшого методом перерозподілу власності та особистих інтересів, оскільки ефективним власником вважається той, хто відібрав і перепродав. Це і зумовлює актуальність обраної теми статті.

Аналіз наукових розробок у галузі господарського, цивільного та кримінального права, а також гіпотез, ідей та пропозицій представників судових та правоохоронних органів, вказує на відсутність комплексного дослідження загроз для фінансово-економічної безпеки підприємства. Сьогодні немає чітких критеріїв, за якими те чи інше поглинання підприємства можна вважати протиправним, у тому числі і злочинним.

Питання недружніх поглинань розглядається у працях вітчизняних учених, таких, як: Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, М. І. Мельник, З. С. Варналій, І. І. Мазур, О. Белікова, М. Лящунко. Вказані автори дають загальну характеристику поняття «рейдерство», роз'яснюють типові рейдерські схеми, досліджують систему захисту підприємств від недружнього поглинання[4].

Проте окремі науковці вважають помилковим зведення рейдерства лише до корпоративних конфліктів. Вони пояснюють так: дії рейдерів, хоча й пов'язані часто з ініціюванням корпоративного конфлікту, відбуваються з порушеннями цивільного та корпоративного законодавства. А саме корпоративний конфлікт у рейдерських схемах є тільки приводом для захоплення підприємства. Сторона, проти якої діє рейдер, не є стороною конфлікту – вона про нього нічого не знає і тому не може захистити свої права у суді [5].

Також дослідженням проблеми економічної безпеки підприємства цікавилися вітчизняні вчені: О. В. Ареф'єва, І. Ф. Білько, В. М. Геєць, М. М. Єрмошенко, Я. А. Жаліло, В. І. Забродський, М. І. Зубок, С. Ф. Покропивний, О. О. Терещенко, В. В. Шликов [5].

Також багатьма ученими були розроблені економічні, правові та інституційні засади гарантування економічної безпеки підприємства, окреслені головні принципи та напрями вдосконалення системи управління економічною безпекою підприємства в ринковій та перехідній економіках, розвинуто теорію фінансової стійкості підприємств в умовах глобалізації та інноваційного типу економічного розвитку [8].

Однак, малодослідженими залишаються питання, пов'язані з забезпеченням економічної безпеки шляхом запобігання рейдерським захопленням вітчизняних підприємств, що останнім часом є звичним явищем.

Аналіз ситуації у багатьох країнах з розвинутою ринковою економікою дає зрозуміти, що ефективне корпоративне управління щільно пов'язане з такими явищами, як злиття та поглинання.

Саме злиття та поглинання підприємств досить часто стають ефективними інструментами в системі перерозподілу власності, адже передбачають у собі реструктуризацію підприємства з подальшим його оздоровленням та покращенням діяльності, часто зі зміною власника.

Процес злиття як форма трансформації здійснюється шляхом об'єднання підприємства-боржника з іншими фінансово стійкими підприємствами. Унаслідок такого об'єднання підприємство-боржник втрачає свій самостійний юридичний статус [6].

На відміну від злиття, поглинання проводиться у вигляді значних капіталовкладень одного суб'єкта господарювання в інший. Підприємство, яке поглинається, перестає бути самостійним, хоча як юридична особа може зберігатися у вигляді дочірнього підприємства.

За джерелом походження загрози економічній безпеці підприємства можна відокремити зовнішні фактори, до яких належать:

- спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха, а також екологічна ситуація, яка передбачає виникнення подій техногенного характеру;
- можливі зміни в економіці і їх потенційний вплив на рівень цін і зайнятості, наприклад, темпи інфляції;
- політична ситуація в країні;
- несвоєчасність державного регулювання, виражена очікуванням значних законодавчих змін з низькою ймовірністю введення їх у дію;
- зниження загального життєвого рівня населення, зростання безробіття, страйків, зміна потреб, кримінальна обстановка.

Схема класичного корпоративного шантажу припускає, що структура, яка атакує, купує на

фондовому ринку невеликий пакет акцій процвітаючої компанії [6].

Наступною настає черга скарг у контролюючі та правоохоронні органи, а також судових позовів із будь-якого приводу. Кінцевою метою є або отримання відступних за відмову від претензій, або продаж свого пакета акцій за завищеною ціною.

Проведений аналіз показав, що практика корпоративного шантажу була застосована вперше у США в середині 80-х рр. XX століття, коли відомі фінансисти Томас Пікенс (Thomas Pickens) та Джеймс Голдсміт (James Goldsmith) отримали надприбутки в операціях з компаніями Goodyear Tires та Occidental Petroleum за допомогою елементів грінмейлінгу[1].

Проте світового поширення це явище набуло завдяки американському мільярдеру Кеннету Дарту. На початку 90-х рр. XX століття він викупив близько 4% зовнішнього боргу Бразилії. У 1994 р., коли країна домовилась із 750 кредиторами про реструктуризацію свого боргу, лише Дарт не погодився із запропонованим планом і вимагав для себе особливих умов. Вести з ним переговори було неможливо, адже Дарт вимагав за свою згоду астрономічну суму. Тому уряд Бразилії реструктуризував свої борги без участі Дарта. Той подав до суду і в результаті отримав більше \$800 млн. Через рік він зірвав емісію бразильських облігацій, випустивши на ринок власні папери, забезпечені належною йому частиною зовнішнього боргу, і тим самим спровокував фінансову кризу [1].

Помітимо, що у поле зору грінмейлерів потрапляють переважно сучасні компанії, що динамічно розвиваються. Це засвідчує і той факт, що донедавна грінмейл по-українському передбачав участь дрібних міноритарних акціонерів, зазвичай фізичних осіб, у корпоративних конфліктах як «солдатів». У цьому разі позови, подані власником кількох акцій, ніби випадково збігалися з інтересами окремих фінансово-промислових груп.

Також, як і в Україні, у більшості країн грінмейл заборонений законом. Наприклад, у США доходи від продажу акцій за ціною вище ринкової обкладаються податком у розмірі 80%, що робить подібну діяльність не вигідною[1].

Український союз промисловців та підприємців наголошує, що явище «рейдерства» стало системним і загрожує не лише розвитку української економіки, а й безпеці країни загалом, тому що основний удар рейдерів здебільшого спрямовано на підприємства легкої, середньої, важкої промисловості, сфери послуг, торгівлі, науково-дослідні, будівельні, транспортні організації, а також ті, що задіяні в агропромисловому комплексі.

Як було зазначено вище, на відміну від інших країн, рейдерство в Україні має значну кримінальну складову. Відверто злочинне захоплення чужої власності, поєднане з корупцією у судах та правоохоронних органах, закономірно викликає обурення суспільства і тому вимагає правової оцінки саме з боку правоохоронних органів.

Мотивом для поглиначів виступає далеко не підвищення ефективності підприємств-учасників угоди і не отримання синергії (чим насправді повинні супроводжуватися процеси злиття та поглинання), а земля, нерухомість, ціни на які неспинно зростають.

На думку фахівців Генеральної прокуратури, ознаками рейдерства є незаконні дії щодо скуповування акцій у дрібних акціонерів, розголошення даних реєстрів власників акцій, винесення незаконних судових

ухвал (рішень) у справах з вирішення корпоративних конфліктів, неправомірні дії органів державної виконавчої служби на виконання судових ухвал (рішень), злочинні дії приватних охоронних структур та груп людей щодо захоплення підприємств тощо[7].

Одним із прикладів «місцевого» рейдерства стала Одеська область, регіон більше за інших постраждав від переділу власності [11]. Уникнути атак на Одещині змогли тільки ті підприємства, що контролюються представниками влади.

За підрахунками фахівців, щорічні збитки у світовій економіці від «дій» кардерів наближаються до 100 млн. дол., США і з кожним роком зростають [7].

Крім України, більш за все страждають Північна Америка і Західна Європа. Виконавчий директор Національного банку України з питань платіжних систем нещодавно повідомив, що не володіє інформацією про збитки, заподіяні нашій країні цими злочинцями [11]. Однак відомо, що протягом останніх років у нас було викрито декілька таких організованих злочинних співтовариств.

Наведемо приклад щодо двох найбільших із них — це знову ж таки одеське угруповання, яке займалося розкраданням грошей «Сіті-банку», і міжнародна злочинна організація «Кардерпланета», кримінальну справу якої розглядав Солом'янський районний суд Києва. За даними МВС, члени останньої протягом 2000-2004 р. виготовили не менше 1333 підроблених кредитних карток, які потім використали у 23 країнах світу, викравши таким чином 3,6 млн. дол. США, що належали міжнародним платіжним системам «Віза», «Мастеркард» і «Америкен експрес» [11].

Зазначимо, що найпоширенішим методом крадіжки номерів платіжних карт на сьогодні є фішинг – створення шахраями сайту, який буде користуватися довірою у користувача, наприклад – сайт, схожий на сайт банку користувача, через який і крадуться реквізити платіжних карт.

Що стосується такого явища, як конкурентна розвідка, то відомі сучасні світові компанії, такі, як Херох, Motorola, Procter & Gamble, Intel та Microsoft, які використовують конкурентну розвідку вже більше 25 років, у той час, коли в Україні вона як окрема сфера діяльності та течія бізнесу лише починає розвиватися.

Так, наприклад, у Європі і США в багатьох найбільш успішних великих компаніях збір і аналіз бізнес-інформації про конкурентів і ринок проводиться на регулярній основі. Приміром, у компанії Citicorp (один із світових лідерів у сфері фінансового обслуговування) існує посада менеджера з питань організації конкурентної розвідки. Texas Instruments (один із лідерів ринку) займається постійним відстеженням і аналізом контрактів, виграних конкурентами компанії, що допомагає з'ясувати їхні технологічні переваги.

Як правило, конкурентна розвідка – це 80% інформації, які отримують з відкритих джерел. Конкурентна розвідка і промислове шпигунство — різні речі. Перша обмежується аналізом відкритої інформації. За неї не можна притягнути до відповідальності. Хоч дуже легко перейти межу дозволеного і розпочати нелегальний збір. У деяких випадках це дуже спокусливо. Але так працювати не вигідно. Тому що приховані операції собі можуть дозволити тільки держструктури. Класичний приклад використання іноземними компаніями в Україні конкурентної розвідки – це резонансна історія цементного заводу у Львівській області з продажем його французькому «Ля

Фаржу». У цьому випадку спостерігалось класичне пряме лобювання інтересів іноземної компанії на українській території.

Однією з головних проблем упровадження конкурентної розвідки ще досі в Україні є скептична думка бізнесменів щодо такого методу ведення конкурентної боротьби.

Своїм прикладом закордонні компанії «навчають» багатьох вітчизняних, що без застосування таких методів стабільно працювати не можна.

Початок конкурентної розвідки в Україні поклати консалтингова компанія «Сіджон» Ю. Когути (в минулому «СІНС Україна» – українська філія російської компанії «СІНС»).

Також важливу роль зіграв розвиток колекторського сектору бізнесу, який вплинув на поширення послуг конкурентної розвідки в Україні. Так, наприклад,

колекторська компанія «Агентство комплексного захисту бізнесу «Дельта М» пропонує комплекс інформаційних послуг щодо вивчення партнерів та контрагентів. Також розвідувальні послуги надають різноманітні детективні агентства (наприклад, Детективне агентство «Vegum»).

Як свідчить проведене нами дослідження, вітчизняні угоди злиття та поглинання не сприяють загальнодержавному розвитку та завдають шкоди реальному сектору економіки. Від цього не рятує навіть те, що вони здійснюються у правовому полі. Зупинити таку тенденцію можна шляхом прийняття на державному рівні програми переходу до інвестиційної моделі економіки.

Щоб уникнути негативних наслідків та попередити реприватизацію в контексті рейдерської атаки, необхідне чітке розмежування влади та власності.

Список літератури

1. Алексеев І. Грінмейл як частина сучасних корпоративних відносин / І. Алексеев // Правовий тиждень. – 2011. – № 24.
2. Білан І. О. Проблема рейдерства вітчизняних підприємств в контексті економічної безпеки підприємства / І. О. Білан // Стратегічні орієнтири. 2012.
3. Бочуля Д. В. Новітні загрози для фінансово-економічної безпеки підприємства / Д. В. Бочуля // Стратегічні орієнтири. 2012.
4. Задворнов В. За «бідного» кардера замовте слово / В. Задворнов // Рабочее слово. – 2007. – №37.
5. Ісар І. Рейдерство в Україні: причини виникнення та шляхи подолання [Електронний ресурс] / Ісар І. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_ANR_2010/Pravo/12_57137.doc.htm
6. Кирдякин А. А. Корпоративный шантаж (гринмейл) и методы борьбы с ним / А. А. Кирдякин // Современное право. – 2008. – N 5. – С. 15-21.
7. Петрунь О. В. Проблема рейдерства в Україні: причини та наслідки / О. В. Петрунь // Стратегічні орієнтири. 2012.
8. Погорецкий Н. Рейдерство в Україні: проблеми кримінальної відповідальності [Електронний ресурс] / Н. Погорецкий, В. Шеломенцев. - Режим доступу: <http://xn--80ankme7e.com/print/page,1,84-rejderstvo-v-ukrayini-problemi-kriminalnoyi.html>.
9. Сироватка С. Конкурентна розвідка: попит зростає / С. Сироватка // День. – 2003. – №17.
10. Рейдерство в Україні набуло загрозливих масштабів [Електронний ресурс]. - Режим доступу: ua.korrespondent.net.
11. Чаварга Н. І. Грінмейлінг як особливий вид поглинання компаній [Електронний ресурс] / Н. І. Чаварга. - Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=1765>.

РЕЗЮМЕ

Беляк Юлия

Тенденция роста основных угроз для финансово-экономической безопасности современного предприятия

Исследованы основные угрозы безопасности предприятия, проанализированы практические ситуации во многих странах с развитой рыночной экономикой, которые дают понять, что эффективное корпоративное управление тесно связано с такими явлениями, как слияние и поглощение. Выявлено, что в Украине сделки слияний и поглощений, даже если они были выполнены в правовом поле, в основном не являются дружественными по своей сути ни для владельцев интегрированных предприятий, ни для общества в целом, поскольку их результаты не соответствуют целям общегосударственного развития, наносят вред реальному сектору экономики на этом этапе.

RESUME

Bilyak Yulia

The trend of growth of the main threats to the financial and economic security of modern enterprise

There have been researched the major threats to the security of the entity. There have been also analyzed the practical situations in many countries with developed market economies, which clarify that effective corporate governance is closely connected with such phenomena as mergers and acquisitions. There has been revealed the fact that in Ukraine the agreements, mergers and acquisitions harm the real economy at this stage, even if they have been made in the legal field, or if they are unfriendly concerning owners of integrated enterprise, or society as the results do not meet the goals of national development.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2013 р.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ АР КРИМ

У статті розглянуто питання розвитку агропромислового комплексу Криму Т та проведено оцінку його потенціалу. Розраховано основні показники діяльності трьох акціонерних товариств. Досліджено вплив організаційно-правової форми підприємства на результати його діяльності.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, акціонерне товариство, аналіз результатів діяльності, ефективність діяльності.

Реформування сільського господарства, яке розпочалося в 2000-х роках, призвело до того, що підприємства аграрного сектору економіки сьогодні репрезентовані різними організаційно-правовими формами. На зміну колгоспам і радгоспам прийшли фермерські господарства, кооперативи, приватні підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю. Однією з правових форм сільськогосподарських підприємств є акціонерне товариство, яке, як структура господарювання, у найбільшому ступені відповідає економічній природі людини та інтересам держави. Це пов'язано з тим, що акціонерна форма ведення господарства найбільш пристосована до швидкої регенерації в періоди зростання після економічного спаду. Вона має можливість прискороного нарощування потенціалу, а також інтеграції з іншими ринковими суб'єктами, що особливо необхідно для розвитку аграрного сектору економіки України.

Щоб сільськогосподарські підприємства акціонерної форми власності могли вільно функціонувати в ринковій економіці, необхідна розробка певних механізмів, здатних забезпечити їх конкурентоспроможність. Розробка цих механізмів неможлива без дослідження особливостей діяльності підприємств, у ході якого можливо визначити як проблемні моменти діяльності, так і напрями їх вирішення.

Проблеми розвитку акціонерних товариств в аграрному секторі економіки України уже розглядалися науковцями. Так Я. І. Функ, В. А. Михальченко і В. В. Хвалеї [1] досліджували історію розвитку акціонерних товариств, Н. В. Харченко [15] – визначив їх недоліки, З. А. Жученко [7] – вивчав проблеми розвитку та управління, Ю. Лупенко [11] та О. М. Будник [5] – роль акціонерних товариств в аграрному секторі та ін.

Зазначеними фахівцями розглядалися різні проблеми розвитку акціонерних товариств, проте продовжує залишатися невирішеним питання, наскільки ефективно здійснюють свою діяльність сільськогосподарські підприємства цієї організаційно-правової форми.

Метою дослідження є порівняння результатів діяльності сільськогосподарських підприємств АР Крим акціонерної форми власності на підставі даних фінансової звітності, а також обґрунтування можливих перспектив розвитку зазначеної форми

підприємництва. Об'єктом дослідження є вивчення показників діяльності акціонерних товариств різних видів на базі сільськогосподарських підприємств АР Крим.

Родючі ґрунти, сприятливий клімат, вигідне економіко-географічне розташування – це основні фактори, які обумовлюють розвиток аграрного сектору економіки в АР Крим. Найбільш розвинені Сімферопольський, Красногвардійський та Чорноморський райони. Потенціал сільськогосподарського комплексу АР Крим великий, про що свідчать наступні показники.

Структуру продукції сільського господарства АРК порівнюють продукція рослинництва (48,7 %) і тваринництва (51,3 %).

Питома вага господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства займає 54 %, причому в 1990 році цей показник становив 19,8 %.

Посівні площі основних сільськогосподарських культур у 2010 р. склали 866,1 тис. га. За період 2005-2010 рр. збільшено площі використання зрошуваних земель, і в 2010 р. підготовлено до поливного сезону 207 тис. га. У структурі посівних площ основних видів сільськогосподарських культур переважають площі зернових і зернобобових (79 % у 2010 р.).

Із загального обсягу виробництва зернових культур 71 % виробляється сільськогосподарськими підприємствами, із загального обсягу виробництва картоплі та овочів 99% і 92% відповідно виробляється господарствами населення.

У загальній структурі поголів'я худоби та птиці переважає поголів'я птиці (12324,3 тис. голів станом на 1 січня 2011 р.), найменшу частку становить велика рогата худоба (143,3 тис. голів станом на 1 січня 2011 р.). При цьому 81,0 % (115,5 тис. голів) загального поголів'я великої рогатої худоби вирощується особистими господарствами населення, 59,0 % (7232,1 тис. голів) загального поголів'я птиці – в сільськогосподарських підприємствах.

У загальній структурі виробництва продукції тваринництва 57,9 % загального виробництва м'яса та 53,4 % загального виробництва яєць здійснюються сільськогосподарськими підприємствами, 90,8 % загального виробництва молока та 91,2 % загального виробництва вовни – особистими господарствами населення [13].

Реформування сільського господарства призвело до

різноманіття організаційно-правових форм, які ґрунтуються на трьох видах власності:

1) державній (виноградарсько-виноробні, насінницькі, племенні господарства, дослідні станції, учхоз);

2) розділеній (частковій) власності (ТОВ, ВАТ, ЗАТ, ПАТ, ПрАТ, а також СВК різних видів);

3) підприємств у приватній власності: ПСП різних видів, фермерські господарства, малі підприємства, особисті підсобні господарства (ОПГ) [4].

Серед перерахованих форм власності більшість підприємств віддає перевагу акціонерним товариствам. Зазначена форма дозволяє брати участь в інвестиційних процесах поряд з підприємцями та значною кількістю простих громадян, які теж сприяють перерозподілу капіталів в економіці країни.

Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» [8], акціонерне товариство – це господарське товариство, статутний капітал якого розподілений на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. Стаття 5 цього Закону говорить, що акціонерні товариства за видами поділяються на публічні та приватні акціонерні товариства. Однак, на сьогодні діють відкриті та закриті акціонерні товариства, які були організовані до 2008 р. Вони не пройшли перереєстрацію та продовжують свою діяльність. Чинним законодавством не передбачено створення нових таких підприємств.

Дані про кількість підприємств, зайнятих в аграрному секторі Криму в розрізі організаційно-правових форм, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Кількість суб'єктів господарювання в аграрному секторі АР Крим за видами організаційно-правових форм*

	На 01.01.2011 р.	На 01.01.2012 р.
Всього підприємств, зайнятих в аграрному секторі	3356	3358
Частка підприємств аграрного сектору від їх загальної кількості, %	6,22	6,05
Акціонерні товариства	82	76
Частка акціонерних товариств від їх загальної кількості, %	2,4	2,3
з них: публічні	5	15
приватні	3	19
відкриті	39	19
закриті	35	23

* Складено автором за матеріалами [16]

Станом на 01.01.2011 року в аграрному секторі економіки Криму функціонує 3356 сільськогосподарських підприємств. З них на частку великих підприємств припадає 0,3 %, частка середніх підприємств становить 8,4 %, малих підприємств – 91,3 % [16]. На частку акціонерних товариств станом на 01.01.2012 р. припадає 2,3 % від загальної кількості сільськогосподарських підприємств АР Крим, що становить 76 одиниць господарюючих суб'єктів. Акціонерні товариства представлені всіма видами, але необхідно зазначити, що кількість відкритих і закритих акціонерних товариств скорочується в результаті їх реорганізації в публічні та приватні.

Для аналізу діяльності акціонерних товариств аграрного сектору АР Крим нами були обрані наступні підприємства: ВАТ «Широке» та ПрАТ «Птахофабрика Южная» Сімферопольського району та ЗАТ «Дружба народів Нова» Красногвардійського району. Ці підприємства мають різні види організаційно-правової форми та різні виробничі напрями діяльності.

Розміри сільськогосподарського підприємства є одним з факторів ефективності використання виробничих ресурсів. Прямим показником розміру прийнято вважати обсяг виготовленої в господарстві валової та товарної продукції у вартісному вираженні за календарний рік. Вартість валової продукції підраховується множенням кількості виготовленої продукції кожного виду на зіставну ціну (на сьогодні діють ціни 2005 року) одиниці кількості з подальшим підсумовуванням вартостей. Вартість товарної продукції визначається множенням кількості

реалізованої продукції кожного виду на відповідну поточну ціну реалізації.

Крім прямого показника, при аналізі розмірів використовуються додаткові, непрямі показники: площі сільськогосподарських угідь, ріллі та посівів; середньорічна чисельність працівників; розмір основних виробничих фондів; поголів'я худоби в умовному обчисленні; обсяг споживаних енергоресурсів; кількість наявних тракторів, комбайнів і автомобілів та інші показники.

Здійснюючи аналіз розмірів підприємства, необхідно на підставі порівняльної оцінки показників встановити, на скільки зменшилися або збільшилися основні показники та в якій залежності. Розглянемо основні показники, що характеризують розміри господарств у таблиці 2.

Аналізуючи дані таблиці 2, можемо зазначити, що в аналізованих акціонерних товариствах агропромислового комплексу АР Крим показники розмірів підприємства різні, що залежить як від виду діяльності підприємства, так і від форми його власності.

Найбільшим за розмірами за показниками є ЗАТ «Дружба народів Нова», де вартість валової продукції в зіставних цінах 2005 р. і товарної продукції в поточних цінах склали відповідно 792 866 тис. грн. і 95260 тис. грн. Площа сільськогосподарських угідь цього підприємства становить 13402 га, з яких 99,2 % займає рілля. Середньооблікова чисельність співробітників на підприємстві також висока порівняно із іншими аналізованими підприємствами та становить 1167 чол.

Таблиця 2. Показники, що характеризують розміри акціонерних товариств агропромислового комплексу АР Крим за 2010 р. *

Показники	ВАТ «Широке»	ЗАТ «Дружба народів Нова»	ПрАТ «Птахофабрика Южная»
Вартість валової продукції сільського господарства в зіставних цінах 2005 року, тис. грн.	5984,7	792866	1932,2
Вартість товарної продукції, тис. грн.	7070,0	955260	2247
Площа сільськогосподарських угідь, га:	2554,0	13402	517
в т. ч., га: - рілля	2503,0	13290	508
- пасовища	51,0	112	9
Середньооблікова чисельність працівників, чол.	82	1167	32
Середньорічна вартість основних виробничих фондів і оборотних коштів, тис. грн.	18390	1987566	4296,5
Поголів'я худоби, умовних голів	1251	13986	211

*Складено автором за матеріалами звітності підприємств

На інших підприємствах, що аналізуються, вартість валової продукції в зіставних цінах 2005 р. і товарної продукції нижче. Так у ВАТ «Широке» вони складають 5984,7 тис. грн. і 7070,0 тис. грн. відповідно, а в ПрАТ «Птахофабрика Южная» 1932,2 тис. грн. і 2247 тис. грн.

Середньооблікова чисельність працівників коливається від 32 чол. (ПрАТ «Птахофабрика Южная») до 82 чол. (ВАТ «Широке»). Більшість підприємств залучає додаткових робітників у весняно-осінній період.

Зазначимо, що розмір основних і оборотних фондів у 2010 р. на підприємствах, що аналізуються, коливається від 4296,5 тис. грн. в ПрАТ «Птахофабрика Південна» до 1987566 тис. грн. ЗАТ «Дружба народів Нова».

Разом з тим необхідно зазначити, що всі аналізовані підприємства утримують тварин, незважаючи на високу витратність галузі. Найбільше поголів'я – 13986 ум. гол.

має ЗАТ «Дружба народів Нова», 1251 ум. гол. – ВАТ «Широке» і 211 ум. гол. – ПрАТ «Птахофабрика Южная».

У наш час більшість сільськогосподарських підприємств України знаходяться в скрутному фінансовому становищі. Взаємні неплатежі між господарюючими суб'єктами, високі податкові та банківські процентні ставки призводять до того, що підприємства виявляються неплатоспроможними. Зовнішньою ознакою неспроможності (банкрутства) підприємства є призупинення його поточних платежів і нездатність задовольнити вимоги кредиторів протягом трьох місяців з дня настання термінів їх виконання.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває аналіз основних показників діяльності підприємства (табл. 3).

Таблиця 3. Основні показники діяльності акціонерних товариств агропромислового комплексу АР Крим за 2010 р. *

Показники	ВАТ «Широке»	ЗАТ «Дружба народів Нова»	ПрАТ «Птахофабрика Южная»
Виручка від реалізації, тис. грн.	8480,0	1146312	2755
ПДВ, тис. грн.	1410,0	191052	459
Інші відрахування з доходу, тис. грн.	-	-	49
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн.	7070,0	955260	2247
Собівартість реалізації, тис. грн.	6071,0	701129	2010
Валовий прибуток, тис. грн.	999,0	254131	236
Інші операційні доходи, тис. грн.	2408	376735	188
Адміністративні витрати, тис. грн.	693,0	19557	192
Витрати на збут, тис. грн.	75,0	148658	14
Інші операційні витрати, тис. грн.	2560,0	298967	167
Інші доходи, тис. грн.	113	36317	1
Інші витрати, тис. грн.	74	112090	-
Чистий прибуток, тис. грн.	118,0	87911	52
Середньомісячна заробітна плата працівника, грн.	2321,1	3618,1	981,8
Продуктивність праці, тис. грн. / чол.	103,4	679,4	60,4
Первісна вартість основних засобів, тис. грн.	21032	196524	2239
Фондовіддача, грн.	0,34	6,29	1,27
Матеріалоемність, грн.	2,48	0,85	1,04
Фондомісткість, грн.	1,3	0,16	2,32
Рівень рентабельності, %	1,94	12,5	2,6

*Складено автором за матеріалами звітності підприємств

На підставі даних табл. 3 можна зробити висновки, що, незважаючи на важкий економічний стан сільськогосподарських підприємств України, акціонерні товариства, що аналізуються, у 2010 р. за результатами своєї роботи отримали прибуток. Найвищий рівень прибутку (87911 тис. грн.) отримало ЗАТ «Дружба народів Нова», найнижчий (52,0 тис. грн.) – ПрАТ «Птахофабрика Южная».

Так само необхідно зазначити, що рівень середньомісячної заробітної плати акціонерних товариств агропромислового комплексу, що аналізуються, вище рівня мінімальної заробітної плати, а на деяких підприємствах навіть у кілька разів.

Продуктивність праці на цих підприємствах різна і коливається від 60,4 тис. грн. / люд. (ПрАТ «Птахофабрика Южная») до 679,4 тис. грн. / люд. (ЗАТ «Дружба народів Нова»).

Аналіз показника фондівддачі дозволяє зробити висновок, що на 1 грн. виробничих фондів припадає менше 1 грн. виготовленої валової продукції. Так найвищий показник фондівддачі – 6,29 грн. в ЗАТ «Дружба народів Нова», а найнижчий у ВАТ «Широке» (0,34 грн.).

Показник матеріаломісткості дозволяє визначити, скільки необхідно матеріальних витрат на 1 грн. валової продукції. Ми бачимо, що в ЗАТ «Дружба народів Нова» на виробництво 1 грн. валової продукції витрачається менше 1 грн. матеріальних витрат, а в ВАТ «Широке» та ПрАТ «Птахофабрика Южная» більше 1 грн.

Аналіз рівня рентабельності акціонерних товариств агропромислового комплексу дозволяє зробити

висновок про ефективну роботу підприємств, що аналізуються. Зазначимо, що найвищий рівень рентабельності у 2010 р. був у ЗАТ «Дружба народів Нова» – 12,5%, а в ВАТ «Широке» він склав 1,94 %.

Низький рівень рентабельності ВАТ «Широке» викликаний тим, що підприємство займається виробництвом продукції тваринництва, яка має високий витратний характер, тому рівень рентабельності 1,94% для цих підприємств є достатнім.

З виникненням в Україні недержавного сектору економіки питання вибору організаційних структур, які б найбільшою мірою сприяли швидкому розвитку ринкових відносин і відповідали принципу соціальної справедливості, стоїть досить гостро. Досвід розвинених країн з ринковою економікою переконав, що вибір стратегії на становлення у суспільстві масового власника в особі великого та малого акціонера є найвдалішим.

На підставі проведеного дослідження показників діяльності акціонерних товариств сільськогосподарських підприємств АР Крим, ми бачимо, що найбільш високі вони у закритого акціонерного товариства «Дружба народів Нова». З чого слід припустити, що це і є найбільш ефективна форма організації ведення бізнесу. Однак на показники діяльності підприємства поряд з організаційно-правовою формою впливають такі фактори, як обсяги виробництва, розміри підприємства, виручка від реалізації. Це дослідження буде продовжено в наступних роботах автора.

Список літератури

1. Акционерные общества: история и теория [под ред. Я. И. Функ, В. А. Михальченко, В. В. Хвалец] – Мн. : Новое знание, 2006 – 608 с.
2. Акционерные общества: принципы управления // Все о бухгалтерском учете. – 2004. – № 67 [Спецвыпуск № 125] – 112 с.
3. Балакар Н. В. Правове регулювання діяльності акціонерних товариств / Н. В. Балакар // Матеріали другої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Учет, анализ и аудит в системе управления предпринимательской деятельностью» (19 ноября 2010 г.). – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2010 С. 32-33.
4. Бугаева Т. Н. Состояние реформирования аграрных предприятий в АР Крым [Электронный ресурс] / Т. Н. Бугаева. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/21009/81-Bugaeva.pdf?sequence=3>
5. Буднік О. М. Роль акціонерних товариств у сучасному аграрному підприємстві [Електронний ресурс] / О. М. Буднік. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2009_28_1/39.pdf
6. Бухгалтерский учет в Украине. Теория и практика (под ред. А. Н. Коваленко). – Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2006. – 528 с.
7. Жученко З. О. Публічні акціонерні товариства: проблеми розвитку та управління [Електронний ресурс] / З. О. Жученко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2010_8/APE-2010-08/103-109.pdf
8. Про акціонерні товариства : закон України від 17 вересня 2008 р. N 514-VI / Верховна Рада України: Законодавство України. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
9. Ковалев А. И. Анализ финансового состояния предприятия / А. И. Ковалев, В. П. Привалов // М. : Центр экономики и маркетинга, 2006 – 216 с.
10. Ковалев В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2006 – 432 с.
11. Лупенко Ю. Акціонерні товариства в АПК : монографія / Ю. Лупенко. – К. : ІАЕ, 1997. – 185 с.
12. Могильний О. М. Корпоративні відносини у сільському господарстві : еволюція, сутність та перспективи / О. М. Могильний // Агроінком. – 2002. – № 1-3. – С. 15-19.
13. Програма розвитку аграрного сектора Автономної Республіки Крим на 2011-2013 гг. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://zakon1.rada.gov.ua/krym/show/rb0658002-11#n12. \)](http://zakon1.rada.gov.ua/krym/show/rb0658002-11#n12.)
14. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє: науково-популярні нариси. У 3 т. Т. 2 / П. Саблук // Ін-т аграр. економіки. – К., 2001. – 484 с.
15. Харченко Н. В. Переваги та недоліки акціонерних товариств [Електронний ресурс] / Н. В. Харченко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Nppdaa/econ/2010_1/244.pdf
16. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sf.ukrstat.gov.ua/ukgstruk2.htm>.

РЕЗЮМЕ

Богосян Марина

Ефективність діяльності акціонерних обществ аграрного сектора АР Крим

В статье рассмотрены вопросы развития агропромышленного комплекса Крыма и проведена оценка его потенциала. Рассчитаны основные показатели деятельности трех акционерных обществ. Обозначено влияние организационно-правовой формы предприятия на результаты его деятельности.

RESUME

Bogosyan Maryna

Effectiveness of stock company of agricultural sector of AR Crimea

The issues of development of Crimean agro-industrial complex of AR Crimea are discussed in article. The assessment of the potential of agro-industrial complex of Crimea is held. The key activity indicators for the three agriculture corporations are calculated. The influence of the legal form of the enterprise on its results is indicated.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2013 р.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОГНОЗУВАННЯ ЧИСТОЇ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ КИТАЮ

У статті досліджено чинники, що формують позитивну чисту міжнародну інвестиційну позицію Китаю, а саме: економічне зростання, демографічне навантаження, державний борг, рівень розвитку фінансової системи і валютний курс юаня, та запропоновано шість етапів її прогнозування.

Ключові слова: міжнародна інвестиційна позиція, міжнародна інвестиційна позиція Китаю, демографічне навантаження, кредиторська позиція.

На відміну від балансу платежів, який відображає поточні та капітальні операції між країнами за певний період часу, міжнародна інвестиційна позиція (далі МІП) відбиває зовнішні фінансові активи та пасиви на певний момент. Як і в статистиці платіжного балансу, зовнішні активи і пасиви класифікуються за категоріями прямих, портфельних та інших інвестицій з додатковою категорією міжнародних резервів у зовнішніх активах.

Дані по МІП Китаю показують, що країна все більш взаємодіє у сфері фінансів з рештою світу: у період 2000-2011рр. валова міжнародна інвестиційна позиція Китаю виросла в 90 разів. Більше того, за останні 12 років чиста МІП Китаю змінилася від чистої дебіторської позиції (6,2% ВВП у 2000р.) до чистої кредиторської позиції (24,3% ВВП у 2011 р. або 1774,7 млрд. дол. США) і перетворилася на другу найбільшу у світі в абсолютному виразі після Японії.

Така зростаюча роль Китаю у світовій фінансовій системі поза сумнівом вплине не лише на сам Китай, а і на інші країни світу. Тому прогнозування чистої МІП Китаю є актуальною проблемою як міжнародних фінансів загалом, так і для кожної країни, фінансова система якої інтегрується у світову.

При розробці викладеної у статті методики прогнозування чистої МІП Китаю використовувалися методологічні роботи Ф. Лейна і Дж. Мілесе-Ферретті [1-2], які створили унікальну базу даних по міжнародних інвестиційних позиціях більш ніж для 100 країн світу, у тому числі і Китаю; роботи У. МакКіббіна [3] і К. Пенга [4], які дослідили макроекономічні наслідки зміни показників демографічного навантаження та зробили висновок, що в найближче десятиліття Китай ймовірно підтримуватиме профіцит рахунку поточних операцій і збереже значну позитивну чисту МІП. Окрім названих вище авторів, що проводили емпіричні дослідження МІП Китаю, слід назвати Долара Д., Корреа Р., Мак-Коулі Р., Чана Е., Шмуклера З. На жаль, наукові роботи, присвячені прогнозуванню міжнародних інвестиційних позицій зарубіжних країн, і зокрема Китаю, а також МІП України, в українській науковій літературі відсутні.

Мета статті полягає у дослідженні факторів, що

формують міжнародну інвестиційну позицію Китаю, та її впливу на економічний стан країни. Відповідно до мети були поставлені завдання окреслити етапи та розробити методичні основи прогнозування чистої інвестиційної позиції (МІП) Китаю.

Прогнозування чистої МІП Китаю ми пропонуємо проводити за такими етапами:

Етап 1. Вибір і аналіз чинників, що впливають на величину чистої МІП Китаю.

Загальний підхід до вибору чинників, що впливають на величину чистої МІП полягає в тому, що до факторів її зростання слід зарахувати такі, що сприяють вивезенню капіталу з країни, а до факторів зниження чистої МІП – ті, що сприяють увезенню.

Примітною особливістю зовнішнього балансу Китаю стало швидке зростання чистої кредиторської позиції, починаючи з 2004 р. Його чиста МІП у 2011р. досягла 24,3% ВВП (у 2007р. – 34%), а його ВВП на душу населення склав у 2011р. тільки 5414 дол. США (у поточних цінах), що майже в 6,8 раза менший за середній дохід на душу населення в країнах ОЕСР[5,6].

При такому відносно низькому доході на душу населення, а також рівні фондоозброєності праці та його винятковому економічному зростанні, Китай повинен, згідно з неокласичною моделлю зростання, бути значним імпортером іноземних заощаджень, незважаючи на існування парадоксу Лукаса, який виявив, що рівень потоків капіталу з багатих країн у бідні та капіталодефіцитні економіки занадто низький, що суперечить неокласичній теорії зростання.

У роботі [7] автори показали, що країни, які розвиваються із швидкими темпами зростання, залучають менше капіталу («загадка розподілу»), а в роботі [8] була доведена позитивна кореляція між балансом по поточних операціях і зростанням ринків, що розвиваються.

Швидке зростання чистої МІП Китаю підтримувалося з середини 2000-х швидким зростанням профіциту поточного балансу, який збільшився з 3,6% ВВП у 2004р. до 10,1% у 2007р., але потім знову знизився до 2,8% (рис. 1).

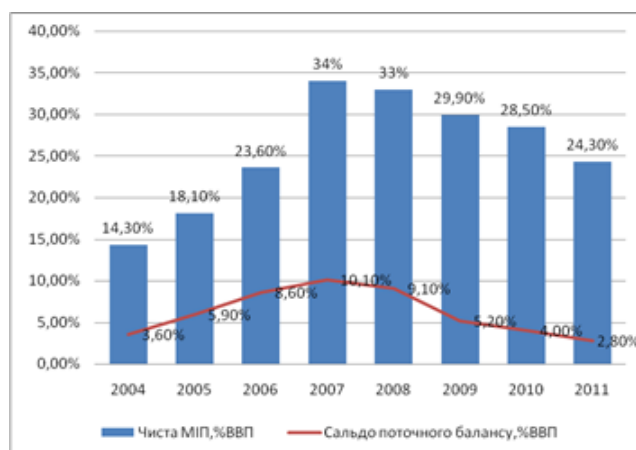

Рис. 1. Баланс по поточних операціях і чиста МІП Китаю (2004-2011рр.), % ВВП [5; 6]

Підтримкою зростання чистої МІП і кумулятивного балансу по поточних операціях була і зростаюча норма внутрішніх заощаджень відносно внутрішньої норми інвестування. Валова внутрішня норма заощаджень зросла з 36,8% у 2000 р. до 51,9% у 2007 р., що призвело до збільшення розриву між нормами заощаджень та інвестицій з 1,7% ВВП до 10,2%. Норма заощаджень продовжувала зростати і після 2007 р., досягнувши свого піку у 2009 р. – 53,5%. Проте, починаючи з 2008р.,

розрив між нормами заощаджень та інвестицій починає поступово скорочуватися і досягає у 2011р. 2,7% (рис. 2).

Проведені розрахунки показують, що відношення сальдо поточного балансу до ВВП і різниця між внутрішніми нормами заощаджень та інвестицій практично збігаються. Позитивне сальдо балансу по поточних операціях стимулює вплив капіталів з країни, оскільки національні заощадження перевищують внутрішні інвестиції.

Рис. 2. Валові внутрішні норми заощадження і інвестування (% ВВП)[9]

Отже, чинники, що пояснюють розрив між валовими заощадженнями і інвестиціями, які приблизно дорівнюють профіциту, балансу поточних операцій, є чинниками, що впливають на позитивну чисту МІП Китаю.

Розглянемо чинники, які можуть впливати на чисту МІП Китаю, детальніше.

Перший чинник – це співвідношення реального ВВП Китаю до реального ВВП країн ОЕСР. У період 1990-2011рр. реальний ВВП Китаю виріс у 5,9 раза, а країн ОЕСР – у 1,5 рази. Відповідно до стандартної неокласичної моделі відносно високе економічне зростання в країні можна розглядати як наявність більш високого маржинального продукту капіталу, який

повинен забезпечувати зростання міжнародних зобов'язань (пасивів) і стримувати збільшення зарубіжних активів. Тому можна спостерігати негативний зв'язок між відносним зростанням реального ВВП Китаю і його чистою МІП.

Другий чинник – демографічне навантаження (співвідношення чисельності населення країни у віці до 15 років і старшого за 64 роки до населення в працездатному віці). Цей показник для Китаю знизився з 51,5% у 1990р. до 37% у 2011р. (рис. 3). Падіння загального демографічного навантаження сприяє зростанню норми заощаджень домашніх господарств і тим самим стримує інвестиції, що призводять до зростання доходів на душу населення, які знову

збільшують заощадження і т. ін.

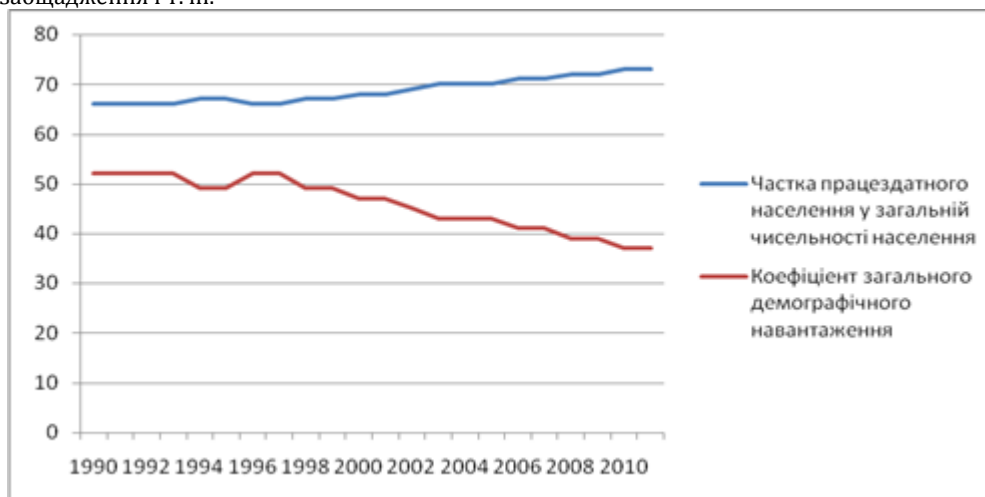

Рис. 3. Динаміка частки населення Китаю у працездатному віці і коефіцієнта загального демографічного навантаження (%) [10]

Більше того, зниження коефіцієнта загального демографічного навантаження відображує додаткову пропозицію робочої сили (66% населення країни у 1990р. і 73% – у 2011 р.), яка підтримує як зростання прибутків корпорацій, так і заощаджень, обмежуючи при цьому зростання реальної заробітної плати. Зниження коефіцієнта загального демографічного навантаження може зрештою привести до зменшення державних витрат на охорону здоров'я, пенсійне забезпечення і тому потенційно до підвищення державних заощаджень.

Зниження коефіцієнта загального демографічного навантаження і його вплив на заощадження загалом зрозумілі. Але потенційний асиметричний вплив коефіцієнтів демографічного навантаження по особах до 15 років і старших за 64 роки на розрив між нормами заощаджень та інвестицій менш досліджені. Демографічне навантаження, що знижується, по особах до 15 років, повинне стимулювати заощадження, але не обов'язково інвестиції, тим самим стаючи причиною зростання профіциту рахунку поточних операцій і чистого відпливу капіталів за інших рівних умов[11]. Це

відбувається тому, що зниження коефіцієнту демографічного навантаження по особах молодше 15 років призводить до зниження інвестицій у житлове будівництво, лікарні, школи та збільшення розриву між заощадженнями і інвестиціями, що плідно впливає на баланс по поточних операціях.

Зростаючий коефіцієнт демографічного навантаження по особах, старших за 64 роки, навпаки може стримувати процес інвестування більше, ніж процес заощаджень, і також призводити до чистого відпливу капіталів і профіциту рахунку поточних операцій. Це відбувається тому, що старіння населення веде до поступового зниження пропозиції робочої сили, зростання фондоозброєності праці, і насамкінець до стримування внутрішніх інвестицій.

Проте особливість демографічної ситуації Китаю в період 1990-2011рр. полягає в тому, що його коефіцієнт демографічного навантаження по особах молодше 15 років знизився приблизно на 16%, тоді, як коефіцієнт демографічного навантаження по особах, старших за 64 роки, зріс на 2% при зниженні загального коефіцієнта демографічного навантаження на 15,5% (рис. 4).

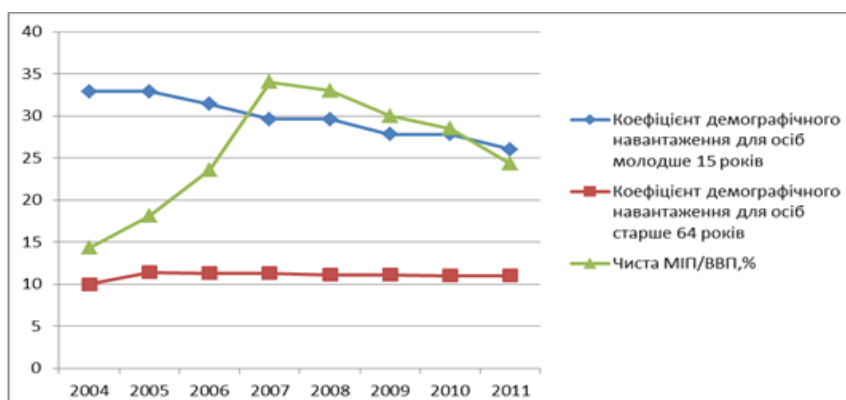

Рис. 4. Динаміка коефіцієнтів демографічного навантаження для осіб, молодших 15 років та старших 64 років, та частки чистої МІП у ВВП, % [5-6; 10]

Третій чинник – це нагромаджений державний борг. Цей чинник повинен негативно впливати на чисту МІП Китаю, оскільки збільшення державного боргу знижує

валові внутрішні заощадження і збільшує зовнішні запозичення.

Державний борг Китаю виріс з 7% ВВП у 1990р. до

25,8% у 2011р. з нестійкою тенденцією в майбутньому (рис. 5).

Четвертий чинник – рівень розвитку фінансових ринків, який може впливати як на заощадження, так і на інвестиції по багатьох каналах, з невизначеним впливом на рахунок по поточних операціях, а, отже, і на чисту

МІП Китаю. У нових економіках нерозвиненість фінансових ринків часто призводить до надзаощаджень і надмірних фінансових обмежень на внутрішні інвестиції. Ці чинники призводять до зростання розриву між нормами заощаджень та інвестицій [12].

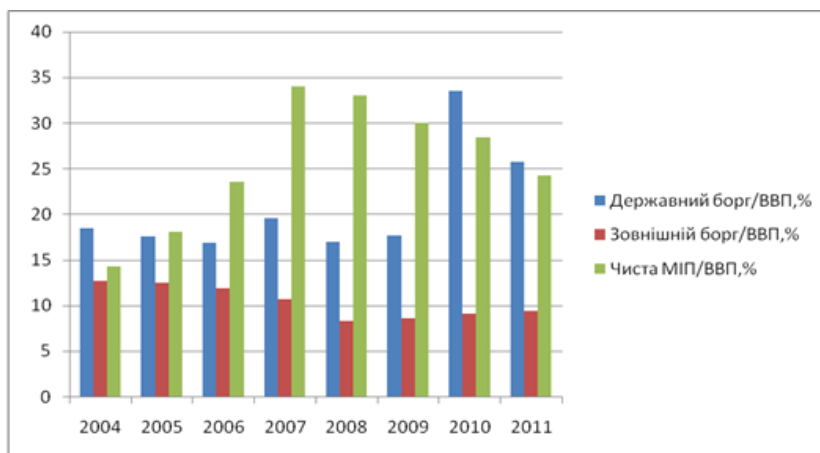

Рис. 5. Нагромаджений державний борг, зовнішній борг та чиста МІП Китаю як частка ВВП, % [5-6; 9]

Більше того, внутрішня фінансова нерозвиненість може привести до нагромадження зарубіжних активів, стримування нагромадження іноземних пасивів з позитивним впливом на чисту МІП національної економіки. Фінансова нерозвиненість обмежує здатність нових економік абсорбувати іноземний капітал. І навпаки, розвиток фінансового сектору в нових економіках повинен негативно впливати на їх чисту зовнішню позицію.

Для оцінки фінансового розвитку Китаю конструюються два альтернативні показники – показник капіталізації ринку капіталів (сума накопичених випусків внутрішніх боргових інструментів і капіталізації ринку акцій) і загального

фінансового розвитку (сума капіталізації ринку капіталу і внутрішнього кредиту) як частки ВВП (рис. 6).

П'ятий чинник, найбільш невизначений, – це валютний курс, вплив якого може здійснюватися як через торговельні, так і фінансові канали. Недооцінений юань сприяє зростанню прибутків корпорацій і заощаджень з одного боку та зниженню внутрішнього інвестування через зростання цін на товари, що імпортуються, з іншого. Тому сильніший юань повинен знижувати профіцит балансу по поточних операціях і негативно впливати на чисту МІП.

Динаміка індексу реального ефективного валютного курсу юаня і чистої МІП Китаю як частки ВВП показана на рис. 7.

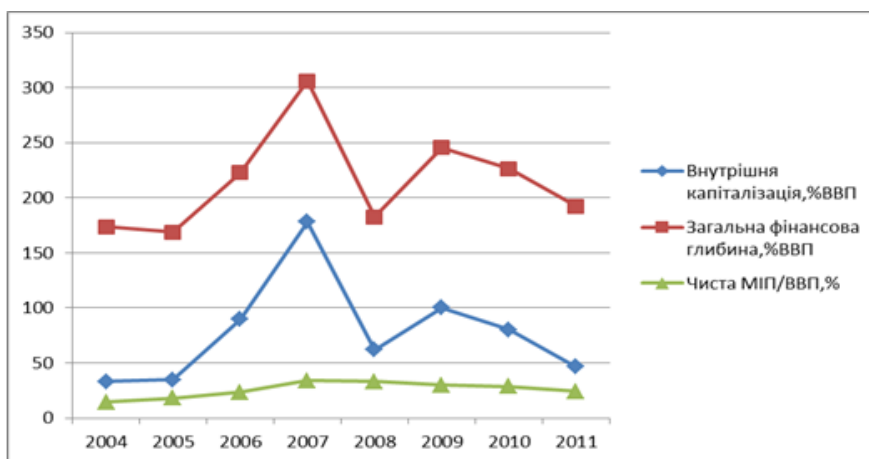

Рис. 6. Динаміка показників фінансового розвитку та чиста МІП Китаю як % ВВП [5; 6; 9; 10; 13]

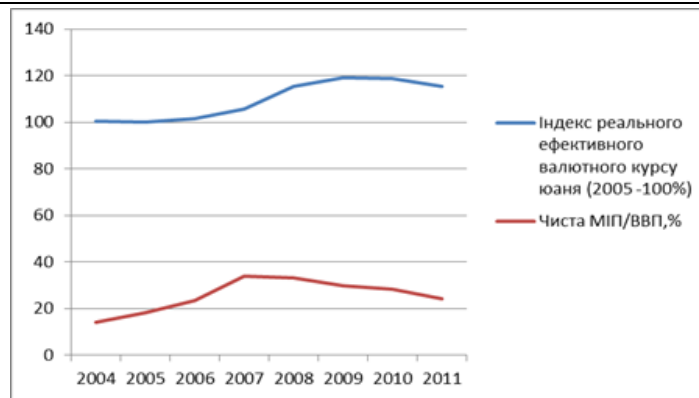

Рис. 7. Динаміка індексу реального ефективного валютного курсу й чистої МІП Китаю [7; 8; 9]

Етап 2. Формування інформаційної бази прогнозування чистої МІП Китаю.

Інформаційна база для прогнозування чистої МІП Китаю формувалася за період 1991-2011 рр. з використанням наступних джерел:

- реальний ВВП Китаю і реальний ВВП країн ОЕСР – [6];
- чисельність працездатного населення Китаю, чисельність населення у віці до 15 років і старших за 64 роки, внутрішній кредит, що надається банками Китаю, – [10];
- державний внутрішній і зовнішній борг Китаю, капіталізація ринку пайових фінансових інструментів (акцій), індекс реального ефективного валютного курсу юаня – [9];
- капіталізація ринку внутрішніх боргових інструментів (облігацій) Китаю – [13];
- чиста МІП Китаю – [5].

Етап 3. Ідентифікація залежних і незалежних чинників.

Як залежну змінну використовуємо змінну NFA – частка чистої МІП Китаю у ВВП. Як основні незалежні змінні, можуть бути вибрані:

- GROWTH – співвідношення реального ВВП Китаю й реального ВВП країн ОЕСР, %;
- YOUNG(OLD) – значення коефіцієнтів демографічного навантаження по особах до 15 років (старших за 64 роки), %;
- DEBT – нагромаджений державний борг як частка ВВП, %;
- FINANCE – показник загального фінансового розвитку, % ВВП;
- REER – індекс реального ефективного валютного курсу (2005 р. – 100%), %.

У якості додаткових незалежних змінних:

- EXTDEBT – зовнішній борг Китаю як частка ВВП, %;
- CAP – показник розвитку ринків капіталів як частка ВВП, %;
- NFA1 – лагове значення показника чистої МІП Китаю як частки ВВП, %.

Змінна EXTDEBT може використовуватися у моделі як альтернативна змінній DEBT, а змінна CAP – як альтернатива змінній FINANCE.

Етап 4. Кореляційний аналіз чинників, що впливають на величину чистої МІП Китаю.

Спочатку вибираємо змінні для побудови регресійної моделі на основі матриці коефіцієнтів парної кореляції Пірсона. Розрахунки матриці коефіцієнтів парної кореляції Пірсона здійснені за допомогою системи SPSS 16.0 for Windows.

Аналіз матриці коефіцієнтів парної кореляції показує, що залежна змінна NFA має щільний зв'язок як з основними, так і з додатковими незалежними змінними на рівні 0.01 (2-бічна значущість коефіцієнта кореляції).

Крім того, всі з перерахованих вище незалежних змінних, окрім REER, мають між собою також щільний зв'язок, що свідчить про наявність мультиколінеарності.

Етап 5. Генерація і аналіз рівнянь регресії чистої МІП Китаю.

Незважаючи на наявність мультиколінеарності, для перевірки значущості названих вище основних незалежних змінних, що впливають на чисту МІП Китаю, оцінимо наступні два типи регресійних рівнянь за даними за 1991-2011 рр.:

$$NF = + GROWT + YOUN + OL + DEB (EXTDEB) + + FINANC (CA) + REE + (1)$$

та

$$NF = GROWTH + YOUN + OL + DEB + FINANC (CA) + + REE + (2)$$

де E – похибка.

У результаті генерації рівнянь NFA типу (1) були отримані наступні їх специфікації (таблиця 1).

Аналіз коефіцієнтів регресії рівнянь типу (1) дозволяє зробити наступні висновки:

- оцінені коефіцієнти відносного зростання реального ВВП Китаю при незалежній змінній GROWTH статистично незначущі (нижчі за рівень 0,1), а в рівняннях (1)-(4) мають ще і позитивний знак, що не відповідає висуненій гіпотезі про негативний вплив відносного зростання реального ВВП Китаю на чисту МІП Китаю;
- оцінені коефіцієнти при незалежній змінній YOUNG1 значущі в усіх рівняннях (1)-(6) на рівні 0,01 і відповідають знаку по висуненій гіпотезі;
- значущість коефіцієнта регресії при незалежній змінній DEBT знаходиться в межах 0,01-0,05 для усіх рівнянь, а знак цієї змінної відповідає висуненій гіпотезі;
- значущість коефіцієнта регресії при незалежній змінній FINANCE знаходиться на рівні 0,1 для рівнянь (1) і (3), а їх позитивний знак говорить про нерозвиненість фінансової системи Китаю;
- значущість коефіцієнта регресії при незалежній змінній CAP знаходиться на рівні 0,05 для рівнянь (2) і (5), а їх позитивний знак говорить про нерозвиненість ринків капіталів Китаю;

- значущість коефіцієнта регресії при незалежній змінній REER знаходиться на рівні нижче 0,1, а негативний знак змінної говорить про негативний вплив зростання індексу ефективного валютного курсу на чисту МІП Китаю;
- константи всіх рівнянь (1)-(6) значущі на рівні 0,01 і мають позитивний знак;
- значення коефіцієнтів детермінації демонструють високий взаємозв'язок між незалежною змінною NFA і незалежними змінними (0,930-0.949);
- значення критерію Дарбіна-Уотсона для рівнянь (1)-(4) дещо перевищують нормативне значення, а в рівняннях (5) і (6) близькі до нормативного ($\approx 2,0$).

Таблиця 1. Детермінанти чистої МІП Китаю

Ідентифікатор змінної	Номер рівняння					
	1	2	3	4	5	6
GROWTH	0,561 (0,394)	0,195 (0,156)	0,128 (0,113)	0,008 (0,008)	-0,187 (-0,135)	-0,632 (-0,598)
YOUNG1	-2,842*** (-3,111)	-3,024*** (-3,903)	-3,103*** (-4,155)	-3,132*** (-5,019)	-3,497*** (-4,213)	-3,766*** (-5,970)
OLD1	-1,996 (-0,706)	-2,847 (-1,064)	-2,838 (-1,248)	-3,263* (-1,594)	-0,268 (-0,100)	-1,123 (-0,547)
DEBT	-0,774** (-2,688)	-0,639** (-2,403)	-0,814*** (-3,001)	-0,655** (-2,626)	-0,703** (-2,381)	-0,743** (-2,674)
FINANCE	0,066* (1,479)		0,066* (1,521)			
CAP		0,086** (2,168)		0,088** (2,302)		
REER	-0,109 (-0,525)	-0,050 (-0,253)			-0,112 (-0,517)	
Константа	1,398*** (3,017)	1,561*** (3,791)	1,495*** (3,603)	1,603*** (4,402)	1,604*** (3,492)	1,703*** (4,182)
R^2	0,941	0,949	0,939	0,948	0,931	0,930
DW	2,283	2,397	2,292	2,420	1,960	1,956

***) – значущість коефіцієнта регресії і константи на рівні 0,01;

***) – значущість коефіцієнта регресії на рівні 0,05;

*) – значущість коефіцієнта регресії на рівні 0,1;

- коефіцієнт детермінації;

DW – значення критерію Дарбіна-Уотсона;

() – значення t-статистики Стьюдента.

З усіх згенерованих рівнянь більшість значущих коефіцієнтів регресії при незалежних змінних та такі, що відповідають гіпотетичним знакам, властиві рівнянню (4). Але позитивний знак коефіцієнта при незалежній змінній GROWTH із рівнем значущості нижче 0,1 та значущий на рівні 0,1, але негативний знак коефіцієнта при змінній OLD1 не дозволяє

використовувати це рівняння для прогнозування чистої МІП Китаю.

У результаті генерації рівняння типу (2) були отримані наступні специфікації регресійних рівнянь, що описують залежність чистої МІП Китаю від незалежних змінних (таблиця 2).

Таблиця 2. Детермінанти чистої МІП Китаю

Ідентифікатор змінної	Номер рівняння					
	1	2	3	4	5	6
GROWTH	1,961* (1,632)	3,404** (2,689)	2,751** (2,397)	2,571** (2,215)	3,085** (2,327)	3,614** (2,909)
YOUNG1	-1,370*** (-3,701)	-0,437 (-0,866)	-0,711 (-1,572)	-0,764* (-1,648)	-0,873** (-1,897)	-0,360 (-730)
OLD1	5,148** (2,612)	4,013* (1,481)	0,724 (0,267)	2,068 (0,855)	7,021*** (3,216)	2,729 (0,934)
DEBT	-0,490* (1,287)	-0,331 (-0,952)	-0,671* (1,892)	-0,401 (-1,126)	-0,391 (-1,067)	-0,571* (-1,641)
FINANCE			0,118** (2,172)			0,107** (2,014)
CAP		0,093* (1,711)		0,108** (1,943)		
REER		-0,351 (1,429)			-0,427* (-1,673)	-0,358* (-1,514)
R^2	0,885	0,918	0,911	0,907	0,902	0,923
DW	0,781	1,098	1,242	0,855	1,111	1,466

Аналіз коефіцієнтів регресії рівняння (2) дозволяє зробити наступні висновки:

- оцінені коефіцієнти відносного зростання реального ВВП Китаю при незалежній змінній GROWTH статистично значущі на рівні 0,05, але всі коефіцієнти мають позитивний знак, що не відповідає висуненій гіпотезі;
 - коефіцієнти при незалежній змінній YOUNG1 значущі в рівняннях (4)-(6) на рівні 0,01-0,1 і відповідають знаку згідно із запропонованою гіпотезою;
 - коефіцієнти при незалежній змінній OLD1 мають позитивний знак в усіх рівняннях, що відповідає висуненій гіпотезі, але вони статистично значущі тільки в рівняннях (2), (5) і (6);
 - значущість коефіцієнта регресії при змінній DEBT підтверджується для рівнянь (1), (3) і (6), а знаки (негативні) відповідають висуненій гіпотезі;
 - значущість коефіцієнта регресії при змінній FINANCE в рівняннях (1) і (3) знаходиться на рівні 0,05;
 - значущість коефіцієнтів регресії змінної CAP знаходиться на рівні 0,1 в рівнянні (2) і 0,05 в рівнянні (4);
 - коефіцієнти регресії при незалежній змінній REER мають негативний знак і значущі на рівні 0,1 в рівняннях (1) і (5);
 - коефіцієнти детермінації в усіх рівняннях демонструють тісний зв'язок між залежною змінною NFA і незалежними змінними (0,885-0,923);
 - критерій Дарбіна-Уотсона нижчий критичного рівня в усіх рівняннях (0,781-1,466), що говорить про наявність лінійної залежності в залишках.
- З усіх генерованих рівнянь NFA всі значущі

коефіцієнти регресії властиві рівнянню (6), але позитивний знак при незалежній змінній GROWTH і наявність значної мультиколінеарності не дозволяє використовувати це рівняння для прогнозування чистої МІП Китаю.

Для зниження мультиколінеарності і отримання знаків коефіцієнтів регресії при незалежних змінних, що відповідають висуненим гіпотезам, пропонується, замість рівнянь типів (1) і (2), згенерувати рівняння наступних видів (у дужках вказані змінні, альтернативні основним) – (3) і (4):

$$1. \text{GROWT} = + \text{DEB} (\text{EXTDEB}) + \text{FINANC} (\text{CA}) + \text{REE} + \text{або}$$

$$\text{GROWT} = \text{DEB} (\text{EXTDEB}) + \text{FINANC} (\text{CA}) + \text{REE} + (3)$$

$$2. \text{NF} = + \text{NF} + \text{GROWTH} + \text{YOUN} + \text{OL} + \text{або}$$

$$\text{NF} = \text{NF} + \text{GROWTH} + \text{YOUN} + \text{OL} + (4)$$

Рівняння регресії зростання реального ВВП Китаю відносно зростання реального ВВП країн ОЕСР після застосування стратегії покрокового відбору остаточно має наступний вигляд:

$$\text{GROWTH} = 0,0757 - 0,681 \text{EXTDEBT} + 0,0132 \text{FINANCE} +$$

$$(0,046) \quad (0,153) \quad (0,006)$$

$$+ 0,0481 \text{REER} + 0,036 \text{V21}$$

$$(0,030) \quad (0,011)$$

$$= 0,922; S. E. = 0,009; F = 47,175; DW = 1,588$$

У таблиці 3 наведено значення t-статистики Стьюдента, значущість коефіцієнтів цього рівняння і 95% довірчий інтервал для їх значень.

Таблиця 3. Значущість коефіцієнтів регресії рівняння GROWTH

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		t- статистика Стьюдента	Значущість коефіцієнта В	95% довірчий інтервал для В	
	В	Стандартна похибка			Нижня межа	Верхня межа
константа	0,0757	0,046	1,637	0,121	-0,022	0,174
REER	0,0481	0,030	1,620	0,125	-0,015	0,111
FINANCE	0,0132	0,006	2,306	0,035	0,001	0,025
EXTDEBT	-0,681	0,153	-4,464	0,000	-1,005	-0,358
V21	0,0360	0,011	3,366	0,004	0,013	0,059

Проаналізуємо рівняння відносного зростання реального ВВП Китаю – GROWTH. Відповідно до висуненої гіпотези, зростання зовнішнього державного боргу як складової державного боргу негативно впливає

на відносне зростання реального ВВП Китаю.

Результати дисперсійного аналізу цього рівняння наведено в таблиці 4.

Таблиця 4. Дисперсійний аналіз рівняння GROWTH

Модель	Сума квадратів	Ступінь свободи	Критерій Фішера	Значущість критерію Фішера
Регресія	0,0167	4	47,175	0,000
Залишок	0,0014	16		
Усього	0,0181	20		

У цьому випадку зростання зовнішнього державного боргу на 1% знижує відносне зростання реального ВВП на 0,68%. Показник загального фінансового розвитку Китаю позитивно впливає на відносне зростання

реального ВВП (0,01% на 1% зростання показника загального фінансового розвитку). Зростання індексу реального ефективного валютного курсу юаня на 1% збільшує відносне зростання реального ВВП Китаю на

0,05%.

Перейдемо до побудови рівняння чистої МІП Китаю як частки ВВП. Після використання покрокової стратегії відбору незалежних змінних, які впливають на чисту МІП Китаю, отримуємо таке рівняння регресії:

$$NFA=1,014NFA1-1,601GROWTH-0,528YOUNG1+3,058OLD1 \\ (0,120) \quad (0,634) \quad (0,183) \quad (0,866) \\ =0,976; S. E. =0,029; F= 170,114; DW =1,435$$

Результати дисперсійного аналізу цього рівняння регресії наведені в таблиці 5.

Таблиця 5. Дисперсійний аналіз рівняння NFA

Модель	Сума квадратів	Ступінь свободи	Критерій Фішера	Значущість критерію Фішера
Регресія	0,586	4	170,114	0,000
Залишок	0,015	17		
Усього	0,601	21		

Значущість коефіцієнтів регресії рівняння NFA і їх 95% довірчі інтервали наведено у таблиці 6.

Таблиця 6. Значущість коефіцієнтів регресії

Модель	t-статистика Стьюдента	Значущість коефіцієнтів регресії	95% довірчий інтервал коефіцієнтів регресії	
			Нижня межа	Верхня межа
NFA1	8,439	0,000	0,761	1,268
GROWTH	-2,839	0,011	-3,140	-0,463
YOUNG1	-2,890	0,010	-0,913	-0,142
OLD1	3,529	0,003	1,229	4,886

Оцінене рівняння чистої МІП Китаю показує, що при відносному зростанні реального ВВП Китаю на 1% частка МІП у ВВП (NFA) знижується на 1,6%, тобто отриманий результат сумісний з тезою неокласичної моделі зростання, що зростаюча економіка притягає більше іноземних інвестицій, тим самим знижуючи чисту МІП як частку ВВП.

Згідно з отриманими оцінками зниження коефіцієнта демографічного навантаження по особах, молодших 15 років, (YOUNG) на 1% збільшує чисту МІП Китаю на 0,53%.

Позитивний коефіцієнт при незалежній змінній OLD – коефіцієнті демографічного навантаження для осіб,

старших за 64 роки, показує, що його зростання може привести до відтоку капіталів з країни (і отже зростання чистої МІП – NFA), причому 1% зростання цього показника збільшує NFA на 3,1%.

Етап 6. Прогнозування чистої МІП Китаю.

Для прогнозування показника відносного економічного зростання Китаю – GROWTH на 2012-2013рр. складемо таблицю сценарних значень незалежних змінних EXTDEBT, FINANCE, REER і V21. Сценарні значення цих змінних розрахуємо по їх середньорічних темпах зростання за 2009-2011 рр. (таблиця 7).

Таблиця 7. Сценарні значення незалежних змінних регресійного рівняння GROWTH для 2012-2013 рр.

Найменування змінної	Середньорічний темп зростання за 2009-2011рр., %	Фактичне значення, 2011р.,%	Прогнозоване значення.%	
			2012 р.	2013 р.
EXTDEBT	4,65	9,2	9,6	10,1
FINANCE	-11,48	192,3	170,2	150,7
REER	-0,81	115,4	113,5	111,7
GROWTH	7,95	13,0	14,0	15,1

Прогнозне значення показника відносного економічного зростання Китаю, отримане по моделі, дорівнює: 2012р. – 14,2%, 2013р. – 14,9%. 95% довірчі інтервали прогнозу відносного економічного зростання Китаю для 2012-2013рр. наведені в таблиці 8.

Довірчий інтервал прогнозу відносного економічного зростання Китаю, наприклад, для 2012 р. означає, що з ймовірністю 0,95 значення цього показника буде знаходитися у межах 10,5-17,8%.

Для прогнозування показника чистої МІП Китаю як частки ВВП на 2012-2013рр. складемо таблицю

сценарних значень незалежних змінних ofNFA1, GROWTH, YOUNG1, OLD1. Сценарні значення змінних YOUNG1 та OLD1 розраховуються за середньорічними темпами зростання за період 2009-2011рр., змінної GROWTH – у результаті прогнозування за рівнянням відносного економічного зростання Китаю, змінної чистої МІП Китаю як частки ВВП (NFA1) для 2012 р. – фактичне значення чистої МІП Китаю як частки ВВП 2011 р., для 2013 р. – з рівняння чистої МІП Китаю як частки ВВП (таблиця 9).

Таблиця 8. 95% довірчі інтервали прогнозу економічного зростання Китаю

Рік	Точковий прогноз, %	95% довірчий інтервал			
		Середній		Індивідуальний	
		Нижня межа,%	Верхня межа,%	Нижня межа,%	Верхня межа,%
2012	14,2	11,1	17,2	10,5	17,8
2013	14,9	11,0	18,8	10,5	19,3

Таблиця 9. Сценарні значення незалежних змінних для прогнозування чистої МІП Китаю як частки ВВП

Найменування змінної	Середньорічний темп зростання за 2009-2011рр.,%	Фактичне значення для 2011р.,%	Сценарні значення змінних,%	
			2012	2013
YOUNG1	-3,29	26,0	25,1	24,3
OLD1	-0,46	11,0	11,0	10,9
GROWTH	-	13,0	14,2	14,9

У таблиці 10 наведено результати прогнозування чистої МІП Китаю як частки ВВП за рівняння та 90% середні довірчі інтервали значень цього показника за 2012-2013 рр.

Таблиця 10. Точковий прогноз та 90% довірчі інтервали прогнозу чистої МІП Китаю як частки ВВП

Рік	Точковий прогноз,%	90% середній довірчий інтервал прогнозу	
		Нижня межа,%	Верхня межа,%
2012	19,5	14,3	24,8
2013	13,4	6,7	20,1

Таким чином, з імовірністю 0,90 можна стверджувати, що значення чистої МІП Китаю як частки ВВП знаходиться у 2012 р. в інтервалі 14,3-24,8%, а у 2013 р. – в інтервалі 6,7-20,1%.

У статті розроблено методичні основи прогнозування чистої інвестиційної позиції (МІП) Китаю, яке пропонується здійснювати за наступними етапами:

1. Вибір і аналіз чинників, що впливають на величину чистої МІП Китаю.
2. Формування інформаційної бази прогнозування чистої МІП Китаю.
3. Ідентифікація залежних і незалежних чинників.
4. Кореляційний аналіз чинників, що впливають на величину чистої МІП Китаю.
5. Генерація і аналіз рівнянь регресії чистої МІП Китаю.
6. Прогнозування чистої МІП Китаю.

Обґрунтовано вибір чинників, що впливають на чисту МІП Китаю. До них були зараховано наступні: співвідношення реального ВВП Китаю до реального ВВП країн ОЕСР; демографічне навантаження (співвідношення чисельності населення країни у віці до 15 років і старших за 64 роки до населення в працездатному віці – населення у віці від 15 до 64 років); нагромаджений внутрішній і зовнішній державний борг; рівень розвитку ринків капіталів і загального розвитку фінансових ринків; індекс реального ефективного валютного курсу юаня.

Інформаційна база даних для прогнозування чистої МІП Китаю може бути загалом сформована із загальнодоступних баз даних міжнародних організацій, таких, як МВФ, Світовий банк; бази даних IndexMundi, інформаційних джерел Банку міжнародних розрахунків та ін.

Кореляційний аналіз вибраних чинників для прогнозування чистої МІП Китаю показав значний

кореляційний зв'язок між залежною змінною (чиста МІП Китаю) і незалежними змінними, а також тісний зв'язок між незалежними змінними, що підтверджує наявність мультиколінеарності.

Генерація рівнянь регресії чистої МІП Китаю з урахуванням основних і альтернативних чинників показала не лише неможливість отримання статистично значущих коефіцієнтів регресії, але і знаків коефіцієнтів при деяких незалежних змінних, відповідних висуненим гіпотезам.

Зважаючи на неможливість побудови регресійних рівнянь чистої МІП Китаю з повним набором обраних впливових чинників, пропонуємо побудову рекурсивної моделі прогнозування чистої МІП Китаю, що складається з двох регресійних рівнянь: рівняння відносного економічного зростання Китаю, залежного від державних боргових зобов'язань; рівня фінансового розвитку та індексу реального ефективного валютного курсу юаня; рівняння чистої МІП Китаю, залежної від відносного економічного зростання, демографічних навантажень по особах, молодших 15 років і старших за 64 роки, і величини чистої МІП попереднього року. У результаті були отримані рівняння регресії цих показників з статистично значущими коефіцієнтами при незалежних змінних і знаками коефіцієнтів, відповідними висуненим гіпотезам.

Розраховані довірчі інтервали прогнозу відносного економічного зростання Китаю і його чистої МІП. Довірчий інтервал прогнозу відносного економічного зростання Китаю для 2012 р. означає, що з ймовірністю 0,95 значення цього показника буде знаходитися у межах 10,5-17,8 %, а для 2013 р. – в межах 10,5-19,3%. Також із ймовірністю 0,90 можна стверджувати, що значення чистої МІП Китаю як частки ВВП знаходиться у 2012 р. в інтервалі 14,3-24,8%, а у 2013 р. – в інтервалі 6,7-20,1%.

Список літератури

1. Lane P. R. *The External Wealth of Nations Mark II: Revised and Extended Estimates of Foreign Assets and Liabilities, 1970-2004* / P. R. Lane, G.M. Milesi-Ferretti. // *Journal of International Economics*. – 2007. – № 73. – P. 223-250.
2. Lane P. *A Global Perspective of External Position* / P. Lane, G. Milesi-Ferretti. – University Dublin: Department of Economics, 2005. – 44p.
3. McKibbin W. *The global Macroeconomic Consequences of a Demographic Transition*. / W. McKibbin // *Asian Economic Papers*, MIT Press. – 2006. – № 5 (1). – P. 92-134.
4. Peng X. *Demographic Shift, Population Ageing and Economic Growth in China: a Computable General Equilibrium Analysis* / X. Peng // *Pacific Economic Review*. – 2008. – № 5. – P. 680-697.
5. *The Time Series Data of International Investment Position of China*. – Режим доступу: <http://www.safe.gov.cn>.
6. IMF *World Economic Outlook Database*, April 2012. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/index.aspx>.
7. Gourinchas P. *Capital Flows to Developing Countries: the Allocation Puzzle* / P. Gourinchas, O. Janne // *NBER Working Paper 13602*, National Bureau of Economic Research, 2007. – 54 p.
8. Прасад И. *Парадокс капитала* / И. Прасад, Р. Раджман, А. Субраманьян // *Финансы и развитие*. – 2007. – № 3. – С. 16-18.
9. *Index Mundi*. – Режим доступу: <http://www.indexmundi.com/facts/topics/financial-sector>.
10. *Worlddata Bank (World Development Indicators (WDI) & Global Development Finance (GDF)*. – Режим доступу: <http://www.databank.worldbank.org>.
11. Higgins Y. *Ageing Structure Dynamics in Asia and Dependence on Foreign Capital* / Y. Higgins, J. Williamson // *Population and Development Review*. – 1997. – № 2. – P. 261-293.
12. Mendoza E. *Financial Integration, Financial Deepness and Global Imbalance* / E. Mendoza, V. Quadrini, J. Rio-rull // *NBER Working Paper 12909*, National Bureau of Economic Research, 2007. – 48 p.
13. *BIS Quarterly Review*, August 1996-June 2012. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.

РЕЗЮМЕ

Бозуленко Александр

Методические принципы прогнозирования чистой международной инвестиционной позиции Китая

В статье исследованы факторы, которые формируют позитивную чистую международную инвестиционную позицию (МИП) Китая, а именно – экономический рост, демографическая нагрузка, государственный долг, уровень развития финансовой системы и валютный курс юаня и предложено шесть этапов ее прогнозирования.

RESUME

Bozulenko Oleksandr

Methodical Principles of Forecast of Net International Investment Position of China

The author analyses factors of forming of positive international investment position (IIP) of China, namely economic growth, demographic load, state debt, development level of finance system and currency rate of yuan. Six stages of forecast of Chinese IIP are offered.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2013 р.

ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Обґрунтовано перспективи застосування земельно-кадастрової інформації, її роль в оцінюванні земельних ресурсів. Досліджено та проаналізовано стан використання земель сільськогосподарського призначення та наведено оцінку ефективності сільськогосподарського землекористування Київської області. Запропоновано вдосконалення інформаційної системи земельних ресурсів для запровадження екобезпечного землекористування.

Ключові слова: земельні ресурси, інформаційна система, земельно-кадастрова інформація, сільськогосподарське землекористування, агропромисловий комплекс, земельний кадастр.

У сільському господарстві землі мають винятково важливе значення, оскільки вони використовуються як засіб виробництва і джерело продовольства, а також забезпечення умов життя населення. В аграрній сфері земельні ресурси є найважливішою продуктивною силою, без якої неможливий процес виробництва, предмет і знаряддя праці. Результати виробництва безпосередньо залежать від родючості ґрунтів, агрофізичних, фізико-хімічних, агрохімічних та біологічних властивостей, ступеня забруднення важкими металами, радіонуклідами, пестицидами тощо [2, с. 2; 11, с. 2].

На сьогодні у системі управління агропромислового комплексу (АПК) існує низка численних недоліків:

- недотримання законодавчих норм, які визначають пріоритетність аграрного комплексу як ключового сектора економіки;
- низька ефективність використання бюджетних коштів для забезпечення розвитку та підтримки АПК;
- відсутність належного контролю за виконанням державних програм розвитку АПК;
- низький рівень кваліфікації працівників центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів та його представництв на місцях;
- зарегульованість земельно-кадастрових та оціночних робіт;
- відсутність ефективної системи обліку земель [8, с. 197–198].

Сучасний розвиток сільськогосподарського виробництва не відповідає можливостям земельно-ресурсного потенціалу, оскільки існує невідповідність суспільно-виробничих відносин, зокрема земельних, засадам сталого розвитку аграрного виробництва.

Принципового значення набувають проблеми оцінювання земельних ресурсів та державного регулювання сільськогосподарського землекористування, економічного відтворення та охорони потенціалу земель, а також у майбутньому створення механізму стимулювання землевласників та землекористувачів до застосування науково обґрунтованих агротехнічних заходів, спрямованих на забезпечення ефективного, раціонального та сталого сільськогосподарського землекористування [2, с. 2; 3,

с. 1].

Проблеми раціонального використання та охорони земельних ресурсів досліджували такі відомі вчені, як Д. І. Бабміндра, І. К. Бистряков, В. М. Будзяк, С. Ю. Булігін, Б. М. Данилишин, Т. О. Євсюков, Д. С. Добряк, О. Ф. Ковалишин [4], М. Г. Ступень [10], Р. Б. Тарантула [10]. Питання еколого-економічної оцінки земельних ресурсів досліджували такі науковці, як В. Т. Гриневецький, О. І. Гуторов, Л. В. Дацько, Й. М. Дорош, О. С. Дорош, О. П. Канаш, О. І. Котикова, А. Г. Мартин, А. В. Мерзляк, І. А. Розумний, М. В. Смолярчук, А. Я. Сохни, О. Г. Тараріко, О. В. Тихенко, А. М. Третяк. Результати їх досліджень охоплюють широке коло проблем. Разом із тим теоретичні та практичні аспекти формування стратегічних пріоритетів використання земельних ресурсів у сільському господарстві України залишаються недостатньо опрацьованими. Питання щодо вирішення проблеми забезпечення екологічно збалансованого землекористування за допомогою оцінювання земельно-ресурсного потенціалу залишається малодослідженим та потребує більш глибокого аналізу.

Метою статті є визначення еколого-економічних засад збалансованого землекористування на основі проведення аналізу сільськогосподарського землекористування та обґрунтування пріоритетних напрямів створення ефективного аграрного землекористування.

На сьогодні в Україні у сфері земельних ресурсів існують питання, які необхідно вирішити, а саме: підвищення ефективності використання та охорони земель, зменшення розораності земель, припинення деградації та зростання ґрунтів, досягнення збалансованого співвідношення земельних угідь. Отже, діяльність органів державної влади у сфері розвитку агропромислового сектора економіки країни повинна бути спрямована на формування екологічно безпечного землекористування.

Для формування системи раціонального використання земель необхідним є здійснення комплексу правових, екологічних, технічних і організаційних заходів, які забезпечать перехід до нового земельного устрою [1, с. 157; 8, с. 197; 9, с. 51].

На сучасному етапі становлення ринкової економіки інформація про земельні ресурси, яка є складовою

державного земельного кадастру, є важливою основою для аналізу стану землекористування.

Закон України «Про державний земельний кадастр», який спрямований на: формування даних про земельні ділянки; гарантування прав власникам і землекористувачам; регулювання земельних відносин та управління земельними ресурсами; організацію та контроль раціонального використання та охорони земель; здійснення землеустрою; облік земель; інформаційне забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо [4, с. 1; 6, с. 89; 11, с. 3]. Ним встановлено нові методичні підходи до формування інформації про земельні ресурси, але за відсутності механізмів здійснення, реалізувати це складно.

Суспільство, розглядаючи земельні ресурси як джерело й засіб одержання прибутку, за ефективного їх залучення у виробництво забувають про охорону, збереження та відтворення родючості ґрунтів. Такий стан речей потребує посиленої уваги з боку власників землі, землекористувачів, органів державної влади, науково-дослідних установ щодо забезпечення екологічно збалансованого землекористування [7, с. 60;

12, с. 3]. А саме оцінювання стану сільськогосподарського землекористування на основі якісних та кількісних характеристик та показників ефективності використання земельних ресурсів.

Але вирішення питань оцінки якості земель у системі земельного кадастру вимагає вдосконалення методичних засад, зокрема набору показників для здійснення оцінювання, оскільки чинні підходи не відповідають вимогам сьогодення [5, с. 2; 12, с. 3].

Важливими критеріями оцінки ефективності використання земельних ресурсів є сільськогосподарська освоєність та рівень розораності території. Сільськогосподарське землекористування повинно бути науково обґрунтованим, оскільки від цього залежить продуктивність ґрунтів.

Сучасний земельний фонд як Київської області, так і України загалом характеризується значним рівнем сільськогосподарської освоєності та розораності сільськогосподарських земель (рис. 1). Велика розораність земель і знижує можливість загального підвищення продуктивності орних земель.

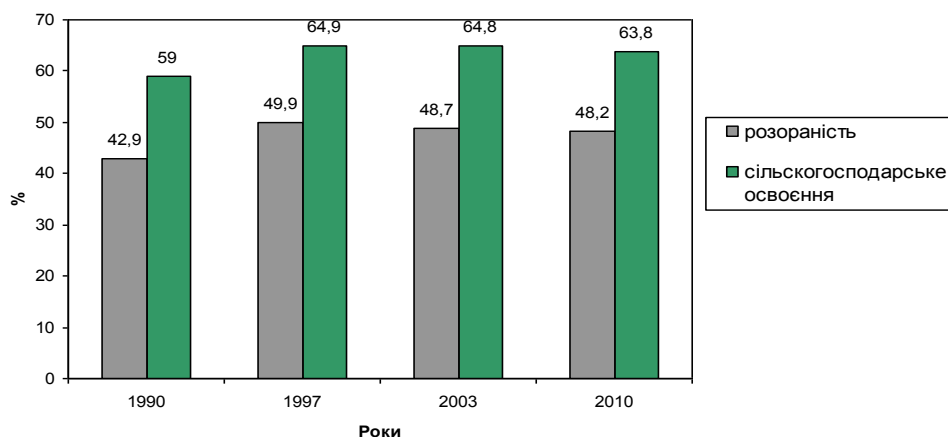

Рис. 1. Динаміка сільськогосподарського освоєння та розораності Київської області (1990–2010 рр.)

Критерієм продуктивності угідь є урожайність сільськогосподарських культур [10, с. 136], оскільки натуральний показник дає можливість відстежити

ефективність використання земельних угідь у динаміці протягом значного періоду часу (рис. 2.).

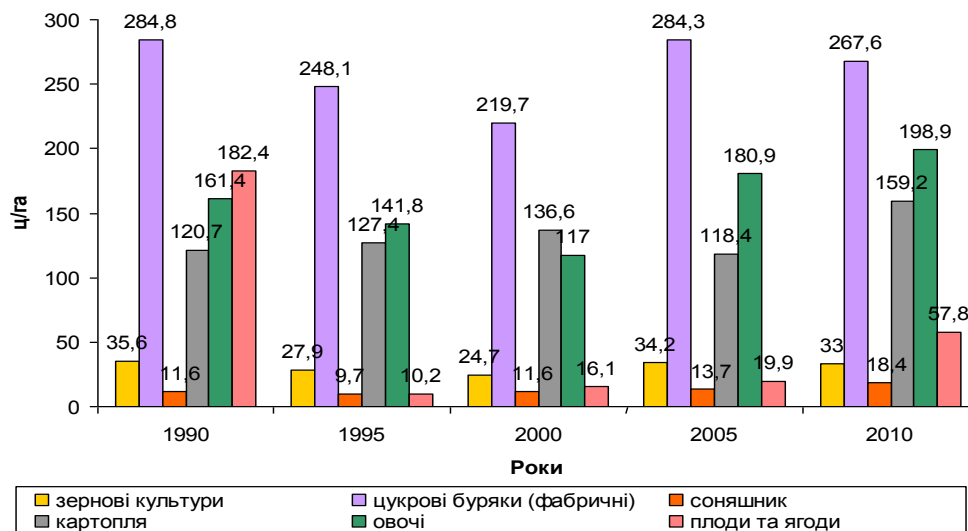

Рис. 2. Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур Київської області (1990–2010 рр.)

Також на урожайність сільськогосподарських культур впливає низка таких чинників як: родючість ґрунтів, агротехнічні заходи, форма господарювання тощо. Головна роль у системі заходів, що спрямовані на підвищення урожайності сільськогосподарських культур та ефективність використання земельних ресурсів, належить застосуванню мінеральних і

органічних добрив.

Сучасне застосування мінеральних і органічних добрив у Київській області [10, с. 139] характеризується зменшенням внесення мінеральних добрив майже у 5 разів (рис. 3). Якщо в 1990 р. було внесено 254,8 тис. т, то у 2010 р. – відповідно 57,5 тис. т.

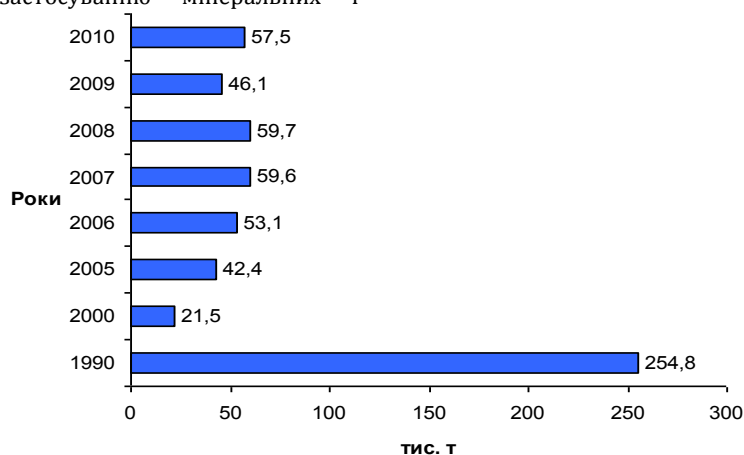

Рис. 3. Динаміка внесення мінеральних добрив у Київській області (1990–2010 рр.)

Обсяги внесення органічних добрив (рис. 4.) знизились з 13569,9 тис. т у 1990 р. до 997,5 тис. т. в 2010 р. За недостатньої кількості внесення органічних і

мінеральних добрив зростає дефіцит балансу гумусу та поживних речовин у ґрунті, що слугує зниженню урожайності сільськогосподарських культур.

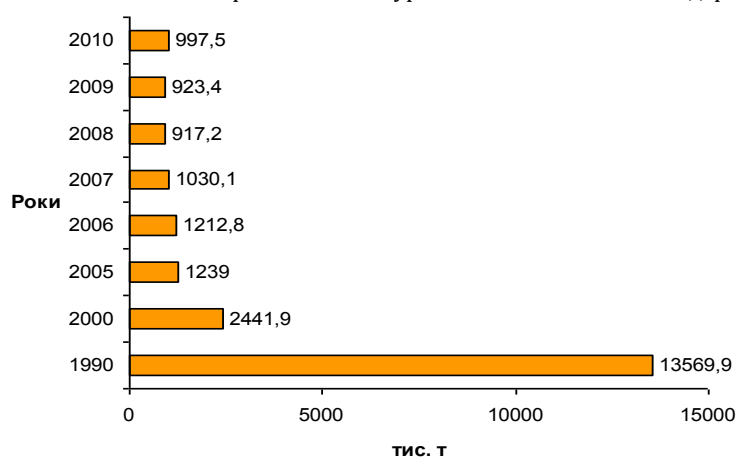

Рис. 4. Динаміка внесення органічних добрив у Київській області (1990–2010 рр.)

Земельні ресурси формують потенціал агропромислового комплексу регіону, тому виникає потреба у формуванні стратегії збалансованого землекористування, що полягає у виявленні негативних факторів на певну територію в умовах становлення ринкової системи господарювання [1, с. 158].

Тому в межах дослідження питання збалансованого землекористування необхідною стає розробка заходів з удосконалення еколого-економічних засад сільськогосподарського землекористування, які передбачають упровадження систематичного збору, обробки та аналізу інформації про стан земельних ресурсів, а також здійснення комплексної оцінки земель.

З позицій еколого-економічного оцінювання земель, в Україні повинна бути сформована інформаційна система база даних кількісних та якісних характеристик земель [2, с. 2; 3, с. 4; 4, с. 2].

Створення інформаційної системи земельних ресурсів дасть змогу отримати інформацію про стан

землекористування. За наявності масиву інформації достатньої кількості та відповідної якості стає реальним у майбутньому створення методики комплексного оцінювання землекористування.

За великої кількості критеріїв щодо оцінювання землі необхідною умовою є їх систематизування. Потрібно виокремити певну кількість показників, яка буде достатньою для оцінювання, та поділити їх на такі блоки: землекористування, родючість ґрунту, оцінка землекористування, ефективність та інтенсивність використання земельних ресурсів.

Зміст та ступінь деталізації інформаційної системи сільськогосподарського землекористування на основі її кількісних і якісних показників залежить від рівня ведення земельного кадастру та матиме ієрархічну структуру: господарство, район, область, держава.

За допомогою показників можна буде зробити аналіз сільськогосподарського землекористування та розроблення подальших перспектив раціонального

землекористування.

Нині за сучасних умов розвитку АПК зростає попит на своєчасну та достовірну інформацію щодо поточного стану використання земельного фонду. Отримання відомостей про якісний та кількісний стан земель дасть змогу на основі оцінювання земельних ресурсів здійснювати планування раціонального

сільськогосподарського землекористування.

Створення інформаційної бази даних вирішує проблему виявлення змін природного, господарського і правового положення земель та забезпечить комплексну оцінку сільськогосподарського землекористування.

Список літератури

1. Балджи М. Д. Еколого-економічні засади збалансованого землекористування / М. Д. Балджи // *Сталий розвиток економіки*. – 2012. – № 6. (16) – С. 157–159
2. Гупоров О. І. Проблеми та стратегічні пріоритети використання земельних ресурсів у сільському господарстві України [Електронний ресурс] / О. І. Гупоров. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2010_6/pdf/6_7.pdf
3. Дорош О. С. Оцінювання ефективності використання земельного фонду (на прикладі Київської області) / О. С. Дорош, І. П. Купріянич. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2012_19_2/files/12doseok.pdf
4. Ковалишин О. Ф. Особливості формування земельно-кадастрових даних у контексті закону України «Про державний земельний кадастр» [Електронний ресурс] / О. Ф. Ковалишин, З. Ю. Черевко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2012_19_2/files/12kaflcl.pdf
5. Кришеник Н. І. Проблеми екологізації сільськогосподарського землекористування у Закарпатській області [Електронний ресурс] / Н. І. Кришеник. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/vldau/APK/2012_19_2/files/12kmitzr.pdf
6. Мерзляк А. В. Земельний кадастр у структурі державного управління земельними ресурсами: монографія / А. В. Мерзляк, В. А. Боклаг. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – 100 с.
7. Потапова А. Г. Особливості сучасного сільськогосподарського землекористування Волинської області [Електронний ресурс] / А. Г. Потапова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Pzp/2011_8/R1/Potapova.pdf
8. Прокопчук В. Д. Актуальні проблеми державного управління у сфері земельних відносин в Україні [Електронний ресурс] / В. Д. Прокопчук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ardup/2012_1/1-6-35.pdf
9. Світличний О. Раціональне використання та охорона земельних ресурсів : поняття і зміст / О. Світличний // *Землеустрій і кадастр*. – 2011. – № 1. – С. 50–52.
10. Статистичний щорічник Київської області за 2010 рік / Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Київській області. – К., 2011. – 515 с.
11. Ступень М. Г. Сучасна система ведення державного земельного кадастру [Електронний ресурс] / М. Г. Ступень, Р. Й. Гулько, Р. Б. Тарантула. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/avrch/Sg_T_E_n/2009_51/Statti/Stupen.pdf
12. Тухенко О. В. Сучасний стан ведення обліку якості земель в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Тухенко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2011_18_2/files/11tyoliu.pdf

РЕЗЮМЕ

Бордюжа Анастасія

Основи забезпечення екобезопасного сільськогосподарського землекористування

Обоснованы перспективы применения земельно-кадастровой информации, ее роль в оценке земельных ресурсов. Исследовано и проанализировано состояние использования земель с/х назначения и приведена оценка эффективности с/х использования земельно-кадастровой информации Киевской области. Предложено совершенствование информационной системы земельных ресурсов для обеспечения экобезопасного землекористування.

RESUME

Bordyuzha Anastasia

Principles of environmentally-save agricultural land usage

The article gives reasonable prospects for usage of land cadastre information, it's place and role in the assessment of land resources. The usage of agricultural land has been explored and analyzed. It has been provided an assessment of the efficiency of agricultural land in Kyiv region. It is proposed to improve the information system of land resources to ensure effective environmentally-save land usage.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013 р.

ВІДНОВЛЮВАНА ЕНЕРГЕТИКА УКРАЇНИ

Розглянуто сутність та особливості розвитку відновлюваної енергетики України, визначено основні переваги використання альтернативних джерел енергії. Підкреслено роль держави у підтримці використання альтернативних джерел енергії як одного з пріоритетних напрямів розвитку сучасної енергетики.

Ключові слова: відновлювана енергетика, альтернативні джерела енергії, «зелений» тариф, Енергетична стратегія України на період до 2030 року.

Сучасна енергетична політика розвинутих країн світу базується на розумінні вичерпності традиційних паливно-енергетичних ресурсів, необхідності збереження довкілля та запобігання глобальним змінам клімату. Саме тому у світі така велика увага звертається на питання енергозбереження, енергоефективності та поширення використання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Україна теж не стоїть осторонь, питання розвитку відновлюваної енергетики на сьогодні є пріоритетними, і тільки держава шляхом виваженої законодавчої, гнучкої цінової, тарифної та податкової політики може забезпечити їх вирішення.

У сфері сучасних наукових досліджень проведено значну роботу щодо вирішення низки проблем сталого енергозабезпечення, чому присвячено праці таких науковців, як В. Бараннік, О. Волович, М. Долішній, С. Дорогунцов, С. Ермілов, М. Земляний, Л. Коженювські, С. Корсунський, С. Кудря, Д. Ріфкінта, А. Суходоля, А. Шидловський, А. Шевцов, А. Щокін та інші. У їхніх роботах запропоновано напрями структурної перебудови та технологічного переозброєння в паливно-енергетичному комплексі, переходу енергетики України на шлях сталого розвитку.

Метою статті є розкриття поняття «альтернативні джерела енергії», аналіз та дослідження рівня розвитку відновлюваної енергетики в Україні.

Так сучасна енергетика в основному спирається на невідновлювані джерела енергії, які, маючи обмежені запаси, є вичерпними і не можуть гарантувати стабільний розвиток світової енергетики на тривалу перспективу, а їх використання – один з головних факторів, який призводить до кризового стану довкілля.

До нетрадиційних (альтернативних) належать відновлювані джерела енергії (ВДЕ), які використовують потоки енергії Сонця, енергію вітру, тепла Землі, біомаси, морів і океанів, річок, існуючих постійно або періодично в навколишньому середовищі й у майбутній перспективі практично невичерпані.

Альтернативні джерела енергії, згідно із Законом України «Про альтернативні джерела енергії» – відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів[1].

На відновлювані джерела енергії припадає більше половини нових встановлених потужностей у Європі та США. Державна політика у сфері розвитку енергозберігаючих й енергоефективних технологій у Швеції, наприклад, перевела на відновлювані ресурси майже 50% економіки. Данія тільки з вітру виробляє 25% всього струму. Китай активно співпрацює з іншими країнами, щоб до 2020 року альтернативні енергоносії в країні становили не менше 15% [2, с. 29].

В Україні існують всі передумови для стрімкого розвитку відновлюваної енергетики. Основними чинниками розвитку відновлюваної енергетики є:

- відсутність в Україні достатніх обсягів власного органічного палива, енергетична залежність від його імпорту;
- необхідність невідкладного оновлення обладнання в електроенергетиці;
- прийнятий в Україні державний курс на інтеграцію в Євросоюз, який вимагає досягнення високого рівня використання відновлюваних джерел енергії;
- гостра потреба у значному покращенні екологічної ситуації в країні.

Основними перевагами ВДЕ порівняно з традиційними невідновлюваними джерелами є:

- практично невичерпні ресурси;
- зниження негативного впливу на довкілля, разом із викидами різних забруднюючих речовин, парникових газів, радіоактивне і теплове забруднення тощо.

Проте використання альтернативних джерел енергії має особливості, зокрема зумовлені природними умовами, а саме:

- залежністю від атмосферних та інших умов довкілля;
- наявністю водних ресурсів малих річок, необхідних для роботи гідроенергетичного обладнання;
- наявністю біомаси, кількість якої залежить від обсягів щорічних урожаїв;
- наявністю геотермальних джерел та свердловин, придатних для виробництва та використання геотермальної енергії;
- наявністю теплових викидів, обсяги яких залежать від функціонування підприємств промисловості;
- періодичністю природних циклів, унаслідок чого виникає незбалансованість виробництва енергії;
- необхідністю узгодження та збалансування періодичності передачі обсягів енергії, виробленої з

альтернативних джерел, зокрема передачі електричної енергії в об'єднану енергетичну систему України.

Необхідність широкого використання ВДЕ визначається швидким зростанням потреби в електричній енергії, яка за прогнозами має збільшитися у 2 рази до 2030 р. і в 4 рази до 2050 р. порівняно з 2000 р.; вичерпанням у видимому майбутньому розвіданих запасів органічного палива; кризовим станом довкілля у зв'язку із забрудненням оксидами азоту і сірки,

вуглекислим газом, пилоподібними частинками від згорання палива, радіоактивним і тепловим забрудненням тощо [3, с. 222].

Так Україна має значний технічно-досяжний потенціал вироблення енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, який оцінюється еквівалентним 80 млн. т у. п. (таблиця 1). При цьому, однак, економічно ефективний енергетичний потенціал значно нижчий [3, с. 220].

Таблиця 1. Потенціал енергії відновлюваних джерел в Україні

Напрями освоєння ВДЕ	Річний технічний енергетичний потенціал		Щорічні об'єми заміщення природного газу
	млрд. кВт·год	млн. т у. п.	млрд. м3
Напрями освоєння ВДЕ			
Вітроенергетика	41,7	21	18,26
Сонячна енергетика	28,8	6	5,22
Геотермальна енергетика	105,1	12	10,43
Гідроенергетика	27,7	10	8,70
Біоенергетика	162,8	20	17,40
Енергія навколишнього середовища	154,7	18	15,65
Всього ВДЕ	520,8	87	75,66

В Україні частка ВДЕ у загальному енергозабезпеченні складає близько 3%, а в електрозабезпеченні насамперед за рахунок гідроенергетики близько 7% [3, с. 221].

На сьогодні в Україні встановлена потужність об'єктів енергетики, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел, складає 413,44 МВт, що дало змогу виробити у 2011 році 332,865 млн. кВт·год. електроенергії (0,17 % від загального обсягу виробленої в Україні електроенергії (193872 млн. кВт·год.)). У 2011 році до об'єднаної енергетичної системи України було підключено об'єкти відновлюваної енергетики загальною встановленою потужністю 257,787 МВт. Найбільш вагомим внеском у розвиток виробництва електроенергії з відновлюваних джерел є введення в експлуатацію сонячної електростанції «Охотніково», потужність якої доведено до 80 МВт. Ця електростанція є найбільш потужною фотогальванічною установкою в Центральній та Східній Європі [4].

Слід також зазначити, що у м. Краматорську в червні 2010 року створено ТОВ «Фурлендер Вінд Технологі» для реалізації спільного українсько-німецького інвестиційного проекту з виробництва, монтажу та сервісного обслуговування вітроенергетичних установок одиничною потужністю 2,5 МВт. У 2012 році заплановано виробництво 50 установок за ліцензією німецької компанії Fuhrlander AG, у подальшому передбачено розширити виробництво до 200 установок на рік.

Fuhrlander AG вже інвестувало 77,7 млн. євро в будівництво вітропарку «Новоазовський». Побудована, налагоджена і прийнята в експлуатацію перша черга вітропарку потужністю 25 МВт (10 вітроустановок по 2,5 МВт кожна). Розпочато будівництво другої черги вітропарку «Новоазовський» (13 вітроустановок по 2,5 МВт кожна). Вітропарк «Очаківський» також будується за рахунок інвестицій фірми Fuhrlander AG. Вже побудовані і пройшли тестові випробування 10 вітроагрегатів (по 2,5 МВт кожний) першої черги. Планується змонтувати ще 10 вітроагрегатів марки FL

2500-100 потужністю 2,5 МВт кожний з шафою керування FL-Scada на платформі апаратного забезпечення WP4000.

Продовжується будівництво парку сонячних установок «Перово», загальна потужність якого становитиме 60 МВт.

Крім того, протягом 2011 року в Україні вироблено 652 тис. тонн твердого біопалива (пелети та брикети) з відходів деревини, соломи та лушпиння соняшника, та 27 тис. тонн моторного палива на основі етанолу. Проте слід зазначити, що більше 90 % твердого біопалива експортується [4].

Статтею 17-1 Закону України «Про електроенергетику» передбачено встановлення «зеленого» тарифу для стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблену лише малими гідроелектростанціями). «Зелений» тариф, який діє в Україні вже третій рік, став імпульсом для розвитку сонячної та вітрової енергетики, малої гідроенергетики, біоенергетики. Величина «зеленого» тарифу встановлюється для кожного суб'єкта господарювання, який виробляє електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії, за кожним видом альтернативної енергії та для кожного об'єкта електроенергетики[5]. До речі, український «зелений» тариф для сонячної енергетики є сьогодні одним з найвищих у Європі (505,09 коп. за 1 кВт·год. електроенергії, тоді як АЕС отримують за 1 кВт·год. електроенергії лише 21 коп.). Завдяки таким діям за останні 2 роки Україна має 300% приросту виробітку енергії з відновлюваних джерел в електроенергетичному балансі держави. Такі темпи дають упевненість, що до 2020 року Україна зможе виконати усі зобов'язання перед Європейським Співтовариством і досягти 11% енергії з відновлюваних джерел у загальному енергобалансі[6].

Так у визначенні тенденцій подальшого розвитку паливно-енергетичного комплексу України провідне

місце має Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Проте влітку 2012 року Міністерство енергетики та вугільної промисловості України оприлюднило проект оновленої Енергетичної стратегії України на період до 2030 року. Аналізуючи цей документ, зазначимо, що він спрямований переважно на розвиток та підтримку традиційної енергетики, а на відновлювані джерела енергії в енергобалансі країни припадає лише 4,6% [7]. Розробники проекту Енергетичної стратегії України аргументують це тим, що у відновлювану енергетику мають вкладати кошти передусім приватні компанії, і «чиста» енергія без «зеленого» тарифу економічно невигідна, у той час, як проекти в тепловій та атомній енергетиці потребують державної фінансової підтримки. Проте такий рівень розвитку ВДЕ суперечить Державній цільовій економічній програмі енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки, згідно з якою передбачається оптимізація структури енергетичного балансу держави, у якому частка енергоносіїв, отриманих з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, становитиме у 2015 році не менш як 10 відсотків [8]. Варто зауважити й те, що за проектом оновленої Енергетичної стратегії обсяги впровадження ВДЕ не відповідають і міжнародним зобов'язанням України в межах Енергетичного співтовариства ЄС. Прийняття Проекту оновленої Енергетичної стратегії за основу порушує зобов'язання, взяті Україною перед ЄС у межах Договору про Енергетичне Співтовариство.

Уряд України підтримує розвиток відновлюваних джерел енергії. Згідно з дорученням Прем'єр-міністра України №27201/1/1-12 від 03. 07. 2012р. будуть опрацьовані питання, порушені у спільному листі представників галузі альтернативних видів енергії №2506/1 від 25. 06. 2012р. та враховані внесені пропозиції під час доопрацювання проекту оновленої Енергетичної стратегії України до 2030 року. Адже для України, яка за останні кілька років вийшла в лідери СНД та Східної Європи у сфері відновлюваної енергетики, розроблений Міненерговугілля проект оновленої Енергетичної стратегії України є кроком назад у розвитку енергетичної незалежності та сталого розвитку.

Разом з тим дієвим механізмом державної політики у сфері відновлюваної енергетики є принципово нова модель роботи, яка ґрунтується на принципах державно-приватного партнерства, що дозволить державі, уникаючи безпосереднього втручання в господарську діяльність підприємств, за допомогою важелів надання державної підтримки створити стимули для здійснення технологічної модернізації промислових підприємств та створення нових потужностей для виробництва енергоносіїв з

відновлюваних джерел енергії [9].

Законом України «Про державно-приватне партнерство» передбачено укладання угод між Державою (в особі відповідних органів державної влади) та суб'єктами господарювання, які претендують на отримання державної підтримки у будь-якому вигляді (пряме бюджетне фінансування, пільгове кредитування та компенсація кредитних ставок, пільговий режим оподаткування, пільгове тарифоутворення, надання державних гарантій). При цьому умовою надання державної підтримки є зобов'язання суб'єктів господарювання щодо досягнення показників енергоефективності, встановлених стандартами (нормами, нормативами) або певного рівня заміщення традиційних ресурсів відновлюваними енергоресурсами. За невиконання умов угоди буде встановлюватись фінансова відповідальність [10].

Як бачимо, Україна має достатній потенціал ВДЕ, який дозволяє суттєво зменшити об'єм використання традиційних природних ресурсів (експерти Інституту відновлюваної енергетики НАН України прогнозують заміщення до 2030 року 30% енергоносіїв з традиційних джерел енергоносіями з відновлюваних джерел). Чинний в Україні «зелений» тариф забезпечує залучення недержавних інвестицій та інтенсивний розвиток відновлюваної енергетики. Проте для ефективного розвитку відновлюваної енергетики в Україні необхідне формування національної енергетичної політики за допомогою:

- удосконалення законодавчо-правової та нормативно-технічної бази відновлюваної енергетики з урахуванням особливостей освоєння кожного з видів ВДЕ;
- розробки основ економічної стимулюючої політики держави, заснованої на проведенні пільгової політики для виробників і споживачів енергії відновлюваних джерел, використання ефективних механізмів фінансування;
- формування і фінансування державної програми розвитку відновлюваної енергетики;
- вивчення досвіду провідних європейських держав по інтеграції ВДЕ та обґрунтування інтеграції ВДЕ до Об'єднаної енергетичної системи України, за умови прогнозованої сумісної роботи електростанції на усіх видах ВДЕ та їх географічної дисперсії;
- адаптації положень Енергетичної стратегії та державних програм до вимог Євросоюзу;
- формування позитивного іміджу відновлюваної енергетики в суспільній свідомості для подолання недовіри недержавних потенційних інвесторів і споживачів.

Список літератури

1. Про альтернативні джерела енергії [Електронний ресурс] : закон України від 20. 02. 2003 № 555-IV/ Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555-15>.
2. Дідок К. Ю. Підтримка розвитку альтернативних джерел енергії міжнародними фінансовими організаціями в країнах, що розвиваються, як фактор забезпечення енергетичної безпеки/ К. Ю. Дідок// Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. №10(125). – С. 27-30.
3. Энергетика: история, настоящее и будущее. Т. 4. Возобновляемая энергетика. Функционирование и развитие энергетики в современном мире. – Киев, 2010. – 612 с.
4. Відновлювана енергетика [Електронний ресурс] /Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. – Режим доступу: <http://sae.gov.ua/vidnovlyuvana-energetika>.
5. Про електроенергетику [Електронний ресурс] : закон України від 16. 10. 1997 № 575/97-ВР / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80/page2>.

-
6. *Сьогодні відновлювана енергетика України розвивається такими темпами, що не під силу більшості держав [Електронний ресурс] / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/archives/3339>.*
 7. *Оновлення Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. Проект документу для громадських обговорень [електронний ресурс] / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>.*
 8. *Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 1 березня 2010 р. № 243) / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-%D0%BF>.*
 9. *Принцип державно-приватного партнерства [Електронний ресурс] / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/princip-derzhavno-privatnogo-partnerstva>.*
 10. *Про державно-приватне партнерство [Електронний ресурс] : закон України від 01. 07. 2010 № 2404-VI / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.*

РЕЗЮМЕ

Бортнюк Татьяна

Возобновляемая энергетика Украины

Рассмотрены сущность и особенности развития возобновляемой энергетики Украины, определены основные преимущества использования альтернативных источников энергии. Подчеркнута роль государства в поддержке использования альтернативных источников энергии как одного из приоритетных направлений развития современной энергетики.

RESUME

Bortnyuk Tetyana

Renewable energtics of Ukraine

Peculiarities of renewable energtics of Ukraine are examined. The main advantages of usage of alternative energy sources are defined. The role of the state in supporting the use of alternative energy sources as one of the priorities of modern energy is emphasized.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.

АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Проведено аналіз готовності до впровадження економіки знань як на національному, так і на регіональному рівні. Розроблено пропозиції щодо її становлення, які ґрунтуються на підвищенні інтелектуального потенціалу та розвитку людського капіталу; ринкової інноваційної системи; інформатизації та побудови мережевої економіки, стійкому розвитку регіонів.

Ключові слова: економіка знань, інформаційне суспільство, наукова та інноваційна діяльність, інтелектуальний капітал.

Сучасні тенденції розвитку економіки країн світу свідчать про надзвичайну актуальність упровадження концепції економіки знань. Термін «економіка знань» витіснив поняття «інноваційна економіка» та має пріоритетне значення в стратегічних програмах розвитку ЄС, США, Китаю та інших країн. Характерними ознаками економіки знань є домінування в структурі ВВП високотехнологічних галузей та інтелектуальних послуг, формування переважної частки національного прибутку за рахунок інноваційної або технологічної ренти, високий рівень капіталізації компаній, основна вартість яких формується завдяки нематеріальним активам, тобто інтелектуальній складовій.

Фундаментом економіки знань виступають продуктивні знання та якісна освіта, які сприяють втіленню інтелектуального капіталу у результати виробничої діяльності. Отже, матеріальне виробництво стає вторинним відносно генерування інформації та знань.

В умовах підвищеної уваги до нового ресурсу сучасної економіки – знань, одним з найважливіших джерел розвитку регіонів є наука, накопичений та реалізований людський капітал, інвестиції в людину, що формують людський капітал регіону за умови його ефективного використання. Рівень грамотності населення України найвищий у світі. Освіту вище середньої має близько 80 % населення. Досить високий рівень отримання населенням вищої освіти (14 місце у світі). Кількість студентів у вищих навчальних закладах у 2010 році збільшилась у 2,5 рази. У вищих навчальних закладах цього року навчалось понад 2 млн. осіб, що становить 4,9% загальної кількості населення України.

Але високі показники освіти поки ще не реалізуються у високі економічні показники, що характеризують економічний розвиток та рівень життя. Україна має складну демографічну ситуацію через низький рівень народжуваності, незадовільного медичного обслуговування, старіння населення, нерівномірний розвиток регіонів.

Якщо політика світової економіки спрямована на впровадження нових технологій, то в Україні спостерігається зниження потенціалу відтворення та

розвитку. При цьому держава пасивно ставиться до існуючих тенденцій, не використовує загальноприйняті інструменти стимулювання науково-технічного прогресу, механізми активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. Як наслідок, така бездіяльність приведе до того, що Україну стануть розглядати як сировинного донора для розвинених країн.

Дослідженню проблем формування економіки знань присвячені наукові праці як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, зокрема:

- поклали початок вивченню продуктивних сил людини Д. Рікард, А. Сміт;
- неокласичний напрям в економічній науці і розроблення концепції людського капіталу підтримували Г. Беккер, М. Блауг, К. Гріффіні, Е. Денісон, Р. Кроуфорд, Ф. Махлуп, Т. Стюарт, У. Хадсон, Т. Шульц;
- дослідження проблем економіки знань здійснили російські вчені О. Гапоненко, А. Докторович, В. Іванов, В. Іноземцев, В. Макаров, Б. Мільнер, В. Сергєєв;
- питання, пов'язані з розвитком економіки знань, в Україні висвітлювали Ю. Бажал, В. Геєць, Б. Малицький, О. Марченко, І. Сокирник, Л. Федулова, А. Чухно тощо.

Проте на сьогодні поза увагою науковців залишився аналіз готовності до впровадження економіки знань у регіонах, становлення економіки знань, що базується на підвищенні інтелектуального потенціалу та розвитку людського капіталу; ринкової інноваційної системи; інформатизації та побудови мережевої економіки, стійкому розвитку регіонів.

Метою статті є оцінка рівня готовності регіонів України до впровадження економіки знань та розробка пропозицій щодо її становлення.

Термін «економіка знань» з'явився на вимогу сучасних тенденцій розвитку взаємодії інтелектуального та інформаційного капіталу і характеризує новий спосіб побудови економіки загалом. Сучасну економіку називають економікою знань,

підкреслюючи тим самим їх значення для розвитку сучасних виробництв у матеріальній і нематеріальній сферах. Так М. Кастельс зауважив, що «XXI століття охрестили як століття інформації, третьою промисловою революції і суспільства знань у результаті екстраординарних досягнень у цих сферах і значення сектору послуг для економіки» [1].

Серед російських та українських науковців переважає думка, що економіка знань – вищий етап розвитку інноваційної економіки, яка є фундаментом суспільства знань або інформаційного суспільства.

Взаємопов'язаними складовими економіки знань, за [2], є: якісна і безперервна освіта; економічні стимули та інституційний режим, що заохочують до ефективного використання знань у всіх секторах економіки; ефективна інноваційна система, яка об'єднує в єдиний комплекс освіту, науку, бізнес; інформаційна інфраструктура, яка забезпечує інформацією всі ринкові суб'єкти, державні установи та населення; державне регулювання.

Для соціально-економічного розвитку України основною проблемою є формування суспільства, заснованого на знаннях у всіх регіонах, проникнення останніх у всі сфери життя та економіки, суттєва зміна структури та пріоритетів суспільного розвитку. Однак процес розбудови економіки знань в Україні має диференційований характер у регіональному перерізі. У багатьох регіонах параметри, які характеризують складові економіки знань, мають тенденцію до погіршення відносно середнього рівня по країні.

Для вимірювання економіки знань розроблені різні методології та визначені критерії та індикатори розвитку. У зв'язку з посиленою увагою до ролі знань у розвитку економіки країн фахівцями Інституту Всесвітнього банку розроблена методологія, яка отримала назву Knowledge Assessment – методологія

(КАМ). Цією методологією передбачено аналіз готовності країн та регіонів до переходу до економіки знань за допомогою індексу економіки знань (The Knowledge Economy Index – KEI) та індексу знань (The Knowledge Index – KI). Індекс економіки знань – це середній з чотирьох індексів: інституційного режиму, освіти, інновацій та інформаційних технологій і комунікацій. Індекс знань – це середня величина індексу освіти, індексу інновацій і індексу інформаційних технологій і комунікацій. Ці індекси розраховуються для кожної країни, групи країн і всього світу загалом [3].

Більшість досліджень, що використовують цю методологію, спрямовані на визначення місця та рівня готовності країни до становлення економіки знань. На рис. 1 показані тенденції зміни індексів, що характеризують рівень впровадження економіки знань в Україні протягом останніх років. Як видно, більшість індексів мають позитивні зміни, але занепокоєння викликає індекс, що характеризує розвиток інновацій у країні. У 2009 році він знизився майже на 13 % порівняно з 1995 роком.

Враховуючи нерівномірність розвитку українських регіонів, у тому числі і потенціалу знань, важливим дослідженням вважається визначення рівня освітніх, наукових, інноваційних, інформаційних переваг та інтелектуальних цінностей як передумов формування економіки знань у регіонах України. У цьому випадку наведені результати розрахунку і аналізу рівня готовності регіонів до становлення економіки знань та її складових — інтегральних показників, що характеризують основні напрямки розвитку регіонів. Побудований рейтинг сприйняття економіки знань дозволить виділити основні проблеми, визначити сильні і слабкі риси регіону у цій сфері і встановити орієнтири подальшого розвитку.

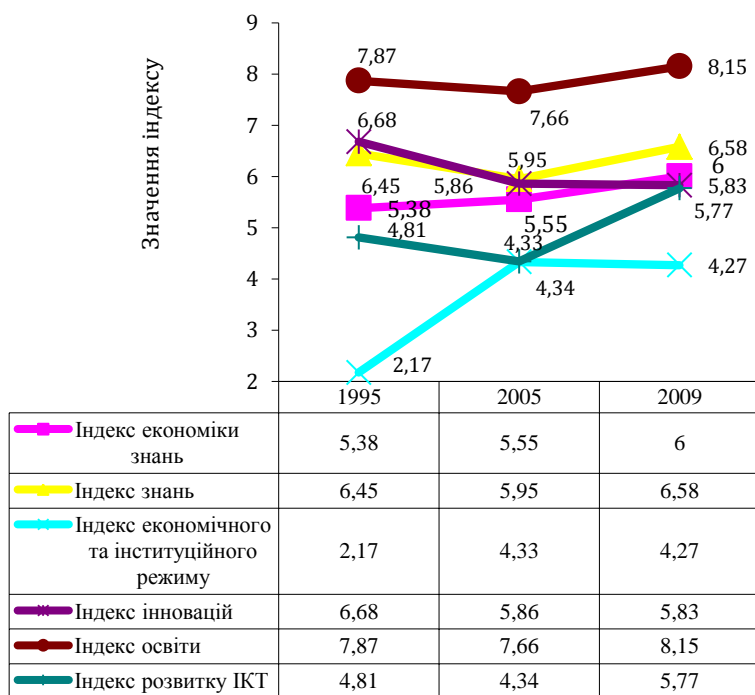

Рис. 1. Тенденції зміни індексів, що характеризують рівень впровадження економіки знань в Україні [4-5]

Для побудови рейтингу використовується 27 показників, що характеризують готовність регіонів до економіки, заснованої на знаннях, при цьому

враховувались показники, рекомендовані міжнародними організаціями та представлені українською статистичною інформацією.

Рейтинг регіонів України будується на показниках, що характеризують чотири основні сфери: економічне середовище та інституціональний режим, освіту та людський потенціал, науку та інновації, інформаційно-комунікаційні технології та інфраструктуру. Методика передбачає нормалізацію показників, тобто розрахунок відношення поточного значення показника для регіону до «еталонного», як правило, максимально можливого за вказаним показником.

Найбільші проблеми виникають з розрахунком узагальнюючого показника інституціонального режиму,

який характеризує умови ведення бізнесу. Слід зазначити, що наявні кількісні офіційні статистичні показники не відображають повною мірою умов ведення бізнесу в регіонах України. Збір інформації має здійснюватися шляхом індивідуальних опитувань підприємців-представників малого і середнього бізнесу в різних регіонах України, що надасть змогу отримати об'єктивну оцінку за зазначеними напрямками системи державного регулювання.

Результати розрахунків рейтингу регіонів за 2010 та 2011 роки показано в таблиці 1.

Таблиця 1. Результати розрахунків рейтингу регіонів*

2011 р.			2010 р.		
Регіони	Рейтинговий показник	Рейтинг	Регіони	Рейтинговий показник	Рейтинг
м. Київ	0,498	1	м. Київ	0,505	1
Харківська	0,279	2	Харківська	0,284	2
Львівська	0,229	3	Львівська	0,232	3
Дніпропетровська	0,221	4	Дніпропетровська	0,233	4
Донецька	0,218	5	Донецька	0,222	5
Запорізька	0,208	6	Запорізька	0,217	6
Одеська	0,204	7	Одеська	0,212	7
Луганська	0,200	8	Луганська	0,204	8
Миколаївська	0,191	9	Миколаївська	0,195	9
Полтавська	0,186	10	Полтавська	0,190	10
Івано-Франківська	0,181	11	Сумська	0,189	11
Сумська	0,181	11	Тернопільська	0,185	12
Хмельницька	0,178	12	м. Севастополь	0,183	13
Тернопільська	0,178	12	Хмельницька	0,183	13
м. Севастополь	0,175	13	АР Крим	0,180	14
Рівненська	0,173	14	Рівненська	0,179	15
Вінницька	0,170	15	Івано-Франківська	0,177	16
АР Крим	0,167	16	Вінницька	0,176	17
Херсонська	0,166	17	Херсонська	0,173	18
Київська	0,166	17	Черкаська	0,168	19
Чернівецька	0,165	18	Київська	0,168	19
Черкаська	0,163	19	Волинська	0,167	20
Житомирська	0,160	20	Житомирська	0,166	21
Волинська	0,158	21	Чернівецька	0,165	22
Кіровоградська	0,155	22	Кіровоградська	0,162	23
Чернігівська	0,150	23	Чернігівська	0,156	24
Закарпатська	0,144	24	Закарпатська	0,153	25

*Розраховано автором за [6-7]

За даними таблиці можна зробити висновок, що не всі регіони мають високий рівень готовності до впровадження економіки знань. Найкращі позиції займають м. Київ, Харківська, Львівська, Дніпропетровська та Донецька області, завдяки розвиненому освітньому, науковому та інноваційному потенціалу.

Проблеми, що виникають при переході до економіки знань, насамперед з абстрагованістю наукових досліджень, тобто слабкому взаємозв'язку науки і реального сектору економіки. Протягом 2011-2012 років лише окремі, взірцеві, підприємства регіонів України орієнтували свої стратегії на інноваційний розвиток, використання результатів вітчизняних досліджень та розробок. Відсутність мотивації з боку держави займатись науковою, дослідницькою діяльністю, низький рівень заробітної плати спеціалістів високої кваліфікації, зайнятих у сфері науки, освіти, призвели до того, що інноваційна

активність українських підприємств вважається незадовільною. Про це свідчать дані таблиці 2.

Для відображення повної картини стану наукової та інноваційної сфери діяльності наведемо світові цифри, які її характеризують. Так у 2010 р. наукоємність економіки 27 країн ЄС досягла 2,0%, що нижче за цільове значення 3%, визначене Лісабонською стратегією. При цьому наукоємність економіки у ЄС була значно нижчою, ніж у Японії (3,45%), Південній Кореї (3,36%) і Сполучених Штатах (2,79%), але вищою, ніж у Китаї (1,47% - 2008). У 2011р наукоємність економіки України становила 0,73%, що відповідає рівню Хорватії і вище рівня Словаччини, Мальти, Латвії, Болгарії, Кіпру та Румунії 2010р. [8].

У період з 2005-2010 рр. витрати на виконання наукових досліджень і розробок у країнах ЄС збільшувалися в середньому на 3,1% на рік і досягли 246 млрд. євро у 2010 р. Німеччина, Франція, Італія та Сполучене Королівство загалом склали більше

половини всіх витрат країн Європейської співдружності. У 2010р. найбільша частка витрат ЄС припадала на підприємницький сектор, яка склала 61,5%, на сектор вищої освіти і державний сектор – відповідно 24,2% і 13,3%. В Україні у 2011р. : 55,7%, 6,3% і 38,0% відповідно. При цьому 54,1% загального обсягу витрат було профінансовано підприємницьким сектором і 34,9% – державним. На національному рівні три

держави-члени ЄС були близькі до досягнення другої мети, встановленої Лісабонською стратегією, яка визначала фінансування двох третин витрат за рахунок підприємницького сектору економіки: Фінляндія (66,1%), Німеччина (66,1%) і Люксембург (65,9%). У 2011р. в Україні частка фінансування витрат підприємницьким сектором становила 27,2%, державним – 46,0% [8].

Таблиця 2. Аналіз наукової та інноваційної діяльності України*

Показники	2005 рік	2010 рік	Відхилення,% (2005/2010)	2011 рік	Відхилення, % (2010/2011)
Організації, які виконували наукові та науково-технічні розробки, одиниць	1510	1303	-13,7	1255	-3,7
Чисельність працівників наукових організацій, зайнятих науковою та науково-дослідницькою роботою, тис. осіб	105,5	89,6	-15,1	85	-5,1
Фінансування наукових та науково-технічних робіт, млн. грн.	204,6	8995,9	4296,8	95913	966,2
Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій, млн. грн.	4818,6	9867,9	104,8	10350	4,9
Внутрішні поточні витрати на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій, млн. грн.	4386,3	8825,6	101,2	9365	6,1
Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт, тис. одиниць	63,9	52	-18,6	52,4	0,8
Інноваційна активність промислових підприємств, % до загальної кількості	11,9	13,8	16,0	16,2	17,4
Витрати на інноваційну діяльність, млн. грн.	5751,6	8045,5	39,9	14333,9	78,2
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, % до загальної кількості	8,2	11,5	40,2	12,8	11,3
Упровадження інновацій на промислових підприємствах, одиниць	1808	2043	13,0	2510	22,9

* За даними [8]

У період 2005-2010 рр. загальне число персоналу, що займалося науково-дослідницькою роботою, зростало в середньому в країнах ЄС на 2,6% на рік, хоча таке зростання істотно відрізнялося між країнами. Так серед держав-членів ЄС, найвищі темпи зростання чисельності персоналу (понад 5%) спостерігалися у Португалії (15,3%), Словенії (7,5%) та Угорщині (6,3%), тоді як у Румунії, Фінляндії, Сполученому Королівстві, Латвії і Швеції чисельність персоналу R&D зменшувалася (відповідно на - 4,7%, - 0,6%, - 0,3%, - 0,3%, - 0,1%). В Україні у період 2006-2011рр. відбулося зменшення у середньому на - 3,4%.

У 2010 р. у країнах ЄС 45,3% дослідників працювали у підприємницькому секторі, 40,9% – у секторі вищої освіти і 12,7% – у державному секторі. У 2011 р. в Україні 38,5% дослідників виконували дослідження і розробки в підприємницькому секторі, 50,8% – у державному і 10,7% – у секторі вищої освіти.

Проведене обстеження за міжнародною методологією CIS з метою моніторингу інноваційної діяльності в Європі, а також для кращого розуміння інноваційних процесів і аналізу впливу інновацій на

економіку, разом із конкурентоспроможністю, зайнятістю, економічним зростанням та структурою торгівлі, показало, що протягом 2008-2011 рр. частка інноваційно-активних підприємств порівняно з попереднім періодом зростає здебільшого за рахунок збільшення частки підприємств, які займалися організаційними та маркетинговими інноваціями. Із загальної кількості обстежених підприємств 4,5% займалися лише технологічними інноваціями, 11,2% – лише організаційними та маркетинговими інноваціями (нетехнологічними інноваціями), 5,3% – технологічними й нетехнологічними інноваціями. Разом з тим частка підприємств із технологічними інноваціями зменшилася. Згідно з даними обстеження 2008-2011 рр. рівень інноваційної активності підприємств усіх видів економічної діяльності, зокрема впровадження технологічних інновацій, помітно зріс: частка інноваційних підприємств у сфері інформатизації зростає з 21,7% до 31,8%, у фінансовій діяльності – з 19,7% до 25,6%, інших послугах – з 16,0% до 19,9% [8]. Розподіл підприємств України за типами інноваційної діяльності показано на рис. 2.

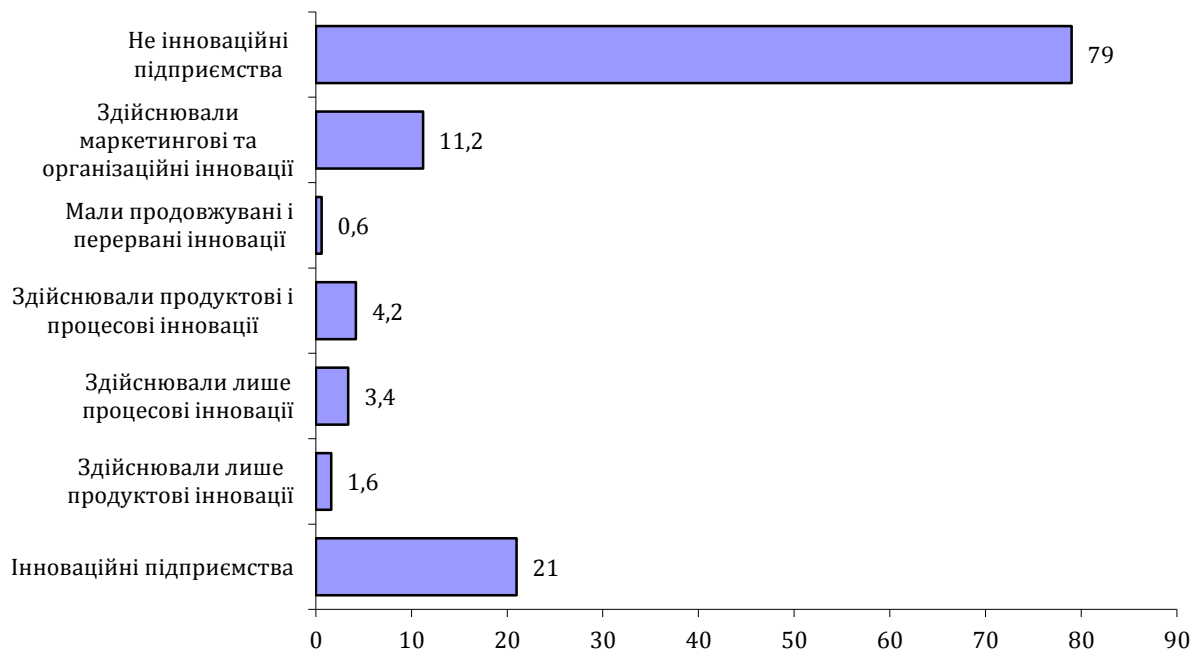

Рис. 2. Розподіл підприємств України за типами інноваційної діяльності, % до усіх підприємств

У 2011р. створенням і використанням високих технологій та об'єктів права інтелектуальної власності, а також використанням раціоналізаторських пропозицій займалися 2124 підприємства і організації України, більшість яких – промислові підприємства. Високі технології створювали 172 підприємства, що на 11,7% більше, ніж у минулому році. Майже третина цих підприємств зосереджена у м. Київ, по 9,9% – у Дніпропетровській та Донецькій, 8,1% – Харківській, 5,2% – Луганській, 4,7% – Миколаївській областях; за видами економічної діяльності 42,4% – це організації, що займалися дослідженнями і розробками, 27,9% – підприємства переробної промисловості, 19,8% – установи вищої освіти. Загальна кількість створених високих технологій порівняно з 2010 р. збільшилась на 18,9% і склала 447, у т. ч. 85% – нові для України, 15% – принципово нові. Із загальної їх кількості 18,1% – за державним контрактом, понад дві третини яких – в організаціях вищої освіти, 27,2% – досліджень і розробок [9].

Понад дві третини загальної кількості високих технологій створено у промислово розвинених регіонах, таких, як м. Київ (29,5%), Дніпропетровська (11,0%), Донецька (9,4%), Харківська (6,7%), Запорізька (6,3%) та Миколаївська (5,1%) області.

У 2011р. кількість підприємств та організацій, які використовували у виробництві високі технології, порівняно з 2010р. збільшилась на 23,1% і становила 1958 підприємств. З них 21,0% зосереджено у Харківській області, 7,5% – у Донецькій, 7,2% – Одеській, 6,4% – Запорізькій, 6,1% – Луганській, 5,9% – Житомирській, 5,6% – Закарпатській областях. Найбільшу кількість високих технологій використано у Дніпропетровській області (15,6% загальної їх кількості), Харківській (14,9%), Донецькій (8,5%), Закарпатській (6,2%), Запорізькій (5,0%) областях та у м. Київ (10,4%) [9].

На думку авторів, важливою передумовою впровадження економіки знань є створення інститутів

управління знаннями, які представлені інститутами створення знань (генерування, формалізації знань, організації колективної діяльності), їх розповсюдження (інститути зберігання, дифузії, обміну знаннями) та використання (інститути координації, контролю та оцінки ризику застосування знань) [10]. Системотвірним елементом інститутів управління знаннями має бути національна інноваційна система, а в якості її оточення: формальні інститути (закони), організації (технопарки, інноваційні фірми, бізнес-інкубатори), інститути бюджетних відношень та державної влади, інститут інтелектуальної власності та її захисту, інституту інформаційної системи, а також власне інститути економіки знань – інститути сфери науки та освіти. Створення інститутів управління знаннями дозволить значно підвищити швидкість становлення економіки знань, а суб'єктам господарювання отримувати додаткові прибутки та стійкі конкурентні переваги, ефективно функціонувати на ринку.

Аналізуючи світові тенденції, слід указати на основу становлення економіки знань – людський капітал. У зв'язку з цим необхідно насамперед: підвищити престиж та матеріальне забезпечення робітників «сфери знань», створити сприятливі умови для надходження молоді в науку і освіту; зберегти та примножити наукові школи в наукових колективах та навчальних закладах; створити вільний доступ до знань та контролювати їх комерційне використання; розвивати економіку знань як новий напрямок економічної теорії.

За останні 10 років в Україні почали формуватися такі фактори соціально-економічного, науково-технічного та культурного розвитку, які можна розглядати як передумови впровадження економіки знань. Знання стають суспільним ресурсом розвитку, масштаби їх використання стали порівнюватись з традиційними ресурсами (енергія, сировина). Особливо успішно розвивається ринок телекомунікацій, інформаційних технологій, продуктів та послуг. Значно

підвищились інформатизація в деяких галузях господарства, банківській сфері, сфері державного управління. Суспільна думка стає на бік необхідності переходу до інформаційного суспільства. Не дивлячись на економічний спад, прискореними темпами розвиваються системи та засоби корпоративних інформаційних технологій, інтенсивно розширюється національна мережа супутникового та мобільного зв'язку.

Отже, впровадження економіки знань в Україні та її регіонах – це довготривалий процес послідовного наближення до деякого середньосвітового рівня, що характеризує розвиток її складових. Держава має виступати каталізатором змін, що відбуваються, в інтересах розвитку суспільства і особи, та відігравати провідну роль в забезпеченні процесу переходу до економіки знань за рахунок: координації діяльності різних учасників цього процесу; розвитку інститутів демократії на усій території країни, забезпечення усіма можливими правовими заходами, дотримання прав громадян; збереження у своїх руках політичних, економічних і правових механізмів; створення адекватної новим умовам законодавчої і нормативно-правової баз, форм і методів адміністративного регулювання, що сприяють припливу інвестицій і розвитку справедливої конкуренції; залучення до активної участі в процесі переходу приватного сектору економіки; надання свободи вибору напрямів діяльності підприємницьким структурам, зацікавленим у розвитку виробництва і вітчизняного ринку.

Враховуючи сучасний стан розвитку організаційно-економічних складових переходу до економіки знань, передбачаємо декілька шляхів. Перший – повторення того процесу, яким наближались до економіки знань європейські країни, що потребує значних капіталовкладень (не менше ніж 5-7 % ВВП). З огляду на українські особливості та менталітет переорієнтація на нову економіку буде тривати 10-20 років. Також для

реалізації цього варіанту необхідно забезпечити значні обсяги інвестицій із іноземних джерел та вітчизняних комерційних структур. Інший варіант орієнтований на використання соціально-культурних особливостей українського стилю життя та мінімальних капіталовкладень з боку держави. Цей шлях можна вважати нетрадиційним, не апробованим, але він потребує хоча б мінімальних темпів зростання економіки, політичної стабільності в суспільстві, політичної волі законодавчої та виконавчої влади, яка визначила б пріоритетним завданням – становлення економіки знань в Україні. В умовах відсутності у держави потужних фінансових важелів, здатних забезпечити процеси переходу до економіки знань, основними засобами державного регулювання і контролю за процесами переходу залишається законодавча і нормативно-правова бази.

Становлення економіки знань – це процес ідентифікації та створення можливостей для підвищення інтелектуального потенціалу та розвитку людського капіталу високої якості; створення сучасної ринкової інноваційної системи; адаптації до процесів глобалізації; розвитку сфери сучасних послуг; інформатизації та побудови мережевої економіки; стійкого розвитку регіонів. Становлення економіки знань має розглядатись як необхідна умова виходу країни з економічної кризи, як інструмент подолання труднощів соціального, політичного і духовного життя, як чинник інтеграції суспільної свідомості навколо гуманістичних цінностей і національно-історичних традицій, як інструмент зміцнення держави і соціально-економічного вирівнювання рівня життя в регіонах України.

Суттєвим аспектом щодо подальших розробок є розробка моделі впровадження економіки знань в окремих регіонах України, що базується на системі управління знаннями.

Список літератури

1. Castells, M. *La era de la información [Текст] / M. Castells. – México: Siglo XXI editores, 1997. – 108p.*
2. Гець, В. М. *Україна у вимірі економіки знань [Текст] / ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України»; За ред. акад. НАН України В. М. Геця. – К. : «Основа», 2006. – 592 с.*
3. Chen, D. *The Knowledge Economy, the KAM Methodology and World Bank Operations. World Bank. October 2005 [Електронний ресурс] / D. Chen, C. Dahlman. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/KAM_Paper_WP.pdf*
4. Чугунов, А. В. *Аналитические материалы. Концепция обществ знаний и индикаторы измерения готовности к переходу на модель развития, основанную на знаниях [Текст] / А. В. Чугунов // Вестник международных организаций. – 2007. – №4. – С. 10-23.*
5. *Индекс экономики знаний – информация об исследованиях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/kam>.*
6. *Регіони України 2012 [Текст] : статистичний збірник. Частина 1. / За редакцією О. Г. Осауленко. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 310 с.*
7. *Регіони України 2012 [Текст] : статистичний збірник. Частина 2. / За редакцією О. Г. Осауленко. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 801 с.*
8. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Текст] : статистичний збірник / За редакцією О. Г. Осауленко. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.*
9. *Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2008-2010 років (за міжнародною методологією) / О. І. Білоконь, Н. О. Біленька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.*
10. *Попов, Е. В. Институциональные аспекты управления знаниями [Текст] / Е. В. Попов, М. В. Власов, К. О. Гурина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2007. – №10.*

РЕЗЮМЕ

Буга Наталья, Науменко Татьяна

Анализ готовности Украины до внедрения экономики знаний

Проанализирована готовность внедрения экономики знаний как на национальном, так и на региональном уровне. Разработаны рекомендации по ее становлению, которые основываются на повышении интеллектуального потенциала и развитии человеческого капитала, рыночной инновационной системы, информатизации и построении сетевой экономики, устойчивого развития регионов.

RESUME

Buga Natalia, Naumenko Tetyana

Analysis of readiness of Ukraine to the implementation of knowledge economy

There has been analyzed the willingness for the implementation of the knowledge economy at both national and regional levels. There have been worked out the recommendations for its establishment, based on increasing of the intellectual capacity and the development of human capital, market innovation systems, information technology and construction of the network economy, the sustainable development of the regions.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2013 р.

Уляна ВИТВИЦЬКА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації праці і виробництва,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Тетяна ЛЕОНОВА

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті досліджуються основні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні, проаналізовано кількісні та якісні показники, котрі характеризують рівень розвитку цього сектору економіки, виявлено основні чинники, які перешкоджають ефективному функціонуванню суб'єктів малого підприємництва, а також виокремлено основні напрямки державної політики у цій сфері.

Ключові слова: мале підприємництво, суб'єкти малого підприємництва, малий бізнес, малі підприємства.

Одним із пріоритетних напрямків здійснення структурних змін в економіці України є активізація діяльності та посилення ролі малого бізнесу в забезпеченні соціально-економічної стабільності країни. Тому проблема створення сприятливих умов для ефективного функціонування і розвитку цього сектору економіки в сучасних умовах господарювання набуває особливої актуальності. Неприятливі політичні умови, недосконале законодавство, високий податковий тягар та низка інших проблем призводять не тільки до посилення тінізації економіки, а й ставлять під сумнів можливість існування та розвитку малого бізнесу в Україні.

На дослідження стану і проблем функціонування малого підприємництва зверталась значна увага. Серед концептуальних наукових напрацювань слід виділити доробок таких вітчизняних вчених, як Варналій З. С., Ващенко К. О., Воротін В. Є., Геєць В. М., Данилишин Б. М., Жаліло Я. А., Кужель О. В., Ляпін Д. В., які зробили найвагомий внесок у вивчення цього питання. Разом з тим висока динамічність малого бізнесу та мінливість середовища його функціонування зумовлює необхідність проведення подальших досліджень.

Метою нашої статті є окреслення основних тенденцій діяльності суб'єктів малого підприємництва, виявлення факторів, що стримують розвиток цього сектору економіки, та виокремлення пріоритетних напрямків державної політики у цій сфері.

На сьогодні малий бізнес є найбільш поширеною, динамічною та гнучкою формою ділового життя зі своїми особливостями розвитку та специфічними перевагами. Досвід розвинених країн переконує, що саме мале підприємництво є головним структурним елементом економіки, в якому створюється і перебуває в обігу основна маса національних ресурсів. Зокрема, у країнах Європи більше 50%, а в Японії – майже 80% населення зайнято в малому бізнесі [1, с. 34]. Саме тому розвиток цього сектору розглядають як вагомий чинник зростання економіки та створення робочих місць.

Для виявлення основних тенденцій розвитку малого підприємництва в Україні за період 2009-2011рр.

доцільно провести аналіз основних показників його діяльності, наведених у таблиці 1.

Динаміка основних кількісних показників діяльності суб'єктів малого підприємництва зображена на рисунку 1.

За даними Державної служби статистики показник кількості суб'єктів малого підприємництва в Україні за період 2009-2011 років характеризується спадною тенденцією: з 661 одиниці на 10 тис. осіб наявного населення у 2009 році до 464 одиниць у 2010 і 360 одиниць у 2011 році, тобто загалом зменшення становить 45,5%.

Як видно з рисунку 1, кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення скоротилась на 14,6%: з 82 одиниць у 2009 році до 70 у 2010-2011 роках. Особливо негативною є динаміка кількості фізичних осіб-підприємців: зменшення з 579 у 2009 році до 394 у 2010 і 290 у 2011, тобто за досліджуваний період їх кількість скоротилась майже удвічі. Таким чином в Україні не дотримується основний принцип державної політики у сфері малого бізнесу – забезпечення позитивного, або в найгіршому випадку «нульового» приросту кількості суб'єктів малого підприємництва [3, с. 67].

Водночас слід зазначити, що скорочення кількості малих підприємств не призвело до зниження обсягу реалізованої ними продукції: зростання цього показника за досліджуваний період становить 13,4%. У 2011 році обсяг реалізації продукції фізичними особами-підприємцями зменшився на 8,3% порівняно з попереднім роком.

За період 2009-2011 років для суб'єктів малого підприємництва характерні процеси звільнення працівників: кількість зайнятих на малих підприємствах скоротилась на 7%, найманих – на 5,5%. Відповідні скорочення для фізичних осіб-підприємців є значно суттєвішими: на 43,9% зменшилась кількість зайнятих працівників і на 33% кількість найманих. Така негативна тенденція свідчить про послаблення основної соціальної функції вітчизняного малого підприємництва – створення робочих місць та вирішення проблеми зайнятості.

Таблиця 1. Основні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва [2]

Показники	Роки		
	2009	2010	2011
Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	661	464	360
- малих підприємств	82	70	70
- фізичних осіб-підприємців	579	394	290
Питома вага суб'єктів малого підприємництва у загальній структурі, %			
- малих підприємств	12,5	15,1	19,4
- фізичних осіб-підприємців	87,5	84,9	80,6
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн. грн.	657643,6	714811,7	734854,0
- малих підприємств	461691,1	484393,5	523638,2
- фізичних осіб-підприємців	195952,5	230418,2	211215,8
Питома вага обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг), %			
- малих підприємств	70,2	67,8	71,3
- фізичних осіб-підприємців	29,8	32,2	28,7
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб			
- на малих підприємствах	2227,4	2145,7	2070,8
- фізичними особами-підприємцями	4223,5	2814,5	2371,4
Питома вага кількості зайнятих працівників, %			
- на малих підприємствах	34,5	43,3	46,6
- фізичними особами-підприємцями	65,5	56,7	53,4
Кількість найманих працівників, тис. осіб			
- на малих підприємствах	2106,5	2024,9	1991,1
- фізичними особами-підприємцями	1559,3	1009,4	1045,5
Питома вага кількості найманих працівників, %			
- на малих підприємствах	57,5	66,7	65,6
- фізичними особами-підприємцями	42,5	33,3	34,3

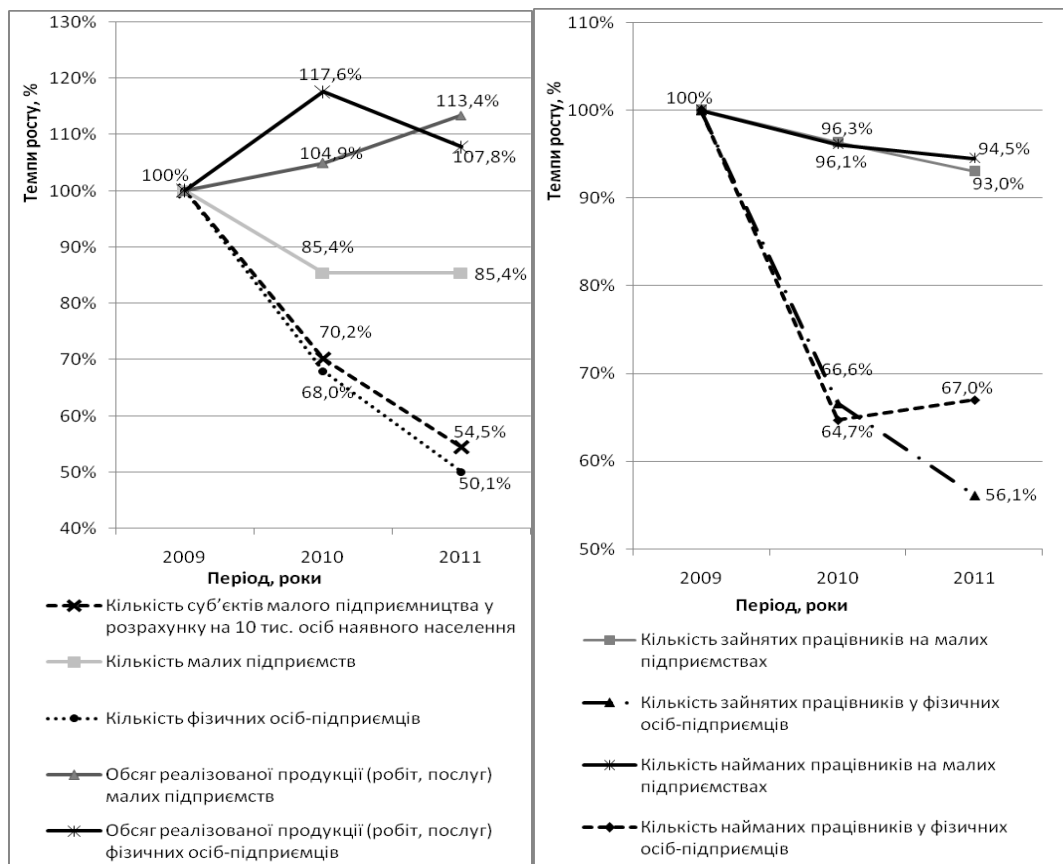

Рис. 1. Динаміка основних показників діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні за період 2009-2011 років

Важливо зазначити, що за внеском малого підприємництва у ВВП країни Україна посідає останні місця в Європейському рейтингу, у той час, як у сусідніх Чехії, Словаччині та Угорщині частка малих підприємств у ВВП становить 30–40% [4, с. 5]. Загалом у сфері малого бізнесу в Україні задіяно близько 17% загальної зайнятості, а в країнах ЄС цей показник сягає 65% [5, с. 54]. Проте в нашій державі підхід до класифікації малого і особливо середнього підприємництва не відповідав прийнятому у країнах ЄС, що не давало змоги здійснити об'єктивне порівняння.

На сьогодні ця прогалина ліквідована у зв'язку з прийняттям Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22. 03. 2012 р. №4618-VI[6]. Згідно з цим Законом суб'єктами малого підприємництва визнаються фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Суб'єктами середнього підприємництва визнаються

відповідні фізичні особи – підприємці та юридичні особи, у яких середня кількість працівників становить від 50 до 250 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності – суму, еквівалентну від 10 до 50 мільйонів євро. Така класифікація повністю відповідає вимогам, прийнятим у ЄС щодо малого та середнього підприємництва [3, с. 64].

Досліджуючи розвиток малого підприємництва у регіонах України (рисунок 2), встановлено, що найвищі показники концентрації малого бізнесу характерні для м. Києва, м. Севастополя, Київської, Одеської та Харківської областей, найнижчі – для Тернопільської, Рівненської, Львівської, Волинської та Сумської, що є свідченням недостатньо ефективного здійснення регіональної політики щодо розвитку і підтримки цього сектору економіки.

Проведені дослідження засвідчили, що в усіх регіонах України за досліджуваний період спостерігається суттєве зменшення кількості суб'єктів малого підприємництва (найбільші темпи спаду простежуються в Херсонській та Чернівецькій областях і сягають 55%), що відбулось здебільшого за рахунок значного скорочення кількості фізичних осіб-підприємців. Така негативна тенденція у всіх регіонах України свідчить про неефективну загальнодержавну політику у цій сфері.

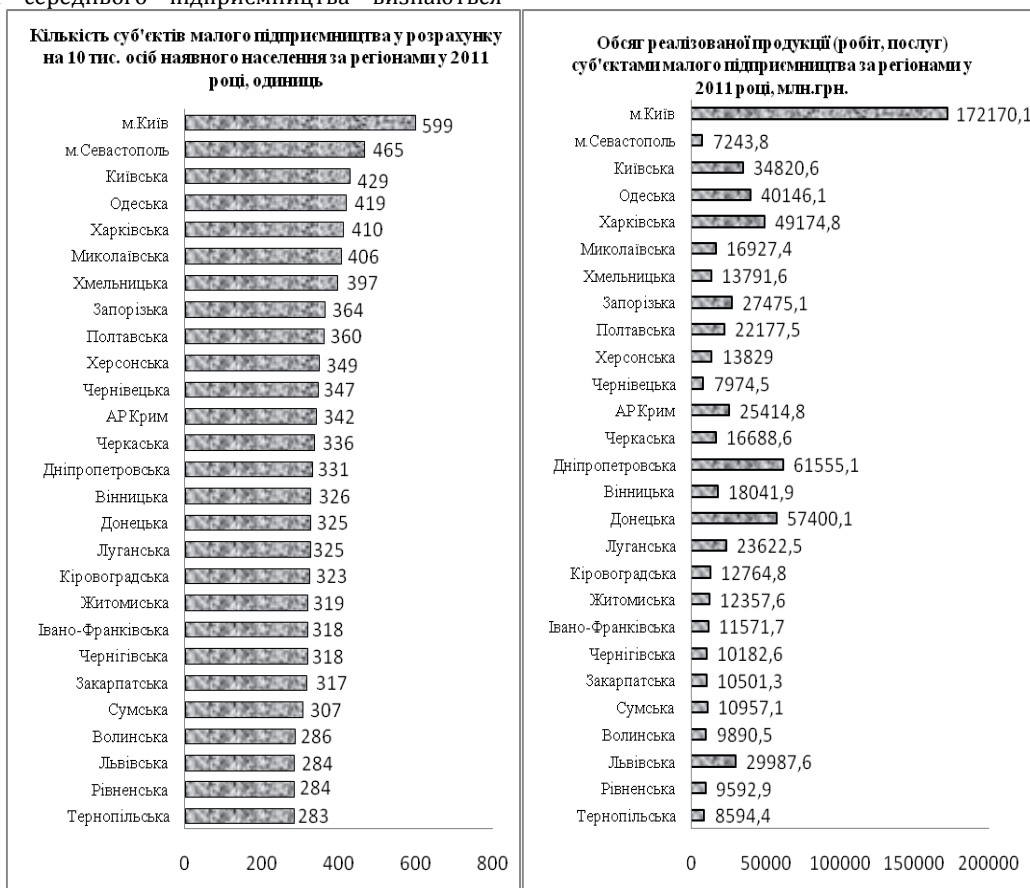

Рис. 2. Показники розвитку малого підприємництва в регіонах України [2]

За обсягом реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва лідерами є м. Київ (на частку якого припадає 23,4%), Дніпропетровська (8,4%), Донецька (7,8%), Харківська (6,7%) та Київська (4,7%).) області. Слід зазначити, що м. Київ та Одеська область традиційно є першими за станом розвитку та підтримкою малого підприємництва [7, с. 45].

Нерівномірність розвитку цього сектору економіки у регіонах України пояснюється різним рівнем їх економічного потенціалу та забезпечення ресурсами, особливостями їх господарської структури, різним ступенем розвитку ринкової інфраструктури, ставленням органів влади та населення до малого бізнесу, традиціями та місцевою психологією.

Щодо галузевої структури малого підприємництва, то у 2011 році у ній відбулись деякі зміни. Зокрема, в обсягах реалізованої продукції з 60,3% до 57,7% знизилася питома вага торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, з 40% до 38,1% – оптової торгівлі та посередництва в ній. Питома вага сільського господарства зросла з 3,6% до 5,1%, промислового виробництва – з 9,1% до 9,8% [2, с. 20-21]. Такі зміни пояснюються реакцією бізнесу на зниження платоспроможності населення.

Дані, наведені в таблиці 1, засвідчують, що частка малих підприємств у загальній кількості суб'єктів малого підприємництва у 2011 році становить лише 19,4%, у той час, як на них припадає 71,3% обсягу реалізованої продукції, 46,6% кількості зайнятих працівників і 65,4% найнятих. Це зумовлює необхідність проведення подальших досліджень саме цього сектору малого бізнесу.

Насамперед слід зазначити, що частка малих підприємств у загальній кількості підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності становить 0,937 і є практично незмінною впродовж останніх трьох років. Стабільною є й питома вага кількості найманих працівників на малих підприємствах – вона складає 25,8% від загальної кількості найманих на

підприємствах України. Натомість внесок малих підприємств у загальну величину обсягу реалізованої продукції вітчизняних підприємств, не дивлячись на його зростання в абсолютному вимірі (таблиця 1), знижується: з 16,8% у 2009 році до 14,4% у 2010 і 13,1% у 2011 [2, с. 47]. Тобто великі підприємства динамічніше нарощують обсяги своєї діяльності, що зумовлено створенням більш сприятливих умов для їх функціонування і розвитку.

Середньомісячна заробітна плата у малому бізнесі за підсумками 2011 року склала всього 1520 грн. Це набагато менше, ніж середня зарплата у країні, яка в цьому ж році становила 2633 грн. Проте у 2011 році зарплати на малих підприємствах виросли на 22,1%, що більше, ніж роком раніше, – 12,1% [8].

Показники, що характеризують фінансові результати діяльності малих підприємств в Україні за період 2009-2011 років, наведені в таблиці 2.

Загалом малі підприємства завершили 2011 рік зі збитками – фінансовий результат до оподаткування склав – 6767,6 млн. грн., в попередньому році підсумковий результат був позитивний – 935,3 млн. грн., хоча в 2009 році його значення було від'ємне і склало (-21783,7) млн. грн.

Таблиця 2. Показники діяльності малих підприємств [2]

Показники	Роки		
	2009	2010	2011
Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн.	-21783,7	935,3	-6767,6
Прибуток, млн. грн.	32745,4	49196,7	44323,3
Питома вага прибутку малих підприємств у прибутку по економіці загалом, %	22,8	23,2	16,0
Збиток, млн. грн.	54529,1	48261,4	51091,0
Питома вага збитку малих підприємств у збитку по економіці загалом, %	28,9	31,4	33,9
Питома вага малих підприємств, що одержали збиток, %	39,9	41,4	35,0
Рентабельність (збитковість) усієї діяльності малих підприємств, %	-4,8	-0,5	-1,8

Абсолютна величина загального прибутку малих підприємств України характеризується стрибкоподібною тенденцією, проте слід зауважити суттєве скорочення його питомої ваги у прибутку по економіці загалом: з 23,2% у 2010 році до 16% у 2011. Загальний збиток малих підприємств у 2011 році склав 51091 млн. грн., а його питома вага у збитку по економіці загалом – 33,9% і характеризується зростаючою тенденцією. Питома вага малих підприємств, які завершили 2011 рік зі збитками, становила 35% (проти 41,1% у 2010 році, що є найвищим рівнем за усі роки незалежності України).

За показником рентабельності можна зробити висновок про неефективність діяльності малих підприємств: рівень їх збитковості у 2011 році зріс порівняно з попереднім роком і становив -1,8%.

Стосовно галузевого розподілу, то позитивний підсумковий результат у 2011 році отримали тільки малі підприємства сільського господарства, фінансової діяльності та освіти: рівень рентабельності їх діяльності становив відповідно 20,5%, 3,4% і 6,7%. Зокрема, малі підприємства, що працюють у сільському господарстві, забезпечили фінансовий результат у розмірі 7420,9 млн. грн., при цьому 82,9% підприємств були прибутковими. Фінансова діяльність принесла малим підприємствам 4428,9 млн. грн. чистого прибутку, частка прибуткових підприємств становила 56,8%. Підсумки діяльності

малих підприємств, що працюють у сфері освіти, були скромніші – 52,4 млн. грн., але 66,9% прибуткових підприємств [2, с. 157-158].

Інші сегменти малого бізнесу в Україні не отримали позитивних економічних результатів. Найвищий рівень збитків – 12904,9 млн. грн. було отримано малими підприємствами сфери операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям [2, с. 158].

Регіональні диспропорції розвитку малих підприємств є значно суттєвішими, ніж загалом для малого бізнесу: у 2011 році найбільша кількість малих підприємств функціонує в м. Києві – 270 одиниць на 10 тис. осіб наявного населення, що майже в 4 рази перевищує середні по Україні показники. У той час, як в Сумській та Тернопільській областях – 41 мале підприємство, Волинській, Житомирській, Закарпатській та Луганській – 42. У Миколаївській області кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення скоротилась з 100 одиниць у 2009 році до 64 у 2011, в Одеській – відповідно зі 107 до 81. Такі спади тенденції, хоча й менш динамічні, характерні для усіх регіонів України, окрім м. Києва, де за період 2010-2011 років спостерігається збільшення кількості малих підприємств на 20 одиниць [2, ст. 53].

Проведені дослідження дають підставу стверджувати, що найбільш несприятливими для

малого бізнесу в Україні виявилися зміни в податковому законодавстві, які фактично призвели до посилення податкового навантаження і значних обмежень щодо здійснення діяльності суб'єктами малого підприємництва, що за прогнозами призведе до подальшої тінізації малого бізнесу і навіть до згортання його діяльності.

Підтвердженням цього є низка фактів. Зокрема, у 2011 році кількість створених фізичних осіб-підприємців, приватних підприємств і товариств із обмеженою відповідальністю зменшилася на 30% порівняно з 2010 роком, а припинених суб'єктів господарювання – збільшилася на 36%. За перші три місяці 2011 року 60 тисяч приватних підприємців припинили свою роботу. Більше 30% малого бізнесу України пішло в тінь через неможливість пристосуватися до Податкового кодексу і забезпечити виконання передбачених ним вимог [9].

Про негативний вплив нової податкової системи свідчить зростання суми зборів до бюджету з представників малого бізнесу. На початку червня 2012 року Європейська бізнес-асоціація (ЄБА) заявила, що українська влада чинить надмірний податковий тиск на бізнес. У 2011 році податкові надходження збільшилися у частці ВВП до 25%. Це найвищий рівень за роки незалежності, а в 2013 році очікується, що частка податкового навантаження зросте до 26%, що також є рекордним показником [10].

У 2011 році за оцінкою журналу «Forbes» Україна увійшла до п'ятірки найгірших економік світу і зайняла 17 місце за найбільш високою ставкою податку на прибуток. За міжнародними оцінками сумарна ставка податків в Україні складає 55,5% від прибутку. Більший, ніж в Україні, рівень податків лише в Білорусії та Киргизії (80,4% та 57,2% відповідно). Щодо сумарної кількості податків у нашій державі, то вона у 2011 році скоротилась до 135, що забирала 657 годин у рік на їх сплату і більшу частину прибутку [4, с. 19].

Аналіз зазначених показників засвідчує, що підприємець – фізична особа, що перебуває на загальній системі оподаткування, витрачає на адміністрування та сплату податків 82 робочих дні, а сумарно фіскальне навантаження (збільшене ще й на розмір єдиного соціального внеску) для малого бізнесу складає 88,7% [4, с. 22].

Усе вищенаведене підтверджує необхідність удосконалення чинної спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва з метою забезпечення прогресивних змін у національній економіці. Оптимальною вважається система, при якій підприємець сплачував би один платіж або за зайняття одним із видів підприємницької діяльності (фіксовану ставку), або від отриманого доходу (з обороту). Цей єдиний платіж повинен замінити (інтегрувати) абсолютно усі податки і збори, в тому числі й соціальні, які не стосуються найманих працівників та реального використання ресурсів із надр [4, с. 26].

Ще одним, не менш важливим, напрямком створення сприятливих умов для малого бізнесу є спрощення дозвольної системи та системи ліцензування,

недосконалість яких є одним з чинників, які перешкоджають подальшому розвитку підприємництва, досягнення показників його розвитку рівня розвинених держав, формування позитивного іміджу України у світовому рейтингу країн не тільки за рівнем сформованості підприємницького середовища, але й рівнем інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності країни [7, с. 96].

Вітчизняна дозвольна система у сфері господарської діяльності залишається обтяжливою, що визнають не лише вітчизняні підприємці, але й міжнародні економічні інституції. Це підтверджується 183 місцем України у рейтингу Doing Business-2013 за напрямком «отримання дозволів на будівництво» та 166 за напрямком «підключення до системи енергопостачання» [11; 12].

У той час, як в Європейському співтоваристві існує всього 6 видів ліцензій і 30 видів дозволів, в Україні після проведених змін у цій сфері залишилося 58 ліцензій і 227 дозволів. Необхідним є встановлення контролю за дотриманням стандартів якості протягом усієї діяльності суб'єкта підприємництва, а не у момент видачі ліцензії або дозволу, коли суб'єкт ще і не почав свою роботу [13].

Серед інших проблем, які стримують розвиток малого підприємництва в Україні, виділяють наступні: зростання корупції, відсутність верховенства права в бізнес-процесах, неефективне виконання національної та регіональних програм підтримки та розвитку малого підприємництва, відсутність дерегуляції та чесної приватизації, незахищеність власності, невідповідність законодавства України у цій сфері законодавчим нормам Європейського Союзу.

Насамперед для створення сприятливих умов функціонування і розвитку малого підприємництва в Україні необхідно змінити підходи до формування державної політики у цій сфері. Усунення надмірного державного регулювання та численних адміністративних бар'єрів, підвищення рівня виконавчої дисципліни в органах державної влади, ліквідація корупції – вирішення цих проблем є першочерговим як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Основним принципом державного регулювання малого підприємництва в Україні має стати забезпечення стимулів до самостійної економічної діяльності громадян.

Таким чином, для забезпечення не тільки кількісного, але й якісного розвитку малого бізнесу держава зобов'язана перейти до реалізації послідовної та узгодженої політики, зорієнтованої на довгострокову перспективу. При цьому мале підприємство слід розглядати не лише винятково в економічній площині, а й у соціальній, як важливий інструмент забезпечення робочими місцями населення та покращення його добробуту. Для цього в Україні має бути створена відповідна нормативно-правова база та реалізовані низка прогресивних реформ, які визначають формування передумов для забезпечення сталого розвитку цього сектору економіки.

Список літератури

1. Варналій З. С. *Мале підприємництво: основитеорії і практики* / З. С. Варналій. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2005. – 302 с.
2. *Діяльність суб'єктів малого підприємництва. Статистичний збірник Державної служби статистики України за 2011 рік*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Ляпін Д. В. *Зміни у державній політиці розвитку малого підприємництва в Україні* / Д. В. Ляпін // *Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Єханурова Ю. І., Шегди А. В. – Випуск 27, том 2. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 63-69.*

4. *Матеріали до круглого столу «Зелена книга малого бізнесу України: оцінка та перспективи шляхів розвитку»*, Київ, 31. 10. 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfi.org.ua/images/GreenBook_for_RT_31102011.pdf.
5. *Марченко О. І. Сучасний стан та тенденції розвитку малого підприємництва / О. І. Марченко // Інноваційна економіка. – 2012. – №6. – С. 54-57.*
6. *Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 22.03.2012 р. №4618-VI. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.*
7. *Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс] : національна доповідь. – К. : 2010. – Режим доступу: // <http://www.federation.org.ua>.*
8. *У малого бізнесу великі проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibud.ua/ua/novost/u-malogo-biznesa-bolshie-problemy-13867>.*
9. *Державна податкова служба України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sts.gov.ua>.*
10. *ЄБА: податкове навантаження в Україні зросло до рекордного рівня за останні 20 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/finance/07jun2012/nalog_dav.html.*
11. *Сколотяний Ю. DoingBusiness-2013: чтобы лучик не погас... [Електронний ресурс] / Ю. Сколотяний // Зеркало недели. Украина. - 2012. №38.. – Режим доступу: // http://www.gazeta.zn.ua/ECONOMICS/doing_business-2013_chtoby_luchik_ne_pogas.html.*
12. *Ведение бизнеса 2013. Разумный подход к регулированию деятельности малых и средних предприятий. Сопоставительные данные об условиях регулирования предпринимательской деятельности по 185 странам. 10-е издание. Совместная публикация Всемирного банка и Международной финансовой корпорации. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.russian.doingbusiness.org/~media/GLAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/Foreign/DB13-Overview-Russian.pdf>.*
13. *Метаморфози вітчизняного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.smi.liga.net/articles/2012-11-13/7125282-metamorfozi_v_tchiznyanogo_b_znesu.htm#.*

РЕЗЮМЕ

Витвицкая Ульяна, Леонова Татьяна

Оценка состояния и перспектив развития малого предпринимательства в Украине

В статье исследованы основные тенденции развития малого предпринимательства в Украине, проанализированы количественные и качественные показатели, которые характеризуют уровень развития этого сектора экономики, обнаружены основные факторы, которые препятствуют эффективному функционированию субъектов малого предпринимательства, а также выделены основные направления государственной политики в этой сфере.

RESUME

Vytyvtska Ulyana, Leonova Tetyana

An estimation of the state and prospects of development of small enterprise in Ukraine

Basic trends of development of small enterprise in Ukraine have been investigated. The analysis of quantitative and quality indexes which characterize the level of development of this sector of economy have been conducted. Basic factors which hinder the effective functioning of small business entities have been found out. The basic directions of state policy in this sphere have been distinguished.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ

Проаналізовано основні причини і фактори кризового стану підприємств видавничо-поліграфічної галузі України. Розглянуто складові чинного нині державного механізму управління: законодавство, регуляцію та реалізацію. Здійснено порівняльний аналіз державної політики у видавничій сфері Росії і України. Визначено основні напрями вдосконалення державного механізму управління ВПГ, серед яких законодавство, розробка державних програм і стратегії розвитку, інфраструктура, конкурентне середовище, державне фінансування, податки і пільги.

Ключові слова: державний механізм управління, інституційне середовище, видавничий бізнес.

В умовах глобалізації міжнародних економічних відносин, ринку технологій, світової культури і засобів масової інформації роль держави як системотвірного органу не зменшується, однак функції суттєво змінюються. Проблеми регулювання ринків стають складнішими, потоки капіталів виходять з-під контролю державних структур, інтернаціоналізація виробництва зменшує ефективність протекціонізму. Формується мережева економіка як цілісна система світогосподарських процесів на основі Інтернет-технологій, в основі розвитку якої лежать інформація і знання, що стають головним економічним ресурсом. Державні інститути і механізми забезпечують перерозподіл ресурсів у напрямку інноваційного розвитку підприємств та інформаційних технологій.

Для України характерними є несприятливий підприємницький клімат і слабкість у формуванні ефективного інституційного середовища (134 рейтинг з 142 країн) [4, с. 49]. Так згідно із значенням субіндексу «ефективність органів законодавчої влади» Україна в 2012 р. посіла 137 місце, «незалежність судової системи» – 134, «ефективність правової системи урегулювання конфліктів» – 138, «підприємницьке і інноваційне середовище» – 98 [5]. Недостатньо розвинена інформаційна інфраструктура, разом із книговидавництвом, не сприяє формуванню належного міжнародного іміджу держави і стримує її інтеграцію у світовий інформаційний простір.

Отже, аналіз причин кризи, у якій опинилась видавничо-поліграфічна галузь і факторів, які спричиняють поглиблення її регресивного стану, є актуальним і необхідним. Дослідженню проблем стагнації національного видавничо-поліграфічного комплексу: темпів падіння показників розвитку галузі і форм вияву негативних тенденцій – присвячені численні роботи О. Афоніна, Є. М. Палиги, Г. І. і Я. Я. Пушак, В. І. Теремка, В. І. Шпака, А. М. Штангрет і ін. Однак жоден автор не розглядає державний механізм управління галуззю як систему, елементи якої функціонують у часі як єдине ціле, і зміна або введення нового чинника закономірно впливає на інші, у результаті чого формується нова цілісність. Залишаються невивченими базові причинно-наслідкові зв'язки між зміною форми власності (роздержавлення об'єктів ВПГ), оздоровленням конкурентного середовища і конкретними інструментами державної політики.

Мета нашого дослідження полягає в обґрунтуванні основних напрямків побудови ефективного державного механізму управління видавничо-поліграфічною галуззю на основі системного підходу до аналізу базових причин кризового стану галузі.

Завдання:

- проаналізувати дієвість функціонуючого державного механізму управління ВПГ як системи, із блоками формування, регулювання та реалізації, пов'язані між собою у єдине ціле в процесі взаємодії з зовнішнім середовищем;
- дослідити взаємозв'язок відносин власності із організаційно-управлінськими і економічними відносинами та інструментами, які формують механізм управління;
- подати пропозиції щодо розробки нормативно-правових, інформаційних і організаційно-економічних елементів державного механізму управління, спрямованих на обґрунтування стратегії розвитку видавничо-поліграфічної галузі, роздержавлення власності її суб'єктів і формування сприятливого середовища.

Механізм управління розвитком галузі має наступну структуру:

Блок формування передбачає розробку стратегічних напрямів та нормативно-правових важелів, створення дієвої законодавчої бази. У його межах держави проводять політику «технологічного поштовху», яка передбачає інвестування масштабних інноваційних проектів і розробку державних програм.

На жаль, державні та галузеві програми, що реалізуються в Україні, не мають системного характеру. Аналіз нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності засвідчує поширення практики ігнорування законодавства, зокрема щодо фінансування інноваційної діяльності та розвитку високоукладної економіки. Події, які відбулись останнім часом у галузях реального сектору економіки (фактична втрата галузевої науки, скасування дії деяких державних програм, як-от Постанови КМ України від 11 вересня 2007р. №1118 «Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008 – 2012 роки [3]), залишають країну без професійного експертного середовища як головного суб'єкта вибору пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Блок регулювання містить соціально-економічні та

організаційно-інформаційні важелі. Їх вибір пов'язаний з формуванням економічного середовища і правового клімату, із забезпеченням підвищення ефективності діяльності органів регіональної влади та місцевого самоврядування щодо управління розвитком галузей і регіонів.

Блок реалізації залучає організаційно-економічний та бюджетно-фінансовий механізми, які спрямовані на стимулювання економічних та організаційних процесів на основі бюджетної, податкової, митної та грошово-кредитної державної політики.

Незрілість і непослідовність державної політики у видавничій сфері, некваліфіковане управління нею, спрямоване на лобювання інтересів російських

видавництв, диктат державних монополій призвели до утвердження в ній нездорової конкуренції і деградації видавничого та поліграфічного сегментів галузі, розвали системи книгорозповсюдження і втрати книгою своїх позицій у духовному житті суспільства. Поза увагою державних органів залишаються визначальні питання: інституційний розвиток, капіталізація її суб'єктів, оздоровлення конкурентного середовища, оновлення і ефективне використання матеріальної бази і спрямування у видавничу сферу державних фінансів. У таблиці 1 наведемо основні наслідки впливу макросередовища на стан і розвиток видавничих і поліграфічних підприємств.

Таблиця 1. Характеристика зовнішніх обмежувальних факторів розвитку галузі*

Фактор	Наслідок
Нестабільне цивільне, підприємницьке зовнішньоекономічне законодавство	Повільність створення ринкових умов для конкурентних відносин суб'єктів ВПК
Недосконале антимонопольне законодавство	Наявність державних монополій, які стримують формування конкурентного середовища
Відсутність системи пільгового кредитування підприємств ВПК	Не відбувається технічне переоснащення підприємств ВПК і його інфраструктури
Недостатнє впровадження інновацій у роботу видавництв і поліграфічних підприємств	Велика тривалість видавничо-виробничого циклу, висока вартість і низький рівень виконання замовлень, неконкурентоспроможність підприємств
Роздробленість і недостатня технічна оснащеність наукової бази галузі	Низька конкурентоспроможність вітчизняних технологій і витратних матеріалів, залежність від імпорту
Наявність значного сегменту тіньової економіки	Погіршення відносин між видавництвами і поліграфічними підприємствами через друкування більших накладів, передруку видань без дозволу
Неефективна митна і податкова політика	Вилучення із обігу значних коштів, спрямованих на сплату податків, неможливість внутрішнього інвестування власними коштами
Нестійке фінансове становище суб'єктів ВПК	Неможливість укласти довгострокові угоди між суб'єктами через високий ступінь ризику банкрутства та забезпечення стабільного процесу виконання угод (проблеми передплати)

*Розроблено автором за матеріалами [2, с. 76-79]

Різно погіршилась ситуація в галузі в 90-х роках, що було спричинено проблемами переходу від директивної до ринкової економіки, соціально-економічною кризою, недостатньою увагою держави до видавничої справи. Україна відстає від показників оптимального культурного розвитку суспільства за показником «кількість виданих книг на громадянина» в 10-12 разів, за випуском кількості назв – у 4-5 разів [6, с. 23]; на одну видану в Україні книгу припадає 6 і більше книг, імпортованих з Росії, Білорусі і ін. країн. Щорічно знижуються обсяги постачання книжкової продукції видавцями якнайменше на 25%, у той час, як відпускна ціна зростає на 30% і більше; стрімко на 21-25% зменшується кожного року асортиментна база і наклади [7, с. 7]. Втрату вітчизняними суб'єктами видавничої справи національного книжкового ринку спричинили наступні фактори.

Очевидною є неспроможність видавництв державної форми власності опанувати ринкові методи господарювання, вести конкурентну боротьбу, переорієнтуватись на нові сегменти ринку. Невдалим виявився процес акціонування і утворення ДАК «Укрвидавполіграфія» [1, с. 119; 8, с. 26], основні завдання якої: підвищення ефективності державного управління в системі видавничої підготовки, поліграфічного виконання та розповсюдження друкованої продукції; здійснення єдиної технічної

політики, розроблення і застосування передових технологій у цій сфері – не реалізовані. Дочірні підприємства мають неефективний менеджмент, фінансові показники ліквідності і стійкості демонструють від'ємну тенденцію, технічний і технологічний рівень основних фондів є низьким.

Всеволодність двох державних монополістів-гігантів «Укрпрошти» і Державного підприємства «Преса» обмежує конкуренцію у сфері обігу через встановлені ними тарифи на оформлення передплати і доставку друкованих ЗМІ, яка сягає 40% від собівартості одиниці видання. У той час, як у Німеччині цей тариф не перевищує 20%, а в Фінляндії – 18% [8, с. 34].

Прямо порушуються статті 2 і 13 Закону України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів» [13], оскільки державна підтримка має стосуватися друкованих видань, випущених підприємствами будь-яких форм власності, а не лише державної і комунальної, як це відбувається зараз, що призводить до масового закриття видань (нині їх видається біля 15% з усіх зареєстрованих).

Недалекозорою є державна політика щодо однакових умов оренди об'єктів державної власності підприємствами високорентабельних галузей (нафта, газ, комерційні банки, ресторанный бізнес) і з іншого боку – книгарень, видавництв і бібліотек, – призвели до тотального руйнування систем книгорозповсюдження

(«Укркнига», «Академкнига», «Військова книга»), закриття незалежних книгарень і різкого скорочення книжкової торгівлі (ефект горловини пляшки). Тільки за 3 роки, з 2009 до 2012 кількість книгарень зменшилась з 1120 до 300, тобто в 4 рази, і нині на 1 книгарню в Україні припадає 150 тис. громадян, у той час, як в Австрії – 4 тис., у Франції – 20 тис. [8, с. 32]. У розвинених європейських країнах держави надають пільги на орендну плату, в Білорусії і Росії (окремі райони) всі книготорговельні фірми взагалі звільнені від неї – таким чином держава створює сприятливе середовище для поживленого обігу і стимулювання споживчого попиту.

Експансія російської книги на український ринок є прямим наслідком далекоглядної державної стратегії. У 1996 р. було прийнято і реалізовано Закон «Про державну підтримку книговидавництва і преси в Російській Федерації» [14], відповідно до якого видавничий бізнес було звільнено від податків, створена новітня матеріально-технічна база, випуск друкованої продукції здійснювався великими накладками, які перевищували точку беззбитковості. Перелічені заходи призвели до посилення конкурентоздатності російської книги порівняно з українською щодо нижчої вартості її виготовлення і вищої якості.

Фактично було припинено бюджетне фінансування бібліотек для поповнення їхніх фондів, унаслідок чого 95% [9, с. 4] видань, випущених в Україні, стали недоступними для громадян. Ситуація може ще погіршитись унаслідок планів Податкової адміністрації і Мінфіну України про скасування з 1.01.2013 р. пільг для української книги і друкованих ЗМІ, що призведе до подорожчання книг в 1,3 – 1,5 разів, а це у свою чергу може зробити друковані видання зовсім недоступними для пересічного громадянина. Ми вважаємо, попри думку деяких вчених [7, с. 20] про нееластичність попиту на книги від зміни ціни, що в Україні, де офіційно більше 20% працюючих українців живуть за межею бідності, попит на друковані видання є еластичним, і суттєве подорожчання книги призведе до значного зниження обсягів попиту, і очікувані 3,1 млрд. грн. додаткових надходжень не потраплять до бюджету. Минулого року кожен українець витратив в середньому 2,5 дол. за рік на паперову книгу, у Росії цей показник складає 22 дол., а в Німеччині – 150 дол. [10], тобто уже зараз ці витрати в українській сім'ї є мінімальними, а зростання цін на друковану продукцію може звести їх до нуля.

Конфіскаційний характер податкової системи (купівля імпортованих матеріалів і обладнання поліграфічними підприємствами здійснюється з урахуванням ПДВ і мита) призводить до зростання вартості і ціни поліграфічних послуг, які складають левову частку видавничих витрат, унаслідок чого собівартість друкованої продукції в 5 разів вища за російську [8, с. 20], що робить її неконкурентоспроможною. Погіршує ситуацію чинний порядок попереднього кредитування підприємствами галузі державного бюджету, згідно з яким виробник має сплачувати авансом податки на прибуток і додану вартість до реалізації продукції, що призводить до вимивання власних обігових коштів і звуження можливостей відтворення.

Українська видавнича справа майже непомітна у світовому просторі, і фактично не впливає на процеси в ньому. Неувага до інституційного розвитку не дає змоги видавничо-поліграфічній галузі (ВПГ) стати самодостатнім елементом інформаційного ринку, робить її надмірно залежною від внутрішніх і зовнішніх

чинників та інвестиційно непривабливою для іноземного капіталу.

Незважаючи на прийняття Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [11], у якому задекларовано пріоритетність інформаційного напрямку в розвитку економіки України, слід наголосити на низькій зацікавленості владою України проблемами розбудови інформаційного суспільства (рейтинг складає 130 із 142 країн) та захисту інтелектуальної власності (117); замість цього спостерігається високий рівень корупції органів державної влади (134 місце з 142 країн) і недостатній рівень захисту прав власності громадян (137 рейтинг) поряд з Болівією, Зімбабве, Чадом та іншими африканськими країнами третього світу) [5]. Ринок об'єктів права інтелектуальної власності відсутній, у той час, як у багатьох країнах він приносить мільярди доходи: за оцінками неурядової дослідницької організації International Intellectual Property Alliance при рівні піратства 85% Україна втрачає щорічно 308 млн. дол. [12, с. 38].

Констатуємо тривожну тенденцію поглиблення кризового стану підприємств видавничо-поліграфічної галузі, яка є частиною сучасного інформаційного ринку і формує культуру, світогляд і самовідчуття громадянина України, і зважаючи на проведений аналіз стану ВПГ, факторів і причин занепаду видавничої справи, сформуємо основні напрямки її відродження. Саме перший, законодавчий, блок державного механізму управління розвитком галузі потребує кардинальних перетворень. Відсутність системних державно-управлінських рішень, спрямованих на забезпечення стратегічних національних інтересів і висока інформаційна залежність України від іноземних держав і медіаструктур обумовлює необхідність прийняття національної програми розвитку інформаційного суспільства, яка б передбачала комплекс заходів сприяння розвитку інтелектуального потенціалу України і національного інформаційного простору, у тому числі – його базисної складової ВПГ. І така програма була розроблена Міжвідомчою комісією з питань сприяння розвитку вітчизняного книговидавництва та книгорозповсюдження [7, с. 7-8]. Але вона не була прийнята Урядом і Міністерством фінансів України всупереч їх Деклараціям про заможне і демократичне суспільство [15].

У межах другого блоку державного механізму управління слід застосовувати організаційно-інформаційні та економічні інструменти, спрямовані на формування сприятливого економічного середовища. Так необхідно здійснити комплекс протекціоністських заходів для пріоритетної підтримки української книги та вітчизняних ЗМІ; надати рівні права суб'єктам ВПГ різних форм власності, провести прозоре роздержавлення державних і комунальних видавництв, ЗМІ, поліграфічних підприємств. Проводити системну політику держави, спрямовану на оздоровлення конкурентного середовища: обмежити в правах державних монополістів, у т. ч. «Укрпошту» і «Пресу» щодо встановлення цін і тарифів на свої послуги (як це робиться в розвинених країнах, де державні монополії саме через цінову політику підтримують малий і середній бізнес). Забезпечити державне фінансування і розвиток мережі бібліотек усіх рівнів на основі фіксованих відрахувань від державного і місцевих бюджетів.

Кардинальні зміни мають відбутись у третьому блоці,

реалізації, державного механізму управління через перебудову фінансових інструментів на основі бюджетної, податкової, митної та грошово-кредитної державної політики. Необхідно розробити механізм залучення у ВПП інвестицій із подальшим звільненням їх від оподаткування і впровадити режим пільгового кредитування підприємств. Поширити пільги щодо ПДВ, встановлені Законом України «Про державну підтримку книговидавничої справи», на роботи і послуги, пов'язані з редакційною підготовкою та друком видавничої продукції, у т. ч. на придбання поліграфічних матеріалів і обладнання, звільнити від сплати ПДВ та мита імпортовані поліграфічне обладнання і матеріали, які не виробляються в Україні.

Проаналізовано негативну тенденцію поглиблення кризового стану видавничого бізнесу, викликану недооцінкою на державному рівні проблеми формування національного інформаційного простору і сучасного інформаційного ринку, в т. ч. його складової ВПП. Низька зацікавленість уряду України проблемами розбудови інформаційного суспільства призупинила прийняття та

регламентацію законів, нормативних актів, інструкцій з питань розвитку ВПП, фінансування наукових досліджень, електронного бізнесу і захисту авторських прав.

Обґрунтовано системний підхід до формування державного механізму управління галуззю, який передбачає кардинальну перебудову всіх його рівнів і блоків, починаючи із розробки національної стратегії розвитку книговидавництва, роздержавлення власності суб'єктів ВПП, обмеження прав державних монополістів «Укрпошти» і «Преси», формування сприятливого економічного середовища із розвиненими інфраструктурою, інституціональною складовою та комплексом бюджетно-фінансових інструментів.

Україна має будувати інформаційну економіку, тому актуальними вважаються дослідження, розробка і реалізація державної стратегії, спрямованої на розвиток ІКТ; темпів і тенденцій розвитку інформаційного ринку, разом із ВПП та ринок інтелектуальної власності; особливостей і ефективності роботи традиційних і мережевих видавництв.

Список літератури

1. Палига, Є. М. Стан та розвиток видавничо-поліграфічного комплексу України [Текст] / Є. М. Палига, Г. І. Пушак, Я. Я. Пушак. – Л.: УАД. – 2009. – 287 с.
2. Штангрет, А. М. Удосконалення методичного забезпечення антикризового управління на підприємствах ВПП [Текст] / А. М. Штангрет, В. І. Воробйов, О. М. Петрашова. – К.: УкрНДСВД. – 2010. – 295 с.
3. Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм [Електронний ресурс]: постанова КМ України від 22 червня 2011 року №704. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=704-2011-%EF>.
4. Федулова, Л. «Інноваційна пауза» та «Інноваційний парадокс» України [Текст] / Л. Федулова // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 46 – 52.
5. The Global Competitiveness Report 2011 – 2012 [Електронний ресурс] www3.weforum.org/docs/ – Назва з екрану.
6. Теремко, В. І. Основні засади видавничого бізнесу [Текст] / В. І. Теремко, К.: Знання. – 2010. – 192 с.
7. Афонін, О. Українська книга 2011: рух по сходинках униз [Текст] / О. Афонін // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 3. – С. 6 – 8.
8. Шпак, В. І. Видавничий бізнес. Теорія і практика: [Текст] / В. І. Шпак, К.: Тов. «УВПК» ЕксОб. – 2010. – 384 с.
9. Афонін, О. Рекомендації з удосконалення українського книговидавництва [Текст] / О. Афонін, Н. Петрова // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 1. – С. 3 – 5.
10. Власть хочет отменить льготы для украинской книги [Електронний ресурс] – Режим доступу: PrintDaily.com.ua.rss/ 1409. – Назва з екрану.
11. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
12. Морозов, О. Основи стратегії інновацій [Текст] / О. Морозов // Інтелектуальна власність. – 2006. – № 11. – С. 30 – 38.
13. Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів: закон України від 23. 09. 1997 № 540 / 97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1997, № 50.
14. О государственной поддержке СМИ и книгоиздания Российской Федерации [Електронний ресурс] comin.kmi.gov.ua...uk/publish/printable_article? – Назва з екрану.
15. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (№ 31 – 07130 – 3 – 8/1107 від 24. 02. 2012 р.) [Електронний ресурс] – <http://zakon.rada.gov.ua> – Назва з екрану.

РЕЗЮМЕ

Волюшаненко Елизавета

Совершенствование механизма управления издательско-полиграфической отраслью

Проанализированы причины и факторы кризисного состояния предприятий издательско-полиграфической отрасли Украины. Рассмотрен функционирующий ныне государственный механизм управления: его законодательный, регулирующий и реализующий блоки. Осуществлен сравнительный анализ государственной политики в издательском бизнесе России и Украины. Определены направления совершенствования механизма управления отраслью: законодательство, государственные программы и стратегия развития, инфраструктура, финансирование, налоги и льготы.

RESUME

Voloshanenko Elizaveta

Perfection of mechanism management of publishing-poligraphy complex

The main causes and factors of Ukrainian publishing-poligraphy complex's crises are analyzed. The state management's mechanism: its legislative, regulative and realization parts are considered. The comparative analysis of Russian and Ukrainian state policy in publishing business has been done. The main directions of perfection of state mechanism are determined, among them: legislation, government's programmes, development's strategy, infrastructure, financing, taxes and advantages.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2013 р.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИДІЛЕННЯ ШКІЛ ТА НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Проведено систематизацію періодів розвитку стратегічного управління. Розглянута класифікація наукових шкіл та напрямів становлення та розвитку стратегічного управління. Проаналізовано внесок провідних учених щодо визначення сутності стратегічного управління. Охарактеризовано теорії та напрямки розвитку стратегічного управління. Означено шляхи подальшого використання його підходів.

Ключові слова: стратегічне управління, школи стратегічного управління, підходи та класифікація шкіл управління.

На теренах української економічної науки обговорення методології стратегічного управління не є новим. Проте впровадження цієї теорії у виробничу підприємницьку діяльність супроводжується деякими ускладненнями. І такі ускладнення відбуваються саме через те, що підприємці переважно знайомі лише з основними поняттями стратегічного управління. Досконале вивчення першоджерел витоків та формування методологічних аспектів стратегічного управління є досить потужним підґрунтям у їх реалізації на практиці.

Вивчення питань стратегічного управління ось уже більше ніж півстоліття турбує вчених різних країн. Безперечно засновниками в цій галузі є американські дослідники І. Ансофф, К. Ендрюс, М. Портер, Ф. Селзнік, А. Чандлер. Неоціненний внесок у продовження розроблення теорії стратегічного управління зробили російські вчені О. Віханський, О. Градов, В. Катькало, Б. Мільнер, Б. Тамбовцев, Р. Фатхутдінов. На розвиток сучасного стратегічного управління звертають увагу українські вчені: І. Ігнатєва, М. Мартиненко, Б. Мізюк, Г. Осовська, З. Шершньова та ін.

Глибоке вивчення та осмислення фахових джерел дає підстави систематизувати низку підходів та головних напрямів, що використовуються в стратегічному управлінні. Метою статті є аналіз підходів та визначення періодів, які дали поштовх у виникненні, становленні та розвитку стратегічного управління з можливістю подальшої трансформації у виробничу діяльність українських підприємств.

Використання стратегічного управління в практиці господарювання вітчизняних підприємств неможливе без осмислення та аналізу першоджерел витоків в історичному аспекті. Теорія стратегічного управління була розвинена американськими дослідниками бізнесу та консультаційними фірмами, що пізніше використано в якості методів внутрішньофірмового планування у всіх розвинених країнах світу.

У стратегічному менеджменті існує кілька напрямів, які по-різному розставляють дослідні акценти, виділяючи ті чи інші методологічні пріоритети. Такі напрями називаються науковими школами, а в разі теорії стратегічного управління – школами стратегічного управління [6, с. 15]. Ретельне вивчення та дослідження літератури, присвяченої питанням

теорії, методології та практики стратегічного управління, дозволяють виокремити низку підходів, наукових шкіл та напрямів стратегічного управління.

Бражнік М. В. [2] пропонує виділити два підходи в класифікації наукових шкіл стратегічного менеджменту. Перший – методологічний підхід – базується на вивченні, аналізі та спробах перенесення на підприємницьку діяльність основних засад, сформованих Г. Мінцбергом, Б. Альстрендом та Дж. Лемпелом у книзі «Школи стратегій» [10], що містить глибокий аналіз десяти шкіл стратегічного менеджменту. Відповідно до другого підходу – хронологічного – автор пропонує розглядати школи стратегічного менеджменту шляхом вивчення питань еволюції організацій та управлінських систем. Такого підходу дотримувалися Л. Г. Зайцев, М. І. Соколова [5], Л. О. Прокопчук [12].

Популярність шкіл обумовлена зацікавленістю їх розвитком, взаємозбагаченням, з метою узагальнення практичного досвіду та пропонування варіантів стратегічних рішень для підприємств.

Найбільш ґрунтовний аналіз шкіл стратегічного управління наведений у роботі Г. Мінцберга, Б. Альстренда і Дж. Лемпела [10]. Автори виділяють десять основних учень та наукових шкіл, які з'явилися в літературі з менеджменту з 60-х років минулого століття. Ці школи можна згрупувати за характером досліджень у три групи в такій послідовності (табл. 1).

Прокопчук Л. О. [12, с. 68-76] пропонує асоціювати зазначені школи з десятьма підходами, що використовують при формуванні стратегії.

А. Т. Зуб, відомий дослідник у галузі стратегічного управління, пропонує згрупувати вказані школи в три групи [6, с. 15]: перші три школи, їх іноді називають конструктивістськими теоріями стратегічного планування та управління, мають регламентуючий характер – їх прихильники описують, як повинні формуватися стратегії, не задумуючись при цьому про механізм їх розроблення. Представники першої школи, що домінувала в 1960-ті роки (а дві наступні виникли на її основі) розглядають стратегію як процес проектування або конструювання. Друга школа, розквіт якої припав на 1970-ті роки, розглядала стратегію як відносно незалежний процес формального планування. Прихильники третьої школи, що заявила про себе в

1980-ті роки, зосередилися не на плануванні стратегії, а на її змісті. Найменування школи «позиціонування» вона одержала тому, що її послідовники в якості найважливішого завдання розглядали принципи вибору стратегії відповідно до позиціонування підприємства на ринку. Наступні шість шкіл розглядають специфічні аспекти процесу формування стратегії. Їхні послідовники наголошують на дослідженні реальних процесів розробки стратегій. Прагнучи пов'язати стратегію з реальною поведінкою підприємства, вони намагалися розглядати стратегію як результат передбачення майбутнього, осмислення, що дозволяє менеджерів прийняти ризик. Таким чином, стратегія пов'язувалася із процесами, що відбуваються у свідомості менеджера. Найбільш послідовно ця позиція розроблялася когнітивною школою й на цій основі намагалася проникнути у свідомість стратега. Чотири наступні школи намагалися перебороти невизначеності, пов'язані з поведінкою індивіда, і детермінантно проаналізувати процес стратегічного менеджменту. Так

представники школи навчання вважали, що стратегія повинна розроблятися крок за кроком у міру розвитку, самонавчання організації. Представники школи влади розглядали стратегію як процес переговорів між конфліктуючими групами усередині організації або між організацією й зовнішнім середовищем. Відповідно до поглядів прихильників школи культури, стратегія залежить від культури організації, а процес її вироблення є колективним процесом. Теоретики школи зовнішнього середовища вважали, що побудова стратегії є реактивним процесом і визначається як реакція на зміни у зовнішньому середовищі. Школа, названа Г. Мінцбергом та іншими «школою конфігурації», визначає підхід, що прагне об'єднати завдання всіх попередніх – процес розробки стратегії, її втримання, організаційну структуру та її оточення. Вона спирається на принципи й методи організаційного розвитку, виводячи з них закономірності стратегічних змін: стратегія розглядається як процес трансформації.

Таблиця 1. Школи стратегічного управління*

№ п\п	Школа (період домінування)	Основоположники школи	Сутність здійснення процесу стратегічного менеджменту	Характер досліджень
1.	Дизайну або проектування (1950-1960 рр.)	А. Чандлер, Ф Селзнік, К. Эндрюс та ін.	Осмислення	Розпорядчий характер досліджень, пошук відповіді на питання: «Як повинні формуватися стратегії?»
2.	Планування (1970р.)	І. Ансофф, П. Лоранж, Дж. Штейнер та ін.	Формальний процес	
3	Позиціонування (1980-ті роки)	М. Портер, Д. Шенделл, К. Хаттен та ін.	Аналітичний процес	
4	Підприємницька (1980-ті роки)	Г. Мінцберг, О Коллінз, Д. Мур та ін.	Процес передбачення	Розгляд різних специфічних аспектів формування стратегії, опис реальних процесів її розробки
5	Когнітивна (пізнавальна – 1990-ті роки)	Г. Саймон, С. Макрідакіс, А. Дюгейм, К. Швенк та ін.	Ментальний процес	
6	Навчання (1990-ті роки)	Р. Лап'єр, Ч. Ліндблум, Дж. Куїнн та ін.	Процес розвитку	
7	Влади (силова – 1990-ті роки)	А. Макклілан, Дж. Сарразин, Э. Петтігроу та ін.	Переговорний процес	
8	Культури (1990-ті роки)	С. Фельдман, Дж. Барні, М. Фірсіроту, Ф. Рігер та ін.	Колективний процес	
9	Зовнішнього середовища (1990-ті роки)	К. Джордж, Ж. -М. Тулуз, М. Ханнан, Дж. Фріман та ін.	Реактивний процес	
10	Конфігурації (1990-ті роки)	Д. Міллер, П. Хандвалла та ін.	Процес трансформації	

* Складено за [10].

Очевидно, що теорія стратегічного управління зароджувалася та еволюціонувала, спираючись на господарську практику. Тому в науці склалися різні напрями досліджень та періоди розвитку стратегічного менеджменту. Вивчення фахових джерел дає підстави виділити три ключові етапи, що характеризують еволюцію парадигми стратегічного управління. У 1960-х-першій половині 1970-х років переважала школа планування, з середини 1970-х до кінця 1980-х років лідерство переходить до школи позиціонування, 1990-ті

роки характеризуються бурхливим розвитком школи навчання. У ці періоди по-різному оцінюються пріоритети внутрішнього і зовнішнього середовища фірми при створенні успішних стратегій.

Для першого етапу загалом характерний пріоритет внутрішніх аспектів діяльності фірми, для другого – безсумнівний акцент ставиться на зовнішнє оточення, особливістю третього етапу стало повернення на оновленій інтелектуальній основі до внутрішніх здібностей. Пошук конкурентних переваг фірми

всередині неї викликав в останні роки розвиток напрямку, що отримав назву ресурсного підходу [7, с. 4].

Виділяючи роботи, які мали найбільше значення на першому етапі, можна виділити праці І. Ансоффа, К. Ендрюса, А. Чандлера. Ці автори запропонували ряд визначень і концепцій, що стали класичними. Так у виданій у 1962 р. А. Чандлером монографії «Стратегія і структура» вперше в рамках історичного аналізу досліджувався генезис фірми через співвідношення зовнішнього оточення, стратегії розвитку і організаційної структури управління. Сформульоване визначення А. Чандлером стратегії як «встановлення базових довгострокових цілей і завдань підприємства та розроблення програми дій і розподілу ресурсів, необхідних для реалізації цих цілей» [17, с. 16] надалі активно використовувалося при вивченні стратегічного управління його учнями та прихильниками економічних теорій фірм.

Протягом тривалого часу одним із методів, що широко використовувалися для формулювання стратегії був так званий Гарвардський метод, основоположником якого є К. Ендрюс. На думку К. Ендрюса, основні компоненти процесу формулювання стратегії як логічної діяльності містять виявлення потенційних можливостей та загроз у зовнішньому середовищі компанії, а також оцінку ризиків та можливих альтернатив. Перш ніж приймати будь-які рішення, слід зважити всі сильні та слабкі сторони фірми в сукупності з доступними ресурсами. Процес формулювання стратегії можна репрезентувати в такій послідовності:

1. Визначення можливостей ринку і наявного ризику, тобто того, що могла б здійснити компанія, враховуючи наявні можливості.

2. Визначення доступних компанії матеріальних, технічних, фінансових та управлінських ресурсів, тобто того, на що вона здатна.

3. Визначення особистісних цінностей і прагнень керівництва компанії, тобто бажань керівництва як компоненти стратегічного рішення.

4. Визнання ролі чинників соціальної відповідальності, тобто визначення того, що компанія повинна робити.

Недоліком такого підходу було жорстке розмежування процесів формулювання та здійснення стратегії. Це обмежило його використання в сучасних умовах динамічного зовнішнього середовища, однак запропонований К. Ендрюсом метод SWOT-аналізу, що дозволяє інтегрувати в єдиній матриці результати аналізу зовнішніх можливостей і загроз, а також сильних і слабких сторін компанії, використовується в наш час у якості одного з аналітичних інструментів стратегічного управління. І. Ансофф, що є прихильником і основним розробником ідей планового підходу до стратегії, запропонував свою принципову модель формування стратегічного плану практично одночасно з роботами Гарвардської школи бізнесу. У першій своїй монографії «Корпоративна стратегія» (1965 р.) він визначив ідеологію стратегічного планування, засновану на прогнозуванні майбутнього і формуванні на цій основі планів розвитку товарів та ринків. І. Ансофф представив формування стратегічного плану у вигляді формалізованого процесу, доведеного до типової схеми. Відповідно до такої схеми, фірма, ґрунтуючись на зовнішніх сигналах, визначає цілі підприємства, здійснюється оцінка ресурсного потенціалу підприємства та зовнішнього ділового

середовища. Метою запропонованого аналізу було виявлення можливостей для прийняття основних стратегічних рішень щодо подальшого проникнення на освоєні ринки збуту та диверсифікації виробництва.

Особливістю другого етапу, започаткованого в 1970-х роках, є неможливість використання моделей планування, заснованих на базових припущеннях багатьох колишніх концепцій стратегічного управління, авторами яких були Р. Рамелт [19], Ч. Хофер [18], Д. Шендель [18], що в умовах зростання невизначеності зовнішнього середовища призвела до пошуку нових теоретичних підходів. Найбільш ґрунтовними дослідженнями цього періоду стали праці М. Портера. Він використав логіку теорії галузевої організації та створив концепцію, відповідно до якої акцент переноситься з фірми на аналіз галузі, в якій вона конкурує. Свої погляди, які згодом були взяті за основу школи позиціонування, він виклав у трьох друкованих книгах: перша – «Конкурентна стратегія: Методика аналізу галузей і конкурентів», видана у 1980 р., у другій і третій книгах – «Конкурентна перевага: Досягнення та утримання найвищих результатів» (1985 р.) та «Конкурентні переваги країн» (1990 р.) він продовжив розвиток своїх ідей. М. Портер стверджував, що, хоча найкраща стратегія будь-якої фірми залежить від конкретних обставин, існують лише три обґрунтовані та виправдані стратегії конкурентної боротьби. Використання цих стратегій дозволяє фірмі успішно впоратися з п'ятьма конкурентними силами, забезпечити своїм акціонерам більш високі доходи від інвестицій порівняно з конкуруючими фірмами і здолати конкурентів у довгостроковій перспективі.

Третій етап розпочався у 1990-х роках і отримав назву ресурсного підходу. Він характеризується перенесенням акцентів з зовнішнього середовища на внутрішні аспекти діяльності фірми, щоб звертати більше уваги на процес реалізації стратегії. «Цей підхід акцентує увагу на рентах, які дістаються власникам рідкісних, специфічних відносно фірм ресурсів, а не від економічних прибутків від позиціонування на товарних ринках» [13, с. 142].

Як стверджує В. Катяло, особливістю ресурсного етапу стало повернення на оновленій інтелектуальній базі до внутрішніх здібностей. Швидке визнання на початку 1990-х років нової течії наукової думки, відомої як ресурсний підхід, відображало зростання неадекватності школи позиціонування системним змінам в економіці галузевої конкуренції та джерелам переваг у ній [8, с. 4].

Головну увагу представників ресурсного підходу зосереджено на вигодах, які може набувати фірма завдяки наявності у неї унікальних ресурсів і здібностей, якими не володіють інші фірми. Усередині ресурсного підходу існують різні напрями, по-різному пояснюють причини неоднорідності ресурсів і, отже, пріоритети в діяльності менеджерів. Дж. Барні, Б. Вернерфельт, Д. Колліз, С. Монтгомері розглядають стратегію як поведінку фірми, орієнтовану на підтримку і накопичення активів, що приносять додаткові доходи від їх використання та створюють конкурентні переваги.

Представники процесного напрямку – К. Прахалад, Г. Хемел, Р. Грант, Д. Тіс та ін., основну увагу звертають на оновлення здібностей фірми для пристосування до динамізму зовнішнього середовища. «Термін здатності підкреслює ключову роль стратегічного управління в належній адаптації, інтеграції та реконфігурації

внутрішніх та зовнішніх організаційних навичок, ресурсів і функціональних компетенцій з метою відповідності вимогам мінливого бізнес-середовища [13, с. 146]. Ці представники зробили висновок про необхідність розгляду компанії як поєднання ключових, базисних компетенцій, тобто навичок, умінь і технологій, що дозволяють компанії надавати блага споживачам. Саме ключові компетенції є джерелом конкурентної переваги. У 1994 році у книзі «Конкуруючи за майбутнє» К. Прахалад, Г. Хемел сформулювали ідею, відповідно до якої для створення лідерства в майбутньому необхідно концентрувати зусилля не на успіхах в сьогоdnшній конкурентній боротьбі за частку ринку, а на інтелектуальному лідерстві, на створенні компетенцій, що важко копіюються іншими фірмами.

К. Прахалад і Г. Хемел вводять поняття «стратегічна

архітектура». Стратегічна архітектура – це план широкого опанування можливостей, що показує організації, які можливості їй необхідно нарощувати прямо зараз, запити яких нових груп споживачів почати розуміти негайно, які нові канали вивчити вже сьогодні, до яких нових пріоритетів розвитку прагнути в цей момент для того, щоб перехопити майбутнє. Питання, які вирішує стратегічна архітектура – це те, що необхідно зробити вже сьогодні, щоб підготуватися до оволодіння значною часткою майбутніх доходів на арені майбутніх можливостей. Динамічні здібності розглядаються як «потенціал фірми в інтегруванні, створенні та реконфігурації внутрішніх та зовнішніх компетенцій для відповідності мінливому середовищу» [20, с. 516].

Узагальнення еволюційних напрямів розвитку, їх загальну характеристику наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Загальна характеристика теорій та напрямів розвитку стратегічного управління

Період	Представники	Праці	Загальна характеристика
1	2	3	4
<i>Зародження науки «стратегічне управління» (до 1960-х років)</i>			
1911 р.	Маркус, Гудман, Гразман	Гарвардська школа бізнесу курс «Політика бізнесу»	Зроблений акцент на кейс-методах. Недоліком курсу була відсутність нормативів та базової спеціальної теорії.
1938 р.	Ч. Барнард	«Функції керівника»	Вперше постеріг різницю між роботою менеджера по підвищенню економічної ефективності організації та діяльністю вищого керівництва з точки зору досягнення поставлених цілей. Ця концепція розмежувала оперативне управління та управління на вищому рівні, пов'язала організацію із зовнішнім середовищем.
1957 р.	Ф. Селзнік	«Керівництво в управлінні: соціологічне трактування»	Уведено поняття «характерні, примітні компетенції».
<i>Доаналітичний період (1960 –ті – перша половина 1970-х років)</i>			
1960-ті роки	А. Чандлер	«Стратегія і структура», 1962 р.	Вперше замість терміну «політика бізнесу», було використано поняття стратегії як «встановлення базових довгострокових цілей та завдань підприємства, розроблення програми дій та розподілу ресурсів, необхідних для реалізації цих цілей».
	Колективний підручник Гарвардської школи бізнесу	«Політика бізнесу: Текст і кейси», 1965 р.	Запропоновані низка визначень та концепцій, що стали надалі класичними. Проте ці роботи обумовили зародження різних течій та напрямів розвитку стратегічного управління.
	І. Ансофф	«Корпоративна стратегія», 1965 р.	Переважала концепція стратегічного планування, доповнено модель Чандлера «структура-стратегія» системами управління. Проте модель Ансоффа скоріше була спрямована на підтримку процесів корпоративної експансії та диверсифікації, ніж на стратегічне планування загалом.
<i>Формування нової наукової дисципліни «стратегічне управління» (середина 1970-х – 1980-ті роки)</i>			
1970-ті роки	К. Ендрюс	«Концепція стратегії», 1971 р.	Оцінка внутрішніх сильних і слабких сторін організації призводить до ідентифікації її характерних компетенцій, а оцінка загроз та можливостей зовнішнього середовища дозволяє їй визначити потенційні фактори успіху, що лягло в основу SWOT-аналізу.
	Д. Шендел та К. Хаттен	«Політика підприємства або стратегічного управління: більш широкий погляд на нові дисципліни», 1972 р.	Уводиться термін «стратегічне управління» під яким розуміють роботу, пов'язану з фігурою підприємця і його функцією заснування та постійного оновлення організації.

1	2	3	4
<i>Розвиток на власній основі (1980-ті – 1990-ті роки)</i>			
1980-ті роки	М. Портер	«Конкурентна стратегія: методика аналізу галузей і конкурентів», 1980р., «Конкурентна перевага: досягнення та утримання найвищих результатів», 1985р., «Конкурентні переваги країн», 1990 р.	Розроблені: модель «п'яти сил конкуренції», концепції трьох типових конкурентних стратегій (лідерства за витратами, диференціювання та фокусування), «ланцюг створення цінності товару».
	Б. Вернерфельт	«Ресурсне трактування фірми», 1984р.	Акцентовано увагу на «корисності аналізу фірми скоріше з точки зору її ресурсів, аніж продуктів». Запропоновано новий термін «ресурсне трактування фірми».
1990-ті роки	К. К. Прахалад, Г. Хамел	«Ключова компетенція корпорації», 1990р.	Обґрунтовані переваги концепції фірми як портфеля організаційних компетенцій (здібностей), а не як портфеля бізнес-одиниць.
	Дж. Барні, Р. Грант, І. Дірекс, Д. Колліз, К. Кул, С. Монтгомері, М. Петераф, Р. Рамелт, Д. Тіс	Роботи присвячені ресурсному підходу.	Головна ідея ресурсної концепції полягає в тому, що притаманна фірмам неоднорідність може бути стійкою завдяки наявності у них унікальних ресурсів та організаційних здібностей, які водночас є джерелом економічних рент, які визначають, у зв'язку з цим, конкурентні переваги конкретних фірм.
<i>Формування динамічної концепції стратегічного управління (кінець 1990-х – 2000 –ні роки)</i>			
1997	Д. Тіс, Г. Пізано, Е. Шуен	«Динамічні здібності фірми та стратегічне управління»	Динамічне відгалуження ресурсної концепції, у якому вдало синтезовано економічний та поведінковий підходи до вивчення конкурентних переваг фірми.

*Складено за [7; 8].

Історія розвитку теорії стратегічного управління свідчить про те, що зміна етапів не означає повної відмови від ідей, що панували на попередніх етапах. Ідеї авторів різних напрямів доповнюють один одного, їх методи дослідження комбінуються. Панування ресурсного підходу не заперечує провідну роль на ринках, що відрізняються відносною стабільністю, стратегічного аналізу і позиціонування. Очевидно, що і в надалі ці теорії будуть розвиватися, намагаючись знайти адекватні відповіді на виклики сучасної економіки

Сучасне значення шкіл стратегічного управління має багатоаспектний характер. Одні з них добре зарекомендували себе й утримують надійні позиції для аналізу діяльності підприємств, що належать до

«традиційних» галузей, інші демонструють ефективність своєї методології в щойно створених інноваційних галузях бізнесу, деякі більше підходять для проектування стратегічних змін у неприбуткових організаціях або організаціях муніципального управління та ін. Тому навряд чи було б продуктивно намагатися ранжувати школи й напрямки стратегічного менеджменту за ступенем важливості або ефективності у відриві від реального контексту організаційних проблем, у якому вони виникли і який впливає на їхній розвиток. Важливіше навчитися застосовувати потрібні й ефективні методи із усього арсеналу методів наданого школами, для вирішення завдань стратегічного управління, що виникають в українських підприємств.

Список літератури

1. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.
2. Бражник М. В. Научные школы стратегического управления: варианты классификации [Электронный ресурс] / Бражник М. В. // Проблемы современной экономики. – №3(31). – 2009. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru>.
3. Вернерфельт Б. Ресурсная трактовка фирмы / Вернерфельт Б. // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 8. – 2006. – Вып. 1. – С. 103-118. 17
4. Грант Р. Ресурсная теория конкурентных преимуществ: практические выводы для формулирования стратегии / Грант Р. // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 8. – 2003. – Вып. 3. – С. 47-75.
5. Зайцев Л. Г. Стратегический менеджмент : учебник /Л. Г. Зайцев, М. И. Соколова – М. :Экономика, 2005. – 416с.

6. Зуб А. Т. *Стратегический менеджмент: учебник* / А. Т. Зуб – М. : ТК Велби, изд-во Проспект, 2007. – 432 с.
7. Катъкало В. С. *Теория стратегического управления: Этапы развития и основные парадигмы* / Катъкало В. С. // *Вестник Санкт-Петербургского университета*. – 2002, Сер. 8. Вып. 2 (№16). – С. 3-21.
8. Катъкало В. С. *Теория стратегического управления: этапы развития и основные парадигмы* / Катъкало В. С. // *Научные доклады Центра управленческих и институциональных исследований факультета менеджмента СПбГУ*. – 2002. – № 14. – 29 с.
9. Коллиз Д. Дж. *Конкуренция на основе ресурсов: стратегия в 1990-е гг.* / Д. Дж. Коллиз, С. А. Монтгомери // *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 8*. – 2003. – Вып. 4. – С. 186-208.
10. Минцберг Г. *Школы стратегий* / Г. Минцберг, Б. Альстренд, Дж. Лэмпел – СПб. : Питер, 2000. – 336 с.
11. Портер М. *Конкуренция* / М. Портер – М. : ИД «Вильямс», 2002. – 496 с.
12. Прокопчук Л. О. *Стратегический менеджмент: учебник для вузов* / Л. О. Прокопчук – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 511 с.
13. Тис Д. *Динамические способности фирмы и стратегическое управление* / Д. Тис, Г. Пизано, Э. Шуен // *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 8*. – 2003. – Вып. 4. – С. 186-208.
14. Хамел Г. *Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня* / Г. Хамел, К. К. Прахалад – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. – 288 с.
15. Amit R. *Strategic assets and organizational rent* / R. Amit, P. J. H. Shoemaker // *Strategic management Journal*. – 1993. – 14. – P. 33-46.
16. Andrews K. *The Concept of Corporate Strategy* / K. Andrews – Homewood, Ill: Dow – Jones – Irwin, 1971. – 496 p.
17. Chandler A. D. *Strategy and Structure: A Chapter in the History of Industrial Enterprises* / A. D. Chandler – Cambridge, Mass: MIT Press, 1962. – 724 p.
18. Hofer C. W. *Strategy Formulation: Analytical Concepts* / C. W. Hofer, D. Schendel. – St. Paul, Minn: West Publishing, 1978. – 364 p. into Action. – Boston: Harvard Business School Press, 1996.
19. Rumelt R. R. *Strategy, structure and economic performance*. / R. Rumelt – Boston, 1974.
20. Teece, D. *The Dynamic Capabilities of Firms: an Introduction* / D. Teece, G. Pisano // *Industrial & Corporate Change*. – 1997. – Vol. 3, No. 3, pp. 537-556.

РЕЗЮМЕ

Вяткина Татьяна

Научные подходы касательно выделения школ и направлений стратегического управления

Рассмотрена классификация научных школ и направлений становления и развития стратегического управления. Проанализирован вклад ведущих ученых относительно определения сущности стратегического управления. Охарактеризованы теории и направления развития стратегического управления. Систематизированы периоды развития стратегического управления. Указаны пути дальнейшего использования его подходов.

RESUME

Viatkina Tetyana

Scientific approaches to the selection of schools and areas of strategic management

The classification of scientific schools and directions of formation and development of strategic management are reviewed. The contribution of the leading scientists on the definition of the essence of strategic management is analysed. The characteristic of the theories and trends in the development of strategic management is considered. The systematization of periods of strategic management is held. The ways of further use of approaches to strategic management are designated.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013 р.

ЗАВДАННЯ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ

Розглядається сутність та завдання аграрної реформи в Україні, її виконання за 20 років реформування, пропонується вихід із ситуації, що склалася.

Ключові слова: аграрна реформа, її завдання, складна ситуація в економіці, причини невдачі, зменшення виробництва, зниження ефективності, рівень рентабельності, виправлення ситуації.

Сьогодення в Україні складне і суперечливе. В аграрному секторі економіки розпочато ще в 1991 році кардинальні перетворення – перехід до ринкової економіки, яка продемонструвала свої переваги у всьому світі. На ці перетворення витрачені вже величезні зусилля і матеріальні засоби. Але, як показує департамент державної статистики, віддача дуже обмежена.

Трагізм ситуації, у якій опинилося вітчизняне сільське господарство після проголошення Україною суверенності, полягає в тому, що внаслідок прорахунків і промахів, допущених у роки аграрних реформуваль, країна не змогла використати свій чималий потенціал для ефективного вирішення загальноекономічних проблем.

Стан сільського господарства в Україні спричинений, крім усього іншого, відсутністю до цього часу в країні чітко визначеної державної аграрної політики. Все те, що видавалося за неї, пройшло шлях від антиполітики, оскільки з самого початку всією своєю сутністю і механізмом здійснення вона спрямована не на користь селян, а лише відштовхувала їх від себе [10, с. 24]. У ній мали бути відображені стратегічна мета, завдання й етапи розвитку сільського господарства в нових умовах, напрями, методи і механізми забезпечення. Найкраще цим умовам відповідав би Закон України «Про аграрну реформу». Але закон не був прийнятий, а нетрадиційне окреслення проблеми не знайшло на той час підтримки і було проігнороване, тому що відбувалося

протистояння у верхніх ешелонах влади, Президент підтримував реформу, а Верховна Рада України – ні. Винною була держава, а не сільське господарство і селяни.

Першим на це звернув увагу Президент Л. Д. Кучма у своєму посланні Верховній Раді України у 1998 р. Він зробив наголос на фактичному провалі аграрної реформи. За його висновком сільське господарство стало найбільш невідрегульованою ділянкою економіки, відсутність справжніх реформ не перетворили аграрний сектор на двигун економічного розвитку, а, навпаки, зумовила його занепад.

Президент наголосив на тому, що державі потрібно всебічно науково обґрунтована, цілеспрямована і конструктивна аграрна політика, яка б за своєю логікою та принципами не лише повною мірою відповідала курсу на прискорену ринкову трансформацію економічної системи країни, а й була її провідною ланкою, стимулюючим фактором. Практично жодна з галузей економіки України не має таких сприятливих передумов для глибокої якісної перебудови, як сільське господарство.

Тупцювання на місці в проведенні аграрних реформ є одним із суттєвих факторів поглиблення кризових процесів в усій економічній системі країни. Але мало що змінилося і за цим разом, це підтверджується сьгодні статистичними збірниками департаменту державної статистики за 2010 рік.

Таблиця 1. Питома вага сільського господарства у розвитку економіки України, % [8, с. 138]

Показник	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Валова додана вартість	16,3	14,6	12,1	11,9	10,4	8,6	7,5	7,9	8,3	8,2
Випуск продукції	14,4	13,2	10,9	10,6	9,5	8,3	7,2	7,5	8,1	8,2
Основні засоби	10,2	8,9	7,6	6,6	6,0	4,8	3,9	3,1	2,6	1,7
Кількість найманих працівників	17,1	15,3	13,1	11,3	10,0	8,8	7,6	6,9	8,6	6,2

Питома вага сільського господарства у розвитку економіки України катастрофічно постійно зменшується.

Ще яскравіші дані наведені в статистичному збірнику департаменту державної статистики «Сільське

господарство України за 2010 рік».

У 1990 році на одну працюючу в галузі особу було вироблено валової продукції сільського господарства на суму 2811 грн., а з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь – на суму 270,2 тис грн.

Економіка сільського господарства стала багатуокладною. Яке місце в багатуокладній економіці посідають різні форми господарювання, покажемо в таблиці 2.

Таблиця 2. Кількість діючих підприємств за організаційно-правовими формами господарювання в 2010 р. [8, с. 138]

Показник	Сільське господарство		Лісове господарство		Рибництво	
	усього	у %	усього	у %	усього	у %
Усього підприємств	56493	100,0	731	100,0	571	100,0
Господарські товариства	7769	13,8	101	13,8	317	55,5
Приватні підприємства	4243	7,5	74	10,1	158	27,7
Виробничі кооперативи	952	1,7	13	1,8	13	2,3
Фермерські господарства	41726	73,8	-	-	-	-
Державні підприємства	322	0,6	340	46,5	10	1,8
Підприємства інших форм господарювання	1481	2,6	203	27,8	73	12,7

Найпоширенішими формами є: в сільському господарстві – фермерські господарства, в лісовому господарстві – державні підприємства, в рибництві – господарські товариства.

Найбільше постраждали сільськогосподарські підприємства. Виробництво валової продукції сільського господарства в них зменшилася більше як у два рази, при чому продукції рослинництва скоротилося майже у два рази, тваринництва – на дві третини.

Фермерські господарства начебто на мають відставання. Але ж вони розпочали з нуля. Господарства населення забезпечили збільшення виробництва всієї продукції і продукції рослинництва і зменшили виробництво тваринницької продукції. Однак це збільшення не компенсувало нестачу в сільськогосподарських підприємствах.

Проблема багаторазово ускладнювалася тим, що внаслідок стратегічної невизначеності процес становлення пострадянської аграрної політики відбувається неоднозначно і суперечливо, важко і складно, недосконало в соціальному, організаційному, економічному, науковому відношенні.

Перелік відпрацьованих заходів з метою успішного завершення ефективної аграрної реформи містить:

- підвищення ролі держави в регулюванні економіки аграрного сектора;
- вдосконалення ціноутворення на продукцію АПК;
- реформування державної податкової політики;
- удосконалення кредитної політики держави;
- покращення земельних відносин: капіталізація землі, становлення ринку земель сільськогосподарського призначення, впровадження іпотеки землі;
- перехід на кластерне управління аграрним виробництвом;
- удосконалення структури сільськогосподарського виробництва з метою підвищення його ефективності: переробка насіння озимого ріпаку на біопаливо (як об'єктивна необхідність).

У результаті допущених помилок і прорахунків у роботі державних органів управління на місцях відбулася небажана деконцентрація сільськогосподарського виробництва. Найсуттєвішими причинами цього процесу є наступні:

- надання пріоритетності особистим господарствам населення;
- руйнування, припинення функціонування або скорочення виробництва у великих підприємствах індустріального типу (тваринницьких комплексах, тепличних комбінатах);
- подрібнення великих підприємств (при значному скороченні землекористування внаслідок виведення частини площ до державних фондів земель запасу і резерву);
- суттєве розширення землекористування присадибних господарств.

Світовий і вітчизняний досвід давно вже показали, що дрібні за розміром земельної площі господарства можуть виробити з 1 га більше продукції порівняно з великими, але вони значно гірше використовують сукупний ресурсний потенціал і мають нижчі показники виходу продукції з розрахунку на одного працівника та одиницю капіталу. Навіть у розвинених країнах ринкового типу дрібні господарства при порівняно однакових показниках урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності худоби, мають нижчу продуктивність праці в 2-4 рази, а капіталовіддачу – у 7-10 разів, ніж великі.

У статистичному щорічнику України за 2010 р. державна служба статистики дає інформацію про виробництво продукції сільського господарства за категоріями господарств у динаміці (табл. 3).

Таблиця показує, що сільськогосподарські підприємства зменшили виробництво валової продукції майже наполовину, а продукції тваринництва на дві третини.

Фермерські господарства збільшили виробництво продукції, але вони розпочали виробництво лише з 1995 р. з нуля.

Господарства населення збільшили виробництво, але не на стільки, щоб компенсувати зменшення в сільськогосподарських підприємствах.

У всьому світі фермерські господарства зарекомендували себе як найкраща форма господарювання, але в Україні показники господарювання діяльності фермерських господарств не такі гарні, як в зарубіжних країнах. Вони себе ще належним чином на виявили.

**Таблиця 3. Продукція сільського господарства за категоріями господарств
(у порівняльних цінах 2005 року, млн. грн.)**

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 1990 р., %
Сільськогосподарські підприємства												
Продукція сільського господарства	101299	48626	26478	23438	32914	33803	37008	35440	47865	45781	45149	44,6
Продукція рослинництва	49914	27268	17820	13937	22644	21732	23200	20658	32136	28499	26444	53,0
Продукція тваринництва	51385	21358	8658	9501	10270	12071	13808	14782	15729	17282	18705	36,4
у тому числі фермерські господарства												
Продукція сільського господарства	...	583	1308	1804	3151	3425	4097	3477	5921	5075	5013	зб. у 8,6 раз
Продукція рослинництва	...	453	1156	1592	2924	3102	3660	2885	5263	4394	4253	зб. у 9,4 раз
Продукція тваринництва	...	130	152	212	227	323	437	592	658	681	760	зб. у 5,9 раз
Господарства населення												
Продукція сільського господарства	44576	46169	51411	53833	59617	58783	57887	53329	56113	56312	55387	124,3
Продукція рослинництва	16646	22103	25753	27168	32994	32244	31709	29060	32763	33046	32234	193,6
Продукція тваринництва	27930	24066	25658	26665	26623	26539	26178	24269	23350	23266	23153	82,9

Щоб зробити висновок, наскільки зруйнована матеріально-технічна база всіх форм господарювання, наведемо динаміку їх парку тракторів, зернозбиральних комбайнів та вантажних автомашин.

**Таблиця 4. Парк тракторів, зернозбиральних комбайнів [8, с. 145]
(на кінець року, тис. шт.)**

Рік	Трактори	Зернозбиральні комбайни	Вантажні автомобілі
1990	495	107	296
1995	469	91	278
2000	319	65	227
2001	296	61	209
2002	474	57	195
2003	251	54	177
2004	230	50	160
2005	217	47	147
2006	201	44	133
2007	187	41	122
2008	177	39	115
2009	169	38	109
2010	151	33	104
2010 р. до 1990 р., %	30,5	30,8	32,1

Таблиця 5. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2010 р. до 1990 р.
Зернові культури	275,1	85,6	64,8	45,8	20,1	3,1	7,4	28,7	16,4	7,3	13,9	-261,2
Насіння соняшнику	236,5	170,9	52,2	64,3	45,2	24,3	20,7	75,9	18,4	41,4	64,7	-171,8
Цукрові буряки (фабричні)	29,5	31,2	6,1	6,2	-0,8	4,8	11,1	-11,1	7,1	37,0	16,7	-12,8
Овочі відкритого ґрунту	27,6	12,8	-1,7	30,9	-5,0	16,1	14,8	14,1	11,1	19,1	23,5	-4,1
Картопля	27,2	34,3	14,0	33,5	-0,7	17,8	56,2	24,7	7,9	12,9	62,1	+34,9
Плоди	83,8	20,3	-1,1	19,9	8,4	12,7	33,5	8,5	13,9	16,2	14,9	-68,9
Виноград	71,7	74,0	62,7	44,5	8,7	31,7	39,6	33,2	58,8	92,1	91,6	+19,9
Молоко і молочні продукти ¹	32,2	-23,2	-6,0	9,9	-0,4	12,2	-3,7	13,8	4,1	1,4	17,9	-14,3
Велика рогата худоба на м'ясо	20,6	-19,8	-42,3	-44,3	-33,8	-25,0	-38,4	-41,0	-24,1	-32,9	-35,9	-56,5
Свині на м'ясо	20,7	-16,7	-44,3	-33,0	-14,4	14,9	-9,2	-27,6	0,3	12,1	-7,8	-28,5
Вівці та кози на м'ясо	2,3	-31,9	-46,4	-37,8	-44,3	-32,1	-34,3	-46,4	-38,6	-31,8	-29,5	-31,8
Птиця на м'ясо	17,0	-18,4	-33,2	11,0	3,8	24,9	12,1	-19,0	-11,3	-22,5	-4,4	-21,4
Яйця	27,3	36,5	10,6	18,5	15,2	23,5	-6,8	9,1	13,0	13,1	18,6	-8,7
Вовна	-2,4	-61,3	-75,8	-75,4	-74,7	-72,8	-78,1	-80,6	-74,7	-79,4	-82,2	-79,8

¹ з 2001 року – молоко незбиране

Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства в Україні дуже низький, особливо в тваринництві, яке занепадає.

Висновки

1. Аграрна реформа в Україні, яка продовжується уже двадцять років, позитивного результату не дала. За результатами Статистичного збірника «Сільське господарство України за 2010 рік» обсяги виробництва аграрної продукції і ефективність виробництва не підвищились, а знизились.
2. Керівники аграрних підприємств, представники

владних структур не зуміли своєчасно пристосуватися до нових ринкових умов, використати переваги ринкових механізмів, допустили руйнування матеріально-технічної бази всіх форм господарювання.

3. Нестача коштів не дозволяє підприємствам і господарствам придбати нову техніку, мінеральні добрива, пестициди тощо, виконувати всі потрібні роботи згідно з технологією своєчасно, що знижує врожайність культур і ефективність виробництва.
4. Потрібні термінові заходи, щоб виправити ситуацію

Список літератури

1. Аграрна реформа в Україні : монографія. За ред. академіка УААН П. І. Гайдуцького. – Київ. -2005 ННЦ ІАЕ.
2. Галанець В. Г. Територіальні особливості розвитку регіонального АПК : монографія / В. Г. Галанець. – Львів, "Українські технології", 2004, 224с.
3. Галанець В. В., Чемерис А. О. Стратегічне управління сільськогосподарським виробництвом у системі державного управління : монографія / В. В. Галанець, А. О. Чемерис. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2003. -160с.
4. Галанець В. В. Державне регулювання аграрного сектора економіки. Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (22 жовтня 2010 р.) : у 2 ч. Ч. 1 / за наук ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. 458с.
5. Галанець В. В. Відродження сільськогосподарських підприємств як пріоритетної форми господарювання в аграрному секторі економіки / В. В. Галанець, А. В. Колодій // Ефективність державного управління : збірник наук. праць ЛРІДУ НАДУ / За заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 16/17. С. 293-304.
6. Галанець В. В. Реформування державного управління шляхом кластеризації / В. В. Галанець // Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю "Модернізація системи державного управління: теорія і практика" : матер. наук.-практ. конф. за між нар. Уч. (20 квітня 2012 р.) : у 2 ч. Ч. 1 / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. –

Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. – 548 с. – ISBN 978-617-644-001-7. С. 34-38.

7. Баланюк І. Ф. Реформування в аграрному секторі регіону : монографія / І. Ф. Баланюк. – Київ: ІАЕ, 1999. 269с.

8. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – Київ: ТОВ "Август Трейд". 2011, 559с.

9. Сільське господарство України за 2010 рік. – Київ: Департамент державної статистики, 826 с.

10. Юрчишин В. В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох : монографія / В. В. Юрчишин. – Київ: Наукова думка, 2009. - 365 с.

РЕЗЮМЕ

Галанець Володимир

Задача аграрної реформи и ее реализация

Рассматривается сущность и задачи аграрной реформы в Украине, ее выполнение за 20 лет реформирования, предлагается выход из сложившейся ситуации.

RESUME

Galanets Volodymyr

The problem of agrarian reform and its implementation

The essence and objectives of agrarian reform in Ukraine are considered in the article. The execution of this reform during the last 20 years is shown, The efficient way out is proposed.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.

ІНВЕСТИЦІЙНА АКТИВНІСТЬ АПК УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано сучасний стан інвестиційної активності у сфері агропромислового комплексу та економіки України загалом. Визначено особливості інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки. Висвітлено та конкретизовано основні проблеми стабілізації та подальшого розвитку інвестиційної активності сільського господарства України. Узагальнено пріоритетні чинники, що негативно впливають на інвестиційну діяльність та окреслено основні напрями розвитку інвестиційної активності в аграрному секторі України.

Ключові слова: інвестиційна політика, інвестиції, інвестування, державне регулювання, інвестиційний процес.

Сучасне суспільство важко уявити без такого економіко-правового явища, як інвестування. Однією з найгостріших проблем активізації інвестиційної діяльності в Україні є нестача інвестиційних ресурсів. Агропромисловий комплекс, як один із базових секторів економіки України потребує значних інвестиційних ресурсів. Старе виробництво, відсутність коштів на модернізацію виробництва, недосконала законодавча база, слабка підтримка держави, нестача кваліфікованої робочої сили роблять процес інвестування у цей сектор непривабливим для інвестора.

Загальний рівень та темпи розвитку галузей сфери АПК України значною мірою визначаються макро- та мікроекономічними пропорціями суспільного економічного відтворення, які формують відповідні грошові потоки та рух фінансових ресурсів згідно із дією економічних законів господарювання. Вони зумовлюють генерацію зовнішніх (екзогенних) відносно підприємств і внутрішньогосподарських (ендогенних) економічних чинників виробництва та формування фінансового стану суб'єктів господарювання.

Залучення інвестиційних ресурсів в аграрну економіку країни шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату, разом із питаннями законодавчого забезпечення гарантій збереження капіталу і оподаткування, мають вагоме практичне значення. Але зазначимо, що лише розрахунки показників необхідних обсягів залучення інвестицій без детального обґрунтування можливостей їх максимально ефективного освоєння не можуть бути адекватними критеріями оцінки рівня економічного розвитку галузей аграрної економіки держави та підвищення їх конкурентоспроможності.

Посилення в Україні ступеня зрілості системи ринкових економічних відносин породжує більш досконалі форми функціонування капіталу і процесу капіталоутворення у розширеному суспільно-економічному відтворенні, здійснюваному у сфері інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання в царині аграрної економіки.

Можливість одержання суб'єктом господарювання певної суми залученого на умовах партнерства інвестиційного капіталу залежить передусім від маси наявного власного капіталу, рівня економічної ефективності його бізнесового використання, інвестиційної привабливості та активності

підприємства.

Саме цим забезпечується ступінь гарантованої окупності інвестиційних ресурсів. Тобто загальна величина суми власного капіталу і ефективність його функціонування виступають головною ознакою ринкової надійності аграрного підприємства та його інвестиційної привабливості для зовнішніх інвесторів. Ця сума зростає внаслідок реінвестування отриманого прибутку функціонуючого підприємства як виразу самофінансування інвестиційної діяльності.

Необхідність активізації пошуку джерел інвестицій робить пріоритетною проблему управління рухом капіталів не тільки на загальнодержавному, але і на регіональному та галузевому рівнях, оскільки залучення інвестицій на регіональний рівень аграрної економіки вирішує не тільки питання підвищення ефективності розвитку місцевого агропромислового виробництва, але і соціальні питання – зокрема, зменшення безробіття у сільській місцевості.

Сучасна аграрна економіка України перебуває у стані прогресуючої кризи. Негативний вплив мають структурні, міжгалузеві диспропорції, що накопичилися в народному господарстві впродовж кількох десятиріч.

Кризове становище посилюється розбалансованістю фінансово-кредитної системи, невідповідністю сформованої інвестиційної інфраструктури потребам економічного розвитку АПК.

Зазначимо, що актуальність пошуку інструментів стимулювання притоку інвестиційних ресурсів у агропромисловий комплекс зростає за необхідності усунення впливу фінансової кризи, збереження існуючих темпів зростання і не допущення ще більшого зниження життєвого рівня населення.

Проблемам розвитку інвестиційних процесів на макrorівні держави та мезорівні галузевого аграрного виробництва присвячені наукові праці вітчизняних вчених-економістів: В. Алексейчука, О. Гаврилюка, П. Гайдуцького, М. Герасимчука, Б. Губського, С. Гуткевича, М. Дем'яненка, І. Караваєвої, М. Кісіля, П. Лайка, А. Музиченка, Г. Підлісецького, П. Саблука, А. Фукса, А. Холопова, О. Шпичака та інших. У їх працях висвітлюються актуальні складові цієї важливої багатопланової проблеми, яка має визначальний характер щодо виходу аграрного сектору України з кризового стану. Однак, незважаючи на багатоплановість наукових досліджень, деякі питання,

пов'язані із підвищенням інвестиційної активності, особливостями інвестування в АПК, залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є аналіз динаміки інвестиційної активності в Україні на загальнодержавному та галузевому рівні агропромислового комплексу, конкретизація сукупності основних чинників, що впливають на розвиток інвестиційної активності АПК України.

Зазначимо, що інвестиційна привабливість аграрних підприємств головним чином визначається потенційними можливостями конкретних суб'єктів господарювання щодо самофінансування своєї інвестиційної діяльності.

За економічним змістом інвестування є капіталоутворенням. Цей процес містить два об'єкти інвестування коштів – відшкодування вартості спожитого у виробництві основного і оборотного капіталу та його примноження. Джерелом коштів в обох випадках виступає заново створена вартість із однією відмінністю: відшкодування спожитого капіталу відбувається в обов'язковому порядку незалежно від величини заново створеної вартості, а примноження капіталу – лише за рахунок додаткової вартості – тієї її частини, яка перебільшує вхідну масу вартості, задіяної у виробничому процесі.

У зв'язку із цим у системі фінансово-економічного механізму розподільчих відносин функціонуючого підприємства виокремлюються два джерела інвестиційних ресурсів – внутрішні, які є вкрай недостатніми, та зовнішні, пошук та залучення яких є головною задачею інвестиційного розвитку аграрного сектору економіки.

Збільшення обсягів інвестиції є передумовою поступового відновлення економічного зростання шляхом формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні, її регіонах та галузях економіки.

При розробленні інвестиційної державної політики необхідним є комплексний підхід, здатний об'єднати механізми розвитку інвестиційного потенціалу країни, її регіонів та галузей, насамперед, галузей АПК.

У 2011р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 6473,1 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу).

Обсяг унесених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 31 грудня 2011р. становив 49362,3 млн. дол. США, що на 10,2% більше обсягів інвестицій на початок 2011р., та в розрахунку на одну особу становив 1084,3 дол. З країн ЄС унесено 39411,2 млн. дол. інвестицій (79,9% загального обсягу акціонерного капіталу), із країн СНД – 4011,3 млн. дол. (8,1%), з інших країн світу – 5939,8 млн. дол. (12,0%).

Інвестиції надійшли зі 128 країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає більше 83% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 12645,5 млн. дол., Німеччина – 7386,4 млн. дол., Нідерланди – 4822,8 млн. дол., Російська Федерація – 3594,5 млн. дол., Австрія – 3423,1 млн. дол., Велика Британія – 2508,2 млн. дол., Франція – 2230,7 млн. дол., Швеція – 1744,0 млн. дол., Віргінські Острови (Брит.) – 1607,0 млн. дол. та США – 1043,1 млн. дол. [4]

У фінансових установах акумульовано 16318,5 млн. дол. (33,1% загального обсягу) прямих інвестицій. На підприємствах промисловості зосереджено 15238,6 млн. дол. (30,9%), у т. ч. переробної – 13056,8 млн. дол. та добувної – 1492,4 млн. дол. Серед галузей переробної

промисловості у металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів залучено 6084,2 млн. дол. прямих інвестицій, у виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 2065,7 млн. дол., хімічну та нафтохімічну промисловість – 1375,8 млн. дол., машинобудування – 1226,0 млн. дол., виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції – 893,0 млн. дол. В організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям, унесено 5721,5 млн. дол. (11,6%), у підприємства торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 5193,5 млн. дол. (10,5%).

Заборгованість українських підприємств за кредитами та позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями (борговими інструментами) перед прямими іноземними інвесторами на 31 грудня 2011р. становила 7960,0 млн. дол.

Приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни, з урахуванням його переоцінки, втрат, курсової різниці тощо, за 2011р. становив 5875, 1 млн. дол.

Зазначимо, що на підприємствах промисловості зосереджено 31,6% загального обсягу прямих інвестицій в Україну, у фінансових установах – 32,5%, у підприємствах харчової промисловості – 4,2%, а у сільськогосподарських підприємствах лише 2,0%.

Приріст іноземного капіталу спостерігався на підприємствах, що здійснюють фінансову діяльність, у сумі 177,25 млн. дол., торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, – 472,1 млн. дол., на підприємствах промисловості – 2553,1 млн. дол.

За даними інформаційного агентства УНІАН, які надійшли з інформаційного центру Української аграрної конфедерації з посиланням на дані Державної служби статистики, у 2011 році в сільське господарство України прямі іноземні інвестиції не надходили. «Як і очікувалося, і без того мізерні в останні роки прямі іноземні інвестиції в сільське господарство України, у 2011 р. «розходилися по домівках» [7].

Зазначається, що згідно з даними Держстату України, за останній рік іноземних інвестицій у цей чи не найперспективніший сектор економіки не було, а 25 млн. дол. з вкладених в попередні роки «повернулися додому!».

При цьому наголошується, що показник «прямі іноземні інвестиції» – один з основних, що характеризують стан інвестиційного клімату в тих економіках і їх секторах, куди вони прямують, оскільки прямі іноземні інвестиції здійснюються незалежними іноземними юридичними і фізичними особами, які приймають рішення про інвестування, виходячи з їх незалежної оцінки стану законодавства, справедливості судової системи, бізнес-клімату, рівня корупції в країні потенційного вкладення коштів.

За даними Української аграрної конфедерації, прямі іноземні інвестиції в сільське господарство України в 2005 р. склали 86 млн. дол., в 2006 р. – 95 млн. дол., в 2007 р. – 153 млн. дол., в 2008 р. – 246 млн. дол., в 2009 р. – відтік інвестицій склав 10 млн. дол., в 2010 р. – надійшло 46 млн. дол. інвестицій, а в 2011 р. – відтік склав 25 млн. дол. [7]

Обсяг прямих іноземних інвестицій у сільське господарство України на 1-е липня 2012-го року складав 739 млн. доларів США [4].

За станом на 1-е січня поточного року об'єм

іноземних інвестицій в український аграрний сектор склав 685,3 млн. доларів США. Частка іноземних інвестицій у сільське господарство знизилася до 1,4% від загальних іноземних інвестицій в економіку України. За даними Держстатистики, найбільшим інвестором у сільське господарство України є Кіпр — 360,7 млн. доларів США. Інвестиції з Великобританії складають 42,8 млн. доларів США. Інвестиції з Віргінських островів — 27,3 млн. доларів США (на 82% більше, ніж на початку поточного року).

Слід зазначити, що структура за формами залучення іноземного капіталу за період 2002-2011 рр. значно змінилася. Так у 2001-2004 рр. внески у вигляді рухомого й нерухомого майна склали від 28 до 36%. На сьогодні в структурі акціонерного капіталу нерезидентів домінують вкладення в грошових внесках. Висока частка грошових внесків у структурі форм залучення іноземного капіталу (86,3% у 2011 р.) порівняно з іншими видами внесків, зокрема внесками у вигляді рухомого й нерухомого майна (8,7%) [5], свідчить про високий рівень мобільності цього капіталу та про наявність ризиків щодо можливостей репатріації вкладених інвестицій.

Головним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у 2011 р. освоєно 56,8% капіталовкладень. Частка залучених і запозичених коштів, у тому числі кредитів банків та інших позик, коштів іноземних інвесторів, у загальних обсягах капіталовкладень становила 16,3%. За рахунок державного бюджету здійснено 7,1% капіталовкладень, місцеві бюджети профінансували лише 3,4% загального обсягу капітальних інвестицій в основний капітал [3; 4].

Протягом усього періоду розвитку інвестиційної діяльності в Україні спостерігається непропорційний розподіл обсягів залучення прямих іноземних інвестицій та інвестицій в основний капітал за регіонами. До м. Києва та Київської області надходить майже третина всіх залучених іноземних інвестицій, а п'ять регіонів: Донецький, Дніпропетровський, АР Крим, Харківський та Львівський акумулюють близько 40% іноземного інвестування, причому питома вага вкладень у сільське господарство цих регіонів залишається стабільно низькою [4].

Аналізуючи ситуацію, що склалася, впевнено можна констатувати, що Україна не має дієвого механізму залучення інвестицій і не може створити умови для того, щоб сільське господарство почало працювати, і той потенціал, про який постійно стверджують, почав реалізовуватися. Якщо така тенденція збережеться, і в сільське господарство не будуть вкладатися гроші, то всі аграрні перспективи країни, яка має найбільший у світі потенціал родючості сільськогосподарських угідь, будуть просто втрачені.

Аналізуючи стан інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки, не можемо не зупинитися на головних особливостях цього процесу.

Забезпечення розвитку агропромислового виробництва на основі активізації інвестиційної діяльності має значні відмінності від інших галузей народногосподарського комплексу.

Зазначимо, що у більшості виробничих галузей народногосподарського комплексу проблема інвестиційної діяльності має два напрями вияву: розширене відтворення функціонального капіталу (нарощення маси основних і оборотних засобів

виробництва) та вдосконалення якісних параметрів необоротних активів.

У сфері агропромислового виробництва ефективність цих двох напрямів інвестиційної діяльності визначається тим, що найважливішим і специфічним основним засобом виробництва тут виступає земля, біологічні засоби виробництва та ще наявний некерований (стохастичний) чинник – природно-кліматичні умови. Безсумнівно, це зумовлює специфічні особливості цільового спрямування інвестиційного процесу у аграрній сфері.

Так інвестиційні вкладення можуть бути спрямовані на поліпшення якості землі як головного засобу виробництва, підвищення її продуктивності, родючості. Інвестиційні вкладення за цільовим визначенням тут мають системний характер, а їх розмірність на прирощування виробничого потенціалу не фіксуються приростом активу балансу.

У зв'язку із тим, що земля є не тільки неодмінною умовою життєдіяльності людей, а незамінним фактором сільськогосподарського виробництва для їх продовольчого забезпечення, останнім часом посилюється режим контролю держави за ефективністю та цільовим її використанням, а також вводяться певні обмеження на право розпорядження землею. Тобто вид земельної власності також має суттєвий вплив на можливість та ефективність інвестиційного процесу у аграрному підприємстві.

Інші напрями інвестиційної діяльності аграрних підприємств за своїм змістом є техніко-технологічними. Вони мають специфічну відмінність, яка полягає в тому, що інвестиції на розвиток технологій у сільському господарстві, крім загальноприйнятого змісту, спрямовуються також на зменшення залежності від природно-кліматичних факторів.

Крім того, на процес інвестиційного вдосконалення техніко-технологічних елементів ресурсного потенціалу аграрного підприємства впливає те, що одна частина знятих праці представлена технічними засобами виробництва; друга ж (визначальна) – живими організмами (рослинами і тваринами). Удосконалення їх не може відбуватись шляхом конструювання та поточного випуску, а здійснюється шляхом зміни їх біологічної природи, застосування методів генетики і селекції (виведення високопродуктивних сортів агрокультур та порід тварин, або гібридів), але це потребує багато часу, і результат є не завжди визначеним та ефективним.

Таким чином інвестиційна діяльність аграрних підприємств – процес більш складний, ніж в інших галузях, і менш залежний від суб'єкта господарювання.

Стабілізація та розвиток аграрного виробництва на основі моделі інвестиційної активності суб'єктів господарювання потребує докорінного оновлення технічних засобів виробництва всієї галузі, а ця проблема вже має макроекономічний характер і далеко виходить за межі конкретного суб'єкта господарювання.

Констатуючи факт великих втрат виробничих потужностей, що відбулися за період реформування та кризи в аграрному секторі економіки України, вважаємо, що ця задача зводиться до здійснення масштабних заходів поповнення втрачених та зношених засобів виробництва галузі, в поєднанні з їх модернізацією та оптимізацією структури за критерієм збільшення продуктивності і відповідності до об'єктивних умов сучасних прогресивних технологій виробництва.

Поліпшенню інвестиційного клімату в Україні

загалом, за регіонами та галузями економіки, заважають наступні фактори: стохастичний характер правового поля, нестабільна соціально-політична ситуація в країні, недостатня культура ведення бізнесу, відсутність дієвих податкових стимулів для здійснення інвестування тощо. Водночас такі фактори, як природно – географічний та ресурсний потенціал, забезпеченість якісними трудовими ресурсами, наявність виробничого

потенціалу та реальні можливості щодо його ефективного розвитку створюють основу для поліпшення інвестиційного клімату в аграрному секторі країни.

Проведений аналіз дозволив визначити та узагальнити основні проблеми залучення інвестицій в аграрний сектор економіки України (рис. 1).

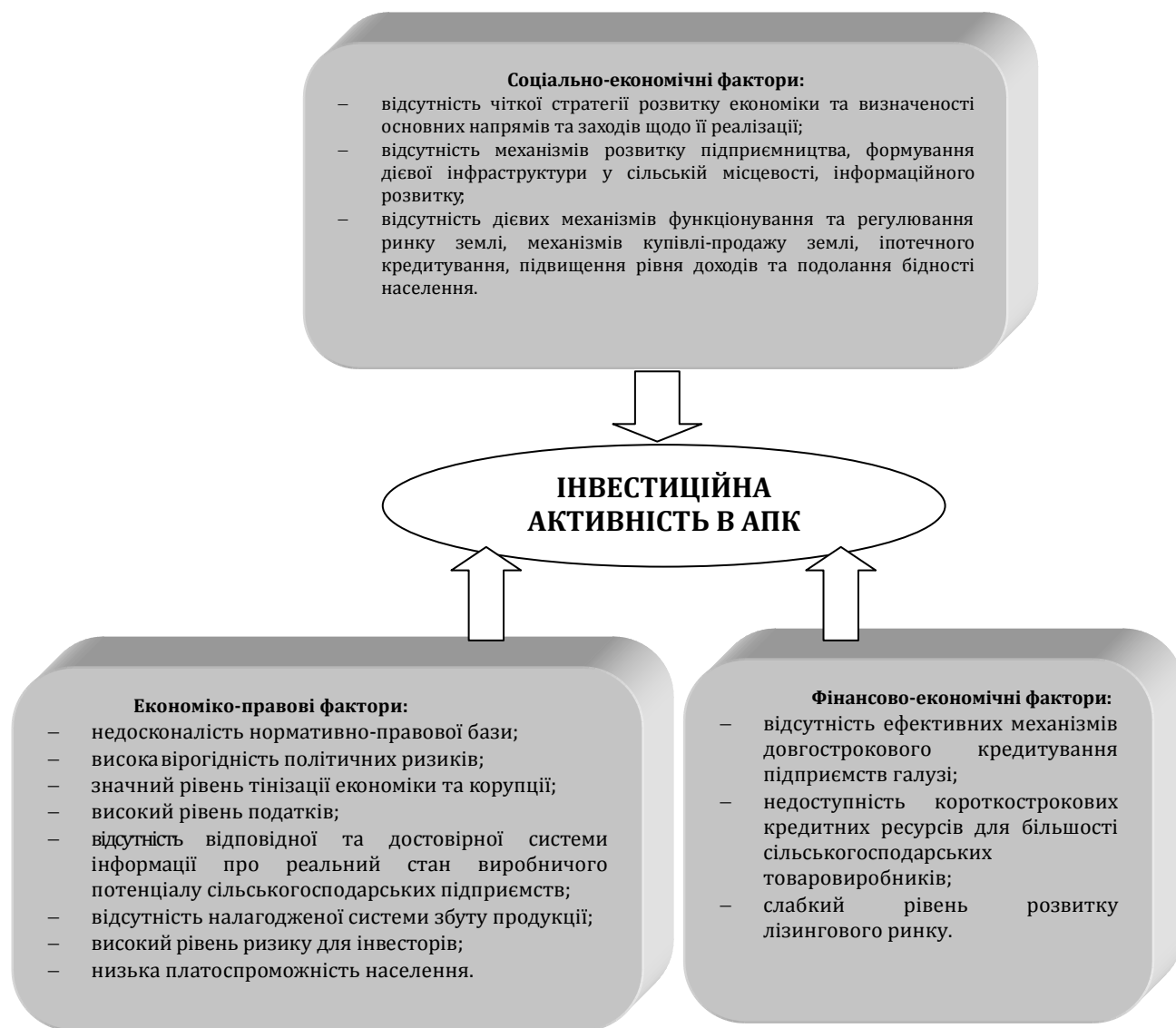

Рис. 1. Фактори, що негативно впливають на інвестиційну активність в АПК

Активізації, ефективному розвитку інвестиційних процесів в аграрному секторі економіки країни сприятимуть наступні заходи:

- обґрунтування та опрацювання дієвої та науково обґрунтованої стратегії розвитку аграрної економіки;
- сприяння формуванню ефективної інфраструктури аграрного ринку;
- зниження рівня «тінізації» економіки;
- розвиток ринку лізингових послуг у аграрному секторі;
- формування стабільної нормативно-правової бази для залучення інвестицій та гарантування захисту прав інвесторів і кредиторів;
- активізація інформаційного забезпечення

- залучення інвестицій;
- створення умов для розвитку інтелектуального потенціалу галузевого виробництва.

Послідовне та оперативне вирішення цих та інших питань сприятиме поживавленню інвестиційної активності в аграрному секторі економіки, раціональному та ефективному використанню залучених коштів, контролю їх руху і своєчасному поверненню.

Держава повинна суттєво впливати на мотивацію розвитку вітчизняної та іноземної інвестиційної діяльності в АПК, завдяки економічно обґрунтованому використанню таких вагомих важелів регулювання, як податкова, бюджетна, грошово-кредитна, антимонопольна й цінова політика.

Зазначимо, що значний імпульс і цілеспрямованість інвестиційному розвитку сільського господарства має надати ефективне державне регулювання цього процесу. Наявна зараз державна підтримка сільського господарства за рахунок бюджетних коштів лише частково компенсує втрати галузі від руйнівного диспаритету цін у міжгалузевих відносинах, і ця

допомога є вкрай недостатньою.

Виваженість та ефективність державної зовнішньої інвестиційної політики в аграрному секторі економіки має стати одним із пріоритетних напрямів виходу з виробничої, фінансової, техніко-технологічної та соціальної кризи.

Список літератури

1. Гайдуцький А. П. Формування аграрного ринку – шлях до фінансової стабілізації та інвестиційної привабливості сільського господарства [Електронний ресурс] / А. П. Гайдуцький. – Режи доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/92/35/>
2. Даниленко А. А. Актуальні питання прямих іноземних інвестицій до України з ЄС (у контексті розширення Євросоюзу на Схід) // А. А. Даниленко / Фінанси України. – 2009. – №1. – С. 127–137.
3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держкомстат України. – К., 2011. – 628 с.
4. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Оцінка результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (відповідно до постанови КМУ від 9 червня 2011 р. № 650, з урахуванням наявних статистичних даних станом на 19.08.2011) за січень – червень 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/>.
6. Офіційний сайт Кабінету міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.
7. Офіційний сайт УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/rus/news/>.

РЕЗЮМЕ

Гераймович Виолетта

Инвестиционная активность АПК Украины: особенности, проблемы и перспективы развития

В статье проанализировано современное состояние инвестиционной активности в сфере АПК и экономики Украины в целом. Определены особенности инвестиционного процесса в аграрном секторе экономики. Освещены и конкретизированы основные проблемы стабилизации и дальнейшего развития инвестиционной активности сельского хозяйства Украины. Обобщены приоритетные факторы, негативно влияющие на инвестиционную деятельность, и определены основные направления развития инвестиционной активности в аграрном секторе Украины.

RESUME

Geraimovych Violeta

Ukraine's agro industrial complex investment activity: peculiarities, problems and development perspectives

Current situation of investment activity in agroindustrial complex and Ukraine's economy in general are analyzed. The peculiarities of investment process in agrarian sector are defined. The major problems of Ukraine's agriculture investment activity further development are highlighted and specified. The main factors for investment activity adverse impact are summarized.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ

Розроблено механізм фінансового планування розвитку територій як системи послідовних дій, які виконуватимуться поетапно. Запропоновано визначити Вищий орган фінансового планування на регіональному рівні з метою координування діяльності всіх виконавців фінансового планування розвитку територій.

Ключові слова: механізм фінансового планування, фінансові ресурси територій, баланс фінансових ресурсів регіону, прогнозування, аналіз, моніторинг, контроль, поточне планування.

Успішний розвиток економіки кожного регіону України багато у чому залежить від достовірної і оперативної інформації про стан фінансових ресурсів територій, а також від можливості ефективно планувати їх. У ринкових умовах виникла проблема формування та закріплення якісно нового та оптимально функціонуючого механізму територіального фінансового планування. Офіційна позиція держави з приводу цього механізму поки що не сформована. Це свідчить про те, що остання не бере активної участі у контролі за рухом фінансових ресурсів територій, що призводить до їх нерационального розподілу в межах регіонів України.

Сьогодні виникла реальна необхідність у процесі фінансового планування вирішити практичне завдання – встановлення певного порядку дій для підготовки до ефективного соціально-економічного розвитку регіону. Вважаємо, що цього можливо досягти лише за умови поетапної реалізації механізму фінансового планування розвитку територій. Науковим завданням його розробки є залучення великого обсягу інформації, збір та обробка відповідних даних, використання різних методів і форм.

Теоретичним дослідженням з питань розробки механізму фінансового планування та вирішенню проблем застосування фінансових методів в управлінні складними соціально-економічними системами присвячені роботи вітчизняних вчених: А. Андрущенко, Й. Бескида, І. Бураковського, О. Василика, В. Воронкової, В. Манька, М. Мінченко, В. Науменко, М. Соколової.

Окремі вчені-економісти (Й. Бескид, О. Василик, С. Юрій) дотримуються точки зору, що «механізм фінансового планування» – це «науково обґрунтований процес визначення джерел створення і напрямків використання фінансових ресурсів в економіці держави з метою забезпечення стабільного економічного і соціального розвитку» [1, с. 112]. Актуальним у сучасних умовах є підхід вчених-дослідників Л. Калашнікова, Ю. Коваленко, К. Павлюк: «механізм фінансового планування – це процес розроблення і затвердження фінансових планів як засобу збалансування фінансових потреб і можливостей» [2, с. 22]. Зауважимо, що наведені визначення відображають призначення процесу фінансового планування, але не зміст означеного поняття.

Перетворення окремих регіонів на самостійних суб'єктів багаторівневої просторової економічної світової господарської системи вимагає запровадження нових теоретичних підходів до розробки механізму

фінансового планування.

Метою нашого дослідження є удосконалення реалізації етапів фінансового планування та розробка механізму фінансового планування розвитку територій.

Завданнями статті є визначення етапів процесу фінансового планування; обґрунтування їх призначення у межах певної території; оптимізація застосування методів фінансового планування.

З нашої точки зору, такий механізм повинен утворювати систему послідовних дій, які ми виконуватимемо поетапно (етап прогнозування; поточного планування розвитку; етап аналізу і моніторингу соціально-економічного стану регіону; етап контролю за результатами фінансового планування).

Покажемо механізм фінансового планування розвитку територій у вигляді рисунку 1.

Перший етап – прогнозування передбачає збирання фінансових планів підприємств, установ, організацій; розробку проектів стратегічних планів і програм соціально-економічного розвитку регіону; і, як результат, отримання прогнозного балансу фінансових ресурсів території. Насамперед для цього слід визначити цілі і пріоритетні напрямки розвитку регіону на довгострокову перспективу. По-друге, необхідно використовувати зведені дані фінансових планів підприємств та організацій, розташованих на території регіону, а також програми і стратегічні плани соціально-економічного розвитку за попередні періоди.

У процесі етапу прогнозування відбувається обробка, аналіз економічної інформації та інтерпретація отриманих даних про основні соціально-економічні показники розвитку регіону, про інвестиційний клімат; про інші регіональні чинники його розвитку. У зв'язку з розробкою і реалізацією етапу прогнозування рекомендуємо застосовувати програмно-цільовий метод, який полегшить складання і виконання проекту цільової комплексної програми розвитку регіону.

Зазначимо, що сьогодні наявна практика фінансового планування розвитку регіонів спирається на зведені фінансовими управліннями прогнози діяльності усіх підприємств, організацій та установ на регіональному рівні за поточний період. Відповідно державними адміністраціями складається документ-прогноз «Основні показники соціального і економічного розвитку області» [3, с. 42]. Однак при його складанні недостатню увагу звернули на правильний вибір пріоритетних напрямків розвитку територій.

На наш погляд, у процес прогнозування слід залучати представників з облдержадміністрації, з бізнесових структур, з громадських організацій для розробки ними довгострокових стратегічних планів із урахуванням пріоритетних завдань щодо покращення соціально-економічного розвитку регіонів. Реалізація стратегій та пріоритетів сприятиме вирішенню

регіональних і загальнодержавних проблем, сприятиме поліпшенню якості та дієвості прогнозів соціально-економічних показників регіону, забезпечуватиме оптимальне формування та розподіл доходів і витрат місцевих бюджетів, а також ефективний розвиток суб'єктів господарювання різних галузей і сфер економіки.

Рис. 1. Механізм фінансового планування розвитку території

Позитивною тенденцією застосування етапу прогнозування є те, що саме він дозволяє врахувати особливості розвитку кожного регіону, що дозволить вдосконалити управління регіональною економікою і підвищити життєвий рівень населення.

На етапі поточного планування відбувається розподіл відповідальності між виконавцями за ефективність фінансового планування. До їх повноважень відносять аналітичну обробку інформації, що характеризує соціально-економічний стан регіону, а також виявлення і аналіз факторів, які впливають на його розвиток.

Зауважимо, що виконавці процесу фінансового планування повинні звертати увагу не лише на перевірку його відповідності чинним правовим нормам, яку, як правило, здійснюють зовнішні органи, але й на перевірку виконання усіх управлінських рішень у регіонах. З цією метою робоча група виконавців повинна займатись оцінкою результатів виконання рішень, прийнятих у процесі фінансового планування представниками місцевих органів влади (керівниками планування). Так виконавці у разі виявлення неточностей і помилок фактичного виконання завдань фінансового планування зобов'язані коригувати дії як свої власні, так і дії їх керуючих.

Для більш адекватного відображення такого складного процесу, як територіальне фінансове планування, важливо застосовувати економіко-математичне моделювання. Метою другого етапу є розробка економічних моделей фінансових ресурсів регіону. Таке планування також допоможе визначити джерела фінансування програм розвитку, сформувати доходи і визначити напрямки витрат регіону на плановий період.

Зауважимо, що на другому етапі відбувається

розробка багатофакторної моделі доходів та видатків бюджетів областей; моделі доходів і видатків населення території та економіко-математичної моделі балансу фінансових ресурсів регіону. Як результат, отримаємо належні умови для практичної реалізації фінансового планового документу – прогнозного балансу фінансових ресурсів регіону.

Вважаємо, що на етапі поточного планування виконавці повинні затвердити прогнозний баланс фінансових ресурсів території в органах місцевого самоврядування. У разі, якщо прогнозний фінансовий баланс не затвердили, відбувається його доопрацювання. Зокрема, виконавці планування уточнюють, конкретизують показники балансу фінансових ресурсів регіону, коригують його основні показники з урахуванням змін загальноекономічних показників та повторно передають на затвердження його остаточний варіант. Крім того, вони повинні прийняти рішення щодо вибору варіанту стратегічного плану або програми розвитку регіону на майбутній період та розподілити їх завдання між собою. До цих завдань належать: розвиток базових галузей господарського розвитку, соціальний розвиток, охорона довкілля і природокористування, економічна реформа і розвиток інфраструктури, міжрегіональний обмін та зовнішньоекономічні зв'язки.

Зауважимо, що місцеві органи влади повинні зобов'язати підвідомчі підприємства складати фінансові плани і звітувати про їх виконання. Відповідно обласні фінансові управління займатимуться збором звітів про виконання фінансових планів у комунальному секторі. Як правило, перевірену інформацію вони передаватимуть робочій групі виконавців, які на основі зведених даних розроблятимуть прогноз-баланс фінансових ресурсів регіону.

На третьому етапі (аналіз та моніторинг результатів фінансового планування) відбувається спостереження за виконанням фактичного балансу фінансових ресурсів регіону, програм і стратегічних планів розвитку окремих територій та місцевих бюджетів.

Протягом здійснення етапу аналізу соціально-економічного стану регіону створюється робоча група відповідальних за достовірність аналітичного зведення економічної інформації. У нашому випадку це: виявлення факторів, які впливають на інвестиційний розвиток території, визначення рівня прибутковості комунального сектору; збалансування доходів і видатків балансу фінансових ресурсів регіону за допомогою застосування балансового методу; розрахунок показників міжбюджетних трансфертів і розмірів бюджетних витрат на основі нормативного методу.

Для більш ефективного фінансового планування необхідно також застосовувати систему моніторингу соціально-економічного розвитку території. Її головною метою є забезпечення регіональних органів управління повною і достовірною інформацією про рух фінансових ресурсів означеного балансу та результативність його виконання.

На етапі контролю за результатами фінансового планування виконавці складають звіт про виконання балансу фінансових ресурсів регіону, у якому визначають структурні зміни, які відбувались у процесі його реалізації. Метою цього етапу є оцінка впливу фінансового планування на соціально-економічний розвиток окремих територій.

З нашої точки зору, необхідно щорічно передавати звітність про виконання балансу регіону не лише керівникам відповідних установ, а й представникам громадськості. Так місцеві органи влади можуть використовувати підсумки поданого звіту у процесі складання проектів місцевих бюджетів, розробки програм соціально-економічного розвитку регіону і прогнозів балансу фінансових ресурсів регіону на майбутні періоди.

Доцільно підкреслити, що на четвертому етапі також здійснюється аналіз фактичного виконання місцевих бюджетів, перевіряється реалізація фінансових планів підприємств, установ, організацій, порівнюються отримані показники соціально-економічного стану регіону із попередніми періодами, контролюється виконання фактичного балансу фінансових ресурсів регіону. Це дозволить своєчасно виявити відхилення отриманих результатів від планових і швидко

зреагувати на них. Однак перевірка його виконання повинна відбуватись регулярно у процесі реалізації фактичного фінансового балансу. Виконавці повинні не лише постійно слідкувати за його виконанням, уникаючи відхилень від окреслених планів, але й обговорювати проблеми, які виникають, та вносити пропозиції щодо його удосконалення.

Зауважимо, що подання звіту про його виконання повинне відбуватись від місцевих органів влади, а потім до вищого рівня управління (Міністерства фінансів). Очевидно, що кінцевим результатом цього етапу буде отримання всебічної характеристики стану і пропорцій формування, розподілу і використання територіальних фінансових ресурсів, встановлення оптимальних пропорцій між централізованими та децентралізованими фінансовими ресурсами регіонів за поточний період. Це дозволить виявити резерви зростання доходів регіону та джерела економії його витрат.

Отже, пропонуємо для ідентифікації фінансових можливостей розробити механізм фінансового планування розвитку територій, який міститиме етапи (етап прогнозування; поточного планування розвитку; етап аналізу і моніторингу соціально-економічного розвитку регіону; етап контролю за результатами фінансового планування).

Запропонований нами механізм фінансового планування дозволить більш ефективно приймати і реалізовувати рішення різного управлінського рівня: на підприємстві, у регіоні чи в країні у довгостроковому періоді. На наш погляд, прийняття і реалізація цих рішень повинні відбуватись лише після прогнозування та поточного планування розвитку окремих територій, а саме – у процесі реалізації прогнозного балансу фінансових ресурсів регіону. Передумовою прийняття оптимальних управлінських рішень є потреба прогресивних змін у підходах до формування усіх видів фінансових планів на територіальному рівні, а особливо – балансу фінансових ресурсів регіону.

Вважаємо, що у процесі реалізації механізму фінансового планування слід удосконалювати процес складання балансу фінансових ресурсів регіону, стратегічного плану, цільової програми його соціально-економічного розвитку. Разом з тим, як уже було сказано, системних змін потребує організація фінансового планування як на території окремих областей, так і території країни загалом.

Список літератури

1. Павлюк К. Фінансові ресурси держави: [Підручник] / К. Павлюк – К. : НІОС, 2009. – 176 с.
2. Юрій С. І. Фінанси : [Навч. посібник] / С. І. Юрій – Тернопіль : Карт-бланш, 2010. – 357 с.
3. Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : [Стат. аспекти] – Тернопіль, 2009. – 451 с.
4. Вакуленко І. М. Статистичне планування на місцевому та регіональному рівнях : [Монографія] / І. М. Вакуленко – Ужгород : Патент, 2009. – 198 с.
5. Беседін В. Ф., Беседін І. В., Дідур С. В. Баланси як головні важелі сталого розвитку економіки : [Навч. посібник] / В. Ф. Беседін, І. В. Беседін, С. В. Дідур – К. : Науковий світ, 2010. – 80 с.
6. Закон України «Про державне прогнозування та розробку програм економічного і соціального розвитку України // Урядовий кур'єр. – 2008. – С. 56-69.
7. Леонідов І. Л. Теоретичні основи ефективності стратегічного планування : [Автореф. дис. ... кан. ек. наук] / І. Л. Леонідов – К., 2004. – 19 с.
8. Вербицький І. С. Концептуальні засади стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіону / І. С. Вербицький // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 8 (74). – С. 156-158.
9. Довбня С. Б., Найдовська А. О. Концептуальні засади формування збалансованої системи планування // Вісник КНУТД. – 2008. – № 5. – С. 134-138.
10. Положенко Д. Б. Державні програми економічного і соціального розвитку та бюджетне планування в умовах трансформації економіки / Д. Б. Положенко // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 1 (42). – С. 12-15.

РЕЗЮМЕ

Демиденко Светлана

Теоретические принципы формирования механизма финансового планирования

Разработан механизм финансового планирования развития территорий как система последовательных действий, которые будут выполняться поэтапно. Предложено определить Высший орган финансового планирования на региональном уровне с целью координирования деятельности всех исполнителей финансового планирования развития территорий.

RESUME

Demydenko Svitlana

Theoretical principles of forming of mechanism of financial planning

There has been worked out the mechanism of the financial planning of development of territories as system of successive actions which will be implemented stage-by-stage. It is suggested to define the Supreme body of the financial planning at regional level with the aim of co-ordination of activity of all performers of the financial planning of development of territories.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2013 р.

ІННОВАЦІЯ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розкривається теоретична сутність інновації як економічної категорії та її особливості її функціонування в аграрному секторі економіки України, а також наводиться авторське визначення термінів «інновація», «агроінновація».

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, агроінновація.

Світове сільське господарство рухається в напрямку посилення наукоємності продукції, що виробляється, і досвід світового економічного розвитку підтверджує, що розширене відтворення здійснюється завдяки інноваціям. Це особливо наочно прослідковується на прикладі економічно розвинених країн, які, підтримуючи баланс внутрішнього ринку продовольства за попитом та пропозицією, розв'язуючи завдання проникнення на ведучі світові ринки, упроваджують інновації, які сприяють модернізації та структурній перебудові економіки країни, підвищенню конкурентоспроможності та ефективності виробництва.

Ринкові трансформації аграрного сектору економіки України зумовлюють необхідність формування складної багаторівневої й багатоструктурної господарської системи, здатної підлаштовуватися та інтегруватися під умови, що об'єктивно складаються й постійно видозмінюються як усередині аграрного сектору, так і в інших галузях народного господарства. Тому для України необхідно ставити й послідовно вирішувати завдання інноваційного розвитку аграрного підкомплексу.

Президент України Віктор Янукович у своїх виступах неодноразово зазначав, що аграрний сектор є перспективним сектором інвестування в економіку України, що зумовлено зростанням цін на продукти харчування у світі, і Україна має величезні перспективи для підвищення сільгоспвиробництва.

Так на урочистому зібранні з нагоди дня працівника сільського господарства голова держави наголосив, що «рівень розвитку українського аграрного виробничого сектору визначає продовольчу безпеку країни, суттєво впливає на сталий розвиток економіки, формує експортний потенціал України. значний аграрний потенціал України визначається природною родючістю нашої землі, що є однією з найкращих у світі.

Ми повинні сформувати конкурентоспроможний агропромисловий комплекс, який дозволить Україні поєднати провідні місця на світових продовольчих ринках та гідно відповісти на глобальні виклики сьогодення. Для цього уряду й місцевій владі слід приділяти більше уваги залученню приватного інвестиційного капіталу, у тому числі «...для реалізації інноваційних проектів в аграрній сфері» [3].

Виконати поставлені завдання можливо при правильному підході до системи управління виробництвом, широкому впровадженні сучасних досягнень науки (інноваційний підхід). Саме тому в сучасній світовій та вітчизняній економічній науці

велике значення відводиться пошуку інноваційних методів, механізмів і заходів, що забезпечують найбільш ефективне, раціональне використання природних і виробничих ресурсів України загалом, а також сприяють підвищенню стійкості розвитку галузей аграрного сектору економіки. Тому питання уточнення сутності та змісту інноваційної діяльності, пошуку шляхів вирішення організації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України вимагають комплексного вивчення, узагальнення та критичного переосмислення сформованої практики інноваційної діяльності, що й обумовлює актуальність обраної тематики дослідження.

Проблеми управління інноваціями, організації інноваційної діяльності, вибору методів і побудови механізмів інноваційного розвитку підприємств різних галузей, починаючи з другої половини ХХ століття, знаходяться в центрі уваги економічної науки.

Вивчення інноваційної активності, умов організації та управління інноваційною діяльністю аграрних підприємств є одним із найбільш значущих наукових завдань як для вітчизняних, так і для зарубіжних вчених і практиків. Серед зарубіжних дослідників, які вивчали вплив інновацій на різні галузі економіки, слід назвати: Л. Абалкіна, І. Ансоффа, В. Василенко, Є. Добриніна, А. Дамодаран, П. Друкера, В. Ойкена, Р. Такера, А. Топіліна, А. Файоля, Р. Фатхутдінова, У. Шарпа, Ф. Шакірова, А. Шеремета, Й. Шумпетера та ін.

На формування концепції інноваційного розвитку в аграрній сфері України значно вплинули дослідження провідних вітчизняних вчених, таких, як В. Г. Андрійчук, А. П. Гайдуцький, О. І. Дацій, Л. В. Дейнеко, М. В. Зубець, М. І. Кісіль, М. Ю. Коденська, М. Х. Корецький, М. Ф. Кропивко, М. І. Крупка, М. Й. Малік, Г. М. Підлісецький, М. А. Садиков, А. В. Чупіс, О. М. Шестопись, В. В. Юрчишин, О. І. Яновська та інші.

Метою нашого дослідження є уточнення сутності аграрних інновацій та їх особливостей, а для досягнення сформульованої мети були поставлені й вирішені наступні *завдання*: узагальнено загальнонаукові підходи до сутності економічної категорії «інновація», вивчені галузеві особливості та виявлено пріоритетні напрямки інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України.

Вивчення вітчизняних і зарубіжних фахових джерел показало, що інноваційний розвиток будь-якої галузі національної економіки передбачає, перш за все, створення умов для позитивних тенденцій економічної динаміки, яка забезпечує створення й впровадження

інновацій.

Саме слово «інновація» походить від латинського «novatio», що означає «оновлення» (чи «зміна»), та префіксу «in», який перекладається з латинської «у напрямі», якщо ж перекладати дослівно, то «innovatio» – «у напрямку змін» [13].

Англійське слово «innovation» відповідає нашому «введення нового» чи «введення новацій». Із цього випливає, що практичне використання новації з моменту її виробництва та розповсюдження в якості нових продуктів або послуг є нововведенням (інновацією) [26].

У російській мові точного відповідника змісту такого терміну немає. Дослівно це слово означає «нововведення», під яким розуміється новий порядок, новий звичай, новий метод, винахід, нове явище (відкриття). Слово «нововведення» в буквальному сенсі означає процес використання нововведень [6; 22; 24].

Наші власні дослідження [8, с. 70-78], аналіз літератури [11; 12; 18, с. 56-59; 29, с. 77-79; 33] дозволили отримати достатньо велику кількість визначень слова «інновація». Як відомо, раніше поняттю «інновація» передувало поняття «нових комбінацій», введене Й. Шумпетером та запропоноване ним у роботі «Теорія економічного розвитку», і тільки починаючи з 20-х років минулого сторіччя поняття «інновація» в економічній теорії набуло сучасного трактування.

У сучасній літературі поширені два підходи до визначення поняття «інновація»: 1) статичний, де інновація виступає як «інновація-продукт», коли вона подається як результат інноваційного процесу у вигляді нової техніки (продукції), технології, нового методу, що впроваджується на ринку; 2) динамічний, де інновація виступає як «інновація-процес», коли в динаміці розглядається процес, що охоплює дослідження, проектування, розробку, організацію виробництва, комерціалізацію і поширення нових виробів, технологій, принципів замість наявних [9].

Але, на наш погляд, з урахуванням теорії Шумпетера, інновації можна трактувати в трьох аспектах: інновація в широкому значенні – як будь-які зміни, що забезпечують сталий розвиток країни загалом та підвищують конкурентоспроможність суб'єктів господарювання; інновація у більш вузькому значенні – як процес трансформації наукових досягнень у виробництво; інновація у вузькому значенні – як деякий продукт, або результат, впроваджений у господарську практику суб'єктів господарювання.

Отже, не протиставляючи статичний та динамічний підходи й розглядаючи інновацію і як зміну, і як одиничний акт, і як процес, бо кожний підхід має свій сенс у розумінні сутності інновацій як особливого явища відтворювального процесу, ми пропонуємо власне тлумачення поняття «інновації»: це кінцевий результат процесу впровадження нововведень, які спрямовуються на якісне перетворення як виробничої, так і невиробничої сфер із метою отримання певної вигоди: підвищення прибутковості виробництва, скорочення витрат підприємства, зростання продуктивності праці, добробуту працівників, і дозволяють отримати економічний, науково-технологічний, соціальний ефект від впровадження наукових досліджень.

При цьому при будь-якому визначенні значення слова «інновації» слід враховувати її загальну спрямованість на забезпечення суспільного прогресу, підвищення рівня ефективності та рентабельності виробництва, вдосконалення економічно-соціальних

відносин у суспільстві. А визначаючи специфічні особливості доведення інновацій до споживача, прийнято говорити про інноваційну діяльність або інноваційний процес як про процес перетворення знання в інновацію, що проходить наступні стадії: «наука – техніка – виробництво – споживання».

Так основною умовою ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва є розширене відтворення, яке відбувається у взаємодії економічних і природно-біологічних процесів. Тому при управлінні інноваціями потрібно враховувати вимоги не тільки економічних законів, а й законів природи: рівнозначності, незамінності та сукупності життєвих чинників, законів мінімуму, оптимуму й максимуму. К. Тімірязев вказував: «Нигде, быть может, ни в какой другой деятельности не требуется взвешивать столько разнообразных условий успеха, нигде не требуется таких многосторонних сведений, нигде увлечение односторонней точкой зрения не может привести к такой неудаче, как в земледелии» [32].

Інша особливість ефективного сільськогосподарського виробництва полягає в тому, що тут поряд із промисловими засобами виробництва активну участь у відтворювальному процесі беруть живі організми – тварини й рослини. Їхній розвиток підпорядковано дії природних законів і залежить від таких природних факторів, як клімат, погода, тепло, волога, світло й їжа. В. Р. Вільямс писав: «Рослини вимагають для свого процвітання безперервної наявності або безперервного впливу чотирьох груп факторів – світла, тепла, води та поживних речовин за умов безперервної, одночасної та спільної наявності усіх чотирьох факторів у оптимальній кількості при їхній безумовній рівнозначності та незалежності» [2].

Таким чином, інноваційний процес у аграрному секторі становить постійний потік перетворення і реалізацію в господарську практику результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин і кросів птиці, нових або поліпшених продуктів харчування, матеріалів, нових технологій у рослинництві, тваринництві та переробній промисловості, нових добрив та засобів захисту рослин і тварин, нових методів профілактики та лікування тварин і птиці, нових форм організації та управління різними сферами економіки, нових підходів до соціальних послуг, що дозволяють підвищити ефективність виробництва.

Зазвичай у науковій літературі інновації прийнято класифікувати через низку ознак – за ступенем радикальності, значущості в економічному розвитку, підрозділяючи їх на базисні, поліпшувальні та псевдоінновації (раціоналізаторські). Для аграрного сектору економіки прийнято за предметом і сферою застосування вирізняти чотири типи інновацій: селекційно-генетичні; техніко-технологічні та виробничі; організаційно-управлінські та економічні; соціально-екологічні. Із урахуванням специфіки для аграрного сектору економіки притаманний більше перший тип інновацій, який характеризується розведенням нових сортів та гібридів сільськогосподарських рослин, нових порід тварин та кросів птиці, стійких до хвороб, шкідників і несприятливих чинників довкілля [10].

Сутність інноваційного розвитку різних галузей національного господарства не містить принципових розходжень, але саме в агропродовольчій сфері, на відміну від інших, розвиток інновацій відбувається

більш повільно, тому й вимагає особливої уваги. Інноваційні процеси в сільському господарстві мають певні особливості та пов'язані з його специфікою, а саме: наявністю живих організмів, сезонністю та підвищеними ризиками тощо.

До основних особливостей формування та розвитку інноваційного процесу в сільському господарстві слід зарахувати наступні:

- 1) значні відмінності регіонів за природно-кліматичними умовами й спеціалізацією;
- 2) різноманітність видів сільськогосподарської продукції, що виробляється, й продуктів її переробки, істотна різниця в технології вирощування продукції, утримуванні й годівлі тварин;
- 3) різниця в періодах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції;
- 4) наявність різноманітних типів виробництва за різними організаційно-правовими формами, формами власності, розмірами й спеціалізаці;
- 5) залежність технологій виробництва в сільському господарстві від природно-кліматичних умов, віддаленості від постачальників і ринків збуту продукції;
- 6) відосбленість сільгосптоваровиробників, різний соціально-освітній рівень робітників сільського господарства;
- 7) віддаленість від інформаційно-консультаційних служб і організацій, які виробляють і впроваджують науково-технічну продукцію та відсутність чіткого й науково-обґрунтованого організаційно-економічного

механізму передачі досягнень науки товаровиробникам, і, як наслідок, суттєве відставання галузі в освоєнні інновацій [20; 28, с. 29-30].

Янковська О. І. виділяє такі особливості інноваційного процесу в сільському господарстві:

- 1) тривалий процес розробки новацій й залежність від природної зони та клімату;
 - 2) інновації мають, як правило, покращувальний характер;
 - 3) інновації спрямовані на дослідження живих організмів;
 - 4) провідна роль у впровадженні і розповсюдженні інновацій належить науково-дослідним установам [36, с. 54-58; 37, с. 304-308].
- У ґрунтовній праці з історії сільського господарства Федеріко Джованні акцентує увагу ще й на таких особливостях агроінновацій:
- 1) неможливість у певних випадках повного їх привласнення;
 - 2) комплементарний характер аграрних інновацій (дві інновації визначаються як комплементарні, якщо їхнє спільне використання знижує середні витрати на одиницю або зменшує ризики);
 - 3) взаємозв'язок між інноваціями та локальними умовами впровадження;
 - 4) впровадження інновацій є найризикованішим порівняно з іншими галузями економіки [39].
- За предметом і сферою застосування в сільському господарстві доцільно виділяти 8 типів інновацій (табл. 1).

Таблиця 1. Класифікація інновацій за предметом та сферою застосування у сільському господарстві

Ознака класифікації	Вид інновацій
Біологічні	– нові сорти й гібриди сільськогосподарських рослин; – нові породи, типи тварин і птиці.
Технічні	– використання нових видів техніки та обладнання
Технологічні	– нові технології обробки сільськогосподарських культур; – нові технології в тваринництві; – науково обґрунтовані та екологічно обумовлені системи землеробства й тваринництва; – нові ресурсозберігаючі технології виробництва й зберігання сільськогосподарської продукції.
Хімічні	– нові добрива та їхні системи; – нові засоби захисту рослин;
Економічні	– нові форми організації, планування; – нові форми і механізми інноваційного розвитку підприємства
Соціальні	– забезпечення сприятливих умов для життя, праці та відпочинку сільського населення
Управлінські	– нові форми організації й мотивації праці; – нові методи ефективного управління персоналом
Маркетингові	– вихід на нові сегменти ринку; – удосконалення якості продукції та розширення асортименту; – нові канали розподілу продукції

Одже, інноваційні процеси в аграрному секторі економіки мають свою специфіку. Вони характеризуються наявністю регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Аналіз умов і чинників, що впливають на інноваційний розвиток сільського господарства, дозволив поділити їх на негативні (ті, що стримують інноваційний розвиток) і позитивні (ті, що сприяють прискоренню інноваційних процесів).

Умовами й чинниками, що сприяють інноваційному розвитку сільськогосподарського виробництва, є

перехід до ринкового способу господарювання, наявність природних ресурсів, значний науково-освітній потенціал, ємнісний внутрішній продовольчий ринок, можливість виробляти екологічно безпечні, натуральні продукти харчування.

У якості негативних умов слід назвати послаблення наукового потенціалу аграрної науки, своєрідність підходів і методів до управління інноваційними виробничими процесами, необхідність поєднання різних типів інновацій та посилення ролі держави в стимулюванні та просуванні інновацій, високий рівень

ризиків інноваційних процесів в аграрному секторі.

До умов і чинників, що гальмують освоєння інновацій у аграрному секторі економіки, відносяться також стиснення внутрішнього попиту на продовольство, скорочення держпідтримки аграрного сектору й державного фінансування науково-технічних програм, нерозвиненість системи кредитування та високі ставки по кредитах, відсутність інноваційної інфраструктури та державної інноваційної політики й стратегії, недостатній рівень підготовки кадрового персоналу у сфері інноваційного менеджменту.

У рослинництві інноваційні процеси повинні бути спрямовані на збільшення обсягів виробленої рослинної продукції на основі підвищення родючості ґрунту, зростання врожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості продукції; подолання процесів деградації та руйнування природного середовища та екологізацію виробництва; зниження витрат енергоресурсів і зменшення залежності продуктивності рослинництва від природних факторів; підвищення ефективності використання зрошуваних і осушених земель; економію трудових і матеріальних витрат; збереження й поліпшення екології. У зв'язку з цим інноваційна політика в сфері рослинництва повинна будуватися на вдосконаленні методів селекції – створення нових сортів сільськогосподарських культур, що володіють високим продуктивним потенціалом, освоєнні науково обґрунтованих систем землеробства та насінництва.

У сучасних умовах збиткового розвитку тваринництва й різкого спаду обсягів виробництва продукції тваринництва для підвищення виробничого потенціалу галузі важливе значення має використання фізіолого-біологічних інновацій, досягнення вітчизняної та світової селекції, що відображають найважливіші напрямки удосконалення селекційно-генетичного потенціалу, від якого безпосередньо залежить рівень продуктивності тварин, ефективне використання кормових ресурсів, освоєння ресурсозберігаючих технологій, спрямованих на підвищення рівня інтенсивності та ефективності виробництва.

Одним із основних напрямків розвитку інновацій у тваринництві є біотехнологічні системи розведення тварин із використанням методів генної та клітинної інженерії, спрямовані на створення та використання нових типів трансгенних тварин із поліпшеними якостями продуктивності, стійкими до захворювань. Не менш важливе значення в розвитку інноваційного процесу в тваринництві належить технологічним інноваціям, які пов'язані з індустріалізацією виробництва, механізацією та автоматизацією виробничих процесів, модернізацією та технічним переозброєнням виробництва, освоєнням наукоємних технологій, зростанням продуктивності праці, які зумовлюють рівень і ефективність виробництва продукції тваринництва [21, с. 8-13].

Досліджуючи термінологічні суперечності стосовно інноваційної діяльності в аграрній сфері та враховуючи специфіку останньої, адже перехід на інноваційну модель розвитку пов'язаний із проблемами, «...невідкладне розв'язання яких сприятиме виведенню економіки країни з глибокої кризи, забезпечить входження до світового співтовариства» [14, с. 115], наведемо відомі визначення терміну «інновації» у аграрному секторі.

Так, на думку Горбунова В. С., «специфіка

застосування основних понять теорії інновацій до сільського господарства полягає у вплетанні її технологічних процесів у процеси, що відбуваються в довіллі, в участі у виробництві живих організмів, які можуть також бути об'єктами інновацій» [5, с. 11].

Кот О. В. розглядає агроінновації як «...системні впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідницької роботи, що призводять до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків між біосферою та техносферою, а також поліпшують стан довкілля» [16, с. 30, 32-37].

Янковська О. І. визначає сутність агроінновацій як «...кінцевий результат впровадження новації у галузі сільського господарства (сортів рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, технологій вирощування тощо), який призвів до отримання економічного, соціального, екологічного та інших видів ефекту» [37, с. 304-308].

Із її думками перегукуються погляди Кравченка Н. П., який вважає, що агроінновація – це «...кінцевий результат впровадження нової або вдосконаленої продукції (послуги), техніки, технології, сорту, породи, організації виробництва, системи його управління з метою отримання різних видів ефекту й забезпечення процесу розширеного відтворення» [17, с. 14].

На думку О. В. Попової, «агроінновація – це інновація, яка зачіпає безпосередньо (або опосередковано, в межах технологічного ланцюга) процеси, учасниками яких є людина, машина (обладнання, інструмент тощо) та компонент навколишнього середовища (тварина, рослина тощо), існування яких у природному середовищі (без участі людини) неможливе або можливе з втратою базових функціональних характеристик» [25].

Ю. В. Бухвостов визначає агроінновацію «як результат праці, отриманий завдяки застосуванню нових наукових знань, що перетворюють процес функціонування та розвитку виробничо-господарської системи АПК у напрямі підвищення її ефективності, стійкості та системної якості відносин» [1, с. 7].

Узагальнюючи вищевказані точки зору, ми пропонуємо власне визначення агроінновації, під якою слід розуміти кінцевий результат впровадження новації у галузі сільського господарства або структурні перетворення в аграрній сфері, які стосуються техніки, технології, організації виробництва, екології, а також соціальної сфери села, який призвів до отримання економічного, соціального, екологічного та інших видів ефекту й метою якого є одержання різних видів ефектів на основі задоволення певних соціальних потреб та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Висновки. В умовах спрямованості України у світове господарство, необхідності переоснащення галузі, нарощування обсягів виробництва та рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції одним із перспективних напрямів розвитку аграрних підприємств України є використання інноваційних підходів до здійснення господарської діяльності. Розвиток аграрної сфери повинен забезпечуватися «...шляхом інноваційно-інвестиційного зміцнення матеріально-технічної бази аграрного сектору, впровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій» [7].

Саме тому, до стратегічних пріоритетів у розвитку інноваційних процесів в аграрному секторі економіки України слід зарахувати:

– технологічне переоснащення аграрних підприємств

- та формування організаційно-економічного механізму функціонування аграрного сектору економіки на інноваційній основі;
- енерго- і ресурсозберігаючі технології виробництва, зберігання та переробки продукції;
- відтворення родючості ґрунтів, запобігання всім видам їхньої деградації, розробка адаптивних технологій агроєкосистем та агроландшафтів;
- розвиток та відпрацювання технологій органічного землеробства;
- створення сучасної системи інформаційного та інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності;
- розробка державної інноваційної політики та стратегії на всеукраїнському та регіональному рівнях та посилення ролі державних і регіональних установ в активізації інноваційної діяльності;
- удосконалення системи підготовки кадрів в області

інноваційної діяльності, що забезпечують підвищення інноваційної активності організацій та комерціалізацію результатів наукових досліджень.

Наголошуючи на важливості зазначеної проблеми, хотілось би навести слова міністра аграрної політики та продовольства Микола Присяжнюка під час відкриття XXIV Міжнародної агропромислової виставки-ярмарку «Агро-2012», який, репрезентуючи Стратегію розвитку аграрного сектору економіки України до 2020 року, зазначив: «Перед аграрним сектором України ми ставимо непрості, але амбітні завдання. І будемо максимально працювати над тим, аби українське сільське господарство не тільки повністю забезпечувало країну якісним та доступним продовольством, а й брало активну участь у вирішенні світової проблеми голоду. Адже Україна має колосальний сільськогосподарський потенціал, який ми зобов'язані розвинути та наростити вдвічі» [19].

Список літератури

1. Бухвостов Ю. В. Детерминирующее воздействие инвестиций на формирование экономики инновационного типа (на примере аграрного сектора): автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Ю. В. Бухвостов. – Москва, 2009. – 26 с. – С. 7.
2. Вильямс В. Р. Травопольная система земледелия: Собр. соч. / Вильямс В. Р. – М. : Сельхозгиз, 1951. – Т. VII. – 244 с.
3. Виступ Президента України Віктора Януковича на урочистому зібранні з нагоди Дня працівника сільського господарства [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.partyofregions.org.ua/ua/news/blog/50a5069c3fcd0551d0002c1>
4. Вопросы методологии управления инновационными процессами в АПК [Електронний ресурс] / Попова О. В. // Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – №1. – Режим доступу: http://bali.ostu.ru/umc/zj2007_1.php
5. Горбунов В. С. Методология и модели управления инновационным развитием сельского хозяйства: автореф. дис. на соискание наук. степени доктора эконом. наук: спец. 08. 00. 05 «Экономика и управление народным хозяйством (АПК и сельское хозяйство)» / В. С. Горбунов. – Саратов, 2011. – 27 с. – С. 11.
6. Даль В. И. Толковый словарь русского языка. Современная версия / В. И. Даль – М. : Изд-во «ЭКСМО-Пресс», 2001. – 736 с.
7. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року / Кабінет Міністрів України. – Постанова від 19 вересня 2007 р. № 1158 – С. 6.
8. Донець О. В. Інновації: теоретичне визначення та економічна сутність / О. В. Донець – Сімферополь: ПФ НУБіП України «КАТУ», 2010 – С. 70-78. – (Економічні науки) / (Наукові праці ПФ НУБіП України «КАТУ»; випуск 132).
9. Знаменський І. О. Сучасні підходи до визначення сутності інновацій [Електронний ресурс] / І. О. Знаменський – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2008oktlnet_tezi/znamensky.php
10. Иванов В. А. Сущность, классификация инноваций и их специфика аграрном секторе [Електронний ресурс] / Иванов В. А. – Режим доступу: <http://koet.syktsu.ru/vestnik/2007/2007-1/3.htm>
11. Инновационный менеджмент: [учебник для вузов] / [С. Д. Ильенкова, Л. М. Гохберг, С. Ю. Ягудин и др.]; под. ред. проф. С. Д. Ильенковой. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 343 с.
12. Инновационный менеджмент: [учебник] / под ред. проф. В. А. Швандара, проф. В. Я. Горфинкеля. – М. : Вузовский учебник, 2005. – 382 с.
13. Інновація – Википедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>
14. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: [монографія] / Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с. – С. 115.
15. Кот О. В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О. В. Кот // Проблеми науки. – 2008. – №9. – С. 30, 32-37.
16. Кравченко Н. П. Обоснование приоритетных инноваций в растениеводстве и оценка их эффективности (теория, методология, практика): автореф. дис. на соискание наук. степени доктора эконом. наук: спец. 08. 00. 05 «Экономика и управление народным хозяйством: экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (АПК и сельское хозяйство)» / Н. П. Кравченко. – Майкоп, 2011. – 45 с. – С. 14.
17. Кулагин А. С. Немного о термине «инновация» / А. С. Кулагин // Инновации. – 2004. – №7. – С. 56-59.
18. Микола Присяжнюк представив Віктору Януковичу стратегію розвитку аграрного сектору України до 2020 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/1345>
19. Міжуй А. С. Інноваційна діяльність в сільському господарстві [Електронний ресурс] / А. С. Міжуй – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/27_NNM_2011/Economics/4_93021.doc.htm
20. Оглоблин Е. Научно-технический прогресс в сельском хозяйстве / Оглоблин Е., Санду И. // АПК: Экономика, управление. – 2001. – № 2. – С. 8-13.
21. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. – М. : Азбуковник, 2001. – 944 с.
22. Особливості інновацій в сільському господарстві [Електронний ресурс] / О. І. Янківська // Економіка. Управління. Інновації: електронне наукове фахове видання. – 2010. – №2 (4). – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2010_2/10ya0iic.pdf
23. Понятие инновации [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.inventech.ru/lib/predpr/predpr0052/>
24. Попова О. В. Вопросы методологии управления инновационными процессами в АПК [Електронний ресурс] / О. В. Попова – Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – №1. – Режим доступу: http://bali.ostu.ru/umc/zj2007_1.php
25. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
26. Садиков М. А. Управління інноваційними процесами в аграрній сфері АПК: автореф. дис. на соиск. науч. степ. д-ра екон. наук: спец.

08.02.03 / М. А. Садигов. – К., 2002. – 30 с.

27. Саранчук Г. М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності / Г. М. Саранчук // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 29-30.
28. Степаненко Д. М. Класифікація інновацій і її стандартизація / Д. М. Степаненко // Інновації. – 2004. – № 7. – С. 77-79.
29. Сучасні підходи до визначення сутності інновацій [Електронний ресурс] / Знаменський І. О. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2008oktlnet_tezi/znamensky.php
30. Сущность, классификация инноваций и их специфика аграрном секторе [Електронний ресурс] / Иванов В. А. – Режим доступу: <http://koet.syktu.ru/vestnik/2007/2007-1/3.htm>
31. Тимирязев К. А. Земледелие и физиология растений: [избр. лекции и речи] / К. А. Тимирязев – М. : Сельхозгиз, 1957. – 368 с.
32. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент: [учебник для вузов.] / Р. А. Фатхутдинов – [5-е изд.]. – СПб. : Питер, 2005. – 448 с.
33. Чабан В. Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору / В. Г. Чабан // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 68.
34. Шквиря Н. О. Особливості інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств / Н. О. Шквиря // Держава та регіони. – 2007. – № 6. – С. 216.
35. Янковська О. І. Інноваційний процес у сільському господарстві / О. І. Янковська // Наука й економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – 2009. – Т. 2, № 4 (16). – С. 54, 55-58.
36. Янковська О. І. Особливості інновацій в сільському господарстві / О. І. Янковська: матеріали Всеукр. заочн. наук.-практ. конф. [«Економіка ХХІ століття: виклики та проблеми»], (Ужгород, лист. 2009 р.) / [ред. кол. Ф. Г. Ващук] / М-во освіти і науки, Закарп. держ. ун-т. – Ужгород : ЗабДУ, 2010. – С. 304-308.
37. Federico G. Feeding the world – an economic history 1800-2000 by Giovanni Federico, 2005. – 338 p. – P. 103.
38. Feeding the world – an economic history 1800-2000 by Giovanni Federico, 2005. – 338 p. – P. 103.

РЕЗЮМЕ

Донец Олег

Інновація і її особливості в аграрному секторі економіки України

В статті розкривається теоретична сутність інновації як економічної категорії і її особливості в аграрному секторі економіки України, а також пропонується авторське визначення термінів «інновація», «агроінновація».

RESUME

Donets Oleg

The essence of economical category "innovation" and its characteristics in the agricultural sector of economy of Ukraine

The article reveals the theoretical essence of innovation as an economic category and its features in the agricultural sector of Ukraine. There has also been provided the author's definition of the terms "innovation" and "agrarian innovation".

Стаття надійшла до редакції 03.03.2013 р.

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ MARKAL/TIMES МОДЕЛЕЙ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ ТА АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМ

Досліджено можливості використання економіко-математичних оптимізаційних MARKAL/TIMES моделей для моделювання, прогнозування та аналізу розвитку муніципальних, національних, регіональних і глобальних енергетичних систем. Показано, що провідні організації світу широко використовують такого типу моделі для науково-практичного обґрунтування та визначення головних стратегічних напрямів економічної, енергетичної та екологічної політик, спрямованих на забезпечення сталого енергетичного розвитку. Досліджено вагому роль практичного використання вітчизняної моделі «TIMES-Україна» при розв'язанні подібних задач, а також визначено перспективні напрями її використання з метою надання наукової та експертної підтримки процесу реформування державної економічної, енергетичної та екологічної політик.

Ключові слова: моделювання, прогнозування, аналіз, енергетична система, MARKAL, TIMES, модель «TIMES-Україна».

Практичне значення використання економіко-математичного інструментарію для дослідження задач моделювання, прогнозування та аналізу розвитку економіки та окремих її секторів, особливо паливно-енергетичного комплексу, значної актуальності набуло після першої нафтової кризи (1973 р.), коли ОПЕК, до складу якої входили всі арабські країни-члени ОПЕК, а також Єгипет і Сирія, заявила, що вона не буде поставляти нафту країнам, що підтримали Ізраїль у конфлікті з Сирією та Єгиптом. Це стосувалось передусім США та їхніх союзників у Західній Європі. Упродовж наступного року ціна на нафту збільшилась із трьох до дванадцяти доларів за барель. Нафтова криза 1973 року була першою енергетичною кризою й донині вважається найбільшою. ОПЕК зменшила обсяги видобутку нафти не тільки для того, щоб вплинути на світові ціни на свою користь. Головне завдання цієї акції полягало у створенні політичного тиску на світову спільноту з метою зменшення підтримки Ізраїлю з боку західних країн.

Після таких подій у політиків, науковців, експертів постали питання щодо причин виникнення кризи, можливих її наслідків і заходів для попередження таких ситуацій у майбутньому.

Системні дослідження, що проводилися в енергетиці до кінця 60-х років минулого сторіччя, не могли здолати органічного протиріччя між науково обґрунтованим системним підходом та недосконалістю обчислювального апарату, що виконувався «ручним розрахунком». Таке протиріччя істотно звужувало можливості науково-практичних напрацювань, особливо це позначалося на вивченні ієрархічних властивостей енергетичної системи, особливостей транспортування енергоресурсів, дослідженнях при неповній початковій інформації в оптимізаційних задачах тощо. В області економіко-математичних досліджень за цей період були розроблені основні теоретичні положення та перші міжгалузеві баланси і моделі лінійного програмування.

Широке впровадження обчислювальних машин на початку 70-х років дозволило зосередити економіко-математичні дослідження вже на розробці оптимізаційних задач та їх практичному застосуванню до задач планування, в тому числі розвитку енергетики.

Це дозволило досягти значного прогресу у розробці економіко-математичних моделей великої розмірності і спеціалізованих систем моделювання.

Починаючи з 1985р. було запропоновано низку систем моделювання високого класу, найбільш відомими серед яких є MPL (мова математичного програмування), LINGO (мови моделювання та реалізації лінійного, нелінійного та цілочисельного програмування), AMPL (мова моделювання задач математичного програмування), GAMS (загальна система алгебраїчного моделювання). Ці системи були розроблені з метою компактного представлення великих і комплексних моделей мовами програмування високого рівня. Це дозволило відносно просто і безпечно робити зміни в описах моделі, записувати в простих формах оператори алгебраїчних зв'язків, виконувати опис моделі, що не залежить від алгоритмів розв'язання.

На базі таких систем почалося створення так званих генераторів моделей — програмних надбудов, призначених для розробки типових моделей одного класу зі стандартними властивостями параметрів, та додаткових системних (операційних) оболонок для управління ними. Необхідність у розробці останніх обумовлена зацікавленістю складним програмним продуктом дослідниками із прикладних галузей, які не володіли знаннями в області програмування.

Одним з найбільш відомих прикладів таких генераторів є генератор математичної оптимізаційної моделі MARKAL (MARKet ALlocation) [1]. Перша версія цього генератора була розроблена у 1983 році в межах Програми системного аналізу енергетичних технологій (ETSAP) [1] на замовлення Міжнародного енергетичного агентства (MEA) спільно з Брукгавенською національною лабораторією (США) та Науковим центром Юліх (Німеччина). Побудована за допомогою генератора MARKAL, модель призначалася для визначення оптимальної, з економічної та екологічної точок зору, системи енергопостачання на національному, регіональному та локальному рівнях. Як база для цілої серії наступних модельних розробок, на сьогодні MARKAL є одним з найпоширеніших генераторів енергетичних моделей.

Перед тим, у 70-х роках XX століття, на замовлення

Європейської Комісії розроблялася квазідинамічна оптимізаційна модель енергетичних потоків *EFOM* (Energy Flow Optimisation Model) [2], яка інтенсивно використовується до сьогодні. Ця лінійна оптимізаційна модель описує енергетичні потоки від видобутку первинних видів енергії до постачання їх секторам кінцевого споживання, у тому вигляді, що їм необхідно. *EFOM* описує структуру енергетичної системи за допомогою орієнтованого графу (вузлів та орієнтованих зв'язків між ними). Зв'язки описують потоки енергії (матеріалів), вузли – умовні об'єкти, де енергетичні та матеріальні потоки зустрічаються та трансформуються. Дослідження з використанням *EFOM* проводилися у всіх країнах ЄС, а також у Росії, Мексиці, Китаї та інших країнах.

Результатом продовження досліджень у межах програми ETSAP стала розробка модельного генератора *TIMES* (The Integrated MARKAL-EFOM System) [1], за допомогою якого створювалися динамічні лінійні оптимізаційні моделі з цільовою функцією мінімізації зведених витрат енергосистеми при обмеженнях на річні або кумулятивні (наростаючим підсумком) викиди парникових газів. На той час, завдяки поєднанню *MARKAL* і *EFOM* моделей, значно розширились можливості проведення досліджень, що не могли бути зроблені окремо цими моделями. З 2000 року генератор *MARKAL* був оновлений і з того часу його та *TIMES* можна вважати рівноцінними генераторами математичних оптимізаційних моделей енергетичних систем, хоча *TIMES* має деякі переваги, оскільки нові його версії з розширеними можливостями дослідження випускаються майже кожного кварталу.

На сьогодні програма ETSAP функціонує як командний консорціум з більш як 70 країнами світу, які активно співпрацюють з метою створення, підтримки і розширення міжнародних можливостей з дослідження та аналізу енергетичних, економічних, технологічних питань, а також питань покращення довкілля. Національні команди працюють, як правило, з *MARKAL/TIMES* моделями, що дозволяє сумісно розробляти довгострокові сценарії розвитку енергетики та скорочення викидів парникових газів, а також проводити дослідження на локальному, національному, міждержавному, регіональному, глобальному рівнях з енергетичних та екологічних питань.

За статутом ETSAP збирається двічі на рік для обміну досвідом, обговорення шляхів поліпшення інструментів аналізу і спільної діяльності. Як правило, одна з цих зустрічей проходить сумісно з Міжнародним енергетичним семінаром (International Energy Workshop, IEW), що є неформальною мережею науковців, дослідження яких стосуються аналізу і моделювання розвитку світової енергетики. На зборах ETSAP також можуть брати участь групи дослідників з країн, що не входять до консорціуму. Це дає їм змогу переймати досвід, представляти і обговорювати свої результати в частині моделювання, прогнозування та оптимізації розвитку енергетичних систем. На сьогодні так діють представники України з ДУ «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України» (ІЕП НАН України), які щорічно з 2009 року представляють на зборах ETSAP свої результати з розробки, вдосконалення і розширення моделі «*TIMES-Україна*» [3], а також результатів моделювання та прогнозування розвитку енергетичної системи України [4-7].

Метою статті є дослідження практичного

застосування моделей типу *MARKAL/TIMES*, зокрема, моделі «*TIMES-Україна*», що використовуються для науково-теоретичного обґрунтування та визначення головних стратегічних напрямів економічної, енергетичної та екологічної політик ефективного та низьковуглецевого розвитку муніципальних, національних, регіональних і глобальних енергетичних систем, а також оцінки соціально-економічних і кліматичних наслідків їх запровадження. Завданням статті є визначення перспективних напрямів використання цього типу моделей в Україні для розв'язання різного роду задач моделювання, прогнозування та аналізу шляхів розвитку енергетики країни.

Європейська практика. *MARKAL/TIMES* моделі розроблені та ефективно використані у великій кількості масштабних науково-обґрунтованих досліджень, серед яких:

- *Перспективи енергетичних технологій – сценарії та стратегії до 2050 р. (MEA)* [8]. Ця робота була проведена в межах досліджень MEA і репрезентує оновлені сценарії від сьогодні до 2050 року розвитку нових енергетичних технологій у найбільш важливих і ключових галузях різних регіонів світу. Робота дозволяє сфокусуватись на напрямках фінансування енергетики в досягненні енергетичних змін та підкреслює їх важливість; розглядає наслідки сценаріїв енергетичної безпеки і показує шляхи прискорення впровадження низьковуглецевих технологій, необхідних для вирішення проблем зміни клімату; надає дорожні карти і вказує на шляхи подолання наявних бар'єрів, що заважають інтенсивно впроваджувати екологічно чисті технології. У межах цієї роботи використовувалися *MARKAL/TIMES* моделі Китаю, ОЕСР, Європи, Сполучених Штатів та окремих країн.
- «*Біла книга*» (Державний департамент торгівлі і промисловості Великобританії) [9]. «*Біла книга*» є всеосяжним та інтегрованим пакетом заходів, який пропонує значне посилення безпеки постачання енергоресурсів у Великобританію, визначає амбітні цілі щодо скорочення викидів вуглецю, як у Великобританії, так і в усьому світі. При розробці цього документа використовувалась «*UK MARKAL-Masgo*» – модель, розроблена Центром енергетичних досліджень Великобританії.
- *Нові енергетичні екстерналії для сталого розвитку (NEEDS)* [10]. Метою проекту була оцінка витрат і вигод енергетичної політики, яку на той час проводив Європейський Союз, та перспектив розвитку енергетичних систем як індивідуально для країн ЄС і деяких інших країн Європи, так для всієї Європи загалом. У межах проекту була розроблена мульти-регіональна пан-європейська *TIMES* модель (PET модель) з детальним репрезентуванням енергетичних потоків між країнами та зовнішніми постачальниками або споживачами енергії.
- «*Моніторинг та оцінка реалізації Директив щодо відновлюваних джерел енергії в ЄС-27 до 2020 року та розробка рекомендацій*» (*RES2020*) [11]. Проект становив аналіз тодішньої ситуації в реалізації відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), визначення майбутніх варіантів політики та заходів, спрямованих на інтенсифікацію використання ВДЕ, визначення конкретних цілей із використання ВДЕ, а також вивчення наслідків після досягнення цих

- цілей в усій європейській економіці. У цьому проекті використовувалась PЕT модель, однак вона була вдосконала шляхом розробки нових прогнозів щодо попиту з боку країн, що моделювались; додано нові й більш детальні технології та процеси в попиті і пропозиції ВДЕ; більш детально репрезентовано технології виробництва електроенергії з ВДЕ та додані обмеження, пов'язані з наявністю ВДЕ в країнах.
- *Дослідження, методологія і технології ефективного розвитку загальноєвропейської інфраструктурної мережі для сприяння досягненню надійного, конкурентоспроможного і сталого електропостачання (REALISEGRID)* [12]. Проект складається з п'яти основних компонентів, одним з яких є розробка довгострокових сценаріїв для європейських енергосистем з використанням цілої низки TIMES моделей, зокрема пан-європейської TIMES моделі. Комплекс моделей дозволяє проводити аналіз сценаріїв розвитку енергетики ЄС, з урахуванням електричної та газової інфраструктур, а також проводити дослідження впливу різних політичних і соціально-економічних сценарних подій на електроенергетичні та газові потоки між європейськими країнами.
 - *Ризики доступності енергії: основні коридори для безпечного постачання енергоресурсів у Європу (REACCESS)* [13]. Основними цілями проекту, зокрема, були аналіз політики країн-членів ЄС і досягнення цільових показників щодо імпорту енергоносіїв; оцінка технічних, економічних і екологічних особливостей нинішнього і майбутніх енергетичних коридорів всередині Європи і між Європою та іншими регіонами світу; визначення для 27 членів ЄС основних енергетичних коридорів постачання первинних і вторинних енергоресурсів. Крім того, однією з цілей було введення енергетичних коридорів у пан-європейську TIMES модель і проведення за допомогою оновленої PЕT моделі аналізу сценаріїв, зокрема, щодо визначення енергетичних потреб, імпорту енергоресурсів, упровадження покращеної політики в галузі енергоефективності, впровадження джерел енергії і розвиток ВДЕ задля досягнення цільових екологічних показників ЄС в 2030-2050 рр. .
- Світова практика.* Окрім досліджень у ЄС, моделі, розроблені за допомогою MARKAL/TIMES генераторів, використовуються ще для багатьох задач, наприклад:
- Адміністрацією енергетичної інформації (АЕІ) США і МЕА сумісно використовують Систему аналізу глобальних енергетичних ринків (SAGE, версія MARKAL) для дослідження можливих варіантів розвитку енергоринків.
 - Європейська угода з розробок у галузі термоядерного синтезу (ЕFDA) використовує модель TIMES для оцінки потенціалу термоядерних станцій.
 - За допомогою інтегрованої моделі оцінки TIMES (TIAM), що є мульти-регіональною моделлю усього світу, ЕTSAP робить внесок у дослідження сценаріїв політики щодо зміни клімату і його стабілізації.
 - Інститут Пола Шеррера (Швейцарія) використовує глобальну модель MARKAL-Масго для вивчення питань поширення інновацій.
 - Функціонування системи дозволів на викиди і торгівля енергією між канадськими провінціями досліджується за допомогою мульти-регіональної MARKAL-моделі.
 - Оцінка можливостей досягнення цілей Акту по чистому повітрю у північно-східних штатах США базується на мульти-регіональній MARKAL-моделі.
 - Міжнародний проект із моделювання енергетичних систем скандинавських країн задля визначення спільних дій зі зниження викидів CO2 і розвитку транскордонної торгівлі енергією використовує MARKAL-модель цього регіону.
 - У проекті «Потенціал ринкового розвитку південно-східної Європи», що фінансується USAID (США), використовує MARKAL-моделі відповідних країн.
 - Вивчення потенційних взаємозв'язків деяких країн південно-східної Азії, за сприяння AUSAID, базуються на MARKAL-моделях.
 - Моделі TIMES 14 держав використовуються для визначення можливих варіантів постачання і взаємних енергетичних з'єднань у південноафриканському регіоні.
 - У Німеччині за допомогою TIMES моделі вивчаються питання розвитку електропостачальної промисловості і зниження викидів CO2.
 - Спільне впровадження заходів зі скорочення викидів CO2 між Швейцарією і Колумбією вивчається за допомогою TIMES моделі.
 - Проект «Ендогенне навчання технологічного кластерного прогресу» (єдиний Європейський регіон, модель MARKAL-Matter)
 - Європейський проект «Дематеріалізація: інжиніринг інтегрованих енергетичних і матеріальних систем для зменшення викидів парникових газів» використовує модель MARKAL-MATTER-EU.
 - Розробка стратегії скорочення викидів CO2 і роль атомної енергії в Японії. досліджується за допомогою MARKAL моделі.
 - У Бельгії для оцінки другорядних екологічних (SOx, NOx, VOC, PM) вигод від політики скорочення викидів парникових газів, а також аналізу наслідків відкриття ринків електроенергії використовуються MARKAL-моделі.
- Однією з найбільш відомих на сьогодні є глобальна модель TIAM-WORLD (The TIMES Integrated Assessment Model) [14], яка є мульти-регіональною моделлю з можливістю використання стохастичних параметрів і об'єднує 16 регіонів світу: AFR (Африка), AUS (Австралія, Нова Зеландія, Океанія), CAC (Центральна Азія і Кавказ), CAN (Канада), CHI (Китай), CSA (Центральна і Південна Америка), IND (Індія), JPN (Японія), MEA (Близький Схід), MEX (Мексика), ODA (Інші країни Азії), OEE (Інші країни східної Європи), RUS (Росія), SKO (Південна Корея), USA (США), EUR (27 країн Європейського Союзу + Ісландія, Норвегія і Швейцарія). У TIAM-WORLD існує можливість виділення окремої країни від її регіону і представлення її в якості окремого регіону.
- Модель TIAM-WORLD містить докладні описи більше тисячі технологій і ста товарів у кожному регіоні, які логічно взаємопов'язані в єдину енергетичну систему через ланцюг процесів з перетворення, транспортування, розподілу енергоресурсів і надання енергетичних послуг кінцевим споживачам. Наявний також кліматичний модуль, що дозволяє моделювати і розраховувати наслідки від зміни глобальної середньої температури, проводити аналіз міжнародної торгівлі енергоресурсами та квотами на викиди парникових газів.
- Серед локальних (муніципальних) моделей можна

виділити наступні:

- модель муніципальної системи управління відходами WAMM (Waste Management MARKAL Model) для міста Базилката (Південна Італія) [15];
- модель Torino-City типу MARKAL для розробки Майстер-плану енергозабезпечення міста Турин (Північна Італія) [16];
- MARKAL модель міста Гетеборг (Швеція), що використовувалась для розробки Енергетичного плану міста [16];
- MARKAL модель міста Мангейм (Німеччина), що використовувалась для розробки Плану енергозабезпечення міста [16];
- модель NYC MARKAL що використовувалась для розробки Плану розвитку міста Нью-Йорк (США) до 2030 року [17].

Моделі типу MARKAL/TIMES відповідають методичним рекомендаціям міжнародних організацій з розробки енергетичних та екологічних прогнозів, зокрема рекомендацій секретаріату Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату щодо розробки національних повідомлень.

Модель «TIMES-Україна». Модель «TIMES-Україна» [3], за нашої участі, була розроблена в межах науково-технічних проектів НАН України в 2006-2008 роках. Модель побудована з урахуванням чинних державних статистичних класифікаторів і базується на звітних формах державних статистичних спостережень з пографією деталізацією. Крім того, була використана статистична інформація міністерств та відомств, приватних енергетичних компаній, громадських організацій, а також МЕА, АЕІ США, British Petroleum та ін.

Україна в моделі представлена єдиним регіоном з міжнародною торгівлею енергоресурсами за всією номенклатурою енергоресурсів та деякими видами промислової продукції, яка розділена окремими процесами за регіонами — торгівля з країнами Європейського Союзу, Росією та іншими країнами світу. Базовим роком є 2005, проте основні показники щодо видобутку, перетворення і споживання енергоресурсів відкалібровані за 2006-2011 роками. Модель дозволяє ефективно вирішувати задачі аналізу, моделювання і прогнозування можливих шляхів розвитку енергетики України за великим спектром сценаріїв.

Енергетична система України розділена в моделі на сім секторів: сектор постачання енергоресурсів; сектор виробництва і постачання електроенергії та тепла; промисловість; населення; комерційний і бюджетний сектори; транспорт; сільське господарство. Ці сектори забезпечують видобуток, переробку, транспортування, постачання енергоресурсів та надання енергетичних послуг для задоволення потреб кінцевих споживачів. Структура цих попитів є різною і залежить від характеру потреб кожної категорії споживачів. У моделі «TIMES-Україна» налічується близько 1600 технологій, більше 720 енергоресурсів, матеріалів, попитів тощо, майже 220 обмежень, що задають умови розрахунку математичної моделі. На сьогодні матриця ненульових значень у математичній моделі «TIMES-Україна», які є параметрами, містить від одного до п'яти з половиною мільйонів елементів, залежно від періоду та кроку прогнозування.

З 2009 року модель використовується в міжнародних проектах, завдяки чому відбулось удосконалення структури моделі і значно розширились можливості її практичного використання. У 2010-2011

роках [18-19] за підтримки НАН України, Кабінету Міністрів України та профільних міністерств і відомств в ІЕП НАН України були проведені науково-дослідні роботи щодо створення інформаційно-аналітичних засобів довгострокового прогнозування розвитку енергетики України і формування прогнозного енергетичного балансу на базі моделі «TIMES-Україна». Крім того, було розроблено проект національної системи стратегічного планування та управління в енергетиці України та низка організаційно-інституційних механізмів його запровадження та функціонування, у якій визначено місце інформаційно-аналітичних засобів моделювання, прогнозування та аналізу розвитку енергетики, зокрема моделі «TIMES-Україна».

Модель «TIMES-Україна» інтенсивно використовується при проведенні науково-дослідних робіт у межах комплексних програмах Національної академії наук України, зокрема у 2012 році:

1) у програмі «Об'єднання» з використанням моделі «TIMES-Україна» було оцінено вплив інтеграції енергосистем і ринків України та країн ЄС на галузеві зміни та вартісні показники електроенергії, досліджені та визначені напрями і механізми мінімізації собівартості та цін електроенергії на внутрішньому ринку в контексті європейської енергетичної інтеграції тощо [20].

2) у програмі «Науково-технічний супровід розвитку ядерної енергетики та застосування радіаційних технологій в галузях економіки» модель «TIMES-Україна» була удосконалена для довгострокового прогнозування комплексного розвитку електроенергетики України і отримані оцінки альтернативних шляхів розвитку електроенергетичного сектору України на період до 2050 року, зокрема за сценаріями інтенсивного та пасивного її розвитку ядерної енергетики. Крім того, сформовано перспективні баланси виробництва і споживання електричної енергії за різних умов та обмежень, а також проведена їх економічна та екологічна оцінка [21].

У цьому ж році в межах науково-дослідної роботи «Імплементация стратегічного планування в енергетиці в систему державного управління соціально-економічним розвитком», зокрема, удосконалено модель «TIMES-Україна» для прогнозування обсягів викидів парникових газів, завдяки чому проведені попередні оцінки заходів політики скорочення викидів парникових газів прямої дії на національному рівні до 2020 року та подальшу перспективу до 2050 року [22].

Модель «TIMES-Україна» використовується при підготовці інформаційно-аналітичних записок, які періодично надходять до міністерств та відомств, щодо прогнозу попиту на основні види енергоресурсів; коригування основних показників Енергетичної стратегії України на період до 2030 року; оцінки впливу тарифного регулювання ринків енергоресурсів на розвиток базових секторів економіки України; визначення оптимальних шляхів реалізації державної Програми економічних реформ на 2010-2014 роки в частині енергетичних питань; умов участі України у другому періоді дії Кіотського протоколу тощо.

У міжнародному співробітництві, модель «TIMES-Україна» використовувалась у міжнародних проектах, таких, як SYNENERGY Strategic Planning (SSP), що фінансувалися USAID (США) та Міністерством закордонних справ Греції (2009-2012 роки); проектах

Європейського Союзу з підтримки вугільного сектору України (2009-2011 роки) та бюджетної підтримки впровадження Енергетичної стратегії України. З 2012 року розпочаті міжнародні дослідження щодо розробки мульти-регіональної моделі семи країн Енергетичного співтовариства, в тому числі України.

Основними напрямками досліджень у зазначених міжнародних проектах є: підвищення енергетичної безпеки України; диверсифікація джерел постачання енергоресурсів; інтенсивне використання відновлюваних джерел енергії; підвищення енергоефективності та енергозбереження; використання власних енергоресурсів, таких, як вугілля і сланцевий газ; скорочення викидів парникових газів; розширення міждержавної торгівлі енергоресурсами тощо.

Подальше використання моделі «TIMES-Україна» з її удосконаленням передбачається здійснювати з метою:

- науково-теоретичного обґрунтування та визначення головних стратегічних напрямів і завдань держави щодо оптимізації енергетичного балансу із забезпеченням екологічної та енергетичної безпеки і соціально-економічного розвитку суспільства. Для цього необхідно системно отримати енерго-еколого-економічні оцінки впровадження нових передових технологій «дружніх» до довкілля і здоров'я людей, у першу чергу вітчизняного виробництва, а також використання традиційних і альтернативних джерел;
- розробки модельних комплексів, що відіграватимуть роль системи підтримки прийняття рішень при розробці Національної стратегії сталого розвитку і Національного плану дій щодо її виконання;
- оцінки економічної доцільності розвитку інноваційного розвитку атомної енергетики України на основі впровадження реакторів нових поколінь та створення замкнутого ядерно-паливного циклу;
- дослідження шляхів виконання Україною зобов'язань перед європейським Енергетичним співтовариством.

Крім того, використовуючи досвід розробки моделі «TIMES-Україна», а також зарубіжний досвід, передбачається розробка пілотної муніципальної моделі для окремого міста з метою підтримки процесу виконання муніципалітетами Угоди мерів [23], зокрема

в частині впровадження Плану дій для сталого енергетичного розвитку міста. На жаль, на сьогодні не існує ефективних модельних засобів моделювання, прогнозування та аналізу енергетичних муніципальних систем, які б дозволяли обирати оптимальні шляхи їх модернізації та удосконалення, незважаючи на те, що муніципальна енергетика є надзвичайно важливим елементом енергетичного комплексу України і суттєво впливає на розвиток соціально-економічних взаємовідносин у регіонах і країні, надаючи населенню, підприємствам та організаціям муніципалітетів необхідні енергетичні послуги.

Неперервний розвиток енергетичних систем світу загалом і окремих країн чи їх об'єднань зокрема, а також поява нових ендегенних та екзогенних загроз вимагає постійного удосконалення прикладних засобів для їх дослідження, оцінки різних сценаріїв розвитку енергетики, відшукування оптимальних шляхів виправлення або вдосконалення наявної ситуації із забезпеченням екологічної та енергетичної безпеки і соціально-економічного розвитку суспільства.

Постійне удосконалення MARKAL/TIMES моделей дає можливість вчасно відшукати відповіді на зазначені питання, однак, звичайно, якість таких відповідей залежить від кваліфікації дослідників.

Модель «TIMES-Україна» є визнаним в Україні та світі інформаційно-аналітичним інструментом, який ІЕП НАН України намагається постійно використовувати при наданні наукової та експертної підтримки процесу реформування державної економічної, енергетичної та екологічної політик.

Основними перевагами практичного використання моделі «TIMES-Україна» є можливість детально представляти інформацію про технології споживання та використання енергетичних ресурсів; прогнозувати і оцінювати викиди парникових газів та забруднюючих речовин; проводити аналіз чутливості здійснення заходів енергетичної та екологічної політики; проводити аналіз та оцінку не тільки технологій споживання чи використання енергетичних ресурсів, але й цілого набору окремих або комбінованих сценаріїв енергетичної, екологічної, економічної політик, проводити аналіз їх чутливості, наприклад, уведення податку або обмежень на викиди вуглецю, встановлення загальних національних цілей щодо скорочення викидів або споживання енергоресурсів, запровадження «зеленого» тарифу тощо.

Список літератури

1. *Energy Technology Systems Analysis Program, ETSAP (Програми системного аналізу енергетичних технологій)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etsap.org/index.asp>.
2. *Grohnheit? P. E. Economic interpretation of the EFOM model / P. E. Grohnheit // Energy Economics. — Volume 13, Issue 2, April 1991, Pages 143-152.*
3. *Подолець, Р. З. Стратегічне планування у паливно-енергетичному комплексі на базі моделі "TIMES-Україна": наук. доп. НАН України; Ін-т екон. та прогноз. / Р. З. Подолець, О. А. Дячук. – К., 2011. — 150 с.*
4. *Podolets, R. Practical validity of input parameters in the case of TIMES-Ukraine model [Електронний ресурс] / R. Podolets, O. Diachuk, Y. Oleksandrenko // International Energy Workshop – 2009 / Фонд Джорджіо Ціні, острів св. Джорджія Маггіоре, Венеція, Італія, 17-19 червня 2009 р. Режим доступу: http://www.iccgov.org/iew2009/speakersdocs/presentazioni/19_06_2009/Parallel7/Roman%20PODOLETS.pdf.*
5. *Podolets, R. Dual problem of the coal sector development: Case study with TIMES-Ukraine Model [Електронний ресурс] / R. Podolets, O. Diachuk // International Energy Workshop – 2010 / Королівський технологічний університет, Стокгольм, Швеція, 21-24 червня 2010 р. Режим доступу: <http://www.iea-etsap.org/web/index.asp>.*
6. *Podolets, R. Achieving EU targets on renewable energy: strategy for Ukraine [Електронний ресурс] / R. Podolets, O. Diachuk, G. Trypolska // Щорічні збори за програмою системного аналізу енергетичних технологій (ETSAP) / Університетський коледж м. Корк, Ірландія, 16-17 листопада 2010 р. Режим доступу: <http://www.iea-etsap.org/web/index.asp>.*
7. *Ukrainian Emission Targets for the Post-Kyoto Period [Електронний ресурс] / R. Podolets, O. Diachuk, U. Pysmenna, G. Trypolska // Щорічні збори за програмою системного аналізу енергетичних технологій (ETSAP) / Стенфордський університет, м. Стенфорд, США, 9 липня 2011. – Режим доступу: <http://www.iea-etsap.org/web/index.asp>.*

8. *IEA Energy Technology Perspectives – Scenarios and Strategies to 2050 (Перспективи енергетичних технологій – Сценарії та стратегії до 2050 р.)* [Електронний ресурс] / Міжнародне енергетичне агентство, 2010. — Режим доступу: <http://www.iea.org/techno/etp/index.asp>
9. *The White Paper ("Біла книга")* [Електронний ресурс] / Державний департамент торгівлі і промисловості Великобританії, 2007. — Режим доступу: http://www.ukerc.ac.uk/support/tiki-download_file.php?fileId=237&highlight=White%20Paper.
10. *New Energy Externalities Developments for Sustainability (Нові енергетичні екстерналії для сталого розвитку)* [Електронний ресурс] / Шоста рамкова програма Європейської комісії, 2008. — Режим доступу: <http://www.needs-project.org/>.
11. *Monitoring and Evaluation of the RES directives implementation in EU27 and policy recommendations for 2020 (Моніторинг та оцінка реалізації Директив щодо відновлювальних джерел енергії в ЄС-27 до 2020 року та розробка рекомендацій)* [Електронний ресурс] / Шоста рамкова програма Європейської комісії. — Режим доступу: <http://www.ecn.nl/nl/units/ps/themas/hernieuwbare-energie/projecten/res2020/>
12. *Research, methodologies and technologies for the effective development of pan-European key grid infrastructures to support the achievement of a reliable, competitive and sustainable electricity supply (Дослідження, методологія і технології ефективного розвитку загальноєвропейської інфраструктурної мережі для сприяння досягненню надійного, конкурентоспроможного і сталого електропостачання)* [Електронний ресурс] / Сьома рамкова програма Європейської комісії. — Режим доступу: <http://realisegr.id.rse-web.it/default.asp>
13. *Risk of Energy Availability: Common Corridors for Europe Supply Security (Ризики доступності енергії: основні коридори для безпечного постачання енергоресурсів в Європу)* [Електронний ресурс] / Сьома рамкова програма Європейської комісії. — Режим доступу: <http://reaccess.epu.ntua.gr/TheProject/ProjectObjectives.aspx>
14. *TIMES Integrated Assessment Model (Інтегрована модель оцінки TIMES)* [Електронний ресурс] / KanORS. — Режим доступу: <http://www.kanors.com/DCM/Tiam/Docs/Index.aspx>
15. *Salviaa, M. Mangiamaleb Waste management system optimisation for Southern Italy with MARKAL model / M. Salviaa, C. Cosmia, M. Macchiato* // *Resources, Conservation and Recycling. — Volume 34, Issue 2, January 2002, Pages 91-106.*
16. *Advanced Local Energy Planning (Удосконалене локальне енергетичне планування)* [Електронний ресурс] / Міжнародне енергетичне агентство, Париж. — Режим доступу: <http://www.iea-aler.pz.cnr.it/>.
17. *Municipal Scale Integrated Energy System Models (Муніципальні інтегральні моделі енергетичної системи)* [Електронний ресурс] / Агентство охорони навколишнього середовища США. — Режим доступу: <http://www.sandia.gov/energy-water/EastPresentations/MunicipalScaleInteg.pdf>.
18. *Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Звіт з науково-дослідної роботи "Створення інформаційно-аналітичної підсистеми стратегічного планування для формування прогнозного енергетичного балансу". — № держреєстрації 0110U005466. — К., 2010. — 457 с.*
19. *Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Звіт з науково-дослідної роботи "Створення інформаційно-аналітичної підсистеми стратегічного планування для формування прогнозного енергетичного балансу: організаційно-економічні механізми впровадження та функціонування". — № держреєстрації 0111U005614. — К., 2011. — 440 с.*
20. *Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Звіт з науково-дослідної роботи "Оцінка економічних наслідків та розробка економіко-правових механізмів (рекомендацій) щодо інтеграції ринків електроенергії України та країн ЄС". — № держреєстрації 0110U005467. — К., 2012. — 133 с.*
21. *Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Звіт з науково-дослідної роботи "Розробка основних засад виведення ядерних блоків із експлуатації (етап II)". — № держреєстрації 0112U005630. — К., 2012. — 141 с.*
22. *Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Звіт з науково-дослідної роботи "Імплементція стратегічного планування в енергетиці в систему державного управління соціально-економічним розвитком". — № держреєстрації 0112U004433. — К., 2012. — 208 с.*
23. *Угода мерів за сталий розвиток на місцевому рівні* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.enefcities.org.ua/CoM_ukr.pdf.

РЕЗЮМЕ

Дячук Александр

Практическое использование MARKAL / TIMES моделей для моделирования, прогнозирования и анализа развития энергетических систем

Исследованы возможности использования экономико-математических оптимизационных MARKAL / TIMES моделей для моделирования, прогнозирования и анализа развития муниципальных, национальных, региональных и глобальных энергетических систем. Показано, что ведущие организации мира широко используют такого типа модели для научно-практического обоснования и определения главных стратегических направлений экономической, энергетической и экологической политик, направленных на обеспечение устойчивого энергетического развития. Исследована важная роль практического использования отечественной модели «TIMES-Украина» при решении подобных задач, а также определены перспективные направления ее использования с целью предоставления научной и экспертной поддержки процесса реформирования государственной экономической, энергетической и экологической политик.

RESUME

Diachuk Oleksandr

Practical use of MARKAL / TIMES models for modeling, forecasting and analysis of energy systems development

There has been investigated the possibility of usage of economy-mathematical optimization MARKAL / TIMES models for modeling, forecasting and analysis of municipal, national, regional and global energy systems development. There has been shown that world leading organizations are using of this type of models for scientific and practical underpinning, and identified the key strategic areas of economic, energy and environmental policies for sustainable energy development. In the article there has been investigated the important role of practical use of "TIMES-Ukraine" model for the similar problems and defined the perspectives of usage of "TIMES-Ukraine" model for scientific and expert support process reforms of economic, energy and environmental policies in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2013 р.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В умовах високого ступеня залучення України до світового економічного простору питання розвитку конкурентоспроможності посіло місце національної ідеї. Тому сучасний стан конкурентоспроможності економіки України, тенденцій та проблем її зростання вимагає пильної уваги та подальших досліджень. В статті проаналізовано сучасний стан конкурентоспроможності у динаміці. Визначені основні чинники розвитку конкурентоспроможності національної економіки України у середньо – і довгостроковій перспективі.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентоспроможність підприємства, Індекс глобальної конкурентоспроможності, інновації, інфраструктур, інституції.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується докорінними змінами в способі виробництва, що вимагає такої реорганізації системи управління суб'єктами господарської діяльності, яка б дозволила їм здійснювати ефективну виробничу діяльність в умовах ринкової економіки й глобальної конкуренції.

Нобелівський лауреат з економіки 1974 р., австрійський учений Фрідріх А. фон Хайек зробив важливе узагальнення: «Суспільства, що покладаються на конкуренцію... успішніше за інші досягають своїх цілей. Це висновок ... чудово підтверджений всією історією цивілізації. Конкуренція... показує, як можна ефективніше виробляти речі...» [1, с. 23]. Виходячи з цього, забезпечення стійких конкурентних позицій підприємств стає однією з найважливіших умов зростання конкурентоспроможності економіки країни, а питання її розвитку повинно займати пріоритетне становище при визначенні цілей менеджменту всіх рівнів.

Величезний внесок у дослідження питань конкурентоспроможності на всіх рівнях економічної діяльності, визначення шляхів її розвитку зробили такі дослідники, як Г. Л. Азоев, П. Л. Алтухов, Л. В. Балобанова, О. Н. Беленов, О. Г. Белорус, В. М. Геєць, В. В. Долгих, А. В. Войчак, О. О. Гетьман, В. М. Шаповал, Т. Н. Гоголева, Н. Грицишин, М. П. Денисенко, А. П. Гречан, К. О. Шилова, А. Б. Кулешова, М. Портер, Р. А. Фатхугдинов, Н. В. Федоркова, Д. М. Черваньов, А. В. Шегда, О. Л. Шевченко, О. С. Шнипко [2-22] тощо. Однак на сучасному етапі, в умовах високого ступеня залучення України до світового економічного простору та глобалізації світових господарських зв'язків, питання підвищення конкурентоспроможності економіки країни набуває першорядного значення, а вирішення проблеми розвитку конкурентоспроможності підприємств є головним фактором успіху країни, актуальним як в методологічному, так і у практичному аспекті.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан конкурентоспроможності економіки України серед інших країн світу, причини, що стримують її розвиток, та визначити можливі шляхи зростання на всіх рівнях.

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали відкритих періодичних видань, ресурси Internet, законодавчі та нормативно-правові акти.

При проведенні дослідження використано методи порівняння, інтеграційного, процесного підходів та структурно-логічного аналізу.

Розв'язання проблем підвищення конкурентоспроможності національної економіки насамперед залежить від рівня конкурентоспроможності її основної ланки – промислових підприємств. Конкурентоспроможність підприємства, на нашу думку, це комплексна, розрахована за певний проміжок часу при наявній правовій базі й стані ринку соціально-економічна характеристика суб'єкта діяльності, яка відображає рівень його переваг щодо можливості формування стійких позицій на ринку за рахунок ефективності використання виробничо-технологічних, людських, фінансово-економічних, організаційних, маркетингових, інноваційних потенціалів, а також у можливості та швидкості його адаптації до умов зовнішнього й внутрішнього середовищ, ринкової кон'юнктури, що динамічно змінюються, порівняно з реальними конкурентами.

Задля подолання перешкод на шляху економічного розвитку і зростання конкурентоспроможності, в економічній політиці та під час розробки стратегій з досягнення стійкого економічного прогресу, в якості інструменту для аналізу проблемних моментів слід використовувати Індекс глобальної конкурентоспроможності. Цей Індекс визначається у Звіті про глобальну конкурентоспроможність (Global Competitiveness Report) [23], який щорічно складається Всесвітнім економічним форумом у Давосі (ВЕФ) та визначає національну конкурентоспроможність як здатність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які були б стійкі в середньостроковій перспективі.

Згідно з даними Звіту провідні позиції з національної конкурентоспроможності у світі займають Швейцарія, Сінгапур, Фінляндія та Швеція, які складають четвірку лідерів. Ці країни домінують серед перших десяти разом з Нідерландами, Німеччиною, Сполученим Королівством, США, Гонконгом і Японією, що займають, відповідно 5 – 10-е місця [тут та далі 23]. Саме ці країни з високим значенням Індeksu глобальної конкурентоспроможності, як правило, забезпечують вищий рівень добробуту своїх громадян.

Як показало дослідження, рівень

конкурентоспроможності змінюється як по країнах, так і по регіонах, оскільки недалекоглядність і політична безвихідь продовжують стримувати економічний розвиток. Так Російська Федерація та Казахстан посідають відповідно 67 і 51-е місця у загальному рейтингу. Україна, за рівнем конкурентоспроможності, у 2012 р. зайняла 73-тю позицію з 144 країн, проти 82-ї у 2011-2012 рр. (у 2008р. – 82, 2009р. – 72, 2010 р. – 89, 2011р. – 82). Конкурентоспроможність України стала вищою на 9 позицій, ніж у попередніх роках, завдяки оздоровленню макроекономічного довілля та своїм основним конкурентним перевагам – великому (38-ому) розміру ринку і ґрунтовній освітній системі, яка забезпечує легкий доступ до усіх рівнів освіти (займає 47-е місце у вищій освіті та навчання і 54-е в початковій освіті). Саме досить високі рейтинги в освіті забезпечують основу для подальшого розвитку інноваційних можливостей країни (71-е).

Проте, з іншого боку, незважаючи на економічні реформи, що проводяться в Україні, потребує пильної уваги та відповідних дій:

- низький рівень розвитку інституцій – 132 місце з 144 країн, де практично усі показники державного сектора (права власності, нецільове використання бюджетних коштів, довіра громадськості до політиків, хабарі та неформальні платежі, незалежність судової системи, фаворитизм у рішеннях чиновників, тягар адміністративного регулювання, ефективність правової системи у врегулюванні суперечок, прозорість політики держорганів, надійність роботи правоохоронних органів та інші) і для приватного сектора (корпоративна етика, рівень стандартів аудиту та звітності, ефективність корпоративного керівництва, захист інтересів міноритарних акціонерів, надійність захисту інвесторів) близькі до вказаного середнього;
- недостатній розвиток інфраструктури (65-е місце), де найгірший показник: стан доріг – 137 місце з 144 країн світу;
- неефективним ринок товарів і послуг (117-е місце), основною складовою якого є його конкурентність (інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку, ступінь монополізації ринку, ефективність антимонопольної політики, вплив оподаткування, кількість процедур та час, необхідний для відкриття бізнесу, торговельні бар'єри, митні тарифи та ін.) рівень якої займає 134-е місце;
- при загальному рівні розвитку вищої освіти і професійного навчання (47-е місце) найгірші показники – якість шкіл – 117-е місце, підвищення кваліфікації персоналу – 106-е місце, доступність дослідницьких послуг і навчання – 98-е місце;
- стабілізація фінансового сектору України (114-е місце), де особливе занепокоєння викликає 142 місце з 144 показників: надійність банків, доступність фінансових послуг – 113-е місце, отримання фінансування на внутрішньому фондовому – 129, доступність венчурного капіталу та підвищення рівня умов розвитку бізнесу (91-е місце).

Серед основних невикористаних можливостей також особливо увагу слід приділити підіндексам «Інновації» та «Технологічна готовність». Так рейтинг України за підіндексом «Інновації» у 2012-2013 рр. відповідає 71-му місцю. Найбільший вплив на підвищення значення цього рейтингу у 2012-2013 рр. порівняно з попереднім

періодом мала зміна таких його складових, як: якість науково-дослідних інститутів (+8 позицій), державні закупівлі новітніх технологій і продукції (+15 позицій), наявність вчених та інженерів (+26 позицій), кількість патентів, отриманих у США на 1 млн. населення (+20 позицій).

За показником «інноваційна спроможність» Україна змістилася до низу на 16 позицій, оскільки вітчизняні підприємства більшою мірою використовують іноземні технології шляхом отримання ліцензій та придбання обладнання, ніж власні розробки та дослідження.

Рейтинг України за підіндексом «Технологічна готовність» у 2012-2013 рр. піднявся до 81-го місця проти 82-го у 2011-2012 рр. Варто зазначити, що у 2012-2013 рр. майже всі показники підіндексу покращилися. Зокрема, такі, як: «рівень освоєння технологій» (+2 позиції), «іноземні інвестиції та трансфер технологій» (+15 позицій), «Інтернет-користувачі» (+4 позиції) [24].

Загальними причинами формування такого низького рівня конкурентоспроможності національної економіки України є:

- відмова держави від розробки комплексної стратегії переходу країни на ринкові відносини в кінці ХХ сторіччя та відсутність дотепер стратегій розвитку економіки країни на 10-20 років. Безсистемні та фрагментарні плани заходів, що розробляються для рішення окремих проблемних питань, не можуть бути надійними інструментами відродження та розвитку економіки країни;
- низька якість (обґрунтованість, надійність) розробки та реалізації управлінських рішень, особливо стратегічних, щодо проведення економічних реформ;
- відсутність жодного періоду скільки-небудь тривалого стабільного розвитку та політичної стабільності в країні за роки незалежності. У цих умовах країна витрачала ресурси не на розвиток економіки, а лише на виживання. За цей час у п'ять разів скоротилась питома вага середньо- та високотехнологічних сфер виробництва в загальному обсязі вкладень по промисловості;
- обмеженість у країні фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень та їх впровадження призвело до скорочення чисельності фахівців-дослідників, винахідників, націоналізаторів, авторів промислових зразків і, як наслідок, інтенсивності наукової й науково-технічної активності, погіршення якості й результативності самих досліджень та посилення технологічної залежності економіки держави;
- низький рівень доходів кінцевих споживачів, низька платоспроможність підприємств – споживачів інновацій та попиту на них призвели до зниження питомої ваги інноваційно-активних підприємств у загальній чисельності підприємств у країні. Адаже в умовах використання нового високотехнологічного обладнання в країні майже не створюється висококонкурентна прогресивна продукція. Впливає на це відсутність інноваційного мислення, сучасних креативних знань фахівців-професіоналів у сфері управління інноваційними процесами, низький рівень інноваційної культури в суспільстві та у споживачів інновацій на всіх рівнях економічної системи.

Водночас Україна має привабливі характеристики з точки зору залучення до глобальних економічних процесів – близькість до світових ринків, багаті

природні та рекреаційні ресурси, висока трудова кваліфікація та освітній рівень населення, реальна можливість швидко налагодити сучасне виробництво й отримати дохід від різниці в розмірах оплати праці. Проте інвесторів лякають приховані торгові бар'єри та повсюдна корупція, рівень обсягів тіньової економіки, відсутність повноцінного захисту прав власності тощо. У цих умовах інвестори вкладають гроші в галузі, які не потребують серйозних капіталовкладень і забезпечують швидко віддачу інвестованих коштів (легка і харчова промисловість, торгівля, сільське господарство). Саме тому, щоб мати серйознішу основу для економічного зростання, Україні треба звернутися до вирішення головної проблеми – перебудови своєї інституціональної структури, яка на сьогодні не виконує в повному обсязі функції основи економічного розвитку, оскільки потерпає від бюрократизму, недостатньої прозорості і фаворитизму.

Результати проведеного дослідження інвестиційного та інноваційного розвитку України останніх років свідчать про підвищення ролі цілеспрямованої державної політики, орієнтованої на підтримку цілісності інноваційного процесу – від наукової розробки до інвестування масового виробництва. Саме це сприяло покращенню позицій України у міжнародних рейтингах. Отже, у середньо- і довгостроковій перспективі визначальними чинниками розвитку конкурентоспроможності національної економіки України є:

- на загальнодержавному рівні – поліпшення ділового клімату шляхом реформ та розвитку інституцій, спрямованих на нормативно-правове забезпечення, створення необхідної законодавчої бази для розвитку підприємництва, у тому числі вдосконалення податкового законодавства, здійснення заходів по захисту вітчизняних

- виробників при здійсненні зовнішньоекономічної політики, формування багатокладності в сільському господарстві і забезпеченні ефективного функціонування підприємств різних організаційно-правових форм і форм власності; боротьби з корупцією; створення сприятливого інвестиційного клімату, реалізація інноваційного потенціалу та досягнення макроекономічної стабільності у тому числі за рахунок залучення приватних інвестицій; покращення якості інфраструктури, разом із транспортною мережею та іншими комунікаціями, стабілізація фінансового сектору; формування ефективного економічного механізму в області ціноутворення, фінансово-кредитних, лізингових стосунків, можливостей розвитку факторингу; підвищення якості та мобільності людських ресурсів, відмова від таких конкурентних переваг, як природні ресурси і дешева робоча сила;
- на рівні підприємств – забезпечення розвитку інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій, спрямованих на виробництво якісної і конкурентоздатної продукції; покращення ефективності організації виробничого процесу, маркетингових досліджень, вдосконалення корпоративних стратегій, передусім, високотехнологічних компаній тощо.

Саме інноваційний тип розвитку економіки країни повинен дозволить відійти від її зростання тільки за рахунок форсованого споживання обмежених сировинних ресурсів, що в підсумку веде до поглиблення економічної, сировинної й соціальної кризи. Лише ставка на розвиток високотехнологічних виробництв дозволить забезпечити підвищення конкурентоспроможності підприємств й стимулювати нову якість економічного розквіту країни.

Список літератури

1. Хайек Ф. А. Индивидуализм и экономический порядок / Ф. А. Хайек. – М. : Изограф, 2000. – 263 с.
2. Азоев, Г. Л. Конкурентные преимущества фирмы [Текст]: учеб. пособие / Г. Л. Азоев, А. И. Чёленков; – М. : Изд-во гос. ун-та управления, 2000. 254 с. – ISBN. 5-88149-045-2.
3. Алтухов П. Л. Процессный подход к обеспечению конкурентоспособности предприятия / П. Л. Алтухов // Вісник «Економічні науки України». – 2005. – №2. с. 3-5.
4. Балобанова Л. В. Управління конкурентоспроможністю підприємств / Л. В. Балобанова, Г. В. Котвенко, І. В. Балобанова. – К. : «Видавничий дім. «Професіонал», 2009. – 265 с. – ISBN 978-966-370-092-2.
5. Беленов, О. Н. Конкурентные преимущества и конкурентоспособность промышленных предприятий: Подходы, анализ, оценка [Текст] / О. Н. Беленов, В. В. Долгих. – Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2004. – 80 с. ISBN 5-9273-0702-7/промышленных предприятий: Подходы, анализ, оценка [Текст] / О. Н. Беленов, В. В. Долгих. – Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2004. – 80 с. ISBN 5-9273-0702-7
6. Войчак А. В. Маркетинговый менеджмент: учебник / А. В. Войчак. – К. : КНЭУ, 1998. – 268 с.
7. Гетьман О. О. Економічна діагностика: навч. посібник / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.,
8. Гоголева Т. Н. Конкуренция: сущность, закономерность, регулирование [Текст] : монография / Т. Н. Гоголева. — Воронеж : Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2004. – 200 с. – ISBN 5-9273-0710-8.
9. Грицишин Н. Конкурентоспроможність виробничого підприємства / Н. Грицишин // Галицький економічний вісник. - 2005. - №1. – С. 29-34
10. Денисенко М. П. Методика кількісної оцінки конкурентоспроможності підприємств швейної галузі / М. П. Денисенко, А. П. Гречан, К. О. Шилова // Економіка та держава. – 2005. – №8. – С. 36-38.
11. Кулешова, А. Б. Конкуренция в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие / А. Б. Кулешова. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 256 с. ISBN 5-98032-607-3.
12. Портер, М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов [Текст] / М. Портер. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454 с. -ISBN 5-9614-0274-6.
13. Фатхутдинов Р. А. Управління конкурентоздатністю підприємства / Р. А. Фатхутдинов, Г. В. Осовська. – К. : «Кондор», 2009, – 470 с. ISBN 978-966-351-227-3. ББК 60. 524 У 677
14. Федоркова Н. В. Организационно-экономические основы, повышения, конкурентоспособности производства [Текст] / Н. В. Федоркова.; Воронеж. гос.техн. ун-т. – Воронеж, 2002. - 231 с -ISBN 5-773;1-0067-3:
15. Хамініч С. Методика інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності промислового підприємства / С. Хамініч // Економіст. – 2006. – №10. – С. 59-63.
16. Хопкинс Л. Конкурентоспособность, инновационная деятельность и кластеризация МСП / Л. Хопкинс. –К. : Ecorus-led Consortium. Украина, 2003. – С. 356.

17. Хорев, А. И. Управление конкурентоспособностью предприятия на основе функционального подхода [Текст] : монография / А. И. Хорев, Е. А. Резникова: Воронеж, гос. технол. акад. – Воронеж, 2008. -152 с. ISBN 978-5-89448-603
18. Черваньов Д. М. Науково-технічна конкурентоспроможність країни: підходи до визначення / Д. М. Черваньов, О. І. Жилінська // Наука та наукознавство. – 2006. – №1. – С. 15-27.
19. Конкурентоздатність та менеджмент підприємств. // Теоретичні та практичні питання економіки: зб. наук. пр. /За заг. ред. проф. Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди. –К. :Видавничо-поліграфічний центр «Кітвівський університет», 2007. -Вип. 12. – 419 с.
20. Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. пр. Вип. 20 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т конкурент. сусп-ва / Ред. : Ю. І. Єхануров; А. В. Шегда. -К., 2009. -298 с. – укр.
21. Шнирко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації / О. С. Шнирко; НАН України:Ін-т екон. Та прогноз. – К., 2009, – 456 с. . ISBN 978-966-02-5438-1. ББК 65. 9(4 Укр) 42 Ш 77
22. Шевченко О. Л. Якість і конкурентоспроможність продукції, їх місце в стратегії маркетингу / О. Л. Шевченко //Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. Вип. 4/Відп. Ред. О. П. Степанов. –К. :КНЕУ, 2001. -242с.,
23. Звіт про глобальну конкурентоспроможність (Global Competitiveness Report) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.

РЕЗЮМЕ

Емцев Виктор

Проблемы развития конкурентоспособности экономики Украины

В условиях высокой степени зависимости Украины от мирового экономического пространства и участия в его деятельности, вопросы обеспечения развития конкурентоспособности поднялись до уровня национальных. Поэтому анализ современного состояния развития конкурентоспособности экономики Украины, тенденций и проблем ее роста требует серьезного внимания и дальнейших исследований. В статье проанализировано современное состояние конкурентоспособности Украины относительно других стран мира в динамике. Определены основные направления развития конкурентоспособности национальной экономики Украины в средне- и долгосрочной перспективе.

RESUME

Yemtsev Victor

Problems of competitiveness of economy of Ukraine

The level of competitiveness development has become some sort of national idea in conditions of high involvement of Ukraine into the world common free market zone. That is why, the current state of competitiveness of economy of Ukraine, its tendencies and development-related problems require keen attention to and further analysis. The current state of competitiveness in dynamics has been considered in the article. The main components for the development of competitiveness of national economy of Ukraine in middle-long prospective have been also defined.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЛІФТОБУДУВАННЯ

Проаналізовано сучасний стан галузі підйомно-транспортного машинобудування та її підгалузі – будівництва ліфтів. Отримано модель зв'язку виробництва ліфтів в Україні з такими показниками, як уведення в експлуатацію загальної кількості житла (m^2) та кількість зданих квартир.

Ключові слова: підйомно-транспортна галузь, виробництво ліфтів, кореляція, регресія.

Галузь підйомно-транспортного машинобудування є підгалуззю машинобудівної. Машинобудування – це одна з основних галузей промисловості України, де зосереджено 20 % основних засобів та виробництво інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості.

В економічно розвинених країнах на машинобудівний комплекс припадає 30-50 % від загального обсягу промислової продукції (у Німеччині – 53,6%, Японії – 51,5%, Англії – 39,6%, Італії – 36,4%, Китаї – 32,5%). Це забезпечує технічне переозброєння кожні 7-10 років.

Частка продукції машинобудування у валовому внутрішньому продукті (ВВП) країн Євросоюзу становить 36-45%, США – 10%, у Росії машинобудування забезпечує 18% ВВП [1, С. 70]. Для України цей показник склав 9,56% у 2011 році, що справедливо вважається фахівцями однією з основних причин технологічного відставання українських промислових підприємств від підприємств-конкурентів розвинутих країн.

Машинобудівний комплекс – один з найбільш значущих у промисловості України: він об'єднує систему науково-дослідних, конструкторсько-технологічних організацій; охоплює 11267 підприємств, з яких 146 – великих, 1834 – середніх та 9287 – малих; понад 22% зайнятого промислово-виробничого персоналу [2, с. 22; 3, с. 91].

За підрахунками Держкомстату України обсяг реалізованої промислової продукції за січень-листопад 2012 року склав 1014906,6 млн. грн., обсяг продукції машинобудування за цей період – 125868,6 млн. грн., частка продукції машинобудування у загальному обсязі реалізованої промислової продукції за січень-листопад 2012 року складає 12,4% [4]. У 2011 році цей показник був на 0,8 в. п. нижчим – 11,6%. У 2011 році на виробництво машин та устаткування припадало 3,6% від загального обсягу реалізованої промислової продукції, на виробництво транспортних засобів та устаткування – 5,4%, на виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування – 2,6% (рис. 1).

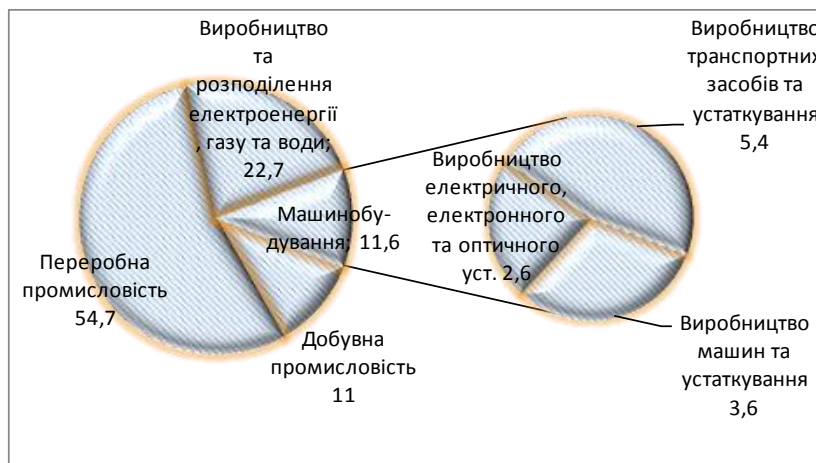

Рис. 1. Структура реалізації промислової продукції у 2011р., % [4].

Середній рівень зношення основних фондів у галузі машинобудування складає 68,4%. Це свідчить про повільність вирішення проблем оновлення виробничого потенціалу, неможливість формування раціональної структури товарного виробництва, спрямованої на випуск конкурентоспроможної продукції з високою доданою вартістю.

Однією з особливостей машинобудівної галузі є висока залежність від міжнародної торгівлі. Частка

експорту продукції машинобудування в Україні складає біля 30%, а імпорту – 70%. У структурі імпорту переважають побутова техніка й автомобілі. Серед номенклатури експорту вагома частка належить механічному обладнанню, машинам та механізмам для різних галузей економіки, транспортним засобам, приладам. Традиційними ринками збуту для українських підприємств машинобудування залишаються країни СНД (на Росію, зокрема, припадає

42% вітчизняного експорту), а також країни, що активно розвиваються індустріально (Китай, Індія, Іран). Останнім часом Україні вдалося збільшити експорт продукції з високою доданою вартістю в європейські країни. Це стосується обладнання з електричним звуковим сигналом, запчастин, аксесуарів для апаратури аудіо- та відеозапису, суден, човнів. Крім того, Україна ввійшла в п'ятірку найбільших експортерів продукції групи «Залізничні та трамвайні локомотиви, рухомий склад, обладнання» [5].

За оцінками фахівців Україна споживає в рік чотири тисячі нових ліфтів. Хоча, якщо врахувати потреби по

заміні старих ліфтів у житловому господарстві, то стає зрозумілим, що ця цифра могла б бути набагато більшою. При нормальних темпах заміни ліфтів в уже наявних будинках і з урахуванням нинішнього рівня будівництва нового житла в країні потенційно може споживатися в рік 8-10 тисяч нових ліфтів. У грошовому вираженні потенційний обсяг ринку ліфтів Україні оцінюють у 60-70 мільйонів доларів на рік.

Обсяг внутрішнього виробництва ліфтів (табл. 1) характеризується різкими коливаннями, які вочевидь пов'язані із загальним станом економіки країни [6].

Таблиця 1. Щорічний обсяг виробництва ліфтів

Найменування продукції	Обсяг виробництва за рік, шт.				
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Ліфти, шт.	1253	1828	692	825	1076

Порівнюючи дані табл. 1 з оцінкою споживання ліфтів у чотири тисячі на рік, приходимо до висновку, що внутрішні виробники забезпечують приблизно 25-30% потреб ринку, хоча потенційно місцеві виробники здатні повністю забезпечити ринок ліфтами.

Внутрішні потреби в ліфтах Україна задовольняє за допомогою імпорту. Обсяг українського імпорту у світовому масштабі незначний. За результатами 2011

року Україні має 44 місце серед країн – імпортерів ліфтів, було ввезено ліфтів на суму 24,5 мільйона доларів США (0,61% світового імпорту). Але для внутрішнього ринку України це відчутна сума. Головний імпортер ліфтів в Україну – Білорусь, частка її імпорту складає 25-37%. Обсяг імпорту по країнах-постачальниках наведено в таблиці 2 [7].

Таблиця 2. Обсяги імпорту ліфтів в Україну

Країна експортер	Обсяг імпорту, тис. \$				
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Всього	48833	64496	25883	24520	28893
Білорусь	18239	20527	6632	9019	8163
Німеччина	5155	11277	3683	3522	1347
Франція	6817	8516	6056	2855	3129
Австрія	252	472	0	2117	5387
Італія	1681	3211	2364	1446	1993
Греція	307	2984	1503	1321	4135
Китай	976	2252	388	1153	2210
Південна Корея	0	114	481	543	1537
Словенія	715	231	617	447	215
Болгарія	1635	2250	394	386	777

Крім імпорту ліфтів, Україна також займається їх продажем за кордон. Більшість ліфтів експортуються в країни СНД, а з 2010 року невеликими партіями в країни

Європи (табл. 3) [8]. Порівнюючи обсяги імпорту та експорту у відповідні роки, дістанемо висновок: імпорт ліфтів в Україну перевищує експорт в 4-8 разів.

Таблиця 3. Країни, які імпортують українські ліфти

Країна імпортер	Обсяг експорту в 2006 році, тис. \$	Обсяг експорту в 2007 році, тис. \$	Обсяг експорту в 2008 році, тис. \$	Обсяг експорту в 2009 році, тис. \$	Обсяг експорту в 2010 році, тис. \$
Всього	9999	6190	7699	4909	4210
Росія	7944	3461	5379	44	2014
Естонія	0	0	0	0	580
Азербайджан	383	1322	1199	0	357
Німеччина	0	0	55	0	268
Молдова	28	269	172	0	183
Бельгія	0	0	0	0	140
Данія	0	0	0	0	124
Кіпр	0	0	0	0	101
Вірменія	0	0	30	92	93
Білорусь	0	6	0	21	73

На сьогодні Україна веде активну торгівлю на міжнародному ринку. Оскільки не використовується власний виробничий потенціал, то доводиться експортувати ліфти та інше підйомно-транспортне обладнання з-за кордону. За умови максимально ефективного використання наявних виробничих потужностей Україна зможе максимально відмовитися від експорту і збільшити імпорт своєї продукції на міжнародний ринок.

Зараз у світі існує понад п'ять десятків виробників ліфтів та обладнання до них. Лідерами українського ринку продажів є ЗАТ «ОТІС»; за підсумками 2011 року це підприємство продало більше 40% загальної кількості ліфтів. На другому місці за цим показником – 35% – ТОВ «Карат-Ліфткомплект». Третє місце за оцінками фахівців займає білоруський виробник, завод «Могильовліфтмаш» – 9,5% від загального обсягу продажів (табл. 4).

Таблиця 4. Структура ринку ліфтового обладнання станом на 2011 р.

Виробник	Частка ринку, %
ПрАТ «ОТІС» (Україна)	40
ТОВ «Карат-Ліфткомплект» (Україна)	35
«Могильовліфтмаш» (Білорусь)	9,5
Шиндлер (Німеччина, держави Євросоюзу)	4,0
Конє (Фінляндія, Китай)	3,0
Тиссен (Німеччина, держави Євросоюзу)	1,2
Щербінський завод ліфтового обладнання (Росія)	0,5
Заводи ліфтового обладнання Китаю	3,0
Заводи ліфтового обладнання Туреччини	0,5
Інші виробники ліфтового обладнання	3,3
Всього	100

Запити ринку країни в новому ліфтовому обладнанні в повному обсязі можуть задовольнятися наявними потужностями вітчизняних виробників. Нинішні заводи-виробники ліфтового обладнання мають потужність близько 4,7 тис. одиниць ліфтового обладнання в рік при попиті близько 1 тис. одиниць

(табл. 5) [9].

Існують всі можливості збільшення цих потужностей до 9 тис. одиниць на рік, що повною мірою забезпечить потреби в заміні 6 тис. ліфтів у житловому фонді і нового будівництва.

Таблиця 5. Середні показники виробництва ліфтів вітчизняними підприємствами за 2009-2011 рр.

Назва виробника	Місцезнаходження	Частка ринку, %	Промислова потужність од. /рік	Можливе зростання потужності через 2 роки
ПрАТ «ОТІС»	м. Київ – виробництво, м. Донецьк – модернізація	40	1500	5000
ТОВ «Карат-Ліфткомплект»	м. Вишгород Київська обл.	30	1000	2500
ПАТ «УкрЛіфтсервіс»	м. Київ	5	500	1000
ПІГ «Столиця»	м. Бровари Київська обл.	1-3	500	1000
Завод «Євроформат»	м. Київ	2-3	500	1000
ТОВ «Браво ліфт»	м. Київ	Одиничні поставки	200	500

Більшість вироблених українськими підприємствами ліфтів призначені для новобудов. Будівельна галузь у цьому напрямку характеризується двома показниками: введення в експлуатацію загальної площі житла та

кількість збудованих квартир. Проаналізуємо зв'язок кількості вироблених ліфтів українськими підприємствами із показниками ринку новобудов країни (табл. 6).

Таблиця 6. Уведення в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир [10]

	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Уведення в експлуатацію загальної площі житла, тис. м ²	10244	10496	6400	9339	9410
у міських поселеннях	7737	7640	5163	6304	6965
у сільській місцевості	2507	2856	1237	3035	2445
Кількість збудованих квартир, тис.	95	94	66	77	83
у міських поселеннях	78	76	57	57	66
у сільській місцевості	17	18	9	20	17

Кореляційний аналіз показників будівельної галузі та виробництва ліфтів (табл. 7) вказує на тісний

лінійний зв'язок виробництва ліфтів з таким показником, як уведення в експлуатацію загальної площі житла ($r = 0,76$). Причому виробництво ліфтів значно більше залежить від уведення в експлуатацію загальної площі житла в міських поселеннях ($r = 0,83$), ніж у сільській місцевості ($r = 0,52$). Також показник

виробництва ліфтів тісно пов'язаний з кількістю збудованих квартир ($r = 0,85$), знову ж таки з кількістю квартир у міських поселеннях він значно більше пов'язаний, ніж з кількістю в сільській місцевості ($r = 0,85$ – в міських поселеннях, $r = 0,44$ – в сільській місцевості).

Таблиця 7. Коефіцієнти кореляції виробництва ліфтів та показників будівництва житла

	Виробництво ліфтів	Уведення в експлуатацію загальної площі житла, тис. м ²	у міських поселеннях	у сільській місцевості	Кількість збудованих квартир, тис.	у міських поселеннях	у сільській місцевості
Виробництво ліфтів	1						
Уведення в експлуатацію загальної площі житла, тис. м ²	0,76	1					
у міських поселеннях	0,83	0,95	1				
у сільській місцевості	0,52	0,88	0,69	1			
Кількість збудованих квартир, тис.	0,85	0,93	0,99	0,65	1		
у міських поселеннях	0,85	0,76	0,91	0,37	0,95	1	
у сільській місцевості	0,44	0,87	0,69	0,99	0,63	0,34	1

Побудуємо регресійну модель залежності кількості вироблених ліфтів підприємствами України від двох найвпливовіших факторів: уведення в експлуатацію загальної площі житла та кількості збудованих квартир у міських поселеннях.

$$\hat{Y} = -1411,56 + 129,61x_1 + 24,99x_2, \quad (1)$$

де \hat{Y} – прогнозований обсяг виробництва ліфтів;

x_1 – кількість введених в експлуатацію квадратних метрів у міських поселеннях, млн. м²;

x_2 – кількість збудованих квартир у міських поселеннях, тис.

Отримана модель лінійної залежності обсягу виробництва ліфтів вітчизняними виробниками від показників житлового будівництва пояснює 73%

варіації залежної змінної Y ($R^2 = 0,73$), тобто є досить точною.

Інтерпретувати коефіцієнти моделі при відповідних змінних можна так: збільшення введення в експлуатацію житла в міських поселеннях на 1 млн. м² призведе до збільшення виробництва ліфтів на 129 шт., збільшення кількості збудованих квартир у міських поселеннях на 1 тисячу призведе до збільшення виробництва ліфтів на 25 шт.

У результаті проведеного дослідження виявилось, що галузь ліфтового будівництва в Україні знаходиться в стані розвитку й вимагає підтримки з боку державних структур та інвестиційних фондів. При планомірній підтримці галузі є всі підстави зменшити імпорт ліфтів й завантажити вітчизняних виробників.

Список літератури

1. Селезньова, К. В. Аналіз використання експортного потенціалу машинобудівного комплексу України в контексті світових інтеграційних процесів [Текст] / К. В. Селезньова // Економічний часопис – XXI. Економіка та управління підприємством. – 2010. – №11-12. – С. 68 – 73.
2. Савченко, С. М. Конкурентоспроможність українського машинобудівного комплексу на зовнішніх та внутрішніх ринках [Текст] / С. М. Савченко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2011. – №29. – С. 20-29.
3. Черномазюк, А. Г. Сучасні тенденції розвитку вітчизняного машинобудівництва та його ресурсні детермінанти [Текст] / А. Г. Черномазюк, В. В. Стадник // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №2(6). – С. 91-99.
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
5. Вплив торговельної політики на людський розвиток. Оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародній торгівлі [Електронний ресурс] / І. Бураковський, В. Мовчан // Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. Регіональне бюро програми розвитку ООН для Європи і країн СНД. – 2011. – Київ. Режим доступу: <http://europeandcis.undp.org/home/show/E9276F06-F203-1EE9-B8EEA405BDD8ACD6>
6. Промисловість України у 2007- 2010 роках [Текст] : статистичний збірник / Державна служба статистики України; за ред. Л. М. Овденко. – Київ 2011 – С. 307., С. 271.
7. Trade statistics for international business development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trademap.org>.
8. United Nations Commodity Trade Statistics Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/>.
9. Как восстановить лифтовое хозяйство Украины? [Текст] // Подъемные сооружения. Специальная техника. – Ноябрь-Декабрь 2011. – №11-12 (119) – С. 26-29.
10. Україна у цифрах 2011у році [Текст] : статистичний збірник / Державна служба статистики України; під ред. О. Г. Осауленка. – Київ. – 2012. – 251с. С. 113.

РЕЗЮМЕ

Замлинская Ольга

Состояние и перспективы развития предприятий лифтостроения

Проанализировано современное состояние отрасли подземно-транспортного машиностроения и ее подотрасли – строительства лифтов. Получена модель связи производства лифтов в Украине с такими показателями, как введение в эксплуатацию общего количества жилья (м²) и количество сданных квартир.

RESUME

Olga Zamlynska

State and prospects of development of elevator business enterprises

The current state of the handling machinery industry and of such sub-sector as construction elevators are analyzed. There has been worked out a model of production of elevators with such indicators as the commissioning of the total number of dwelling (m²) and the number of surrendered flats.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2013 р.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті запропоновано теоретичний підхід до формування механізму державного регулювання, яке забезпечує інноваційну активність малого підприємництва, що спирається на заходи державного регулювання суб'єктів малого підприємництва інноваційного та неінноваційного сектору залежно від результатів аналізу їх грошових потоків.

Ключові слова: державне регулювання, мале підприємництво, інноваційна активність, аналіз грошових потоків.

Державне регулювання малого підприємництва є однією зі складових державного регулювання економіки. Становлення та розвиток підприємницької сфери є особливо важливим для вітчизняної економіки у сучасних умовах, оскільки мале підприємництво вирішує низку соціально-економічних функцій, зокрема – створення робочих місць, формування конкурентного середовища, участь у розробці та впровадженні інновацій. Питання державного регулювання досліджено, зокрема С. В. Мочерним [1], Д. М. Стеченко [2], С. М. Чистовим [3]. Проблема державного регулювання діяльності малого підприємництва та підтримки його інноваційної активності присвячені праці Н. І. Полтарак, В. І. Рибчака, Т. В. Светличної, В. В. Циганця, О. Ю. Червоної [4 – 8]. Ураховуючи глибину та актуальність цих досліджень, вважаємо, що подальшого розроблення потребують питання визначення пріоритетних напрямів державного регулювання малого підприємництва загалом й інноваційної складової його діяльності зокрема.

Метою роботи є удосконалення теоретичних та методологічних положень щодо формування механізму державного регулювання забезпечення інноваційної активності малого підприємництва. У дослідженні вирішуються такі завдання, як виявлення тенденцій розвитку малого підприємництва й удосконалення механізмів державного регулювання його інноваційної активності.

Однією із важливіших функцій малого підприємництва з макроекономічної точки зору є новаторська діяльність та мобільність щодо впровадження нових продуктів (технологій). Однак дослідження питань державного регулювання малого підприємництва у межах чинного правового поля дає підстави стверджувати, що у сучасних умовах найбільш актуальною проблемою є підтримка його інноваційної діяльності.

У визначенні понять «підприємництво» і «мале підприємництво» відповідно до чинної нормативної бази не передбачено новаторської функції, хоча підприємництво є творче, інноваційне за своєю природою. У зв'язку з цим суб'єктів малого підприємництва, які функціонують у вітчизняних умовах, класифіковано як тих, що формують інноваційний і неінноваційний сектор малого підприємництва. До інноваційного сектору віднесено інноваційних (тих, що розроблюють інновації) та інноваційно активних (тих, що впроваджують інновації) суб'єктів малого підприємництва. До неінноваційного

сектору віднесено суб'єктів малого підприємництва – юридичних і фізичних осіб, діяльність яких спрямована на забезпечення соціально-економічних потреб власників і не передбачає впровадження нових організаційних і технологічних засобів. Інноваційна активність малого підприємництва визначена як діяльність з розроблення та (або) впровадження інновацій у процесі здійснення господарської діяльності суб'єктами малого підприємництва.

Ураховуючи стратегічне значення інновацій для розвитку вітчизняного національного господарства, доцільним є розгалуження заходів державного регулювання малого підприємництва загалом й інноваційного сектору малого підприємництва зокрема. Заходи державної підтримки малого підприємництва мають суттєво розрізнятися для інноваційно активних підприємств і підприємств, що функціонують тільки заради власної самозайнятості.

Фінансування інноваційних перетворень більшістю вітчизняних суб'єктів малого підприємництва здійснюється шляхом фінансування капітальних інвестицій, тобто у межах інвестиційної діяльності. Інвестиційна активність малих підприємств є відносно більшою порівняно із представниками середнього та великого бізнесу.

Порівняння загальних тенденцій фінансування капітальних інвестицій, здійснених малими підприємствами та представниками середнього та великого бізнесу, наведено у табл. 1. Незважаючи на загальне погіршення результатів діяльності малих підприємств, яке спостерігається з 2007 року, та зростання частки збиткових підприємств, протягом 2007–2008 рр. питома вага коштів, спрямованих на здійснення інвестицій малими підприємствами упродовж 2006–2008 рр., має тенденцію до зростання (рис. 1).

Аналіз тенденцій розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні свідчить про існування суттєвої суперечності у пріоритетах організації підприємницької діяльності. З одного боку, більшість представників малого бізнесу є інноваційно пасивними, що підтверджується зростанням питомої ваги обсягів реалізації, створених підприємцями – фізичними особами, скороченням кількості найманих працівників малих підприємств, а також низький рівень інвестиційної активності малих підприємств

Таблиця 1. Валові капітальні інвестиції малих підприємств у загальному обсязі капітальних інвестицій (за показниками [9, с. 384, с. 402; 10, с. 126–127])

Вид підприємств	Обсяг реалізованої продукції, млн. грн.				Валові капітальні інвестиції, млн. грн.				Частка капітальних інвестицій в обсязі реалізації, %			
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 гр. 6/ гр. 2	11 гр. 7/ гр. 3	12 гр. 8/ гр. 4	13 гр. 9/ гр. 5
Малі підприємства	436 247,8	492 378,7	456 667,8	478 256,7	45 361,0	53 217,3	34 051,5	26 831,3	10,4	10,8	7,5	5,6
Великі та середні підприємства	1 978 467,5	2 522 363,7	2 284 110,7	2 881 834,8	159 702,8	192 764,5	138 811,8	140 451,8	8,1	7,6	6,1	4,9
Всього	2 414 715,3	3 014 742,4	2 740 778,5	3 360 091,5	205 063,8	245 981,8	172 863,3	167 283,1	8,5	8,2	6,3	5,0

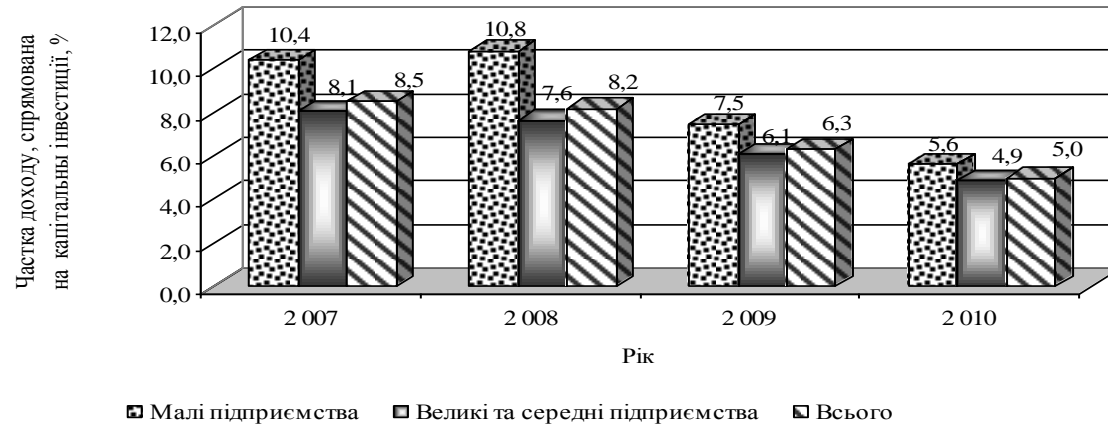

Рис. 1. Динаміка капітальних інвестицій малих, середніх і великих підприємств, у % до обсягів реалізації

З іншого боку, малими підприємствами, якими усвідомлено значення інноваційного розвитку, незважаючи на загальне погіршення показників діяльності під впливом кризових явищ, продовжується фінансування капітальних інвестицій. Обсяг капітальних інвестицій, здійснених такими малими підприємствами, у відносному вираженні є вищим за обсяг інвестицій великих та середніх підприємств, що загалом відповідає сутності малого підприємництва як носія новаторської функції. Однак обсяг таких інвестицій є вкрай недостатнім для переходу на принципово новий рівень розвитку. Для таких підприємств істотного значення набуває проблема пошуку інтелектуального потенціалу та матеріальної бази для реалізації ними власних або впровадження існуючих розробок.

Скорочення обсягів капітальних інвестицій у 2009–2010 рр. пояснюється передусім впливом кризових явищ на діяльність як малих підприємств, так і представників великого та середнього бізнесу. Втім упродовж 2006–2010 рр. малі підприємства спрямовують на інвестиції відносно більший обсяг створеного доходу порівняно із середніми та великими підприємствами. Така тенденція ілюструє більшу інвестиційну активність малих підприємств порівняно із великим бізнесом, що повністю відповідає економічній сутності малого підприємництва. Однак обсяг коштів, залучених на капітальні інвестиції, є незначним і не перевищує 11 % обсягу реалізації, що не забезпечує потреб підприємства у розвитку й інноваційних перетвореннях.

Враховуючи суперечливе ставлення представників малого бізнесу до питання здійснення інноваційної діяльності та фінансування інвестицій, держава має застосовувати диференційовані заходи підтримки суб'єктів малого підприємництва. У чинних умовах особливо важливим є питання державної підтримки діяльності суб'єктів малого підприємництва, орієнтованих на новаторську діяльність і здійснення інвестицій. Збільшенню обсягів інвестицій та підвищенню інноваційної активності малого підприємництва сприятимуть як процеси управління підприємствами на мікрорівні, так і належні заходи державного стимулювання. Відбір суб'єктів, для яких застосування економічних заходів підтримки є виправданим, пропонується здійснювати за результатами діагностики їх довгострокової ефективності та якості управління грошовими потоками, тобто з урахуванням спрямованості суб'єктів на здійснення інноваційної діяльності. Особлива увага у процесі формування механізму державного регулювання звертається на юридичних осіб, оскільки організаційна форма підприємства є більш високим ступенем розвитку діяльності порівняно із діяльністю суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи.

Довгострокова ефективність розглядається з позиції спроможності до розширення діяльності у доволі тривалому періоді (3–5 років) шляхом спрямування частини доходу на фінансування суттєвих інноваційних перетворень. Найбільш суттєвим критерієм довгострокової ефективності визнано коефіцієнт участі інвестиційної діяльності у формуванні від'ємного грошового потоку ($K_{\text{гп}} = \text{ВГП}_{\text{ід}} / \text{ВГП}$, де $\text{ВГП}_{\text{ід}}$ – від'ємний грошовий потік від інвестиційної діяльності, ВГП – від'ємний грошовий потік від усіх видів діяльності). Короткострокова ефективність у роботі трактується як здатність підприємства до збільшення

обсягів виробництва та показників рентабельності або збереження їх значень в умовах кризи у короткостроковому періоді (1–3 роки або операційні цикли)

Теоретичний підхід до формування механізму регулювання забезпечення інноваційної активності малого підприємництва наведено на рисунку 2.

Економічні напрями державного регулювання (зокрема стимулюючі заходи у вигляді надання податкових преференцій та права участі у програмах мікрокредитування) пропонується застосовувати для підприємств, діяльність яких характеризується станом довгострокової ефективності, за умови, що цими підприємствами здійснюється раціональний розподіл коштів як на фінансування інвестиційної діяльності, так і на забезпечення поточних потреб. Для оцінювання та аналізу інноваційної активності та якості управління рухом грошових коштів малих підприємств у статті запропоновано показник – коефіцієнт раціональності формування грошових потоків ($K_{\text{гп}}$), основою визначення якого є умова збалансованості грошового потоку.

За рівнянням збалансованого грошового потоку ($\Delta \text{ЗГК} = \text{ЧГП}$) отримано:

$$\text{ЧГП}_{\text{од}} = \Delta \text{ЗГК} - \text{ЧГП}_{\text{ід}} - \text{ЧГП}_{\text{фд}} \quad (1)$$

$$\frac{\text{ЧГП}_{\text{од}}}{\text{ПГП}_{\text{од}}} = \frac{(\text{ЗГК}_{\text{к}} - \text{ЗГК}_{\text{н}}) - \text{ЧГП}_{\text{ід}} - \text{ЧГП}_{\text{фд}}}{\text{ПГП}_{\text{од}}} \quad (2)$$

де $\text{ЧГП}_{\text{од}}$, $\text{ЧГП}_{\text{ід}}$, $\text{ЧГП}_{\text{фд}}$ – чисті грошові потоки від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності, відповідно; $\text{ПГП}_{\text{од}}$ – позитивний грошовий потік від операційної діяльності; $\Delta \text{ЗГК}$ – приріст запасу грошових коштів; $\text{ЗГК}_{\text{к}}$, $\text{ЗГК}_{\text{н}}$ – запаси грошових коштів на кінець і початок періоду відповідно

Для раціоналізації грошового потоку залишок грошових коштів на кінець звітної періоду ($\text{ЗГК}_{\text{к}}$) має бути близьким до мінімальної потреби підприємства у грошових коштах ($\text{ПГ}_{\text{мін}}$): $\text{ЗГК}_{\text{к}} \rightarrow \text{ПГ}_{\text{мін}}$. Ліву частину формули (2) позначено як α , праву частину перетворено у $K_{\text{гп}}$ з урахуванням припущення щодо необхідності наближення $\text{ЗГК}_{\text{к}}$ до $\text{ПГ}_{\text{мін}}$. Для виявлення якості управління грошовими коштами малих підприємств і їх інноваційної активності оцінювання коефіцієнта раціональності формування грошових потоків пропонується здійснювати таким чином:

$$K_{\text{гп}} = \frac{\Delta \text{ПГ}_{\text{мін}} - \text{ЧГП}_{\text{ід}} - \text{ЧГП}_{\text{фд}}}{\text{ПГП}_{\text{од}}} \quad (3)$$

де $\Delta \text{ПГ}_{\text{мін}}$ – приріст мінімальної потреби у грошових коштах, $\Delta \text{ПГ}_{\text{мін}} = \text{ПГ}_{\text{мін}} - \text{ЗГК}_{\text{н}}$.

Оцінювання та аналіз показника $K_{\text{гп}}$ дозволяє дослідити тенденції розподілу грошових коштів за цілями фінансування, оскільки передбачає одночасне урахування грошових потоків від усіх видів діяльності та мінімального запасу грошових коштів. Дослідження основних властивостей коефіцієнта раціональності формування грошових потоків ($K_{\text{гп}}$) поряд із оцінюванням короткострокової та довгострокової ефективності дозволить обрати суб'єктів малого підприємництва для застосування заходів економічного стимулювання.

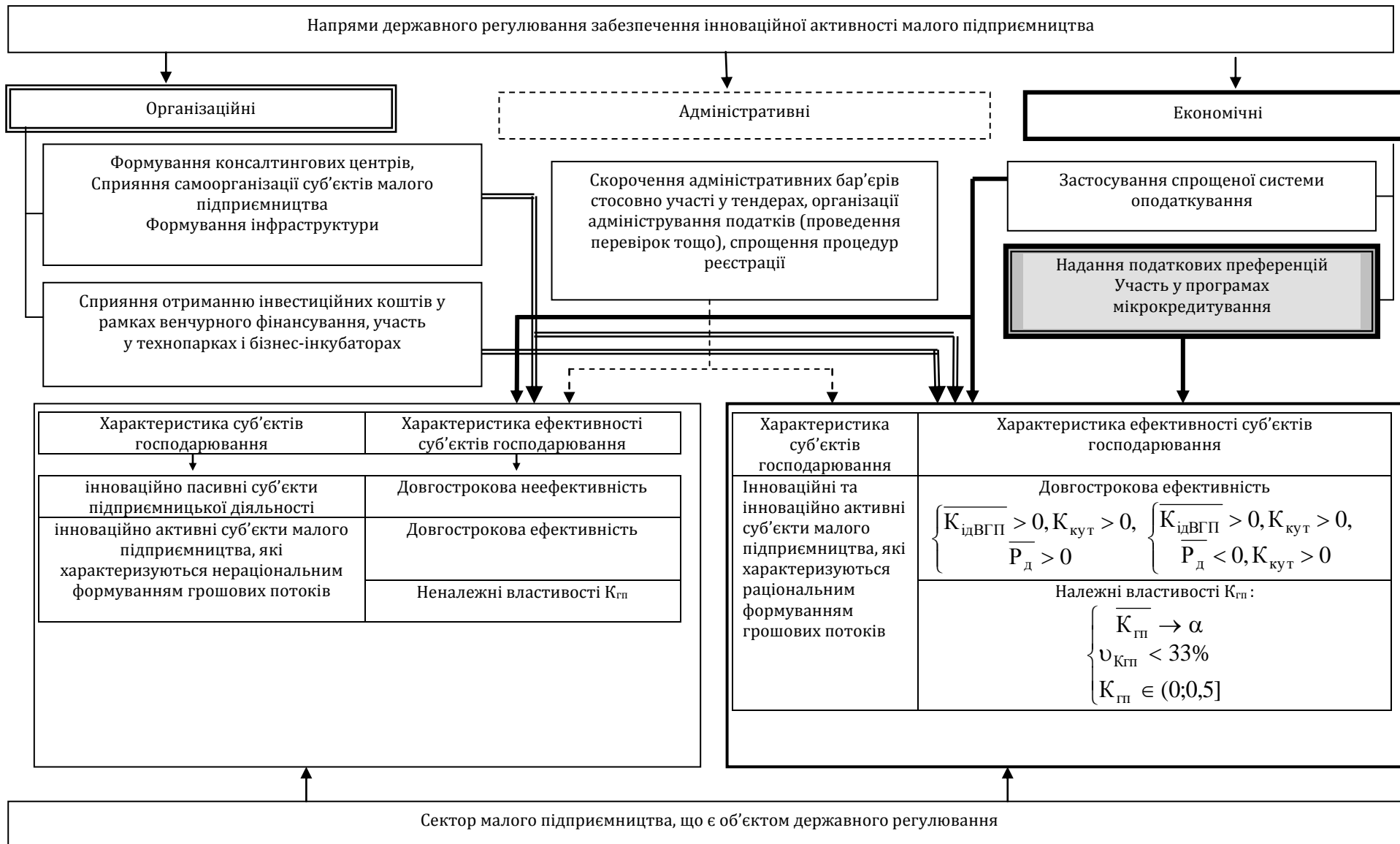

Рис. 2. Теоретичний підхід до формування механізму державного регулювання забезпечення інноваційної активності малого підприємництва

Першочергове застосування заходів економічного стимулювання пропонується здійснювати у галузях, які характеризуються найбільшим рівнем інноваційної активності серед виробничих сфер господарювання, зокрема – інжиніринг, промисловість, будівництво.

Застосування економічних заходів державного регулювання забезпечення інноваційної активності є доцільним для підприємств, обраних за запропонованим теоретичним підходом (рис. 2), оскільки вони здійснюють інноваційну діяльність і спрямовують кошти на інвестиційні цілі відповідно до власних можливостей. Для інших підприємств заходи державного регулювання доцільно обмежити організаційними й адміністративними. Економічне регулювання діяльності таких підприємств достатньо обмежити формуванням сприятливих умов

господарювання, зокрема спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності. Це стосується підприємств, для яких інноваційна діяльність не є основною, тобто операційною. Стимулювання діяльності інноваційних підприємств пропонується здійснювати за результатами оцінювання їх короткострокової ефективності.

Використання запропонованого теоретичного підходу в практиці державного регулювання ефективності малого підприємництва дозволить підвищити інноваційну активність таких суб'єктів, що є важливим аспектом регулювання національної економіки. Застосування запропонованих аналітичних процедур на мікрорівні сприятиме розширенню кола суб'єктів, які мають право на застосування заходів державного стимулювання.

Список літератури

1. Мочерний, С. В. Основи економічних знань [Текст] / С. В. Мочерний. – Режим доступу : <http://slv.com.ua/book/41/2799.html>.
2. Стеченко, Д. М. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посібник / Д. М. Стеченко. – К. : МАУП, 2000. – 176 с.
3. Державне регулювання економіки [Текст] : навч. посіб. / С. М. Чистов [і ін.]. – 2-ге вид., доопрац. і допов. – К. : КНЕУ, 2004. – 440 с.
4. Рибчак, В. І. Розвиток приватного підприємництва в умовах трансформації виробничих відносин в Україні : автореф. дис... канд. екон. наук : 08. 01. 01 [Електронний ресурс] / В. І. Рибчак; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2000. – 19 с. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2000/00rvivvu.zip>
5. Червона, О. Ю. Державне регулювання розвитку малого підприємництва в умовах ринкової трансформації економіки України : автореф. дис... канд. екон. наук : 08. 00. 03 [Електронний ресурс] / О. Ю. Червона; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2007. – 20 с. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2007/07coyteu.zip>.
6. Светлична, Т. В. Державне регулювання розвитку малого підприємництва регіону : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.03 [Електронний ресурс] / Т. В. Светлична; Донец. держ. ун-т управління. – Донецьк, 2009. – 20 с. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09stvmpr.zip>.
7. Циганець, В. В. Оцінка і активізація інноваційного розвитку малого підприємництва в Україні : автореф. дис... канд. екон. наук : 08. 00. 03 [Електронний ресурс] / В. В. Циганець; Науково-дослідний центр індустр. пробл. розв. НАН України. – Х., 2008. – 20 с. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2008/08cvvmpu.zip>
8. Полтарак, Н. І. Оцінка якості цільових програм державної підтримки розвитку малого бізнесу : автореф. дис... канд. екон. наук : 08. 00. 03 [Електронний ресурс] / Н. І. Полтарак; Науково-дослідний центр індустр. пробл. розв. НАН України. – Х., 2008. – 19 с. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2008/08pnirmb.zip>.
9. Діяльність суб'єктів господарювання за 2010 рік : статистичний збірник [Текст] – К. : Державний комітет статистики України, 2011.
10. Діяльність суб'єктів малого підприємництва, 2010 : статистичний збірник [Текст] – К. : Державний комітет статистики України, 2011.

РЕЗЮМЕ

Зарєвчацкая Татьяна

Теоретический подход к формированию механизма регулирования инновационной активности малого предпринимательства

В статье разработан теоретический подход к формированию механизма государственного обеспечения для инновационной активности малого предпринимательства, который базируется на разделении мер государственного регулирования субъектов малого предпринимательства инновационного и неинновационного сектора в зависимости от результатов анализа денежных потоков.

RESUME

Zarevchatska Tetyana

Theoretical approach to the formation of mechanism of innovative activity regulation of small business

In the article there has been developed the theoretical approach to formation of the mechanism of state regulation of maintenance of innovative activity of small business. It is based on division of actions of state regulation of subjects of small business innovative and not innovative sector depending on the results of analysis their monetary streams.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ОРЕНДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Обґрунтовано організаційні та економічні аспекти формування, функціонування та розвитку орендних земельних відносин у сільському господарстві України. Досліджено проблемні питання та окреслено шляхи удосконалення організаційно-економічного механізму останніх.

Ключові слова: земельні відносини, орендні земельні відносини, організаційно-економічний механізм, сільське господарство, орендар, орендодавець, орендна плата, договір оренди, грошова оцінка, ринок сільськогосподарських земель.

Формування та розвиток механізму орендних земельних відносин на селі є одним із найсуттєвіших результатів трансформаційних процесів аграрного сектору України, що відбулося шляхом законодавчого відновлення приватної власності на землю. Відтак становлення орендних земельних відносин доцільно розглядати як невід'ємну складову частину аграрної політики, яка не лише створює умови для сільськогосподарського виробництва, а й спирається на їх соціально-економічні здобутки і одночасно виступає важливим фактором створення нового господарського механізму в агропромисловому комплексі нашої країни.

Вагомий внесок у вивчення та вирішення проблемних питань системи орендних земельних відносин, а також дослідження специфіки їх розвитку на сучасному етапі зробили Ю. Д. Білик, П. І. Гайдучський, С. І. Дем'яненко, Т. Г. Дудар, П. М. Макаренко, В. Я. Месель-Веселяк, Л. Я. Новаковський, О. М. Онищенко, П. Т. Саблук, В. М. Трегобчук, А. М. Третяк, М. М. Федоров, В. В. Юрчишин та інші вчені. Проведені ними наукові дослідження слугували підґрунтям для формування організаційно-економічного механізму орендних земельних відносин у сільському господарстві України. Однак складність і багатогранність земельно-орендних питань, пов'язаних з їх реалізацією на практиці, зумовлюють необхідність проведення подальших наукових студій.

У процесі виконання нашого дослідження необхідно вивчити проблемні питання формування орендних земельних відносин у сільському господарстві та обґрунтувати шляхи удосконалення організаційно-економічного механізму їх ефективного розвитку.

На сучасному етапі розвитку земельних відносин в умовах ринкової економіки постає багато актуальних питань подальшого функціонування сільського господарства, зокрема у контексті формування ефективного механізму орендних земельних відносин, спроможного організувати сільськогосподарське виробництво на засадах раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель. Адже на кожному етапі розвитку людства однією з головних проблем завжди було раціональне використання землі з метою забезпечення всіх верств населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною. Відтак ступінь раціональності використання землі об'єктивно залежить від рівня соціально-економічної

обґрунтованості та урегульованості земельних відносин – відносин між усіма суб'єктами, що вступають у них з приводу володіння, користування та розпорядження земельними ресурсами.

Дослідження еволюційності розвитку земельних відносин, а також їх системний склад дозволяють констатувати, що останні становлять сукупність правових, економічних, соціальних і екологічних відносин власності на землю, що виникають між державою, суспільством та його членами в процесі володіння, користування, розпорядження землею і управління земельними ресурсами на національному, регіональному і локальному рівнях. Вважаємо, що наведене визначення досить повно розкриває суть земельних відносин як специфічної підсистеми суспільних відносин. На підставі вивчення фахових джерел, земельного Законодавства України та проведення власних наукових досліджень укладено та зображено на рисунку 1 структуру земельних відносин в умовах розвитку ринкової економіки.

Змістова складова рис. 1 наочно демонструє, що між суб'єктами земельних відносин, суспільством та державою існують відносини щодо володіння, користування та розпорядження земельними ресурсами. Зауважимо, що право володіння земельними частками (паями) засвідчує Державний Акт, а право користування – договір оренди землі.

У нашій країні оренда земель як форма виробничих відносин на селі вперше юридично була закріплена Земельним кодексом України в 1992 році. Проте, відповідно до його норм, найбільш важливі ланки орендних земельних відносин регулювалися державою, що було свідченням недостатнього рівня розвитку відносин власності взагалі та відсутності чіткого визначення поняття права власності на землю зокрема. Лише з прийняттям низки нормативно-правових актів щодо подальшого удосконалення земельних відносин створено необхідне середовище для впровадження орендних земельних відносин ринкового типу. Юридично такі відносини були закріплені законом України «Про оренду землі» у жовтні 1998 року, з норм якого випливає: ...«орендні відносини розглядаються як один з важливих важелів поліпшення використання сільськогосподарських земель завдяки її концентрації в руках тих сільськогосподарських товаровиробників, які спроможні раціонально використовувати цей основний

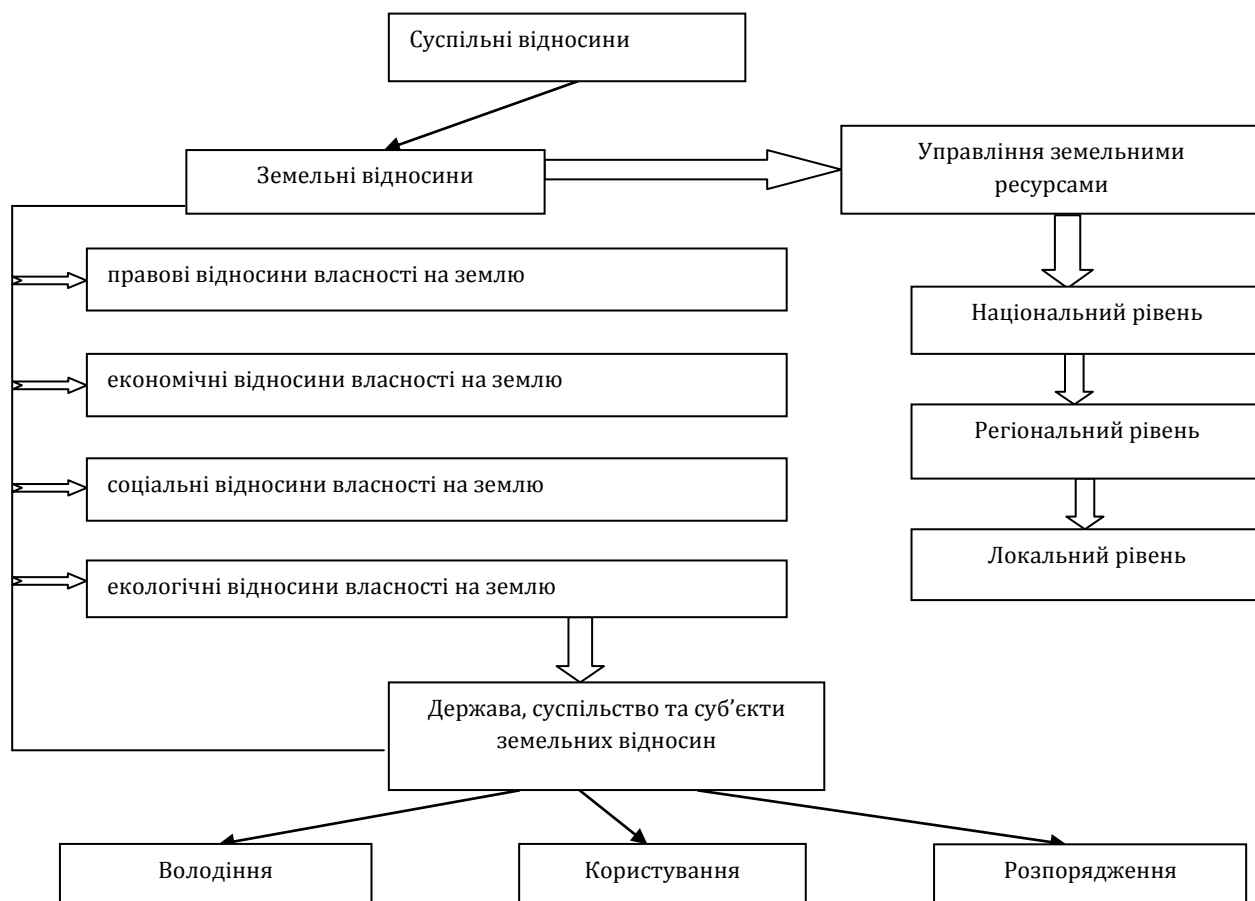

Рис. 1. Модель сутності земельних відносин в умовах розвитку ринкової економіки*

* Розроблено автором на основі Земельного законодавства України та власних досліджень

Доведено, що ефективність земельних відносин визначається чинним організаційно-економічним механізмом обігу сільськогосподарських земель, що формує канали руху угідь до нових власників і користувачів. Виходячи із реальних умов, які склалися в аграрному секторі, обіг земель сільськогосподарського призначення здійснювався здебільшого через операції відведення земель та їх оренду. Встановлено, що чинний механізм орендних земельних відносин передбачає наявність двох сторін: орендодавця та орендаря, які взаємодіють між собою у контексті формування відносин з приводу володіння, користування та розпорядження земельними ресурсами (рис. 2). Згідно із Законом України «Про оренду землі», орендарями земельних ділянок є юридичні або фізичні особи, яким на підставі договору оренди земель належить право

володіння та користування земельною ділянкою [3, с. 116]. Орендарі набувають права оренди земельної ділянки на підставах і в порядку, передбачених Земельним кодексом України, Законом України «Про оренду землі» та іншими законами України і договором оренди землі [3, с. 122]. Орендарями земельних ділянок сільськогосподарського призначення з метою здійснення виробництва сільськогосподарської продукції можуть бути лише ті юридичні особи, які мають дозвіл на цей вид діяльності, і фізичні особи, які здобули відповідну кваліфікацію або мають досвід роботи в сільському господарстві [5, с. 198]. Отже, орендні земельні відносини визначаються і регулюються на основі чинних законодавчих актів і укладеного договору оренди землі.

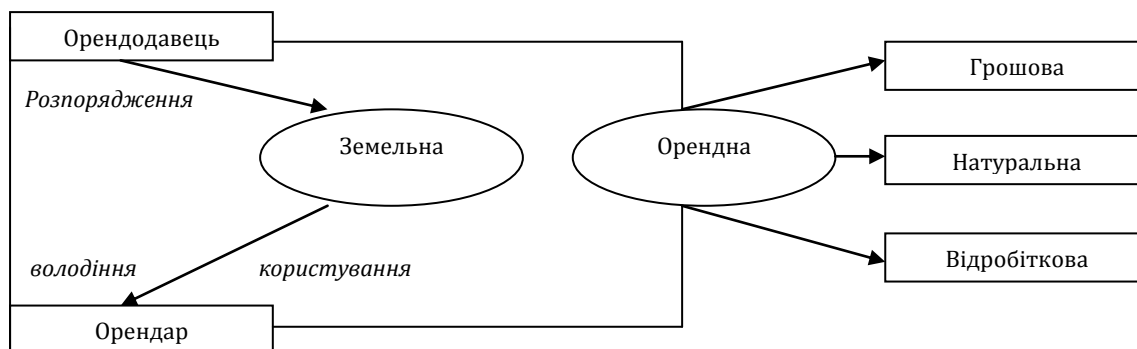

Рис. 2. Організаційно-економічний механізм орендних земельних відносин*

* Розроблено автором на основі Земельного законодавства України

Водночас договір оренди землі – це документ, відповідно до якого орендодавець передає орендарю у володіння та користування земельну ділянку на певний термін та за відповідну орендну плату [5, с. 100]. Орендар повинен використовувати орендовану земельну ділянку відповідно до вимог, зазначених у договорі оренди, та чинного Земельного законодавства. Договір оренди землі необхідно укласти у письмовій формі і, якщо можливо, завіряти нотаріально, що сприятиме виконанню зазначених у ньому вимог обома сторонами.

У чинному Земельному законодавстві зазначено, що в Україні використання землі є платним. Відповідно плата за землю справляється у формі земельного податку, а також орендних виплат за використання земельних часток (паїв), які кожного року вносяться до бюджетів територіальних громад, у межах яких і знаходяться відповідні земельні ділянки. Відповідно до Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних часток (паїв)» від 19 серпня 2008 року за використання земельної частки (паю) нижня межа орендної плати повинна становити не менше 3% від вартості земельного паю. При цьому основою для нарахування орендної плати за використання земельних часток (паїв) слугує запроваджена Законом України «Про плату за землю» нормативна ціна землі.

Закономірно, що конкурентоспроможність орендарів на ринку оренди землі залежить від їх платоспроможності, яка впливає із результатів ефективності ведення сільськогосподарського виробництва. Відтак підвищення розміру орендної плати повинно бути економічно обґрунтованим і економічно доцільним. Результати проведених досліджень свідчать, що у наш час домінує натуральна форма виплат орендної плати за використання земельних часток (паїв). Поряд із цим, з'ясовано, що при натуральній формі розрахунку з орендодавцями за оренду земельних часток (паїв) орендарі завищують ціну сільськогосподарської продукції, яка в окремих випадках є значно вищою середньої ціни реалізації, що негативно позначається на фінансових інтересах орендодавців. Вважаємо, що у перспективі доцільно було б у договорі оренди землі вказувати форму розрахунку орендаря з орендодавцем, де грошова розрахунку повинна бути встановлена на обумовленому чинним законодавством рівні, для натуральної форми необхідно зазначити хоча б орієнтований перелік сільськогосподарської продукції та її вартість, і вказати можливі види послуг та їх вартість – для відробіткової форми розрахунку.

Для глибшого з'ясування цих питань нами запропоновано підхід, який дає можливість визначити реальний ринковий розмір орендної плати за використання земельних часток (паїв), враховуючи урожайність вирощуваних сільськогосподарських культур, середні ціни реалізації продукції та нормативну грошову оцінку сільськогосподарських угідь (табл. 3). На нашу думку, при визначенні орендної плати за використання земельних часток (паїв), доцільно врахувати досвід зарубіжних країн, який полягає в тому, що загальні витрати орендаря на розрахунку із орендодавцями не повинні перевищувати 30% від його прибутку.

Зважаючи на вищенаведене та з метою удосконалення організаційно-економічного механізму орендних земельних відносин нами запропоновано

шкалу визначення реального ринкового розміру орендної плати за використання земельних часток (паїв) у межах до 30% від загального прибутку орендаря. Для прикладу, на основі запропонованої шкали, реальний ринковий розмір орендної плати за використання земельних часток (паїв), при урожайності озимої пшениці 50 ц/га може бути встановлений на рівні 7,1 – 10,0%; 25 ц/га гречки – 11,1 – 15,0%; 400 ц/га цукрових буряків – 55% від грошової оцінки землі (табл. 1).

Залежно від кон'юнктури продовольчого ринку для забезпечення ефективного використання орендованих земель, орендар на свій власний розсуд може одночасно вирощувати найбільш доцільно вигідні види сільськогосподарських культур. За таких умов для визначення реального ринкового розміру орендної плати пропонуємо користуватися наступною формулою, що застосовується для визначення середньозважених величин:

$$R_rOP_s = \frac{(R_rOP_1 \times S_1 + R_rOP_2 \times S_2 + \dots + R_rOP_n \times S_n)}{ES}, \quad (1)$$

де R_rOP_s – середньозважений розмір орендної плати за використання земельних ділянок власників земельних часток (паїв), %;

$R_rOP_1, R_rOP_2 \dots R_rOP_n$ – реальний ринковий розмір орендної плати по окремій сільськогосподарській культурі за пропонованою шкалою, %;

$S_1, S_2 \dots S_n$ – площі посіву відповідних культур, га;

ES – загальна площа орендованої землі, га.

Характерною особливістю запропонованої методики є те, що вона дозволяє визначити граничні розміри орендної плати, при яких орендар витрачає практично весь прибуток для розрахунку з орендодавцями за оренду земельних часток (паїв). Вважаємо, що для мінімізації аграрних ризиків, які насамперед пов'язані із чинниками зовнішнього середовища (кліматичні умови, державна політика, рівень інфляції) для орендарів земельних часток (паїв) страхування майбутнього урожаю повинно бути обов'язковим.

Основним критерієм встановлення орендної плати у зарубіжних країнах є рівноцінне задоволення інтересів суб'єктів орендних земельних відносин. Зокрема в таких країнах, як Данія, Греція, Ірландія, Люксембург та Нідерланди, власник землі та орендар самостійно домовляються про рівень орендної плати. Інші країни орендні виплати регулюють законодавчо. При цьому влада контролює орендну плату встановленням максимальних виплат або стандартних її розмірів. Така практика діє в Бельгії, Нідерландах, Іспанії, Португалії. При цьому орендна плата виплачується в грошовій формі, з огляду на потенційний врожай і ціни на сільськогосподарську продукцію у минулі роки [1, с. 152].

Одним із важливих чинників, що має значний вплив на розвиток орендних земельних відносин, є встановлення терміну оренди. Адже оренда земельних часток (паїв) на більший термін створює умови орендареві для більш ефективного використання земельних угідь: запровадження раціональної сівозміни, збільшення капітальних вкладень щодо покращення структури ґрунтів та застосування нових технологій вирощування сільськогосподарських культур. Для прикладу у країнах Європейського Союзу граничний мінімальний термін дії договору оренди землі становить: у Бельгії та Франції – 9 років, у Данії – 30, в

Греції – 4 роки. У Німеччині мінімальний термін оренди землі обумовлюється договором, зокрема, суд може продовжити оренду земельної ділянки до 12 років, якщо ж орендується ціле господарство, то до 18 років. У

Португалії термін дії договору оренди землі становить 10 років для тих, хто застосовує найману працю, і 7 років без найманої праці. [1, с. 152].

Таблиця 1. Пропонована шкала визначення реального ринкового розміру орендної плати за використання земельних часток (паїв), залежно від виду вирощуваних сільськогосподарських культур та їх урожайності (% від грошової оцінки сільськогосподарських земель)*

Культура	Реальний ринковий розмір орендної плати			Граничний розмір орендної плати		
	Урожайність, ц/га					
	30	40	50	30	40	50
Озима пшениця	2,0-4,0	4,1-7,0	7,1-10,0	28,0	32,0	49,0
	Урожайність, ц/га					
	20	30	40	20	30	40
Ярий ячмінь	0,3	0,4-3,4	3,5-6,5	0,9	10,2	19,5
	Урожайність, ц/га					
	50	60	70	50	60	70
Кукурудза	11,7	15,5	19,1	35,0	46,5	57,3
	Урожайність, ц/га					
	15	20	25	15	20	25
Гречка	5,0-7,0	7,1-11,0	11,1-15,0	21,0	33,0	44,0
	Урожайність, ц/га					
	20	30	40	20	30	40
Горох	1,5	5,3	9,0	4,5	15,9	18,0
	Урожайність, ц/га					
	300	400	500	300	350	400
Цукрові буряки	18,0	55,0	74,2	54,0	165,0	222,6

*Розроблено автором на основі власних досліджень та проведених розрахунків

В Україні відповідно до чинного Земельного законодавства, найменший термін дії договору оренди землі складає всього 1-3 роки. З позиції землевласників, які очікують підвищення розмірів орендної плати, такі строки є виправданими. Однак сільськогосподарські підприємства при короткостроковій оренді не спроможні забезпечити раціональне землекористування та їх охорону.

З метою удосконалення орендних земельних відносин в Україні доцільно законодавчо врегулювати мінімальні терміни оренди земельних часток (паїв), які б сприяли виконанню системи заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання та охорони сільськогосподарських угідь. З огляду на агротехнологічні особливості здійснення сільськогосподарського виробництва мінімальний термін оренди земель повинен бути встановлений у межах 5 – 8 років.

У контексті гармонізації орендних земельних відносин у нинішніх реаліях господарювання важливе місце повинно належати державній підтримці сільського господарства і державному регулюванню.

Викликає занепокоєння відсутність будь-якого контролю за ефективним використанням сільськогосподарських земель в умовах оренди. Вивчивши та проаналізувавши досліджуване питання, пропонуємо під керівництвом органів місцевого самоврядування, а також у присутності об'єднання власників земельних часток (паїв) та орендаря створити спеціальну комісію, яка б здійснювала контроль при передачі земельних часток (паїв) в оренду, а також при їх прийманні від орендаря після закінчення терміну дії договору оренди землі.

На нашу думку, подальший розвиток орендних земельних відносин повинен спрямовуватися на захист прав орендодавців, зокрема у контексті оптимізації

поінформованості щодо умов укладення договорів оренди земельних часток (паїв) кожної із сторін. Таким чином, на цьому етапі трансформаційних процесів аграрного сектору механізм орендних земельних відносин є єдиною формою реалізації права власності власників земельних часток (паїв); ринок оренди сільськогосподарських земель слугує основою для формування та укрупнення земельного фонду практично усіх форм господарювання; ефективний розвиток орендних відносин забезпечує реалізацію соціальних гарантій на селі.

На основі проведеного дослідження ми прийшли до висновку, що чинний організаційно-економічний механізм орендних земельних відносин потребує удосконалення у контексті забезпечення ефективного їх розвитку шляхом першочергового вирішення наступних питань: формування орендних земельних відносин на конкурентних засадах; встановлення оптимального розміру орендної плати (власне нами запропоновано шкалу визначення реального ринкового розміру орендної плати за використання земельних часток (паїв), уточнення форм її виплати, підвищення граничного мінімального терміну оренди землі; дотримання сторонами договірних зобов'язань; збереження та раціональне використання орендованих земель; розробка дієвих механізмів залучення орендарями середньо- й довгострокових кредитів; удосконалення земельного законодавства тощо.

Таким чином, вищезазначене свідчить, що у системі земельних відносин залишається неврегульованими та нерозв'язаними низка проблем, які гальмують розвиток орендних земельних відносин. Вважаємо, що дієвим способом удосконалення чинного механізму орендних земельних відносин буде своєчасне внесення змін та коректив у форми і методи здійснення завершального етапу земельних перетворень на селі та здійснення

Список літератури

1. Антіпова Л. І. Залучення зарубіжного досвіду організації земельно-орендних відносин / Л. І. Антіпова // Економіка АПК. – 2007. – №1. – С. 147-153.
2. Бялян А. В. Зарубіжний досвід реформування сільського господарства / А. В. Бялян, М. Д. Федорюк // Економіка АПК. – 2005. – №1. – С. 132-137.
3. Про оренду землі : закон України // Все про бухгалтерський облік. – 28. 12. 2004р. – №122(1033).
4. Про оцінку земель : закон України від 11 грудня 2003 р. // Земельне законодавство України: Зб. нормат. – прав. актів. – К. : Істина, 2008. – 328 с.
5. Земельне законодавство України: Зб. нормат. прав. Актів. – К. : Істина, 2008. – 328 с.
6. Іванюк І. В. Теоретичний аспект розвитку орендних земельних відносин у сільському господарстві / І. В. Іванюк, П. Ю. Ткачук // Економіка АПК. – 2009. – № 11. – С. 53-55.
7. Прус Ю. О. Формування та виплата орендної плати за земельні паї / Ю. О. Прус // Економіка АПК. – 2004. – №8. – С. 87-93.
8. Третяк А. М. Нова парадигма землеустрою в земельній політиці України / А. М. Третяк, О. С. Дорош, Н. А. Третяк // Земельне право України. 2011. – №2. С. 11-14
9. Червен І. І. Розвиток орендних відносин – важливий напрям підвищення ефективності виробництва у фермерських господарствах / І. І. Червен, Н. В. Тютенко // Економіка АПК. – 2003. – №11. – С. 13-16.
10. Шобаніна О. В. Орендні земельні відносини: сучасний стан та основні напрями удосконалення / Шобаніна О. В. // Економіка АПК. – 2008. -№ 7. – С. 7-13.
11. Шеленко Д. І. Розвиток орендних відносин у сільському господарстві Івано-Франківської області / Д. І. Шеленко // Економіка АПК. – 2004. – №9. – С. 44-50.

РЕЗЮМЕ

Заставнюк Любов

Совершенствование организационно-экономического механизма арендных земельных отношений в сельском хозяйстве

Обоснованы организационные и экономические аспекты формирования, функционирования и развития арендных земельных отношений в сельском хозяйстве Украины. Исследованы проблемные вопросы и намечены пути совершенствования организационно-экономического механизма функционирования последних.

RESUME

Zastavnyuk Lyubov

Improvement of the organizational and economic mechanism of rent land relations in agriculture

In the article there have been grounded the organizational and economic aspects of the formation, operation and development of the lease of land relations in agriculture in Ukraine. There have been also researched the issues and ways of improving the organizational and economic mechanism of functioning lease land relations in the countryside.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

МАРКЕТИНГОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ КРИЗИ

Розглянуто фактичне становище України на світовому ринку зернових культур та запропоновано рекомендації щодо зміцнення та розвитку позицій держави з точки зору маркетингу в контексті світової продовольчої кризи.

Ключові слова: *світовий ринок зерна, експорт зерна, продовольча криза.*

Останнім часом у світі дуже гостро постає проблема голоду та продовольчої безпеки країн. Високі темпи зростання кількості населення в комплексі з природними катаклізмами змушують замислитись над економічними питаннями забезпечення людства продуктами харчування першої необхідності.

Актуальність цієї теми зумовлена виникненням потреби у зернових культурах, а також наявною компетенцією та досвідом вітчизняної економіки в таких питаннях. З точки зору маркетингової стратегії країни, національна економіка повинна скористатися попитом на продукцію нашого профілю та задовольнити його. Це може стати шляхом піднесення економіки України та збільшення грошових надходжень, підняття рівня життя населення внаслідок майбутніх кон'юнктурних змін.

Мета статті – розглянути можливості української економіки у вирішенні зернової проблеми. Необхідно здійснити аналіз становища зернової і зернообробної галузей України та виявити ресурси для забезпечення додаткового обсягу виробництва насамперед зернових культур та продуктів переробки зерна.

У попередніх публікаціях, що стосуються зернової тематики, вже були розглянуті питання державного регулювання впливу України на світовий ринок зернових (Голосов О. О.), проблеми їх відвантаження через морські порти держави (Седікова І. О.), було здійснено прогноз світового балансу зерна (Довгенко Я. О.). Завданням нашої статті є аналіз світового ринку зерна та борошна з боку маркетингу та ідеї піднесення національної економіки. Безпосередньо торкаючись проблематики ринку зернових, хочемо сформулювати чітке визначення сутності світового ринку зерна.

Світовий ринок зерна – це система правових відносин, які виникають між суб'єктами різних країн світу в процесі виробництва зерна, його зберігання, торгівлі та використанні на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямків реалізації та визначення цін, а також міждержавного контролю за якістю, зберіганням та раціональним використанням зерна [1].

Аграрний сектор завжди займав значну частку українського ВВП, а виробничі можливості перевищували внутрішню потребу в зернових, тому історично склалися умови для міжнародної торгівлі надлишковим зерном. Довгі часи Україна експортувала переважно зерно нижчого ґатунку та кормове, проте зараз існує тенденція до експорту дорожчих та якісніших сортів зернових культур.

Оскільки Україна входить до світових лідерів з виробництва і експорту зернових культур, існує потреба

розробки маркетингової стратегії держави в умовах прогнозованої світової продовольчої кризи. За дослідженнями Міжнародної ради по зерну, світовий ринок зазнав спаду у 2012 році внаслідок несприятливих погодних умов в основних країнах-виробниках зернових, а саме: Аргентині, Австралії, Канаді, ЄС, Казахстані, Росії, США. Негативно позначились на врожаї зернових посушливі умови країн Чорноморського басейну, в тому числі України. У 2013 р. погодні умови прогноуються на сприятливому рівні. Проте постійне зростання кількості населення спричинить високий попит на зернові, оскільки вони є однією з найбільш широковживаних груп продуктів харчування. Питання світових обсягів виробництва та цін на головні товарні групи зернової номенклатури входять до компетенції Міжнародної ради по зерну. Ця організація займається контролем обсягів світового експорту та імпорту, а також прогнозуванням майбутньої ситуації на ринку зернових у світі. Рада по зерну проводить аналіз погодних умов, норми споживання зернових, прогнозування урожайності та здійснює інші, не менш важливі, функції. На найближчі п'ять років Міжнародною радою по зерну прогноуються перевищення попиту над пропозицією зернових культур у світі (рис. 1.)

Як видно на рисунку, переломним етапом прогнозовано стане 2015 р., після якого пропозиція припинить задовольняти наявний попит спочатку на 3 млн. тонн, потім на 9 млн. тонн і на 10 млн. тонн до 2018 р. За законами ринку, ціна в такій ситуації буде значно зростати. У цьому випадку Україна як активний гравець ринку повинна скористатися надлишковим попитом і зростанням цін у майбутньому та задовольнити його. Якщо розглядати світові ціни на зернові вже сьогодні, видно значне зростання цін на величину від 6,8% до 15% залежно від сорту зерна порівняно з минулим роком (таблиця 1) [4].

Якщо порівнювати із закупівельними цінами головних трейдерів усередині України, то станом на 11.02.2013 р. тонна ячменю коштує в середньому \$272, пшениці – \$288, кукурудзи – \$267. Попередні поставки зерна в Єгипет та Саудівську Аравію здійснювались за цінами від \$240 до \$270. Таким чином, на зовнішньому зерновому ринку складаються дуже привабливі умови торгівлі для України [2].

За даними Міністерства аграрної політики і продовольства у 2012-2013 маркетинговому році планується досягти обсягів експорту 23,2 млн. тонн. Станом на 3 лютого 2013 р. Україна вже експортувала 16,25 млн. тонн зернових за поточний маркетинговий рік (з липня 2012 року). Розглянемо територіальний

розподіл споживачів українського зерна. Найбільшими імпортерами вітчизняної зернової продукції виступають країни ЄС, що у 2012 р. закупили 7,7 млн. тонн зерна на загальну суму 1,9 мільярда доларів. Активними імпортерами залишаються також Єгипет (5,5 млн. тонн на 1,4 млрд. дол.) та Саудівська Аравія (1,9 млн. тонн на 509 млн. дол.). Ці обсяги свідчать про належність України до провідних світових експортерів зернових. За зерновими культурами частка світового ринку

кукурудзи, що займає Україна, складає 12,9 %, що забезпечує їй 4 місце у світі. За обсягами експорту пшениці Україна посідає 8 місце (частка ринку 4,5%), ячменю – 4 місце (18,5%). Таким чином, наша країна має суттєвий вплив на учасників ринку і визначає продовольчу безпеку багатьох країн світу. Позитивним фактором є державна політика, спрямована на сприяння експорту та посилення позицій України на світовому ринку.

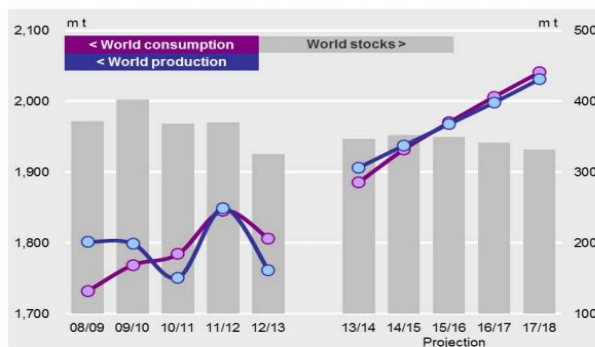

Рис. 1. Обсяги фактичного та прогнозованого світового виробництва і споживання зернових 2008-2013 рр., 2014-2018 рр. [4]

Таблиця 1. Світові ціни на основні зернові культури 20.02.2012 – 20.02.2013 рр.

	20.02.2013 р.	20.02.2012 р.
Пшениця		
US - HRW (Gulf)	\$326	\$291
EU - France Grade 1 (Rouen)	\$331	\$287
Кукурудза		
US - 3YC (Gulf)	\$298	\$277
Ячмінь		
EU - France (Rouen)	\$298	\$279

Розглянемо динаміку обсягів виробництва зернових в Україні за даними Державної служби статистики України (рис. 2) [6].

Як видно з графіку, існує тенденція до зростання обсягів виробництва зернових. Періодичні спади виробництва, переважно раз на 4 роки, відбуваються через несприятливі погодні умови.

Приблизно 50 % ($R^2 = 0,512$) даних пояснюються

поліноміальною функцією, що має вигляд $y = 183,4x^2 - 3942x + 50802$. На основі поліноміальної інтерполяції можна побудувати наближений прогноз обсягів виробництва на найближчі сім періодів. Тобто, якщо зростання буде продовжуватись у такому ж темпі, до 2018 р. можливо наростити обсяги виробництва до 90 млн. тонн.

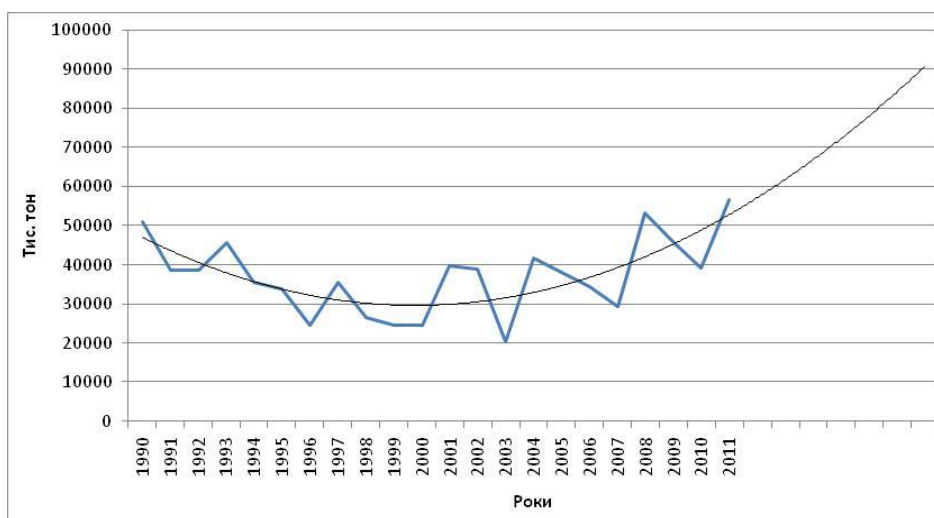

Рис. 2. Обсяги виробництва зернових культур в Україні 1990-2011 рр.

Мінімально необхідний обсяг виробництва задля задоволення майбутнього надлишкового попиту повинен зазнати збільшення на 5,3% – 17,6%, що в кількісному вираженні становить 59,7-66,7 млн. тонн. Звісно, таке зростання відбудеться лише за впровадження активної політики покращення урожайності зернових. Для того, щоб наростити обсяги виробництва, необхідні значні інвестиції в оновлення основних фондів землекоробної техніки, створення посухостійких сортів зернових та закупівлю високоякісних добрив.

Наукові установи Національної академії аграрних наук України разом з Міністерством аграрної політики та продовольства України розробили Програму «Зерно України – 2015», у якій визначено шляхи нарощування виробництва зерна, розкрито технологічні, економічні та нормативно-правові засади вирішення зернової проблеми. З прийняттям цієї Програми передбачається розробка і впровадження низки підзаконних актів:

- про державну і регіональну програми цільового розвитку зернового господарства;
- про встановлення паритетності цін на зерно та матеріально-технічні ресурси для зернового господарства;
- про стимулювання якості зерна та впровадження нових прогресивних технологічних процесів у вирощуванні, зберіганні, переробці і використанні зерна [5].

Основною проблемою збуту зерна на сьогодні є наявність численних посередницьких компаній, які перехоплюють основну частину прибутку від експорту. На сьогодні найбільш значними експортерами зернових з України залишаються представництва міжнародних трейдерів (ПІ «Серна», ТОВ «Луї Дрейфуз Комодітіз Україна ЛТД», ДП «Сантрейд», ООО «Кернел-Трейд», ООО «Альфред С. Топфер Україна» та ін.), а серед компаній з вітчизняним капіталом найбільшими є «Агроекспорт» і «Адора». Із 600 компаній, які експортують зернові, на долю найбільших припадає близько 60–70% відвантаженого зерна. Загальна кількість експортерів практично не змінюється з роками. Більшість із них знаходяться в Київській, Одеській, Миколаївській та Херсонській областях. Одним

з головних негативних аспектів участі посередника на певному етапі каналу руху товарів є те, що до вартості товару додається й маржа посередника. Це може відбутися на виробникові, який недоотримує певну частину прибутку при продажу, тому що посередник буде всіляко намагатися знизити початкову ціну товару для одержання максимально можливого прибутку [7].

Торгова надбавка зерноекспортерів, яка містить вартість пошуку інформації, моніторингу контрактів, податкові та політичні ризики тощо в Україні є не нижчою 10 %, тоді як в Німеччині не перевищує 5%. З іншого боку, експортні ціни, які декларуються українськими зернотрейдерами, в середньому на 10–30 % менші світових [3].

Для того, щоб деякою мірою покращити умови для виробників зернових, необхідно регулювати закупівельні ціни на зерно всередині країни більш жорсткими методами.

Для збільшення грошових надходжень від виробництва зерна пропонується стратегія вертикальної інтеграції вперед – підвищення експорту не лише зернових культур, а й продуктів їх переробки. Необхідно вийти за рамки іміджу сировинного експортера і підвищити обсяг експорту борошна, борошняних виробів, круп, зернових напівфабрикатів. Це підвищить завантаження виробничих потужностей наявних підприємств і забезпечить експорт нової доданої вартості.

Для порівняння частка експорту продуктів переробки зерна в загальному об'ємі експорту становить 0,5%, а частка експорту зерна – 10,2%. Необхідно впроваджувати активну політику експорту саме продуктів переробки зерна. Подібно тому, як Україна стала одним з найголовніших експортерів соняшникової олії, необхідно стати головним експортером борошна, круп та інших продуктів переробки зерна.

За останніми дослідженнями світовий ринок борошна зростає. Попит на борошно представлений не лише країнами, які не мають змоги вирощувати пшеницю, а й лідерами зернового ринку, що не можуть самостійно забезпечити себе борошном (рис. 3.)

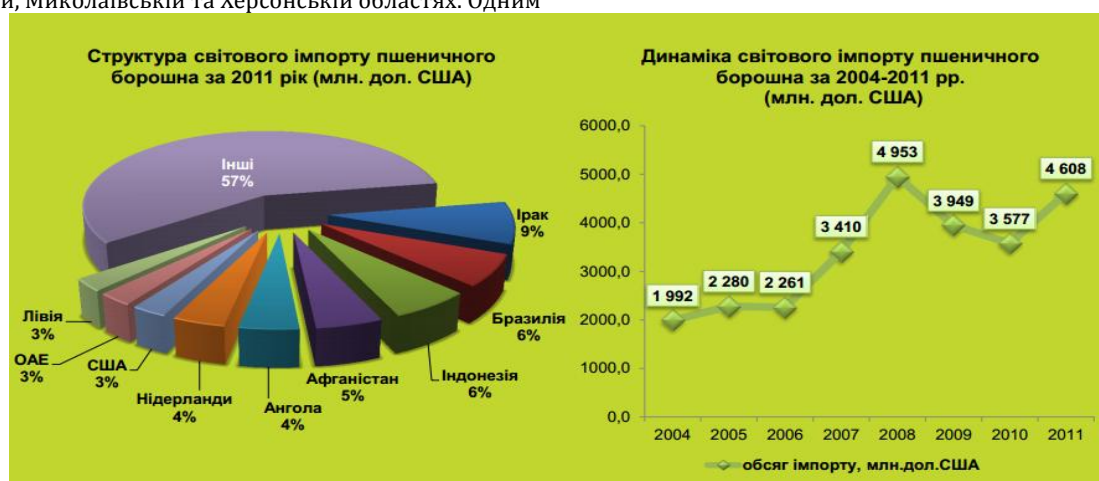

Рис. 3. Структура і динаміка світового імпорту пшеничного борошна

Потенційними споживачами великих обсягів українського борошна можуть стати Ірак, Афганістан та інші країни найближчого географічного розташування.

Активні гравці ринку, що вже постачають значні обсяги пшеничного борошна, зображені на графіку (рис. 4.) Найгострішу конкуренцію в торгівлі борошном для

України можуть скласти насамперед країни просторі з Україною – Франція, Німеччина, Бельгія та Чорноморського басейну – Росія та Туреччина. А також інші. країни, що знаходяться на одному географічному

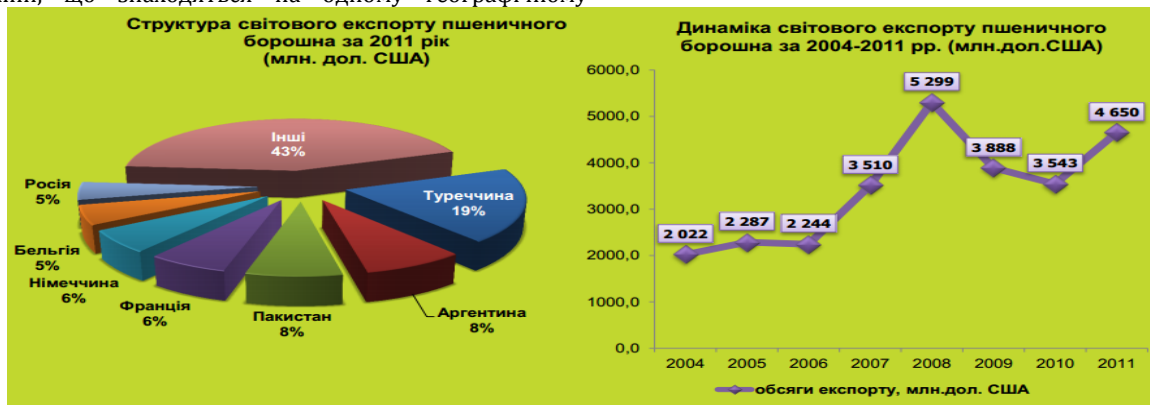

Рис. 4. Структура та динаміка світового експорту пшеничного борошна

Як висновок, можна зазначити, що в результаті дослідження виявлені резерви росту обсягів виробництва зернових та доцільність експорту не лише зернової сировини, а й продуктів переробки. У

подальших дослідженнях необхідно розробити стратегію збільшення ринкової частки України на світовому ринку борошна.

Список літератури

1. *Голосов О. О. Особливості формування конкурентної позиції виробника зерна на світовому товарному ринку / О. О. Голосов // Культура народів Причорномор'я. — 2004. — №50, Т. 2.*
2. *Інформаційний електронний ресурс Zerno.ua. info. – Режим доступу: <http://zerno.ua.info/index.php?action=prices&categoryid=7>*
3. *Нив'євський О. Зерно и зерно [Електронний ресурс] / О. Нив'євський // Эксперт-Украина. Разд. «Экономика и финансы» : электрон. журн. – 23. 08. 2005. – № 31 (34). – Режим доступу : <http://www.expert.ru>. – 27. 01. 2008.*
4. *Офіційний сайт Міжнародної ради по зерну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.igc.int/ru/Default.aspx>*
5. *Програма "Зерно України – 2015". – К. : ДІА, 2011. – 48 с.*
6. *Статистичні дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.*
7. *Франченко Л. О. Створення національного зернотрейдера як шлях до підвищення ефективності експортної діяльності виробників зерна / Л. О. Франченко // Наука й економіка. Розділ «Загальні проблеми економіки». – 2011. – № 3 (23).*

РЕЗЮМЕ

Златова Ирина

Маркетинговая среда агропромышленных предприятий Украины в условиях мирового продовольственного кризиса

Рассмотрено фактическое положение Украины на мировом рынке зерновых культур с изложением рекомендаций по укреплению и развитию позиции государства с точки зрения маркетинга в контексте мирового продовольственного кризиса.

RESUME

Zlatova Iryna

Marketing environment of agroindustrial enterprises in Ukraine in conditions of world food crisis

In the article there has been reviewed the actual situation of Ukraine on the world grain market. There has been recommended to strengthen and develop the state's position in terms of marketing in the context of the global food crisis.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2013 р.

**СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ВНЕСКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ
АР КРИМ**

У статті надано статистичну оцінку внеску підприємств малого бізнесу в соціально-економічний розвиток Автономної Республіки Крим на фоні України. Розглянуто основні показники, що характеризують внесок суб'єктів малого підприємництва у показники економіки регіону.

Ключові слова: малий бізнес, малі підприємства, суб'єкти малого підприємництва, концентрація, локалізація.

Малий бізнес виступає необхідним елементом реалізації економічних реформ на шляху до соціально-орієнтованої економіки. Саме через його розвиток формується конкурентне середовище, створюються нові робочі місця, сплачуються податки до державного та місцевого бюджетів. Ефективне функціонування малого бізнесу забезпечує більш рівномірний розвиток регіонів, прискорює інвестиційні процеси, впливає на структуру національної економіки. Крім того, динамічний розвиток суб'єктів малого підприємництва є індикатором формування сприятливих умов для подальшого формування та активізації підприємств середнього та великого бізнесу.

Вагомий внесок у розвиток економіко- і математико-статистичних методів, які є базою для здійснення статистичних досліджень будь-яких економічних явищ і процесів, зробили такі вітчизняні вчені-статистики, як: С. Герасименко, А. Головач, А. Єріна, Г. Ковалевський, Н. Ковтун, Г. Купалова, Р. Моторин, М. Огай, В. Швець та інші. Однак деякі питання, пов'язані із організаційними

засадами проведення статистичного вивчення малого бізнесу в окремих регіонах України, залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого розвитку та вдосконалення.

Метою дослідження виступає статистична оцінка внеску малого бізнесу в розвиток регіональної економіки на прикладі Автономної Республіки Крим.

Статистичну оцінку внеску малого бізнесу в розвиток економіки регіону необхідно розпочати з оцінки його стану та інтенсивності розвитку в Україні на прикладі Автономній Республіці Крим, тобто з оцінки досягнутого рівня розвитку малого бізнесу у статистиці.

У 2011 році кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення становила 360 одиниць по Україні загалом і 342 одиниці в АР Крим, що на 22,4% та 8,1% відповідно менше у порівнянні з минулим роком. При цьому малі підприємства склали 19,4% по Україні та 17,2% в АР Крим (табл. 1).

Таблиця 1. Основні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні та АР Крим у 2011 р*.

Показник	Україна	АР Крим	АР Крим до України, %
А	1	2	3
Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	360	342	x
з них			
- малі підприємства	70	59	x
- підприємці	290	283	x
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	4442,2	205,4	4,6
з них			
- малі підприємства	2070,8	85,8	4,1
- підприємці	2371,4	119,6	5,0
З них кількість найманих працівників	3036,6	141,4	4,7
з них			
- малі підприємства	1991,1	77,4	3,9
- підприємці	1045,5	64,0	6,1
Обсяг реалізованої продукції, млн. грн.	734854,0	25414,8	3,5
з них			
- малі підприємства	523638,2	14284,6	2,7
- підприємці	211215,8	11130	5,3

*Складено автором за даними: [1].

Малий бізнес забезпечує зайнятість працездатного населення у регіоні, що також сприяє соціально-

економічному розвитку регіону. Рівень зайнятості працівників на малих підприємствах АР Крим у 2011

році склала близько 2%. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів малого підприємництва складає в АР Крим 4,1% від загальної кількості зайнятих по Україні, а кількість найманих 4,4%. Обсяг реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва в АР Крим склав

лише 2,7% від загального обсягу реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва по Україні загалом. Дві третини виробленої продукції суб'єктами малого підприємництва АР Крим припадає на діяльність малих підприємств (рис. 1).

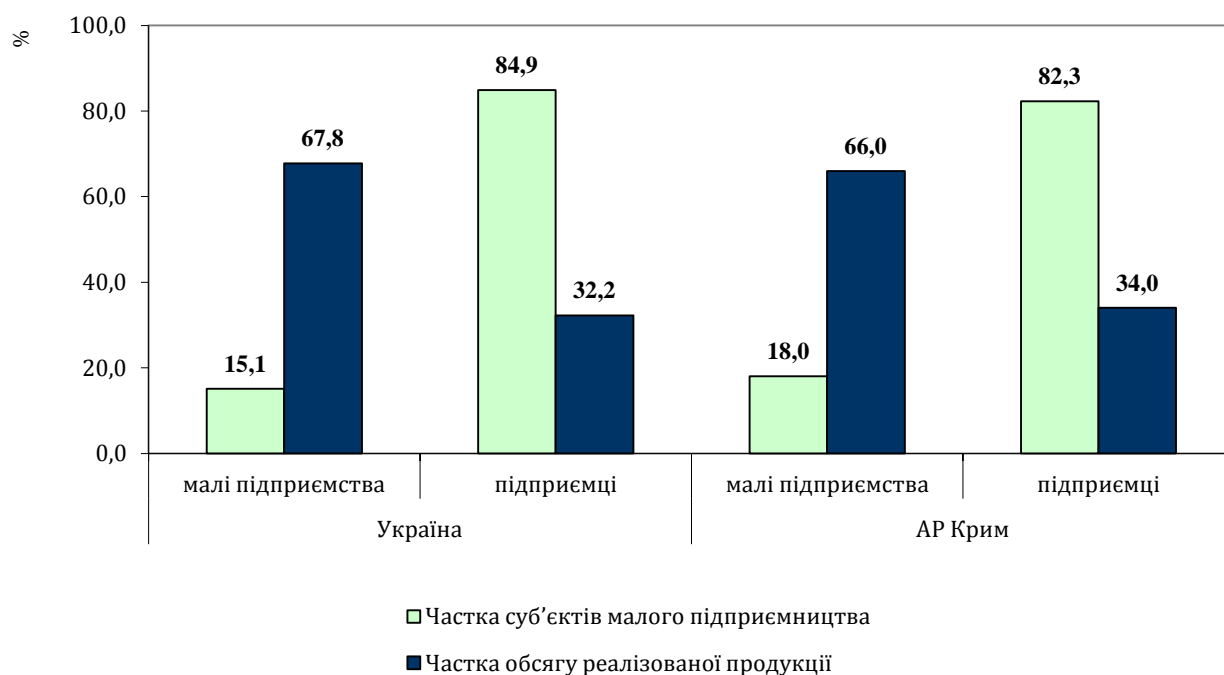

Рис. 1. Розподіл кількості суб'єктів малого підприємництва та обсягів реалізованої продукції по Україні в цілому та АР Крим у 2011 р*.

*Складено автором за даними: [1].

Оскільки інформація за всіма суб'єктами малого підприємництва, як вже зазначалось, у статистичних цілях не проводиться (за підприємцями – це лише кількість працівників, річний оборот – за даними ДПА), подальший аналіз було проведено за діяльністю малих підприємств.

Статистичний аналіз рівня забезпечення зайнятості населення в АР Крим в економічному потенціалі здійснюється переважною більшістю у фізичних осіб-підприємців, частка яких дедалі збільшується. Однак

близько 90% найманих робітників припадає саме на малі підприємства, що здійснюють діяльність у формі юридичної особи. У фізичних осіб-підприємців кількість найманих працівників складає близько 45%, що свідчить більше про сімейну форму ведення бізнесу.

За підсумками 2011 р. на малих підприємствах республіки кількість зайнятих та найманих працівників становила третину від загальної кількості зайнятих та найманих працівників загалом по підприємницькому сектору Автономної Республіки Крим.

Таблиця 2. Розподіл зайнятих на малих підприємствах за адміністративно-територіальними одиницями АР Крим у 2007 – 2011 рр*.

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість зайнятих працівників в АРК	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
з них					
міста	79,1	79,8	80,5	79,9	79,4
райони	20,9	20,2	19,5	20,1	20,6

*Складено автором за даними: [1; 2].

Оцінка показників динаміки кількості працівників малих підприємств свідчить про незначне скорочення рівня зайнятості як по Україні загалом, так і в АР Крим.

Разом з цим, розраховані значення показника інтенсивності структурних зрушень (лінійного та квадратичного) щодо кількості зайнятих працівників різними видами діяльності підприємств дозволяє зробити висновок про подібність структур зайнятих у 2011 та 2007 роках.

У ході дослідження проаналізовано ступінь

нерівномірності розподілу кількості зайнятих на малих підприємствах та обсяги реалізованої продукції за основними секціями КВЕД у 2011 році. Розраховані коефіцієнти концентрації та локалізації показали, що загалом розподіл зайнятих та обсягів продукції, що виробляється малими підприємствами різних галузей зайнятості загалом достатньо рівномірний (коефіцієнти концентрації становлять 0,33 та 0,11).

Разом з цим, коефіцієнти локалізації показали, що більшість працівників малих підприємств АР Крим

сконцентровані у галузі діяльності готелів та ресторанів, оскільки саме в цій сфері співвідношення часток зайнятих та кількості малих підприємств становить 1,33, у той час, як у галузі Оренда машин, устаткування, прокат побутових виробів відповідне співвідношення часток становить лише 0,39.

Щодо рівномірності обсягів виробництва на малих підприємствах АР Крим різної галузі діяльності, коефіцієнти локалізації показали, що найбільші обсяги продукції виробляються підприємствами галузі торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (коефіцієнт локалізації 1,92), тоді, як у галузі здійснення діяльності, пов'язаної з операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям співвідношення часток виробництва продукції та кількості малих підприємств становить 0,16.

Проведений аналіз рівня заробітної плати працівників малих підприємств за видами економічної діяльності свідчить про те, що найвищий він на підприємствах таких видів діяльності, як операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, діяльність транспорту та зв'язку, фінансова діяльність. Однак найнижчим її рівень залишається у сфері діяльності готелів та ресторанів.

У територіальному розрізі найвищий рівень заробітної плати наявний на малих підприємствах міст Керчі та Армянська. Крім того, рівень заробітної плати значно нижчий, ніж загалом на малих підприємствах республіки, в Первомайському, Красногвардійському та Нижньогірському районах. Така тенденція спостерігається протягом останніх років.

Рівень зайнятості на малих підприємствах Автономної Республіки Крим у 2011 році склав майже 7%. У територіальному розрізі найвищий він у м. Сімферополь та м. Ялта, а найнижчий – у Красноперекопському та Джанкойському районах. Серед регіонів Автономної Республіки Крим показники зайнятості найвищі у містах Сімферополі, Ялті, Алушті та Саках. Значно нижче він у сільській місцевості автономії у Красноперекопському та Чорноморському районах.

Аналіз коефіцієнтів територіальної нерівномірності розподілу фонду оплати праці серед працівників зайнятих на малих підприємствах різних районів АР Крим, дозволяє зробити висновок збалансованість розподілу працівників та ФОП (коефіцієнт концентрації = 0,03). Водночас слід зауважити, що спостерігається певна локалізація ФОП на малих підприємствах міських районів АР Крим.

Здійснений аналіз обсягів реалізації продукції малими підприємствами АР Крим. У 2011 р. обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств склав майже чверть загального обсягу реалізації по економіці Автономної Республіки Крим. За останні роки внесок малих підприємств за обсягом реалізованої продукції у відсотках до загального обсягу продукції, товарів, послуг, що виготовлені всіма суб'єктами господарювання в економіку Автономної Республіки Крим перевищує аналогічний показник по Україні.

У територіальному розрізі більш вагома, ніж у середньому по республіці, частка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств припадає в економіці Советського та Чорноморського районів, міст Алушти, Ялти та Сімферополя, де частка обсягів реалізації коливається від 30 до 45%. Значно меншим є

внесок малих підприємств в економіку міст Красноперекопська, Армянська та Красногвардійського району, де працюють потужні великі підприємства переробної промисловості.

Аналіз коефіцієнтів територіальної локалізації підтвердив висновок про те, що обсяги реалізації продукції є найвищими у містах, наприклад, м. Сімферополь та м. Армянськ, по яких співвідношення часток реалізованої продукції та кількості найманих працівників становить 1,49 та 1,36 відповідно.

За видами економічної діяльності за внеском в обсяг реалізованої малими підприємствами продукції (робіт, послуг) провідне місце належить підприємствам торгівлі, близько 50%, будівництва, операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, промисловості

Найвищими витрати на одиницю реалізованої продукції характеризуються підприємства секції О «Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту» та секції Н «Діяльність готелів та ресторанів», по яких співвідношення витрат та обсягів реалізації становить 118,7 грн. та 116,2 грн. відповідно. Водночас, у секції J такі витрати є мінімальними (у порівнянні з іншими видами діяльності) і складають 37,7 грн.

Окрему увагу при оцінці внеску сектору малого бізнесу в економіку регіону необхідно звернути на майновий стан підприємств малого бізнесу, а саме на необоротні та оборотні активи, якими володіє малий бізнес.

Зміни у структурі необоротних та оборотних активів малих підприємств свідчить про те, що необоротні активи склали майже 40% до 2008 року, після чого відбулося падіння на 10%, що пояснюється кризою в Україні.

Важливим аспектом аналізу діяльності підприємств є оцінка фінансових результатів. Протягом останніх років на малих підприємствах Автономної Республіки Крим склалася тенденція до від'ємного фінансового результату.

Протягом років збитковими залишаються підприємства більшості видів економічної діяльності. Значне збільшення суми збитків (сальдо) відбулось на підприємствах торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – у три рази, рибальства, рибництва – у 22 рази.

Зменшили свої збитки (сальдо) підприємства, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надають послуги підприємцям – у 10 разів, з надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту – у 4 рази.

Підприємства сільського господарства, мисливства, лісового господарства, які у 2009 р. були збитковими, починаючи з 2010 р., одержали прибуток. Підприємства діяльності транспорту та зв'язку зменшили прибуток, порівняно з попереднім роком, у три рази, а установи освіти – збільшили на 60%.

У регіональному аспекті найбільш стабільно працюють підприємства малого бізнесу Первомайського району. Протягом декількох попередніх років спостерігалось зростання суми прибутку (сальдо), але у 2009 р. фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування зменшився у три рази, у 2011 р. прибуток збільшився на 61%. Підприємства Красноперекопського району протягом останніх років також нарощували обсяги прибутку (сальдо), але порівняно з 2009 р. сума прибутку підприємств малого

бізнесу району зменшилась на 30%.

Рівень рентабельності операційної діяльності суб'єктів малого підприємництва за 2011 р. склав 3% проти рівня збитковості 0,2% у 2010 р.

Найбільший рівень рентабельності спостерігався на підприємствах промисловості, торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, а найбільший рівень збитковості – на підприємствах рибальства та рибництва, готелів та ресторанів, сфери охорони здоров'я та надання соціальної допомоги.

Рівень збитковості всієї діяльності суб'єктів малого підприємництва становив близько 11%.

Вагомим внеском розвитку малого бізнесу в контексті розвитку регіону виступає участь у формуванні дохідної частини бюджету регіону, за рахунок коштів, що надходять від діяльності суб'єктів малого підприємництва, зокрема від малих підприємств та підприємств.

Спеціальні режими оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва є індикатором ринкових відносин та виступає новим явищем у розвитку малого бізнесу, починаючи з кінця 90-х років. Саме з того часу почалося поширення спрощеної системи оподаткування серед вказаної категорії платників податків. В АР Крим в 2010 р. за різними спрощеними системами оподаткування працювали більше 45% загальної кількості суб'єктів малого підприємництва.

Надходження у доходну частину бюджету АР Крим у 2010 р. від сплати єдиного податку суб'єктами малого підприємництва, що працювали за спрощеною системою оподаткування, склала майже 5 %. Це становить третину від усіх видів податків та зборів, сплачених суб'єктами малого підприємництва до місцевих бюджетів АР Крим.

Список літератури

1. Діяльність суб'єктів малого підприємництва 2011 [Текст] / [за ред. І. М. Жук] – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 202 с.
2. Діяльність малих підприємств Автономної Республіки Крим у 2011 році [Текст] / [за ред. Н. Г. Григоренко] – Сімферополь: Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в АРК, 2012. – 176 с.
3. Моторин Р. М. Статистика для економістів: навч. посіб. / Р. М. Моторин, Е. В. Чекотовський. – К. : Знання, 2009. – 430 с. – ISBN 978-966-346-664-4.

РЕЗЮМЕ

Иванова Татьяна

Статистическая оценка вклада малого бизнеса в развитие экономики АР Крым

В статье дана статистическая оценка вклада предприятий малого бизнеса в социально-экономическое развитие Автономной Республики Крым на фоне Украины. Рассмотрены основные показатели, характеризующие вклад субъектов малого предпринимательства в показатели экономики региона.

RESUME

Ivanova Tetyana

Statistical assessment of contribution of small business to the development of the economy of Crimea

The article provides statistical assessment of the small business enterprises input into social-economic development of the Crimean Autonomous Republic on the background of Ukraine. The main points, characterizing small business subjects input in the points of regional economy have been considered.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2013 р.

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ РЕЗУЛЬТАТІВ ВІДТВОРЕННЯ

У статті викладено методологію розмежування результатів діяльності та результатів відтворення. Описано типи і способи вимірювання матеріальної субстанції результатів відтворення.

Ключові слова: результати діяльності, результати відтворення, потенціал дій, матеріальна субстанція.

Результати відтворення – це те, що забезпечує очікувані вигоди виробникам і задовольняє потреби споживачів. Завдяки їм виробники отримують доходи і прибуток чи то інші ринкові цінності, а споживачі – можливості задовольняти свої потреби і розв'язувати певні проблеми, тобто собі забезпечувати додаткові цінності [3].

В економічній теорії результати відтворення не відмежовуються від результатів діяльності, якими є, скажімо, деталі, вузли, незавершене виробництво, аж до готової продукції на складі.

На перший погляд у цьому немає нічого дивного. Бо результати діяльності стають результатами відтворення за рахунок свого виходу за межі процесу виробництва, тобто потрапляння і перебування на стадії суспільного розподілу, обміну і споживання. Проте з іншого боку це говорить про те, що виробляються лише результати діяльності. Виходить, що результати відтворення розподіляються, обмінюються і споживаються, а результати діяльності, крім цього, ще й виробляються.

І не є цьому перепорою навіть те що, за межі процесу виробництва можуть потрапляти також і мисленнєві результати діяльності, які несуть у собі суто уявні плани мислеформ, образів і сигналів (технічна документація, технології тощо), за якими вони самі утворюються. Бо вони за межами стадії суспільного виробництва є таким

же об'єктом розподілу, обміну й споживання, як і ті з них, що покинули процес виробництва в складі виробів і послуг. І навіть якщо ступінь їх усвідомлення є різним (від майже несвідомої орієнтації на розмиті, неясні наміри, до чіткої регламентації взаємопов'язаних цілей), воно ніяк не впливає на самі результати діяльності. Бо всі результати діяльності започатковуються спрямованим мисленням і, так чи інакше, є результатом обробки й складання предметів праці способом усунення безладу й пасивності використання майбутніми споживачами.

Все це дає підстави, доповнити трьома типами результатів відтворення мисленнєві результати діяльності, виокремлені стадією суспільного виробництва – уявленими результатами відтворення (далі – R_y^y); інформаційними результатами відтворення (далі – R_y^i); матеріальними результатами відтворення (далі – R_y^m). Де уявленими результатами відтворення є уявні плани мислеформ, образів і сигналів майбутніх речей, явищ і процесів, що покинули процес виробництва самостійно, а не в складі виробу, інформаційними – індикативно-програмні носії R_y , а матеріальними – фізичні наповнювачі і просторово-часові утримувачі R_y .

Матриця суб'єктно-об'єктної мультиплікації типів уявлених, інформаційних та матеріальних результатів відтворення зображена на рис. 1.

Об'єкт Суб'єкт	R_y^y	R_y^i	R_y^m
R_y^y	$R_y - R_y$	$R_y - R_i$	$R_y - R_m$
R_y^i	$R_i - R_y$	$R_i - R_i$	$R_i - R_m$
R_y^m	$R_m - R_y$	$R_m - R_i$	$R_m - R_m$

Рис. 1. Матриця суб'єктно-об'єктної мультиплікації типів уявлених, інформаційних та матеріальних результатів відтворення

На цьому фоні слід зазначити, що результати діяльності й результати відтворення єднає однаковість їхнього потенціалу дій, а відрізняє – неоднаковість його спрямування: (а) результатами відтворення у виробничі відносини, продуктивні сили, технології виробництва процесу виробництва, (б) результатами діяльності в результати відтворення. Тому для практичного використання ідентифікованих типів уявлених, інформаційних та матеріальних результатів

відтворення достатньо визначити матеріальну субстанцію, яка цей їх потенціал дій утворює – безпосередньо нагромаджується в просторі, слугує природною основою взаємодії людини з природою й указує суспільству елементи світобудови, на виробництві яких воно має зосередитися і в якій послідовності їх виробляти [7].

Розпочнемо з інтерпретації типів уявлених, інформаційних і матеріальних результатів відтворення:

(а) « $R_y - R_y$ » – уявлювані результати відтворення, що забезпечують «виробництво» таких самих уявлюваних результатів відтворення; (б) « $R_y - R_i$ » – уявлювані результати відтворення, що забезпечують «виробництво» свого інтерфейсу і рекреації в інформаційних результатах відтворення; (в) « $R_y - R_m$ » – уявлювані результати відтворення, що забезпечують «виробництво» своїх перетворювачів у матеріальні результати відтворення; (г) « $R_i - R_i$ » – інформаційні результати відтворення, що забезпечують розподіл і обмін інформаційних результатів відтворення; (д) « $R_i - R_y$ » – інформаційні результати відтворення, що забезпечують розподіл і обмін уявлюваних результатів відтворення; (е) « $R_i - R_m$ » – інформаційні результати відтворення, що забезпечують розподіл і обмін матеріальних результатів відтворення; (є) « $R_m - R_m$ » – матеріальні результати відтворення, що забезпечують споживання матеріальних результатів відтворення; (ж) « $R_m - R_y$ » – матеріальні результати відтворення, що забезпечують споживання уявлюваних результатів відтворення; (з) « $R_m - R_i$ » – матеріальні результати відтворення, що забезпечують споживання інформаційних результатів відтворення.

Єдиним дійсним мірилом матеріальної субстанції результатів відтворення слугувала й до сьогодні слугує праця [6]. І це при тому, що дослідження, в кращому випадку, лише перетворює матеріальну субстанцію в результати діяльності. Це означає, що фізичного виміру результатів діяльності в повсякденному житті фактично ніхто не здійснює.

Все це мотивувало пошук вченими природного фізичного мірила матеріальної субстанції результатів відтворення, щонайменше в трьох напрямках.

Прихильники першого напрямку, серед яких і С. Подолинський, абсолютним мірилом матеріальної субстанції результатів відтворення вважають нагромаджену в товарі енергію, кількість якої вимірюється умовною тепловою одиницею сонячної енергії [4]. При цьому еталоном виміру нагромадженої в товарі енергії М. Руденко використовує зерно пшениці, що є результатом синтезу сонячної енергії [5], а В. Шевчук – зерно злаків, а не конкретно пшениці [8].

Проте вимірювання матеріальної субстанції результатів відтворення зерновим еталоном хоча теоретично й можливе, але практично реалізується важко. Тому прихильники другого напрямку

вимірювання матеріальної субстанції результатів відтворення у якості фізичної мірила використовують робочий час, уречевлений і просторово локалізований у товарах (благах) [1]. Але за такого підходу до вимірювання матеріальної субстанції не враховуються просторові зміни результатів відтворення. Бо простір у товарах (благах) лише поширює час, а не його уречевлює. Цей спосіб є радше модифікацією виміру матеріальної субстанції результатів відтворення працею.

У зв'язку з цим І. Костирко запропонував здійснювати фізичний вимір матеріальної субстанції результатів відтворення за економічною масою, яка є енергетичним еквівалентом «абсолютної сукупності всієї матеріальної субстанції, нагромадженої в ході взаємодії людини й природи» [2]. Безумовно, поняття економічної маси потребує всебічної наукової аргументації – тільки за цих умов можна буде сказати, наскільки можливе практичне застосування цього вимірника. Але більш важливою тут є логіка оцінювання загального стану й рівня суспільно-економічного розвитку цивілізації по засвоєнню енергії результатами відтворення, що зводиться до виявлення й залучення в економічний оборот всього того, чим оперує суспільство на конкретному етапі розвитку – природних ресурсів, навичок суспільного життя, політичного устрою, знань і інтелектуального капіталу, господарської і ментальної культури тощо.

Таким чином результати відтворення забезпечують планування цілей процесу виробництва результатів діяльності, організацію розподілу цілей виробничих відносин, мотивацію обміну цілей продуктивних сил і контроль споживання цілей технологій виробництва. Вони орієнтують виробництво результатів діяльності на можливості, якими володіє весь світовий економічний простір. А коли у світі таких можливостей немає, то вони ще й орієнтують світових економічних суб'єктів на виробництво таких можливостей. Це поширює критерії виміру матеріальної субстанції результатів відтворення від рівня матерії, утворюючої мисленнєві результати діяльності, до рівня планети, утримуючої в тому чи іншому місці продуктивні сили, виробничі відносини й технології виробництва, які необхідні для їх виробництва. Але все це стає можливим лише в умовах перетворення економіки в інноваційну, за схемою, що зображена на рис. 2.

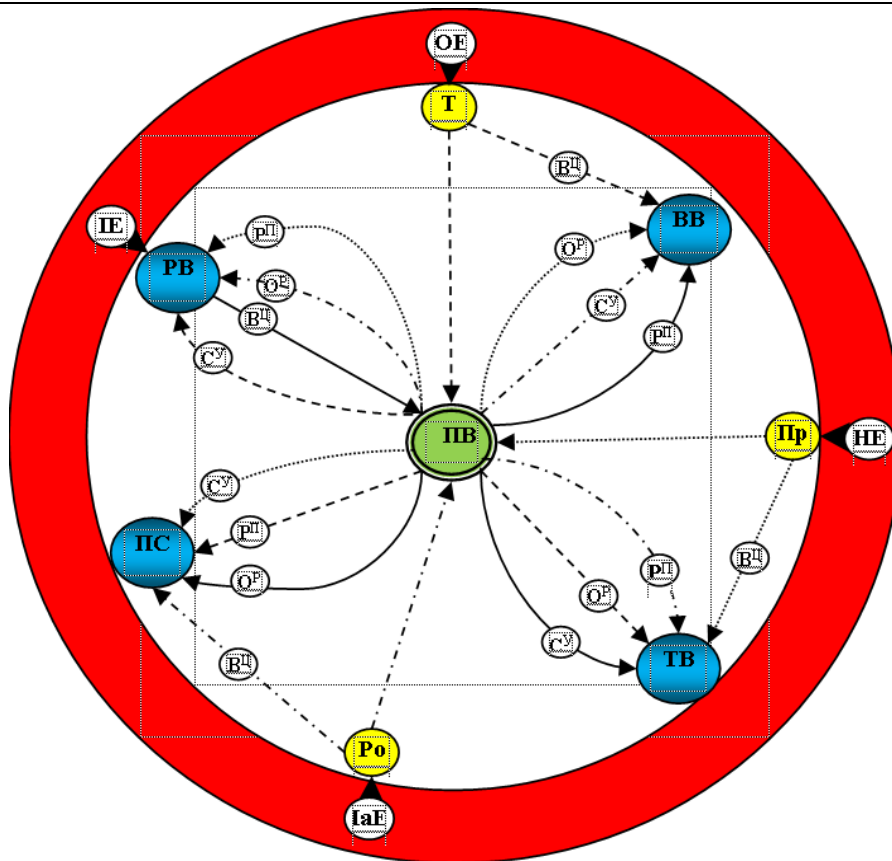

Рис. 2. Принципова схема механізму перетворення економіки в інноваційну

де: ОЕ – організаційна економіка; ІЕ – інноваційна економіка; ІаЕ – індустріальна економіка; НЕ – постіндустріальна (нова) економіка; ІаЕ – індустріальна економіка; ІЕ – інноваційна економіка; – механізм наведення в дію виду економіки; Т- труд; Рр – праця; Рр – робота; ПВ – процес виробництва; ВВ – виробничі відносини; ПС – продуктивні сили; ТВ – технологія

виробництва; ПВ – результати відтворення; В – виробництво; Р – розподіл; О – обмін; С – споживання; Ц – функція мислетворчості; П – передавальна функція; р – функція руху; У – функція контролю, організації й управління.

Список літератури

1. Гриценко А. Еволюція вартості / А. Гриценко // Економіка України. – 2001. – № 4. – С. 45–55.
2. Костирко І. Г. Енергія і економічна маса як результат суспільно-економічного розвитку [Електронний ресурс] / І. Г. Костирко. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=135>.
3. Павленко А. Ф. Маркетинг : навч. -метод. посіб. [Електронний ресурс] / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/22/1673.html>.
4. Подолінський С. А. Людська праця і єдність сили (з додатками) : вибрані твори / С. А. Подолінський // Українське історичне товариство. – 1990. – Impression-Printed UniversiteduQuebec a Montreal. BibliothequenationaleduQuebec.
5. Руденко М. Енергія природи. Нариси з фізичної економії / М. Руденко. – К. : Молодь, 1998. – 528 с.
6. Сміт А. Добробут нації. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт; пер. з англ. під ред. Є. Литвина. – К. : Port-Royal, 2001. – 593 с.
7. Черковець В. Всемирная история экономической мысли : в 6 т. / В. Черковець. – Т. 1. – М. : Мысль, 1987.
8. Шевчук В. Українська наукова школа фізичної економії: Світовий вимір та цивілізаційна перспектива [Електронний ресурс] / В. Шевчук. – Режим доступу : http://rudenkomd.narod.ru/Shevchuk_stattia.htm.

РЕЗЮМЕ

Иващенко Виктор

Методология анализа результатов воспроизведения

В статье изложена методология разграничения результатов и результатов воспроизведения. Описаны типы и способы измерения материальной субстанции результатов воспроизведения.

RESUME

Ivashchenko Victor

Methodology for the analysis of reproduction

The article describes the methodology of separation of performance and results of play. There have been considered the types and methods of measuring of material substance of results of reproduction.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.

МОДЕЛИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В РАМКАХ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Сформирована модель повышения международной экономической безопасности путем инновационного развития стран в условиях глобализации. Построена структура системы управления разработкой и реализацией стратегии инновационного развития страны по экономическим уровням управления инновационной деятельностью. Разработана система управления последней в рамках укрепления международной экономической безопасности.

Ключевые слова: инновационное развитие; международная экономическая безопасность; глобализация.

Динамичное развитие мировой экономики способствует возникновению новых потребностей и, соответственно, новых функций мировой хозяйственной системы, т. е. изменение функций, выполняемых субъектами глобального инновационного процесса, приводит к соответствующим трансформациям в функционально-структурной организации. Данные изменения оказывают непосредственное влияние и на формировании методов, механизмов и инструментов реализации стратегий. В процессе инновационного развития мировой экономики происходит целостная интеграция и дифференциация функций глобальной и национальных инновационных систем, их подсистем и элементов, а также исчезновение и появление новых функций и их носителей во времени и в пространстве.

Стратегия инновационного развития мировой экономики различных стран может рассматриваться как совместная деятельность разных, но в тоже время взаимосвязанных субъектов международных экономических отношений через такие факторы, как: приоритеты развития; выбор механизмов и инструментов достижения поставленных целей; организация и управление инновационной деятельностью с целью получения конкурентных преимуществ на глобальных рынках.

В мировой практике государственной стратегией называют систему политических намерений с точными целями, которая должна: во-первых, разрабатываться путем содержательного диалога всех общественных институтов и граждан государства, во-вторых, иметь временные рамки для достижения поставленных целей внутри, а также полагаться на ресурсы, которые существуют или те, которые создаются [6]. Функции государства тесно связаны со стратегическими задачами, но не сводятся только к ним.

Анализ функций государства должен отвечать на следующий перечень вопросов:

- что должно делать государство на определенном этапе своего развития и как;
- на чем должны быть сконцентрированы усилия его органов и ведомств;
- какими методами необходимо реализовать выполнение поставленных стратегических задач.

С помощью этих функций государство реализует

свои задачи и цели, которые стоят перед обществом.

Системный анализ позволил выделить следующие основные группы факторов формирования современной глобальной инновационной среды: экономические, технологические, регуляторно-правовые, политические, социальные, экологические [8-9].

Особенностью стратегического управления развитием национальных экономик есть его многоаспектность, при которой делать необходимые сравнения очень сложно (внешне похожие события могут определяться принципиально различными механизмами, тогда как явления, кажущиеся непохожими, могут иметь общие предпосылки) [2].

Цель данного исследования – разработка теоретической модели, инвариантной в управляющей и управляемой системах, позволяющей преодолеть разногласия между различными типами стратегий инновационного развития стран мировой экономики.

Предложенная функциональная модель инновационного развития стран мировой экономики (рис. 1) сформирована с учетом типовых функций, которые выполняют субъекты глобального инновационного процесса и с учетом экономических уровней управления международной инновационной деятельностью.

Инновации становятся основой развития глобальной экономики: компании воспринимают это явление как эффективное средство увеличения прибыли и завоевания новых сегментов рынка, а правительства считают действенным средством ускорения экономического роста посредством повышения международной конкурентоспособности на глобальных рынках.

Применение функционального подхода в разработке и реализации стратегии инновационного развития национальной экономики базируется на принципе мотивированного участия субъектов национальной экономики в международной инновационной деятельности (табл. 1).

Предложенная система управления предусматривает комплексный подход к формированию механизма реализации инновационной модели экономики: инновационное развитие субъектов рынка обеспечивает инновационное развитие регионов и, соответственно, страны.

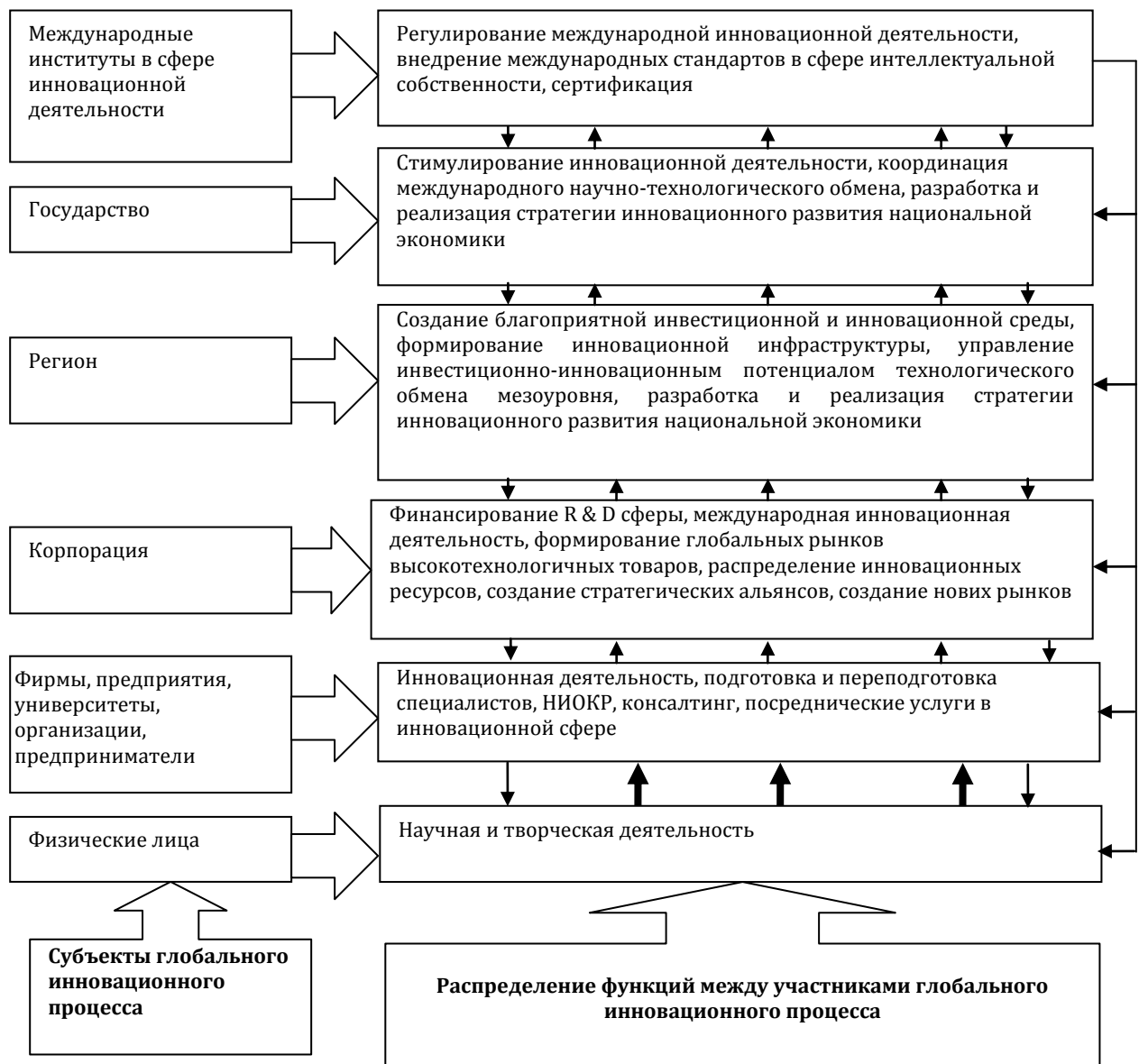

Рис. 1. Функциональная модель повышения международной экономической безопасности путем инновационного развития стран в условиях глобализации

В основе данного механизма должно находиться целенаправленное взаимодействие государства, регионов и предприятий в отношении эффективного использования инвестиционного потенциала с точки зрения внедрения инноваций, что, в свою очередь, должно обеспечить формирование инновационного потенциала субъектов рынка, а также реализацию рыночных стратегий. В основе данной концепции инновационное развитие стран с переходной экономикой должно основываться на следующих положениях:

- инвестиции в деятельность субъектов рынка должны обеспечивать внедрение инноваций и увеличивать прибыль предприятия и, как следствие, увеличение его инвестиционно-инновационного потенциал. Инновации не должны быть убыточными;

- государство может позволить себе отсрочку получения прибыли от научной деятельности, но без положительного коммерческого результата финансировать научно-исследовательские работы любому государству нецелесообразно;
- чтобы стимулировать привлечение финансовых ресурсов коммерческих банков, различных кредитно-финансовых учреждений, финансовых ресурсов других юридических и физических лиц, государство может страховать инновационные риски. Размер страхового возмещения должен определяться Законом о государственном бюджете Украины ежегодно (государственное регулирование через систему страхования). Неиспользованные страховые возмещения должны переводиться на следующий бюджетный год.

Таблица 1. Структура системы управления разработкой и реализацией стратегии инновационного развития страны по экономическим уровням управления инновационной деятельностью

Характеристики системы управления	Организационно-экономические уровни управления		
	Предприятие (фирма, компания)	Регион	Государство
Цель	Внедрение инноваций, как главного фактора конкурентоспособности и получения прибыли	Формирование высокого инвестиционного и инновационного потенциала	Реализация инновационной модели развития для обеспечения повышения производительности национальной экономики
Объект управления	Международная инвестиционная и инновационная деятельность предприятия	Инвестиционные и инновационные процессы мезоуровня	Условия инвестирования инновационных программ, регулирование международного научно-технологического обмена
Место в системе управления субъекта	Составляющая общей стратегии управления предприятием (фирмой, компанией)	Составляющая общей политики развития региона	Составляющая макрополитики и социально-экономической программы развития национальной экономики
Механизм реализации	Разработка тактики и стратегии управления инновационным процессом	Разработка региональной программы управления инвестиционно-инновационным потенциалом	Создание национальной инновационной системы и ее интеграция в глобальный инновационный процесс

Региональная экономика определяется совокупностью предприятий и других субъектов рынка, осуществляющих деятельность в ее пределах, поэтому инвестиционный потенциал региона определяется максимальной способностью всех субъектов рынка к внедрению инвестиций и уровнем развития инфраструктуры региона. Уровень экономического и социального развития региона и степень удовлетворения потребностей жителей зависит от производственной структуры этого региона, комплексного использования его ресурсов. На наш взгляд, целесообразно формировать производственные комплексы по региональному признаку с привлечением потенциала ближайших предприятий, при этом их можно рассматривать в качестве стратегического направления расширения внешнеэкономической деятельности субъектов рынка, в частности – в стратегии развития приграничных регионов [3].

В условиях углубления либерализации экономики возрастает роль регионов в создании соответствующих условий для развития инфраструктуры для благоприятного формирования инвестиционного потенциала как важного обеспечивающего фактора инновационного развития субъектов рынка. Сильный регион должен восприниматься сквозь призму мер усиления экономического потенциала предприятий региона, определение интегрированных комплексных рыночных стимулов содействия международной интеграции науки, производства и бизнеса. Актуальным является информационное обеспечение инвестиционной деятельности в пределах отдельных регионов, маркетинговые программы по внедрению инноваций, финансовая поддержка научно-исследовательских программ в образовательных учреждениях и т. п.

Инвестиционный потенциал государства определяется через совокупную инвестиционную способность регионов. Надо отметить, что в развитых странах регуляторы действуют так, что не размер финансирования государства, а эффективность его

регулирующего, в том числе мотивационного, воздействия определяет ускорение технологического прогресса.

При этом не имеет значения, какие функции выполняет государство, а какие – бизнес. В США, экономику которых можно охарактеризовать как либеральную, такие отрасли, как телекоммуникации, авиатранспорт и многие другие, находятся, хотя и в частной собственности, но под государственным регулированием, и не командным, а прежде всего мотивационным. На первом этапе, обычно – научных и опытно-конструкторских разработок, инновации находятся непосредственно в государственном секторе.

Инновационная политика является составляющей частью экономической политики государства, механизм ее реализации формируется в соответствии с: этапом развития национальной экономики; общемировыми тенденциями; с опытом других стран; теоретическими и методологическими принципами. В непосредственном (прямом) влиянии государства на инновационные процессы в национальной экономике находится так называемое инициирование (организация) международной инновационной деятельности путем определения стратегических целей, приоритетов, разработка концептуальных основ инновационной политики, государственных программ, их финансовом обеспечении и т. п., а также установление норм и правил взаимоотношений между субъектами этой деятельности – государственными учреждениями и инновационно активными субъектами предпринимательской деятельности, путем формирования соответствующей нормативно-правовой базы. Опосредованное (косвенное) влияние государства на инновационные процессы определяется благоприятностью экономической среды по активизации инновационной деятельности, уровнем развития соответствующей инфраструктуры и обеспечивается реализацией мер и методов стимулирующего характера. В опросах, относящихся к участию государства в регулировании экономического

развития, следует учитывать, что государство не должно брать на себя все коллективные решения. Одни потребности лучше удовлетворять в рамках добровольной инициативы, другие – с помощью муниципальных властей, а третьи – путем международных договоренностей [1].

Проведенный анализ [4] показал, что за почти двадцатилетнюю историю трансформации украинской экономики поэтапно менялись подходы к созданию институциональных основ управления инновационным процессом в государстве, но на практике научно-технологический регресс только усиливался. Важнейшей задачей для Украины сегодня является формирование общих благоприятных предпосылок для массовых, сильно мотивированных инноваций, при этом должны быть учтены и факторы, действующие внутри страны, и, что не менее важно, факторы глобализации.

Разработка стратегии инновационного развития требует обобщения и внедрения международного опыта других государств, но только опираясь на приоритеты создания комплекса инновационных структур, соответствующих опережающему и мощному интеллектуальному потенциалу через систему национальной науки, образования и экономики. Каждая страна способна выстроить концепцию собственного инновационного развития и найти эффективные механизмы регулирования воздействия современных глобализационных процессов или хотя бы их синхронизировать [5].

Существующий механизм регулирования инновационной деятельности в Украине на данном этапе не отвечает современным требованиям глобальной конкуренции по таким причинам:

- не отработаны концептуальные положения по формированию инвестиционных ресурсов и источников инвестирования;
- не обеспечивается полноценное функционирование фондового рынка.

Все это вызывает необходимость создать институциональные условия совершенствования и расширения рыночных рычагов стимулирования инновационного развития отечественных предприятий, корпораций с целью расширения их международной инновационной деятельности. Формирование такой инновационной модели развития предполагает приложить усилия не столько к самим инновациям, сколько к созданию соответствующей среды.

Основной предпосылкой внедрения инновационной модели развития путем научно-технологического эффекта от симбиоза государства и бизнеса является преодоление коррупции и клановости в управлении национальной экономикой. В отношении реализации стратегии инновационного развития, на наш взгляд, особо важно успешно развивать те направления технологий, где мы имеем лучшие научные разработки: космическая отрасль; производство материалов с заданными свойствами; биотехнологии и т. д. Направляя финансовые ресурсы именно в развитие приоритетных отраслей и обеспечивая интенсивное развитие внешнеэкономической деятельности высокотехнологичных предприятий, можно ожидать усиления инновационных конкурентных преимуществ национальной экономики. Важно создать институты концентрации инвестиционных ресурсов для инноваций за пределами бюджета, воспользоваться замыканием инвестиций экспорта и импорта

высокоразвитых стран на самих себе и активно осваивать рынки стран третьего мира [11].

Полноценная интеграция в мировые инновационные процессы невозможна без наличия в стране адекватной научно-технологической базы, а также механизмов, обеспечивающих восприятие инноваций из-за рубежа. Зависимость глобальной конкурентоспособности национальной экономики от уровня развития международных инновационных процессов – важнейший аспект общегосударственного значения инноваций [6].

В докладе «Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development» (2008 г.) аналитиками Всемирного банка сделан обзор успешных стратегий стран мира и выявлены некоторые отличительные особенности стран, достигших высоких темпов экономического роста. Указывается значение успешного руководства и управления, экономической безопасности, конкуренции, рациональной бюджетной и кредитно-денежной политики, а также государственных инвестиций в здравоохранение и образование. В ней также рассматриваются глобальные тенденции и их последствия для экономического роста, в том числе -глобальное потепление, рост цен, увеличение неравенства в уровне доходов, миграция рабочей силы [7]. Однако в докладе отмечается, что для 13 стран, которые за последние 50 лет имели периоды устойчивого развития, характерны, по крайней мере, пять общих моментов. Каждая страна:

- полностью использовала возможности, создаваемые мировой экономикой;
- поддерживала макроэкономическую стабильность;
- обеспечила высокий уровень сбережений и инвестиций;
- предоставила рынкам распределение ресурсов;
- имела целенаправленные и эффективные правительства.

В психологии понятие «стратегия» является сущностной характеристикой процесса творческой деятельности, которая проявляется как в случае коллективного творческого поиска (процесс объективно обусловлен и более регламентирован извне), так и при разработке индивидуального творческого решения (процесс, который определяется субъективными факторами – определенными параметрами личности, образующими в совокупности индивидуальный стиль творческой деятельности). Поскольку речь идет о стратегии развития национальной экономики страны, то следует учитывать функциональное разделение полномочий всех участников процесса – государства, компаний, творческих индивидуумов т. д.

Реализация стратегии как процесса, развернутая во времени, предусматривает решение задач с различными сроками – стратегических, тактических, оперативных. Учитывая это, важно выяснить, как именно соотносятся стратегии инновационного развития (управления) государств и стратегии инновационного развития субъектов национальной экономики: как стратегии управляющей системы и как стратегии управляемых подсистем. Фактически речь идет о степени соответствия той или иной стратегии инновационного развития национальной экономики уровню и масштабу инновационных преобразований с целью обеспечения международных конкурентных преимуществ.

Системный подход в исследовании международной инновационной деятельности и в выявлении факторов

влияния на уровень ее эффективности заключается в том, что инновационная деятельность рассматривается как экономическая система с определенной совокупностью элементов, которые являются ее составляющими. Рассматривая инновационную деятельность как экономическую систему, необходимо учитывать, что это открытая система, на которую влияет внешняя макросреда, которая изменяется под влиянием интеграционных процессов и глобализации.

Международная инновационная деятельность имеет все признаки системы: в ней всегда присутствуют субъекты (физические и юридические лица), объекты (инновационные программы, новые знания, интеллектуальные продукты и т. д.), связь между ними и среда, в которой они функционируют, причем связь играет роль фактора, который создает систему, поскольку объединяет все основные элементы в единое целое. Такой методологический подход является классическим и имеет преимущества, которые довольно основательно изложены в трудах специалистов по менеджменту (см. например [10]).

Итак, согласно теории управления, инновационную деятельность следует рассматривать как совокупность

динамических бизнес-процессов. В общем виде международную инновационную деятельность предлагается изучать как систему, динамические изменения которой определяются «входами», «выходами», функцией управления, инновационным потенциалом, ресурсами, обратными связями (рис. 2).

На состояние инновационной деятельности как системы влияют факторы внешней среды в форме информационного $Z(t)$ и ресурсного потоков $I(t)$, которые накладывают ограничения на систему $S(t)$ и определяют потенциальные изменения в ее внутренней среде, причем характеристики системы $S(t)$ зависят от предыдущего состояния $S(t-k)$. Состояние системы определяется взаимодействием внутренних элементов: инновационного потенциала $P(t)$, управления $m(t)$ и финансовых ресурсов $f(t)$. Инновационный потенциал $P(t)$ – это подсистема целостной системы $S(t)$, в которой он взаимодействует с другими элементами и формируется под влиянием входов x_{ij} и зависит от их (x_{ij}) совокупности и комбинации. Выходы (y_{ij}) системы определяются эффективностью деятельности всей системы и являются фактически инновационными продуктами и услугами.

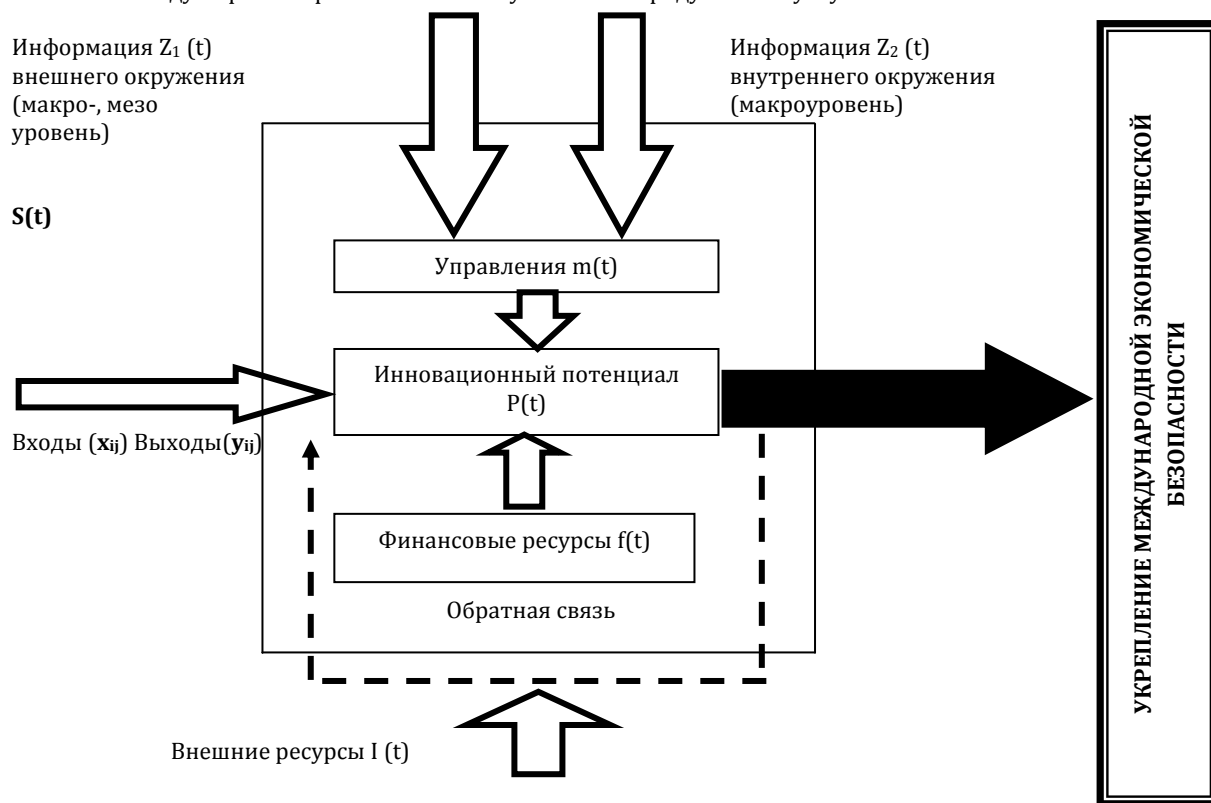

Рис. 2. Система управления инновационной деятельностью в рамках укрепления международной экономической безопасности

Предложенная схема является универсальной, поскольку может рассматриваться как система управления инновационной деятельностью с целью укрепления международной экономической безопасности для различных экономических уровней, например предприятия (как субъекта международного предпринимательства), региона, корпорации, государства, интеграционной группировки.

На основе проведенного исследования сформирована теоретическая модель стратегии инновационного развития разных стран. Функции такой модели не ограничиваются только научно-

методическим заданием по обеспечению возможности сопоставления двух систем – управляющей и управляемой. Также данную модель можно использовать при рассмотрении текущих событий с целью анализа поведения и факторов, которые ее предопределяют.

Наличие такой инвариантной модели позволит упорядочить связи между субъектами международной инновационной деятельности в процессе реализации краткосрочных и долгосрочных целей. Ее отдельные структурные составляющие служат своеобразными логическими центрами для соответствующего анализа.

Список литературы

1. Абчук, В. А. Прогнозирование в бизнесе, менеджменте и маркетинге [Текст] / В. А. Абчук. – М. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 448с.
2. Баззел, Р. Информация и риск в маркетинге [Текст] / Р. Баззел, Д. Кокс, Р. Браун; пер. с англ. под ред. М. П. Ефимовой. – М. : Финстатинформ, 1993. – 96с.
3. Герасимчук, З. В. Економічна безпека регіону [Текст] : монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіюк. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 244с.
4. Клейнер, Г. Б. Производственные функции [Текст] / Г. Б. Клейнер. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 240 с.
5. Клименко, В. В. Забезпечення конкурентоспроможності фондового ринку України як головна передумова фінансової безпеки держави [Текст] / В. В. Клименко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №10 (28). – С. 18-24.
6. Лепя, Н. Н. Моделирование процессов управления развитием промышленных предприятий [Текст]: монография / Н. Н. Лепя, Р. Н. Лепя, А. И. Пушкарь; НАН Украины, Ин-т экономики пром-ти. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2005. – 348 с.
7. Маджаро, С. Международный маркетинг / С. Маджаро. – М. : Международные отношения, 1979. – 263 с.
8. Федотова, Т. А. Економічна безпека як прояв національних економічних інтересів України [Електронний ресурс] / Т. А. Федотова, Е. Е. Дмитренко // Економічний часопис-XXI. – 2012 №3-4. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2012/3-4/20124.html>.
9. Шкарлет, С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект [Текст]: монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.
10. Patching, D. Practical Soft Systems Analysis [Текст] / D. Patching. – London: Pitman Publishing, 1990. – 244 p.
11. Clark, K. B. Product Development Performance: Strategy, Organization and Management in the World Auto Industry [Текст] / K. B. Clark, T. Fujimoto. – Boston: Harvard Business School Press, 1991.

РЕЗЮМЕ

Льенко Оксана

Моделювання стратегії інноваційного розвитку національної економіки в межах міжнародної економічної безпеки

Запропоновано модель підвищення міжнародної економічної безпеки шляхом розвитку країн в умовах глобалізації. Побудовано структуру системи управління розробкою та реалізацією стратегії інноваційного розвитку країн за економічними рівнями управління інноваційною діяльністю. Розроблено систему управління інноваційною діяльністю з метою зміцнення міжнародної економічної безпеки.

RESUME

Iljenko Oksana

Modeling of the strategy of innovative development of the national economy within the framework of international economic security

It has been formed the model of an increase in the international economic safety by the innovation development of the countries under the conditions of globalization. It has been comprised the structure of the system of management of development and of the realization of strategy of the innovation development of the country for the economic by control levels of innovation activity. It has been developed the control system of the innovation activity within the framework of strengthening international economic safety.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Лариса КИРИЛОВА

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Запорізька державна інженерна академія

Ірина ШУЛЬГА

Запорізька державна інженерна академія

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ МАШИНОБУДУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Визначена сутність та значення на основі досліджень та публікацій сільськогосподарського машинобудування; проведено аналіз структури та складу виробництва сільськогосподарської техніки; розглянуто розвиток сільськогосподарського машинобудування в умовах вступу України до СОТ.

Ключові слова: сільськогосподарське машинобудування, сільське господарство, агропромисловий комплекс, Світова організація торгівлі.

Важливе значення для розвитку сільського господарства України як аграрної держави має ефективне технічне оснащення та автоматизація виробництва. Тому сільськогосподарське машинобудування є однією з провідних галузей економіки України загалом. Однак, щоб зрозуміти важливість та необхідність цієї підгалузі машинобудування, необхідно визначити сутність цього поняття. Важливо розкрити функціональність сільськогосподарського машинобудування з різних точок зору, в тому числі на рівні міжнародного значення.

Завдяки класичним працям В. П. Гарячкіна та його послідовників – академіків І. І. Артоболєвського, І. Ф. Василенка, П. М. Василенка, О. М. Карпенка, Н. Д. Лучинського, В. А. Желіговського, М. В. Саблікова і багатьох інших була створена злагоджена наука про сільськогосподарські машини. Сільськогосподарське машинобудування у різних аспектах розглядається в доробку таких вчених, як В. М. Булгаков, Д. Г. Войтюк, Е. А. Зінь, В. В. Ковалевський, Ю. Г. Козак, В. О. Кондратець, В. Н. Кузьмін, Ю. Ф. Лачуга, І. В. Луциків, С. М. Рижук, О. В. Собкевич.

Метою нашої статті є визначення та обґрунтування ролі машинобудування в сільському господарстві, розглядаються різні тлумачення та визначення машинобудівного аграрного комплексу.

Сучасна соціально-економічна ситуація у світі зумовлює необхідність прискореного розвитку національного сільськогосподарського виробництва. В Україні близько 200 підприємств сільськогосподарського машинобудування: «Агро-союз» – сільськогосподарська техніка (Дніпропетровськ), «Автек» – продаж вантажної техніки (Київ), «Укравтозапчасть» – сільськогосподарська техніка (Запоріжжя), «Харківський тракторний завод» (Харків), «Аеромех» – зерноочисне обладнання (Луганськ), «Червона зірка» – сільськогосподарська техніка (Кіровоград), «Сімферопольсельмаш» – виробництво сільськогосподарської техніки (Сімферополь) та інші.

Для того, щоб проаналізувати стан вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, оцінити позитивні сторони та недоліки, зробити висновки щодо спрямованості подальшого розвитку, необхідно чітко визначити та сформулювати сутність, поняття та

значущість галузі, яка розглядаються.

Важливим є різнобічний описовий характер машинобудування АПК. Адже ця сфера виявила себе на багатьох рівнях: як на міжнародному, так і на рівні держави загалом та окремих підприємств зокрема. Поняття машинобудування сільськогосподарської техніки можна розглядати з економічної точки зору та зі сторони технологічного процесу.

Наприклад, науковець В. О. Кондратець розглядає сільськогосподарське машинобудування як низку виробничих (сукупність окремих взаємопов'язаних процесів, необхідних для створення готової продукції шляхом переробки вихідних матеріалів) та технологічних процесів (частина виробничого процесу, яка безпосередньо пов'язана із зміною форм, розмірів і властивостей матеріалів або із складанням, обкаткою і випробуванням готових виробів) [7].

В економічній сфері сільськогосподарське машинобудування – особлива ланка господарства, яка спрямована на ефективне використання національних ресурсів за допомогою високотехнологічного виробництва, залучення капіталу та покращення стійкості вітчизняної продукції на міжнародному ринку.

Також поняття виробництва сільгосптехніки в країні становить окрему галузь у системі цілісного господарства. Сільськогосподарське машинобудування – галузь машинобудування, що здійснює технічне переозброєння сільського господарства.

Булгаков В. М. та Даценко М. Д. з наукової точки зору вивчають сільськогосподарське машинобудування як ланцюг розв'язання задач, проведення науково-теоретичних і науково-практичних заходів, тобто проходження через низку етапів від розробки технічного завдання, коли сільськогосподарської машини ще фактично немає, а тільки накреслюються, вимальовуються в уяві її науково опрацьовані обриси до розробки технічного завдання, далі – технічний проект, конструкторський проект, виготовлення дослідних зразків, низка випробувань, доробки і започаткування виробництва. Машинобудування визначається від початкового наукового опрацювання до майбутньої сільськогосподарської машини та надходження її на виробництво [1].

Наука про сільськогосподарські машини почала формуватися наприкінці 20 ст. Її започаткував академік

В. П. Гарячкін. Він займався не тільки вивченням особливостей побудови машин, які випускались різними заводами, але й створенням нової технічної дисципліни – «Землеробської механіки». Теоретично та науково-експериментально обґрунтував сільськогосподарські машини і їх робочі органи, чітко визначив питання науки про них і дав закінчені рішення або пропонував методику вирішення багатьох теоретичних питань, проектування сільськогосподарських машин, систематизації різноманітних даних про існуючі машини, розробки на їх основі випробувань оригінальних методів наукового дослідження і теоретичного аналізу конструкцій, створення теоретичних основ для проектування сільськогосподарських машин.

Рижук С. М. та Кірпаль З. П. у своїй роботі «Історія аграрної науки в наукових установах та організаціях», наприклад, розглядають сільськогосподарське машинобудування як аграрну науку, навчальний предмет, дисципліну. Підґрунтям для такої думки є створення в державі галузевих науково-дослідних інститутів, де вирішувалися питання систематичного, планового вивчення відповідних галузей сільського господарства, створення технічної та механічної бази для прогресу сільського господарства [11].

Можна сказати, що інституціалізація дала новий поштовх до розгортання галузевої науково-дослідної роботи більш організовано й послідовно, а також сприяла піднесенню сільськогосподарської науки на вищий рівень, у тому числі й з механізації сільськогосподарського виробництва через організацію окремої профільної науково-дослідної установи.

Поняття сільськогосподарського машинобудування як навчальної діяльності у вузах України говорить про проведення науково-дослідницької роботи з вивчення та удосконалення сільськогосподарських машин і технологічних процесів сільськогосподарського виробництва; видання збірників наукових праць (сюди входить також міжнародна співпраця). Наукова база в цій сфері охоплює роботу вчених галузевої, академічної й університетської науки.

У вищих навчальних закладах з'явилися кафедри сільськогосподарського машинобудування, які готують висококваліфікованих бакалаврів, спеціалістів, магістрів та аспірантів. Ведеться робота з випуску фахових загальнодержавних науково-технічних збірників, проведення науково-практичних конференцій, публікації наукових праць.

Багато дослідників та авторів, характеризуючи сутність поняття сільськогосподарського машинобудування, відштовхуються від спрямованості використання продукції чи задоволення потреб споживачів. Як вважає Зінь Е. А., сільськогосподарське машинобудування – це сукупність промислових підприємств, що виготовляють машини, призначені для сільськогосподарських потреб. Підприємства випускають трактори, комбайни, жатки, сіялки, косарки, устаткування для тваринництва, машини для боротьби з шкідниками і хворобами рослин, збиральні та дощувальні машини тощо. Усі ці машини орієнтовані на їх використання у сільськогосподарському виробництві [4].

На думку Ковалевського В. В.: «Сільськогосподарське машинобудування включає випуск комбайнів, жаток, сіялок, косарок, устаткування для тваринництва тощо. Всі ці машини орієнтуються на споживача і виробляються у тих країнах, де в них виникає потреба»

[5].

Розглядаючи машинно-технологічний комплекс сільського господарства як інноваційну базу аграрного виробництва, можемо її охарактеризувати як найважливішу систему, яка орієнтована на соціальну виробничу систему, регулює обсяги, якість і економічні характеристики кінцевої сільськогосподарської продукції та об'єднує агротехнології виробництва цієї продукції, виконувани машинними агрегатами, технічні засоби та інфраструктуру, що забезпечує працездатність системи. Агротехнології виробництва рослинницької і тваринницької продукції – це комплекс впливів на біологічний об'єкт, у результаті яких забезпечується отримання сільськогосподарської продукції з запроєктованими кількістю, якістю та економічними параметрами [5].

Кузьмін В. Н. у своїй праці «Ринок сільськогосподарської техніки і світова фінансово-економічна криза» зазначив, що техніка АПК є основою сучасного сільськогосподарського виробництва, забезпечення якою сільгосптоваровиробників відбувається через ринок, на якому «панують» кілька національних і транснаціональних груп, «фуллайнерів» (виробляють практично повну лінійку основних видів техніки), що мають підприємства і торгують у багатьох країнах [8].

Войтюк Д. Г., Яцун С. С., Довжик М. Я. говорили про необхідність визначення сутності сільськогосподарського машинобудування. Однак важливо не залишити поза увагою своєрідні особливості роботи кінцевої продукції таких підприємств. До факторів, які впливають на характер цілеспрямованості виробництва машин та устаткування, належать: довкілля, де відбуваються біологічні процеси, сезонність, яка обмежена невеликими агротехнічним строками використання машин протягом року, що призводить до підвищення амортизаційних відрахувань на одиницю продукції, зростання строку окупності і дочасного морального зношення машин; суміщенні технологічного процесу з переміщенням агрегату нерівними полями, на переміщення витрачається значна кількість енергії, тим більша, що більша маса машин; зниження надійності машин, особливість роботи машин під відкритим небом у змінних умовах; більшість машин працюють в абразивному середовищі – зношення деталей [2].

Луциків І. В. виділяє наступні вимоги: технічні – призначення характеристики технологічного процесу і якість виконання, район застосування, коефіцієнт готовності, маневровість, загальна технічна характеристика машини; експлуатаційні – умови експлуатації, зручність, легкість управління, коефіцієнт використання робочого часу, кількість обслуговуючого персоналу та ін.; економічні – строк служби, надійність, продуктивність, витрати палива, припустимі витрати продукту обробки та ін.; виробничо-технологічні – маса машини, масштаб виробництва, трудомісткість, собівартість виготовлення, інші спеціальні вимоги. Як відомо, підприємства сільськогосподарського машинобудування вирішують стратегічні завдання розвитку агропромислового комплексу країни, тому проблема пошуку шляхів підвищення ефективності їх роботи на засадах активізації інноваційної діяльності є одним із пріоритетних напрямків розвитку вітчизняної економіки [10].

Визначення машинобудівного агропромислового комплексу може характеризуватись також залежно від

зацікавленості різних суб'єктів господарювання. З огляду на це, можна виділити державне значення сільськогосподарського машинобудівного комплексу та, виходячи з погляду зацікавленості окремих виробників сільгосптехніки, у розрізі вирішення певних цілей та задач, ступеня важливості.

Собкевич О. В., Русан В. М., Юрченко А. Д. зазначають у своїх працях, що державна підтримка сільськогосподарського виробництва в Україні має бути спрямована на забезпечення отримання прибутковості виробництва на рівні, що забезпечує розширене відтворення, створення сприятливих соціальних умов життя сільських жителів та покращення добробуту їхніх сімей, формування передумов для збереження та комплексного розвитку сільських територій, задоволення потреб населення України в якісних і доступних продуктах харчування, розширення експортного потенціалу країни [12].

Лачуга Ю. Ф. сільське господарство розглядає як цілий машинно-технологічний комплекс сільського господарства, що складає інноваційну базу аграрного виробництва, є найважливішою соціально-орієнтованою виробничою системою, яка регулює обсяги, якість і економічні характеристики кінцевої сільськогосподарської продукції і містить агротехнології виробництва цієї продукції, виконувани машинними агрегатами, технічні засоби та інфраструктуру, що забезпечує працездатність системи [9].

Структура сільськогосподарської техніки в Україні за різними класами виробництва в період 2007-2011 років наведена в таблиці 1. З неї видно, що сільськогосподарське машинобудування становить дуже незначну сукупну частку в загальному обсязі машинобудування. Але спостерігається тенденція до зростання аналізованого показника.

Розглядаючи окрему галузь машинобудування АПК, можемо зазначити про надання переваги виробництву машин та механізмів для приготування кормів. Її частка займає більше половини. З огляду на високі показники, вважаємо, що йдеться про розвиток та відновлення тваринництва. Необхідно збільшувати виробництво техніки обробітку ґрунту, занизькі показники говорять про недовиконання замовлення підприємств. Це тягне за собою збільшення державних закупівель та збільшення імпорту товарів виробників.

Світова організація торгівлі (СОТ) – це провідна міжнародна економічна організація, її функціями є встановлення правил міжнародної системи торгівлі і вирішення суперечливих питань між країнами-членами, що підписані під близько 30-ма угодами організації. 16 травня 2008 року Україна стала 152-м членом Світової організації торгівлі [6].

Важливим питанням процесу переговорів щодо вступу України до СОТ завжди було сільське господарство. А машинобудування АПК є його складовою частиною. Тому необхідно розглянути результати міжнародної співпраці.

Таблиця 1. Структура виробництва сільськогосподарської техніки за класами [13]

Клас техніки	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	тис. шт.	пито-ма вага, %	тис. шт.	пито-ма вага, %	тис. шт.	пито-ма вага, %	тис. шт.	пито-ма вага, %	тис. шт.	пито-ма вага, %
Машинобудування, у т. ч.:	320638,5	100	274308,9	100	218781,8	100	252498	100	247530,4	100
Сільсько-господарське машинобудування, у т. ч.:	128,52	0,04	155,16	0,06	185,974	0,09	216,772	0,09	205,238	0,08
Конвеєри та елеватори	0,052	0,04	0,003	0,002	0,003	0,002	0,004	0,002	0,003	0,001
Трактори для сільського та лісового господарства	5,282	4,11	6,339	4,09	1,445	0,78	5,189	2,39	6,355	3,10
Борони дискові	5,751	4,47	5,517	3,56	1,084	0,58	4,825	2,23	7,421	3,62
Борони зубові	18,6	14,47	26,4	17,01	5	2,69	5,5	2,54	11,1	5,41
Розпушувачі та культиватори	9,2	7,16	10,4	6,70	4,6	2,47	5,4	2,49	7,9	3,85
Сівалки	7,1	5,52	9,9	6,38	2,5	1,34	2,8	1,29	4,9	2,39
Косарки	3,1	2,41	3,4	2,19	1,6	0,86	1,8	0,83	2,2	1,07
Комбайни зернозбиральні	0,137	0,11	0,309	0,20	0,056	0,03	0,097	0,04	0,399	0,19
Машини та механізми для приготування кормів	72,8	56,64	87,4	56,33	166	89,26	187	86,27	161	78,45

Основна мета успішного завершення цих переговорів було забезпечення належного рівня підтримки агропромислового комплексу країни та створення умов для конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробника після вступу до СОТ. Країни, що приєднуються до Організації, відповідно до Угоди СОТ про сільське господарство беруть на себе певні зобов'язання щодо державної підтримки сільського господарства, доступу до ринку сільськогосподарських і продовольчих товарів, механізму оподаткування виробництва, експортної конкуренції в сільськогосподарській і продовольчій торгівлі тощо.

Головний наголос у розвитку сільськогосподарських підприємств та методів їх діяльності при доступі на міжнародний ринок ставиться на послаблення державного контролю та підтримки. Однак Україна змогла відстояти позицію щодо необхідності її втручання, у зв'язку з неналежним рівнем конкурентоздатності вітчизняних підприємств.

Основні результати роботи наступні:

1. Фінансова підтримка агропромислового комплексу з боку держави шляхом ефективного субсидування. Україна не має зобов'язань перед СОТ по скороченню внутрішньої підтримки, що надається через «жовті» програми. Є лише зобов'язання не перевищувати домовлений річний сукупний вимір підтримки (СВП). Щорічний СВП, який акумулює в собі окремі «жовті» програми підтримки, не повинен перевищувати для України 3 млрд. 43 млн. грн. При цьому, можливості надання підтримки не обмежуються цим показником. Додатково Україна може кожен рік витрачати на «жовті» програми до 5% від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства та до 5% від річної вартості по кожному окремому продукту[3].

Використання державних коштів у сфері підтримки програм фінансування в галузі біоенергетики та інші заходи щодо збереження довкілля не мають обмежень зі сторони СОТ, це обумовлено відсутністю впливу на

торгівлю або він є мінімальний.

Виконання поставленої мети щодо втручання держави у фінансування сільськогосподарського машинобудування зумовлює реформування механізмів надання такої підтримки відповідно до принципів СОТ та пошук шляхів удосконалення, оптимізації та створення нових концепцій розвитку АПК як цілісного комплексу.

2. Застосування спеціальних режимів оподаткування ПДВ сільськогосподарських товаровиробників шляхом акумуляції. Цей механізм непрямой підтримки є дуже значимим та дієвим, навіть при умові нестачі вільних бюджетних коштів (щорічно близько 2 млрд. грн.) [3].

Слід зазначити, що окремі країни-члени СОТ обґрунтовано відзначали невідповідність режиму акумуляції ПДВ вимогам Статті III ГАТТ 1994 «Національний режим щодо внутрішнього оподаткування та регулювання», відповідно до якої «Товари, які походять з території будь-якої сторони, імпортовані на територію будь-якої іншої сторони, не повинні підпадати, прямо чи опосередковано, під внутрішні податки та інші внутрішні збори будь-якого роду, які перевищують податки та збори, що прямо чи опосередковано застосовуються до аналогічних вітчизняних товарів...» [3].

3. Проект домовленості країн-членів СОТ щодо суттєвої лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією, зокрема значного скорочення рівнів субсидування та тарифів. Скорочення субсидій, які викривляють торгівлю (не менш як на 30%), тарифів та інші питання подальшої лібералізації торгівлі.

Для того, щоб вивести сільськогосподарське машинобудування на гідний конкурентний рівень, необхідно ефективно та раціонально використовувати весь його потенціал. Уміння оперувати функціональним змістом цього поняття дозволить вітчизняним підприємствам розвиватися, вдосконалювати власне виробництво, відштовхуючись від фундаментального першоджерела машинобудівного сільськогосподарського комплексу.

Список літератури

1. Булаков В. М. Основні напрями наукового забезпечення механізації сільського господарства та сільськогосподарського машинобудування [Текст] / В. М. Булаков, М. Д. Даценко // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2009. – №2: Сучасні проблеми землеробської механіки. – С. 11-16.
2. Войтюк Д. Г. Сільськогосподарські машини: основи теорії та розрахунку: [навч. посіб. для студ. аграрних вищ. закл. освіти III-IV рівнів акредитації зі спец. «Механізація сільськогосподарства»] / Д. Г. Войтюк, С. С. Яцун, М. Я. Довжик; за ред. Д. Г. Войтюк. – Суми: Університетська книга, 2008. – С. 1-3.
3. Довідка щодо сільського господарства України в умовах СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=139215&cat_id=38231.
4. Зінь Е. А. Регіональна економіка [Текст] / Е. А. Зінь. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – С. 179-183.
5. Ковалевський В. В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка [Текст]: підручник / В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенов та ін. – К.: Знання, 2006. – С. 195.
6. Козак Ю. Г. Міжнародні організації [Текст]: навч. посібник / За ред. Козака Ю. Г., Ковалевського В. В. – Київ: ЦУЛ, 2007. – С. 135.
7. Кондратець В. О. Автоматика та автоматизація виробництва сільськогосподарських машин [Текст] / В. О. Кондратець. – К.: Вища школа, 1993. – с. 5-7.
8. Кузьмін В. Н. Ринок сільськогосподарської техніки в умовах фінансово-економічної кризи [Текст] / В. Н. Кузьмін // Техніка та обладнання для села. – 2010. – № 6. – с. 23.
9. Лачуга Ю. Ф. Стратегія машинно-технологічної модернізації сільського господарства Росії на період до 2020 року [Текст] / Ю. Ф. Лачуга та ін. // М.: ФГНУ «Росінформагротех», 2009. – с. 3.
10. Луциків І. В. Проблеми розвитку та активізації інноваційної діяльності підприємств сільськогосподарського машинобудування / І. В. Луциків // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив». – 2012. – №9: Соціум. Наука. Культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/lutsikiv-iv-problemi-rozvitku-ta-aktivizatsiyi-innovatsiynoi-diyalnosti-pidpriemstv-silskogospodarskogo-mashinobuduvannya/>
11. Рижук С. М. Історія аграрної науки в наукових установах та організаціях [Текст] / С. М. Рижук, З. П. Кірпаль // Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН (Київ). – 2009. – №3.
12. Історія науки і біографістика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2009-3/09kirpal.pdf>.
13. Собкевич О. В. Щодо розбудови механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні. : аналітична записка / О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.niss.gov.ua>.

РЕЗЮМЕ

Кирилова Лариса, Шульга Ирина

Сельскохозяйственное машиностроение в условиях глобализации

Определена сущность и значение на основе исследований и публикаций сельскохозяйственного машиностроения; проведен анализ структуры и состава производства сельскохозяйственной техники; рассмотрено развитие сельскохозяйственного машиностроения в условиях вступления Украины в ВТО.

RESUME

Kyrylova Larysa, Shulga Iryna

Agricultural engineering in the conditions of globalizing

The nature and significance of agricultural machinery are determined. The structure and units of agricultural machinery production are analyzed. The development of agricultural engineering after Ukraine's joining the WTO is considered.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2013 р.

ЗМІСТ ТА ФОРМИ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті проведено теоретичне дослідження сутності та характерних ознак міжрегіонального співробітництва. Розглянуто особливості розвитку форм інтеграційних зв'язків та ключові вияви синергетичного ефекту в різних сферах діяльності регіону. Запропоновано класифікацію форм міжрегіонального співробітництва.

Ключові слова: міжрегіональне співробітництво, інтеграція, синергетичний ефект, система економічних зв'язків.

Ускладнення умов розвитку інтеграційних процесів, інтенсивність конкуренції має безпосередній вплив на формування нової системи відносин між регіонами країни. Це поставило перед Україною проблему організації ефективного міжрегіонального співробітництва, що дозволить досягти позитивного синергетичного ефекту.

Дослідженню питань міжрегіонального співробітництва присвячені праці таких відомих вітчизняних науковців, як З. Варналій, З. Герасимчук, М. Долішній, В. Є. Кіш, С. Максименко, Н. Мікула, Л. Прокопенко, О. Рудік, І. Сторонянська, І. Студенніков, В. Удовиченко, Ю. Шаров та ін. Попри досить велику кількість наукових праць з визначеної проблематики недостатньо досліджено зміст міжрегіонального співробітництва, а саме – не вироблено єдиного підходу до розуміння цього поняття.

Метою нашої статті є дослідження сутності інтеграційних процесів, структури міжрегіональних зв'язків та умов виникнення синергетичного ефекту. Насамперед важливим є визначення змісту міжрегіонального співробітництва та обґрунтування розвитку його форм.

Інтеграційні процеси розглядають з різних позицій, зокрема Статут Асамблеї європейських регіонів розглядає міжрегіональне співробітництво як таке, що відбувається між регіонами, що належать до різних держав. Однак співпраця регіонів можлива не лише між державами, але й усередині країни, що звужує розуміння цього поняття.

На думку Н. Мікули, міжрегіональне співробітництво означає будь-яку взаємоузгоджену діяльність, спрямовану на започаткування відносин між територіальними общинами та властями двох або більше договірних сторін, крім відносин транскордонного співробітництва між сусідніми органами влади, разом з укладанням між територіальними общинами та органами влади інших держав угод про співробітництво [5, с. 11].

У такому підході співробітництво спрямоване на започаткування відносин, що дозволить вирішити більшість проблем між територіальними общинами та властями договірних сторін. Також у визначенні конкретизуються суб'єкти і об'єкти співпраці. Проте не відомий подальший розвиток відносин, а саме його кінцевий результат.

Можна погодитися з І. Сторонянською в тому, що міжрегіональне співробітництво – це взаємовідносини, які виникають між регіонами у сферах економіки,

політики, культури, освіти, охорони природи тощо [10, с. 43]. Однак у визначенні не відображено, на яких засадах розвитку будуть відбуватися відносини і взагалі, чи будуть вони взаємовигідними.

Манів З. О. під міжрегіональним співробітництвом розуміє будь-які зв'язки, що встановлюються між регіонами різних державних утворень. Така співпраця спрямована на вирішення конкретних соціально-економічних проблем кожної території. Проте таке визначення можна було б удосконалити тим, що на сьогодні взаємовідносини регіонів відбуваються у великій кількості сфер і часто незалежно від волі та бажань людини та накресленого нею кордону – в атмосфері, по воді тощо [5, с. 14].

Отже, як бачимо, кожен з вищевказаних вчених говорить те, що характеристиками міжрегіонального співробітництва є взаємоузгодженість, взаємовигідність зв'язків, взаємопроникнення і зрощення, що є властивостями синергетики. Вона акцентує увагу на узгодженості, взаємодії частин системи у процесі утворення її структури як єдиного цілого. Принциповим для синергетики є нелінійність, нерівноважність, складність досліджуваних явищ.

Як висловився Пепа Т. В. : «...в контексті сучасної парадигми регіонального сталого розвитку міжрегіональний розвиток в загальному розумінні є системою відносин, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом суміжних регіонів, ...» [6]. Тому ефект синергії, в такому випадку, це ефект від спільної дії всіх елементів системи, що призводить до збільшення якісних показників функціонування без збільшення кількісних. Результат співпраці має бути як мінімум позитивним.

На думку Соловійова В. П., сутність синергетики складно визначити, оскільки мова йде про явища, що виникають у результаті спільної дії кількох різних факторів, і кожний окремий фактор окремо до цього явища не призводить [9, с. 115].

Уведення в науковий обіг терміна «синергетика» в сучасному розумінні справедливо пов'язано з Г.Хакеном, який позначає ним загальну теорію динамічної поведінки систем особливого роду. Ознакою таких систем є можливість появи за певних обставин кооперованої (узгодженої) поведінки окремих їх частин, що веде до якісних змін у системі [12, с. 35].

Сьогодні синергетика стала найбільш популярною в нашому хаотичному часі. Вона є головним науковим базисом для розробки різних стратегій еволюції суспільства, соціального розвитку в умовах високої

невизначеності, суперечливості інформації, тобто в області хаосу. Синергетику можна розглядати як «науку про колективну організовану та самоорганізовану поведінку; при цьому поведінка ця підпорядковується загальним законам» [12, с. 26]. Синергетика досліджує «фізичні основи формування структур», вона вивчає «процеси самоорганізації в нерівноважних нелінійних системах» [11, с. 5]. Можна зазначити, що коли економічна система втрачає функціональну стійкість, виникають самоорганізаційні процеси формування нових ефективних структур. А міжрегіональне співробітництво – система, яка еволюціонує, і тому також здатна до самоорганізації.

З погляду синергетики процеси у відкритих нерівноважних системах характеризуються принциповою нелінійністю, присутністю зворотних зв'язків, що зумовлює появу якісно нових можливостей здійснення керуючого впливу на систему міжрегіональних зв'язків [2, с. 10]. Саме синергетика може стати адекватним інструментом для аналізу складних інтеграційних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві та економіці.

Проте в умовах дефіциту ресурсів регіони країни постійно знаходяться в стані конкурентної боротьби. Конкурентоспроможність – це не що інше, як сукупність переваг одного об'єкта у стосунку до іншого, або ж здатність витримувати змагання серед подібних об'єктів [7, с. 120]. Потрібно врахувати, що конкуренція може відбуватися між регіональними органами влади, між підприємствами, різними організаціями, що може призвести до небажаної міжрегіональної конкуренції на основі порівняльних переваг.

За умов мінливості факторів зовнішнього середовища, активних дій конкурентів і цілеспрямованого розвитку внутрішнього середовища підприємства одні конкурентні переваги підсилюються, інші – стають більш слабкими. Тому для конкретного періоду часу оптимальний набір конкурентних переваг може змінюватися і згодом переглядатися. Тому регіони надають великого значення аналізу своїх сильних і слабких сторін для оцінювання реальних можливостей у конкурентній боротьбі й розробленні заходів і коштів, за рахунок яких регіони могли б підвищити конкурентоспроможність і забезпечити свій успіх.

Виходячи з вищевикладеного, пропонуємо розглянути нову концепцію, наявність можливостей з формування нових або підсилення наявних конкурентних переваг регіону, що, на нашу думку, передбачає наявність синергетичного ефекту.

Саме тому інноваційний складник міжрегіонального співробітництва зорієнтований на синергетичний ефект: досягнення стабільного збалансованого соціально-економічного розвитку завдяки нарощенню конкурентних переваг регіонів. Цілком закономірно, що існування стійких конкурентних переваг, а також їх розвиток дає міжрегіональній системі можливість нарощувати свій стратегічний потенціал [1, с. 22]. Вдале поєднання та застосування конкурентних переваг окремих регіонів дозволяє значно збільшувати рівень розвитку, що також свідчить про отримання синергетичного ефекту, коли одночасне застосування прогресивного досвіду різних регіонів дає змогу отримати більший економічний ефект, ніж за окремого

їхнього використання (рис. 1).

З урахуванням вищезазначених визначень пропонуємо основні ознаки міжрегіонального співробітництва:

1. Формування стійких, взаємовигідних зв'язків, заснованих на спільних цінностях між територіальними общинами двох або декількох регіонів як усередині держави, так і за її межами;

2. Управління розвитком зв'язків співпраці в одній або більше країн у різних сферах суспільного життя, які охоплюють розмаїття цінностей соціуму (економічного, соціального, політичного, культурного, екологічного розвитку цих територій із широким залученням місцевої спільноти.).

3. Співпраця, яка спрямована на синергетичний ефект нарощення конкурентних переваг.

Тому можна визначити міжрегіональне співробітництво як процес формування системи стійких взаємовигідних зв'язків між територіальними общинами та владою двох або декількох регіонів як усередині держави, так і за її межами, що визначають коло учасників та зміст співпраці в різних сферах суспільного життя на основі синергетичного ефекту від нарощення їх конкурентних переваг.

Із розвитком та налагодженням добросусідських відносин між регіонами як всередині держави, так і за її межами, виникають різні форми міжрегіонального співробітництва. Тому є потреба проаналізувати основні форми співпраці, а також систематизувати їх.

Міжрегіональні зв'язки є системою економічних відносин та інтересів на регіональному рівні, що формуються і розвиваються у процесі функціонування регіональних господарських систем та зумовлені територіальним поділом праці, наявністю конкурентних переваг та прородно-географічними умовами [10, с. 39]. Міжрегіональне співробітництво може здійснюватися у різних формах, за участю та без участі органів влади і самоврядування. В обох випадках на органи влади та самоврядування покладається завдання створити як відповідне інституційне забезпечення, так і сприятливі економічні умови щодо знаходження контрагентів, просування товарів на внутрішній ринок, здійснення інформаційної та консультаційної підтримки виробничої, маркетингової, інвестиційної діяльності підприємств, координація регіональних проектів [5, с. 109].

Існують різні підходи до класифікації форм міжрегіонального співробітництва. Усі форми різняться низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, використанням природних ресурсів і, відповідно, вирішенням спільних чи ідентичних проблем, діяльність у різних галузях. Проте такі класифікації не охоплюють всієї кількості та різноманітності видів співпраці, а також ідеї синергетичного ефекту, покладеної в зміст міжрегіонального співробітництва. Тому виникає потреба чіткої класифікації форм співпраці, адже всі вони потребують систематизації та нових підходів до їх кращого вивчення. Вважаємо доцільним класифікувати форми міжрегіональної взаємодії за певними ознаками (таблиця 1).

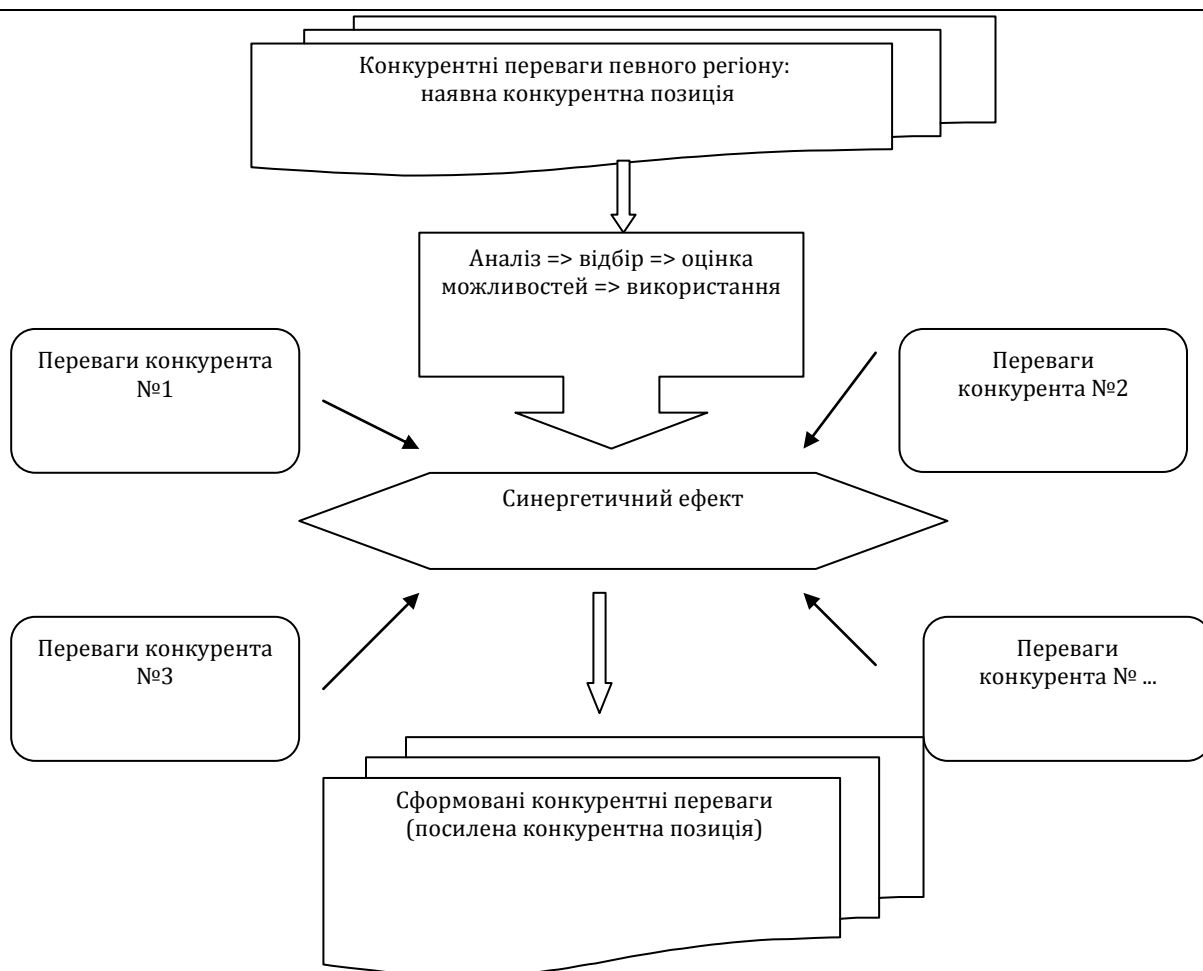

Рис. 1. Схема виникнення і реалізації синергетичного ефекту від нарощення конкурентних переваг

Співпраця може відбуватись шляхом взаємодії великих господарюючих суб'єктів, зв'язками між регіонами різних держав, започаткування відносин між територіальними громадами двох або більше сторін, змісту набуває також процес розвитку взаємозв'язків міжнародних господарських комплексів.

Також можна виокремити співпрацю, де органи місцевого самоврядування (ОМС) можуть об'єднувати свої ресурси, якщо це допомагає їм покращити ефективність своєї роботи: обмінюватися набутим досвідом у наданні окремих послуг. Відносини між двома або кількома ОМС (тобто органами базового рівня місцевого самоврядування), які мають статус юридичних осіб і певну політичну, юридичну та фінансову автономію (відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування), можна визначити як міжмуніципальне співробітництво [8, с. 324].

Однією з важливих форм міжрегіонального співробітництва є взаємодія підприємств і організацій різних регіонів країни. Така взаємодія здійснюється між підприємством (організацією), з одного боку, і органами влади, з іншого, чи між двома господарюючими суб'єктами різних регіонів.

Логістичні системи можна вважати як варіант інтеграції, за рахунок ідентифікації і оптимізації цих зв'язків. Логістична система — це організаційно-господарський механізм управління матеріальними та інформаційними потоками. Вона об'єднує матеріальні засоби, що забезпечують рух товарів по логістичному ланцюгу (склади, вантажно-розвантажувальні

механізми, транспортні засоби), виробничі запаси та засоби управління усіма ланками ланцюга. Як правило, ця система складається з кількох підсистем і має розвинені зв'язки із зовнішнім середовищем [4].

Громадські організації як об'єднання громадян утворюються для спільної реалізації спільних інтересів (культурних, економічних, вікових, гендерних, регіональних, релігійних, професійних, соціальних тощо).

Важливою і актуальною тенденцією сучасного світового економічного розвитку стали процеси економічної кластеризації, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економічних суб'єктів на мікро-, мезо- і макрорівнях. Зміст кластеризації полягає у прискоренні економічного розвитку і підвищенні конкурентоспроможності окремих економічних суб'єктів (підприємств, регіонів, країн, окремих територій і міст) шляхом використання переваг суспільного поділу праці і ущільнення їх науково-виробничої взаємодії в результаті утворення так званих кластерних об'єднань [5, с. 258].

З огляду на роль міжрегіонального співробітництва виділені форми за (масштабом) суміжністю територій. Таке співробітництво виражається у формах транскордонного співробітництва (з усіма його формами, у тому числі – єврорегіони та міждержавні транскордонні кластери), міжтериторіальної співпраці. Також сюди як форму можна зарахувати агломерацію, де, наприклад, два міста формують єдиний економічний простір.

Окрім названих форм міжрегіонального

співробітництва, є безліч інших: вільні (спеціальні) економічні зони, спеціальні режими інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку, різні

форми транскордонного співробітництва, у тому числі єврорегіони та міждержавні транскордонні кластери [3, с. 323].

Таблиця 1. Класифікація форм міжрегіонального співробітництва за ознаками

Ознаки	Види форм
Участь органів влади	– за участю; – без участі
За суб'єктом управління	– діяльність місцевих та регіональних органів влади; – органи влади національного рівня; – формальні і неформальні інституції співробітництва.
За кількістю учасників співробітництва	Два або декілька учасників
За змістом співпраці залежно від стадії цих відносин	– започаткування відносин; – взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів суб'єктів господарювання; – зміцнення і розвиток відносин; – взаємоузгоджена діяльність; – співпраця.
За характером взаємовідносин	– стійкі, – нестійкі;
За напрямком співпраці	– зовнішньоекономічні; – внутрішньоекономічні.
За (масштабом) суміжністю територій	– здійснюється у географічно суміжних територіях. Це стосується і територій, відокремлених морем; – здійснюється між несуміжними територіями.
За метою взаємозв'язків	Розв'язуються спільні або однакові проблеми
За характером діяльності взаємозв'язків	– господарські (виробничі, невиробничі); – торгово-економічні; – науково-дослідні; – культурні; – політичні; – туристичні; – соціальні; – технічні; – співпраця по боротьбі зі злочинністю; – організаційні.

Наведена класифікація форм міжрегіонального співробітництва удосконалює сучасні основи управління взаємовідносинами, що дає можливість для більш цілісної й ефективнішої діяльності учасників інтеграції.

На основі проведеного дослідження процесів міжрегіонального розвитку можна сказати, що в загальному розумінні міжрегіональне співробітництво є системою відносин, яка формується на засадах взаємовигідної співпраці між територіальними громадами та владою регіонів у різних сферах суспільного життя (економічного, соціального, політичного, культурного, екологічного розвитку територій із широким залученням місцевої спільноти).

Однак такий зміст цього поняття упускає деякі з головних принципів ефективного розвитку регіонів. Це вказує на обґрунтованість виокремлення інноваційного складника міжрегіонального співробітництва, що

зорієнтований на синергетичний ефект нарощення конкурентних переваг регіонів, що дасть змогу досягнути стабільного збалансованого соціально-економічного розвитку.

Необхідним є регулювання міжрегіонального співробітництва методами правового та адміністративного регулювання, фінансового забезпечення та економічного і фінансового стимулювання, що сприятиме ефективному залученню регіонів України до співпраці. Також підвищення конкурентоспроможності з використанням переваг синергетичного ефекту вимагає впровадження широкомасштабних інституціональних реформ, формування об'єктів нового типу, стратегічно важливих комплексів, здатних опанувати сучасні макротехнології, які дають найбільшу економічну віддачу в контексті зростання конкурентоспроможності регіонів.

Список літератури

1. Бельський П. Конкурентоспроможність національної економіки: питання теорії і світова практика / П. Бельський // *Суспільство і економіка*. – 2009. – № 314. – С. 201.
2. Данилов Ю. А. Что такое синергетика? Нелинейные волны. Самоорганизация / Ю. А. Данилов, Б. Б. Кадомцев. — М. : Наука, 1983. — С. 10—18.
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. С. Куйбіда [таін.]; за заг. ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
4. *Електронна бібліотека Князева* – А. Г. Кальченко [Електронний ресурс] – Режим доступу. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/OsnlogKalchenko/index.htm> (дата звернення 26.02.2013).

-
5. Мікула Н. А. Транскордонне співробітництво / Н. А. Мікула, В. В. Толкованов. – Київ, видавництво «Крамар», – 2011. – 259 с.
 6. Наукова бібліотека – Пепя Т. В. [Електронний ресурс] – Режим доступу. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/so...les/55_pera.pdf (дата звернення 03.02.2013).
 7. Портер М. Э. Конкуренция / М. Э. Портер. – Москва: Вильямс, 2005. – 608 с.
 8. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / С. Максименко, Є. Кіш, М. Лендьел, І. Студенніков; за ред. С. Максименка / Центр Ін-ту Схід-Захід. – К. : Логос, 2000. – 171 с.
 9. Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций) / В. П. Соловьев— Киев : Феникс, 2004. — 560 с.
 10. Сторонянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: Тенденції та перспективи розвитку / Ірина Сторонянська. – Львів: ІРД НАН України, 2009. – 392с.
 11. Сугаков В. Й. Основи синергетики / В. Й. Сугаков — К. : Обереги, 2001. — 287 с. : іл. . — (Б-ка Держ. фонду фундамент. досліджень).
 12. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: наука о взаимодействии / Герман Хакен. — Москва—Ижевск : Институт компьютерных исследований, 2003. — 320 с.

РЕЗЮМЕ

Климович Ольга

Содержание и формы межрегионального сотрудничества

В статье проведено теоретическое исследование сущности и характерных признаков межрегионального сотрудничества. Рассмотрены особенности развития форм интеграционных связей и ключевые проявления синергетического эффекта в различных сферах деятельности региона. Предложена классификация форм межрегионального сотрудничества.

RESUME

Klimovych Olga

The content and forms of interregional cooperation

This article presents a theoretical study of the nature and characteristics signs of interregional cooperation. The peculiarities of the forms of integration links and key manifestations synergies in various fields of the region are considered. The classification of forms of interregional cooperation is worked out.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013 р.

Наталя КОВАЛЕНКО

доктор економічних наук, доцент,
Донбаський державний технічний університет

Ольга УЛЯНИЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент,
Донбаський державний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано стан та досліджено основні проблеми металургійної галузі України. З метою реформування вітчизняної металургійної промисловості запропоновано заходи, спрямовані на зменшення енергоємності виробництва, збільшення попиту на внутрішньому ринку на вітчизняну продукцію галузі, стимулювання експорту, забезпечення конкурентоспроможності металургійної продукції та розглянуто основні аспекти щодо залучення інвестицій у галузь у період кризи.

Ключові слова: металургійна галузь, продукція, конкурентоспроможність, конкуренція, ринок, інвестиції.

В Україні є всі умови для розвитку чорної металургії: величезна, компактно розташована сировинна база (залізні, марганцеві руди, вогнетриви, флюсові вапняки тощо); споживач (металомісткої машинобудування); розгалужена транспортна мережа; значні паливні (коксівне вугілля) та трудові ресурси.

Металургійний комплекс – основа індустрії. Чорні та кольорові метали широко використовуються в машинобудуванні, будівництві, транспорті й усіх без винятку галузях народного господарства, витримуючи гостру конкуренцію з боку пластмас, кераміки та інших сучасних матеріалів. Але, на протигагу недалекому минулому, зараз вже за рівнем виробництва чавуну, сталі і прокату не судять про економічну могутність країни.

Частка неблагородних металів та виробів складає 30% експорту України, і з точки зору міжнародного попиту необхідно постійно покращувати якість металопродуктів, забезпечивши їх конкурентоспроможність на дуже вибагливому світовому ринку, збільшити частку електросталі та феросплавів, труб і т. д.

Історично склалося так, що основою господарського комплексу України вважається важка промисловість, при цьому домінуючою галуззю виступає чорна металургія. Крім того, капітал, сформований в металургії та суміжних галузях, позитивно впливав на розвиток будівництва, ЗМІ, банківської сфери, розважальної інфраструктури та ін. На сьогодні металургія переживає не кращі часи: світова фінансова криза, відсутність ринків збуту, падіння попиту на продукцію та цін на метал, і водночас колосальне зниження обсягів виробництва є ознакою глобального падіння металургійного виробництва.

Теорії та практиці інвестиційної діяльності, спрямованої на модернізацію металургійного комплексу, присвячено багато зарубіжних фундаментальних досліджень. Зокрема, цим питанням займалися: Г. Александер, Дж. Бейлі, В. Берне, З. Боді, Ю. Брігхем, Дж. Ван Хорн, М. Д. Джонк, Г. Марковіц, М. Мілер, Ф. Моділяні, П. Самуельсон, Д. Тобін, П. М. Хавранек, Е. Хелферт, У. Шарп. В Україні зазначену

проблему досліджували такі вчені: О. І. Амоша, І. О. Бланк, Л. М. Борщ, В. В. Вітлінський, О. С. Галушко, К. Ф. Ковальчук, С. В. Максимов, В. П. Савчук, В. Я. Плаксієнко, М. Г. Чумаченко та інші.

Проте в роботах цих авторів не достатньо розглядалися особливості діяльності українських металургійних підприємств під час світової економічної кризи та у післякризовий період.

У металургійний комплекс входять підприємства чорної і кольорової металургії, що охоплюють усі стадії технологічних процесів: від видобутку і збагачення сировини до одержання готової продукції у вигляді чорних і кольорових металів, а також їх сплавів.

Основним видом технологічних зв'язків та формою суспільної організації виробництва в галузі є комбінування. Тому провідним видом металургійних підприємств є комбінати. Залежно від поєднання цих технологічних процесів виділяють такі типи виробництв у металургійному комплексі:

- комбінати повного циклу, в яких одночасно діють усі названі стадії технологічного процесу;
- комбінати неповного циклу – це підприємства, в яких здійснюються не всі стадії технологічного процесу (видобуток і збагачення руди, виробництво сталі та прокату або чавуну і прокату окремо). Підприємства неповного циклу («малої металургії») називаються переробними.

Виробництво чорних металів зосереджено переважно на підприємствах повного циклу, розміщених у трьох районах – у Придніпров'ї (Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Запоріжжя).

Більша частина українських підприємств використовує застарілі технології, такі, як мартенівське виробництво та блюмінг, що спричинило негативну ситуацію, за якої собівартість їх продукції значно перевищує аналогічний показник західних виробників. Як відомо, переважна більшість основних фондів металургійних підприємств галузі мають доволі високий ступінь зношеності, зокрема були повторно введені в експлуатацію після II світової війни.

Стан устаткування, введеного в експлуатацію на початку минулого століття, обходить підприємствам

значно дорожче, ніж будівництво нових, енергозберігаючих і економічно вигідних технологій, які відповідають вимогам світових стандартів. Залишається або закрити бізнес, або модернізувати.

Україна повністю забезпечує себе власною залізною рудою, коксом, марганцем та іншими допоміжними матеріалами. За запасами залізних руд Україна займає в світі четверте місце (27 млрд. т; після Росії, Бразилії, Австралії), а за їх видобутком – шосте (48 млн. т; після КНР, Бразилії, Австралії, Індії, США). Найбільший залізорудний басейн – Криворізький (Дніпропетровська область), 75% залізної руди якого видобувається відкритим способом. Багаті залізні руди (із вмістом Fe до 60%) тут майже вичерпані, і тепер у Кривбасі видобувають переважно бідні руди (вміст Fe – 35%), що значно підвищує кількість відходів. Після збагачення на Південному, Криворізькому, Центральному, Північному та Ігулецькому ГЗК руда перетворюється на концентрат із вмістом заліза близько 62% і надходить на агломераційні фабрики, а далі – в домни. Більше половини збагачувальної руди постачається на металургійні заводи європейської частини Росії, Словаччини, Угорщини, Польщі.

На Керченський (Крим) залізорудний басейн припадає 4,2% загального видобутку руди в Україні, основним споживачем якої є металургійні заводи Маріуполя.

Зараз триває освоєння родовищ Кременчуцького (Полтавська область) і великих запасів, у тому числі багатих руд, Білозерського (Запорізька обл.) Залізорудних районів.

Придніпровський марганцеворудний басейн (Дніпропетровська область, Нікопольське, Ігулецьке родовища і Запорізько-Токмацьке) – найбільший у світі з видобутку, а за запасами посідає друге місце після Південно-Африканської Республіки (ПАР). Видобуток здійснюється на дві третини відкритим і шахтним способом. Марганцеву руду Україна постачає металургійним підприємствам Росії та окремим європейським державам.

Перспективи розвитку металургійної галузі України значною мірою залежать від того, як швидко вона зможе відновити свої позиції на світових ринках. Обсяги експорту металопродукції групи УКТ ВЕД 72 «Чорні метали» в 2010 р. були вище показників 2009 р. на 5,8 %.

Найбільше зростання спостерігалось щодо експорту феросплавів – на 42,8 %, прутків, брусків та арматури – на 16,9 %.

Половину коксу для металургії дають коксохімічні комбінати Донбасу, де розташовано 13 з 18 коксохімічних підприємств України. Великі коксохімічні комбінати Донбасу, а також Придніпров'я розташовані у Макіївці, Маріуполі, Горлівці, Стаханові, Запоріжжі, Дніпродзержинську, Кривому Розі, Дніпропетровську.

Флюси, металургійні кварцити, вогнетривкі глини є складовою частиною сировинної бази металургійного комплексу. Вогнетривкі глини видобувають у Донецькій області, високоякісні флюсові вапняки і доломіт – у Донецькій, Дніпропетровській областях та в Автономній Республіці Крим.

Скоротився попит на металопродукцію у будівельній галузі. Обмежені можливості кредитування спричинили суттєве зменшення обсягів будівництва, що вплинуло на обсяги внутрішнього споживання металу. У 2010 р. відносно попереднього року обсяги будівельних робіт скоротились на 5,4 % (у 2009 р. – на 48,2 %). Падіння обсягів будівельних робіт відбулось унаслідок дії низки негативних факторів, зокрема низького попиту з боку домогосподарств (через практично повну зупинку іпотечного кредитування) та повільного відновлення попиту з боку корпоративного сектору [2].

Основну частку (42 %) українського експорту металів у 2010 р. склали: чавун переробний у чушках, зливки, напівфабрикати з нелегованої сталі, феросплави, відходи та брухт чорних металів [5].

Практично була відсутня номенклатура експорту високотехнологічної металопродукції: продуктів прямого відновлення залізних руд, листів плакованих з гальванічним покриттям та електrolітичним оцинкуванням, прокату плоского з корозійностійкою нержавіючої сталі. По багатьох видах високотехнологічної металопродукції імпорту у десятки разів перевищує експортні поставки.

В умовах фінансової кризи інвестування процесів модернізації та технічного переоснащення металургійних підприємств різко скоротилося: річний обсяг інвестицій в основний капітал у 2010 р. порівняно з 2007 р., зменшився на 41 %, а прямих іноземних інвестицій – майже у 3,5 рази (табл. 1).

Таблиця 1. Інвестування металургійної галузі [6]

	Річні обсяги інвестицій в основний капітал, млн. грн.				Річні обсяги прямих іноземних інвестицій, млн. дол. США			
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	11234	10503	6683	2968	156,2	-240,2	44,7	383,3
Промисловість (довідково)	64341	76618	57658	35469	1893	48,5	969,3	766,2

Провідними галузями кольорової металургії є алюмінієва, цинкова, магнієва, титанова, ртутна, феронікелева.

У структурі виробництва кольорових металів України перше місце займає алюмінієва промисловість, яка працює на привізних бокситах і складається з виробництва глинозему та алюмінію. На випуск цієї продукції припадає майже 20% всього виробництва кольорової металургії. Алюміній з орієнтацією на джерело дешевої електроенергії і привозний з Миколаєва глинозем (вироблений з імпортних бокситів Угорщини і Гвінеї) виплавляється в Запоріжжі. У

Свердловську (Луганська обл.) виробляють алюмінієві сплави.

На Донбасі (електроенергетичний фактор) з імпоротної сировини виплавляють цинк (центр – м. Костянтинівка, Донецька обл.), також виробляють свинець, мідний і латунний прокат (м. Артемівськ, Донецька обл.).

Титаномagneїєва промисловість має власну сировинну базу: калійно-магнієві солі Прикарпаття (у Стебнику, Калуші), мілководні водойми Приазов'я і Причорномор'я (Сиваш) і ільменіти Придніпров'я. Потужний титаномagneїєвий комбінат працює у

Запоріжжі (привозять сировину зі Стебника, Калуша, Сиваша; титанову – з Іршанського гірничо-збагачувального комбінату Житомирської області). Тут виробляють титан, напівпровідниковий германій, магній, калійні добрива, пігментний діоксид титану, фасонне титанове лиття. Титан також виплавляють на Верхньодніпровському гірничо-металургійному комбінаті, розташованому у м. Вільногірську (Дніпропетровська обл.)

Серед країн виробників металургійної продукції Україна посідає восьме місце. Тому особливості географії сировинної і паливно-енергетичної бази значно впливають на розміщення кольорової металургії. До джерел сировини належать виплавки ртуті, нікелю та інших рідкісних металів. Алюмінієве, титано-магнієве і цинкове виробництво розміщуються в місцях одержання дешевої електроенергії.

В Україні відомі численні родовища мінеральних ресурсів для кольорової металургії: алюмінієвої сировини (алуніти Закарпаття, боксити Черкащини, ніфеліни Приазов'я), поліметалів, ртуті, нікелю, титану, цинку та ін. Але рівень їхньої вивченості недостатній. Основні обсяги металопродукції у І кв. 2011 р. будуть відвантажені до країн ЄС та Азії. Експортні ціни у січні лютому 2011 р. збільшилися в середньому на 15-20 дол. США/т, зокрема на: прутки із нелегованої сталі до 715-720 дол. США/т; кутики – 650-670 дол. США/т; чавун переробний – 500-520 дол. США/т. [7].

Стабілізація курсу гривні сприяла формуванню реальних фінансових планів металургійних комбінатів, які забезпечували як операційну, так і інвестиційну їх діяльність, а незначне зміцнення гривні до долара США впродовж 2010 р. не було спроможне «розмити» цінову конкурентоспроможність експортерів.

Сучасні умови економічного розвитку вимагають проведення активної політики для залучення прямих іноземних інвестицій. В Україні створена за-конодавча база у сфері регулювання інвестиційної діяльності, яка поступово удосконалюється з метою досягнення більшого притоку іноземних інвестицій і підвищення ефективності їх використання.

Проте, попри створену певну законодавчу базу, інституційну інфраструктуру, привабливість економічного потенціалу України (порівняно багаті природні ресурси, вигідне географічне розташування, наявність кваліфікованих «дешевих» робочих кадрів, досягнення в наукових дослідженнях, значну ємність внутрішнього ринку) надходження іноземних інвестицій до України залишаються незначними. Порівняно з країнами Східної Європи іноземні інвестиції, які надходять в економіку України, в 3-7 разів менші [1].

Найпривабливішими для інвесторів країнами на сьогодні є Китай, Індія, США, Росія, Бразилія і В'єтнам. Україна знаходиться на 18-му місці. При цьому, за даними Держкомстату, найбільш прийнятними галузями інвестування є ті, які здійснюють стабільну фінансову діяльність, – на 951,4 млн. дол. США, операції з нерухомістю, орендою, інжиніринг і надання послуг підприємцям на – 318 млн. дол., торгівлю, ремонт автомобілів побутових виробів, предметів особистого споживання – на 394,8 млн. дол., а також на підприємствах промисловості – на 817,7 млн. дол., у тому числі що переробляє – на 759,8 млн. дол. Серед галузей переробної промисловості найбільше виросли об'єми прямих іноземних інвестицій у хімічну і нафтохімічну промисловість – на 231 млн. дол. США [4].

Насамперед терміново потрібні короткострокові і довгострокові заходи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності металургійного сектору, структурної перебудови усієї галузі. Потрібне вливання фінансів в інвестиції.

Що ж стосується державної підтримки металургійної галузі, то тут усе набагато складніше. Державної підтримки практично немає. Крім того, пільги які поширювалися на металургійну галузь, нині скасовані.

За даними Державної служби статистики України, у січні 2011 р., порівняно з січнем 2010 р., у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів приріст продукції становив 13,3 %, у т. ч. на підприємствах з виробництва чавуну, сталі та феросплавів – 8,6 %, труб – 54,7 %, інших видів первинного оброблення сталі – 30,0 %, готових металевих виробів – 26,7 %. Водночас, зменшилися обсяги продукції у виробництві кольорових металів (на 0,2 %).

В Україні відсутня цілісна система підтримки експорту, недостатнім є захист інтересів експортерів на зовнішніх ринках, нерозвинений механізм експортного кредитування, зберігаються суттєві проблеми з відшкодуванням ПДВ.

На перспективи експорту металургійної продукції впливає становище в країнах-торговельних партнерах:

- витіснення національних експортерів зі світових ринків металу через запровадження іншими країнами дискримінаційних квот стосовно України;
- можливе послаблення позицій України на ринках країн Африки та Середнього Сходу у зв'язку з політичною нестабільністю (будівельні проекти у цих регіонах зараз заблоковані) та майбутнім можливим перерозподілом сфер політичного впливу, що призведе до скорочення експорту української продукції.

Джерелами фінансування інвестиційної діяльності можуть слугувати:

- власні фінансові ресурси і внутрішньогосподарські резерви інвестора, які містять первинні внески засновників і частину грошових коштів, отриманих у результаті господарської діяльності;
- позикові фінансові кошти – банківський кредит, інвестиційний податковий кредит, бюджетний кредит і інші засоби;
- залучені фінансові кошти, що отримують від продажу акцій, пайових і інших внесків юридичних осіб і працівників фірми;
- грошові кошти, що надходять у порядку перерозподілу з централізованих інвестиційних фондів, концернів, асоціацій і інших об'єднань підприємств;
- інвестиційні асигнування з державних бюджетів, місцевих бюджетів і відповідних позабюджетних фондів;
- засоби іноземних інвесторів, що надаються у формі фінансового або іншої участі в статутному капіталі спільних підприємств [6].

На сьогодні підприємства галузі не готові йти на глобальні заходи щодо реконструкції і реорганізації виробництва, а залучені інвестиції переважно спрямовуються на завершення раніше початих проектів і здійснення короткострокових високорентабельних заходів. Найбільш прийнятними джерелами фінансування при реалізації проектів модернізації залишаються власні кошти підприємств і позикові кошти.

Висока енергоємність виробництва пояснюється неефективним споживанням паливно-енергетичних ресурсів, що спонукає додатково витрачати понад 8,5 млрд. м³ природного газу і збільшує залежність галузі від імпорту енергоресурсів. Надвисокі витрати енергоносіїв призводять до зниження конкурентоспроможності української металопродукції. Енергоємність виробництва чавуну на українських металургійних підприємствах на 30 % вища, ніж на провідних підприємствах світу. Такий стан склався внаслідок недостатнього використання нових технологій, зокрема спалювання пилувугільного палива (ПВП) у доменних печах. У середньому витрати ПВП в Україні складають 16,9 кг/т на виробництво чавуну, а в ЄС – 104 кг/т, у Китаї – 120 кг/т.

Значна частка енергоресурсів, що споживаються при виробництві чавуну в Україні, припадає на природний газ (щорічно майже 3,0 млрд. м³), а у провідних країнах світу природний газ при його плавленні практично не використовується. Особливо енергоємним є мартенівське виробництво сталі; витрати енергоресурсів при цьому майже у 5 разів (а природного газу – в 15 разів) більші, ніж при конвертерному виробництві сталі [2].

Низький рівень кооперації у гірничо-металургійному комплексі не дозволяє налагодити раціональні канали ресурсного забезпечення металургійних підприємств і створити повні технологічні цикли виробництва [6]. На сьогодні більшість металургійних та гірничо-збагачувальних комбінатів, вугільних шахт, коксохімічних підприємств, трубних заводів розпоршені серед окремих власників і не мають тісних виробничих зв'язків [3].

В останні роки металургійний комплекс переживає глибоку кризу, викликану використанням застарілих технологій, низьким технічним рівнем, перебоєм в постачанні підприємств коксівним вугіллем, металобрухтом, електроенергією, недостатньою фінансовою забезпеченістю впровадження необхідних інновацій. Дорогі газ і нафта погіршують ситуацію. Слід пам'ятати, що вся українська промисловість працює на імпортному газі (Росія, Казахстан і т. д.), оскільки власні родовища покривають лише потреби населення. Основна лінія подальшого розвитку комплексу – модернізація та реконструкція металургійного устаткування, удосконалення та зміна виробничих відносин в умовах ринку.

Металургійний комплекс є базовою галуззю економіки України, оскільки забезпечує понад 25 % промислового виробництва, 34 % загального експорту товарів. Частка України у світовому виробництві сталі становить 2,4 %.

До моменту початку кризи процес технологічного переоснащення металургійних підприємств набув позитивної тенденції. Під програми технічного розвитку були узяті багатомільйонні кредити. Спільно із зарубіжними партнерами виконані глобальні проекти технічної і технологічної модернізації виробництва, підготовлені будівельні майданчики, замовлено і куплено технологічне устаткування, запущено будівництво нових цехів, початий монтаж устаткування, пуско-налагоджувальні роботи і так далі. Ці роботи на кожному заводі знаходяться на різній стадії готовності, але деякі з них підприємства вимушені припинити, при цьому кожне підприємство брало на себе реальні фінансові зобов'язання перед іноземними партнерами і кредиторами – з конкретними термінами виконання.

В умовах кризи виконання цих фінансових зобов'язань стало практично неможливим, оскільки підприємства перейшли з розряду прибуткових у збиткові. Найбільшими небезпеками для більшості іноземних інвесторів, які хочуть інвестувати в Україну, на сьогодні є високий рівень корупції, непряме субсидування, слабка законодавча захищеність прав власності, макроекономічна нестабільність і ненадійна фінансова система.

Але, попри всі складнощі, деякі українські металургійні підприємства продовжують реконструкцію свого виробництва. Зокрема ПАТ «Алчевський металургійний комбінат», контрольований корпорацією «Індустріальний союз Донбасу», продовжує реалізацію програми подальшої реконструкції підприємства. Відповідно до річного звіту підприємства, фінансування інвестиційної програми розвитку підприємства за 2010 рік складало 101,865 млн. грн. Ці кошти були витрачені на будівництво конверторного цеху (20,161 млн. грн.), ділянку випалення вапняку (4,558 млн. грн.), будівництво кисневих блоків №7,8 (7,552 млн. грн.), придбання устаткування для доменної печі №2 (42,499 млн. грн.), комплекс підготовки та подачі в доменні печі пилувугільного палива (3,299 млн. грн.) та ін.

Крім того, в попередніх планах реконструкції – введення в експлуатацію доменної печі №4 до середини 2012 року, що дозволить наростити виплавку сталі до 440 тис. тон/міс. У кінці 2013 року планується побудувати ще одну установку позапічної обробки сталі «під-ковш» і сортову машину безперервного лиття заготовки (МНЛЗ) додатково до тих двох, що існують на підприємстві.

У планах підприємства – будівництво нової доменної печі №2 для забезпечення чавуном сталеплавильного виробництва. Піч проектується за новою технологією компанії Danieli Corus (Нідерланди) обсягом 4445 м³. Було розпочато земляні роботи під фундамент печі, однак через кризу будівництво ДП-2 тимчасово законсервовано. Виробництво чавуну із запуском ДП-2 збільшиться на 9500 тонн на добу та складе з урахуванням роботи печей, які вже існують, приблизно 24 тис. тонн на добу.

Проведений аналіз свідчить про значні проблеми, нагромаджені у металургійній галузі України. Для реформування вітчизняної металургійної галузі необхідно створити умови для ефективного використання наукового потенціалу та підвищення ролі держави у реалізації інвестиційно – інноваційної моделі розвитку галузі. Пріоритетами реформ мають бути зменшення енергоємності виробництва, збільшення попиту на внутрішньому ринку на вітчизняну продукцію металургійної галузі, стимулювання експорту, забезпечення конкурентоспроможності металургійної продукції.

Зменшенню енергоємності металургійного виробництва сприятиме:

- оптимізація кількості та змісту державних цільових і бюджетних програм фінансування науково-технічних робіт, що спрямовані на розроблення та впровадження у металургійній матеріало-, енерго- та ресурсозберігаючих технологій та устаткування;
- актуалізація Програми енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 р., спрямованої на модернізацію та зниження енергоємності виробництва металопродукції за рахунок розробки та впровадження прогресивних енергозберігаючих

технологій та устаткування;

- підтримка енергозберігаючих проектів у металургії шляхом використання передбачених податкових пільг при закупівлі сучасного енергозберігаючого обладнання; укладання угод щодо отримання податкового кредиту на частину прибутку, що спрямовується на інвестування енергозберігаючих технологій; відкриття спеціальних кредитних ліній у вітчизняних банках для фінансування реконструкції та модернізації металургійного обладнання.

Збільшення попиту на внутрішньому ринку на вітчизняну продукцію металургійної галузі можливе за рахунок:

- стимулювання виробництва у галузях економіки, які формують попит на металопродукцію, зокрема машинобудівного комплексу, за рахунок реалізації норм Податкового Кодексу (ст. 158) щодо звільнення від оподаткування прибутку підприємств (на 50 %), отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних проектів підприємств, що внесені до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які здійснюють розроблення, впровадження та використання енергоефективних заходів та енергоефективних проектів;
- створення умов для фінансової санації збиткових промислових підприємств і забезпечення таким чином повноцінного споживання вітчизняної металопродукції в процесі їх модернізації і поступового нарощування виробництва;
- переважного забезпечення вітчизняною металопродукцією будівництва стратегічних інфраструктурних проектів, мостів, залізниць, метрополітенів, модернізації комунальної інфраструктури), що інвестуються за рахунок коштів центрального та місцевих бюджетів;
- поступовому нарощуванню обсягів будівництва шляхом реформування дозвільних процедур згідно із Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», а також за рахунок реалізації Національних проектів «Доступне житло», «Дунайський коридор» (що, зокрема, стосується будівництва залізниці Ізмаїл – Рені і автобану Одеса – Рені) та інші [9].

Підвищення конкурентоспроможності металургійної галузі вимагає технологічного оновлення та оптимізації структури продукції за рахунок наступних заходів:

- розробки та впровадження ефективного механізму контролю за виконанням інвестиційних та соціальних зобов'язань на приватизованих об'єктах, у тому числі завдань щодо структурної модернізації, підвищення продуктивності праці, забезпечення конкурентоспроможності продукції, соціальних гарантій;
- опрацювання механізму повернення майна в державну власність у разі невиконання приватизаційної угоди;
- прискорення розробки та затвердження «Програми інвестиційно інноваційної діяльності на 2011 р. і на період до 2015 р.», проект якої передбачає реконструкцію підприємств металургійної галузі, зокрема Відкритих акціонерних товариств «Запоріжсталь», «Азовсталь» та «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча», на суму близько 1 млрд. дол. США у 2011-2012 рр. за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, залучених

коштів, у т. ч. коштів державних і недержавних банків, міжнародних фінансових організацій;

- прийняття Закону України «Про підвищення конкурентоспроможності підприємств гірничо-металургійного та хімічного комплексів» (Проект Закону від 7. 06. 2010 р., реєстр. № 6492), яким, зокрема, передбачено, що підприємства гірничо-металургійного і хімічного комплексів мають право на залучення кредитних ресурсів під державні гарантії;
- створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій, зокрема за рахунок інформування ділових кіл країн-партнерів про можливість інвестування в промисловість України, забезпечення прозорості у системі стягування податків, спрощення реєстраційних процедур тощо;
- поширення на металургійний комплекс режиму автоматичного відшкодування ПДВ за умов приведення показників металургійних підприємств до критеріїв, визначених процедурою режиму автоматичного відшкодування (дотримання визначеного рівня заробітної плати та рівня заборгованості по податках);
- сприяння вертикальній інтеграції у металургійному комплексі за рахунок організаційного кооперування (поширення досвіду «Метінвест Холдингу», «Індустріального союзу Донбасу») [3].

Стимулювання експорту вітчизняної металопродукції полягає у наступних змінах:

- прийняття Закону України «Про систему державної підтримки експорту товарів (робіт, послуг) українського походження» (Проект Закону від 03. 03. 2009 р., реєстр. № 4145), який містить положення щодо надання експортних кредитів українським експортерам для здійснення експортних операцій, а також українським виробникам на стадії виробничого циклу для забезпечення виробництва продукції згідно з укладеними зовнішньоекономічними договорами, іноземним покупцям під зобов'язання закупівлі ними українських товарів; норми щодо страхування та перестраховування експортних кредитів, наданих українському експортеру банками-кредиторами, від комерційних та некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування у разі невиконання іноземним покупцем зобов'язань за зовнішньоекономічним договором та ін.
- використання можливостей нарощування експорту вітчизняної металопродукції до країн, де раніше попит задовольняли японські металовиробники (до землетрусу у березні 2011 р.), а саме – до Індонезії, Філіппін, Малайзії, Таїланду, В'єтнаму. За оцінками BG Capital, Україна при активізації міжнародної торгівлі здатна додатково до прогнозованих на 2011 р. поставок на рівні 3,8 млн. тонн поставляти ще 1,2-1,5 млн. тонн сталі;
- підвищення ролі відділів з економічних питань у складі дипломатичних представництв України за кордоном у проведенні антидемпінгових розслідувань та введення симетричних тарифних бар'єрів для імпорту з тих країн, які блокують доступ української металопродукції на свої ринки [9].

Сьогodні від ефективності інвестиційної політики залежить стан виробництва, рівень технічної оснащеності основних засобів підприємств. Особливо потребує додаткових капітальних вкладень

металургійна галузь. Наша держава має багаті родовища залізної руди, саме тому потрібно не допустити занепаду галузі, яка може вивести Україну на новий рівень економічного розвитку.

Список літератури

1. *World Steel in Figures, World Steel Association, 2010.*
2. *Гальчинський А. інноваційна стратегія українських реформ: [монографія] / А. Гальчинський, А. Кінах, В. Семиноженко. – К; Знання України, 2010.*
3. *ДП «Держзовнішінформ» // Металургійний монітор. Стальний прокат. – № 19. – 2011.*
4. *За даними «Держзовнішінформу» // Товарний монітор, № 5. – 2011.*
5. *Амитан В. Н, Інноваційне розвитие Донецького регіона: состояние и перспективы/В. Н. Амитан. Ю. Н. Киклевич, Д. Б. Филатов/НАН України. Ин-т економіко-правових дослідвань. – Донецьк: ООО "Юго-Восток, Лтд", 2010.*
6. *Проблеми привлечения иностранных инве-стиций в Украину / В. И. Торкатюк, Г. Г. Фесенко, Г. Г. Фирсов. – Харьков: ХНАГХ, 2009.*
7. *Статистичні, аналітичні матеріали / Портал Ukrstat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>*
8. *[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://investfunds.ua/news/alchevskij-metkombinat-prodolzhaet-rekonstrukciyu-proizvodstva-77253/>.*
9. *[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/435/>.*

РЕЗЮМЕ

Коваленко Наталья, Ульяницкая Ольга

Особенности развития металлургического комплекса Украины

В статье проанализировано состояние и исследованы основные проблемы металлургической отрасли Украины. С целью реформирования отечественной металлургической промышленности предложены меры, направленные на уменьшение энергоемкости производства, увеличение спроса на внутреннем рынке на отечественную продукцию отрасли, стимулирования экспорта, обеспечения конкурентоспособности металлургической продукции и рассмотрены основные аспекты привлечения инвестиций в отрасль в период кризиса.

RESUME

Kovalenko Natalia, Ulianytska Olha

Features of the development of the metallurgical complex of Ukraine

The paper analyzes the main problems of metallurgical industry of Ukraine. With the aim of reforming of the domestic steel industry there have been proposed the measures to reduce the energy intensity of production, to increase the domestic demand for domestic products industry, to promote exports, to provide the competitiveness of steel products and basic aspects of attracting investment in the sector during the crisis.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.

Татьяна КОКОДЕЙ

кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента и экономико-математических методов,
Севастопольский национальный технический университет

Анастасия АБДРАХМАНОВА

кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента и экономико-математических методов,
Севастопольский национальный технический университет

МОНИТОРИНГ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ВИНОГРАДО-ВИНОДЕЛЬЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ МЕТОДАМИ ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА

В статье исследован вопрос оценки эффективности виноградо-винодельческого комплекса, с использованием инструментария факторного анализа. Построен интегральный показатель, позволяющий осуществлять мониторинг эффективности функционирования виноградо-винодельческого комплекса.

Ключевые слова: виноградо-винодельческий комплекс, факторный анализ, интегральный показатель эффективности.

Необходимой предпосылкой оценки эффективности виноградо-винодельческого комплекса является сканирование АПК Украины в целом, преимущественно обзор текущей структуры и территориальной организации сельского хозяйства и пищевой промышленности страны. Отрасли сельского хозяйства Украины подразделяются на три основные группы – растениеводство, животноводство, рыболовство, – и включают в себя перечень и географическую структуру сельскохозяйственных отраслей, представляющую собой их распределение между отдельными областями страны по данным группам, которые приведены на рис. 1. Растениеводство Украины включает в себя: выращивание зерновых, зернобобовых и масличных культур (пшеницы, ячменя, гречки, кукурузы, сои, подсолнечника и т. д.); овощеводство (свекловодство; картофелеводство; бахчеводство и т. д.); выращивание плодово-ягодных культур; виноградарство; выращивание эфиромасличных культур; хмелеводство.

В свою очередь животноводство включает выращивание крупного рогатого скота, свиноводство, козоводство, овцеводство, птицеводство и пчеловодство.

На сельхозрынке Украины присутствуют как крупные специализированные и диверсифицированные (в т. ч. вертикально интегрированные) аграрные производители, так и большое количество мелких и средних агрофирм и фермерских хозяйств, а также личных подсобных хозяйств.

На сельскохозяйственных рынках формируются два уровня посредников:

- мелкие частные посредники, которые закупают продукцию непосредственно у сельхозпроизводителей;
- крупные локальные посредники, которые нередко блокируют доступ к сырью покупателям из других регионов, вынужденным пользоваться только их услугами.

Около 60% всего объёма произведённой на Украине сельскохозяйственной продукции поступает на промышленную переработку, 25% – потребляется в

свежем виде конечным потребителем, а остальное используется самими сельхозпроизводителями. Из переработанной сельскохозяйственной продукции 85% поступает на предприятия пищевой промышленности в качестве сырья, а 15% – в отрасли лёгкой промышленности. Поэтому основными отраслями, перерабатывающими сельскохозяйственное сырьё, являются отрасли пищевой промышленности: 1) мукомольно-крупяная; 2) хлебопекарная; 3) макаронная; 4) сахарная; 5) масложировая; 6) винодельческая; 7) спиртовая та ликероводочная; 8) пивобезалкогольная; 9) кондитерская; 10) плодоовощная; 11) дрожжевая; 12) крахмалопаточная; 13) чайная и кофейная; 14) пищевых концентратов и продуктов быстрого приготовления; 15) мясная; 16) молочная; 17) рыбная; 18) соляная (рис. 1).

Процессы транспортировки, хранения и сбыта пищевой продукции отечественного и зарубежного производства, выполняемые специализированными и универсальными предприятиями-дистрибьюторами, дилерскими организациями, крупными национальными сетями и магазинами розничной торговли, Интернет – магазинами и предприятиями общественного питания.

Примером импортёра и дистрибьютора пищевой продукции является ООО «Юнайтед фудс» [<http://www.united.kiev.ua/>], который представляет европейские высококачественные продукты премиум класса на национальном рынке. К иностранным партнёрам предприятия относятся следующие производители: Monini (Италия) – оливковое масло; Loacker (Италия) – вафли; Riso Scotti (Италия) – рис и продукция из риса; Midor (Швейцария) – печенье; Teekanne (Германия) – черные, зеленые, фруктовые, травяные чаи; Duc d'O (Бельгия) – шоколадные конфеты; Chocolat Frey (Швейцария) – шоколад; Chostmod (Франция) – шоколадные трюфели; St. Dalfour (Франция) – натуральные джемы и фрукты; Bauli (Италия) – праздничные кексы и круассаны; Dogia (Италия) – крекеры и печенье; SACLA' (Италия) – соусы и антипасты.

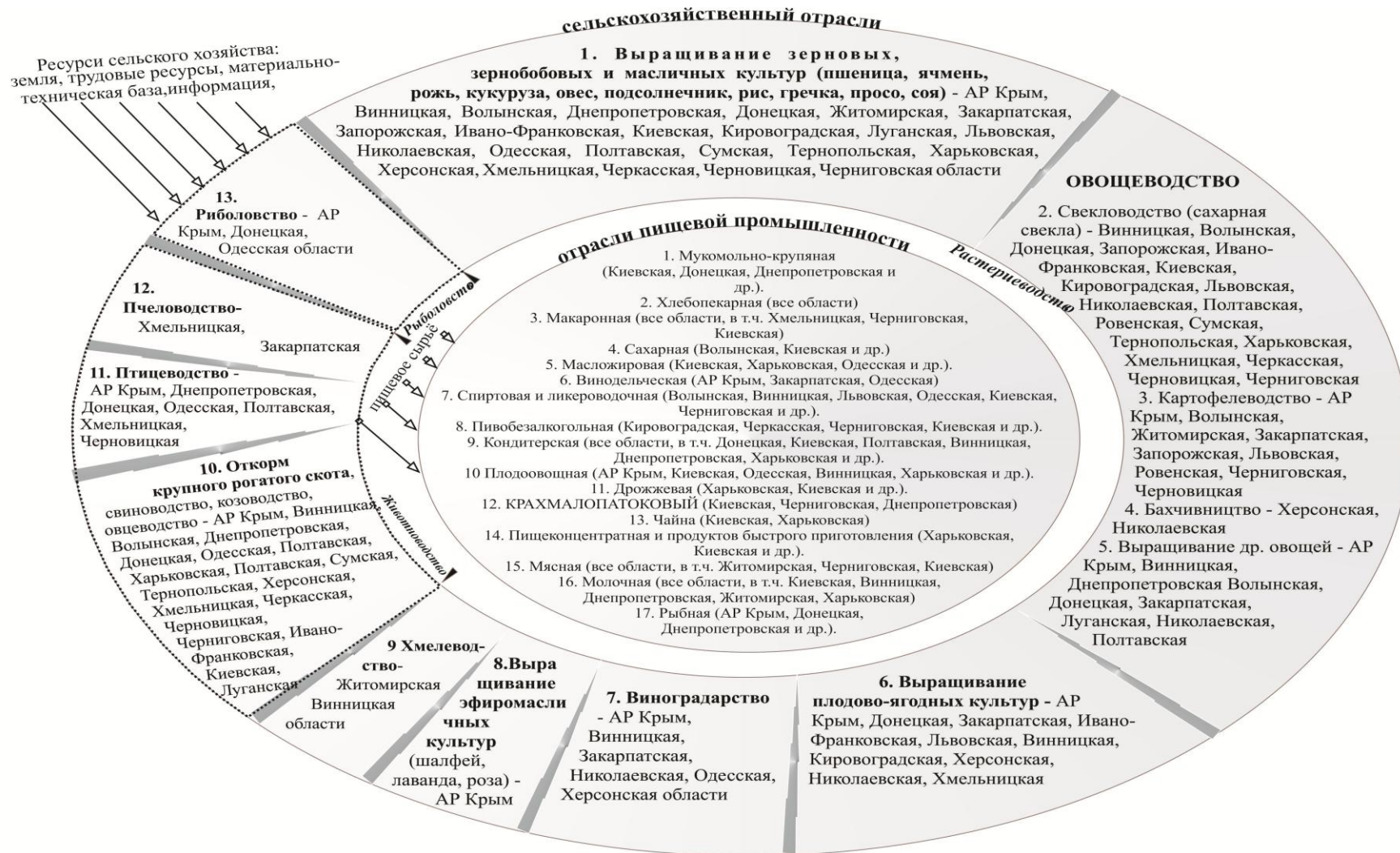

Рис. 1. Структура пищевой промышленности и сельского хозяйства Украины

Относительно новым каналом распределения являются специализированные или универсальные Интернет-магазины, пример одного из первых в Украине – eTea.com.ua по доставке качественных сортов чая (ТМ «Чайна Країна») и кофе (ТМ «Віденська кава», ТМ «Надин», ТМ «Montana Coffee»), чайно-кофейной посуды и аксессуаров. Симферопольский универсальный Интернет-супермаркет simfishop.com.ua осуществляет доставку в пределах города на дом и в офис широкого ассортимента продовольственных товаров всех отраслей, а также некоторых групп непродовольственных товаров.

В Украине наблюдается стремительный рост розничных сетей в форматах «супермаркет» и «магазин у дома». По данным RetailStudio, в пятерку крупнейших национальных торговых групп входят группа компаний Fozzy Group (сети «Сільпо», «Фора»), ООО «Metro Cash & Carry Украина» (сеть «Metro»), ООО «АТБ-Маркет», ГК «Фуршет» и ГК «Велика кишеня». В регионах продолжают доминировать местные и региональные сети, например Novus.

Оценка эффективности функционирования виноградо-винодельческого комплекса Украины.

Анализ особенностей развития виноградо-

винодельческого комплекса Украины должен основываться на рассмотрении и использовании широкого круга показателей, характеризующих эффективность функционирования данной экономической системы. При этом набор базовых показателей эффективности (разносторонних показателей, характеризующих ключевые аспекты деятельности предприятия) должен содержать как показатели рассматриваемой системы, так и показатели надсистемы (экономической системы более высокого уровня) с тем, чтобы оценить не только внутренние условия развития рассматриваемой системы, но и дать оценку с учетом влияния макроэкономической составляющей [1; 4]. Таким образом при рассмотрении эффективности функционирования виноградо-винодельческого комплекса Украины (относящегося к перерабатывающей промышленности) следует также рассматривать показатели макроэкономического характера (т. е. показатели, характеризующие развитие национальной экономики).

Набор базовых показателей эффективности функционирования виноградо-винодельческого комплекса Украины представлен в таблице 1.

Таблица 1. Набор базовых показателей, характеризующих эффективность функционирования виноградо-винодельческого комплекса Украины

Обозначение показателя	Единицы измерения	Название показателя
1	2	3
Группа «Производственный потенциал»		
<i>promITV</i>	%	индекс цен производителей промышленной продукции (перерабатывающая промышленность, производство пищевых продуктов, напитков и табачных изделий), процентов к предыдущему году
<i>promIOP</i>	%	индекс объема продукции перерабатывающей промышленности (производство пищевых продуктов, напитков и табачных изделий), процентов к предыдущему году
<i>promIndIn</i>	%	индекс инвестиций в основной капитал перерабатывающей промышленности (производство пищевых продуктов, напитков и табачных изделий), процентов к предыдущему году
<i>promInnov</i>	%	доля инновационно-активных предприятий перерабатывающей промышленности (производство пищевых продуктов, напитков и табачных изделий), процентов к общему количеству предприятий
<i>promVyrV</i>	тыс. т.	производство винограда в Украине
<i>promPIV</i>	тыс. га	площадь виноградных насаждений в Украине
<i>promVrojV</i>	ц	урожайность винограда в Украине
Группа «Трудовые ресурсы»		
<i>promRob</i>	тыс. чел	среднегодовое количество наемных работников в перерабатывающей промышленности (производство пищевых продуктов, напитков и табачных изделий)
<i>promZPn</i>	грн.	среднемесячная номинальная заработная плата наемных работников у перерабатывающей промышленности (производство пищевых продуктов, напитков и табачных изделий)
<i>promPP</i>	тыс. чел	спрос на рабочую силу (перерабатывающая промышленность)
Группа «Реализация продукции»		
<i>promIST</i>	%	индекс потребительских цен на алкогольные товары и табачные изделия, декабрь к декабрю предыдущего года
<i>promROD</i>	%	рентабельность операционной деятельности предприятий перерабатывающей промышленности (производство пищевых продуктов, напитков и табачных изделий)
<i>promIRT</i>	%	индекс физического объема розничного товарооборота предприятий (алкогольные изделия), в процентах к 1990г. (1990 – 100%)
<i>promIRTP</i>	%	индекс физического объема розничного товарооборота по товарам в торговой сети предприятий (напитки алкогольные), в процентах к 2000г. (2000 – 100%)

Продолжение таблицы 1

<i>promITRV</i>	%	индекс цен реализации винограда сельскохозяйственными предприятиями, процентов к предыдущему году
<i>promORPP</i>	%	объемы реализованной промышленной продукции (работ, услуг) в перерабатывающей промышленности (производство пищевых продуктов, напитков и табачных изделий), процентов к итогу
Группа «Развитие национальной экономики»		
<i>VVP</i>	%	валовой внутренний продукт в сопоставимых ценах (процентов к предыдущему году)
<i>IndVyr</i>	%	индекс цен производителей промышленной продукции (декабрь к декабрю предыдущего года)
<i>VprovI</i>	%	удельный вес предприятий, внедрявших инновации
<i>GroshB</i>	%	денежная база (процентов к соответствующему периоду предыдущего года)
<i>VsDep</i>	%	процентные ставки коммерческих банков по депозитам (средневзвешенные годовые)
<i>Imp</i>	%	объем импорта товаров и услуг (в процентах к ВВП)
<i>RealZp</i>	%	реальная заработная плата (процентов к декабрю предыдущего года)

Источник: [2]

Таблица 2. Матрица коэффициентов (факторных нагрузок) компонент

Показатели	Компонента		
	1	2	3
<i>promITV</i>	-0,450639	-0,54714	0,582576*
<i>promIndIn</i>	0,941625*	0,110216	-0,17569
<i>promInnov</i>	-0,357546	-0,722114*	0,169209
<i>promPP</i>	0,858545*	0,42267	-0,099234
<i>promIST</i>	-0,917442*	-0,33922	-0,119883
<i>promROD</i>	-0,179771	-0,116017	-0,890436*
<i>promITRV</i>	0,253205	0,689959*	0,184225
<i>promORPP</i>	-0,854346*	0,007399	-0,350788
<i>VVP</i>	0,856062*	0,021815	0,376588
<i>IndVyr</i>	0,28621	-0,762107*	0,535759
<i>VprovI</i>	-0,141483	-0,948887*	-0,043717
<i>GroshB</i>	0,676342*	0,2724	0,29142
<i>VsDep</i>	-0,927083*	-0,021542	-0,245166
<i>Imp</i>	0,18615	-0,125411	0,950324*
<i>RealZp</i>	0,494032	0,734618*	0,047757

* – тут и далее этим знаком обозначены показатели, нагружающие каждую компоненту, т. е. имеющие наибольшее значение. Значения этих показателей и являются первой составляющей для расчета весов, а именно $|f|_{ik}$, вторую составляющую – d_k – получим из таблицы 3.

Таблица 3. Полная объясненная дисперсия

Компонента	Доля дисперсии, объясняемой компонентой, % (d_k)	Кумулятивная доля дисперсии, объясняемой компонентами, %	Значения собственных чисел полученных компонент λ_k
1	40,35	40,35	6,053124
2	24,85	65,2	3,727962
3	19,02	84,22	2,854176

Таким образом, кумулятивная дисперсия по полученным главным компонентам превышает 75%, значения собственных чисел полученных компонент отвечают условию $\lambda_k \geq 1$, полученные компоненты содержат высокие факторные нагрузки, что свидетельствует о возможности применения данных главных компонент с целью определения весовых коэффициентов интегрального показателя.

В результате перемножения получаем произведение значений факторных нагрузок каждой компоненты $|f|_{ik}$ и доли общей дисперсии, которую она объясняет d_k (таблица 4):

$$q_i = |f|_{ik} d_k.$$

Расчет вклада каждого из факторов в общую сумму,

т. е. собственное значение веса i -го фактора в общей модели определяется по следующей формуле:

$$W_i = \frac{q_i}{\sum_i q_i}$$

Таблица 4. Расчет весовых коэффициентов показателей

Показатели	Коэффициент q_i	Значения весов W_i
<i>promITV</i>	11,08514	0,028764156
<i>promIndIn</i>	37,99852	0,098600062
<i>promInnov</i>	17,94677	0,046568988
<i>promPP</i>	34,6459	0,089900534
<i>promIST</i>	37,02264	0,096067796
<i>promROD</i>	16,94304	0,043964461
<i>promITRV</i>	17,14762	0,044495318
<i>promORPP</i>	34,47645	0,089460845
<i>VVP</i>	34,5457	0,089640532
<i>IndVyr</i>	18,94072	0,049148128
<i>VprovI</i>	23,58278	0,061193533
<i>GroshB</i>	27,29324	0,070821572
<i>VsDep</i>	37,41169	0,09707733
<i>Imp</i>	18,08258	0,046921376
<i>RealZp</i>	18,25753	0,047375368
Сумма	385,3803	

Таким образом интегральный показатель будет выглядеть следующим образом:

$promROD+0,0444 \quad promITRV+0,0894 \quad promORPP+0,0896$
 $VVP+0,0491 \quad IndVyr+0,0611 \quad VprovI+0,0708 \quad GroshB+0,097$
 $VsDep+0,0469 \quad Imp+0,0473 \quad RealZp$

$$I = 0,028promITV+0,098 \quad promIndIn+0,0465$$

$$promInnov+0,0899 \quad promPP+0,096 \quad promIST+0,0439$$

Расчетные значения интегрального показателя за период 2004-2010 гг. приведены в таблице 5.

Таблица 5. Расчетные значения интегрального показателя

Год	I
2004	49,6538
2005	53,6861
2006	49,2615
2007	53,2821
2008	42,3543
2009	44,1522
2010	46,359

Полученные данные интерпретируются при помощи шкалы, представленной на рисунке 4.

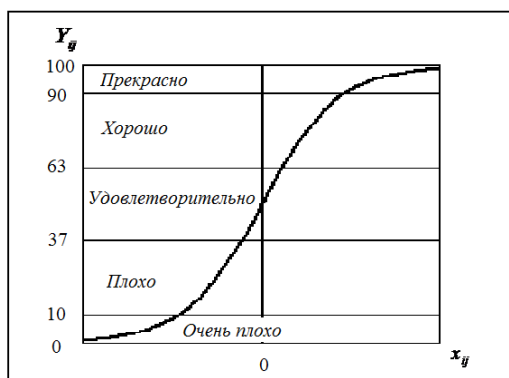

Рис. 2. Функция преобразования для признака, допустимые значения которого ограничены с одной стороны [3]

Результаты расчетов показали, что в течение рассматриваемого периода времени эффективность функционирования виноградо-винодельческого комплекса Украины находится на уровне

«удовлетворительно» (как до вступления в ВТО, так и после). При этом в год вступления в ВТО наблюдается некоторое снижение соответствующего показателя, которое постепенно выравнивается в течение 2009-

2010 гг.

При этом к наиболее проблемным вопросам развития виноградо-винодельческого комплекса Украины следует отнести обеспечение прибыльности деятельности соответствующих предприятий, что в свою очередь обусловлено действием ряда следующих факторов: замедлением темпов роста перерабатывающей промышленности, влиянием инфляционных процессов, уменьшением объемов ВВП, ужесточением конкуренции, появлением устойчивой тенденции к сокращению площадей виноградников, снижением уровня урожайности в отрасли, высокой зависимостью от погодных условий вследствие

использования устаревших технологий выращивания винограда, недостаточным уровнем государственной поддержки (относительно поддержки, получаемой иностранными конкурентами), наличием технических барьеров для экспорта отечественной продукции, экономическим рейдерством и др.

Предложенный в работе подход к оценке эффективности функционирования виноградо-винодельческого комплекса Украины может служить основой для разработки обоснованных управленческих решений как системного, так и перспективного характера.

Список литературы

1. Абдрахманова А. О. Теоретичні засади вимірювання ефективності соціально-економічних систем / А. О. Абдрахманова // *БізнесІнформ*. – 2012. – №2. – С. 7-10.
2. Абдрахманова А. О. Моделювання збалансованих показників вимірювання ефективності переробної промисловості України / А. О. Абдрахманова // *Економічний простір*. – 2012. – №57. – С. 109 – 116.
3. Пономаренко В. С. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем: монографія / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2009. – 432с.
4. Скрипниченко М. І. Багаторівнева система моніторингу розвитку підприємства за показниками ефективності соціально-економічних систем / М. І. Скрипниченко, А. О. Абдрахманова // *Університетські наукові записки*. – 2012. – №2(42). – С. 217– 222.
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік / *Дежкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. П. Павленко*. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.

РЕЗЮМЕ

Коккодей Татьяна, Абдрахманова Анастасия

Мониторинг эффективности функционирования виноградо-винодельческого комплекса Украины методами факторного анализа

В статье исследован вопрос оценки эффективности виноградо-винодельческого комплекса, используя инструментальный факторного анализа. Построен интегральный показатель, позволяющий осуществлять мониторинг эффективности функционирования виноградо-винодельческого комплекса.

RESUME

Kokodey Tetyana, Abdrakhmanova Anastasia

Monitoring of the efficiency of the wine-production complex in Ukraine by means of factor analysis

In the article there has been considered the issue of efficiency of the wine production complex. The factor analysis methods are used as a tool in this research. The integrated indicator which allows to monitor the efficiency of the wine-making complex has been determined.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2013 р.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовані еколого-економічні проблеми агросфери в результаті впливу сільськогосподарської діяльності на довкілля. Обґрунтовано основні елементи та етапи реалізації програми екологічного аудиту аграрних підприємств. Запропоновано напрями формування програм екологічного аудиту об'єктів у сільському господарстві.

Ключові слова: екологічний аудит, аграрні підприємства, програма, етапи, напрями, природокористування.

Аграрний сектор посідає одне з чільних місць в економіці країни, забезпечуючи розвиток організаційно-технологічних та еколого-економічних відносин у веденні сільського господарства та взаємозв'язаних з ним галузях і сферах господарювання. Підпорядкування розвитку багатьох галузей економіки інтересам саме цього сектору є запорукою досягнення високих кінцевих результатів. Тому актуальність розв'язання проблем в аграрній сфері набуває все більшого значення.

Особливої уваги на сучасному етапі розвитку аграрного сектору економіки заслуговує формування збалансованого механізму природокористування шляхом вирішення низки екологічних питань, що, зазвичай, є другорядними при здійсненні господарської діяльності. Першочерговими виступають питання максимізації прибутку та підвищення економічної ефективності господарювання [5, с. 130]. Однак відсутність належної уваги до подолання екологічних проблем може призвести до екологічних катастроф. У таких умовах важливим інструментом регулювання еколого-економічних відносин та забезпечення раціонального використання і відтворення земельних ресурсів може стати екологічний аудит, який, за даними експертів, набуває актуальності у всіх сферах народного господарства.

Проблемами формування системи екологічного аудиту займалися І. В. Басанцов, Г. А. Гурська [2] Л. Г. Мельник, У. П. Новак [4], П. М. Скрипчук, О. Ю. Чигрин, В. Я. Шевчук, Г. Г. Шматов та інші. Нормативно-правове забезпечення, форми і методи екологічного аудиту вивчали Т. П. Галушкіна [1], В. Р. Лозанський, Л. І. Максимів, В. М. Навроцький, І. М. Потравний, О. І. Шкуратов [10] та інші. На дослідження особливостей екологічного аудиту систем довкілля звертали увагу С. В. Макаров, Ю. М. Сахно, В. Л. Сидорчук, В. Я. Шевчук та інші.

Проте у роботах зазначених авторів питання екологічного аудиту саме аграрних підприємств, де широко використовуються екологічно небезпечні речовини, вивчено недостатньо, не звертається увага на роль аудиту у виробництві екологічно безпечної аграрної продукції.

Метою статті є обґрунтування основних елементів та етапів реалізації програми екологічного аудиту аграрних підприємств.

Аграрний сектор економіки є важливою сферою природокористування. Динамічний розвиток

суспільства супроводжується трансформацією соціально-економічних процесів, зростанням антропогенного навантаження на природне середовище. Тому аграрна економіка має бути екологічно орієнтованою та збалансованою, а ринкові механізми повинні доповнюватися механізмами забезпечення стійкості та сталості функціонування агроєкосистем. Проте сучасна господарська діяльність створює низку екологічних проблем, які можуть істотно вплинути на збільшення врожайності та погіршення якості сільськогосподарської продукції. Найвиразнішим прикладом є еколого-економічні проблеми сільськогосподарського землекористування. Екологічний стан земель сільськогосподарського призначення в останні десятиліття істотно погіршився і набув загрозливого характеру. В Україні водної та вітрової ерозії зазнало понад 14,9 млн. га сільськогосподарських угідь (35,2% їх загальної площі) [3].

Виникли серйозні проблеми з поповненням біоенергетичного потенціалу ґрунтів. Сумарні втрати гумусу через мінералізацію та ерозію ґрунтів щороку становлять 32-33 млн. тонн, що еквівалентно 320-330 млн. тонн органічних добрив, а еколого-економічні збитки через ерозію перевищують 9,1 млрд. грн. [8, с. 31]. На основі даних агрохімічного обстеження ґрунтів за період 1986-2010 рр. проаналізовано динаміку вмісту гумусу в ґрунтах України при їх довготривалому використанні в сільськогосподарському виробництві. Зіставляючи дані щодо вмісту гумусу з показниками обсягів внесення органічних добрив, ми виявили певну залежність між цими змінними (рис. 1).

Вивчення якісного стану земель показує, що темпи їх деградації посилюються (рис. 2). За останні 15 років площа кислих ґрунтів збільшилася на 2,4 млн. га, у тому числі ріллі – на 1,5; тих, що зазнали водної ерозії – на 2,4, засоленних – на 1,0; земель із солонцевими комплексами – на 3,9, заболочених і перезволожених – на 1,0; зарослих чагарником і дрібноліссям – на 0,5 млн. га. Вміст гумусу в ґрунтах України знизився в середньому на 20% [3, с. 51].

Аналогічна екологічна ситуація спостерігається і в галузі тваринництва. За нинішніх темпів розвитку тваринництва, птахівництва може стати основним джерелом забруднення довкілля відходами виробництва тваринного походження (рис. 3).

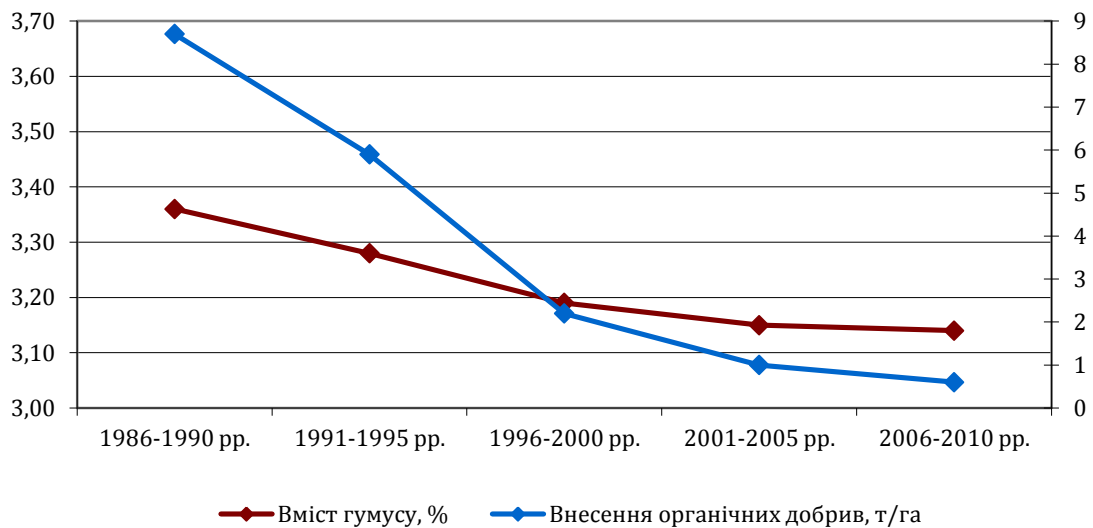

Рис. 1. Залежність вмісту гумусу від обсягів внесення органічних добрив*

* Власні розрахунки за даними Центрдержрідючості та Держстату.

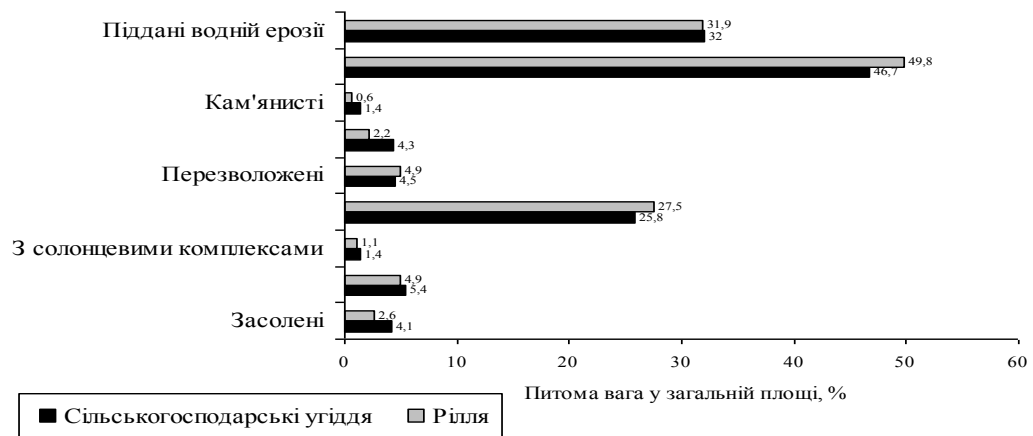

Рис. 2. Якісні характеристики сільськогосподарських угідь та рілля в Україні*

* Власні розрахунки за даними Центрдержрідючості.

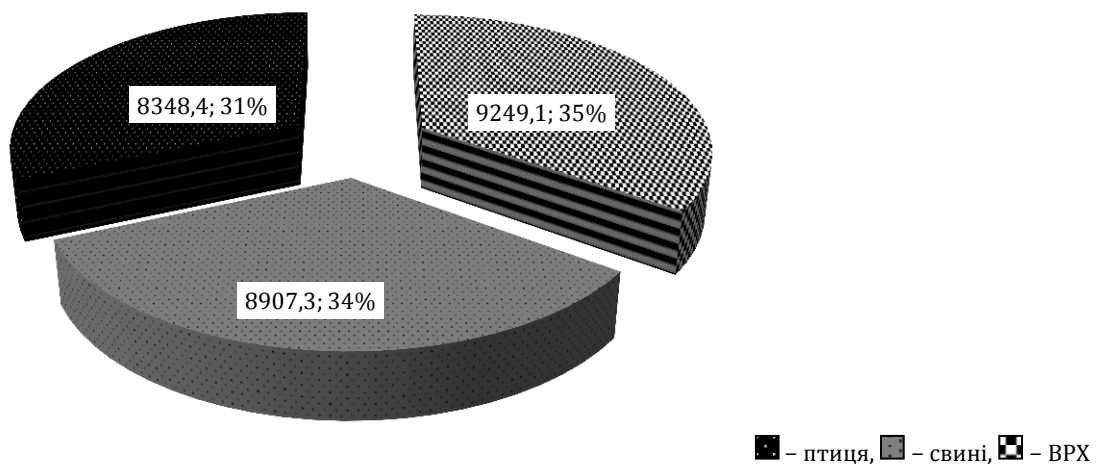

Рис. 3. Загальна кількість (тис. т) і структура відходів (%) тваринного походження в Україні в 2011 р. *

* Розраховано за даними [3; 7].

Тому вважаємо за необхідне при планування сільськогосподарського виробництва обов'язково проводити оцінку впливу діяльності на стан природних ресурсів. Результатом еколого-економічного оцінювання впливу сільськогосподарської діяльності на стан природних ресурсів агросфери є рішення про доцільність упровадження запланованої діяльності. Це оцінювання можливо здійснити при проведенні екологічного аудиту об'єктів у сільському господарстві.

Екологічний аудит є ринковим інструментом екологічного менеджменту, застосування якого є особливо актуальним при переході до формування сталого ведення сільського господарства [9, с. 142]. Водночас екологічний аудит є функціонально відособленим напрямком еколого-економічної діяльності на підприємстві, що пов'язане з реалізацією контрольно-консалтингових функцій екологічного менеджменту для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень. Тобто екологічний аудит сільськогосподарського виробництва є, на наш погляд, організаційно-економічною системою незалежного контролю і контролінгу виробничо-екологічної діяльності, фінансово-економічного стану підприємств незалежно від форм господарювання у взаємозв'язку з рівнем регулювання використання природних ресурсів.

Екологічний аудит є досить складним видом природоохоронної діяльності, пов'язаним з використанням великої кількості методик, урахуванням багатьох факторів і організацією взаємодії між учасниками процесу аудиту. Тому часто буває необхідна розробка Програми екологічного аудиту для

проведення конкретних видів і типів аудиту. На об'єктах сільськогосподарського призначення це відноситься до випадків, коли аудит охоплює широкий комплекс питань, пов'язаних із впливом на навколишнє середовище і її станом. Прикладами випадків, коли предметом аудиту є оцінка фактичної екологічної діяльності об'єкта та розробка Програми екологічного аудиту найбільш доцільна, є наступні:

- оцінка дотримання вимог природоохоронного законодавства і реалізації заходів щодо його дотримання;
- оцінка гарантування екологічної безпеки та оцінка екологічного ризику, організація превентивних та санаційних заходів у частині попередження і ліквідації наслідків кризових екологічних ситуацій;
- оцінка стану моніторингу, системи управління якістю навколишнього середовища, раціоналізації використання природних ресурсів, сировини, матеріалів, продукції, відходів [1, с. 87];
- оцінка регулювання викидів забруднюючих речовин у довкілля, розміщення відходів виробництва та споживання;
- оцінка реалізації екологічних програм та екологічної політики об'єкта з урахуванням коротко-і довгострокових завдань щодо дотримання екологічної безпеки та сталого розвитку агросфери [10, с. 156].

Схему узагальненої процедури розробки та реалізації програми екологічного аудиту аграрних підприємств можна зобразити наступним чином (рис. 4):

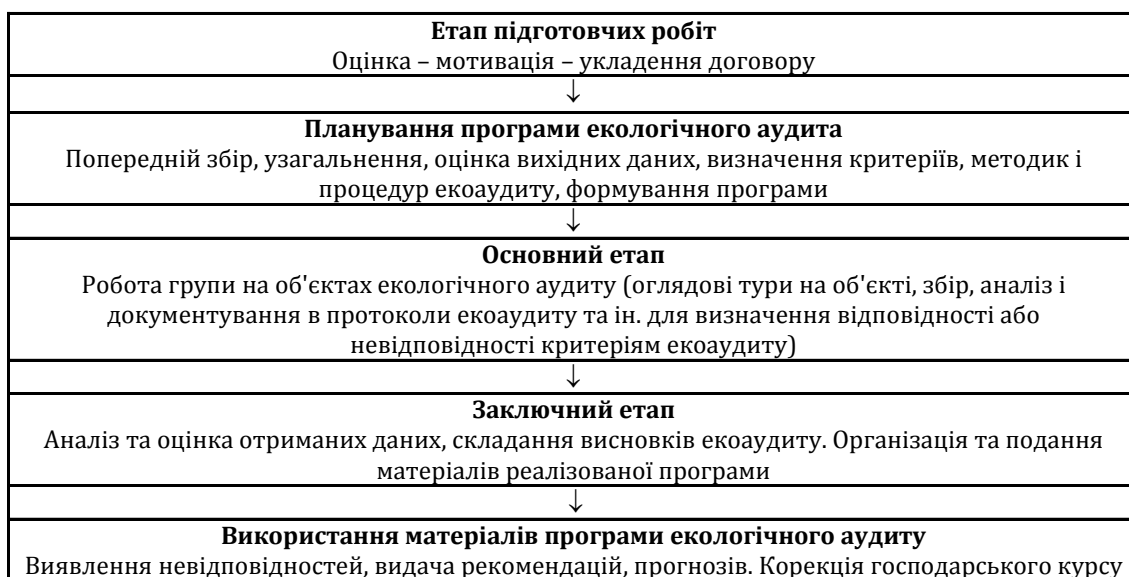

Рис. 4. Процедура розробки та реалізації програми екологічного аудиту аграрних підприємств

Програми екологічного аудиту повинні відповідати цілям і завданням, поставленим замовником, і бути орієнтовані на визначення пріоритетів діяльності об'єкта, пошук шляхів мінімізації впливу на довкілля, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, зниження ризику надзвичайних ситуацій, розвиток системи виробничого екологічного моніторингу, виробничого екологічного контролю, планування природоохоронної діяльності та виявлення фінансових і матеріально-технічних можливостей

здійснення цієї діяльності [2, с. 42].

Замовник може обрати методи і процедури екологічного аудиту, виходячи зі своїх потреб, виробничої структури об'єкта, його розташування та ін., проте у всіх випадках необхідним є збір, аналіз і документування великої кількості найрізноманітнішої інформації. Незважаючи на те, що Програма екологічного аудиту для кожного об'єкта індивідуальна, при розробці будь-якої програми враховуються певні основоположні компоненти. До основних напрямків

формування та реалізації Програм екологічного аудиту належать ті, які надають можливість отримання і оцінки незалежної інформації про екологічну ситуацію і результати діяльності, зіставлення декларованого і фактичного впливу сільськогосподарського виробництва на довкілля, встановлення екологічних пріоритетів та вдосконалення діяльності у сфері контролю, управління, моніторингу та ін.

До складу основних напрямків формування Програм екологічного аудиту можуть входити:

- ефективність інвестиційних проектів, екологічної спроможності підприємств, оцінки ризику інвестицій і ефективності виробничого екологічного управління;
- системи екологічного менеджменту, характеристик конкретної продукції, технології, з оцінкою відповідності чинної системи екологічного менеджменту нормам і правилам [4, с. 136];
- екологічне страхування, перш за все для оцінки ймовірності (ризик) страхових подій, актуарних розрахунків, розрахунку страхових тарифів та ставок страхових платежів;
- фактичний вплив на довкілля і ризик порушення природоохоронного законодавства, регулювання відносин господарюючих суб'єктів з органами екологічного контролю та управління;
- забезпечення запобігання і зниження ризику

гострих (кризових) екологічних ситуацій, виявлення та ранжування екологічних проблем, визначення ступеня екологічної безпеки, діяльності господарюючих суб'єктів, урегулювання конфліктних ситуацій;

- регулювання взаємин з громадськістю та населенням, що забезпечують ефективність екологічної освіти та виховання населення.

Таким чином, сьогодні в Україні в умовах загострення екологічних проблем та переходу сільськогосподарського виробництва на нові методи господарювання постає необхідність у розвитку та розповсюдженні процедури екологічного аудиту в аграрній сфері, що сприятиме визначенню і вирішенню низки суспільно необхідних та економічно вигідних питань. Основним завданням програм екологічного аудиту виступає оцінка та аналіз еколого-економічної діяльності аграрних підприємств з урахуванням рівня впливу сільськогосподарського виробництва стан навколишнього середовища та екологічну ситуацію загалом. Держава повинна бути зацікавлена в реалізації екологічного аудиту, створення відповідних нормативно-правових основ його функціонування, оскільки він дозволяє без додаткових бюджетних витрат підвищити ефективність управління охороною довкілля та використання природних ресурсів.

Список літератури

1. Галушкіна Т. П. *Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика): [монографія] / Т. П. Галушкіна. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.*
2. Гурська Г. А. *Форми та методи здійснення екологічного аудиту в Україні / Г. А. Гурська // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 38–44.*
3. *Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році: [аналітична доповідь]. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України. – 2012. – 258 с.*
4. Новак У. П. *Організаційно-економічний механізм реалізації екологічного аудиту в Україні / У. П. Новак // Інноваційна економіка. – 2010. – №1. – С. 134–139.*
5. Пизняк Т. И. *Организационно-экономические основы применения концепции экологического аудита в сельском хозяйстве / Т. И. Пизняк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка та менеджмент. – 2002. – Випуск 1-2. – С. 128–131.*
6. Савкин В. И. *Концептуальные основы экологического менеджмента в аграрном секторе экономики: [монографія] / В. И. Савкин. – Изд-во Орел ГАУ, 2011. – 184 с.*
7. *Сільське господарство України: стат. щоріч. за 2011 рік / за заг. кер. Н. С. Власенко; Держстат України. – К., 2012. – 386 с.*
8. Ходаківська О. В. *Екологізація сільськогосподарських земель: сучасний вимір та перспективи розвитку / О. В. Ходаківська // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 28–36.*
9. Царенко О. М. *Економіка та менеджмент екологізації АПК: [монографія] / О. М. Царенко, В. П. Щербань, П. В. Тархов. – Суми: Університетська книга, 2002. – 256 с.*
10. Шкуратов О. І. *Екологічний аудит в системі інвестиційного забезпечення підприємств / О. І. Шкуратов // Наук. вісн. Акад. муніц. упр. – К.: [б. в.] – 2011. – Вип. 4. – С. 150–157. – (Серія „Економіка“).*

РЕЗЮМЕ

Кочерга Николай

Реализация программы экологического аудита аграрных предприятий

Проанализированы эколого-экономические проблемы агросферы, появившиеся в результате воздействия сельскохозяйственной деятельности на окружающую среду. Обоснованы основные элементы и этапы реализации программы экологического аудита аграрных предприятий. Предложены направления формирования программ экологического аудита объектов в сельском хозяйстве.

RESUME

Kochega Mykola

Implementation of the program of the environmental audit of agricultural enterprises

There have been analyzed the environmental and economic problems of the agricultural sphere, resulting from the impact of agricultural activities on the environment. The basic elements and stages of the program of environmental audits of agricultural enterprises are considered in the article. The directions of development of the programs of environmental auditing facilities in agriculture are proposed.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ ЄВРОАЗІЙСЬКОГО ДОСВІДУ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ «ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ»

Розглядається сутність та поняття електронної демократії. Досліджується досвід євроазійських країн з упровадження її елементів для підвищення ефективності державного управління. Визначаються перспективи розвитку е-демократії в Україні.

Ключові слова: е-демократія, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, електронні послуги, електронний уряд, органи державної влади, громадяни.

Нова інформаційна епоха зумовлює виникнення нових завдань перед владою та суспільством, одне з яких – адаптація до нових форм взаємодії за допомогою сучасних інформаційних технологій. Світові економічні кризи, бюрократичне державне керування, низька політична культура, збільшення плюралізації та активності суспільних структур привели до необхідності перегляду парадигми державного керування.

Теоретичні основи концепції електронної демократії (е-демократії) розглядалися в багатьох працях зарубіжних вчених. Одним із теоретиків електронної демократії вважається І. Масуда [5], який сформулював ідею про формування демократії на основі використання інформаційних технологій. Згідно з його підходом масове виробництво інформації та знань посилює роль регулятивної діяльності людей, при якій встановлюються і контролюються необхідні в суспільному розвитку соціальні зв'язки, що з'єднують воедино людей, речі і символічні об'єкти.

Стівен Кліфт [6], який розглядає це поняття як більш широку і активну участь громадян, що мають доступ до Інтернету, мобільного зв'язку і інших технологій у представницькій демократії. У дослідженні Енді Брека й Філа Нобла за назвою «Е-демократія навколо світу» це поняття вживається для позначення «використання Інтернету урядом, політичними партіями і правозахисними групами для постачання інформації, комунікацій, надання послуг чи підтримки участі для розвитку більш міцних дебатів серед громадян» [4].

Метою статті є дослідження сутності поняття е-демократії та аналіз успішних практик її поширення у світі з метою подальшого їх застосування в Україні.

Виникнення поняття електронної демократії пов'язано з необхідністю забезпечення участі громадян у суспільно-політичних справах, захисту громадянами своїх інтересів і визначення нових форм співпраці з державою за допомогою технологій е-урядування. Сприяє зростанню впливу громадськості на формування і реалізацію державної політики, вирішення питань місцевого значення, посилення прозорості та підзвітності органів влади громадянам. Також до електронної демократії належать електронні вибори як елемент представницької демократії.

Практика розвинених країн показала, що використання нових технологій призводить до

зростання можливостей ефективної взаємодії між урядом і суспільством, а е-демократія є інструментом формування цих відтворювальних процесів.

Під дією інформаційних технологій поняття демократія дещо видозмінюється, набирає нових форм. У широкому розумінні термін демократія означає політичний режим, при якому управління державою здійснюється народом або безпосередньо (пряма демократія), або опосередковано, через обраних представників (представницька демократія) [7].

Електронна демократія (е-демократія) є формою прямої демократії, що характеризується використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як основного засобу для колективних розумових (краудсорсінг) і адміністративних процесів (інформування, прийняття спільних рішень – електронне голосування, контролювання виконання рішень і т. д.) на всіх рівнях – починаючи з рівня місцевого самоврядування і закінчуючи міжнародним [8].

Е-демократія характеризується використанням ІКТ в «демократичному секторі», до якого входять наступні сили: уряд, політичні партії; громадяни/виборці; засоби масової інформації; організації громадянського суспільства; міжнародні неурядові організації.

За моделлю е-демократії її учасниками можуть бути такі сектори, як: уряд, громадяни, бізнес, неурядові організації національного та міжнародного рівнів.

На рис. 1 бачимо, що е-демократія передбачає електронну участь громадян у державних справах, що можна реалізувати за допомогою механізмів та інструментів онлайн-оговорення суспільно значущих проблем на сайтах органів влади. Наступним учасником цієї моделі є уряд, який в умовах використання інформаційно-телекомунікаційних технологій набуває нового вигляду – електронного урядування (е-урядування). Важливими секторами е-демократії виступають бізнес та неурядові організації, для яких перевагами е-урядування стане перенесення в мережу більшості стандартних трансакцій між державою й громадянами або бізнесом, регулятивного впливу на діяльність суб'єктів недержавного сектору, спонукання до контакту з суспільно-громадськими інституціями та приватними організаціями, залучаючи до участі громадськість із недержавних секторів.

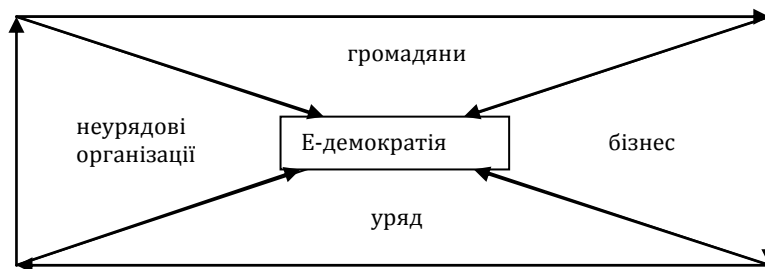

Рис. 1. Спрощена модель е-демократії*

*Складено автором

Проблемними моментами у забезпеченні розвитку електронної демократії в Україні обумовлено наступними основними факторами:

- недосконала нормативно-правова база, що регламентує розвиток інформаційного суспільства;
- відсутня національна програма впровадження е-демократії;
- недостатньо ефективна взаємодія органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і недержавних громадських організацій;
- нерозвинена інфраструктура інформаційного суспільства;
- низький рівень поінформованості, мотивації та навчання державних службовців, представників недержавних громадських організацій, бізнесу та населення технологіям е-урядування;
- невідповідність складових е-демократії своїм аналогам у розвинених демократичних країнах;
- наявність міжрегіональної «цифрової нерівності» в інформатизованості суспільства;
- низький рівень комп'ютерної грамотності та інформаційної культури громадян;
- відсутність концептуальної єдності у процесах національного, регіонального і місцевого інноваційного розвитку України.

Приклади успішного застосування євроазійського досвіду відтворювальних процесів в умовах е-демократії.

Республіка Корея є однією з країн світу, що найбільш динамічно розвивається, і є важливим економічним центром Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Програма «Кібер-Корея XXI століття» забезпечила практичне втілення концепції становлення Південної Кореї як економіки, заснованої на знаннях. На базі «Кібер-Корея XXI століття» здійснювалася координація процесів розробки, поширення та використання інформаційних технологій на загальнонаціональному рівні. У межах програми передбачалося вирішення таких основних завдань, кожне з яких містило кілька ключових напрямів діяльності: розвиток інфраструктури ІКТ як інструменту підвищення якості життя населення; зміцнення конкурентоспроможності національної економіки та підвищення продуктивності за допомогою ІКТ; розвиток нових видів підприємницької діяльності, заснованих на ІКТ [2, с. 97].

На сьогодні електронний уряд Південної Кореї є визнаним в усьому світі. За даними ООН, Індекс Готовності електронного уряду Південної Кореї серед 190 країн світу зайняв 1-ше місце (0,9283) – у 2012 р. Створений веб-портал Korea E-government інтегрував у собі всю необхідну для громадянина інформацію про різні органи державної влади, які до цього були розміщені на різних сайтах відповідних установ. Крім

того, на порталі створений так званий єдиний «сервісний стіл», у межах якого можна отримати необхідну електронну державну послугу.

Сінгапур – одна з небагатьох країн світу, що «з третього світу перейшла відразу в перший». Країна характеризується високим рівнем розвитку е-демократії, а впровадження е-урядування стало невід'ємною частиною національної стратегії розвитку. На сьогодні кожен урядовий сайт обов'язково передбачає можливість зворотного зв'язку. Для цього було створено загальний канал зворотного зв'язку – <http://app/geach.gov.sg/>. Якщо у громадян виникають пропозиції, зауваження чи запитання стосовно певної урядової політики, то вони можуть звернутися прямо до відповідної урядової установи.

У Нідерландах створено цифрові інкубатори, для стимулювання використання ІКТ для соціальних потреб. Він згуртовує різні групи людей, підтримує ініціативи місцевих жителів. Сильна сторона цієї ініціативи полягає у підході знизу – роботі на найнижчому рівні соціальної організації та розумінні, що в соціальні процеси слід інвестувати не менше, ніж в ІКТ [1, с. 66].

Багато напрацювань з е-демократії у Швеції зосереджено на місцевому рівні. Усі муніципалітети Швеції мають свої веб-сайти. Частина з них мають онлайнві дискусійні форуми, що дало можливість громадянам встановлювати порядок денний дискусій. Більшість експериментів проводиться в маленьких містах, оскільки в них демократичні процеси менш заформалізовані порівняно з великими містами чи національним рівнем.

Таким чином, розглянувши досвід використання інструментів е-демократії у практиці урядування євроазійських країн, ми можемо сформулювати першочергові завдання для запровадження інструментарію е-демократії в Україні. А саме:

- перегляд парадигми державного управління та залучення в е-управління всіх ланок державної влади;
- першочергове впровадження інструментів е-демократії на місцевому рівні, оскільки ініціативи, що здійснюювані в невеликих спільнотах, мають більше шансів на успіх, ніж у великих;
- сприяти активному залученню та підвищенню ступеню участі громадян у процесах управління за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій;
- запровадження й використання найновіших інформаційних і телекомунікаційних технологій для вдоволення інформаційних потреб населення, суспільства й держави.

Одним із національних пріоритетів розвитку економіки України є впровадження найкращих практик

у використанні ІКТ технологій для досягнення високих стандартів якості електронних адміністративних послуг для бізнесу і громадян. Поширення інформаційних технологій сприятиме не тільки зростанню

продуктивності праці, розвитку наукоємних виробництв, але і покращенню керованості економікою, вдосконаленню соціально-економічних відносин та подальшій демократизації суспільства.

Список літератури

1. *Електронна демократія: сподівання та проблеми [Текст] / Джоан Кедді, Крістіан Вергез [та інші.]; [пер. з англ. С. Соколик, О. Оржель, К. Гомма]. — К. : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2009. — 164 с.*
2. *Кращі практики впровадження електронного урядування: зарубіжний досвід [Текст] : Методичні матеріали до навчальної дисципліни: "Теоретико-методологічні, організаційні та інституційні основи електронного урядування" / авт. кол. : К. Синицький, Я. Олійник, М. Міхальова та ін.; за заг. ред. д. н. держ. упр., проф. С. А. Чукут, к. н. держ. упр. О. В. Загвойської. — К., 2010. — 144 с.*
3. *Дубас, О. П. Електронна демократія: сутність і перспективи розвитку в Україні [Текст] / О. П. Дубас // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — К. : Міленіум. - 2011. - № 1. - С. 187-190.*
4. *Brack, A. E-Democracy around the World: A Survey for the Bertelsmann Foundation [Electronic resource] / Andy Brack, Phil Noble // Summer 2001. — P. 88.*
5. *Masuda, I. The Information Society as Post-Industrial Society [Text] / I. Masuda. — Washington: World Future Society, 1981. -p. 179.*
6. *Clift, St. "E-Democracy, E-Governance and Public Net-Work" www.publicus.netSeptember 2003 [Electronic resource]. — Режим доступу з: <http://www.publicus.net/articles/edempubliсnetwork.html>.*
7. *Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу з : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Демократія>.*
8. *Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу з : http://ru.wikipedia.org/wiki/Электронная_демократия.*

РЕЗЮМЕ

Кравчук Ирина

Имплементация в Украине евроазиатского опыта воспроизводственного процесса в условиях «электронной демократии»

Рассматривается сущность и понятие электронной демократии. Исследуется опыт евроазиатских стран по внедрению элементов электронной демократии для повышения эффективности государственного управления. Определяются перспективы развития е-демократии в Украине.

RESUME

Kravchuk Iryna

Implementation in Ukraine of the Eurasian experience of reproductive process in terms of "electronic democracy"

The nature and the concept of electronic democracy are considered. The experience of Eurasian countries as for the introduction of elements of e-democracy in order to increase the efficiency of public administration is shown. The prospects of e-democracy in Ukraine are determined.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Лариса КРИСЮК

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
Одеський національний морський університет

Анна ДРАГОНЧУК

Одеський національний морський університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЮІНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У статті розглядається поняття крьюінгу. Проводиться аналіз діяльності крьюінгових компаній. За низкою характеристик виділяються їх основні класифікаційні ознаки. Висуваються пропозиції, спрямовані на розвиток цієї діяльності в Україні.

Ключові слова: крьюінг, крьюінгові компанії, класифікація крьюінгових послуг, структура ринку моряків.

На початку 90-х років на пострадянському просторі вперше виникло таке явище, як ринок крьюінгових послуг. Появі останнього сприяло насамперед зникнення протягом останніх 20 років національного флоту. Відтак – продаж, списання, переведення під зручні прапори національного флоту і, як наслідок цього, хвиля безробіття серед плавскладу. Українські моряки змушені були шукати роботу на світовому ринку праці. На цьому ґрунті виникли перші агентства, що займалися посередницькою діяльністю з працевлаштування моряків на судна зарубіжних судноплавних компаній. Висока кваліфікація, хороша освіта і морські традиції дозволили українським морякам, насамперед офіцерам, зайняти гідне місце не тільки серед європейських країн, але і на світовому ринку загалом. З 2000 року на світовому ринку праці почалося зростання чисельності українських морських офіцерів, що склала за 10 років 153%. Загальна кількість офіцерського складу у світі за період з 1995 до 2010 року збільшилась тільки на 34% [5]. Ці цифри переконливо свідчать про конкурентоспроможність українських моряків і необхідність вивчення питання надання посередницьких послуг між судовласником чи оператором судна, що мають певні потреби у плавскладі, і моряками, які бажають знайти або змінити роботу.

Проблеми забезпечення і підвищення якості та конкурентоспроможності послуг у різних аспектах досить докладно вивчалися українськими та зарубіжними вченими. Серед українських можна назвати Гаврільчак І. М., Кадирова Ф. Н., Мазура І. І., Шопенко Д. В. та ін. Вивченням цього питання займалися такі іноземні дослідники, як: Ансофф І., Ламбен Ж.-Ж., Портер М. та ін.

Основні аспекти управління, системи роботи та використання персоналу описані в працях провідних вітчизняних вчених, серед яких необхідно назвати Весніна В. Р., Генкіна Б. М., Дятлова В. А., Маслово Е. В., Титова В. А. та ін. У тому числі в галузі управління персоналом на водному транспорті були розглянуті роботи Бабкіна О. В., Костильова І. В., Курошеву Г. М. та ін. Серед іноземних учених можна виділити Боумена К., Десслер Р., Коно Т., Коула Дж. та ін.

Метою нашої роботи є формування науково-практичних рекомендацій, спрямованих на

вдосконалення діяльності крьюінгових компаній і підвищення ефективності послуг, що надаються з використанням елементів науки управління персоналом.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань:

- дослідити сучасний стан та тенденції, що існують на морському ринку праці, і розглянути їх вплив на діяльність крьюінгових компаній;
- сформулювати визначення крьюінгової компанії, крьюінгових послуг і ринку крьюінгових послуг;
- розробити класифікації крьюінгових послуг і крьюінгових компаній;
- запропонувати рекомендації і заходи щодо підвищення ефективності функціонування системи кадрової політики крьюінгової компанії та наданих ними послуг.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що застосування в компаніях галузі запропонованих рекомендацій дозволить підвищити ефективність організації роботи плавскладу. Результати дослідження можуть бути використані керівниками крьюінгових компаній, керівниками та співробітниками служб роботи з персоналом судноплавних компаній.

Слово «крьюінг» утворилося з англійського «to crew, crewing» (набирати екіпаж, судову команду). Якість послуг, що надаються крьюінговими компаніями, відбивається не тільки на якості задоволення потреби судноплавних компаній у персоналі, але і побічно впливає на функціонування судноплавних компаній загалом.

Ключова ідея роботи крьюінгових компаній полягає в тому, що крьюінгова компанія бере на себе більшу частину професійної діяльності щодо задоволення потреб організацій-замовників у персоналі. Професіоналізм компанії оцінюється не тільки здатністю задовольнити запити замовників, але й скорегувати їх відповідно до ринкових реалій і запропонувати для цього різні шляхи.

Розглядаючи діяльність крьюінгових компаній, можна об'єднати багато з них у групи за певними ознаками, тобто класифікувати наявні крьюінгові компанії. Наявність такого роду класифікації дозволяє як претендентові, так і організації-роботодавцеві

зорієнтуватися на ринку кріюнгових послуг і надалі звертатися саме в ту, яка зможе ефективно працевлаштувати претендента і заповнити вакансію клієнта – роботодавця.

В основі такої класифікації лежить різноманітність наявних послуг і способів їх надання на ринку, різноманітність організацій-замовників, потенціал здобувачів. Розглянемо види кріюнгових компаній за різними класифікаційними ознаками. Так за видом кріюнгу можна виділити наступні компанії: здійснюють «чистий» кріюнг; здійснюють crew-management; представники судновласника.

За родом діяльності: основної або другорядної. За характером взаємодії з організаціями, що надають послуги супутні кріюнговим, можна поділити на: мають договір з профспілками, медичними установами, майстернями з пошиття робочого одягу та ін; компанії, що діють без укладання договорів з зазначеними організаціями.

За характером спеціалізації, відповідно до професійних та кваліфікаційних характеристик претендентів, компанії поділяються на: які спеціалізуються на роботі з командним складом морських суден; які спеціалізуються на роботі з рядовим складом морських суден; компанії широкої спеціалізації. Спеціалізація кріюнгових компаній за спеціалізацією перевезень організацій-клієнтів певними типами суден: працевлаштування на танкерах; на суховантажі; на контейнеровозах і т. д., працевлаштування на всіх видах суден. Відповідно до способу працевлаштування претендента: працевлаштування претендента на постійну роботу в штаті роботодавця; тимчасове працевлаштування. За способом надання послуг роботодавцю і претенденту компанії поділяються на: надання послуг за допомогою Інтернету; надання послуг за допомогою особистих зустрічей. За методом встановлення винагороди кріюнгової компанії: винагорода встановлюється у вигляді відсотка від розміру суми укладеного контракту працевлаштованого кандидата; винагорода встановлюється у вигляді фіксованої ставки залежно від посади працевлаштованого кандидата (береться з роботодавця або з працевлаштованого кандидата); винагорода у вигляді заробітної плати окремих співробітників кріюнгової компанії і оплати всіх витрат, пов'язаних з кріюнговою діяльністю для даної судноплавної компанії. Відповідно до структури кадрової компанії їх можна поділити на: мають мережу філій, відділень та представництв; не мають мережі філій, відділень та представництв. Відповідно до спектру надаваних послуг виділяють: кріюнгові компанії, що надають послуги тільки з пошуку та відбору персоналу; кріюнгові компанії, що надають додаткові послуги – проведення навчання персоналу, оцінка потенціалу моряка, атестація і т. д.

Якщо моряк-претендент задовольняє вимоги судновласника, то приймається на роботу і через певний проміжок часу відряджається на вказане йому судно, де приступає до виконання своїх трудових обов'язків. Фірма-посередник за надані послуги у сприянні працевлаштування отримує заздалегідь обумовлену винагороду від клієнта, що звернувся до неї. Зазвичай це фіксована сума або відсоток від базової (основної) заробітної плати працевлаштованого на судно під «зручним» прапором моряка плюс сума понесених фірмою-посередником фінансових витрат з

працевлаштування клієнта.

Більш складною формою, яка зустрічається на міжнародному ринку праці моряків і морських фахівців, є так званий кріюнг-менеджмент (crewing management). Сенса його полягає в тому, що судновласник повністю перекладає на фірму-посередника відповідальність за вирішення всіх питань, пов'язаних з укомплектуванням та управлінням екіпажу судна.

У цьому випадку судновласник виплачує фірмі-посереднику заздалегідь обумовлену фіксовану щомісячну грошову суму, за рахунок якої відшкодовуються витрати з заробітної плати, оплати понаднормових, різних доплат і бонусів. Сюди ж належать організаційні витрати з укомплектування екіпажу, його доставки в порт призначення на борт судна, обмін морською адміністрацією держави прапора, пред'явлених дипломів і кваліфікаційних свідоцтв, витрати на страхування членів екіпажу від нещасних випадків, оплата харчування екіпажу на судні, оплата робочого одягу та засобів індивідуальної охорони праці і т. п.

Різниця між фактично понесеними витратами фірмою-посередником і отриманою у відшкодування понесених витрат грошова компенсація від судновласника становить чистий прибуток фірми-посередника.

У наш час на міжнародному ринку праці моряків і морських фахівців набула поширення така організаційна форма посередництва у працевлаштуванні, як створення представництва судновласника або групи судновласників у тих зарубіжних країнах, звідки переважно відбувається комплектування кадрами екіпажів суден. Моряк, який відчуває потребу у працевлаштуванні, отримує роботу безпосередньо з рук потенційного роботодавця.

Серед сотень фірм-посередників за кордоном, які займаються працевлаштуванням моряків, вирізняються ті, які створені в Західній Європі. Ці фірми, як правило, демонструють високий організаційний рівень. Елементарні форми чистого кріюнгу тут вже давно трансформувалися в нові комплексні форми сервісу для судновласників і моряків, починаючи від набору і навчання кадрів і закінчуючи менеджментом суден судновласників.

Судновласник у цьому випадку позбавляється необхідності утримувати дорогі служби, зайняті технічною та комерційною експлуатацією суден. Крім того, він отримує гарантоване джерело поповнення кадрового складу екіпажів суден, що відрізняється стабільністю і піддається контролю. Фірма-посередник, що володіє добре розробленою картотекою анкет-претендентів моряків, може винятково швидко і гнучко реагувати на запити судновласників в укомплектуванні екіпажів суден.

У наш час кріюнгові компанії так чи інакше наявні в будь-якому портовому місті на території України і у всіх великих морських містах Росії. Кількість кріюнгових компаній у 4-х найбільших країнах-постачальниках морської робочої сили колишнього СРСР показано на рис. 1. Як видно, найбільшу частку ринку посіла Україна, далі йдуть Росія, Латвія і Литва. Зважаючи на відносно невелику кількість моряків у країнах Прибалтики і меншу привабливість роботи в морі для громадян Євросоюзу, прибалтійські агентства активно набирають моряків з України та Росії.

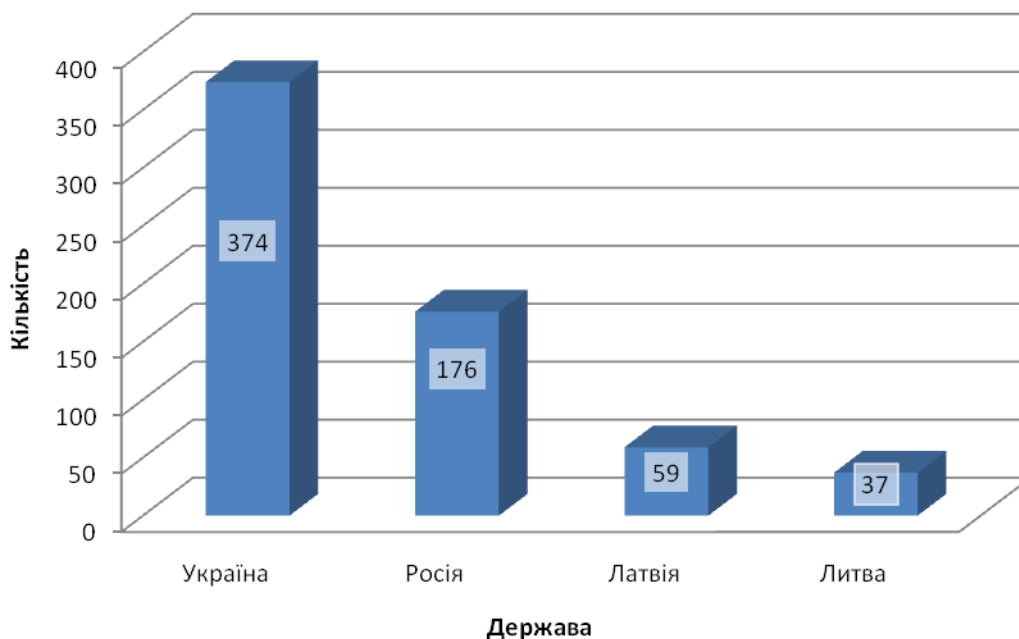

Рис. 1. Кількість кріюінгових агентств у країнах колишнього СРСР станом на липень 2009 року

Останніми роками спостерігався процес активного приходу великих іноземних компаній на російський і особливо український ринок: відкриття представництв, а також поглинання місцевих компаній з метою приєднання їх до глобальної системи офісів. В Україні наявні всі ключові європейські гравці ринку кріюінгових послуг, а також багато компаній з азіатського регіону; крім того, багато великих судноплавних компаній відкрили свої представництва, які також займаються підбором персоналу. Присутність іноземного капіталу все більше відчувається на українському ринку і трохи менше на ринку Росії. Якщо ще на початку 2000-х років практично всі компанії були незалежними, то пізніше почав проходити процес входження в мережу офісів міжнародних кріюінгових агентств – так звана глобалізація.

За даними Конференції ООН з торгівлі і розвитку (UNCTAD) [6] 2010 рік показав рекордне поповнення флоту. Поставки нового тоннажу на 28% перевищили показники 2009 року, що призвело до збільшення світового тоннажу на 8,6%. Поповнення флоту склало 11,7% наявного тоннажу, що більше, ніж у піковий 1974 рік, коли поповнення склало приблизно 11%. Дефайт світового торгового флоту досяг майже 1,4 млрд. тонн у січні 2011 року, збільшення склало 120 млн. тонн порівняно з 2010 роком. Нові поставки досягли 150 млн. тонн, при цьому списання, утилізація і інші втрати тоннажу становили близько 30 млн. тонн. З 2005 року суховантажний флот майже подвоївся, а контейнерний флот практично потроївся. Частка тоннажу під іноземним прапором досягла 68% у січні 2011 року.

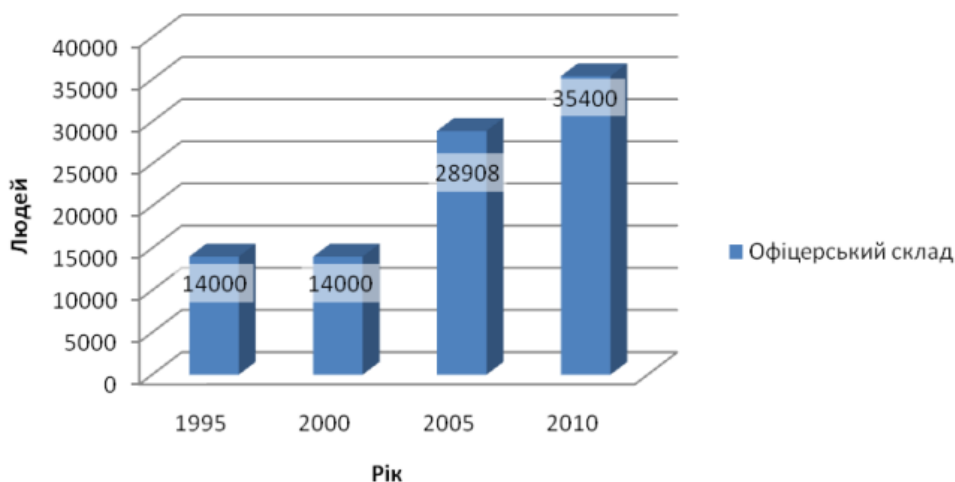

Рис. 2. Кількість українських моряків командного складу на світовому ринку праці по роках за даними Drewry Publishing

Балтійська і міжнародна морська рада (BIMCO) і Міжнародна федерація судновласників (ISF) кожні п'ять

років проводять дослідження і публікують відповідні звіти про тенденцію на світовому морському ринку праці. Останній такий звіт був опублікований у кінці 2010 року [4]. Крім того, англійська компанія Drewry Shipping Consultants Ltd. на підставі власних досліджень також публікує звіти, присвячені цій проблемі.

Відповідно до прогнозу у 2014 році кількість офіцерів повинна збільшитися до 607 000 чоловік, це на 14% більше порівняно з 2010 роком). За період з 1990 року країни Східної Європи показали найбільше відносне зростання кількості офіцерів.

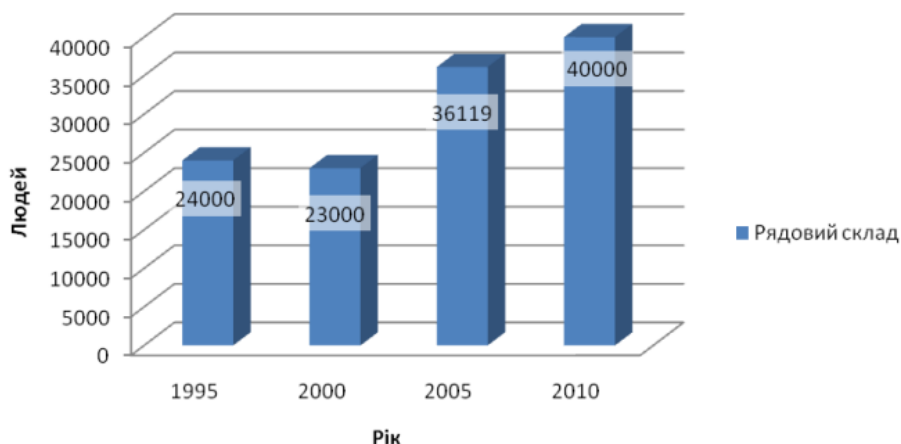

Рис. 3. Кількість українських моряків рядового складу на світовому ринку праці по роках за даними Drewry Publishing.

Існує думка, що українських моряків охоче беруть на роботу в іноземні компанії через те, що вони готові працювати за невисоку оплату, в якості «дешевої робочої сили». Це не відповідає дійсності. Для прикладу наведемо середні показники заробітної плати капітана танкера у 2005 і 2010 роках для різних країн (рис. 4).

За загальною кількістю офіцерів Україна вийшла на почесне третє місце після Філіппін і Китаю, а за сумарною кількістю моряків – на четверте, поступаючись також і Індії. Таким чином, кожен 15-й офіцер торгового флоту у світі з України. Якщо ж говорити про країни Європи, то серед них Україна є лідером (за даними Drewry Publishing [5]).

Дослідження, проведені JTI і фондом Nippon Foundation, показали, що з урахуванням тенденції

розвитку світової торгівлі та суднобудування додаткова потреба в моряках порівняно з 2010 року до 2015 року складе 3,5% (23 тисячі рядових і 15 800 офіцерів), а в 2020 році -7,2% (46,9 тисяч рядових і 32 200 офіцерів) [8].

У 2010 році в Україні навчалися за програмами вищої освіти, які ведуть до отримання дипломів командного складу морських суден, понад 26,5 тисяч курсантів і студентів. У 2010 році закінчили навчання і отримали дипломи різних рівнів близько 7 тисяч осіб. При цьому слід урахувувати, що значна частина випускників продовжують навчання на наступному освітньо-кваліфікаційному рівні (за денною або заочною формами навчання).

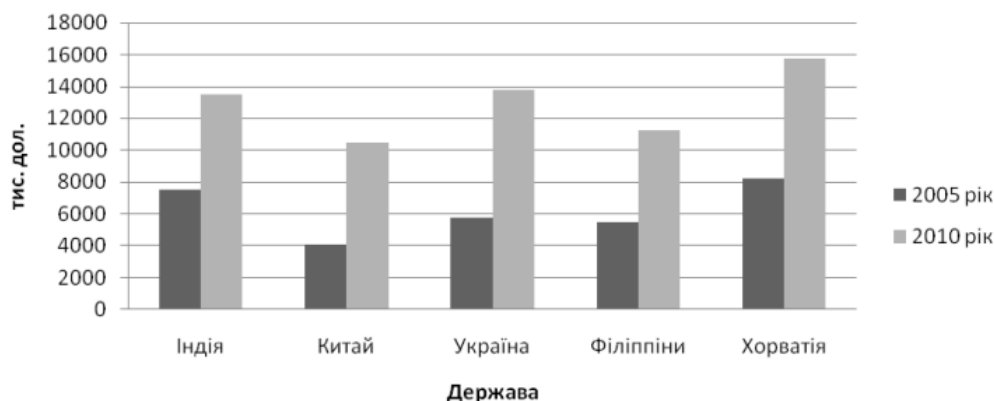

Рис. 4. Середня заробітна плата у 2005 і 2010 роках на міжнародному ринку праці танкерного флоту для капітана з різних країн у доларах США за даними Drewry Publishing

Удосконалення морської освіти ніколи не припиняється. Попит на наших випускників є, і він дуже високий. Багато іноземних компаній, які мають довготермінові програми використання українських моряків на своїх суднах, інвестують значні кошти у підготовку кадрів шляхом власних «кадетських

програм», надання спонсорської допомоги морським навчальним закладам, створення власних тренажерних центрів для додаткової підготовки моряків безпосередньо перед рейсом. У межах кадетських програм компанії спільно з навчальними закладами проводять відбір курсантів відповідно до вимог

компанії (знання англійської мови, професійна підготовка, наявність необхідних сертифікатів), організовують планування і контроль виконання програми плавальної практики на судах. При цьому компанії беруть на себе всі витрати, пов'язані з практикою (перельоти, переїзди, проживання на борту судна і в готелях, візова підтримка, страховка, медичне обслуговування, харчування, заробітна плата відповідно до умов індивідуального контракту, керівництво практикою на борту судна).

Найбільш активно в цьому напрямку працюють на українському ринку компанії: V. Ships (Монако), MSC Mediterranean Shipping Company (Швейцарія), Bernard Schulte Shipmanagement Ltd., Peter Doehle Schiffanrts-KG, Marlow Navigation, Reederei BlueStar (Німеччина), Wagenberg Shipping BV, Stolt-Nielsen Transportation Group BV (Норвегія), Maersk Ship Management (Данія), ASP Ship Management Group (Австралія), Anglo-Eastern Ship Management (Сінгапур) та інші. Слід зазначити, що практично всі компанії є міжнародними, мають свої представництва у багатьох морських країнах світу. Цим пояснюється інтерес до України зі сторони лідерів міжнародного судноплавства.

20 листопада 2010 в Одесі пройшла перша оглядова конференція для кріюінгових компаній «Кріюінг в Україні: перспективи та можливості». На конференції зібралися ті, хто безпосередньо бере участь у розвитку кріюінгового ринку, для того, щоб обговорити питання, що накопичилися, і тенденції судноплавства в нашій країні.

На одному майданчику протягом дня активно працювали представники кріюінгових агентств, керівники компаній, фахівці державних структур, юристи, спеціалізовані ЗМІ. Ключовими на конференції стали питання піратства і підписання Україною Конвенції МОП «Про працю в морському судноплавстві».

Сьогодні Україна входить у «білий список» Міжнародної морської організації держав, у яких у повному обсязі виконуються вимоги Конвенції та Кодексу ПДНВ. Підписані меморандуми про визнання дипломів (сертифікатів) моряків України з 53 державами-членами Міжнародної морської організації відповідно з правилом 1/10 Конвенції ПДНВ. Крім того, система підготовки та дипломування моряків в Україні схвалена Європейською Комісією на підставі результатів періодичних (1 раз в 5 років) інспекцій, проведених Європейським агентством з безпеки на морі (EMSA) на відповідність вимогам Директиви Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу [7].

Таким чином, Україна загалом має досить високий потенціал і хороші перспективи для подальшої успішної конкуренції на світовому ринку праці за високооплачувані робочі місця командного складу в

умовах зростаючої потреби глобальних морських перевезень у висококваліфікованих морських фахівцях [9].

Більш тісна взаємодія кріюінгових компаній відбувається з профспілками моряків. У такому разі моряк буде відчувати себе соціально захищеним, а значить, буде більше довіри до посередницьких фірм. Цивілізований кріюінг і потужна профспілка – запорука надійного захисту українського моряка.

Деякі країни, наприклад Великобританія, передбачають спеціальне вилучення з оподаткування доходу моряків, якщо вони знаходяться в країні менше 183 днів у році. Подібне ж правило існує в Ірландії та Новій Зеландії. До 2004 року подібне правило існувало і в Україні: всі ті, хто проживав в Україні менше 183 днів у році, не платили податок з доходу, отриманого за кордоном. Такі норми держави встановлюють для того, щоб стимулювати своїх моряків працювати на міжнародному ринку. Адже від такої роботи держава тільки виграє: розвантажується внутрішній ринок праці, економіка країни отримує виручку від експорту навичок і праці своїх громадян. Крім того, це стимулює пов'язану індустрію нерухомості, освіти, посередництва, інших послуг, споживачами яких є моряки. Причому моряки, на відміну від працівників-емігрантів, зберігають більш тісний економічний зв'язок зі своєю країною і витрачають практично всю свою тверду валюту на батьківщині. На жаль, в Україні на сьогодні немає подібних норм, хоча всі ці завдання, мабуть, актуальніші для України, ніж для Великобританії.

Дуже важливе питання національного складу екіпажів. Висококваліфіковані командири воліють працювати в змішаних екіпажах без рядового складу з СНД. Таких командирів можна знайти тільки за умови дуже високих окладів, наприклад, для старшого помічника капітана або другого механіка оклад повинен бути близько 2500-3500 доларів США.

На початку 2009 р. на ринку спостерігалось зростання кількості фірм, що займаються кріюінгом, проте вже найближчими роками швидше за все їх число зменшиться. Це обумовлено в першу чергу сильною конкуренцією на ринку, зміною якості надаваних послуг і характеру ринку. Крім того, певні наслідки спричинить фінансова криза, перш за все, зменшенням запитів на плавсклад, а також труднощі з пошуку нових клієнтів. Тому, як передбачають, у наступне десятиліття буде відбуватися процес концентрації ринку в меншій кількості більш великих компаній.

Для керівників кріюінгових агентств важливо зрозуміти: найкраще, що вони можуть зробити сьогодні, – це плідно працювати, створювати робочі місця та спільно з державним сектором формувати активність для розвитку морського іміджу України.

Список літератури

1. Пасюк, Е. Д. Тенденції розвитку морського ринку праці в Росії [Текст] / Е. Д. Пасюк // Проблеми безпеки морського судноплавства, технічної та комерційної експлуатації морського транспорту: Мат. конф. / Четверта регіональна науково-технічна конференція – Новоросійськ: МГА
2. Вересоцький, Е. С. Праця і відпочинок плавскладу. Людський фактор в екіпажі [Текст] / Е. С. Вересоцький, В. Н. Парохін. – М. : Транспорт, 1986. – 215 с.
3. Вінніков, В. В. Економіка підприємства морського транспорту [Текст] : підручник для вузів водного транспорту / В. В. Вінніков. Одеса: РІЦ ХЕТК Моряк: ОКФА, 1999р. -352с.
4. Manpower 2010 Update: The world demand for and supply of seafarers [Текст] // BIMCO / ISF. – 2010. – 117 p.
5. Manning-2010/11 [Текст] : Annual Report // Drewry Publishing. – London, 5 November 2010. – 56 p.
6. Review of Maritime Transport 2011 [Текст] / Report by the UNCTAD secretariat. – New York and Geneva: UN, 2011. -229 p.
7. Directive 2008/106/EC of the European Parliament and of the Council on the minimum level of training of seafarers [Текст] // Official Journal of the European Union. -No. L323. ~ 3. 12. 2008. -P
8. A Study on the «Future Global Supply and Demand for Seafarers and Possible Measures to Facilitate Stakeholders to Secure a Quantity of

9. *Итоги конференции «Крюинг в Украине: перспективы и возможности» [Текст] // Вестник Крюинга. – Режим доступа : <http://www.ukrcrewing.com.ua/articles/itogi>.*
10. *Митропулос, Э. ИМО: направления современной деятельности и дальнейшее развитие [Текст] / Э. Митропулос // Морское образование. – 2007. – № 4. – С. 10-17.*

РЕЗЮМЕ

Крысюк Лариса, Драгончук Анна

Перспективы развития рынка крюинговых услуг в Украине

В статье рассматривается понятие крюинга. Проводится анализ деятельности крюинговых компаний. На базе ряда характеристик выделяются основные классификационные их признаки. Выдвигаются предложения, направленные на развитие деятельности соответствующих услуг в Украине.

RESUME

Krasyuk Larisa, Dragonchuk Anna

The perspectives of development of the market of crewing service in Ukraine

The term “crewing” is considered in the article. The analysis of activity of crewing companies is done. On the base of the set of features, the main signs of crewing companies are chosen. The ways of development of the crewing companies are offered.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2013 р.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджується економіка країни, залежність її від участі у світових економічних відносинах, ступеня інтеграції у світове господарство, міжнародної конкуренції, монопольного володіння новими технологіями, конкурентна стратегія розвитку України в умовах глобалізації, першочергові пріоритети розвитку національної економіки в сучасних умовах.

Ключові слова: глобалізація, технології, монополія, лібералізація, економіка, трансформація, модель.

Серед факторів, які гарантують стабільну і зростаючу перевагу одних країн над іншими в процесі міжнародної конкуренції, найбільш важливе значення, що посилюється, мають новітні технології. Те, що країни, які здобувають початковий успіх, рано чи пізно починають схилитися у бік високих технологій і науки, з ним пов'язаної, не є випадковим. У світі давно закріпилося розуміння того, що саме високі технології забезпечують переваги, не порівнювані за міцністю ні з чим іншим.

У чому ж полягають сучасні конкурентні переваги фактора технічного та наукового прогресу? Саме сучасні, адже вони суттєво відрізняються від минулих і переважають це минуле не тільки за характером і масштабами, але й значною мірою за співвідносною конкурентністю. Вплив новітніх технологій все частіше виявляється радикальним і комплексним, таким, що змінює основи виробництва і праці, а також і способів використання продукції. До того ж у галузях з передовою технологією процес революційного оновлення виявляється часто безперервним. За таких умов не лише отримання додаткового доходу, але й його зростання стає безперервним і все більше вагогим.

Тому власники технологій, а також і їх інфраструктурних передумов (науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, прикладна і фундаментальна наука, кадри розробників та учених) у новітніх умовах мають нищівні та невичерпні конкурентні переваги. При цьому домінує в конкуренції той, хто першим застосує новинку, що з'являється.

Дослідження та публікації щодо питань міжнародної конкуренції, монопольного володіння інноваціями та конкурентної стратегії розвитку України в умовах глобалізації розглядаються відомими вітчизняними науковцями, серед яких О. Білорус, А. Гальчинський, В. Кулішов, П. Мазурок, Б. Одягайло, С. Сонько [1-6] та іншими.

Метою статті є дослідження та розкриття теоретичної концепції конкурентної стратегії розвитку національної економіки в сучасних умовах глобалізації.

Надзвичайно великі вигоди, пов'язані саме з технологіями, роблять їх в міжкраїновому аспекті досить важкодоступними. Ні країни, ні їх провідні компанії, – за всієї своєї спрямованості на експорт, – новітніми технологіями не діляться. За кордон переносяться тільки менш ефективні технології (і то такі країни, як Японія або Південна Корея це робили лише у міру знаходження більш високих технологій) та

застарілі технології.

Перевага тих, хто монопольно володіє новими технологіями у відносинах міжнародної конкуренції, полягає в тому, що саме вони є головним джерелом країнового мультиплікатора. Адже немає тієї сторони економічної дійсності всередині країни, яку не покращив і не оптимізував би інноваційний прогрес. У протилежній ситуації знаходяться країни, позбавлені не тільки новітніх технологій, але й їх тиражованої подібності. За таких умов країна позбавляється головного – структурних зрушень, що забезпечують економічне зростання та експортну конкуренцію в галузях, які дають вагому віддачу. Країна виявляється при цьому в становищі хронічної нестійкості, що і є одним із наслідків нееквівалентності в міжнародному обміні на підґрунті технологічної відсталості.

Сучасне цивілізоване суспільство ґрунтується на трьох основних принципах: по-перше, у політичній сфері – демократичний устрій, громадянське суспільство; по-друге, у економічній сфері – постіндустріальне, соціально орієнтоване ринкове господарство; по-третє, у соціальній сфері – соціальне партнерство, справедливий розподіл матеріальних і духовних благ та досягнення на цій основі національної й соціальної злагоди.

Уже сьогодні в Україні вимальовуються ознаки нової цивілізації, які треба враховувати під час розбудови політичних й економічних структур. Зокрема, йдеться про те, що на перше місце має бути поставлене знання як найбільш прогресивний, демократичний і доступний компонент, що відповідає інформаційно-інтелектуальному етапу становлення ноосферно-космічної цивілізації, щоб забезпечувати створення та функціонування «економіки розуму», «економіки думки», «економіки знань» [1, с. 181].

У процесі економічного зростання, що продовжується в Україні, актуальним залишається питання стабілізації економіки та її окремих галузей. У фінансово-грошовій сфері першочерговими завданнями є:

- утримання стабільності цін, нормативів бюджетного дефіциту й забезпечення керованості інфляцією, стабільності національної валюти;
- створення досконалої дворівневої банківської системи;
- використання кредитних засобів стимулювання виробництва, активізації інвестиційного процесу,
- усебічний розвиток підприємництва,

демонополізація виробництва [2, с. 5].

Основою ринкової трансформації економіки України є такі головні принципи:

- гарантування господарської самостійності й національної безпеки, реалізація економічних інтересів особистості, суб'єктів господарювання і держави;
- формування та здійснення власної незалежної економічної політики на базі національної валюти;
- створення сучасної фінансово-кредитної та банківської систем;
- державне регулювання економіки, спрямоване на забезпечення оптимальних макроекономічних пропорцій [5, с. 246-250].

На основі світового господарського досвіду можна виділити п'ять визначальних елементів ринкової трансформації для України:

- макроекономічну стабілізацію, що передбачає жорсткий фінансовий контроль, пряме регулювання заробітної плати, зниження бюджетного дефіциту (зменшення обсягів державних субсидій, військових та інших непродуктивних витрат), зменшення державного боргу, ліквідацію товарних дефіцитів, валютне регулювання;
 - лібералізацію економіки, що полягає в лібералізації цін, зовнішньої та внутрішньої торгівлі, русі капіталів усередині країни та за її межами, припиненні субсидій та неподаткових відрахувань у підприємств у режимі відкритості країни для іноземних інвестицій, забезпеченості спочатку внутрішньої, а згодом – повної конвертованості національної грошової одиниці, демонополізації економіки;
 - необхідності приватизації власності, що диктується причинами й чинниками системного характеру: в економічній сфері – це перехід від моно- до поліформної основи, функціонування різноманітних форм власності: від приватної до транснаціональної, у політичній сфері – ліквідація впливу влади бюрократичної номенклатури;
 - інституційні зміни, сутність яких визначається тим, що ринкова економіка не може розвиватись спонтанно, без інститутів, необхідних для її функціонування. Йдеться про банківську систему, грошовий і фінансовий ринки, законодавство про підприємства, банкрутство, конкуренцію з відповідними судовими інстанціями, оподаткування фізичних і юридичних осіб, трудове законодавство, механізми найму, звільнення, виплат у зв'язку з безробіттям, трудових угод, котрі стануть основою ринку праці;
 - структурну трансформацію – постсоціалістичні економіки мають структурно перебудуватися і реорганізуватися, щоб наблизитися до стандартів сучасного ринкового господарства. Йдеться про зменшення частки промисловості, особливо важкої, ВПК, сільського господарства та прискорений розвиток третинного сектору (сектору послуг). На рівні промислових структур це передбачає відтворення, диверсифікацію сучасної індустрії (реіндустріалізацію на основі високих технологій), географічну товарну реструктуризацію зовнішньої торгівлі, а на мікроекономічному рівні – зміну спеціалізації підприємств. Реструктуризації потребує також і соціальна політика [6, с. 165].
- В Україні формується інтегральна модель економіки,

у якій синтезуються цивілізаційні, національно-історичні та онтологічні чинники, що дає змогу уникнути однобічності під час формування власної економічної політики, повніше реалізувати національні інтереси у світовому господарстві.

На початку третього тисячоліття головне геополітичне запитання, що постало перед кожною державою, – чи спроможна вона реально конкурувати із країнами «золотого мільярда», чи буде вона фінансово поневолена і у найближчі десятиліття відкинута на периферію світового господарства?

Тому, щоб зрозуміти до чого, куди може привести Україну нинішній курс реформ, та яким шляхом їй іти, щоб уникнути ризиків, потрібно провести аналіз на основі проблем геоекономіки та геополітики [3, с. 27-28].

На сьогодні виділяються такі світові цивілізації, які знаходяться у постійному стані розвитку та інтеграції: Європейська, Північноамериканська, Південно-Східної Азії, Ісламська, Латиноамериканська та Африканська. Найбільш розвинена, впливова і одночасно найбільш «агресивна» в завоюванні ринків – Європейська цивілізація.

З точки зору економічного розвитку і багатства у світі сформувався два полюси: «країни золотого мільярда», тобто розвинені країни, та периферія світового господарства. «Країни золотого мільярда» споживають 80% природних ресурсів, що видобуваються на земній кулі, з яких 40% США забирають собі.

Західна допомога Україні, яку через міжнародні фінансові інститути – Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, через інститути іноземних радників-консультантів, через їх програму «шокової терапії» пропонують Україні нинішній курс реформ, що є шляхом до однофакторної моделі вільного ринку – максимізації прибутку, моделі ринку Адама Сміта (XVIII ст.), Чиказької школи (XIX ст.) [4, с. 175].

Саме така економічна модель – модель «периферійного» капіталізму є невичерпним джерелом організованої економічної злочинності та корупції, тому ніяке підсилення поліцейських функцій держави не покінчить із злочинністю, бо вона закладена в ідеології нинішніх реформ.

Україні, щоб вийти з кризи, перейти до стану економічного зростання, необхідно:

1. Розробити власну програму виходу з кризи та економічного зростання.

2. Для того щоб вийти з кризи, потрібно обіпертись на сукупність економічних теорій, серед яких провідними мали би бути українська інноваційна, що започаткована М. Туган-Барановським та Дж. М. Кейнсом, бо, як показано в працях багатьох вчених, монетаристська економічна теорія М. Фрідмена – це велике досягнення економічної науки, але лише для врівноважених усталених економічних систем.

3. Змінити банківську систему таким чином, щоб із нестійкої економічної системи, яка наявна сьогодні, вона формувала стійку економічну систему. Тільки сформувавши стійку економічну систему, можна забезпечити її якість через справедливу та ефективну податкову систему.

4. Із досвіду виходу із кризи США, Японії, Німеччини та прогресу розвинених країн маємо висновок: із кризи можна вийти тільки на основі політики протекціонізму – підтримки свого виробника та захисту свого ринку.

5. Необхідною умовою виходу з кризи є відновлення купівельної спроможності населення, тобто підвищення рівня зарплат, пенсій та стипендій; відновлення довіри народу до президента та уряду настільки, щоб населення змогло трансформувати свої заощадження (12 млрд. дол. США) в інвестиції. За цих умов суттєво зменшиться або й відпаде зовсім потреба у зовнішніх запозиченнях і тоді Україна матиме ознаку розвиненої країни.

Розробка та виконання власних рекомендацій дає підстави визначити новий курс реформ – як шлях у коло розвинених держав на основі моделі змішаної економіки. Отже, суспільство має три шляхи розвитку: два назад, до крайнощів: до державного соціалізму та до класичного капіталізму (вільного ринку) і один – уперед, до моделі змішаної економіки, до моделі розвинених країн.

Для того щоб увійти в коло розвинених держав, а не йти на периферію світового господарства, потрібно в економіці, політиці та культурі відтворювати всі ознаки розвинених держав:

– не протиставлення, а органічна єдність ринкової

саморегуляції та державного регулювання економіки;

- розвиток на основі сукупності економічних теорій, серед яких провідною є українська інноваційна теорія;
- розвинена демократія, незалежність і патріотизм засобів масової інформації;
- заборона продажу землі іноземцям, обмеження іноземних інвестицій у свої фірми;
- використання національної ідеї, національних інтересів як ідеології розвитку країни;
- збереження незалежності і керованості в політиці, економіці та культурі, забезпечення всіх умов для національної безпеки;
- політика односторонньої лібералізації зовнішньоекономічної діяльності стосовно країн, ринок яких завойовується з одночасним захистом свого ринку та підтримкою свого виробника тощо.

Отже, Україні потрібен новий курс реформ, який уведе її в коло розвинених держав. Україна повинна зробити власний вибір.

Список літератури

1. Білорус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; За ред. О. Г. Білоруса. – К. : КНЕУ, 2001. – 438 с.
2. Гальчинський А. Методологія аналізу економічної глобалізації: логіка оновлення / А. Гальчинський // Економіка України. – №1. – 2009. – С. 5.
3. Кулішов В. В. Зовнішньоекономічні пріоритети України в умовах викликів глобалізації / В. В. Кулішов // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – №4. – 2009. – С. 27-28.
4. Мазурок П. П. Глобальна економіка : навчальний посібник / П. П. Мазурок, Б. М. Одягайло, В. В. Кулішов. – Львів: Магнолія 2006, 2011. – 208 с.
5. Одягайло Б. М. Економіка: транзитивність від найпростішої до глобальної : монографія / Б. М. Одягайло. – Дн-ск: Пороги, 2003. – 313 с.
6. Сонько С. П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми : монографія / С. П. Сонько. – К. : Ніка – Центр, 2003. – 287 с.

РЕЗЮМЕ

Кулішов Володимир

Стратегія розвитку України в умовах глобалізації

В статье исследуется экономика государства, зависимость ее участия в международных экономических отношениях, степени интеграции в мировое хозяйство, международной конкуренции, монопольного владения новыми технологиями, конкурентная стратегия развития Украины в условиях глобализации, первоочередные приоритеты развития национальной экономики в современных условиях.

RESUME

Kulishov Volodymyr

Development strategy of Ukraine in the context of globalization

The article deals with the economy, its dependence on participation in international economic relations, degree of integration into the world economy, international competition, monopoly on new technologies; competitive strategy of Ukraine in the context of globalization, the immediate priorities of national economic development in modern conditions.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2013 р.

ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ

Проаналізовано особливості інноваційного розвитку Харківської області, визначено основні тенденції та її місце серед інших регіонів країни. Зроблено висновки щодо ступеня активності учасників інноваційних процесів на регіональному рівні.

Ключові слова: інноваційний розвиток економіки, фактори впливу на інноваційну активність, структура національної економіки.

Досвід розвинених країни світу показує, що інноваційний розвиток регіонів є основою сталого розвитку економіки країни та підвищення її конкурентоздатності. Масштабна активізація інноваційного розвитку регіонів країни можлива лише за умови органічного інтегрування в інноваційні процеси наукових організацій, промислових підприємств, елементів інноваційної інфраструктури та місцевих органів влади. Оскільки кожен із суб'єктів інноваційної сфери виконує притаманні їм функції та переслідує власні інтереси, то реалізація моделі інноваційного розвитку регіону можлива лише за рахунок участі в її розробленні всіх учасників інноваційного процесу. Тому, оцінюючи інноваційну ситуацію в регіоні, слід особливу увагу звернути на аналіз внеску кожного з цих елементів в активізацію інноваційних процесів.

Вагомий здобуток у дослідження інноваційних процесів на рівні національної економіки та регіонів країни здійснили такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як П. Бубенко, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Гусев, В. Вакалюк, А. Кузнецова, В. Чернобаєв, О. Юркевич, Ю. Яковець та ін. Підвищення ролі регіонів в інноваційному розвитку країни, практичне втілення ідеї щодо зростання їхньої конкурентоспроможності потребує впровадження дієвої регіональної інноваційної політики, структурних перетворень на рівні економіки регіонів. У цьому напрямку традиційно проводять дослідження В. Воротін, М. Пухтинський і В. Князев, наголошуючи на пріоритетах формування сучасної регіональної інноваційної політики в Україні. Отже, вважаємо, необхідним є аналіз впливу регіональної політики на інноваційний розвиток Харківської області з використанням напрацювання дослідників та врахуванням негативних тенденцій розвитку інноваційної сфери,

Метою статті є визначення основних тенденцій інноваційного розвитку регіону під впливом регіональної політики.

Одним з основних чинників економічного зростання національної економіки є активізація інноваційних процесів на регіональному рівні, що забезпечують структурну модернізацію економіки на новій технологічній основі і підвищують її конкурентоспроможність. У 2011 році інноваційною діяльністю у промисловості України займалося 16,2% досліджених підприємств (проти 1 462, або 13,8%, у

2010 р.). За ознакою КВЕД, найбільша частка інноваційно активних підприємств припадає на підприємства переробної промисловості.

Внесок окремих регіонів у забезпечення інноваційного розвитку країни характеризується значним рівнем диференціації. Так за інтегральним показником інноваційної діяльності 2008 року найвищий рейтинг мали м. Київ, Луганська, Донецька, Івано-Франківська і Волинська області, найнижчі – м. Севастополь, Хмельницька, Київська, Житомирська та Херсонська області [2, с. 124]. Харківська область займала шосте місце серед 27-ми обстежених регіонів. За інтегральною оцінкою конкурентоспроможності економіки, що містить також і оцінку інноваційного та науково-технічного потенціалу, Харківська область 2006 року посіла четверте місце (0,5881) серед інших регіонів України, поступилася: Донецькій – 0,9902 (1-ше місце); Дніпропетровській – 0,9039 (2-ге місце) та Одеській – 0,6644 (3-тє місце) областям [8, с. 63]. Вищенаведені дані свідчать про достатньо високий рівень інноваційного розвитку та інноваційну привабливість Харківської області, яка є провідним науковим і промисловим центром України. Науковою та науково-технічною діяльністю в Харківській області 2010 року займалися 198 організацій і 22 вищі навчальні заклади, у яких працювало 22,4 тис. працівників проти 23,1 тис. осіб у 2009 р. Переважна більшість працівників (48,8%) зосереджена в організаціях галузевого профілю, 38,9% – у наукових установах академічного профілю, 10,2% – у вищих навчальних закладах і 2,1% займалися заводською наукою. Протягом 2011 року відбулося деяке скорочення кількості організацій, що виконували наукові дослідження та розробки на 4,5% до 189, що не вплинуло негативно на результати їх роботи загалом.

Протягом аналізованого періоду в Харківській області, як і в країні загалом, постійно скорочувалася кількість працівників, які займалися науковою діяльністю. Усього за період 2000–2011 рр. чисельність працівників наукових організацій зменшилася на 5,7 тис. осіб, що становить 71,4% від кількості зайнятих у цій сфері у 2000 р. Кількість спеціалістів у 2011 році, які виконують наукові та науково-технічні роботи (дослідники і техніки), складала 14,2 тис. осіб (у 2010 р. – 14,6 тис. осіб). Серед цих спеціалістів науковий ступінь доктора наук мали 2 064 особи, кандидата наук – 11 977 осіб (у 2010 р. – 2 009 і 11 879 осіб відповідно).

У регіоні зосереджено близько 15% науково-

дослідних установ України, 20% конструкторських установ, задіяно понад 16% наукових працівників [5]. За кількістю створених об'єктів інтелектуальної власності (кількість винаходів і корисних моделей) українська наука загалом не відстає від європейських і світових показників. Наприклад, кількість патентів, виданих 2007 року резидентам України, у розрахунку на 1 млн. населення, становила 99 одиниць, 235 одиниць у європейського лідера (Швеція), 298 – у США, 105 – у Росії та 5 патентів у Португалії [1]. Наукові інститути Харкова за переліченими показниками практично не відрізняються від зазначених вище. У 2009 році було отримано 294 патенти на винаходи від Державного департаменту інтелектуальної власності України і 19 патентів від патентних відомств інших країн. Але проблема полягає в тому, що комерційна віддача від цих патентів у десятки разів менша ніж у розвинених країнах. Ліцензійні та гонорарні сплати на одну особу 2007 року становили для України лише 0,9 дол., для Росії ця цифра сягає 10 дол., для США – 158 дол., а для Люксембургу – 275 дол. [1]. Українська наука загалом та її харківський сегмент є активним учасниками міжнародного співробітництва та кооперації. Представники науки Харкова є ініціаторами практично всіх починань в інноваційній сфері, а саме – створення

перших бізнес-інкубаторів та технопарків, ініціативне проектування регіональної інноваційної системи, створення академічного науково-освітнього комплексу «Ресурс», національного інноваційного кластера «Нові матеріали», організація семінарів, конференцій, тренінгів з проблем інноваційного розвитку. З огляду на це можна стверджувати, що саме НДІ та ВНЗ регіону найбільш схильні та підготовлені до реалізації інноваційного варіанта розвитку економіки. Інноваційна активність промислових підприємств області ілюструється даними статистичних спостережень за 2000–2011 рр. (рис. 1).

У 2010 році інноваційною діяльністю у промисловості були зайняті 161 підприємство, або 19,7% від загальної кількості обстежених промислових підприємств області, проти 135 підприємств (або 15,8%) у попередньому. У 2011 році кількість інноваційно активних підприємств регіону скоротилася до 18,4%, однак, якщо порівнювати кількість підприємств Харківської області, які займалися інноваційною діяльністю, із середнім рівнем інноваційної активності промислових підприємств в Україні, то статистичні дані свідчать про достатньо високий науково-технічний та інноваційний потенціал регіону.

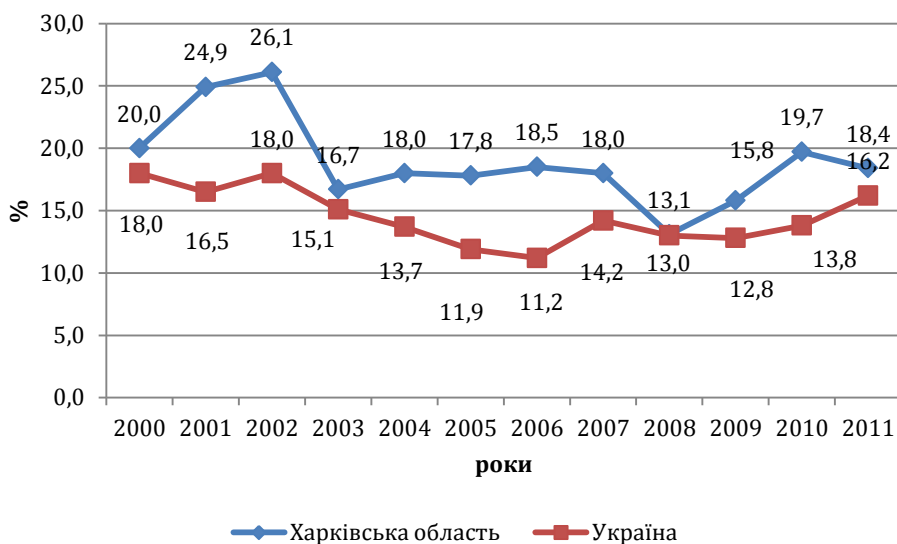

Рис. 1. Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств України і Харківської області [6; 10]

Протягом 2000-2011 рр. основним джерелом фінансування витрат на інновації були власні кошти підприємств, що демонструє ситуацію, характерну для України загалом (табл. 1). Їх частка в загальному обсязі фінансування становила 2010 року 96,8%, що на 5% більше порівняно з попереднім роком, що свідчить про нестабільність у фінансовій сфері та загрози неповернення інвестованих в інноваційні проекти коштів. З державного бюджету 2010 року було профінансовано лише 0,1% витрат на інновації, що становить 399,9 млн. грн. Починаючи з 2005 року, додатковим джерелом фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств став місцевий бюджет. Однак з 2009 року фінансування витрат на інновації в Харківській області з цього джерела практично припинилося. Кошти вітчизняних та іноземних інвесторів 2010 року становили 1,1 і 0,5% відповідно, що не забезпечує належного рівня

фінансування інноваційної діяльності за рахунок цих джерел, а зменшення частки кредитів за останні роки (із 43,6% у 2004 р. до 1,4% у 2010 р.) говорить про слабкість фінансових інструментів, спрямованих на підтримку інноваційних процесів у виробництві.

Наведені вище показники дають можливість зробити наступні висновки щодо інноваційної активності промислових підприємств області:

- більшість великих промислових підприємств регіону, створених до 1991 року за індустріальним зразком, мають низький інноваційний потенціал, тобто здатність реагувати на постійні зміни ринкових умов функціонування;
- державна промислова політика останніх років не була зорієнтована на стимулювання інноваційних процесів у вітчизняному виробництві, у результаті цього у структурі промисловості посилюється диспропорція на користь низькотехнологічних

галузей і, відповідно, зменшилася частка інноваційно активних підприємств;

- технологічна та організаційна відсталість промислових підприємств регіону є основною причиною його інвестиційної непривабливості та недостатнього фінансування. Унаслідок обмеженості власних коштів підприємств, слабкості вітчизняної банківської системи та високої конкуренції на світових ринках інвестицій

залучення додаткових ресурсів у розвиток наукомістких виробництв регіону – дуже серйозна проблема, яка потребує нагального вирішення;

- через значне технологічне відставання підприємств ще достатньо довго може зберігатися ситуація, коли просте запозичення закордонної техніки та технологій буде привабливішими для виробників, ніж замовлення, придбання і впровадження нової вітчизняної.

Таблиця 1. Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності у промисловості Харківської області за джерелами [6; 10].

Роки	Фінансування інноваційної діяльності (%) за рахунок						
	держбюджету	місцевих бюджетів	кредитів	власних коштів	коштів вітчизняних інвесторів	коштів іноземних інвесторів	інших джерел
2000	0,0	-	12,6	81,0	1,8	0,9	3,6
2001	0,2	-	1,0	94,3	0,7	2,3	1,6
2002	0,0	-	1,1	97,4	0,2	0,4	1,0
2003	0,6	-	28,8	56,0	11,8	2,6	0,2
2004	0,3	-	43,6	48,7	0,5	4,4	2,5
2005	0,9	1,0	1,9	94,1	0,2	1,7	0,2
2006	1,3	0,4	7,7	89,7	0,3	0,5	0,1
2007	8,1	0,5	25,2	64,3	0,1	1,7	0,1
2008	18,9	2,1	8,3	70,4	0,2	0,1	0,0
2009	6,7	-	0,0	91,8	0,7	0,4	0,4
2010	0,1	0,0	1,4	96,8	1,1	0,5	0,0
2011*	0,0	-	-	92,5	-	0,5	6,9

Усе це є причиною нерозвиненості внутрішнього ринку технологій і, відповідно, низької питомої ваги підприємств, що впроваджують інновації. Висновки відносно незацікавленості промислових підприємств у впровадженні інновацій підтверджуються також відсутністю регіональних ініціатив щодо розвитку інноваційної сфери від промислового сектору, на відміну від інших учасників інноваційних процесів на регіональному рівні.

Інноваційна інфраструктура Харківської області складається із самостійних організацій різних організаційно-правових форм, підрозділів наукових та промислових організацій і підприємств, таких, як патентно-інформаційні відділи, лабораторії та відділи комерціалізації розробок, маркетингові відділи та інше. Організації інноваційної інфраструктури, поряд із науковими інститутами, є найактивнішими учасниками інноваційних процесів у регіоні. Порівнюючи активність та якість діяльності організацій інноваційної інфраструктури різних регіонів України, можна стверджувати, що Харківська область займає позиції лідера. Щорічно за участі інститутів інфраструктури проводять різноманітні заходи, велику кількість проектів, у т. ч. закордонних, виконують із залученням цих організацій та їхніх представників.

Потенційна роль місцевих органів влади в реалізації моделі інноваційного розвитку регіону досить велика. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2000 р. № 1326, безпосереднє управління інноваційною діяльністю на регіональному рівні покладено на головні управління науки і освіти обласних адміністрацій [9]. Одним з основних напрямів діяльності управлінь є організація виконання актів законодавства у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій та інтелектуальної власності, з питань

мовної політики та здійснення контролю за їхньою реалізацією [9]. Однак велика кількість функцій і широке коло відповідальності не дає управлінням можливість виконувати поставлені завдання щодо організації, моніторингу та контролю інноваційної діяльності в повному обсязі. До їх оперативних завдань належить велика кількість заходів, серед яких – проведення конкурсів художньої самодіяльності, різноманітних фестивалів, атестації шкіл, обласних етапів всеукраїнських конкурсів, організація виїздів представників ректорату і приймальних комісій вищих навчальних закладів у райони області та інше [7]. Більшість запланованих заходів жодним чином не пов'язана з інноваційною сферою, крім робіт із нарощування інноваційного потенціалу регіону відповідно до комплексної Програми розвитку гуманітарної сфери на 2009–2013 рр., затвердженої рішенням сесії Харківської обласної ради від 03. 02. 2009 № 1103-V.

У межах комплексної проблеми забезпечення інноваційного розвитку регіону існує багато завдань, вирішити які не в змозі ні науковці, ні представники промисловості та інноваційної інфраструктури. Розроблення пріоритетів інноваційного розвитку регіону, побудова регіональної інноваційної інфраструктури, формування та фінансування інноваційних програм, залучення фінансових ресурсів із різних джерел, захист інтересів регіону на державному рівні – усі ці питання можуть ефективно вирішувати лише місцеві органи влади. Тому обласні адміністрації повинні бути не лише активними учасниками інноваційних перетворень, а й ініціаторами цих перетворень, систематично брати участь у їхній реалізації та моніторингу виконання. У цьому напрямі за останні декілька років обласна державна адміністрація зробила такі кроки. Був розроблений унікальний проект

«Економічний атлас Харківської області», у якому визначено першочергові стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку Харківської області [3]. Підготовлено і систематизовано інформацію щодо інфраструктурних інвестиційних проектів, готових для реалізації найближчим часом. Підготовлена Харківською обласною державною адміністрацією «Книга інвестора «Харківська область. Бізнес. Інвестиції. Сталий розвиток» містить загальну інформацію про регіон, інвестиційні паспорти та пропозиції всіх районів області, корисну інформацію для інвестора стосовно нормативно-правової бази здійснення інвестиційної діяльності, перелік органів виконавчої влади, відповідальних за питання економіки та інвестиції [4]. Економічний атлас Харківської області містить також дані щодо інвестиційних проектів міста у сфері промисловості (12 проектів), у сфері транспорту та зв'язку (2), у сфері ПЕК (2), з підготовки до Євро – 2012 (12), у сфері житлово-комунального господарства (13). Щодо кожного інвестиційного проекту підготовлено інформацію стосовно виконавця, сфери його діяльності, контактних осіб, суті проекту, рівня його виконання,

загального обсягу інвестицій та способу їх залучення, терміну окупності проекту, що значно полегшує пошук потенційних інвесторів. Однак для забезпечення інноваційного розвитку регіону в межах реалізації «Стратегії сталого розвитку Харківської області до 2020 року» започаткованих заходів явно недостатньо.

З огляду на це вважаємо, що відповідальність за інноваційну складову регіонального розвитку доцільно покласти на Головне управління економіки обласної державної адміністрації, яке має безпосередній зв'язок з усіма суб'єктами господарювання. Аналіз ситуації дозволив зробити висновки, що найактивнішими учасниками інноваційних процесів на регіональному рівні є представники науково-освітнього комплексу і представники інноваційної інфраструктури. Промислові підприємства і місцеві органи влади на сьогодні не розглядають інновації як реальні перспективи подальшого розвитку і не звертають на розв'язання цієї проблеми першочергову увагу. Такий стан справ суттєво звужує можливості реалізації моделі інноваційного розвитку регіону.

Список літератури

1. Гусев, В. А. *Инновационная ситуация в Харьковской области. Проблемы, успехи, перспективы* [Электронный ресурс] / В. А. Гусев. – Режим доступа: http://www.inno.kharkov.ua/page_id=1686.
2. *Державне управління регіональним розвитком України* [Текст] : монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
3. *Загальні показники соціально-економічного розвитку регіону. Економічний атлас Харківської області* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://investatlas.kharkov.ua/ua/main/features/>.
4. *Книга інвестора «Харьковская область. Бизнес. Инвестиции. Устойчивое развитие»* [Текст] / Харьковская областная государственная администрация. – Х. : Фолио, 2010. – 264 с.
5. *Комплексна програма розвитку гуманітарної сфери* [Електронний ресурс]: рішення Харківської обласної Ради від 03.03.09 № 1103-5. – Режим доступу: <http://kharkivoda.avakov.com>.
6. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році* [Текст] : стат. збірник. – К. : Держкомстат України, 2011. – 356 с.
7. *Перелік основних заходів* [Електронний ресурс] / Головне управління освіти і науки Харківської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://duonkh.gov.ua/management/28/177.html>.
8. *Підвищення експортного потенціалу як фактора розвитку конкурентоспроможності економіки Харківської області* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fmd.org.ua>.
9. *Про затвердження Типового положення про Головне управління освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управління освіти і науки обласної, Севастопольської міської державної адміністрації* [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 22. 08. 2000 № 1326. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. *Харківська область у 2010 році* [Текст] : статистичний щорічник. – Х., 2011.

РЕЗЮМЕ

Куценко Татьяна

Влияние региональной политики на инновационное развитие региона

Проанализированы особенности инновационного развития Харьковской области, определены основные тенденции, а также ее место среди других регионов страны. Сделаны выводы об активности участников инновационных процессов на региональном уровне.

RESUME

Kutsenko Tetyana

Influence of regional policy on innovative development of region

The features of innovative development of the Kharkiv region are analysed. Basic tendencies are defined. The place of this region among other regions of country is determined. The main conclusions concerning the activity of participants of innovative processes at regional level are done.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2013 р.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК

У статті висвітлено структуру організаційно-економічного механізму активізації інноваційно-інвестиційного забезпечення підприємств, наведено сучасну теорію і практику оцінки ефективності інвестиційних проектів. Запропоновано послідовність вдосконалення розрахунків з урахуванням впливу ризику модифікації рівня інфляції.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна діяльність, фінансування, грошові потоки, чистий грошовий потік, чиста приведена вартість, період окупності, індекс прибутковості.

Розвиток переробних підприємств АПК України суттєво сповільнився за останні десятиліття. Спад виробництва стрімкий, а його відродження відбувається повільно, через значну зношеність технологічного обладнання та ресурсів, коротких термінів реалізації продукції, якості та кількості сировинного забезпечення тощо. Усі ці проблеми зводяться до обмеженості фінансових ресурсів ризиковості їх формування, особливо залучених.

Одним з основних чинників розвитку економічного механізму фінансування переробних підприємств у довгостроковому періоді є інноваційно-інвестиційна діяльність. Проте, як показує практика, її активність в Україні залишається низькою. Основними причинами, які перешкоджають її активізації, є вузька сфера використання створених інновацій, відсутність виробництва об'єктів техніки, в яких могли б бути використані нововведення; відсутність технічної документації, конструкторсько-експериментальної бази; нестача необхідної сировини, матеріалів, комплектуючих, обладнання; невиправдане очікування позитивного ефекту від інновації; зміна профілю діяльності підприємства, організації; виявлення або створення нового, досконалішого технічного рішення; необхідність апробації інновації; належність винаходу до «перспективних інновацій», що випереджають сучасний технічний рівень виробництва, використання яких можливе тільки у майбутньому.

Дослідженню питань фінансування переробних підприємств підприємствами присвячено наукові праці вчених: В. Г. Андрійчука, В. Богачова, В. І. Бойка, П. П. Борщевського, П. І. Гайдуцького, М. Я. Дем'яненка, М. Ю. Коденської, О. В. Крисального, І. І. Лукінова, Т. В. Мацибори, В. Я. Месель-Веселяка, В. Н. Нелепа, О. М. Онищенко, Г. М. Підлісецького, Д. К. Прейгера, О. Д. Радченко, П. Т. Саблука, В. М. Трегобчука, В. І. Шкільова, В. В. Юрчишина, О. М. Шпичака та інших вчених-економістів. Певний нагромаджений досвід з питань фінансування переробних підприємств свідчить про актуальність досліджень, дає змогу сформулювати коло основних методичних підходів щодо вдосконалення процесу формування їхніх фінансових ресурсів. Проте у формуванні структури джерел фінансування та напрямів їхнього використання, проблемах інвестиційного розвитку переробних підприємств та втілення економічного фінансування досі немає методичного узагальнення, попри їх

теоретичну та практичну значущість.

Метою статті є аналіз чинників механізму фінансування переробних підприємств АПК.

Під організаційно-економічним механізмом активізації інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку промислових підприємств слід розуміти систему організаційних та економічних важелів активізації інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності інноваційних підприємств, що взаємопов'язані між собою, у внутрішньому і зовнішньому середовищі з метою розробки та впровадження інновацій, що дозволить підвищити стійкість підприємства на ринку [10, с. 231].

На основі поданих визначень розроблено концептуальні засади реалізації організаційно – економічного механізму активізації інноваційно-інвестиційного забезпечення стратегії розвитку підприємств (рис. 1).

За цим визначенням основною метою організаційно-економічного механізму активізації інноваційно-інвестиційного забезпечення стратегії розвитку підприємств є розробка заходів забезпечення сприятливих організаційних і економічних умов для здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств.

Відповідно до поставленої мети, в структурі організаційно-економічного механізму активізації інноваційно-інвестиційного забезпечення підприємств, розглядається такі структурні складові: організаційна, нормативно-правова та економічна.

Організаційна складова механізму забезпечує послідовність виконання робіт, формування відповідних організаційних структур, у межах яких здійснюється інноваційно-інвестиційна діяльність. Також проводиться координація діяльності усіх учасників інноваційних процесів та збалансованості матеріальних і трудових ресурсів підприємства.

Згідно із сучасними тенденціями в галузі фінансової науки, найвищою фінансово-економічною метою діяльності менеджменту є збільшення вартості підприємства та доходів його власників. Відтак фінансову діяльність можна розглядати як процес управління генеруванням доданої вартості, її збереженням та створенням умов для використання.

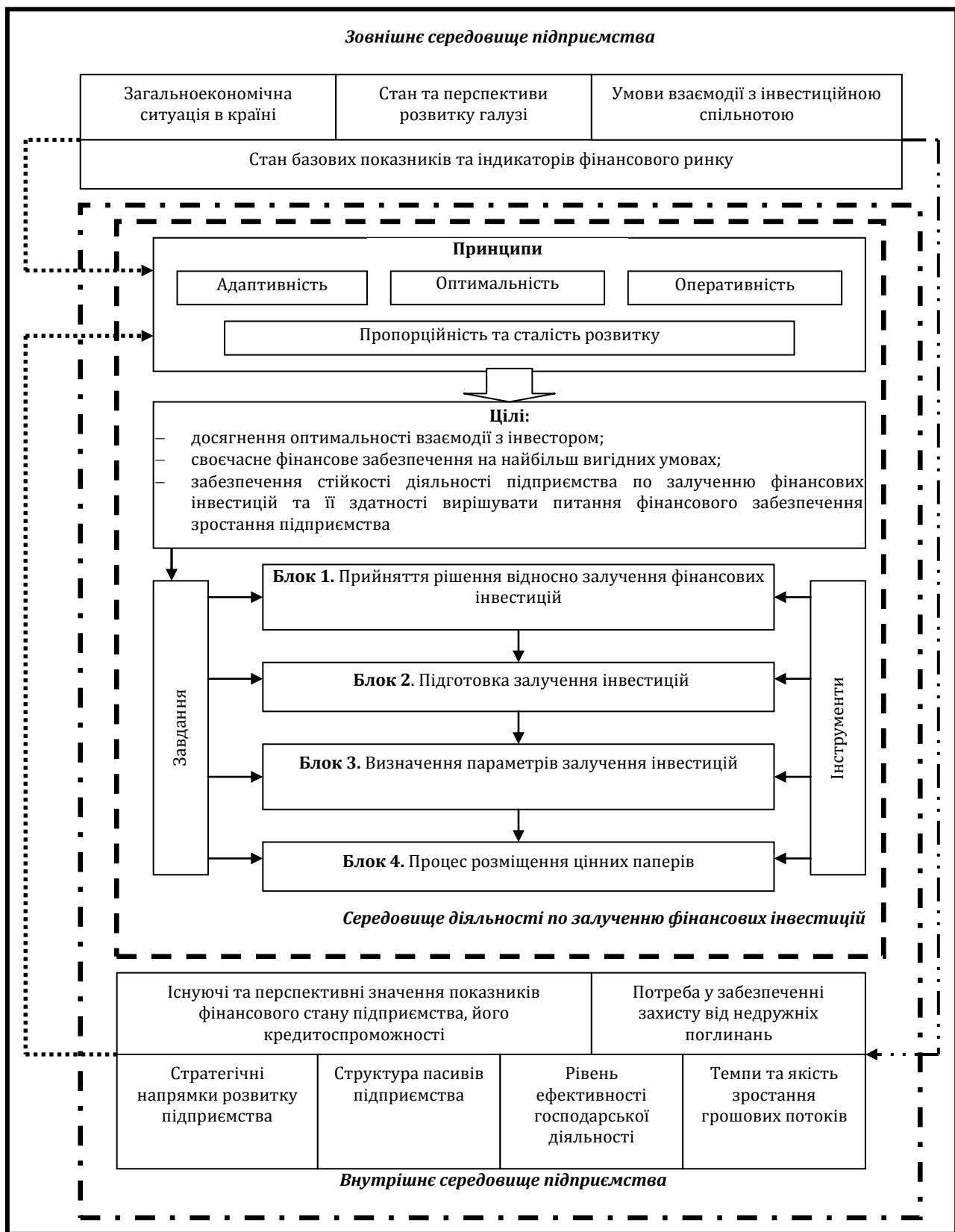

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм залучення фінансових інвестицій переробними підприємствами АПК

На думку О. В. Родіонова [6], «до основних складових механізму залучення інвестицій переробними підприємствами входять блок прийняття рішення відносно залучення фінансових інвестицій, блок

підготовки залучення фінансових інвестицій, блок визначення параметрів залучення фінансових інвестицій, блок процесу розміщення цінних паперів. Функціонування зазначених частин механізму сприяє

прийняттю найбільш оптимального рішення відносно залучення інвестицій, забезпеченню відповідності підприємства існуючим вимогам до об'єкта інвестування, пошуку оптимальних параметрів залучення інвестицій та ефективному розміщенню цінних паперів підприємства».

Відповідно до сформованих у кожному блоці завдань, було розроблено специфічний інструментарій, спрямований на їх вирішення. До його складу входять: схема прийняття рішення відносно залучення інвестицій підприємством, механізм підготовки до залучення інвестицій підприємством, схема оцінки параметрів залучення інвестицій підприємством.

В англосаксонській фінансовій літературі у контексті функціональних завдань фінансової діяльності (фінансового менеджменту) дослідники, як зазначає І. О. Бланк [1, с. 217], розрізняють два основні напрями: власне діяльність та управління грошовими потоками.

Управління грошовими потоками (англ. Cash-менеджмент (Treasury Management) містить управління залученням і використанням фінансових ресурсів (відповідно фінансування та управління активами). До основних завдань Cash-менеджменту належать: планування платоспроможності та показників ліквідності; прибуткове вкладення тимчасово вільних грошових коштів; управління дебіторською та кредиторською заборгованістю; управління фінансовими вкладеннями; управління валютними ризиками.

Пріоритетним є блок завдань, пов'язаних із фінансуванням підприємства, оскільки за відсутності фінансових ресурсів неможливо виконати інші функціональні завдання, зокрема пов'язані із здійсненням операційної та інвестиційної діяльності. Узгодженню підлягають обсяги залучення та використання капіталу по окремих періодах, рентабельність інвестицій та вартість капіталу, а також інвестиційні та фінансові ризики.

Сучасна теорія і практика оцінки ефективності інвестиційних проектів базується на принципах залежності від фактора часу.

Під час оцінки ефективності інвестиційних проектів використовуються, окрім загальноекономічних, специфічні, властиві для оцінки інвестицій показники: [2, с. 63].

- чистий грошовий потік (Ч г. п.);
- чиста приведена вартість (Ч п. в.);
- період окупності (По);
- індекс прибутковості (Іп).

Чистий грошовий потік (Ч г. п.) – це різниця між очікуваними надходженнями за певний період та видатками, що формується як сума чистого прибутку і амортизаційних відрахувань у процесі експлуатації інвестиційного проекту.

$$Ч_{гп} = Д - В, \quad (1)$$

де Д – доходи проекту, що складаються з чистого прибутку та суми амортизаційних відрахувань; В – витрати, необхідні для реалізації проекту.

Показник *чистої приведеної вартості* (Чп. в.) дає змогу отримати загальну характеристику результату інвестування, тобто його економічний ефект в абсолютному виразі. Під чистою приведеною вартістю мається на увазі різниця між приведеною до теперішньої вартості сумою чистого грошового потоку

за період експлуатації інвестиційного проекту та сумою інвестованих у його реалізацію коштів. Іншими словами, чиста приведена вартість – це сумарна приведена вартість доходів за мінусом сумарної приведеної вартості витрат.

Чисту приведену вартість обчислюють за формулою:

$$Ч_{пв} = \sum_{t=0}^T \frac{Ч_{гпt}}{(1 + D_c)^t} \quad (2)$$

Ч_{гпt} – чистий потік доходів (видатків) у *i* – му періоді; D_c – дисконтна ставка.

Дисконтна ставка при розрахунку Чп. в. диференціюється з урахуванням ступенів ризику та ліквідності.

Характеризуючи показник чистої приведеної вартості, слід зауважити, що він може бути використаний не тільки для порівняльної оцінки ефективності різних інвестиційних проектів, а й як критерій пропозиції до реалізації. Інвестиційний проект з нульовою або від'ємною величиною цього показника слід відхилити, бо він не приведе до зростання вартості підприємства. Проекти з додатнім значенням чистої приведеної вартості дадуть змогу збільшити капітал інвестора [3, с. 263].

Період окупності (По) визначається як період, необхідний для повернення початкових інвестицій шляхом нагромадження чистих потоків грошових засобів, отриманих від реалізації проектів, приведених до теперішньої вартості.

Окупність переважно трактують як беззбитковість, після якої нагромадженні чисті потоки реальних грошей стають додатними. Розрахунок цього показника інтерпретується як сума періодів до повної компенсації вкладень та співвідношення неповерненого залишку на початок наступного періоду і чистого потоку доходів протягом наступного за ним періоду.

Однак значення цього показника, розраховане на базі дисконтних потоків, є значно точнішим.

Серед альтернативних варіантів інвестування найбільш ефективним буде той, для якого період окупності інвестицій буде найкоротшим.

Характеризуючи цей показник, слід зауважити, що він може бути використаний для оцінки не лише ефективності, але й рівня інвестиційних ризиків, пов'язаних із ліквідністю; чим триваліший період окупності, тим вищий ризик. Недоліком показника окупності є той факт, що він не враховує додатні грошові потоки, котрі формуються після періоду окупності. Так за інвестпроектами з довготривалим строком експлуатації може бути отримана набагато більша сума чистого приведенного доходу, ніж за короткостроковим, навіть з більшим періодом окупності.

Індекс прибутковості (Іп) – це показник ефективності, що відображає відношення теперішньої вартості потоку доходів, що будуть отримані, до теперішньої вартості витрат, необхідних для реалізації проекту.

$$I_n = \frac{\sum_{t=1}^T \frac{Дt}{(1 + D_c)^t}}{\sum_{t=1}^T \frac{Вt}{(1 + D_c)^t}} \quad (3)$$

де Д – доходи від реалізації проекту, що складаються з чистого прибутку та суми амортизаційних відрахувань у *t*-му періоді; В_t – витрати, необхідні для реалізації проекту у *t*-му періоді; Т – кількість розрахункових

періодів; Дс – ставка дисконту з урахуванням ризику.

Економічна сутність індексу прибутковості, схожа до показника чистої приведеної вартості, відображає загальний економічний результат від реалізації інвестиційного проекту.

Зважаючи на рівень ризикованості проектів, підприємства встановлюють критеріальні показники внутрішньої норми доходності. Інвестиційні проекти зі значенням внутрішньої норми доходності, меншим за критеріальний, відхиляються як ті, що не задовольняють вимог ефективності інвестицій. Такий показник у практиці оцінки інвестиційних проектів називається граничною ставкою внутрішньої норми доходності.

Всі розглянуті показники перебувають у тісному взаємозв'язку між собою. Тому в процесі аналізу їх слід розглядати в комплексі, що дає можливість усунути недоліки окремих показників і оцінити ефективність інвестицій з різних боків, урахувавши ризик.

Для розв'язання цієї проблеми може бути запропонована наступна послідовність удосконалення розрахунків з оцінки інвестиційних проектів з урахуванням впливу ризику модифікацій рівня інфляції і передбачуваної прибутковості:

- визначення структури грошових потоків і первісних інвестицій, згідно з визначеною тривалістю проекту, по періодах його реалізації;
- визначення передбачуваних значень рівня прибутковості. За змістом ці дані можуть бути отримані двома шляхами – або на основі експертизи і отримання експертних оцінок очікуваних рівнів прибутковості, або на основі збору даних про рівень інфляції в країні і його прогнозування;
- проведення розрахункових та імітаційних експериментів на моделі і значень чистого

приведеного прибутку за різними варіантами проекту;

- проведення числових експериментів на моделі (ігрове моделювання) з метою вивчення впливу на кінцевий показник різних чинників (тривалості періоду здійснення проекту, структури грошових потоків, величини первісних інвестицій і т. ін.);
- вибір з великої кількості альтернатив варіантів проектів за встановленими критеріями.

Розгляд концептуальних засад організаційно-економічного механізму активізації інноваційно-інвестиційного забезпечення стратегії розвитку промислових підприємств, свідчить про наявність недоліків та необхідність їх усунення. Одним із основних напрямів удосконалення цього механізму є забезпечення функціональними законодавчими актами, спрямованими на стимулювання розвитку науки і техніки, впровадження їх у виробництво.

Отже, фінансування в переробних підприємствах слід здійснювати ефективно через досконале функціонування організаційно-економічного механізму, що можливе через нижченаведені елементи: інтеграція й поділ елементів організаційно-економічного механізму як організаційної, так і економічної підсистем, що дає змогу переробним підприємствам управляти системою; дотримання всіх принципів організаційно-економічного механізму, бо саме через організацію фінансового забезпечення відбувається трактування певних рішень щодо вибору оптимальних форм фінансування переробних підприємств; наближення й освоєння організаційно-економічного механізму для прийняття не лише управлінських рішень, які б максимально враховували всі чинники переробних підприємств АПК, а й компромісних; пошук нових внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування.

Список літератури

1. Бланк І. О. *Фінансовий менеджмент: підручник [Текст]* / І. О. Бланк – К. : Ніка-Центр, 2004. – 655 с.
2. Гончаров В. М. *Інвестиційні ресурси та їх економічне регулювання: монографія [Текст]* / В. М. Гончаров, А. А. Навроцький, О. А. Колодійцев. – Донецьк. : Куприянов В. С., 2006. – 204 с.
3. Кірейцев Г. Г. *Фінансовий менеджмент: навчальний посібник для студ. вузів [Текст]* / Г. Г. Кірейцев. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Центр навчальної літ-ри, 2004. – 531 с.
4. Кримковський Р. Б. *Сприяння залученню іноземних інвестицій у переробну сферу АПК України : [Текст]* / Р. Б. Кримковський. – Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08. 07. 02 – К., 2003. – 24 с.
5. Кучин Б. Л. *Инвестиционный маркетинг : монография [Текст]* / Б. Л. Кучин, С. П. Казаков. – М. : МАТИ, 2008. – 208 с.
6. Родіонов О. В. *Діагностика якості інвестиційної діяльності переробних підприємств АПК [Текст]* / О. В. Родіонов, В. Ю. Припутень // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету: Зб. наук. пр. / Під заг. ред. Ткаченко В. Г. – Луганськ: ЛНАУ. – 2010. – Вип. 17. – С. 150-162.
7. *Управление корпоративными изменениями по критерию устойчивости : монография [Текст]* / Анискин Ю. П. и др.; под ред. Ю. П. Анискина. – 2-е изд., стер. – М. : "Омега-Л", 2009. – 404 с.
8. Федюніна С. Д. *Управління інвестиційною діяльністю підприємств агропромислового комплексу: [Текст]* / С. Д. Федюніна. – Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08. 06. 02 – К., 2002. – 22 с.
9. *Формирование и использование инвестиционного и инновационного потенциала в регионе : монография [Текст]* / Дорофийченко В. В., Беззубко Л. В., Сорокурв Г. И., Вольская Е. М. и др. – Донецк : СПД Куприянов В. С., 2008. – 204 с.
10. *Формирование стратегии реализации потенциала предприятия : монография [Текст]* / В. Н. Гончаров, Н. В. Касьянова, Д. В. Солоха, О. А. Фесина и др. – Донецк : СПД Куприянов В. С., 2008. – 304 с.
11. *Формування фінансової безпеки підприємства [Текст]* : монографія / О. В. Родіонов, С. І. Співак, Н. В. Тертична [та ін.]; М-во аграр. політики та продовольства України, Луган. нац. аграр. ун-т. – Луганськ : Ноулідж, 2011. – 248 с.

РЕЗЮМЕ

Лановая Марина

Основные составляющие экономического механизма финансирования перерабатывающих предприятий АПК
В статье изучается структура организационно-экономического механизма активации инновационно-инвестиционного обеспечения предприятий, рассматривается современная теория и практика оценки эффективности инвестиционных проектов. Предложена последовательность усовершенствования расчетов с учетом влияния риска модификации уровня инфляции.

RESUME

Lanova Maryna

The main components of the economic mechanism of financing of agricultural processing enterprises

There has been studied the structure of the organizational and economic mechanism of activation of innovation and investment to ensure companies. There have been also considered the modern theory and practice of evaluation of investment projects. A sequence of improvements calculations for the effects of inflation risk modification has been proposed.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.

СПЕКУЛЯТИВНІ СКЛАДОВІ РУХУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КАПІТАЛУ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

Проведено дослідження особливостей руху інвестиційного капіталу на фондовому ринку, розкрито сутність спекулятивної складової ринку як гри на різницях курсів фінансових активів. Визначено позитивний та негативний вплив спекулятивних операцій на економічні процеси.

Ключові слова: інвестиційний капітал, фондовий ринок, спекулятивні операції, первинний ринок, вторинний ринок.

У сьогоднішній період драматичних змін на фінансових ринках особливої актуальності набуло вивчення явища спекуляції. Підсилений інтерес до таких операцій зумовлений передусім провідною їх роллю у спричиненні недавніх фінансових криз, зокрема світової фінансової кризи, яку ми спостерігаємо зараз. Дії спекулянтів дехто вважає одними з найбільших загроз для фінансової безпеки країн, особливо тих, що мають неусталену економіку.

При вивченні такого складного явища, як спекулятивні операції, найбільший науковий інтерес викликає питання їх впливу на функціонування фондового ринку.

Проблемам функціонування фондового ринку та вивченню спекулятивного руху на ньому інвестиційного капіталу присвячені дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, серед яких можна виділити Бланка І. О. [1], Габбарда Р. Г. [5], Еш С. М. [4], Кейнса Д. [7], Маршалла Д. Ф. [9], Павленко І. І. [11], Парсяка В. Н. [12], Тьюлза Р. [17], Федоренко В. Г. [18] та ін. Однак у роботах вчених роль спекулятивної складової ринку цінних паперів визначена неоднозначно.

Аналіз фахових джерел зумовив формування мети нашої статті.

Метою статті є розкриття спекулятивної складової руху інвестиційного капіталу на фондовому ринку.

Мета статті обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- дослідження теоретичних аспектів руху інвестиційного капіталу на фінансовому ринку;
- визначення особливостей функціонування сучасного фондового ринку;
- з'ясування впливу спекулятивних операцій, на функціонування фондового ринку та економіки загалом.

Капітал як об'єкт ринкових відносин може виступати в реальній формі (у формі матеріальних та нематеріальних активів, які виконують функцію факторів виробництва) та грошовій. Причому інтерес учасників ринку до капіталу в реальній формі обмежений попитом на продукцію, що може бути вироблена (отримана) з використанням такого капіталу [1, с. 254-258; 2, с. 47].

Економічні відносини стосовно купівлі/продажу капіталу, який знаходиться в грошовій формі, обумовили певні особливості його обігу та формування

відповідних сегментів ринку капіталів, одним з яких виступає ринок цінних паперів.

Наведені особливості руху капіталу в сучасних умовах сприяють виділенню ринку цінних паперів як окремої підсистеми економіки, що з одного боку залежить від розвитку економіки, з іншого – здійснює потужний вплив на економічні процеси, які відбуваються в суспільстві.

Згідно із Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23. 02. 2006 р., фондовий ринок (ринку цінних паперів) – це сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [13, ст. 2]. До учасників фондового ринку, за Законом, належать емітенти, інвестори в цінні папери, інституційні інвестори, професійні учасники фондового ринку та їх об'єднання [13, ст. 2].

Цінними паперами у законодавстві України визнаються документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з проспектом їх емісії (за емісійними цінними паперами), а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам [13, ст. 3]. Діючим законодавством встановлений широкий перелік цінних паперів, що можуть обертатись на вітчизняному фондовому ринку [13, ст. 3, ст. 6-15].

Обіг цінних паперів, що спрямований на забезпечення акумуляції, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між галузями економіки, виступає однією із головних ланок фінансової системи. Використання інструментів фондового ринку для залучення інвестиційного капіталу може мати певні переваги перед банківським кредитом, особливо в умовах високих процентних ставок, які, наприклад, спостерігаються в кризовий період в Україні. Як крупні фінансові інституції, так і окремі суб'єкти підприємництва, прагнуть залучити необхідні кошти, в умовах обмежень обсягів власних ресурсів звертаються до ринку цінних паперів [12, с. 6].

Ефективне функціонування фондового ринку надає можливості щодо раціонального використання вільних фінансових ресурсів і сприяє розвитку та зростанню економіки. Завдяки обігу цінних паперів повинна відбувається трансформація заощаджень в інвестиції. Можливості щодо купівлі та продажу цінних паперів

різними учасниками, обумовлює те, що фондовий ринок може полегшити доступ різних господарюючих суб'єктів до вільних ресурсів і забезпечувати масовий характер інвестиційного процесу та перерозподілу капіталу.

Вважається, що ринок цінних паперів координує рух фінансових потоків, спрямовуючи їх у найперспективні сфери економіки та вилучаючи ресурси із галузей, які працюють неефективно [18, с. 149].

Фондовий ринок може виконувати також важливу роль в управлінні державними фінансами. Випуск та реалізація державних цінних паперів є одним з інструментів фінансування дефіциту бюджету та залученням коштів до держави.

Однак, обіг інвестиційного капіталу на ринку цінних паперів породжує розвиток спекулятивних операцій. Спекулятивна складова руху капіталу є грою на різницях курсів фінансових активів та ґрунтується на коливаннях попиту та пропозиції. Учасники, що здійснюють спекуляції на фондовому ринку не тільки орієнтуються на зміни курсів активів, а й самі впливають на динаміку ринкових показників [18, с. 201, 204-205].

Але трактування ролі спекулятивної складової фондового ринку має неоднозначний характер.

В історії біржової торгівлі виникали ситуації, коли учасники ринку, за взаємною домовленістю, штучно завищували або занижували ціни на фінансові активи, тобто спекулятивні операції мали цілеспрямований маніпуляційний характер. Прикладами є маніпуляції з акціями Гарлемської залізничної дороги (1863 р.), акціями компанії «Erie Railroad» (1920 р.), маніпуляції, що проводили пули у 1929 р. на Нью-Йоркській фондовій біржі та ін. [17, с. 365-381]. Такі операції виникають іноді і в сучасних умовах. Як приклад, можна згадати спекулятивні дії 37 торговців біржі NASDAQ (США) протягом 1989-1994 рр., унаслідок яких постраждали більше мільйона інвесторів [4, с. 66]. У 2011 р. були розкриті маніпуляції з опціонами, що відбувались на Чикагській біржі, причому з участю представників Росії. На російському фондовому ринку теж спостерігалися випадки штучних змін курсів цінних паперів [3].

Для припинення цінових маніпуляцій на вітчизняному ринку цінних паперів у 2012 р. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку вперше, за всю історію українського фондового ринку, стала боротися з спекулятивним завищенням або заниженням курсів цінних паперів. Так, наприклад, з компанії «Сіті Брок» у травні 2012 р. було стягнуто штраф у розмірі 170 тис. грн., а у жовтні 2012 р. брокер «Ті Капітал» був оштрафований на суму 200 тис. грн. за маніпулювання цінами на облігації. За маніпулювання цінами акцій у грудні 2012 р. з торговця цінними паперами «Паритет Інвестмент» було стягнуто 170 тис. грн. штрафу [10].

Якщо спекулятивні операції мають характер наміру отримання прибутку від різниці цін придбання/продажу активів, такі дії учасників ринку вважаються позитивними, оскільки вони створюють ліквідність ринку. Спекулянти (гравці) забезпечують додатковий приплив капіталу (причому в основному за рахунок власних нагромаджень), залучаючи в обіг нові цінні папери, розширюють місткість ринку, збільшуючи обсяг замовлень на купівлю/продаж, скорочують спреди між відповідними курсами. Спекулятивні угоди сприяють поживленню конкуренції та створюють умови для припливу капіталу у певні галузі економіки

[16, с. 79-80; 18, с. 204-205].

Крім того, вторинний ринок у таких випадках надає можливості емітентам залучати додаткові ресурси через повторні емісії або шляхом розміщення цінних паперів на більш потужних торговельних майданчиках (наприклад через IPO, шляхом випуску єврооблігацій та ін. [15, с. 84-85; 11, с. 183]).

Однак наведений позитивний ефект, на нашу думку, може бути досягнутий лише за певних економічних умов.

Періоди економіки, в яких можливості щодо заощаджень відстають від інвестиційних намірів господарюючих суб'єктів унаслідок недостатнього рівня доходів, характеризуються перевищенням попиту на інвестиційний капітал над його пропозицією. В економічній теорії таке явище отримало назву «інфляційний розрив» заощаджень і інвестицій [2, с. 31-32].

Дж. Кейнс таке економічне явище характеризував наступним чином: «очікування зростання перевищення інвестицій над заощадженнями при тому же рівні зайнятості та виробництва породжують у підприємців зацікавленість у підвищенні зайнятості та збільшенні випуску продукції.» [7, с. 189].

У таких умовах фінансові операції, що сприяють розвитку фондового ринку, його розширенню, підвищенню капіталізації та ліквідності будуть мати стимулюючий ефект і для розвитку економіки.

При зростанні рівня доходів, обсяги заощаджень можуть перевищувати потреби в інвестиційних ресурсах реального сектору («дефляційний розрив» заощаджень та інвестицій [2, с. 31-32]), причому збільшуються і наміри власників вільних коштів стосовно отримання прибутку від розміщення таких ресурсів.

Такі явища були відображені й у фундаментальних дослідженнях економічної теорії. А. Сміт з цього приводу писав: «Зростання тих особливих капіталів, з яких власники їх бажають отримати дохід, не даючи собі праці особисто спрямувати їх у справу, природно супроводжує загальне збільшення капіталів. Іншими словами, у міру зростання капіталу держави поступово все більше збільшується і розміри капіталу, що віддається у борг під відсоток» [14, с. 377].

Зазначені економічні процеси створюють додаткові передумови для розширення обсягів спекулятивних операцій і на фондовому ринку.

Так К. Маркс визначає: «З розвитком грошового капіталу збільшується маса цінних паперів, державних процентних паперів, акцій і т. ін. Разом з тим збільшується і попит на вільний грошовий капітал, причому біржовики, що спекулюють такими паперами, починають займати головну роль на грошовому ринку.» [8, с. 55].

Унаслідок високої швидкості обігу цінних паперів та похідних фінансових інструментів на вторинному ринку, особливо в сучасних умовах розвитку інформаційно-інноваційних технологій здійснення біржової торгівлі, обсяг капіталу, що залучається до такої сфери фінансових відносин може значно перевищувати величину капіталу не лише на первинному ринку, а й у реальному секторі економіки [18, с. 197; 15, с. 62-63; 12, с. 10, 8, с. 20]. У сучасних умовах обсяг світового ринку акцій і боргових цінних паперів практично у два рази перевищує сумарний обсяг світового ВВП і становить приблизно 70 трлн дол. [11, с. 196] Такі явища сприяють розвитку інших процесів в економіці.

Порушення співвідношення руху капіталу між

різними видами активів призводить до розладу фінансово-кредитних відносин та обумовлює виникнення певних диспропорцій в фінансовій системі. В умовах глобалізації ринкових відносин, такі розлади можуть призвести до кризових явищ не лише на рівні окремої національної економіки, а й сприяти розвитку світової фінансової кризи. Міжнародний характер фінансові кризи отримали саме в ХХ-ХХІ століттях [11, с. 202-203].

Фінансові кризи призводять до різкого зниження біржових котирувань, втрати довіри до банківської системи, наслідком чого є скорочення її ліквідності, підвищенню волатильності валютних курсів та ін.

Фінансові кризи також впливають на сферу матеріального виробництва, зайнятість та нагромадження, причому період посткризового відновлення економіки може тривати досить довгий час [11, с. 202-203]. Крім того, депресивний період економіки, що настає після гострої фази фінансової кризи характеризується дезінвестиційними процесами при зростанні заощаджень («парадокс ощадливості»), що теж стримує відновлення економіки [2, с. 33].

Торгівля цінними паперами, що відбувається на вторинному ринку, має певною мірою й соціальний ефект.

Ще К. Марксом було зазначено, що діяльність, яка спрямована на отримання доходу від різниці курсів цінних паперів «...виступає замість праці, а також замість прямого насильства, в якості первинного

способу придбання капіталістичної вартості» [8, с. 20].

У сучасних умовах ринок цінних паперів надає можливості щодо реалізації власних намірів та отримання доходів не лише окремим його учасникам, фізичним та юридичним особам, а й значним інституційним структурам. До фондового ринку залучаються інфраструктурні учасники, інформаційно-аналітичні, консалтингові агентства, наукові та навчальні заклади та ін. Все це сприяє розвитку зайнятості, підвищенню соціальної реалізованості значних категорій населення, створює передумови для наукового, освітнього та економічного розвитку суспільства.

Таким чином, спекулятивна складова економічних відносин на фондовому ринку є невід'ємною частиною його функціонування і може мати як позитивний ефект для розвитку фінансової системи та економіки загалом, так і досить негативний.

З метою узагальнення наведених характеристик спекулятивних операцій, що здійснюються на вторинному ринку, автором пропонується до використання матрична форма, у якій позитивні та негативні наслідки відзначених операцій подаються у взаємній протилежності. Для такої форми узагальнення наведеної вище інформації автором пропонується застосувати назву «квадрант розвитку економічних відносин через спекулятивні операції на фондовому ринку» (рис. 1).

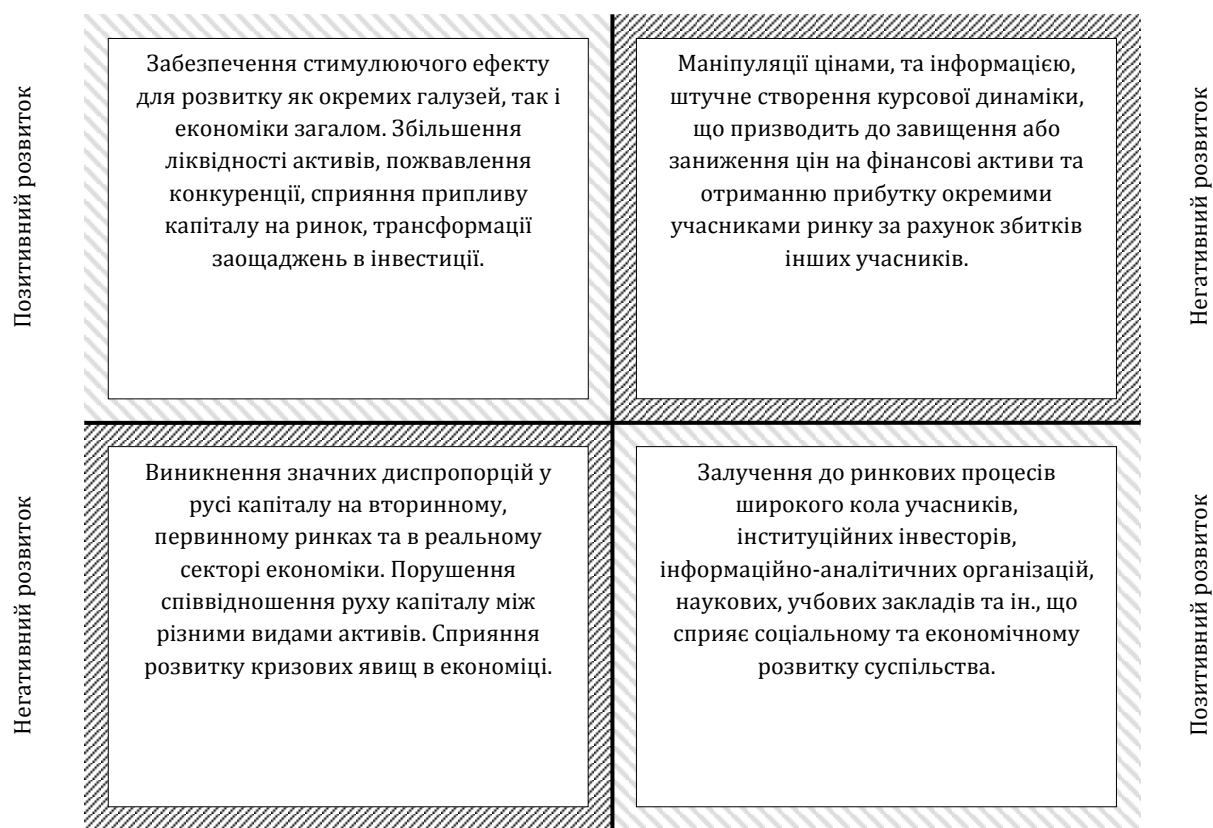

Рис. 1. «Квадрант розвитку економічних відносин через спекулятивні операції на фондовому ринку»

Сучасний фондовий ринок характеризується значним обсягом спекулятивних операцій, пов'язаних з наміром учасників щодо отримання прибутку від курсової різниці. Таки операції є невід'ємною складовою ринку цінних паперів та можуть здійснювати як

позитивний, так і досить негативний вплив на економічні процеси. Наведена узагальнена характеристика фінансових операцій з торгівлі цінними паперами на вторинному ринку надають більш узагальнене уявлення щодо ролі спекулятивної

складової ринку цінних паперів. Але для поглиблення розуміння економічного значення такого сегменту ринку необхідно детальніше визначити характер руху інвестиційного капіталу, що опосередковується через обіг цінних паперів.

Перспективами подальшого дослідження є визначення фондового ринку як складної системи, що має різноманітні взаємозв'язки з іншими секторами економіки.

Список літератури

1. Бланк И. А. Управление активами и капиталом предприятия / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр, 2003. – 448 с. – ISBN 966-521-188-9.
2. Бланк И. А. Управление использованием капитала / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр, 2000. – 656 с. – ISBN 966-521-071-8.
3. Вержбицкий А. Кто и как манипулирует на российском фондовом рынке [Электронный ресурс] / А. Вержбицкий // РБК daily. Ежедневная деловая газета. – Электрон. текст. дан. – М., коп. 1995-2013. – Режим доступа: <http://www.rbcdaily.ru/finance/562949984941415>. – Загл. с экрана.
4. Вы и мир инвестиций : учеб. пособие / С. Нагорная [и др.]. – 3-е изд., испр. – М. : Вечер, 2003. – 80 стр. – ISBN 5-901580-04-08.
5. Габбард Р. Г. Гроші, фінансова система та економіка : підручник : пер с англ. / Р. Г. Габбард. – К. : КНЕУ, 2004. – 889 с. – ISBN 966-574-692-8.
6. Еш С. М. Фінансовий ринок : навч. посіб. 2-ге вид. / С. М. Еш. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 528 с. – ISBN 978-966-364-880-4.
7. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег / Т. Мальтус, Д. Кейнс, Ю. Ларин Антология экономической классики. – М. : «Эконом», «Ключ», 1993. – 486 с. – ISBN 5-85978-009-5.
8. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Том III. Книга III. Процесс капиталистического производства взятый в целом. Часть вторая / К. Маркс, Ф. Энгельс Сочинения. – т. – 25, ч. 2. – 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1962. – 551 с.
9. Маршалл Д. Ф. Финансовая инженерия : полное руководство по финансовым нововведениям : пер. с англ. / Д. Ф. Маршалл, К. В. Бансал. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 784 с. – ISBN 5-86225-576-1.
10. На краю: огляд інвестицій на фондовому ринку за 2012 р. [Електронний ресурс] // PROSTOBANK.ua путівник у світі особистих фінансів. – Електрон. текст. дані. – К., 2007-2013. – Режим доступа: http://ua.prostobank.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/statti/na_krayu_oglyad_investitsiy_na_fondovomu_rinku_za_2012_rik. – Назва с экрана.
11. Павленко І. І. Міжнародна торгівля та інвестиції : навч. посіб. / І. І. Павленко, О. В. Варяченко, Н. А. Навроцька. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 256 с. – ISBN 978-611-01-0329-9.
12. Парсяк В. Н. Ринок цінних паперів. Маркетингові дослідження / В. Н. парсяк, В. В. Зельдіс. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 224 с. – ISBN 978-966-364-477-6.
13. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : Закон України № 3480-IV від 18. 09. 1991 р, за станом на 04 лип. 2012 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. текст. дані. – К., 1996-2013. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/page>. – Назва з экрана.
14. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо Антология экономической классики. – М. : «Эконом», «Ключ», 1993. – 475 с. – ISBN 5-85978-008-7.
15. Сич Є. М. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / Є. М. Сич, В. П. Льчук, Н. І. Гавриленко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 428 с. – ISBN 978-617-673-058-3.
16. Старенко Д., Сухоруков А. Один «клік» – і ти капіталіст / Д. Старенко, А. Сухоруков. – К. : Баланс. Бізнес. Букс, 2011. – 208 с. – ISBN 978-966-415-034-4.
17. Тьюлз Р. Фондовый рынок : пер. с англ. 6-е изд. / Р. Тьюлз, Э. Брэдли, Т. Тьюлз. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 648 с. – ISBN 5-86225-530-3.
18. Федоренко В. Г. Инвестознавство : підручник. – 3-тє вид., допов. / В. Г. Федоренко. – К. : МАУП, 2004. – 490 с. – ISBN 966-608-370-1.

РЕЗЮМЕ

Ластовенко Алексей

Спекулятивные составляющие движения инвестиционного капитала на фондовом рынке

Проведено исследование особенностей движения инвестиционного капитала на фондовом рынке, раскрыта сущность спекулятивной составляющей рынка как игры на разнице курсов финансовых активов. Определено позитивное и негативное влияние спекулятивных операций на экономические процессы.

RESUME

Lastovenko Olexiy

Speculative components of the invested capital movement on the stock market

The study of the peculiarities of the invested capital movement on the stock market is carried out. Positive and negative speculative operations influence on the economic processes is defined.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2013 р.

МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ ТА ЇХ ІНТЕРЕСИ

У статті проаналізовано механізм взаємодії учасників реалізації регіонального транспортно-логістичного центру, визначено інтереси учасників. Запропоновано механізм компенсації витрат і узгодження інтересів учасників транспортно-логістичного центру.

Ключові слова: регіональний транспортно-логістичний центр, інтерес, транзитний потенціал регіону, державно-приватне партнерство, учасники.

Розвиток конкурентного середовища і активізація процесів інтеграції на світовому рівні привели до появи сучасних інноваційних форм інтегрованої логістики. Однією з таких форм є транспортно-логістичні центри, які дозволяють об'єднати зусилля, ресурси, інтереси підприємств та їх логістичних партнерів для управління і оптимізації вантажопотоків, зокрема транзитних. На сьогодні в регіонах України відсутній комплексний логістичний сервіс, транзитні перевезення на рівні регіонів не відстежуються, що ускладнює можливість контролю. Створення регіонального транспортно-логістичного центру (далі РТЛЦ) є шляхом до ефективного використання транзитного потенціалу регіону (далі ТПР), до гармонізації регіональних вантажопотоків, однак існує проблема урахування інтересів учасників таких інвестиційних проектів.

Проблемами розвитку транспортної інфраструктури, зокрема логістичної, цікавляться як науковці, так й практики, більшість з яких спираються на позитивний досвід зарубіжних країн. Серед українських науковців різноманітні аспекти створення ТЛЦ в Україні досліджували С. М. Боняр [3], Є. В. Крикавський [1], Р. Р. Ларіна [2], О. М. Полякова [4]. Багато публікацій російських вчених, які зосереджували увагу на організаційній структурі ТЛЦ, зокрема В. М. Никитинський [5], Т. А. Прокоф'єва [6]. Однак достатньо питань залишилося поза увагою і потребують додаткового висвітлення.

Мета статті – проаналізувати механізм взаємодії учасників проекту створення ТЛЦ та їх інтереси. Об'єкт дослідження – інтереси учасників проекту створення ТЛЦ. Предмет дослідження – механізм узгодження інтересів учасників-споживачів та учасників-інвесторів ТЛЦ.

Створення РТЛЦ необхідно розглядати як інвестиційний проект з розвитку транспортної інфраструктури в регіоні. Зазвичай у таких проектах беруть участь регіональні органи влади, транспортні підприємства регіону, споживачі транспортних послуг. Кожний з учасників має власні інтереси, які іноді не збігаються і потребують балансування задля спільної мети – здійснення якісного транспортного обслуговування регіональних вантажопотоків.

Інтерес – багатоаспектна суспільна категорія, про неоднозначність якої свідчить значний доробок її визначень різними науковцями. Особливе значення має поняття «економічний інтерес». Саме інтереси є дієвим

стимулом до виробництва, обміну і задоволення різних потреб. Суттєвий внесок у дослідження економічних інтересів зробили такі вчені, як Л. І. Абалкін [7], О. Я. Бажан [8], П. А. Ігнатівський [9], Н. С. Чернецова [10] та ін. Але кожне наукове дослідження вимагає певного коригування сутності та взаємозв'язків інтересів з урахуванням нових умов господарювання. Тому до сьогодні поняття економічного інтересу залишається суперечливим і неоднозначним. Умовно точки зору науковців можна розділити на два підходи. Відповідно до першого – економічні інтереси ототожнюються з економічними потребами (Ф. С. Герштейн, О. Я. Бажан, Н. С. Чернецова). Так, за переконанням Ф. С. Герштейна, «матеріальні інтереси можна визначити як об'єктивно обумовлені економічними відносинами потреби, задоволення яких забезпечує існування і розвиток людей» [11, с. 93]. Як видно з визначення, власний зміст економічного інтересу втрачається, змішується з економічною потребою. Другий підхід (Л. І. Абалкін, І. Ф. Сулов) трактує економічний інтерес як «економічну користь, вигоду, яка передбачає необхідність зв'язків і співвідношень та забезпечує умови самоствердження, саморуху і саморозвитку об'єкта інтересу» [12, с. 5]. Таким чином, у якості об'єкта інтересу пропонується розглядати не економічні потреби, а умови їх реалізації. Відсутність єдності у визначенні поняття пов'язано з тим, що з розвитком економіки сутність інтересів ускладнюється, виникають нові зв'язки інтересів та їх носіїв. Кожний з авторів характеризує інтереси з точки зору власного дослідження.

Для реалізації інфраструктурного проекту створення РТЛЦ доцільно запропонувати механізм ДПП, який передбачає подолання суперечностей між суспільними та особистими інтересами. По суті ДПП є угодою між органами державної влади і приватними підприємствами-інвесторами, спільною метою яких є планування, розробка, будівництво і експлуатація різних об'єктів транспортної інфраструктури. Але ДПП означає не тільки залучення приватного сектору (приватного капіталу) для фінансування інвестиційних проектів. Більш значуще те, що при цьому відбувається залучення знань та досвіду управління, що накопичений у приватному секторі. Таким чином, у змістовій частині ДПП закладене не тільки спільне фінансування об'єкту інфраструктури, але й задоволення попиту на послуги, що надає цей об'єкт. Визначено вигоди, які може

одержати регіон від створення ТЛЦ на основі ДПП:

а) суттєве зниження бюджетних витрат регіону за рахунок залучення приватного капіталу в проект створення РТЛЦ;

У наш час приватний капітал, що бере участь у розвитку регіонального транспортного ринку, зацікавлений у створенні транспортно-логістичних структур, оскільки транспортні послуги стають достатньо вигідним бізнесом, але через негативний вплив низки об'єктивних чинників їх розвиток значною мірою стримується.

б) реалізація проекту створення РТЛЦ дозволяє покласти витрати на його обслуговування на користувачів транспортно-логістичних послуг. Більш того, проект, рентабельний у фінансовому плані, сам може створювати додаткові фінансові ресурси шляхом розподілу прибутку між органами державної влади і приватними операторами;

в) скорочення ризиків. Зрозуміло, що створення РТЛЦ як будь-який інвестиційний проект має високий рівень ризиків, що обумовлені наступними причинами: залучення значних обсягів фінансових коштів; невизначеність витрат на реалізацію проекту; невизначеність доходів.

Принцип створення партнерства ґрунтується на збалансованому розподілі попередньо виявлених ризиків і передачі їх частини тим організаціям-учасникам проекту, які здатні краще їх контролювати, ніж державні організації (приватний бізнес більш чутливий до ризиків).

г) розробка ефективної системи фінансування з залученням зовнішніх капіталів і позик шляхом організації консорціуму відповідної категорії учасників проекту. При цьому інша сторона партнерства буде

пов'язана жорсткими зобов'язаннями, що регламентують вартість кожного етапу і терміни виконання проекту.

В основі виконання ДПП повинна лежати соціально-економічна користь – забезпечення найкращого транспортно-логістичного обслуговування регіональних клієнтів за цінами, які могли б задовольнити широке коло споживачів. Ключовий принцип побудови ДПП заснований на тому, що якраз органи державної влади несуть відповідальність за послуги, що надаються РТЛЦ, а саме:

– органи державної влади повинні концентрувати увагу на контролі за якістю транспортно-логістичних послуг;

– приватний оператор буде прагнути до оптимізації своїх фінансових інвестицій, акцентуючи зусилля на забезпеченні необхідної якості обслуговування.

Таким чином, зрозуміло, що інтереси обох партнерів мають іманентний характер: органи державного управління – збільшення соціальної і економічної рентабельності бюджетних інвестицій, приватний бізнес – максимізація власних доходів.

Оскільки ТЛЦ є об'єднанням учасників транспортного ринку, при його створенні відбувається взаємодія інтересів учасників, кожний з яких має власні інтереси. Основними учасниками можуть бути органи влади, підприємства транспортно-складського комплексу, підприємства фінансового сектору, логістичні посередники, споживачі транспортних послуг, територіальна громада. Механізм взаємодії учасників функціонування РТЛЦ, зображений на рис. 1, розкриває взаємодію інтересів крізь призму руху потоків (матеріальних, фінансових, інформаційних).

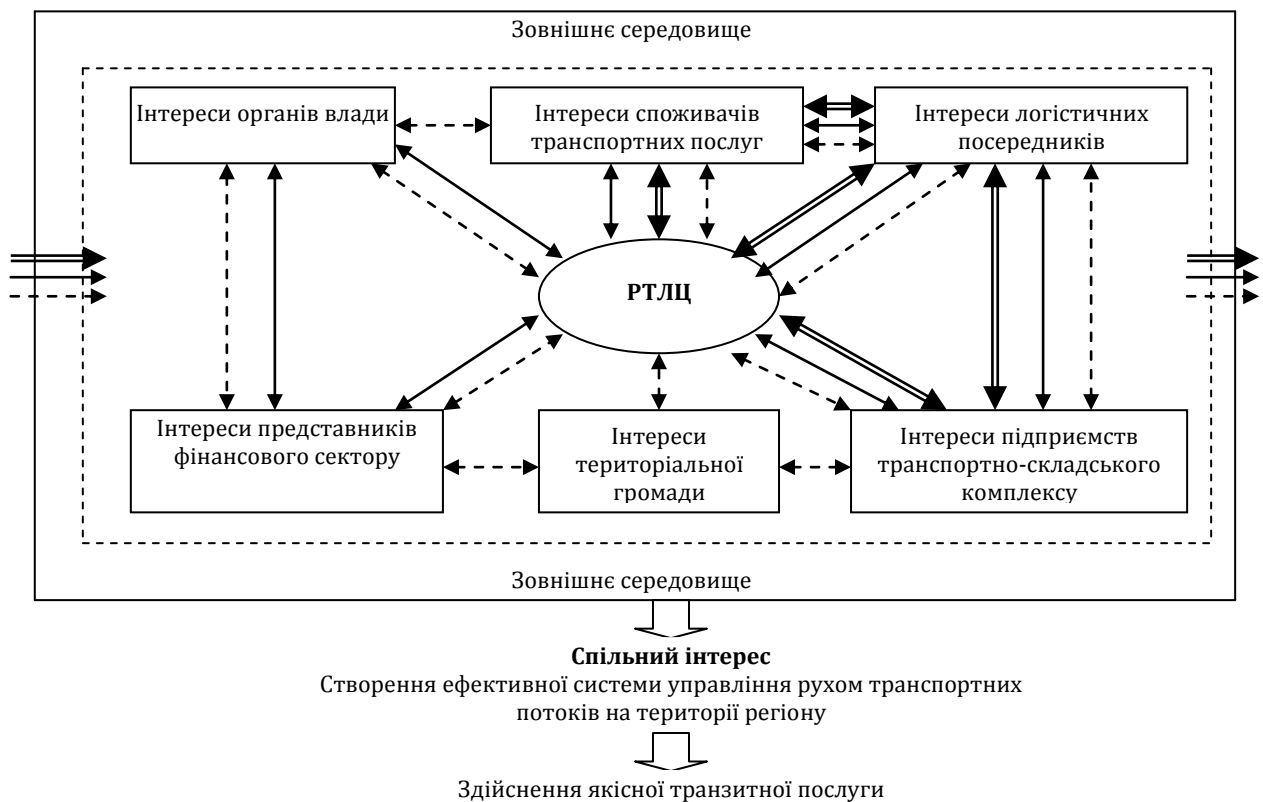

Рис. 1. Механізм взаємодії учасників реалізації ТЛЦ

- ↔ – матеріальний потік;
- ↔ – фінансовий потік;
- - - – інформаційний потік

У підсумку діяльність ТЛЦ дозволить реалізувати спільний інтерес – створення ефективної системи управління рухом транспортних потоків та здійснення якісної транзитної послуги. Для узгодження інтересів учасників проекту їх доцільно поділити на учасників-споживачів та учасників-інвесторів. Різниця полягає в тому, що учасники-споживачі беруть участь у створенні ТЛЦ і виграють від оптимізації потоків. Учасники-інвестори вкладають кошти у створення ТЛЦ і несуть витрати, які потрібно компенсувати. Компенсаційні суми покриваються додатковими витратами учасників-споживачів на оплату послуг ТЛЦ. Після оптимізації вантажопотоків завдяки ТЛЦ учасник-споживач може знизити свої транспортні витрати, але він повинен оплатити транспортно-логістичні послуги. Причому його підсумкові транспортні витрати з урахуванням послуг ТЛЦ повинні бути меншими або дорівнювати попереднім витратам, а саме:

- транспортні витрати до оптимізації вантажопотоків $TR = TR_f$;
- транспортні витрати після оптимізації вантажопотоків $TR = TR_r + \alpha$, де α – плата за транспортно-логістичні послуги центру;

причому $TR_f \geq TR_r + \alpha$.

Плата за транспортно-логістичні послуги визначатиметься розміром транспортних тарифів та кількістю послуг.

Після створення ТЛЦ учасник-інвестор повинен компенсувати свої витрати за рахунок доходів ТЛЦ, тобто отриманої плати за транспортно-логістичні послуги. Тому інвесторів цікавить насамперед дохідність проекту (розрахунок NPV), яка дозволить їм компенсувати витрати. Для інвестиційного проекту зі створення ТЛЦ грошовий потік становитиме різницю між отриманими доходами за здійснені транспортно-логістичні послуги та експлуатаційними витратами на функціонування ТЛЦ:

$$CF = \alpha - R_e,$$

де R_e – експлуатаційні витрати.

Компенсаційні виплати кожному інвестору будуть визначатися розміром відрахувань на погашення інвестицій від дисконтованого грошового потоку. Приріст прибутку та скорочення витрат учасників повинні у підсумку перевищити початкові інвестиції в проект створення ТЛЦ. Детальніше механізм компенсації витрат учасників-споживачів та учасників-інвесторів ТЛЦ наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Механізм компенсації витрат і узгодження інтересів учасників транспортно-логістичного центру

№ п/п	Зміст елемента	Математична інтерпретація
1	2	3
1.	Витрати i -го учасника-споживача з урахуванням додаткових витрат на оплату транспортно-логістичних послуг	$TR_i = TR_{i,r} + \alpha_i, i \in I$ де α_i – плата за транспортно-логістичні послуги центру (додаткові витрати); $TR_{i,r}$ – розрахункові витрати i -го учасника після оптимізації вантажопотоків; $i \in I$ – множина учасників-споживачів
2.	Плата за транспортно-логістичні послуги центру	$\alpha = T_t \cdot k$ де T_t – розмір транспортного тарифу на транспортно-логістичну послугу; k – кількість послуг
3.	Додаткові витрати учасників-споживачів	$0 \leq \alpha_i \leq TR_{i,f} - TR_{i,r}$ де $TR_{i,f}$ – розрахункові витрати i -го учасника до оптимізації вантажопотоків ($TR_{i,f} > TR_{i,r}$)
4.	Витрати j -го учасника-інвестора з урахуванням компенсаційних виплат	$TR_j = TR_{j,r} - \beta_j, j \in J$ де β_j – компенсаційні виплати; $j \in J$ – множина учасників-інвесторів
5.	Компенсаційні виплати для учасників-інвесторів	$\beta_j = \gamma(CF_j)$, де γ – розмір відрахувань $\beta \leq \alpha - R_e$
6.	Грошовий потік проекту ТЛЦ з урахуванням ставки дисконту	$CF = \frac{\alpha - R_e}{(1+r)^m}$
7.	Оцінка інвестицій без урахування реальних опціонів	$NPV = -I_o + \sum_{t=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{CF_{jt}}{(1+r)^t}$ де NPV – чиста дисконтова на вартість; I_o – початкові інвестиції; CF_{jt} – грошовий потік j -го учасника за t -й рік; r – ставка дисконту; n – кількість учасників; m – кількість років
8.	Оцінка проекту з урахуванням реальних опціонів	$IP_{r.o.} = NPV + S_{r.o.}$ де $S_{r.o.}$ – вартість реальних опціонів

Таким чином, на підставі проведеного дослідження визначено, що взаємодія учасників РТЛЦ може відбуватися на основі державно-приватного партнерства. Механізм взаємодії інтересів учасників розкривається крізь призму руху потоків. Урахування інтересів учасників забезпечується шляхом чіткого визначення інтересів, їх співвідношення, можливості

отримання переваг кожним суб'єктом на основі застосування механізму компенсації витрат учасників-споживачів та учасників-інвесторів регіонального транспортно-логістичного центру.

Предметом подальших досліджень буде визначення вартості реальних опціонів інвестиційного проекту створення ТЛЦ.

Список літератури

1. Крикавский, Е. В. Логистический центр – это узловой объект логистических сетей [Текст] / Е. В. Крикавский // *Логистика: проблемы и решения*. – 2008. – №5. – С. 38-39.
2. Ларіна, Р. Р. Проблеми і перспективи створення регіональних транспортно-логістичних центрів [Текст] / Р. Р. Ларіна // *Логістика промислових регіонів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк 26-28 травня 2010 р.)* –Донецьк: ДААТ, 2010. – С. 105-109.
3. Боняр, С. М. Еволюція формування мультимодальних транспортно-логістичних центрів [Текст] / С. М. Боняр, Я. Р. Корнійко // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2012. – №7. – С. 71-72.
4. Полякова, О. М. Методологічні основи формування і розвитку мережі регіональних логістичних центрів в Україні [Текст] / О. М. Полякова // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. – 2010. – №30. – С. 28-32.
5. Никитинский, В. Н. Актуальные проблемы создания региональных логистических центров [Текст] / В. Н. Никитинский // *Логистика сегодня*. – 2005. – №1. – С. 21-27.
6. Прокофьева, Т. А. Терминальные комплексы и логистические центры как стратегические точки роста экономики России [Текст] / Т. А. Прокофьева, В. И. Сергеев, О. М. Лопаткин // *Логистика сегодня*. – 2005. – №1. – С. 28-42.
7. Абалкин, Л. И. Новый тип экономического мышления [Текст] / Л. И. Абалкин. – М. : Экономика, 1987. – 189 с.
8. Бажан, А. Я. Интересы в системе экономических отношений [Текст] / А. Я. Бажан // *Экономические науки*. – 1976. – №1. – С. 27-34.
9. Игнатовский, П. А. Экономические интересы, их противоречия [Текст] / П. А. Игнатовский // *Экономист*. – 2002. – №3. – С. 28-39.
10. Чернецова, Н. С. Теория и методология исследования экономических интересов [Текст] : монография / Н. С. Чернецова. – М. : МИЭМ: УЧЛИТВУЗ, 2001. – 256 с.
11. Герштейн, Ф. С. Интересы, заинтересованность, стимулирование [Текст] / Ф. С. Герштейн. – Экономические науки. – 1970. – №11. – С. 93-98.
12. Сулов, И. Ф. Методические вопросы анализа экономических интересов в социалистическом обществе [Текст] / И. Ф. Сулов. – М. : Мысль, 1986. – 198 с.

РЕЗЮМЕ

Лыфарь Владислава

Механизм взаимодействия участников регионального транспортно-логистического центра и их интересы

В статье проанализирован механизм взаимодействия участников реализации регионального транспортно-логистического центра, определены интересы участников. Предложен механизм компенсации затрат и согласования интересов участников транспортно-логистического центра.

RESUME

Lyfar Vladyslava

The mechanism of participants' interaction of the regional transport-logistical center and their interests

In this article the mechanism of participants' interaction of the regional transport-logistical center realization is analyzed. The interests of participants are determined. The mechanism of expenditure compensation and participants interest concordance in the transport-logistical center are proposed.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2012 р.

Олександр ЛОЗОВСЬКИЙ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Сергій СЛОБОДЯНЮК

Вінницький торговельно-економічний інститут,
Київського національного торговельно-економічного університету

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

У статті визначено основні тенденції розвитку та розглянуто проблеми олійно-жирової галузі України, запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: олійно-жирова галузь, соняшникова олія, експорт.

Олійно-жирова галузь в Україні становить потужний комплекс, що поєднує виробників насіння та олійно-жирову промисловість. Ця галузь переважно орієнтована на виробництво соняшникової олії та продуктів, які з нею пов'язані. Передумовою розвитку галузі є прив'язка до сировини, а за кліматичними умовами наша країна має можливості для вирощування насіння олійних культур, тому це дає змогу Україні бути провідним експортером продукції цієї галузі на світовому ринку.

Дослідження проблем функціонування олійно-жирового комплексу та окремих аспектів ефективності його розвитку проводили у своїх роботах науковці й учені-економісти: М. Калінчик [3], Н. Кузьминська [4], А. Фаїзов [11]. Питання формування та функціонування ринку олійних культур та продуктів їх переробки досліджував у своїх роботах О. Шпичак [7].

Водночас потребують подальшої розробки аспекти вдосконалення та перспектив розвитку олійно-жирової галузі у взаємозв'язку із ринком рослинних олій із урахуванням сучасних умов.

Актуальність дослідження викликана тим, що олійно-жирова галузь має доволі вагоме значення для розвитку економіки України загалом, оскільки є однією із експортних галузей.

Метою нашої статті є оцінка сучасного стану розвитку олійно-жирової галузі, вивчення проблем, які постали перед галуззю, та перспектив її розвитку.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- проаналізувати сучасний стан українського ринку соняшникової олії та насіння соняшника;
- виявити основні чинники, що впливають на ринок соняшникової олії та тенденції його розвитку з урахуванням світових тенденцій;
- визначити пріоритети розвитку підприємств олійно-жирової галузі в сучасних умовах.

Олійно-жирова промисловість України виробляє соняшкову олію, маргарин, майонез, гліцерин, мила, оліфи та інші продукти, у виробництві яких у якості сировини використовуються рослинні олії. Провідне місце займає виробництво олії, значна частка виробництва якої зосереджена на великих

спеціалізованих підприємствах, решта – в середніх та малих олійнях. Серед виробництва рослинних олій позиція лідера належить саме соняшниковій олії, виробництво якої становить понад 95% від загального обсягу виробництва рослинних олій.

За 2011/2012 маркетинговий рік (далі – МР), який тривав з вересня 2011 р. по серпень 2012 р., українські компанії виробили 3,6 млн. тонн соняшникової олії, що на 20% більше, ніж у попередньому МР [6]. У зіставленні з 1998/1999 МР виробництво соняшникової олії зросло в 7,2 раза, що дало змогу Україні стати провідним експортером на світовому ринку продукції цієї галузі.

За даними Grain Ukraine, найбільшим виробником сирової соняшникової олії в Україні є компанія «Кернел» – виробляє третину всієї вітчизняної соняшникової олії. На другому місці – міжнародна продовольча компанія «Cargill» (близько 450 тис. тонн), виробляє продукцію лише для експорту. Дніпропетровська компанія «Агрокосм» виробляє близько 330 тис. тонн. «Bunge» (ТМ «Олейна») та «Миронівський хлібопродукт» виробляють по 200 тис. тонн на рік.

На території Вінницької області переробку насіння олійних культур здійснюють ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат», Гайсинська філія ДП ЗАТ Теувес Холдінг «Тегра ЛТД», ТОВ «Авіс» та невеликі олійні, які мають незначні обсяги переробки. Провідним підприємством області є ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат», який входить до складу промислової групи «Vioi». Протягом 2011 року ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат» виробив 124,3 тис. тонн соняшникової олії, що на 20,5 тис. тонн більше, ніж у попередньому році, та становить 65,9% до всієї виробленої продукції.

На сьогодні в Україні споживається лише 10-15% від загального виробництва соняшникової олії, а 85-90% – іде на експорт. У 2011/2012 МР з виробленої в Україні олії 90% або 3,24 млн. тонн пішло на експорт [9]. Розглянемо динаміку експорту соняшникової олії, що наведена у табл. 1.

Як бачимо з даних табл. 1, експорт соняшникової олії з України у 2011/2012 МР зріс у 1,5 рази у зіставленні з 2008/2009 та в 15,7 раз до 1998/1999 МР (1999 рік є роком введення експортного мита на насіння

соняшника). Динаміка експорту соняшникової олії за межі України в натуральних одиницях виміру

обумовлена динамікою обсягів виробництва цього продукту.

Таблиця 1. Оцінка динаміки експорту соняшникової олії за період 1998-2012 (маркетингові) роки*

Маркетинговий рік	Обсяги експорту соняшникової олії, тис. тонн	Зростання до попереднього маркетингового року, %
1998/1999	206,1	x
2008/2009	2100	x
2009/2010	2500	119,0
2010/2011	2700	108,0
2011/2012	3240	120,0

* Складено за даними [9].

Безперечним лідером за обсягами імпорту української соняшникової олії стала Індія, куди було вивезено практично третину всієї виробленої олії – 1,1 млн. тонн. До п'ятірки лідерів з імпорту олії також увійшли: Єгипет із обсягом – 336,7 тис. тонн, Іран – 233,4 тис. тонн, Алжир – 220,3 тис. тонн та Туреччина – 197,8 тис. тонн. Загалом Україна експортує олію у 90 країн світу. У 2011/2012 МР було відкрито китайський ринок експорту із обсягом – 97,1 тис. тонн олії [10].

Крім того, вітчизняними компаніями на зовнішні ринки було також поставлено 51,2 тис. тонн соєвої олії. Тут безперечним лідером у споживанні стала Польща із обсягом 35,1 тис. тонн або 69%. Експорт ріпакової олії – 5,1 тис. тонн [10].

У сучасних умовах Україна має непогані перспективи щодо збільшення експортної виручки від реалізації соняшникової олії.

Ціна на соняшкову олію багато в чому залежатиме від тенденцій на світовому ринку, зокрема від обсягів пропозиції інших олійних культур. Оскільки поряд із соняшниковою олією найбільш розповсюдженими та вживаними є соєва та пальмова олії, ціни на них у світі мають вагомий вплив на ціну на соняшкову олію, що обумовлено їх взаємозамінністю. Якщо основні виробники сої (США, Аргентина) почнуть вирощувати більше цієї культури, тоді збільшення пропозиції сої призведе до того, що ціни на соняшник, а відповідно й соняшкову олію, будуть мати невеликий потенціал для зростання. І навпаки – якщо запаси соєвих бобів та соєвої олії у світі знизяться, ціни на соєву, пальмову, ріпакову, а також й соняшкову олії будуть рости і далі. У такому випадку для українських виробників соняшнику та соняшникової олії зберігаються хороші цінові перспективи. Проте існує ймовірність падіння попиту на олію на зовнішніх ринках у зв'язку із фінансовою кризою та квотами СОТ.

Використання олійних культур у тваринництві забезпечує зв'язок ринку олійних з ринком зернових, а розвиток виробництва біодизельного пального – з ринком енергоносіїв. Значний вплив на ціни на рослинні олії мають ціни на нафтопродукти, не є винятком і соняшникове олія. Тому подорожчання нафтових котирів призводить до зростання цін й на соняшкову олію, незважаючи на те, що цей вид олії не використовується для виробництва біопалива.

На подорожчання соняшникової олії у світі значний вплив має стрімкий розвиток економік Китаю та Індії, які починають імпортувати більше соєвих бобів та соєвої олії, ціни ж на біржах ростуть не лише на сою, але й на всі олійні культури, разом із соняшником [15].

Попит на соняшкову олію зростає у зв'язку із зростання чисельності населення у світі, оскільки у

країнах із низьким рівнем доходів населення вона використовується у якості дешевого та висококалорійного продукту харчування людей, а продукт переробки соняшника – шрот – у якості цінного додатку у годівлі тварин. В економічно розвинених країнах відбувається переорієнтація у структурі харчування із тваринних жирів на рослинні жири та олію.

На динамічний розвиток олійно-жирової галузі впливає не лише ціновий фактор, а й обсяги та якість вирощеної сировини.

Сировинною базою для виробництва соняшникової олії є насіння соняшника, за виробництвом якого Україна поступається у світі Аргентині та Росії. У загальному обсязі виробництва олійних культур в Україні соняшник охоплює понад 70% [7]. Збільшення виробництва насіння соняшника в Україні відбувається завдяки його високій ліквідності. Так рентабельність виробництва насіння соняшника у 2011 році склала 57,9%.

У 2011/2012 МР виробництво насіння соняшника становило 8671,0 тис. тонн, що на 1899 тис. тонн більше, ніж у попередньому МР (6772 тис. тонн) та в 3,8 раза, ніж у 1998/1999 МР (2261 тис. тонн). З виробленого насіння соняшника у 2011/2012 МР експортовано лише 257,5 тис. тонн або 3%, це в 3,5 рази менше, ніж у 1998/1999 МР (908,5 тис. тонн) [6].

Основними країнами – імпортерами насіння соняшнику є: Туреччина – 210,6 тис. тонн або 51,3%, країни ЄС – 144,3 тис. тонн або 35,1%, країни СНД – 51,6 тис. тонн або 12,5%, інші країни – 4,2 тис. тонн або 1,1%.

Зростання виробництва насіння соняшника та зменшення його експорту обумовлено запровадженням державою економічних заходів регулювання ринку. З вересня 1999 року було введено вивізні (експортні) мита на насіння олійних культур – насіння соняшнику подрібненого або неподрібненого у розмірі 16% митної вартості товару, відповідно до Закону України від 10 вересня 1999 р. №1033-XIV «Про ставки вивізних (експортних) мита на насіння деяких видів олійних культур» [1].

У зв'язку із підготовкою до вступу України до СОТ були внесені зміни щодо розміру експортного мита на насіння олійних культур: починаючи з 1 січня 2007 року було запроваджено щорічне його зменшення на один відсотковий пункт до значення 10%, унаслідок чого у 2011 році мито становило 11%, у 2012 році – 10% до митної вартості насіння соняшника.

Експортні мита не заборонені СОТ, близько третини членів СОТ їх застосовують. Членство України у СОТ сприяло обмеженню нетарифних бар'єрів регулювання українського експорту – припинено квотування

експорту насіння соняшнику та соняшникової олії. Це дозволило експортерам суттєво наростити обсяги експорту цієї продукції, зокрема олії соняшникової. При цьому експорт насіння соняшника стримується вивізним митом, яке у 2012 році досягло свого мінімального розміру. Запровадження експортного мита на насіння соняшнику сприяло зменшенню його експорту, унаслідок чого зросла переробка насіння всередині країни, а, отже, збільшилося виготовленню соняшникової олії, зросли інвестиції у цю галузь, та як наслідок – збільшився експорт соняшникової олії.

Зняття торговельних обмежень з боку ЄС та іншими країнами – торговельними партнерами відносно української олії дозволило українським виробникам збільшити обсяги зовнішніх поставок соняшникової олії, унаслідок чого Україна досягла статусу найбільшого світового експортеру цієї продукції.

Тенденція щодо зростання світових цін на зерно та насіння олійних культур активізує експортерів та переробників на вітчизняному ринку. Унаслідок збільшення інвестицій в олійно-жирову галузь потужності по переробці олійних культур в Україні зросли в 4 рази у зіставленні з 1998 роком та у 2011 році перевищили 11 млн. тонн [6]. Водночас насіння соняшника вироблено лише 8,7 млн. тонн, що свідчить про неповну завантаженість переробних потужностей. Для прикладу, ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат» має виробничу потужність переробки насіння олійних культур у 313 тис. тонн на рік, однак у 2011 році потужності були завантажені лише на 40% – вироблено 124,3 тис. тонн соняшникової олії.

Вирішити питання із завантаженістю наявних виробничих потужностей можливо за рахунок інших олійних культур, зокрема насіння сої та ріпаку. Це стосується і ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат», який може переробляти три види олійних (рапс, соняшник, соя) та є основним виробником рапсової олії в Україні. Крім того, у 2009 році продукція ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат» пройшла сертифікацію стандарту ISO 22 00:2005 на відповідність вимогам Європейського Союзу до якості безпеки до продовольчої та кормової продукції.

Забезпечити олійно-жирову промисловість достатньою сировинною базою можливо за рахунок підвищення врожайності олійних культур, у першу чергу соняшника, за рахунок дотримання прогресивних агротехнологій та неухильного дотримання режиму сівозмін. Доволі вагоме значення має обґрунтований підхід до розширення площ під олійними культурами, оскільки перевищення науково-обґрунтованих норм

призводить до виснаження ґрунтів, втрати їх родючості та негативно впливає на врожайність культур. Слід урахувувати, що допустима періодичність повернення соняшнику на попереднє місце вирощування у сівозмінах для лісостепу становить 7-8 років, для степу – 7-9 років [2].

Проблемним питанням щодо подальшого розвитку вітчизняної олійно-жирової промисловості є те, що одним із пунктів зобов'язань, висунутих Україні Європейським Союзом при створенні зони вільної торгівлі, є скасування експортного мита на насіння соняшнику. Відміна експортного мита призведе до занепаду олійнопереробної галузі, оскільки країни, які мають достатні потужності для переробки, прагнуть завозити сировину та завантажувати власні потужності, забезпечувати при цьому робочі місця всередині країни. Водночас занепад олійно-переробної галузі призведе також до втрат надходжень до бюджету та подорожчання соняшникової олії всередині країни та на світових ринках.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що Україна має значний потенціал для розвитку олійно-жирової галузі, зокрема виробництва соняшникової олії. Проте потребує вдосконалення питання забезпечення підприємств сировинною базою, оскільки наявні виробничі потужності значно перевищують обсяги виробництва олії. Завантажити існуючі потужності доцільно іншими олійними культурами – соєю, ріпаком. Зокрема, ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат» також міг би збільшити переробку ріпаку та сої.

Для подальшого розвитку експортного потенціалу олійної галузі доволі важливим є недопущення відміни дії вивізного (експортного) мита на насіння соняшнику, наприклад, у разі створення зони вільної торгівлі з ЄС, та недопущення адміністративного регулювання олійного ринку шляхом запровадження квотування чи ліцензування експорту соняшникової олії. Також неприпустимим є адміністративне регулювання оптово-відпускних цін на олію соняшникову всередині країни, оскільки це негативно впливає на фінансовий стан підприємств галузі.

Потребує подальшого дослідження питання дотримання сільгоспвиробниками режиму сівозмін у вирощуванні олійних культур як вагомого фактору стабільного забезпечення олійно-жирової промисловості сировиною. Для недопущення втрат Україною зовнішніх ринків споживання потребує вдосконалення система контролю за якістю виробленої олії на підприємствах галузі.

Список літератури

1. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур [Текст] : закон України (із змінами і доповненнями) // *Офіційний Вісник України*. – 1999. – № 39.
2. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах [Текст] : постанова Кабінету Міністрів України // *Офіційний Вісник України*. – 2010. – № 13.
3. Калінчик, М. В. Олієжировий підкомплекс України: проблеми, аналіз, оптимізація [Текст] / М. В. Калінчик, М. М. Ільчук, А. Д. Герасименко. – К. : Мічлава, 2006. – 92 с.
4. Кузьмінська, Н. Л. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України [Текст] / Н. Л. Кузьмінська // *Економіка АПК*. – 2011. – № 12. – С. 161 – 165.
5. Огляд ринку олійних культур – УАК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net>.
6. Офіційний сайт асоціації «Укроліапро» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua>.
7. Офіційний сайт Українського клубу аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua>.
8. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України [Текст] / За ред. О. М. Шпичака. – К. : Нічлава, 2009. – 406 с.
9. Ситуація на ринку олій рослинних та олієсировини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrexport.gov.ua>.
10. Топ-20 країн – імпортерів української соняшникової олії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua>.
11. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період [Текст]. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
12. Фаїзов А. В. Проблеми та перспективи розвитку сировинної бази переробних підприємств олійно-жирового комплексу [Текст] /

А. В. Фаїзов // Вісник соціально-економічних досліджень. – № 36. – 2010. – С. 182 – 186.

13. Масличные [Електронний ресурс] // Агроперспектива. – 2011. – № 482. – Режим доступу: <http://www.agroperspectiva.com>.

14. Масличные: обзор рынка // АгроСфера. – 2011. – № 21(473). – С. 46–52.

15. Обзор рынка растительного масла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.souz-inform.com.ua>.

РЕЗЮМЕ

Лозовский Александр, Слободянюк Сергей

Перспективы развития масложировой отрасли в Украине

В статье определены основные тенденции и рассмотрены проблемы развития масложировой отрасли Украины, а также пути их преодоления.

RESUME

Lozovskyi Oleksandr, Slobodyanyuk Sergiy

Perspectives of development of the oil industry in Ukraine

This article deals with the problems of the oil industry. The ways to overcome these problem are determined. The main trends of the industry development are found out.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2013 р.

Олена ЛЯХОВЕЦЬ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Ірина ПРЯДКО

викладач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙ ЯК ФАКТОР РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто особливості процесу фінансування інноваційної діяльності. Визначено основні джерела фінансування інновацій у Миколаївській області. Проаналізовано основні тенденції у фінансовому забезпеченні Миколаївського регіону. Встановлено, що державна інноваційна політика не сприяла розвитку інновацій у регіоні.

Ключові слова: інновації, фінансування інновацій, інноваційний розвиток регіону.

В останні роки джерела зростання економіки, що базувалися на екстенсивному типі розвитку, уже не можуть забезпечити необхідні результати. Нарощування низькотехнологічного сировинного експорту за рахунок відносно дешевої робочої сили вже майже себе вичерпало [7, с. 40]. Накопичилось багато невирішених проблем, пов'язаних із слабкою конкурентоздатністю вітчизняних підприємств, низьким темпом оновлення основних засобів, зростання вартості енергоресурсів та матеріалоємності виробничих комплексів.

Економічно розвинені країни вже давно зорієнтовані на розробку і впровадження науково-технічних інновацій та передових технологій. В Україні ж кількість підприємств, що займалися інноваціями та що впроваджували інновації, з 2000 по 2011 роки зменшувалась у середньому на 1% щорічно [8]. Головною причиною таких невтішних показників була і залишається проблема фінансового забезпечення розвитку інновацій.

Проблемою дослідження ролі інновацій, інноваційного процесу, інноваційної діяльності в економіці займається значна кількість економістів. В основу їх досліджень покладені теорії наступних учених: П. Бубенка, А. Никифорова, С. Онишко, І. Третяк, Л. Федулової, О. Чемодурова та інші. Разом з тим, питання фінансування розвитку інновацій з урахуванням особливостей економічного стану України та її окремих регіонів досліджено недостатньо.

Метою статті є вивчення стану фінансування інновацій у Миколаївській області.

Завданнями статті є: 1) вивчення теоретичних основ фінансування інновацій; 2) визначення джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності на Миколаївщині; 3) аналіз основних тенденцій у фінансуванні інновацій у Миколаївському регіоні.

Процес розвитку інновацій в умовах ринкової економіки базується на пошуку необхідних джерел та форм фінансування. Саме вони мають забезпечити рівновагу між інноваційними витратами та фінансовими можливостями [4, с. 83]. І. О. Третяк вказує, що «фінансування інноваційної діяльності на постіндустріальному етапі відіграє таку ж динамічну роль фактора розвитку економіки, яку на

індустріальному етапі відігравали природні ресурси, капітал і робоча сила» [5, с. 355]. А. Є. Никифоров пояснює цей факт тим, що інноваційну діяльність, як і будь-яку економічну діяльність, здійснюють суб'єкти, що мають економічні інтереси, а реалізація цих інтересів залежною від рівня фінансового забезпечення [3, с. 245].

Але, незважаючи на часте застосування, поняття «фінансування» досі не має єдиного тлумачення. В. Гончаров, І. Бузько, В. Євстигнєєв розуміють цю категорію специфічною економічною формою управління суспільним виробництвом, М. Романовський – формою перерозподілу, Г. Лахтін – способом управління, який полягає в наступному: організації надаються і кошти на придбання необхідних ресурсів, і право на використання цих коштів [4, с. 85]. Онишко С. В. вказує, що «можливість забезпечення різносторонньої характеристики фінансування з'являється за умови її розгляду як фінансової категорії, яка є абстрактним відображенням об'єктивно існуючих фінансових відносин, їх різних проявів, сторін і рис та форми чи способу управління певним економічним процесом» [3, с. 243].

Загальними умовами фінансування розвитку інновацій є те, що динаміка інвестицій має забезпечувати реалізацію інноваційної програми, вкладатися в часові рамки і відповідати фінансовим обмеженням, а також відповідна зміна структури джерел фінансування має забезпечити зниження витрат фінансових ресурсів і ризиків зазначеної програми.

Враховуючи інституційне та нормативно-правове забезпечення фінансування інновацій, можна визначити такі особливості:

- 1) відсутність гарантій на повернення вкладених коштів;
- 2) ефект від впровадження інновацій проявляється вибірково;
- 3) вплив часового лагу: в довгостроковому періоді ефект від інновацій є більш вагомим;
- 4) формування фінансових ресурсів з різних джерел дає змогу працювати в декількох напрямках інноваційної діяльності одночасно;
- 5) впровадження інновацій пов'язано з концентрацією значних фінансових потоків.

Законом України «Про інноваційну діяльність» від 4

липня 2002 визначено такі джерела фінансування інноваційної діяльності [2]:

- 1) кошти державного бюджету України;
- 2) кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;
- 3) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- 4) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- 5) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- 6) інші джерела, не заборонені законодавством України.

У світовій практиці існує така класифікація джерел фінансування інноваційної діяльності:

- 1) державне фінансування;
- 2) власні кошти суб'єктів господарювання;
- 3) кошти інвесторів;
- 4) кредитні ресурси;
- 5) венчурні фонди.

Як бачимо, в Україні значну вагу має державне фінансування, у той час, як законодавство розвинених країн передбачає фінансування переважно за рахунок приватних інвестицій.

Фінансова допомога за рахунок коштів державного бюджету, коштів місцевих бюджетів та спеціальних фондів дає змогу проводити науково-дослідні роботи, які дуже рідко є прибутковими. Протягом 2002-2011 років ця підтримка була дуже незначною. Наприклад, фінансування за рахунок коштів державного бюджету весь цей час була на рівні 1 – 3% загальних витрат на такі цілі [8].

Як справедливо вказує О. Чемодуров, «враховуючи переобтяженість бюджету борговими зобов'язаннями, невірність чисельних соціальних питань, критичний стан ЖКГ, заплановане з 2014 р. радикальне зниження податків і багато інших внутрішніх і зовнішніх проблем при хронічному дефіциті бюджетів, можна стверджувати, що у найближчій перспективі бюджетні кошти не можуть стати основним джерелом фінансування інвестиційно-інноваційних перетворень національної економіки» [7, с. 43].

Власні кошти суб'єктів господарювання залишаються основним джерелом фінансування інновацій. Це природно, адже саме підприємці є основними суб'єктами інноваційної діяльності. Вони, за словами П. Бубенка [1, с. 33], прагнуть матеріалізувати і продати необхідний ринку товар, усвідомлено працюють у сфері комерціалізації нових ідей. Крім того, слід вказати на переваги залучення власних ресурсів. Це підвищення фінансової стійкості за рахунок власного капіталу, який є додатково сформованим з прибутку, зменшення витрат на зовнішнє фінансування, сприяння розвитку фінансового лізингу. У ринковій економіці жоден інвестор не буде зацікавлений у фінансуванні проекту, поки не переконається, що власник бізнесу інвестує, в першу чергу, власні кошти.

Потреба у венчурному бізнесі в Україні є доволі велика, оскільки кошти на інновації є постійним дефіцитом нашої економіки. Основними умовами функціонування венчурного капіталу вважають наявність вільного диверсифікованого капіталу, наявність відповідної законодавчої бази, наявність кваліфікованих управлінців венчурного капіталу, забезпечення прозорості роботи фондів, розвинена інноваційна інфраструктура.

В Україні венчурні фірми поки не є ефективними. За даними Української Асоціації Інвестиційного Бізнесу (УАІБ), кількість венчурних інститутів суспільного інвестування в період з третього кварталу 2010 по третій квартал 2011 року зросла з 801 до 938 організацій, тобто на 17%. За четвертий квартал 2011 кількість даних інститутів зменшилась на 7,6% і становила 867 організацій. Протягом 2012 року спостерігалось поступове зростання кількості установ і в третьому кварталі 2012 року показник збільшився до 941 організацій [10].

Досить потужним джерелом фінансування інновацій виступають кошти фізичних осіб. Заощадження трансформуються в інвестиції для розвитку інновацій за допомогою інвестиційних фондів, страхових компаній і пенсійних фондів.

Наявні доходи українців у 2010 році зросли на 22,8% порівняно з 2009 роком, але в наступному році спостерігалось скорочення доходів майже на 9% порівняно з попереднім. Розмір заощаджень повторює цю тенденцію: 2010 рік – зростання на 30% порівняно з 2009 роком, 2011 рік – скорочення на 62,2% відносно 2010 року. Загалом, за період 2009-2011 рр. наявні доходи зросли з 104,3 млн. грн. у 2009 році до 116,6 млн. грн. у 2011 році. Розмір заощаджень скоротився з 154,5 млн. грн. у 2009 до 76,1 млн. грн. у 2011 році.

У 2012 році спостерігається тенденція до зростання розміру наявного доходу українців: у другому кварталі відносно першого показник збільшується на 14,6%, і у третьому кварталі відносно другого – на 15%. Приріст розміру заощаджень є таким: у другому кварталі відносно першого зростання сягає 38%, у третьому відносно попереднього вже 55%. Середній темп приросту розміру заощаджень за три квартали 2012 року становить 46%.

Але динаміка розміру заощаджень домогосподарств не є основною проблемою. Українське населення воліє зберігати власні кошти або у вигляді готівки, або на банківських депозитах, а фізичні особи розвинених країн інвестують у корпоративні цінні папери.

Обсяг депозитів населення України суттєво збільшився: у 2011 році відносно попереднього зріс на 8,8% і становив 259496,755 млн. грн.; у 2012 році відносно 2011 приріст дорівнював 14,7% і сягав 297546,915 млн. грн.

Технологічний прогрес підвищив попит на позичкові кошти. Використання кредиту дає змогу підвищити ефективність виробництва. Але, на жаль, в Україні банківське кредитування не сприяє розвитку інновацій. Банки, не бажаючи ризикувати, віддають перевагу кредитуванню низько- та середньотехнологічних галузей промисловості [6, с. 311]. Підприємці неохоче використовують саме це джерело фінансування через складність процедури оформлення, необхідності надання гарантій або майна під заставу, дорожнечі кредитних ресурсів, втрати частини прибутку (і навіть можливості банкрутства) через сплату відсотків. Через ці причини обсяг кредитів наданих юридичним особам зростає незначними темпами: на 1,36% у 2011 відносно 2010 року і на 1,46% у 2012 порівняно з 2011 році.

Важливим джерелом фінансування інновацій виступає фінансування за рахунок коштів іноземних інвесторів, якими для України є МВФ, ЄБРР та Світовий банк. Перевага залучення коштів таких організацій зрозуміла: це і їх низька вартість порівняно із ставками вітчизняних кредиторів, і «почесність» – отримання кредиту МВФ накладає на позичальника певні

зобов'язання з його поверненню. Цей факт сприяє зростанню довіри до інноваційного проекту та збільшує кількість ймовірних інвесторів.

Разом з цим, розробка і підтримка інноваційних програм і проектів найчастіше здійснюється на регіональному рівні в тих сферах економічної діяльності, що відповідають нагальним потребам

регіону. Розглянемо стан фінансування в Миколаївській області як перспективної одиниці впровадження і реалізації інновацій.

Кількість підприємств, що займалися інноваціями в Миколаївському регіоні за період 2005-2011 роки мала загалом позитивну тенденцію (див. рис. 1).

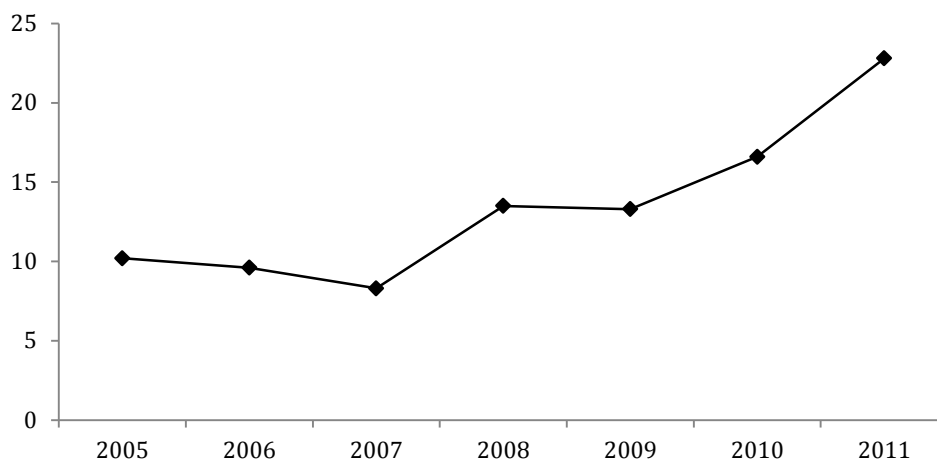

Рис. 1. Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %

З 2005 по 2007 роки спостерігається зниження кількості інноваційно активних підприємств: на 0,6% у 2006 порівняно з 2005 роком і на 1,3% у 2007 відносно 2006 року. З 2007 року помітне зростання кількості підприємств, що займалися інноваціями. Протягом зазначеного періоду кількість інноваційно активних підприємств у Миколаївській області зростала щорічно

на 14,3 п. п. в середньому. Факт позитивної динаміки кількості зазначених підприємств пов'язаний з реалізацією міської програми залучення вітчизняних і іноземних інвестицій у місто Миколаїв у 2007-2011 роках.

Загальна сума витрат на інновації в Миколаєві має мінливу динаміку (див. рис. 2).

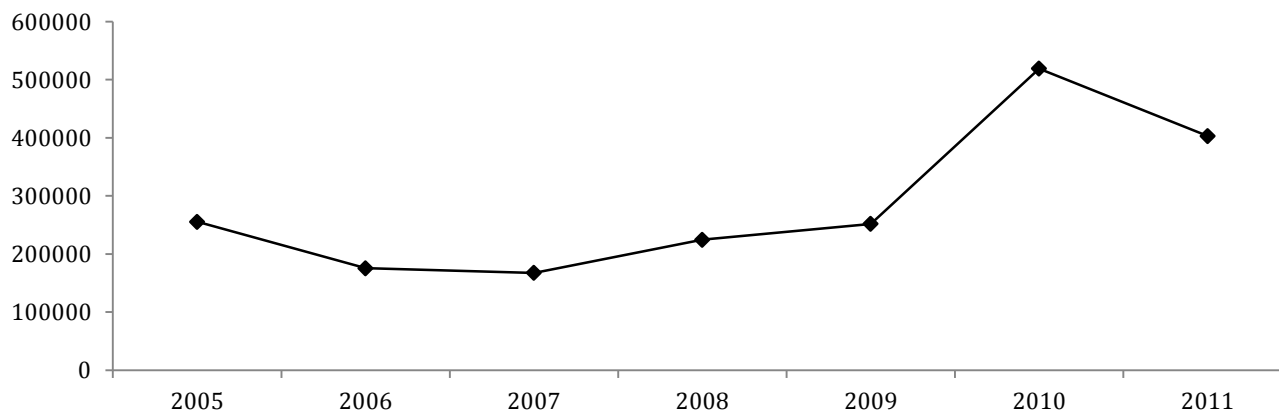

Рис. 2. Загальна сума витрат на інновації промисловими підприємствами Миколаївської області, тис. грн.

У 2006 році відносно попереднього сума витрат на інновації зменшилась на 31,3% (або на 79868,9 тис. грн.). У 2007 році порівняно з 2006 зменшення складало 4,5% (або 7854,7 тис. грн.). 2008 рік характеризується позитивною динамікою: 33,9% (або 56786,8 тис. грн.); 12,2% складає приріст 2009 відносно 2008 року, що в абсолютному вимірі дорівнює 27413,3 тис. грн. Звертає на себе увагу зростання 2010 року – 106% або 267199,4 тис. грн.; у 2011 році сума витрат на інновації скоротилась на 22,4% або на 116105,8 тис. грн.

Існує висока кореляція ($r = 0,8$)¹ між обсягом фінансування інновацій і кількістю інноваційно активних підприємств. З цього погляду дуже цікавою є ситуація у 2011 році, коли кількість підприємств, що займалися інноваціями, зросла на 37,3% у той час, як обсяг фінансування скоротився на 22,4%.

Основні джерела фінансування інноваційної діяльності в регіоні подані в табл. 1.

Розвиток інновацій у Миколаївській області

¹ Коефіцієнт кореляції розраховано між кількістю інноваційно активних підприємств і загальною сумою витрат на інновації підприємствами в Миколаївській області за період з 2005 по 2011 рр. за [9].

відбувався в основному за рахунок власних коштів суб'єктів господарської діяльності у 2005, 2010 та 2011 роках (див. табл. 1). Тоді питома вага цих коштів у загальних витратах на інновації сягала 99,7%, 99,4% та 98,5% відповідно. Найнижчий відсоток залучення власних коштів припав на період економічної кризи 2008-2009 років: 14,6% і 14,0% відповідно.

Фінансування за рахунок коштів державного бюджету займає незначну частку загального обсягу фінансування. Найнижчі показники були в 2005 році (0,1%) та 2011 році (0,2%). Найвищі значення були у 2007, 2008 та 2009 роках: відповідно 13,8%, 16,3% та 13,6%.

Таблиця 1. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності в Миколаївському регіоні за період 2005-2011 рр., тис. грн. *

Джерела фінансування	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
власні	254671,9	44020,1	46208,1	32844,2	35264,3	516058,5	396895,7
держбюджет	161,7	12216,5	23101,2	36649,7	34229,2	800	1750,7
місцеві бюджети	382	275,2	294,1	472,8	881,9	50	1177,6
позабюджетні фонди	93	-	-	1753,2	1756,7	427	491
вітчизняні інвестори	-	72439,6	45662,7	43576	26000,3	-	-
іноземні інвестори	-	44929,8	51301,2	109231,9	153653,8	-	-
кредити	162	-	-	-	-	1811	2725,7
інші	-	1720,5	1179,7	6	160,9	-	-
всього	255470,6	175601,7	167747	224533,8	251947,1	519146,5	403040,7

*Складено автором за [8].

Роль місцевих бюджетів у фінансуванні інноваційної діяльності Миколаївщини зовсім мала. Найвищі значення спостерігалися у 2008 році (0,2%), 2009 році (0,4%) та 2011 році (0,3%). Найнижчий показник був у 2010 році – 0,01% від загальних витрат.

Зазначимо непопулярність кредитування у процесі фінансування: від 0,06% загальних витрат у 2005 році до 0,35% у 2010 році та 0,68% у 2011 році.

Фінансування за рахунок коштів вітчизняних інвесторів має негативну тенденцію. Найвища питома вага цього показника у загальних витратах спостерігалась у 2006 році (47%). У 2009 році частка цих витрат становила вже 10% від загального обсягу фінансування. В останні два роки це джерело фінансування взагалі не використовується.

Значну роль у розвитку регіональних інновацій відіграє іноземне фінансування. Частка цього показника в загальних витратах значно перевищує бюджетні надходження навіть забезпечення інноваційної діяльності за рахунок власних коштів. Наприклад, у 2007 році частка іноземних інвесторів становить 30,6% загальних витрат, тоді як бюджетне фінансування було на рівні 13%, а участь власних коштів на рівні 27,5%. У 2008 році майже 49% проти 16% бюджетних асигнувань і 14,6% частки власних коштів. А у 2009 році найвищий показник – майже 61% проти 13,6% (бюджет) і 14% (власні кошти) відповідно. Тобто у період з 2007 по 2009 рік інвестування іноземних інвесторів можна вважати основним джерелом фінансування інноваційної діяльності.

Проаналізуємо динаміку основних джерел фінансування інновацій у Миколаївській області.

Вкладання власних коштів у виробництво у 2006 році порівняно з 2005 роком впало на 82,7%, у наступному році спостерігається невелике зростання – 5%. У 2008 році знов спостерігається негативний приріст, який дорівнює 28,9%, а у 2009 році показник збільшився на 7,4% відносно попереднього року. Фінансування за рахунок власних коштів набирає

обороту у 2010 році: темп приросту сягає 1363,4% (35264,3 тис. грн. у 2009 та 516058,5 тис. грн. у 2010 році). Але у 2011 році це джерело фінансування зменшилося на 23,1% відносно попереднього року. Таким чином, забезпечення розвитку інновацій з власних джерел має змінну тенденцію, яка залежить від коливання кон'юнктури на ринку інновацій. Щорічне фінансування інновацій за рахунок внутрішніх джерел суб'єктів господарської діяльності зростало на 7,7% у середньому.

Фінансове забезпечення розвитку інновацій за рахунок бюджетних коштів у Миколаївській області має змінну динаміку. Найвищий приріст зафіксовано в 2006 році, коли кількість бюджетних коштів зросла з 161,7 тис. грн. до 12216,5 тис. грн., тобто на 7455%. У наступні два роки прослідковується додатна тенденція: 89,1% у 2007 році і 58,6% у 2008 році. У 2009 держава скорочує кількість асигнувань на 6,6%. Але найменший обсяг фінансування спостерігається у 2010 році, коли кількість вкладених державою коштів стрімко скоротилась з 34229,2 тис. грн. до 800 тис. грн., тобто майже на 98%. І у 2011 році цей показник зростає на 118,8% до 1750,7 тис. грн.

Звертає увагу наявність досить сильного, оберненого зв'язку між обсягом фінансування власними коштами суб'єктів господарської діяльності та бюджетним забезпеченням розвитку інновацій ($r = -0,8$). Аналізуючи дані табл. 1, можна зробити висновок, що із зростанням забезпечення інновацій власними коштами на 1 тис. грн. обсяг фінансування за рахунок бюджетних коштів скорочується на 63,4 грн.

Зростання такого джерела фінансування як кошти місцевого бюджету помітне в 2008 та 2009 роках: 60,8% та 86,5%, що в абсолютному вимірі дорівнює 178,7 тис. грн. та 409,1 тис. грн. відповідно. Падіння ж відбулося 2010 року і становило майже 94%, коли обсяг фінансування скоротився з 881,9 тис. грн. до 50 тис. грн. У 2011 році місцева влада виділила коштів на суму 1176,7 тис. грн., що обумовило темп зростання в 2255%

відносно попереднього року.

Обсяги наданих кредитів у період з 2010 по 2011 рік зросли у 1,5 рази з 1811 тис. грн. до 2725,7 тис. грн.

Привертає увагу той факт, що в Миколаївській області в період з 2005 по 2011 роки обсяги іноземного інвестування складають 359116,7 тис. грн., тоді як вітчизняні інвестори вклали лише 187678,6 тис. грн., що майже вдвічі менше. Обсяги фінансування за рахунок вітчизняних інвесторів за досліджуваний період щорічно скорочувались на 28,9% в середньому, а фінансування іноземними коштами щорічно зростало на 50,7%.

Із викладеного аналізу можна зробити висновок, що хоча кількість інноваційно активних підприємств у середньому щорічно зростає, це все ще не є достатнім для покращення інноваційного розвитку Миколаївського регіону. Доведено, що кількість підприємств, що впроваджують інновації, суттєво залежить від обсягу фінансування. Основними джерелами фінансування на Миколаївщині є власні

кошти підприємців і кошти іноземних інвесторів. Державна допомога має незначні за питомою вагою розміри, що негативним чином впливає на розвиток інновацій. Інноваційна активність вітчизняних інвесторів вкрай низька, що пов'язано з недовірою населення до інвестиційних фондів, страхових компаній та недержавних пенсійних фондів.

За таких умов важливими завданнями стають: 1) створення сприятливого середовища для розвитку регіонального бізнесу, завдяки створенню попиту на інноваційну продукцію; 2) суттєве збільшення державної підтримки; 3) підвищення фінансової культури населення; 4) удосконалення політичного клімату та правового середовища, що через зменшення рівня корупції та тіньового сектору сприятиме зростанню обсягів іноземного інвестування.

Надалі предметом наукового дослідження стане розробка конкретних рекомендацій щодо розроблення методів активізації розвитку інновацій у регіоні.

Список літератури

1. Бубенко П. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні / П. Бубенко, В. Гусев // *Економіка України*. – 2009. – №6. – С. 30-39.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04. 07. 02 № 40 – IV // *Відомості Верховної Ради України*. – 2002. – № 36. – С. 266.
3. Никифоров А. Є. *Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління: [монографія]* / А. Є. Никифоров – Київ: КНЕУ, 2010 – 420 с.
4. Онишко С. В. *Фінансове забезпечення інноваційної діяльності: навчальний посібник* / С. В. Онишко, Т. В. Паєнтко, К. І. Швабій. – Київ: КНТ, 2008 – 255 с.
5. Третьяк І. О. *Фінансовий аспект економічного розвитку України* / І. О. Третьяк // *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки*. – 2001. – № 4. – С. 350-359.
6. Федулова Л. *Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: [монографія]* / Л. Федулова [та ін.] – Київ: Експрес, 2011. – 655 с.
7. Чемодуров О. М. *Проблеми фінансування інноваційної діяльності підприємств* / О. М. Чемодуров // *Економіка України*. – 2013. – №1. – С. 40-49.
8. *Наукова та інноваційна діяльність, 2011 [Електрон. ресурс]*. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. *Регіони України. Статистичний збірник, 2011 [Електрон. ресурс]*. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. *Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу [Електрон. ресурс]*. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html.

РЕЗЮМЕ

Ляховець Елена, Прядко Ирина

Финансирование инноваций как фактор регионального развития

Рассмотрены особенности процесса финансирования инновационной деятельности. Определены основные источники финансирования инноваций в Николаевской области. Проанализированы основные тенденции в финансовом обеспечении Николаевского региона. Установлено, что государственная инновационная политика не способствовала развитию инноваций в регионе.

RESUME

Lyakhovets Olena, Pryadko Iryna

Financing of innovation as a factor of regional development

The features of the financing of innovation are considered. The main sources of funding of innovations in the Mykolayiv region are set out. Analysis of the main trends in the financial support of Mykolayiv region are analyzed. It has been found out that the state innovation policy made no contribution into the development of innovations in the region.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье исследуется современное состояние земельного фонда Луганской области. Рассматриваются особенности сельскохозяйственного использования земель в административных районах и городах областного назначения. Особое внимание обращается на анализ структуры сельскохозяйственных угодий этой территории, рассматриваются показатели землеобеспечения сельскохозяйственными угодьями вообще и пашнями в частности.

Ключові слова: земля, земельний фонд, сільськогосподарські угіддя, рілля, сінокоси, перелоги, багаторічні насадження, пасовища, розораність, землезабезпеченість.

Развитие любого общества всегда связано с землей, которая была и остается основой существования человечества и источником общественного богатства. Земельные ресурсы являются основой для развития производственно-хозяйственного комплекса каждого региона и государства в целом. Наличие земельных ресурсов и эффективность их использования определяют развитие агропромышленного комплекса. Ограниченность земельных ресурсов и отсутствие возможности их перемещения в пространстве или замены другими средствами производства вызывает необходимость бережного отношения к этому виду ресурса и обеспечения сохранности его качественных характеристик. Поэтому исследование тенденций и проблем использования земельных ресурсов является актуальным как на уровне всего государства, так и на уровне отдельных его регионов.

Теоретические и практические аспекты хозяйствования аграрных предприятий в условиях трансформации земельных отношений, мероприятия по сохранению и воспроизводству земельных ресурсов, проблемы эффективного их использования в сельском хозяйстве освещены в трудах известных ученых: П. Ф. Кулинич, В. Я. Месель-Веселяка, П. Т. Саблука, Л. Я. Трегобчука, А. М. Третьяка, Н. Н. Федорова и других. На сегодняшний день много вопросов, касающихся земельных отношений, остаются недостаточно разработанными и дискуссионными. Динамичность изменений в агропромышленном комплексе Украины, проблема повышения эффективности использования земельных угодий требуют дальнейших углубленных исследований и обоснований.

Целью данного исследования является изучение структуры земельного фонда Луганской области и выявление особенностей использования земель сельскохозяйственного назначения.

Луганская область расположена на востоке Украины и занимает площадь 2668,37 тыс. га, что составляет 4,4% площади Украины. На севере, востоке и юге границы области совпадают с государственной границей Украины. Здесь она граничит с Белгородской, Воронежской, Ростовской областями Российской Федерации. На юго-западе ее земли прилегают к границам Донецкой, а на северо-западе – к Харьковской областям Украины. В административном отношении область делится на 18 районов и 14 городов областного значения; 89 поселковых и 205 сельских советов; 929 населенных пунктов, в том числе – 37 городов (из них 14

городов областного значения и 23 – районного), 109 поселков городского типа и 783 сельских населенных пунктов [3].

Земельный фонд области по состоянию на 1.01.2012 составляет 2668,37 тыс. га.

В зависимости от основной цели, для которой предоставлены (или предназначаются для предоставления), земли Луганской области делятся на девять категорий: земли сельскохозяйственного назначения; земли жилищной и общественной застройки; земли природно-заповедного или иного природоохранного назначения; земли оздоровительного назначения; земли рекреационного назначения; земли историко-культурного назначения; земли лесохозяйственного назначения; земли водного фонда; земли промышленности, транспорта, связи, энергетики, обороны и иного назначения [5].

Большая часть территории Луганской области занята сельскохозяйственными землями – 73,3%, 13,3% территории области занято лесами и иными лесопокрытыми площадями, 4,8% занимают застроенные земли, 0,8% – земли водного фонда, 7,8% – другие земли (рис. 1).

Сельскохозяйственное землепользование занимает ведущее место в современной структуре земельного фонда Луганской области. Общая площадь земель сельскохозяйственного назначения в границах исследуемой территории составляет 1956,73 тыс. га (73,3%). Этот показатель не соответствует научно обоснованным рекомендациям, согласно которым к активной сельскохозяйственной обработке следует привлекать не более трети территории. Столько же должно быть отведено для другой хозяйственной деятельности, а одна треть должна оставаться в естественном состоянии, обеспечивающем экологическое равновесие в природе [8, с. 137].

В структуре сельскохозяйственных земель 97,58% занимают сельскохозяйственные угодья. Структуру сельскохозяйственных угодий Луганской области представлено в табл. 1.

На территории области наблюдаются существенные территориальные отличия в сельскохозяйственной освоенности территорий. Наименьшая часть сельскохозяйственных угодий расположена в городах областного значения – Рубежное (12,24%) и Брянка (22,20%), в административных районах Луганской области – Антрацитовский (59,33%) и Перевальский (60,42%).

Рис. 1. Структура земельного фонда Луганской области, % (по состоянию на 1.01.2012 г.)

Таблица 1. Структура сельскохозяйственных угодий Луганской области (по состоянию на 01.01.2012 г.)

Административно-территориальные единицы	Сельскохозяйственные угодья										
	всего	из них									
		пашня	%	залежь	%	многолетние насаждения	%	сенокосы	%	пастбища	%
Районы:											
Антрацитовский	96,43	45,80	47,50	17,22	17,86	1,52	1,57	1,68	1,75	30,20	31,32
Беловодский	135,51	93,79	69,21	2,41	1,78	0,85	0,63	4,23	3,12	34,23	25,26
Белокуракинский	119,92	73,71	61,47	0,90	0,75	0,44	0,37	14,70	12,26	30,16	25,15
Краснодонский	96,97	46,53	47,98	9,40	9,69	1,96	2,02	2,87	2,96	36,22	37,35
Кременский	101,37	68,95	68,02	0,63	0,62	1,28	1,26	11,81	11,65	18,70	18,45
Лутугинский	69,83	40,36	57,79	5,42	7,77	1,16	1,66	1,15	1,64	21,74	31,13
Марковский	98,91	65,47	66,20	0,30	0,31	0,44	0,44	5,92	5,98	26,78	27,07
Меловский	80,57	57,71	71,62	1,45	1,80	0,57	0,71	1,90	2,36	18,95	23,51
Новоайдарский	101,53	70,09	69,04	2,50	2,46	1,48	1,46	5,30	5,22	22,15	21,81
Новопсковский	132,91	95,04	71,51	1,24	0,93	0,41	0,31	8,57	6,45	27,65	20,80
Перевальский	47,47	28,66	60,37			1,49	3,15	0,22	0,47	17,10	36,02
Попаснянский	82,26	50,88	61,86	2,47	3,00	3,54	4,31	0,72	0,88	24,64	29,95
Сватовский	146,62	111,15	75,81	0,12	0,08	0,88	0,60	8,07	5,50	26,39	18,00
Свердловский	78,97	56,70	71,80	1,93	2,45	0,87	1,10	0,71	0,90	18,76	23,76
Славяносербский	72,76	53,12	73,01	1,00	1,38	1,00	1,37	1,73	2,38	15,90	21,86
Ст. -Луганский	124,27	89,68	72,17	1,92	1,54	1,48	1,19	4,99	4,02	26,19	21,08
Старобельский	135,22	101,42	75,00	0,80	0,59	0,99	0,73	7,18	5,31	24,84	18,37
Троицкий	143,36	103,97	72,52	0,03	0,02	0,38	0,26	2,98	2,08	36,01	25,12
Города:											
Алчевск	1,13	0,63	55,26			0,29	25,95			0,21	18,79
Антрацит	1,79	1,54	85,69	0,02	1,29	0,17	9,44	0,0003	0,02	0,06	3,55
Брянка	1,41	0,58	41,05			0,58	41,22			0,25	17,73
Кировск	1,46	0,72	49,39			0,22	15,34			0,52	35,27
Красный Луч	3,93	1,92	48,78			0,91	23,06	0,05	1,15	1,06	27,01
Краснодон	1,94	1,11	57,23			0,55	28,13			0,28	14,65
Лисичанск	2,22	0,83	37,55			1,38	62,43	0,0004	0,02		0,00
Луганск	8,73	5,80	66,43			2,49	28,47	0,02	0,28	0,42	4,82
Первомайск	1,74	1,22	70,17			0,23	13,09	0,07	4,08	0,22	12,65
Ровеньки	12,22	7,45	60,96			0,72	5,89	1,40	11,44	2,65	21,71
Рубежное	0,41	0,23	55,72			0,18	44,28				
Свердловск	3,21	2,45	76,35			0,27	8,41			0,49	15,24
Северодонецк	1,97	1,39	70,79			0,40	20,53	0,0005	0,03	0,17	8,63
Стаханов	2,40	0,79	32,91	0,07	3,11	0,51	21,06	0,0001	0,00	1,03	42,91
Всего по области	1909,45	1279,69	67,02	49,84	2,61	29,64	1,55	86,29	4,52	463,98	24,30

Высокая сельскохозяйственная освоенность Старобельский (87,55%). Динамика территорий наблюдается: в городах областного сельскохозяйственной освоенности территорий значения – Ровеньки (57,71%) и Кировск (41,90%), в Луганской области показана в табл. 2. административных районах – Троицкий (89,61%) и

Таблица 2. Динамика сельскохозяйственной освоенности и распаханности административно-территориальных единиц Луганской области

Название административно-территориальных единиц	Общая площадь земель, тыс. га	Часть сельскохозяйственных угодий в общей площади земель, %			Часть пашни в общей площади сельскохозяйственных угодий, %		
		2007 г.	2009 г.	2011 г.	2007 г.	2009 г.	2011 г.
Районы:							
Антрацитовский	166,22	59,35	59,35	59,33	47,77	47,49	47,50
Беловодский	159,70	86,72	86,64	86,69	69,30	69,27	69,21
Белокуракинский	143,58	85,90	85,87	85,91	61,45	61,50	61,47
Краснодонский	138,61	71,76	71,72	71,71	44,72	47,38	47,98
Кременский	162,67	63,99	63,98	63,95	67,63	67,89	68,02
Лутугинский	105,72	68,01	67,91	67,78	59,06	57,73	57,79
Марковский	116,65	87,12	87,09	87,09	66,51	66,06	66,20
Меловский	97,11	84,95	84,95	84,95	71,20	71,41	71,62
Новоайдарский	153,58	68,40	68,36	68,26	68,72	68,99	69,04
Новопсковский	162,31	83,64	83,62	83,62	70,98	71,22	71,51
Перевальский	80,69	60,48	60,46	60,42	42,41	60,61	60,37
Попаснянский	132,48	63,74	64,03	64,06	53,09	57,16	61,86
Сватовский	173,93	86,21	86,19	86,19	75,68	75,76	75,81
Свердловский	113,19	71,69	71,70	71,69	69,82	69,72	71,80
Славносербский	111,34	67,23	67,23	67,24	72,93	72,99	73,01
Станично-Луганский	189,65	66,99	66,99	67,00	71,23	72,03	72,17
Старобельский	158,20	87,61	87,55	87,55	74,92	75,00	75,00
Троицкий	163,31	89,78	89,65	89,61	72,48	72,41	72,52
Города:							
Алчевск	4,90	23,40	23,39	23,39	55,27	55,27	55,26
Антрацит	6,13	30,24	30,24	29,25	85,74	85,74	85,70
Брянка	6,35	22,20	22,20	22,20	41,05	41,05	41,05
Кировск	3,50	41,89	41,90	41,90	49,37	49,38	49,39
Красный Луч	15,36	29,15	25,62	25,64	52,53	48,77	48,78
Краснодон	7,73	25,25	25,25	25,25	57,20	57,23	57,23
Лисичанск	9,56	23,13	23,23	23,27	38,15	38,13	37,55
Луганск	28,62	32,44	32,29	31,20	65,78	65,90	66,43
Первомайск	8,85	19,72	19,79	19,80	69,77	69,77	70,18
Ровеньки	21,71	57,87	57,84	57,71	60,83	60,92	60,96
Рубежное	3,38	12,17	12,19	12,24	56,47	55,97	55,72
Свердловск	8,38	37,40	37,40	38,33	78,01	78,01	76,35
Северодонецк	5,80	34,29	34,26	34,16	69,86	70,27	70,80
Стаханов	9,18	26,13	26,16	26,16	32,95	32,91	32,91
Всего по области	2668,37	73,39	73,35	73,33	65,86	66,64	67,02

В структуре сельскохозяйственных угодий Луганской области основное место занимает пашня, которая, как известно, является основным источником производства продовольственных, технических и частично кормовых культур. Общая площадь пашни составляет 1279,67 тыс. га, что означает распаханность сельскохозяйственных угодий области на 67,02%.

Высокий уровень распаханности территории области в первую очередь обусловлен экстенсивным использованием земель в сельскохозяйственном производстве. За период с 2007 по 2011 годы на территории Луганской области наблюдается тенденция увеличения части пашни в общей площади сельскохозяйственных угодий на 1,16% (табл. 2). За указанный период существенное увеличение площадей, занятых под пашню, произошло в Перевальском (на 17,96%), Попаснянском (на 8,77%) и Краснодонском

районах (на 3,26%). Самая высокая распаханность сельскохозяйственных угодий наблюдается в северных районах области, а именно: в Сватовском (75,81%), Старобельском (75,0%) и Славносербском (73,01%) районах.

Наряду с общей тенденцией увеличения части пашни в структуре сельскохозяйственного землепользования в отдельных районах и городах области наблюдается её уменьшение, в частности наиболее значительное уменьшение наблюдается в городах Красный Луч (на 3,75%), Свердловск (на 1,66%) и в Лутугинском районе (на 1,27%).

Учеными установлено обратную взаимосвязь между производительностью пахотных земель и степенью их распаханности. Это означает, что производительность пахотных земель там выше, где меньше сельскохозяйственная освоенность территории и доля

пашни, а большую площадь занято кормовыми и другими угодьями.

Следует отметить, что научно обоснованных нормативов экологической границы распаханности природно-территориальных комплексов пока не существует, хотя есть разные предложения, основанные на критериях ограничений и стандартов, используемых в современной мировой практике [6, с. 5].

Считается оптимальным явлением, когда отношение факторов, которые усиливают негативные дестабилизирующие процессы в почве (пашня, многолетние насаждения под паром), к факторам, которые уменьшают их, а именно стабилизируют позитивные процессы (природные кормовые угодья, леса и лесополосы), составляет менее единицы. В этот расчет не входят урбанизированные и измененные техногенными факторами территории. Исходя из этого, распаханность почвенного покрова всей территории не должна превышать 40%, в том числе и земель сельскохозяйственного назначения 50% [2].

Вторым по величине видом использования земель в структуре сельскохозяйственного землепользования Луганской области являются пастбища (табл. 1). Занимая площадь в 463,98 тыс. га, они составляют 24,3% (или примерно 4 часть) от общей площади всех сельскохозяйственных угодий. Наибольшая часть пастбищ сконцентрирована: в городах областного значения – Стаханов (42,91%), Кировск (35,27%) и Ровеньки (21,71%); в административных районах – Краснодонский (37,35%), Перевальский (36,02%) и Антрацитовский (31,32%).

Сенокосы занимают 86,29 тыс. га (5%) площади сельскохозяйственных угодий. Наибольшие площади сельскохозяйственных угодий занятые сенокосами находятся в Белокуракинском (12,26%), Кременском (11,65%) и Новопсковском (6,45 %) районах области, а также в городе Ровеньки (11,44%).

К такой категории сельскохозяйственных угодий, как залежь, относят земельные участки, которые были исключены из интенсивного сельскохозяйственного оборота на срок более 5 лет. В связи с проведением земельной реформы, последствием которой стало распаивание земель бывших коллективных предприятий в отдельных районах области, которые отличаются высоким уровнем землеобеспеченности, значительные площади сельскохозяйственных угодий не используются и отнесены к категории залежи.

В Луганской области по состоянию на 1.01.2012 насчитывается 49,84 тыс. га залежи, что составляет 2,61% всех сельскохозяйственных угодий. Наибольшее ее количество находится в таких районах: Антрацитовском – 17,22 тыс. га, Краснодонском – 9,69 тыс. га, Лутугинском – 7,77 тыс. га.

Совсем нет залежи в Перевальском районе и во всех городах областного значения, кроме городов Антрацит и Стаханов.

Многолетними насаждениями занято 29,64 тыс. га в Луганской области (1,55% площади всех сельскохозяйственных угодий).

Наибольшие площади многолетних насаждений расположены в городах областного значения Лисичанск (62,43%), Рубежное (44,28%), Антрацит (41,22%) и в Попаснянском районе (4,31%).

Важным для анализа землепользования региона является также показатель землеобеспеченности населения сельскохозяйственными угодьями, который показывает объем площади сельскохозяйственных

угодий, приходящихся на одного жителя [1, с. 180].

Большая площадь сельскохозяйственных угодий обуславливает высокое значение такого показателя как землеобеспеченность населения сельскохозяйственными угодьями и пашней в частности. Луганская область относится к регионам Украины с высокими показателями землеобеспеченности (табл. 3).

Общая землеобеспеченность сельскохозяйственными угодьями на одного жителя Луганской области на 01.01.2012 г. составляет 0,84 га (в среднем по Украине 0,9 га), пашней – 0,56 га (в среднем по Украине 0,7 га). Наблюдаются территориальные различия в показателях обеспеченности населения сельскохозяйственными землями.

Самые высокие показатели землеобеспеченности сельскохозяйственными угодьями и пашней на 1 жителя в Троицком (6,76 га и 4,9 га соответственно), Свердловском (6,47 га и 4,65 га соответственно) и Марковском (6,18 га и 4,09 га соответственно) районах Луганской области. Таким образом, высокая землеобеспеченность создает благоприятные условия для сельскохозяйственного производства, его концентрации, а как следствие, и для увеличения объемов сельскохозяйственной продукции.

В городах областного значения показатели землеобеспеченности сельскохозяйственными угодьями и пашней на 1 жителя низкие и находятся в границах от 0,01 га до 0,14 га. Это является следствием большего числа населения и низкой концентрацией сельскохозяйственных угодий в городах.

В целом по землеобеспеченности Украина занимает 7 место в мире, уступая только Австралии (2,1 га), Казахстану (1,4 га), Канаде (1,4 га), Нигерии (1,0 га), России (0,9 га) и Аргентине (0,8 га). Во Франции и Польше этот показатель на уровне 0,3 га, а в Германии и Великобритании 0,1 га. При этом все эти страны значительно опережают Украину по объемам аграрного производства, что доказывает, что не размеры земельных угодий, а их эффективное использования определяет конечный результат [7, с. 6].

Несмотря на то, что земля в сельском хозяйстве является не только средством производства, но и пространственным базисом его размещения, земельные ресурсы являются одним из главных составляющих агресурсного потенциала территории. Поэтому в процессе определения показателей использования сельскохозяйственных угодий Луганской области, были учтены такие критерии: размеры земельной площади, площади сельскохозяйственных угодий и пахотных земель, сельскохозяйственная освоенность территории, обеспеченность населения сельскохозяйственными угодьями (в том числе пашней).

Проведенное исследование современной структуры сельскохозяйственного землепользования Луганской области свидетельствует, что на его долю приходится большая часть (73,3%) всей площади земельного фонда области. Наблюдаются существенные территориальные различия в структуре размещения сельскохозяйственных угодий. Значительное влияние на формирование современной структуры землепользования оказали природно-климатические, географические и социально-экономические факторы.

На наш взгляд, структуру земельных ресурсов Луганской области нельзя считать оптимальной. Вследствие экстенсивного ведения земледелия сельскохозяйственная освоенность и распаханность

территории области достигли очень высоких отрицательное воздействие на состояние и показателей. Высокий уровень распаханности является эффективностью использования сельскохозяйственных одним из основных факторов, оказывающих угодий.

Таблица 3. Уровень землеобеспеченности населения Луганской области (по состоянию на 01.01.2012 г.)²

Название административно-территориальных единиц	Количество населения, тыс. чел.	Площадь, тыс. га		Землеобеспеченность, га на 1 чел.	
		сельхоз. угодий	пашни	сельхоз. угодьями	пашней
Районы:					
Антрацитовский	31,50	96,43	45,80	3,06	1,45
Беловодский	24,50	135,51	93,79	5,53	3,83
Белокуракинский	19,80	119,92	73,71	6,06	3,72
Краснодонский	30,00	96,97	46,53	3,23	1,55
Кременский	42,40	101,37	68,95	2,39	1,63
Лутугинский	68,00	69,83	40,36	1,03	0,59
Марковский	16,00	98,91	65,47	6,18	4,09
Меловский	15,70	80,57	57,71	5,13	3,68
Новоайдарский	25,60	101,53	70,09	3,97	2,74
Новопсковский	35,30	132,91	95,04	3,77	2,69
Перевальский	72,40	47,47	28,66	0,66	0,40
Попаснянский	41,20	82,26	50,88	2,00	1,24
Сватовский	37,60	146,62	111,15	3,90	2,96
Свердловский	12,20	78,97	56,70	6,47	4,65
Славяносербский	55,50	72,76	53,12	1,31	0,96
Станично-Луганский	49,70	124,27	89,68	2,50	1,80
Старобельский	47,80	135,22	101,42	2,83	2,12
Троицкий	21,20	143,36	103,97	6,76	4,90
Города:					
Алчевск	112,10	1,13	0,63	0,01	0,01
Антрацит	78,50	1,79	1,54	0,02	0,02
Брянка	54,10	1,41	0,58	0,03	0,01
Кировск	36,70	1,46	0,72	0,04	0,02
Красный Луч	125,20	3,93	1,92	0,03	0,02
Краснодон	104,60	1,94	1,11	0,02	0,01
Лисичанск	120,80	2,22	0,83	0,02	0,01
Луганск	466,60	8,73	5,80	0,02	0,01
Первомайск	70,60	1,74	1,22	0,02	0,02
Ровенки	84,40	12,22	7,45	0,14	0,09
Рубежное	60,70	0,41	0,23	0,01	0,00
Свердловск	99,00	3,21	2,45	0,03	0,02
Северодонецк	120,20	1,97	1,39	0,02	0,01
Стаханов	92,80	2,40	0,79	0,03	0,01
Всего по области	2272,70	1909,45	1279,69	0,84	0,56

Список литературы

1. Андрійчук, В. Г. Економіка аграрних підприємств [Текст] : підручник. – 2-ге вид. / В. Г. Андрійчук. - К. : КНЕУ, 2002. – 642 с.
2. Вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та їх раціональне використання [Текст] : методичні рекомендації за ред. В. Ф. Сайка. – Київ: «Аграрна наука», 2000. – 37 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.loga.gov.ua/oda/ter/zemres/fond/description/>.
4. Звіт про наявність земель та розподіл їх за власниками землі, землекористувачами, угіддями та видами економічної діяльності (річна) [Текст] : форма № 6-зем станом на 1 січня 2012 року за даними інформації Головного управління Держкомзему у Луганській області.
5. Земельний кодекс України [Електронний ресурс] : затверджений Верховною Радою України від 25. 10. 2001 № 2768-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
6. Кобзев І. С. Проблеми раціонального використання та відтворення природного ресурсного потенціалу в аграрній сфері України [Електронний ресурс] / І. С. Кобзев. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_1012/KOBZEV.pdf.
7. Кочетков, Ю. О. Аналіз ефективності та шляхи оптимізації використання земельних ресурсів Луганської області [Електронний ресурс] / Ю. О. Кочетков. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2011_8/pdf/42.pdf.
8. Попадюк, О. М. Ефективність земель сільськогосподарського призначення в аграрних підприємствах [Текст] / О. М. Попадюк // Економіка АПК. – 2010. – №8. – С. 135-140.
9. Статистичний щорічник Луганської області за 2007 рік [Текст] / за ред. С. Г. Пілієва. – Луганськ: Головне управління

² Таблицы 1, 2, 3 рассчитаны автором по данным Главного управления статистики в Луганской области и Главного управления Госкомзема в Луганской области [9; 10; 11; 4].

статистики у Луганській області, 2008. – 391 с.

10. Статистичний щорічник Луганської області за 2009 рік [Текст] / за ред. С. Г. Пілієва. –Луганськ: Головне управління статистики у Луганській області, 2010. – 513 с.

11. Статистичний щорічник Луганської області за 2011 рік [Текст] / за ред. С. Г. Пілієва. –Луганськ: Головне управління статистики у Луганській області, 2012. – 492 с.

РЕЗЮМЕ

Макарова Олена

Сучасний стан використання земель сільськогосподарського призначення Луганської області

У статті досліджено сучасний стан земельного фонду Луганської області. Розглянуто особливості сільськогосподарського землекористування в адміністративних районах та містах обласного значення. Особлива увага звертається на аналіз структури сільськогосподарських угідь цієї території, розглядаються показники землезабезпеченості сільськогосподарськими угіддями загалом і ріллею зокрема.

RESUME

Makarova Olena

Current state of agricultural land use of Lugansk region

The current state of Lugansk region land resources is studied in the article. Agricultural land use features in administrative regions of cities regional value of Lugansk region are considered. Special attention is paid to the analysis of agriculture land structure of the given territory, Agricultural land availability indicators in general and arable land availability in particular are considered.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2013 р.

МОДЕЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Запропоновано модель оцінки використання економічного потенціалу регіону, що створена на принципово новому підході. Проаналізовано структуру регіонального економічного процесу як динамічної системи.

Ключові слова: економічний потенціал регіону, регіональний економічний простір, управління економічною системою, соціально-економічний розвиток регіону, виміри економічного простору.

Огляд економічної літератури, яка описує сучасні підходи в моделюванні економічних систем, доводить те, що практична більшість дослідників послуговується обмеженим набором методів, корисних до використання у практичній діяльності. Тому виникає необхідність дослідити показник прискорення в контексті нового економічного змісту як інструмент трансформації часу різних економічних процесів і приведення їх до одного знаменника з метою порівняти різні показники економічної діяльності.

Вивченню та узагальненню проблем моделювання регіонального економічного простору і управління присвячені фундаментальні дослідження українських вчених, зокрема глибиною і широтою охоплення досліджуваних проблем характеризуються наукові праці О. І. Амоші, В. М. Геєця, Б. М. Данилишина, М. І. Долішного, С. І. Дорогунцова, А. О. Єпіфанова, В. Козаченка, В. Пілюшенка, О. Солтисік, Н. Д. Чалої, Л. Г. Чернюк.

Метою статті є створення інтегруючого показника через проекцію показників господарської діяльності на одну вісь значень. Водночас зміна кожного показника має пропорційно відображатися в загальній сукупності, хоча значна кількість економічних процесів R-процесу має власний економічний час.

Аналізувати динаміку сукупності процесів, що знаходяться на різних стадіях свого розвитку, можна лише при зіставленні значень показника через однакові проміжки часу. Але при цьому кожний компонент економічної структури існує у власному економічному часі, тому існує необхідність порівняти результати процесу через певні виведені параметри. Прямо порівняти їх важко, вони перебувають у різних вимірах, стадіях, площинах і можуть мати неоднакові одиниці виміру [3, с. 19]. Водночас такі значення параметрів характеризують сукупний економічний процес, який у свою чергу детермінований власною структурою. Тому можна їх звести на одну шкалу вимірів через перетворення у безрозмірні величини, хоча водночас вони повинні зберігати якісні характеристики елемента економічної структури, та динаміки його переміщення у власному часі [5, с. 4]. І саме таким вимірником може виступати прискорення.

Процеси, що забезпечують функціонування економічної системи загалом можна зобразити у вигляді часових рядів. Після визначення темпу приросту показника ми можемо знайти швидкість його руху, а похідна цієї швидкості дозволяє охарактеризувати прискорення. У такий спосіб ми пропонуємо вирішити

завдання проекції показників на одну вісь. Отримавши значення прискорень для кожного певного моменту часу за всіма економічними показниками, що беруть участь в аналізі, ми можемо оцінити структуру економічної системи, її стан та базові характеристики через її процеси. Спочатку ми повинні визначити в динамічному критерії пріоритет часових змін кожного параметру. Після цього нам залишається лише порівняти критеріальний стан структури і сформувати остаточний аналіз на базі дослідження, що можна ефективно провести через показник рангової кореляції.

Однією з найсуттєвіших проблем є довжина часових рядів аналізованих показників, що характеризують економічну систему. Закономірно, що довший часовий ряд, то статистично та математично достовірнішими будуть результати [6, с. 56]. Водночас, оскільки ми можемо аналізувати тільки офіційні статистичні дані, то говоритимемо лише про щомісячні значення показників або про тільки річні дані, якщо ми використовуємо офіційну регіональну статистику.

За нашою моделлю, оцінка ефективності використання потенціалу регіонального економічного простору повинна проходити у кілька етапів.

І етап: формалізація динамічного критерію.

Формально прийнятий критерій може відобразитися через критеріальний порядок руху показників, що характеризують регіональний економічний простір. Критеріальний порядок за його суттю можна описати як ранговий ряд, у якому внесені в список показники підлягають певному впорядкуванню за певними обраними критеріями:

- критерії характеристики основних економічних процесів;
- критерії характеристики додаткових економічних процесів;
- критерії характеристики якості життя населення;
- критерії характеристики деструктивних процесів у реалізації сукупного регіонального економічного процесу,
- критерії характеристики деструктивних процесів під час підвищення якості життя населення.

Проблемою дослідження, як вже було сказано, є те, що показники, які характеризують цей перелік критеріїв, є різнорідними за виміром. Через необхідність їх зіставлення ми вводимо другий етап аналізу – процедуру згладжування вихідних даних.

Такі процедури часто застосовують для обробки статистичних даних в економічних дослідженнях [8]. Метою такої обробки є виділити тренд і зменшити

рівень білого шуму. До найбільш популярних процедур згладжування часових рядів можна віднести процедури ковзного середнього й експонентного згладжування, які характеризуються задовільністю результатів при великому наборі значень досліджуваного показника, тобто апроксимацію перетворюваних значень часового ряду за допомогою поліному першого або другого ступеня.

Можна застосувати медіанну процедуру нормування (або згладжування) для первинної обробки часових рядів. Розглянемо часовий ряд $A_1 A_2 \dots A_K$, в якому кожний новий елемент згладженого ряду C_i подамо як:

$$C_i = I + (A_j - M_e) \div (A_{\max} - A_{\min} + 1), i = 1 \dots k, \quad (1)$$

де M_e – медіана часового ряду;

A_{\max}, A_{\min} – максимальний і мінімальний члени ряду.

Вибір цього методу згладжування спирається на наступні міркування:

- зменшення загальної погрішності перетворення.
- відсутність (або практична відсутність) зсувів по локальних екстремумах при медіанному згладжуванні в перетворених часових рядах.
- отримання практично однакового виду функції при спробі апроксимації вихідних і згладжених по медіані даних.

Також після медіанного перетворення ми маємо ще одну серйозну перевагу – у такому перетвореному часовому ряді ми отримуємо відсутність нульових і негативних компонентів при одночасній наявності практично повного збігу вказаного тренда з вихідним. Для розрахунків з використанням вартісних показників, таких, як фінансові результати діяльності підприємства, такий результат є критично важливим, водночас інші згадані методи перетворення не дають змогу його досягнути.

- Після нормування вихідних даних ми отримуємо можливість перейти до третього етапу побудови

моделі – формування фактичних рангових рядів руху показників. Для цього нам необхідно виконати такі дії:

- розрахувати темпи приросту показників (саме аналіз темпів приросту дозволяє визначити зміну умов функціонування досліджуваної економічної системи);
- розрахувати прискорення зміни величини досліджуваних показників;
- ранжувати за спаданням список показників величини прискорення руху економічних показників (коли перший ранг закріплюють за показником з найбільшим прискоренням і далі до останнього показника, що має найменше прискорення).

Важлива проблема, що часто постає при виконанні розрахунків, – це розрізнення і оцінки показників з рівними значенням прискорення [10, с. 85]. Пропонується для вирішення цього завдання визначати ранги показників з однаковим прискоренням аналітично, за результатами специфіки та конкретних формулювань завдання дослідження.

Унаслідок виконання цього етапу ми повинні одержати рангові ряди (табл. 1), які описують структуру руху аналізованих показників у відповідні періоди функціонування економічної системи.

Четвертим етапом визначимо процедуру порівняння двох рангових рядів – фактичного та критеріального. Як нам відомо, рангові ряди відрізняють в основному за двома основними характеристиками:

- різниця між номерами окремих показників,
- інверсія одного повного ряду по відношенню до іншого.

Щоб оцінити наближення фактичного й нормативного порядків ми використаємо коефіцієнти рангової кореляції Спірмена (для порівняння по відхиленнях) і Кенделла (для порівняння по інверсіях).

Таблиця 1. Матриця рангів руху показників*

Найменування показника	Критеріальний порядок руху	Фактичний порядок руху по періоду				
		T1	T2	T3	...	Tk
Показник 1	1	X 1 1	X 1 2	X 1 3	...	X 1 K
Показник 2	2	X 2 1	X 2 2	X 2 3	...	X 2 K
Показник 3	3	X 3 1	X 3 2	X 3 3	...	X 3 K
...
Показник N	N	X N 1	X N 2	X N 3	...	X N K

*Розроблено автором

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена розраховують у наступний спосіб:

1. Для кожного показника обчислюємо квадрат різниці між його рангами у нормативному і фактичному впорядкуванні за формулою:

$$Y_i = (X_i - X_k)^2 \quad (2)$$

де Y_i – різниця між рангом i -го показника в критеріальному й у фактичному упорядкуванні;

X_k – ранг показника в критеріальному упорядкуванні;

X_i – ранг показника у фактичному упорядкуванні.

2. Підраховуємо суму квадратів відхилень за всіма показниками в цьому часовому періоді й розраховуємо коефіцієнт Спірмена за формулою:

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n^3 - n} \quad (3)$$

Щоб отримати коефіцієнт рангової кореляції Кенделла, необхідно здійснити розрахунки в кілька прийомів.

1. Для кожного з показників підраховуємо кількість інших показників, що мають у критеріальному порядку місце, більше за місце цього показника, а у фактичному впорядкуванні – менший ранг за вказаний для цільового показника:

$$S = \sum_{p=k+1}^N a_p, a_p = \begin{cases} 1, & Xk > Xi \\ 0, & Xk < Xi \end{cases} \quad (4)$$

де K – місце розглянутого показника в критеріальному упорядкуванні;

S – число інверсій для показника;
 p – місця показників, які порівнюють з розглянутим показником;

N – число показників зі списку характеристик системи;

a_p – функція, що вказує на перебування розглянутого показника в інверсії з показником, що виступає базою порівняння (якщо так, то $a_p=1$, у протилежному випадку $a_p = 0$);

$X_k(X_i)$ – ранг показника у фактичному впорядкуванні, що має в критеріальному упорядкуванні місце $K(p)$.

2. Порахуємо загальне число інверсій за всіма показниками й на базі цих даних визначимо коефіцієнт кореляції Кенделла:

$$\tau = 1 - \frac{4}{n(n-1)} R \quad (5)$$

Обидва ці коефіцієнти ($K_{\text{відхил}}$, $K_{\text{інвер}}$) становлять оцінку близькості рангового ряду до еталонного (критеріального), на інтервалі від -1 до +1. Оцінку +1 ми отримуємо, коли збігаються фактичний ряд із критеріальним, а -1 – за їх повної розбіжності.

Інтерпретацію значення цих коефіцієнтів можна сформулювати наступним чином – якщо ці величини належать позитивній області числової осі, то це свідчить про збільшення ефективності структури характеристик

економічної системи загалом та її роботи зокрема. У протилежному випадку це свідчить про те, що обрана схема управління економічною системою є відхилення її структури від оптимальної за прийнятим критерієм, що повинно позначитись зниженням ефективності функціонування системи. Водночас це може також вказувати на значний вплив зовнішніх факторів на систему, коли вона не в змозі впоратися з цим впливом через механізм саморегуляції [1, с. 29].

Можна також обчислити сукупний індекс близькості фактичної структури руху показників системи до еталонної на базі цих двох коефіцієнтів рангової кореляції для вказаного часового відрізка:

$$R = \frac{(1 + K_{\text{відх}}) \times (1 + K_{\text{інвер}})}{4} \quad (6)$$

Результат виявляє те, як інтенсивно тип зміни структури зв'язків системи можна виразити обраними критеріями оцінки. Тобто, цей показник виражає глибину і силу ефективності прийнятих управлінських рішень через призму заданого в умові критерія, причому діапазон зміни даного показника коливатиметься 0 до +1, де +1 – повний збіг змін структури системи за виділеним критерієм; 0 – його протилежність.

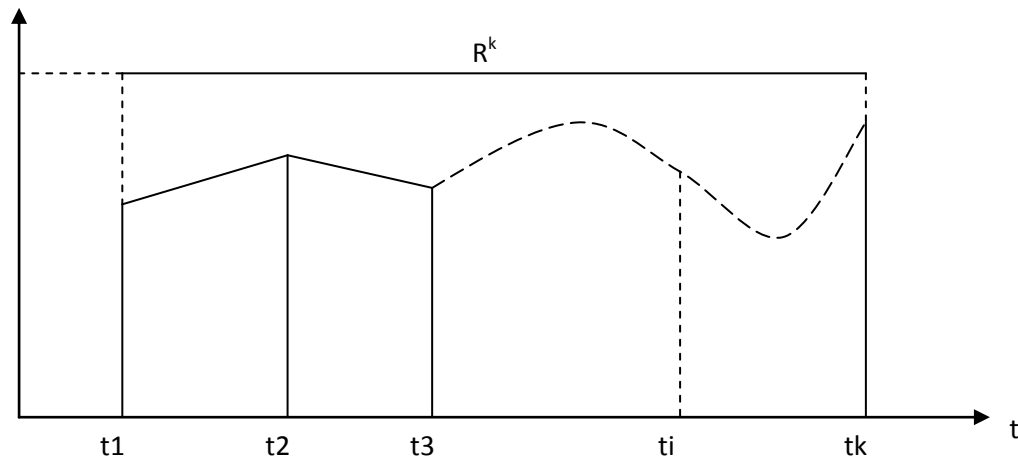

Рис. 1. Графічне зображення результативності використання економічного простору*

*Розроблено автором

Сегмент на рис. 1, визначений на R^k в інтервалі часу $(t1, tk)$, вказує, як потенціал економічного простору використовується максимально результативно в будь-який момент часу. Сегмент, утворений ламаними й кривою R в інтервалі часу $(t1, tk)$, описує усереднену оцінку результативності використання потенціалу економічного простору з точки зору узгодженості взаємодії процесів, що становлять R -процес. Значення цього рівня можна виразити через співвідношення площ другої й першої ділянок з урахуванням того факту, що $R^k=1$. Тому це можна виразити наступним чином:

$$L = \frac{0.5 \times (R1 + Rt) + \sum_{i=2}^{r-1} Ri}{T-1} \quad (7)$$

де T – кількість періодів часу.

Чим краще узгоджені між собою процеси регіонального економічного простору, тим вище значення має L (при максимумі $L=1$ та мінімумі $L=0$).

Таким чином, нами сформована кількісна оцінка використання економічного потенціалу регіону. Тепер ми можемо перейти до якісної оцінки, яка дає можливість зробити висновок про відношення економічного простору регіону до певної типологічної групи (див. табл. 2) для створення інтегральної оцінки використання економічного потенціалу регіонального простору.

Базою для такої оцінки обрано прискорення руху показників для кожної області оцінки розвитку регіонального економічного простору (табл. 3 – 7).

Оскільки наріжним каменем запропонованої моделі є процесний підхід, то система показників для оцінки використання економічного потенціалу регіону повинна будуватися саме за концепцією сукупного регіонального економічного процесу. Тому базова вимога критеріального підбору – це підбір системи показників так, щоб вони досить повно відображали сукупний економічний регіональний процес (R -процес) відносно 5

його основних складових, а саме:

- 1) основних економічних процесів;
- 2) додаткових економічних процесів;
- 3) якості життя населення;
- 4) деструктивних процесів у реалізації сукупного регіонального економічного процесу,

5) деструктивних процесів у процесі підвищення якості життя населення.

Для максимальної репрезентативності доцільно використовувати блокову структуру для нашої системи показників.

Таблиця 2. Типологія регіональних економічних просторів*

Типологічна номінація регіону	Тип розвитку	Динамічна структура і-процесу
Найбільш розвинені	стійке зростання	ОД>Ж>ПЖ>ПОД
Благополучні	нестійке зростання	ОД>ПОД>Ж>ПЖ
Задовільні	нестійке зростання	Ж>ОД>ПЖ>ПОД
Незадовільні	нестійке зростання	Ж>ПОД>ОД>ПЖ
Відсталі	нестійке спадання	ПЖ>ПОД>>ОД>Ж
Депресивні	стійке спадання	ПОД>ПЖ>Ж>ОД

ОД – основні й допоміжні процеси;

Ж – рівень життя;

ПОД – процеси, що перешкоджають розвитку економічних процесів;

ПЖ – перешкоди підвищенню рівня життя

*Розроблено автором

1. Блок показників перешкоджання розвитку R-процесу.

Оскільки ми оперуємо концепцією динамічного критерію, то нам необхідно розставити відповідне співвідношення між обраними показниками. Найшвидше зниження (або найповільніший приріст) має показник рівня безробіття. Також саме він формує економічно-соціальне середовище та опосередковано впливає на приріст рівня злочинності. Так само і показник, що описує суспільне здоров'я – рівень

захворюваності – визначається в тому числі і екологічною ситуацією, тому приріст рівня забруднення довкілля як мінімум не повинен випереджати приріст захворюваності населення.

Саме тому одержаний блок показників, що характеризують процеси перешкоджання соціально-економічному розвитку регіону, може бути таким чином упорядкований за ступенем значущості відносно один одного (табл. 3).

Таблиця 3. Блок показників, що описують перешкоджання соціально-економічному розвитку регіону

Місце в блоці	Найменування
1	Кількість звертань у лікарні на 1000 осіб населення
2	Рівень забруднення повітря
3	Число кримінальних злочинів на 100000 ос. населення
4	Рівень безробіття

2. Блок показників, що впливають на якість життя та інтенсивність R-процесу.

Таблиця 4. Блок показників, що характеризують якість життя

Місце в блоці	Найменування
1	Кількість власного автотранспорту на 1000 ос. населення
2	Покриття мережею автомобільних доріг загального користування із твердим покриттям
3	Наявність стаціонарних телефонів на 1000 ос. сільського населення
4	Обсяги платних послуг на душу населення
5	Обороти роздрібною торгівлі на душу населення
6	Кількість лікарів на 10000 ос. населення
7	Кількість місць медичного стаціонару на 10000 ос. населення

3. Блок показників для характеристики допоміжних процесів R-процесу регіону.

Оскільки суть допоміжних процесів – це забезпечення ефективного функціонування регіонального економічного механізму та основних економічних процесів, то їх результатом є сприяння створенню матеріальних й інтелектуальних цінностей.

На першому місці в блоці поставлено такий показник, як обсяги перевезення вантажів

автомобільним транспортом. Це пояснюється внесенням у цей показник обсягів перевезень у будівельній галузі і опосередкованою характеристикою обсягів будівництва в регіоні (прямим є показник обсягів робіт будівельного підряду, тому він посідає друге місце). Показник чисельності студентів вузів займає третє місце як характеристика потенційної якості робочої сили (табл. 5).

Таблиця 5. Блок показників для характеристики допоміжних процесів

Місце в блоці	Найменування
1	Перевезення вантажів автомобільним транспортом
2	Обсяг робіт за договором будівельного підяду
3	Кількість студентів державних вузів на 10000 ос. населення

4. Блок показників характеристики основних процесів R-процесу регіону (табл. 6). Сформування блоків по чотирьох типах економічних процесів R-процесу регіону дозволяє побудувати остаточну підсумкову систему показників для характеристики використання потенціалу економічного простору регіону (табл. 7).

Таблиця 6. Блок показників характеристики основних процесів

Місце в блоці	Найменування
1	Фінансовий результат діяльності організацій
2	Валова регіональна продуктивність праці
3	Обсяги інвестицій в основний капітал на душу населення
4	Обсяги іноземних інвестицій в економіку
5	Валовий регіональний продукт на душу населення

Таблиця 7. Система показників для оцінки використання потенціалу економічного простору регіону

Місце в системі	Найменування
1	Фінансовий результат діяльності організацій
2	Валова регіональна продуктивність праці
3	Обсяги інвестицій в основний капітал на душу населення
4	Обсяги іноземних інвестицій в економіку
5	Валовий регіональний продукт на душу населення
6	Перевезення вантажів автомобільним транспортом
7	Обсяг робіт за договорами будівельного підяду
8	Кількість студентів державних вузів на 10000 ос. населення
9	Кількість власного автотранспорту на 1000 ос. населення
10	Покриття мережею автомобільних доріг загального користування із твердим покриттям
11	Наявність стаціонарних телефонів на 1000 ос. сільського населення
12	Обсяги платних послуг на душу населення
13	Обороти роздрібною торгівлі на душу населення
14	Кількість лікарів на 10000 ос. населення
15	Кількість місць медичного стаціонару на 10000 ос. населення
16	Кількість звертань у лікарні на 1000 осіб населення
17	Рівень забруднення повітря
18	Число кримінальних злочинів на 100000 ос. населення
19	Рівень безробіття

Зрозуміло і те, що склад показників може змінюватися залежно від цілі дослідження й спеціалізації чи пріоритетів дослідника.

Оскільки показники кожного блоку проходили через процедуру ранжування, необхідно використати і вагові коефіцієнти значень прискорення по кожному показнику, причому вага значення кожного показника прискорення повинна визначатися як його місцем у блоці, так і залежати від обсягу показників у ньому.

Для дотримання цих вимог пропонується використати експонентну залежність показника від зворотного порядковому номеру в блоці числа.

Такі числові значення коефіцієнтів наведені, зокрема, в табл. 8.

Виконавши розрахунок середніх значень прискорень показників відносно кожного із чотирьох блоків, ми одержуємо матрицю (табл. 9) визначення типу економічного простору регіону за запропонованою нами типологією.

Через зміни значень табл. 9 з огляду на критеріальну

ознаку можна простежити весь процес трансформації економічного простору регіону. Це дозволить нам зробити висновки про причини такої трансформації, але щоб дати кількісну оцінку для процесу трансформації, варто розраховувати рівень синхронності R-процесу.

Рівень синхронності (SY) R-процесу варто визначати як мінімум щодо основних процесів R-процесу, бо саме вони визначають у результаті тенденції розвитку регіону. Цей показник відображає ступінь синхронізації категоризованих процесів відносно основних. Діапазон зміни такого показника від -1 до +1, відповідно верхнє значення означає абсолютну синхронізацію процесів, нижнє – повну асинхронність.

$$SY = (K_{od} + K_{ож} + K_{ол}) \div 3 \quad (8)$$

де: $K_{од}$ – коефіцієнт кореляції швидкості розвитку основних і допоміжних процесів;

$K_{ож}$ – коефіцієнт кореляції швидкості розвитку

основних процесів і процесів забезпечення рівня життя;
 K_n – коефіцієнт кореляції швидкості розвитку
основних процесів і процесів перешкоджання розвитку.

Також ми можемо кількісно оцінити і такі ознаки економічного простору, як фрактальність, неоднорідність та самоорганізація.

Таблиця 8. Вагові коефіцієнти для виведення середнього значення прискорення визначеного показника в блоці

Номер	Кількість показників блоку								
	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	0.622	0.472	0.386	0.329	0.288	0.256	0.232	0.211	0.195
2	0.378	0.286	0.234	0.199	0.174	0.155	0.140	0.128	0.118
3	-	0.242	0.198	0.169	0.148	0.132	0.119	0.109	0.100
4	-	-	0.182	0.155	0.136	0.121	0.109	0.100	0.092
5	-	-	-	0.148	0.129	0.115	0.104	0.095	0.088
6	-	-	-	-	0.125	0.111	0.101	0.092	0.085
7	-	-	-	-	-	0.109	0.098	0.090	0.083
8	-	-	-	-	-	-	0.097	0.088	0.081
9	-	-	-	-	-	-	-	0.087	0.080
10	-	-	-	-	-	-	-	-	0.079

Таблиця 9. Матриця даних для визначення типу економічного простору регіону

Найменування блоку	Середнє значення прискорення в блоці				
	T1	T2	T3	...	T _к
Блок 1 (основні процеси)	U ₁₁	U ₁₂	U ₁₃	...	U _{1к}
Блок 2 (допоміжні процеси)	U ₂₁	U ₂₂	U ₂₃	...	U _{2к}
Блок 3 (проц. забезпечення якості життя)	U ₃₁	U ₃₂	U ₃₃	...	U _{3к}
Блок 4 (процеси перешкоджання)	U ₄₁	U ₄₂	U ₄₃	...	U _{4к}

Рівень фрактальності (FR) економічного регіонального простору ми можемо оцінити через середню величину збігів конфігурацій економічних територій за досліджуваний період. Цей показник відображає ступінь відповідності конфігураціям економічних територій за досліджуваний період, причому розрахункове значення показника лежить у діапазоні від 0 до 1.

$$FR = \frac{\sum_i a_i}{T} \quad (9)$$

де T – кількість досліджуваних періодів.

Рівень неоднорідності економічного простору (NH) ми можемо визначити за наступною формулою:

$$NH = \frac{\sum_i \Delta C_i}{(T-1) \times C_{\max}} \quad (10)$$

де ΔC_i – кількість пунктів зміни конфігурації економічного простору в i-м періоді щодо попереднього простору;

C_{\max} – максимальна кількість пунктів зміни конфігурації простору;

T – кількість досліджуваних періодів.

Цей показник відображає сталість структури регіонального економічного простору в часі. Аналогічно, діапазон зміни показника лежить від 0 (простір стабільно однорідний) до 1 (простір стабільно неоднорідний).

Існує певна особливість цих двох показників – вони характеризують саме певні властивості економічного

простору, тому не можуть мати однозначне позитивне або негативне значення. Наприклад, якщо рівень фрактальності близький до нуля, то при перевернутій структурі економічного простору таке значення буде вважатися найкращим і найгіршим – якщо навпаки.

Рівень самоорганізації економічного простору (SO) можна визначити наступним чином – для кожного періоду часу потрібно розрахувати середньозважену швидкість усіх категоризованих процесів. Далі необхідно визначити зміну швидкості середньозваженої групи процесів (g) і процесів перешкоджання розвитку (p) відносно попереднього періоду. Після цього співвідносяться ці величини й вираховується середнє:

$$SO = 1 - \frac{1}{T-1} \sum_i a_i, a_i = \begin{cases} 1, & g_i > p_i \\ 0, & g_i \leq p_i \end{cases}, NH = \frac{\sum_i \Delta C_i}{(T-1) \times C_{\max}} \quad (11)$$

де T – кількість досліджуваних періодів.

Цей показник відображає здатність R-процесу регіону нівелювати вплив деструктивних процесів.

Тепер, маючи ці три показники як основу, можемо сформулювати інтегральний показник оцінки використання економічного потенціалу регіону:

$$P = 1 - \frac{FR + NH + SO}{3} \quad (12)$$

Така методологія вимірів економічного простору забезпечує інтегральність, комплексність та повноту одержуваної оцінки. Таким чином отримана можливість порівняти кількісні оцінки використання економічних потенціалів різних регіонів.

Запропонована методика має і свої недоліки. Найслабше місце в моделі стосується набору показників, внесених у систему. Відібрані показники є оптимальними для оцінки використання потенціалу регіону індустріального виду розвитку, але для регіонів постіндустріального типу розвитку набір показників буде зовсім іншим.

З переваг розробленого підходу відзначимо наступні:

- методологія базується на принципах системного підходу в дослідженнях економічних об'єктів. Це проявилось і в тому, що об'єкт дослідження розглядається комплексно, разом з особливостями його структури, взаємозв'язками окремих її елементів між собою та зв'язками системи як цілого із зовнішнім середовищем;
- структура зміни зв'язків була розглянута саме в динаміці;
- всі обрані характеристики функціонування економічної системи регіону були враховані при побудові остаточної оцінки використання

економічного потенціалу регіону через перехід до рангів мір руху цих характеристик на обраному наборі показників;

- область застосування розробленої методології вимірів характеризується універсальністю, тому її застосування може бути надзвичайно широким, оскільки дає можливість використовувати різний набір показників, що будуть характеризувати як роль окремих елементів економічної системи, так і зміну впливу зовнішніх факторів;
- методологія створена згідно з принципом «відкритої архітектури»: критерії оцінки і набір показників можуть змінюватись і замінюватись залежно від цілей і об'єкта дослідження;
- простота розрахункового інструментарію й інтерпретації, зокрема, проміжних результатів дозволяють уникнути проблем, пов'язаних з обґрунтуванням прийняття певних управлінських рішень, дають можливість прогнозувати розвиток процесів в економічному просторі.

Список літератури

1. Барановська М. І. Роль територіально виробничої моделі у системі розвитку регіонів / М. І. Барановська // Вісник соціально-економічних досліджень. — Одеса, 2008. — Вип. 33. — С. 27–31.
2. Бойко Є. І. Моделювання задач прогнозування розвитку промислового виробництва регіону / Є. І. Бойко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — Львів, 2009. — Вип. 4 (78): Проблеми розвитку промислового виробництва регіону. — С. 3–24.
3. Воловник В. Науково-методичні підходи до розробки моделі управління сталим розвитком регіонів / В. Воловник // Сучасна регіональна політика: освіта, наука, практика. — Одеса, 2011. — Т. 1. — С. 19–21.
4. Илларионов А. Модели экономического развития и Россия / А. Илларионов // Вопросы экономики. — 1996. — № 7. — с. 4–18.
5. Їжа М. Модель формування структури сталого розвитку регіональної системи / М. Їжа // Актуальні проблеми державного управління. — Одеса, 2010. — Вип. 4 (44). — С. 3–6.
6. Козаченко В. Математична модель оцінки сталого розвитку регіонів України / В. Козаченко // Сучасна регіональна політика: освіта, наука, практика. — О., 2011. — Т. 1. — С. 56–58.
7. Пілюшенко В. Загальні підходи до формування моделі управління антикризовим розвитком регіону / В. Пілюшенко // Збірник наукових праць. — Донецьк, 2011. — Т. 12: Серія: Економіка, вип. 183: Трансформаційні процеси в сучасній економіці. — С. 3–9.
8. Седелев Б. В. Основания и принципы методологии статистических измерений экономических объектов. — відкритий доступ <http://www.nsu.ru/ef/tsy/ecmr/methdlog/statizm.htm>.
9. Солтисік О. О. Системне моделювання регіональної економіки з позиції сталого розвитку / О. О. Солтисік // Науковий вісник. — Львів, 2010. — Вип. 20. 10. — С. 242–247.
10. Хасаев Г. К применению автоматизированных средств прогнозирования регионального развития / Г. Хасаев // Российский экономический журнал. — 2000. — №2. — С. 79–86.
11. Чала Н. Д. Галузево-секторальна модель державного управління розвитком переваг регіону / Н. Д. Чала // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. — К., 2011. — Вип. 2. — С. 256–264.

РЕЗЮМЕ

Матвиенко Роман

Моделирование регионального экономического пространства

Предложена модель оценки использования экономического потенциала региона, которая основана на принципиально новом подходе. Проанализирована структура регионального экономического процесса как динамической системы.

RESUME

Matviyenko Roman

Modeling of regional economic space

There has been proposed the model of estimation of usage of the economic potential of the region. This model is based on a fundamentally new approach. The structure of regional economic process as a dynamic system has been analyzed.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013 р.

ОСОБИСТІЙ ВНЕСОК Г. ШУЛЬЦЕ-ДЕЛІТЧА У РОЗБУДОВУ КООПЕРАТИВНОГО СЕРЕДОВИЩА НІМЕЧЧИНИ

У статті зіставлено організаційно-економічні особливості становлення кооперативів Ф. Райффайзена, В. Хааза і Г. Шульце-Делітча. Акцентовано увагу на головних позитивах промислових товариств й окреслено особливий внесок Франца Германа Шульце-Делітча в їх розбудову. Досліджено основотвірні принципи організації діяльності й функціонування об'єднань міської громади та запропоновано використовувати цей досвід при формуванні кооперативного руху в Україні.

Ключові слова: кооперативне середовище Німеччини, товариства Ф. Райффайзена і В. Хааза, промислові кооперативи Г. Шульце-Делітча, народні банки Г. Шульце-Делітча, принципи побудови та діяльності кооперативів Г. Шульце-Делітча, класична оптово-торгівельна діяльність, прозорість і системність побудови кооперативних об'єднань.

Дослідження процесу становлення товариств (кооперативів) Німеччини об'єктивно вимагає, крім підходів, які сформували Фрідріх Вільгельм Райффайзен (1818–1888 рр.) і Карл Фрідріх Вільгельм Хааз (1839–1913 рр.), об'єктивно оцінити здобутки Франца Германа Шульце-Делітча (1808–1883 рр.). Аналіз і зіставлення теоретичних, методологічних й практичних напрацювань цих визнаних ідеологів та організаторів інтеграційно-кооперативного руху дасть можливість комплексно встановити позитивні й негативні його сторони, а також роль і місце кожного фундатора. У статті ми сконцентруємо увагу на головних особливостях формування товариств Г. Шульце-Делітча, як основотвірній первинній ланці ієрархічної вертикалі промислових об'єднань країни, що в історичному вимірі пройшла достатньо складний шлях і стала одним із соціально-економічних лідерів Європи.

Загалом відомі вчені А. П. Макаренко, А. В. Ткач, М. І. Туган-Барановський, А. І. Крашенінніков, С. Б. Коваленко, З. Н. Козенко М. Ф. Шкляр та інші провели достатньо глибокі дослідження щодо побудови окремих елементів кооперативного середовища Німеччини. Разом із тим, системного узагальнення поетапних результатів діяльності Г. Шульце-Делітча з організації роботи кооперативів і розвитку інтегрованих формувань промислового спрямування не проводилося. Наша мета – узагальнити ці напрацювання і показати їх вплив на побудову сучасної горизонтально-вертикальної ієрархії об'єднань Німеччини в аграрно-промисловій сфері й торговому секторі національної економіки, а також акцентувати увагу на можливості використання цього досвіду в Україні.

Попри наявність ключової спільної риси – покликання стати формою самоорганізації і стабілізації суспільства, товариства Ф. Райффайзена, В. Хааза і Г. Шульце-Делітча мали низку істотних відмінностей, зумовлених соціальним середовищем їхнього застосування. Якщо райффайзенівські товариства не припускали можливості залучення членів – не селян, то шульце-делітчевські кооперативи ґрунтувалися на залученні широких верств дрібновласницького населення як міста, так і села. Райффайзенівські товариства, порівняно із шульце-делітчевськими, були

більш компактними, зазвичай склалися з кількох десятків членів, які належали до однієї території, відзначалися своєю демократичністю, їх керівництво працювало на громадських засадах. У них не існувало вступних внесків, його члени не могли концентрувати у своїх руках паї, оскільки останні заборонялося передавати будь-кому. Водночас товариства Ф. Райффайзена виявилися більш корпоративно замкненими. Об'єднання Г. Шульце-Делітча орієнтувалися насамперед на отримання прибутку його членами. Вони могли придбавати паї у будь-якому іншому товаристві або вкласти гроші до банку й отримати значні дивіденди на власні пайові внески. При цьому, «народні банки» Г. Шульце-Делітча були переважно товариствами з обмеженою відповідальністю членів за зобов'язаннями кооперативу, тоді як народні каси Ф. Райффайзена в обов'язковому порядку вимагали від своїх членів необмеженої відповідальності усім власним майном [2].

Відсутність пайових внесків у райффайзенівських формуваннях зумовлювалася тим, що членами кооперативів ставали переважно ті селяни, які не мали можливості їх здійснювати. Як правило, сільський кредитний кооператив на момент його організації отримував капітал для початку своєї діяльності на добродійних засадах (від місцевих багатіїв, муніципальних органів, церкви і тому подібне). Надалі основними джерелами його кредитних операцій були внески членів-пайовиків і позики як у приватних осіб, так і окремих організацій та установ, зокрема кооперативних спілок. Разом із тим, райффайзенівські кредитні товариства встановили у себе як обов'язкове правило створення неповоротного (недоторканного статутного) фонду, який не підлягав розподілу навіть при ліквідації товариства і використовувався для організації нових кооперативів [3]. З огляду на власну замкненість і насторожене ставлення до навколишнього світу, райффайзенівські кооперативи прагнули розвивати додаткові напрямки діяльності: збутову та закупівельну. Такі товариства видавали позики на тривалі терміни (кілька років), при цьому «народні банки» Г. Шульце-Делітча надавали перевагу короткостроковим кредитам. Крім того, об'єднання

Г. Шульце-Делітча активно залучали зовнішній кредитний ресурс, тоді як у «сільських касах» обсяг залученого ззовні фінансового ресурсу поступово зменшувався [2].

Узагальнюючи зіставлення різних кооперативних рухів, зазначимо, що у той час, як Ф. Райффайзен і В. Хааз активно підтримували створення земельних товариств, Г. Шульце-Делітч спрямував свої дії на побудову «ремісничих (промислових) товариств» та «народних банків». Фактично саме Франц Герман Шульце-Делітч поклав початок споживчому кооперативному руху Німеччини, створивши у м. Хемніці (Карл-Маркс-Штадт) в 1845 році споживчу і ощадну асоціацію «Відновлення». Він як ліберально-буржуазний економіст і політичний діяч став ініціатором кооперативного руху, виступивши з планом порятунку дрібних товаровиробників [4]. У цей період велика фабрична промисловість Німеччини була розвинена недостатньо. Серед міського населення багаточисельністю виділялися дрібні торговці та ремісники [5]. Саме ця соціальна категорія громадян Німеччини у період загострення кризи 1846–1847 рр., на думку Г. Шульце-Делітча, потребувала допомоги шляхом об'єднання окремих слабких виробничників у дієві товариства.

Перші кооперативи, створені Г. Шульце-Делітчем, належали до категорії не виробничих об'єднань, а були сировинними товариствами ремісників для придбання за спільний рахунок необхідної сировини. Так у 1849 році у місті Делітч, він заснував два сировинних товариства: столярів і чоботарів, окрім яких у 1853 році було створено ще два кредитних та два споживчих товариства [7].

В 1854 році Г. Шульце-Делітч видав книгу «Асоціації для німецьких ремісників і робітників», у якій описав діяльність дванадцяти товариств, що він створив у Делітчі й сусідніх місцях. Це були насамперед лікарняні

каси, кредитні ферейни (союзи, до яких входили пов'язані членськими правами і обов'язками фізичні особи), споживчі й сировинні товариства. У цьому ж році він почав видавати кооперативний журнал «Цех майбутнього», в якому інформував громадськість про успіхи і проблеми кооперативного руху в країні. Всі ці теоретичні й практичні здобутки призвели до того, що в 1859 році за ініціативи Г. Шульце-Делітча делегати від 55 сировинних і 80 кредитних товариств Німеччини провели свій перший конгрес та заснували «Загальний союз промислових і господарських товариств».

Крім того, варто зазначити, що в 1850 році, також за ініціативи Г. Шульце-Делітча було започатковано «Союз авансування», який надалі став основою сучасного «народного банку» [1]. Поряд з об'єднавчим процесом, у цей період зародження кооперативів, відбувалося збільшення сировинних товариств Г. Шульце-Делітча, які з 55 (в 1859 році) досягли в 1868 році загальної кількості 131 товариства [7].

Попри швидке зростання чисельності сировинних товариств, їх розвиток не мав перспективи. Аналогічна ситуація відбувалася із магазинними товариствами і виробничо-підсобними товариствами Г. Шульце-Делітча. На противагу вищевказаним видам товариств, центральне місце серед кооперативів, створених Г. Шульце-Делітчем, досить скоро посіли кредитні кооперативи. Цей вид формувань виник у результаті нездатності сировинного товариства упоратися з придбанням сировини за готівку. Саме необхідність в організації кредитування спонукало сировинні товариства трансформуватися у кредитні кооперативи (ощадно-позикові товариства).

У 1888 році, коли кредитні кооперативи Г. Шульце-Делітча отримали достатньо широкий розвиток, їх соціальний склад був репрезентований наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1. Соціальний склад кредитних кооперативів Г. Шульце-Делітча станом на 1888 рік (%)*

Соціальна категорія учасників	Відсоток від загальної чисельності
Самостійні підприємці у сільському господарстві, торгівлі і промисловості	74,1
Ліберальні професії, рантьє, пенсіонери	13,8
Нижчі службовці	3,5
Робітники	8,6

* Розроблено автором за даними [7]

Дані таблиці характеризують товариства Г. Шульце-Делітча як установи, до складу яких входила переважна більшість дрібної буржуазії, дрібних торговців і ремісників, що володіли невеликим капіталом. Разом із тим, основна маса членів цих товариств належали і продовжують сьогодні належати до числа самостійних підприємців. Саме цей факт є показником того, що через механізм створення товариств з'являється можливість посилювати роль середнього класу і забезпечувати формування інституційної вертикалі, яка спонукатиме до побудови стійкої соціально-економічної системи. Це може слугувати прикладом для розвитку системного кооперативного середовища в Україні, що максимально може задовольнити очікування учасників сучасного процесу інтеграції.

Ще одним підтвердженням дієвості товариств Г. Шульце-Делітча є їх господарююче становище на ринку протягом 1890-1912 років порівняно з кооперативами Імперського союзу, про що зазначає

М. І. Туган-Барановський у своїй праці «Соціальні основи кооперації» (табл. 2).

Аналіз даних таблиці показує, що товариства Загального союзу за зазначеними показниками значно перевищують ефективність діяльності товариств Імперського союзу німецьких сільськогосподарських кооперативів. Попри це, з часом окремі товариства Г. Шульце-Делітча швидко втрачали ознаки природи кооперативу і перетворювалися у звичайні капіталістичні акціонерні банки. У зв'язку з чим Г. Шульце-Делітч заявляв, що «перетворення ощадно-позикових товариств в акціонерні у його очах є кращим доказом успіху народних банків» [7, с. 350]. Так протягом 1889-1891 рр. близько 19 товариств набули форми акціонерних компаній. Саме тому вінцем кооперативної системи Г. Шульце-Делітча стає не виробнича асоціація, а капіталістична акціонерна компанія. Разом із тим, подальший розвиток товариств Г. Шульце-Делітч призвів до того, що у Німеччині станом

на 31 грудня 1996 року функціонувало близько 805 промислових, товарних й обслуговуючих кооперативів, організованих за принципами їх засновника, із

загальним обігом коштів близько 157 млрд. марок (табл. 3) [8].

Таблиця 2. Показники господарчої діяльності товариств Загального союзу Г. Шульце-Делітча і Імперського союзу (селянського) протягом 1890-1912 рр. *

Рік	Товариства Загального союзу Г. Шульце-Делітча		Рік	Товариства Імперського союзу (селянського)	
	Відкриті кредити в середньому на 1 товариство	Власні капітали в середньому на 1 товариство		Обіг коштів у середньому на 1 товариство	Власні капітали в середньому на 1 товариство
	в тис. марок			в тис. марок	
1890	1 531	135,7	1892	189	7,5
1900	2 617	204,8	1900	171	4,8
1912	5 230	344,1	1911	418	6,7

* Сформовано автором за даними [7, с. 369]

Таблиця 3. Промислові, товарні й обслуговуючі кооперативи Німеччини за рівнями і напрямками та обіг їх коштів станом на 31.12.1996 року*

Промислові, товарні й обслуговуючі кооперативи Німеччини за рівнями і напрямками	Кількість кооперативів	Обіг коштів (без ПДВ), млн. марок
Первинні кооперативи:		
Кооперативи з торгівлі харчовими продуктами і делікатесами	33	40,5
Кооперативи з торгівлі непродовольчими товарами (господарчі, взуття, медикаменти, текстиль тощо)	33	28,3
Кооперативи продовольчо-виробничі	189	5,2
Ремісничі непродовольчі кооперативи (будівництво тощо)	186	5,1
Транспортні кооперативи	108	0,9
Інші кооперативи	244	13,3
Усього:	793	93,3
Центральні кооперативи:		
Торгові	3	63,2
Ремісничі	9	-
Разом:	805	156,5

*Сформовано автором за даними [8]

На 01 січня 1998 року чисельність зазначених кооперативів зростає до 822, а їх загальний обіг коштів – до 163 млрд. марок [6]. Розглядаючи позитивні показники діяльності промислових, товарних й обслуговуючих кооперативів, варто зауважити причини такого зростання. Так у 1858 році Г. Шульце-Делітч у своїй роботі «Робочі класи і система об'єднань у Німеччині як програма до німецького конгресу» пише: «Кілька слабких сил створюють одну велику силу, і те, чого не можливо домогтися поодино, має бути досягнуто шляхом об'єднання з іншими» [1]. При цьому метою створення кооперативів, на думку їх засновника, є надання економічної підтримки своїм членам і підвищення конкурентоспроможності учасників, а головними принципами побудови та діяльності визначено:

- безпосередня пайова участь під час вступу до товариства;
- розподіл отриманого прибутку еквівалентно до розміру паю;
- невтручання держави у діяльність товариства;
- спрямованість на короткотермінове кредитування;
- оплата праці адміністрації товариства;
- децентралізація системи управління;
- обмеження діяльності кредитних товариств тільки

кредитними функціями;

- обмеження відповідальності членів товариства по його зобов'язанням.

Ефективність запропонованих принципів призвела до того, що їх поклали в основу своєї роботи кооперативи Німеччини, які становлять значну частину ремісничих підприємств і об'єктів роздрібної торгівлі у секторах харчових продуктів та делікатесів, предметів споживання, будівельного промислу, а також послуг. Ці напрями діяльності відрізняються сильним процесом концентрації, а активність об'єднань у даних сегментах має величезне значення як для своїх членів, так і для регулювання ринку взагалі. Промислові формування працюють на локальному, регіональному та федеральному рівнях. Для цього вони створили одно-, дво- або тріступінчаті форми організації управління. Крім того, сьогодні промислові кооперативи утворюють високо комплексні інноваційні групи з різними видами діяльності на міжнародному рівні. Спектр послуг, які вони пропонують, охоплює поряд з орієнтованим на ринок асортиментом товарів, повний набір виробничих і підприємницьких робіт. Сюди відносяться: міжнародне відкриття нових ринків, використання інформаційних і комунікаційних систем, різна маркетингова діяльність, проведення раціональної логістики. Сферу послуг

доповнюють програми з консультування та навчання.

Попри це, незважаючи на широкий перелік зазначених спрямувань, класична оптово-торгівельна діяльність становить більшу частину функціональних напрямів роботи промислових товариств. При цьому кооператив може як сам продавати, так і виступати в ролі посередника по відношенню до своїх членів. Разом із тим, дедалі більшого значення набувають сервісні послуги, що надаються громадськими формуваннями.

Проводячи певне узагальнення, можна зазначити, що на початковому етапі свого існування промислові кооперативи Німеччини здійснювали свою діяльність у наступних областях:

- торгівля харчовими продуктами і товарами другої необхідності (тютюном, солодощами та напоями);

- торгівля предметами народного споживання (предмети домашнього вжитку, взуття, текстиль);
- виробництво харчових продуктів (хліб, м'ясо, молоко тощо);
- виробництво продуктів непродовольчої сфери;
- будівельний промисел, покрівельні роботи, художній промисел, дизайнерські роботи, перукарська справа, виготовлення взуття тощо.

З часом, урахувавши потреби певного історичного періоду і очікування споживачів, цей перелік розширювався. Так різноманітність базових інституцій в 1996 році, за функціональним спрямуванням, може бути репрезентована наступним чином (табл. 4).

Таблиця 4. Ринкові сфери діяльності первинних товариств Німеччини та їх чисельність станом на 31 грудня 1996 року*

№ з/п	Первинні товариства за ринковою сферою діяльності	Чисельність товариств (одиниць)	% від загальної чисельності
1.	Кредитні товариства з торговою діяльністю	709	13,1
2.	Закупівельні й збутові товариства	629	11,7
3.	Молочні товариства	532	10,0
4.	Тваринницькі й м'ясні товариства	145	2,8
5.	Племінні товариства	29	0,5
6.	Фруктові й овочеві товариства	100	1,8
7.	Квіткові товариства	48	0,8
8.	Виноградні товариства	305	5,7
9.	Аграрні товариства	890	16,3
10.	Вино-горілчані товариства	150	3,1
11.	Водні товариства	190	3,5
12.	Товариства рибоводів	50	0,9
13.	Товариства пасовищ	75	1,3
14.	Електроенергетичні товариства	60	1,1
15.	Холодильні товариства	47	0,8
16.	Сушильні товариства	55	1,0
17.	Технічні товариства	52	0,9
18.	Товариства, що обслуговують кооперативи	538	10,1
19.	Товариства з торгівлі харчовими продуктами і делікатесами	33	0,6
20.	Товариства з торгівлі непродовольчими товарами (господарчі, взуття, медикаменти, текстиль тощо)	33	0,6
21.	Товариства продовольчо-виробничі (пекарі, м'ясники тощо)	189	3,5
22.	Ремісничі непродовольчі товариства (будівельники тощо)	186	3,4
23.	Транспортні кооперативи	108	2,0
24.	Інші товариства	244	4,5
	РАЗОМ	5 397	100

*Сформовано автором за даними [8]

Підсумовуючи досвід становлення шульце-делітчівських товариств, слід зазначити, що кількість розглянутих формувань, у зв'язку з укрупненням, змінювалася у напрямі зменшення, але відповідна їм пропорція від загальної чисельності, за вказаними видами діяльності, зберігається й сьогодні. Крім того, залишаються незмінними основи створення і функціонування товариств, побудованих за принципами Г. Шульце-Делітча. Завдяки розробленим принципам, процедури побудови об'єднань, правам і обов'язкам для учасників процесу, що встановлені регламентом, по всій території Німеччини на місцевому рівні активно створюються первинні товариства, які формують основу

всієї громадської професійної й галузевої вертикалі. Вони в економічному і правовому відношенні є самостійними суб'єктами господарювання та працюють у різних сферах. Шляхом трансформаційних перетворень досліджувані інституції адаптуються до впливу зміни факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, відповідають вимогам сьогодення й задовольняють потреби їх учасників та зацікавлених сторін. Прозорість і системність побудови розглянутих кооперативних об'єднань, а також прогресуючі показники їх роботи є достатньо переконливим прикладом для використання цього досвіду в Україні.

Список літератури

1. Chisholm Hugh, ed. (1911). «Schulze-Delitzsch, Franz Hermann». *Encyclopædia Britannica (11-th ed.)*, Cambridge University Press [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Hermann_Schulze-Delitzsch.
2. Бородаевский С. В. Сельскохозяйственная кооперация в Германии / С. В. Бородаевский. – СПб. : [б. и.], 1908. – С. 17-18, 21-23.
3. Глазков В. В. Кредитная кооперация / В. В. Глазков, Б. Н. Хвостов – М. : [б. и.], 1974. – С. 20, 42, 43.
4. Крашенинников А. И. Кооперация в современном мире / А. И. Крашенинников – М. : Экономика, 1987. – С. 144.
5. Макаренко А. П. Теория и история кооперативного движения : учебное пособие для студентов высших и средних кооперативных учебных заведений / А. П. Макаренко – М. : ИВЦ «Маркетинг», 1999. – С. 328.
6. Ткач А. В. Сельскохозяйственная кооперация : учебное пособие / А. В. Ткач – М. : [б. и.], 2002. – С. 304.
7. Туган-Барановський М. І. Соціальні основи кооперації / М. І. Туган-Барановський. – М. : Економіка, 1989. – С. 285-289, С. 291, С. 292, 298-299.
8. Щорічна статистична доповідь Німецького союзу Райффайзена, 1996 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://opac.ub.uni-tuebingen.de/cgi-bin/wwwolix.cgi?opacdb=tzv&ff=ZDB-Nr.:2625-6>.

РЕЗЮМЕ

Миненко Михаил

Личный вклад Г. Шульце-Делитча в развитие кооперативной среды Германии

В статье сопоставлены организационно-экономические особенности становления кооперативов Ф. Райффайзена, В. Хааза и Г. Шульце-Делитча. Сосредоточено внимание на главных позитивах промышленных товариществ, раскрыт личный вклад Франца Германа Шульце-Делитча в их развитие. Исследованы базисные принципы организации деятельности и функционирования объединений городской общины, предложено использовать этот опыт при формировании кооперативного движения в Украине.

RESUME

Minenko Mykhailo

Personal contribution of G. Schulze-Delitch in the development of cooperative environment of Germany

In the article there have been compared the organizational and economic features of the formation of cooperatives of F. Raiffeisen, W. Haas and H. Schulze-Delitch. Attention is focused on the positive signs of industrial societies. The specific contribution of Franz Hermann Schulze-Delitch in their development is shown. Fundamental principles of organization and functioning of the associations of local communities have been investigated. There has been offered to use this experience in the formation of the cooperative movement in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2013 р.

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТРАНСПОРТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В МІСТАХ

У статті виконано аналіз досвіду організації та управління транспортним обслуговуванням населення в зарубіжній практиці. Наведено переваги та недоліки моделей організації міського пасажирського транспорту країн з ринковою економікою та розглянуто можливості застосування цих моделей в Україні.

Ключові слова: пасажирський транспорт, досвід організації, ринкова модель.

Міський пасажирський транспорт є одним з важливих чинників, що забезпечують життєздатність міста, ефективність і нормальне функціонування, об'єднуючи розрізнені частини міста в єдиний складний організм. Пасажирський транспорт є важливою складовою частиною виробничої інфраструктури міста. Його стійке й ефективне функціонування є необхідною умовою стабілізації і підйому економіки міста, структурної перебудови, забезпечення цілісності, поліпшення умов і рівня життя населення.

Для України може бути корисним, з практичної точки зору, досвід розвинених країн у питаннях організації міського пасажирського автотранспорту. Слід зауважити, що проводити паралелі між Україною та країнами із розвиненими ринковими відносинами не варто, проте деякі напрямки в організації роботи транспорту можуть бути цікавими.

З проблемами функціонування міського пасажирського транспорту зіткнулися практично всі країни світу. Аналіз окремих наукових робіт показав – цілі реформування у сфері системи міського пасажирського транспорту за кордоном зводяться до наступного [1-4]:

- зниження державних витрат на утримання міського пасажирського транспорту;
- більш повне задоволення попиту на перевезення при зниженні або помірному зростанні вартості проїзду;
- створення умов для оновлення парку за рахунок засобів самих підприємств.

Метою статті є вивчення закордонного досвіду організації міського пасажирського транспорту.

Гострота і необхідність рішення тих або інших проблем різні і залежать від умов країни, політичного устрою і інших чинників. Неоднакові також пріоритети та акценти. Відмінності пов'язані з економічним станом держави, частками міського пасажирського транспорту в обсягах перевезень, неоднаковими рівнями якості обслуговування і тарифів, собівартості і інших показників. Проте, попри відмінності в економіці і політичному устрої, рівні розвитку і організації функціонування міського пасажирського транспорту різних країн, можна виокремити три базові моделі організації роботи суспільного транспорту [5].

Моделі розрізняються співвідношенням ринкових і адміністративних механізмів регулювання:

- адміністративна модель управління (США, Канада, Париж);
- регульований ринок (Лондон, столиці скандинавських країн);

– вільний ринок (Великобританія за винятком Лондона, Сантьяго – Чилі).

Так в умовах домінування на ринку одного транспортного підприємства, що властива моделі адміністративного регулювання, основними інструментами цієї політики є адміністративний контроль над витратами і доходами.

У ринкових моделях ті ж цілі досягаються за рахунок формування могутнього приватного сектора і розвитку конкуренції.

Для моделі обмеженої конкуренції характерні жорсткі вимоги, що висуваються адміністрацією міста або уповноваженою структурою до розкладу руху, тарифу і автобусів, що використовуються. У випадку дерегулювання ринку, перевіряється тільки професійна компетентність перевізника, відповідність вимогам безпеки і технічної придатності транспортних засобів [6].

Особливістю адміністративної моделі є переважне використання адміністративних важелів управління міського пасажирського транспорту. Транспортні підприємства можуть виграти право на обслуговування одного або декількох маршрутів міста на конкурсній основі, одержуючи при цьому фіксовану оплату за роботу. Всю решту функцій від розробки маршрутів до збору платні за проїзд бере на себе адміністрація міста.

У всіх містах, що вибрали модель обмеженої конкуренції, доступ транспортних підприємств на маршрутну мережу здійснюється за допомогою конкурсних процедур. Розподілу підлягають окремі маршрути або лоти разом із декількома маршрутами. Таким чином, на одному маршруті може працювати тільки один перевізник.

Застосування адміністративної моделі в Україні сьогодні не видається можливим, оскільки така модель передбачає велике бюджетне навантаження. Недоліком такої моделі є також відсутність зацікавленості перевізників у збільшенні прибутку і обсягів перевезень.

Регульований ринок, до якого належить все різноманіття форм відносин між адміністрацією міста і перевізниками, яке знаходиться між двома крайніми моделями і визначається у кожному конкретному випадку залежно від задач, умов, можливостей та інтересів обох сторін. Регульований ринок припускає договірні відносини між адміністрацією міста і перевізниками і різні види контрактів.

Вільний ринок характеризується переважанням ринкових механізмів регулювання міського пасажирського транспорту. Участь міської влади в

управлінні суспільним транспортом обмежується тільки контролем технічного стану рухомого складу і кваліфікації водіїв. Усі питання, пов'язані з визначенням маршрутів, розкладів руху, видами транспортних засобів, що використовуються, установкою тарифів і т. п., розв'язуються безпосередньо транспортними підприємствами та приватними перевізниками.

В умовах України використання лише ринкових механізмів регулювання на цей час є неприйнятним. Насамперед це пов'язано із високим соціальним значенням транспорту в нашій країні. Оскільки основні питання вирішують самі перевізники, то можуть виникнути проблеми соціального характеру: тарифи, сформовані транспортними підприємствами, які не завжди відповідають можливостям споживачів, відсутність стабільності роботи перевізників та контролю технічного стану.

Аналіз досвіду реформування міського пасажирського транспорту за кордоном показує, що перехід від моделі адміністративного регулювання до моделей регульованого ринку і дерегулювання має як позитивні, так і негативні наслідки [7]. До позитивних результатів відносять зниження обсягів бюджетного субсидування, спостережуване у всіх містах, що є прихильниками відповідної моделі. Так, наприклад, у Лондоні економія на субсидуванні склала 80%, в інших містах Великобританії – 100%, а в Копенгагені і Стокгольмі – 30%. Сьогодні в цих містах спостерігається один з найвищих у Європі рівень покриття витрат виручкою від оплати проїзду (понад 80% у Великобританії і близько 50% у скандинавських країнах). Водночас у Парижі (адміністративна модель) рівень цього показника, навпаки, один з найнижчих у Європі – 30% [4].

До негативних наслідків переходу до цих моделей належить поява проблем соціального характеру: відсутність у пасажирів упевненості в стабільності маршрутної мережі, їм складно розібратися в умовах роботи великої кількості різних компаній, вони зазнають труднощів в отриманні інформації про маршрути і умови транспортного обслуговування; розвиток конкуренції супроводжувався скороченням персоналу транспортних підприємств і зниженням рівня заробітної платні.

З одного боку, зрозуміло, що державне управління в системі міського пасажирського транспорту необхідне, оскільки воно є стратегічною областю діяльності. При цьому враховуються наступні напрями регулювання: контроль діяльності транспортних підприємств-монополістів (антимонопольне законодавство повинне розповсюджуватися на міський пасажирський транспорт); контроль і у багатьох випадках обмеження рівня транспортних тарифів; введення і контроль єдиних норм, стандартів і правил в області охорони довкілля, безпеки руху, умов праці на транспорті, а також єдиних технічних стандартів.

З іншого боку, що вищий рівень розвитку міського пасажирського транспорту, то більш очевидно, що при обмеженості бюджетних ресурсів багато задач можуть ефективно розв'язуватися за допомогою залучення приватного капіталу. У зв'язку з цим дуже цікавим є досвід, який показує, що система міського пасажирського транспорту, яка грамотно спланована і добре організована, може не бути збитковою. Прикладом може стати транспортна система міста Курітіба (1900 тис. жителів, 300 автомобілів на 1000 жителів) у Бразилії, яка розроблялася одночасно і з

урахуванням містобудівного планування. У результаті 75% жителів регулярно користуються громадським транспортом. При цьому 28% власників індивідуального транспорту також регулярно користуються міським пасажирським транспортом [8].

У країнах СНД проблеми відрізнялися несуттєво. Так у Киргизії обсяги транспортного обслуговування за 10 років реформи помітно впали. У Бішкеку, столиці республіки, кількість великих автобусів була скорочена з 600 на початку 1990-х рр. до 82 до 1999 р. Протягом того ж самого періоду часу населення в столиці збільшилося у 1,8 раза і досягло мільйона. Частина автобусного парку, що залишилася, сильно застаріла, отже, її обслуговування стало складнішим і дорогим. Хоча приватні водії мікроавтобусів допомогли заповнити брак транспортних послуг, що утворився, проте дослідження показало їх дефіцит по всій столиці. Як наслідок, виросла рентабельність перевезень [9]. Перевізникам це дає можливість отримувати надприбутки, які можна використовувати для розвитку і поліпшення якості перевезень. Але держава повинна контролювати цей процес, тобто законодавчо створювати механізми, що змушують витратити прибуток саме на розвиток та оновлення рухомого складу. Аналогічну ситуацію ми можемо спостерігати і в Україні.

У Великобританії за роки реформ зростання тарифів на перевезення перевищило темпи інфляції, що було обумовлено відміною бюджетних субсидій на більшості маршрутів [10]. Однак наявність великої кількості перевізників утруднило для споживача користування їх послугами.

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду показує, що незалежно від вибраної моделі, транспортні адміністрації всіх міст світу намагаються проводити політику обмеження зростання бюджетних субсидій і тарифів на перевезення. Проте вибір моделі зумовлює засоби досягнення цієї мети.

Багато країн увели елементи конкуренції на ринку послуг громадського транспорту. Рішення було знайдено в укладанні контрактів на надання послуг з приватним сектором на основі тендерів. Це сприяло підвищенню ефективності. У Стокгольмі тендери на складання «контрактів на повні витрати» зменшили витрати автобусних перевезень на 23 % у період з 1989 по 1996 рр., у Копенгагені експлуатаційні витрати на транспорт впали на 24 % (з 1990 по 1998 рр.), а в Лондоні вони скоротилися на 46 % (1986-1998 рр.). У Сантьяго зменшення витрат відобразилося на стабілізації тарифів, які раніше значно зросли після проведеної лібералізації [5].

Там, де конкурентний режим був уведений для заміни дій громадського сектора, неминуче відбувалися реальні скорочення витрат одночасно із збільшенням обсягу послуг. У Копенгагені витрати були знижені приблизно на чверть, а резерв, що сформувався, став основою поліпшення якості послуг і збільшення їх обсягів. Статистичні дані показують, що введення приватної, заснованої на ринкових умовах, послуги транспорту може знизити витрати, а отже, і субсидії до 50%. [10]. Якщо в середньому у світі на транспорт витрачається від 5 до 10% доходів населення, то в країнах, що розвиваються, ці цифри досягають 15% [11].

Таким чином, досвід зарубіжних країн показує, що ринкові відносини в економіці жодною мірою не унеможливають створення розвиненої і ефективної системи багатобічного державного регулювання

транспортної діяльності. При регулюванні транспортного ринку держава поєднує економічні і адміністративні методи дії на роботу транспорту як в довготривалому аспекті, так і в режимі оперативних дій.

Навіть у тих капіталістичних країнах, де свобода підприємництва розглядається як основний принцип функціонування і розвитку економіки, транспортна діяльність є об'єктом постійного і часто достатньо жорсткого регулювання з боку держави, при чому правомірність і необхідність існування подібної системи давно визнана і транспортниками, і громадськістю [6].

Кожна з розглянутих моделей організації міського транспорту довела свою ефективність у країнах, які її застосовують. В Україні сьогодні неможливо повністю скопіювати системи організації та регулювання транспорту розвинених країн. Переваги та недоліки застосування наявних моделей організації міського пасажирського транспорту країн з ринковою економікою наведено в табл. 1.

Отже, у більшості країн організація функціонування міського пасажирського транспорту є предметом постійної уваги і турбот влади, знаходження засобів на

його фінансування, разом із інвестиціями. До головних цілей в області міського пасажирського транспорту відносять: забезпечення кожному громадянину можливості реалізації його прав на транспортне пересування за доступними, у тому числі і для найбідніших верств населення, цінами, з якісним обслуговуванням, відповідним стандартам; підвищення стійкості функціонування комплексу.

Для досягнення таких цілей створені механізми стійкого фінансування міського пасажирського транспорту, що дає можливість підвищувати стандарти якості транспортного обслуговування і рівень безпеки, зменшувати шкідливий вплив на довкілля, стримувати зростання тарифів, розширювати пільги на проїзд, серед яких:

1. Ефективне державне регулювання і фінансова підтримка діяльності міського пасажирського транспорту з боку муніципальних і місцевих органів влади, які знаходяться в контрактних відносинах з перевізниками і через які здійснюється фінансування і виділення субвенцій, дотацій і субсидій.

Таблиця 1. Характеристика сучасних моделей організації міського пасажирського транспорту країн з ринковою економікою

Модель	Ознаки	Умови застосування	Переваги застосування в Україні	Недоліки застосування в Україні
Адміністративна модель	Домінування на ринку одного транспортного підприємства; адміністративні методи управління	Транспортні підприємства виграють право на обслуговування маршрутів міста на конкурсній основі, одержують фіксовану оплату за роботу; функції від розробки маршрутів до збору платні за проїзд бере на себе адміністрація міста	Контроль транспортних підприємств-монополістів; контроль і обмеження рівня тарифів; введення і контроль єдиних норм, стандартів і правил в області охорони довкілля, безпеки руху, умов праці на транспорті, а також єдиних технічних стандартів	Велике бюджетне навантаження; відсутність зацікавленості перевізників у збільшенні прибутку.
Регульований ринок	Декілька перевізників; жорсткі вимоги до розкладу руху, тарифу і автобусів, що використовуються	Договірні відносини між адміністрацією міста і перевізниками і різні види контрактів	Зниження обсягів бюджетного субсидування; поліпшення якості послуг	Розвиток конкуренції супроводжувався скороченням персоналу транспортних підприємств і зниженням рівня заробітної платні
Вільний ринок	Багато приватних перевізників; Ринкові методи регулювання	Перевіряється лише професійна компетентність перевізника, відповідність вимогам безпеки і технічної придатності транспортних засобів; визначення маршрутів, розкладу руху, видів транспортних засобів, що використовуються, установку тарифів здійснюють транспортні підприємства	Розвиток конкуренції; скорочення витрат одночасно із збільшенням обсягу послуг.	Проблеми соціального характеру: відсутність у пасажирів упевненості в стабільності маршрутної мережі, труднощі в отриманні інформації про наявні маршрути і умови транспортного обслуговування.

2. Уся діяльність із транспортного обслуговування населення жорстко регламентується законами, положеннями і розпорядженнями, невиконання яких передбачає жорстку організаційно-адміністративну і фінансову відповідальність транспортників, аж до розірвання контрактів.

3. Суми дотацій визначаються на нормативній основі і встановлюються при складанні контрактів. Фінансування витрат перевізників, за вирахуванням доходів від збору платні за проїзд, здійснюється на 50-60 % з місцевих або муніципальних бюджетів, на 25-30 % – за рахунок штатів, земель, кантонів, провінцій. Решту засобів, призначених тільки для інвестиційних цілей, насамперед для придбання транспортних засобів, виділяє державний бюджет.

4. У багатьох країнах малозабезпеченим особам, яким надані права пільгової оплати вартості проїзду або безкоштовного проїзду, органи влади видають проїзні картки (бони, абонементи), вартість яких оплачується муніципалітетами, меріями, органами управління населених пунктів.

Досвід застосування таких фінансових механізмів не

можна повністю застосовувати в Україні, адже основне фінансування пасажирського транспорту і відшкодування витрат транспортним організаціям у цих країнах покладається на місцеві бюджети. В Україні місцеві бюджети не спроможні взяти на себе таке велике навантаження. Тому необхідно шукати інші джерела фінансування та створювати програми розвитку пасажирського транспорту, які були б привабливими для приватних інвесторів.

В умовах розвитку ринкової економіки в нашій країні організація міського пасажирського транспорту повинна формуватись таким чином, щоб забезпечити розвиток дієвих механізмів для фінансування оновлення рухомого складу та транспортної інфраструктури, стимулювати підприємства до збільшення надання якісних та безпечних послуг. Відповідно повинна змінюватись і форма організації перевезень, яка спиратиметься на принципи підвищення ефективності транспортних підприємств, у тому числі – і за рахунок створення змішаних підприємств.

Список літератури

1. Блудян, Н. Опыт реформирования общественного транспорта за рубежом [Текст] / Н. Блудян // *Автотранспортное предприятие*. – 2005. – № 1. – С. 53-55.
2. Вол, М. Анализ транспортных систем: [Сокращенный пер с англ.] / Вол М., Мартин М. – М.: Транспорт, 1981. – 516 с.
3. Мэттью, У. Мадридский вариант [Текст] / У. Мэттью // *Омнибус* – 2003. – № 8 – С. 27
4. Симпсон, Б. Планирование развития городов и общественный транспорт в Великобритании, Франции и ФРГ [пер. с англ.]. / Б. Симпсон – М.: Транспорт, 1990. – 96 с.
5. Шабанов, А. В. Региональные логистические системы общественного транспорта: методология формирования и механизм управления [Текст] / А. В. Шабанов – Ростов-н/Д.: изд-во СКНЦ ВШ, 2001. – 205 с.
6. Романова, Н. А. Проблемы и перспективы развития транспортной инфраструктуры города: муниципальный подход [Электронный ресурс] / Н. А. Романова – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1262>.
7. Могилевкін, І. Транспорт в минулому і нинішньому столітті [Текст] / І. Могилевкін // *Світова економіка і міжнародні відносини*. – 2001. – № 9. – С. 34-43.
8. Симпсон Б. Планирование развития городов и общественный транспорт в Великобритании, Франции и ФРГ [пер. с англ.]. / Б. Симпсон – М.: Транспорт, 1990. – 96 с.
9. Хорович, Б. Пріоритет громадському транспорту: кращі рішення [Електронний ресурс] / Б. Хорович // *Омнибус*. – 2005. – №3-4. Режим доступа до журн.: http://www.omnibus.ru/arhiv/3-4_2005/uitp/
10. Блудян, Н. Реформирование пассажирского транспорта / Н. Блудян // *Автомобильный транспорт*. – 2005. – № 2. – С. 29-31.
11. Дорохов, В. Зарубежный пассажирский автомобильный транспорт и организация его работы [Текст] / В. Дорохов – М., "Международные отношения", 1970. – 162 с.

РЕЗЮМЕ

Мороз Елена

Зарубежный опыт организации транспортного обслуживания населения в городах

В статье анализируется опыт организации и управления транспортным обслуживанием населения в зарубежной практике. Приведены преимущества и недостатки моделей организации городского пассажирского транспорта стран с рыночной экономикой и рассмотрены возможности применения этих моделей в Украине.

RESUME

Moroz Olena

The foreign experience of transport services for the population in cities

The foreign experience of transport services for the population in the cities is considered in the article. There has been evaluated the experience of organizing and managing public transport service in foreign practice. The advantages and disadvantages of models of urban passenger transport in the countries with market economic are introduced. The possibility of using of these models in Ukraine are analyzed.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2013 р.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАРУБІЖНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПОСЛУГ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ І СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ ТУРИСТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті розглядається актуальна проблема зміцнення конкурентних позицій туристичної індустрії – індустрії обслуговування. Особливу увагу приділено ролі якісного чинника послуг. Робиться акцент на комплексний підхід у формуванні якісного туристичного продукту.

Ключові слова: туризм, готельне господарство, управління якістю готельних послуг, стандарти обслуговування.

Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується значними темпами зростання міжнародної торгівлі послугами і збільшенням вкладу сфери послуг у створення ВВП держав. Серед основних видів послуг найвищі показники розвитку спостерігаються саме у сфері міжнародного туризму. Статистичні дані свідчать, що нині туризм є третьою по прибутковості галуззю світової економіки. За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), на сферу туризму доводиться близько 7% світових інвестицій, кожне 16-е робоче місце, 11% світових споживчих витрат і 5% усіх податкових вступів [1, с. 14]. За оцінкою (ВТО) за останні роки туристсько-готельний бізнес з сектору національної економіки, що зароджується, перетворився на лідерський напрям сучасної індустрії послуг. Наприклад у США кожен іноземний турист вносить до прибуткової статті бюджету, в середньому, по 1500 доларів США, з яких 28% йде на оплату готелів, 18% – на харчування, 10% – на розваги, 30% – на роздрібну торгівлю і 13% – на транспорт. Туризм є одним з найбільш високоприбуткових і динамічних секторів світової економіки. Сфера туризму, впливаючи на такі ключові сектори господарства як транспорт і зв'язок, торгівлю, будівництво, сільське господарство, виробництво споживчих товарів, освіту, культуру і багато що інше, є каталізатором соціально-економічного розвитку країн. Майже в 40% країн туризм – головне джерело надходжень в іноземній валюті [2, с. 16]. На думку автора, Україна, яка протягом багатьох десятиріч була закрита для зовнішнього світу, має гігантські туристські можливості і може стати серйозним конкурентом у боротьбі за залучення клієнтів. Окрім значної статті доходу туризм є ще і одним з потужних чинників посилення престижу країни, зростання її значення в очах світової спільноти і пересічних громадян.

Отже, статистичні дані свідчать, що індустрія гостинності стала однією з найбільших галузей світової економіки і бурхливо розвивається. Проте потужний туристичний потік в Україну в останні роки та незначні економічні вигоди від туристичної діяльності свідчать про неефективне позиціонування туристичного сектору, відірваність культури від програм пріоритетного розвитку та розбалансованість туристичної пропозиції. Співвідношення туристичного потоку й туристичних надходжень дозволяють зробити припущення, що

переважна більшість відвідувачів під час подорожі користувалися тільки мінімальним набором туристичної пропозиції: розміщення та харчування.

Неспроможність українського ланцюга пропозицій отримувати економічні вигоди вимагає впровадження досвіду зарубіжної туристичної індустрії (індустрії обслуговування) і готельної індустрії (індустрії гостинності), яка є невід'ємною частиною туристичної індустрії, перегляду постулатів, на яких базується поточна туристична індустрія України. На сьогодні склалася не відповідна потребам української економіки структура готельного господарства із зсувом у бік некатегорійних і високорозрядних засобів розміщення, тоді як найбільш затребуваними є готелі рівня дві – три зірки. Зараз не лише окремі підприємства, але і більшість територіальних туристсько-рекреаційних комплексів України не мають чіткого позиціонування на ринку, існує розрив між рівнем якості і іншими споживчими характеристиками пропонованого ними споживачам туристсько-рекреаційного продукту. Процеси, що відбуваються, обумовлюють необхідність пошуку і впровадження нових підходів, форм і методів ефективного управління складовими споживчої привабливості готелів в умовах обмежених ресурсів, формування систем управління факторами – домінантами, серед яких найбільш вагоме значення при виборі того або іншого виробника має якість послуг, що надаються. Необхідно використовувати позитивний міжнародний досвід застосування стандартів якості серії ISO 9000, реалізації концепції загального управління якістю. На національному рівні потрібно розробити програми з ліквідації деструктивності та перепон розвитку й сформувати концепції ефективної реалізації наявного туристичного потенціалу на міжнародному рівні.

Великий вклад до розробки проблем управління якістю внесли такі зарубіжні вчені як Демінг У., Джуран Дж., Інскіп Е., Ісікава К., Норт К., Фейгенбаум А., Харрінгтон Дж. і ін.

Безпосередньо, питанням якості готельних послуг присвячені праці Азара В. І., Беррі І., Кедотта Е., Боуена Дж., Браймера Р., Ісмаєва Д. К., Кано Н. І., Качанова В. С., Панова В. П., Парасурамана А., Прянова Б. В., Менкенза Д., Сеніна В. С., Терджена Н., Толстовой І. Н., Умнова А. Н., Хорошилова А. В., Чудновського А. Д. і ін.

Особливості розвитку туристичного сектору України

досліджено у працях Г. О. Ворошилової [3], С. М. Васильченка [4], В. П. Гречаника [4], О. М. Кальченко [5], І. В. Свида [6], Л. В. Харченко [7]; зарубіжний досвід висвітлено у працях Б. В. Шупіка [8].

Основний акцент у роботах українських вчених робиться на дослідження загальногалузевих і регіональних проблем розвитку готельного господарства. Якість готельних послуг розглядається в контексті виділення параметрів, що визначають його на рівні окремих господарюючих суб'єктів, тоді як на аспект управління якістю на макrorівні звертається недостатня увага. Проблема управління якістю готельних послуг на територіальному рівні так само ще недостатньо розроблена. У цих умовах виникає необхідність пошуку і розробки нових форм і методів управління якістю готельних послуг, подолання несистемності управління, формування систем управління якістю готельних послуг.

Дослідити теоретичні і методичні положення формування системи управління якістю готельних послуг за кордоном і запропонувати комплексну систему зміцнення конкурентних позицій індустрії туризму в Україні.

Якість у сфері послуг, до якої належить і готельна індустрія, істотно відрізняється від якості на підприємствах матеріального виробництва. Послуга компанії індустрії гостинності виробляється і споживається одночасно, що не дає можливості виправити фактичні недоліки обслуговування до стадії споживання, тому досягнення якості у сфері обслуговування – найважливіше завдання, рішення якого забезпечує успішний розвиток бізнесу. Готельна компанія, вирішуючи ці завдання, одночасно вирішує і життєво важливу для неї проблему – завоювання нових клієнтів і утримання старих. Ураховуючи, що на завоювання нових клієнтів у середньому потрібно приблизно в 6 разів більше коштів, ніж на утримання одного старого, висновок очевидний: робота із вже існуючими клієнтами (поліпшення сервісу, пропозиція нових послуг, розробка гнучкої цінової політики) повинна стати пріоритетним напрямом діяльності для будь-якої компанії, орієнтованої на споживача [9]. Процвітаючі готельні компанії на власному досвіді усвідомили, що не можуть дозволити собі ігнорувати ринки, що розвиваються, не використовувати нові підходи до менеджменту і не впроваджувати передові технології [10].

За даними ВТО, щороку світом подорожують більше 600 млн. чоловік, а прибутки від міжнародного туризму складають близько 470 – 480 млрд. дол. США. Це близько 12% світового валового продукту. За прогнозами фахівців, до 2020 року прибутки від туризму в глобальному масштабі досягнуть майже трьох трильйонів доларів [11, с. 83.].

Найбільший розвиток міжнародний туризм отримав у західноєвропейських країнах. На частку цього регіону припадає понад 70% світового туристичного ринку і близько 60% валютних надходжень. Приблизно 20% доводиться на Америку, менше 10% – на Азію, Африку і Австралію [12, с. 320].

Подібний розвиток міжнародних туристичних зв'язків спричинив створення численних міжнародних організацій, що сприяють поліпшенню роботи цієї сфери світової торгівлі. До їх числа входять: спеціалізовані установи системи Організації Об'єднаних Націй (ООН); організації, де питання розвитку міжнародного туризму обговорюються епізодично і не є головними у сфері

діяльності; неурядові спеціалізовані, міжнародні комерційні, національні і регіональні організації з туризму.

У розвинених капіталістичних країнах найбільшого розвитку отримали великі компанії. У Франції, наприклад, на долю 13 найбільших туристичних корпорацій припадає 50% турів, що реалізуються, в Німеччині – 3 найбільших туристичних корпорації зосередили у своїх руках 70% ринку.

Окрім великих корпорацій, у наш час отримали широкий розвиток готельні комплекси, які надають туристам послуги не лише за їх розташуванням, але і широкий комплекс інших послуг, наприклад, харчування в ресторані при готелі, надання залів для проведення міжнародних засідань, придбання квитків на транспорт, виклик таксі, екскурсійне обслуговування, організація розваг, торгівля сувенірами і іншими товарами.

Найбільші готельні комплекси об'єднуються через автоматизовані системи управління і розподілу готельного фонду в так звані «ланцюги», що дозволяє швидко і точно враховувати кожну індивідуальну угоду і з мінімальними витратами часу виробляти резервування місць у готелях, на транспорті – без затримки видавати всю розрахункову документацію і здійснювати платежі. Усього у світі налічується близько ста таких готельних «ланцюгів» із загальним числом номерів 1,6 млн. Ведучі з них – «Sharaton» і «Hilton».

Важливою особливістю сучасного етапу розвитку міжнародного туризму і зміни його організаційних форм є проникнення в туристичний бізнес транспортних, торговельних, банківських, промислових, страхових компаній. Транспортні компанії надають як окремі види послуг, так і самостійні розроблені тури на основі готельної бази. Такі фірми організують обслуговування на основі ділових стосунків з готельними і іншими підприємствами на звичайних умовах туроператора. Торговельні фірми стали активно займатися реалізацією туристичних послуг приблизно з початку 70-х років. Це стосується здебільшого великих роздрібних концернів і торговельно-посилкових фірм.

Дисконтні картки, що випускаються банками, на відміну від кредитових і дебетових пластикових, таких, що є платіжним засобом, не призначені для оплати, але дають своїм власникам права на найрізноманітніші знижки. У світі існує декілька глобальних систем дисконтних карток. Лідерами є «ETN», «IAPA», «COUNTDOWN». Географія дисконтних карток дуже різноманітна, найпопулярніше «ETN-CARD». Для мандрівників ця система є клубом, членство в якому дозволяє зменшувати дорожні витрати. До переваг використання карток «ETN» належать: знижки для власників від 20 до 50% вартості в десятки тисячах готелів у 175 країнах світу, у тому числі, в Україні і в країнах СНД. Долматов Г. М. зазначає, що в США в 400 готелях власник картки заплатить 50% від вартості номера, встановлена система широких знижок у ресторанах (від 20 до 50%); знижені (до 1/3) тарифи при оплаті оренди автомобіля; введені знижки при купівлі авіа-, залізничних, автомобільних квитків у розмірі 3–10% [12, с. 321].

Турист може безкоштовно отримати картки «ETN-Telecard» і «Sprint Fonocard», які дозволяють вести телефонні переговори по пільгових тарифах. Часто цю процедуру бере на себе сама дисконтна система. Окрім поширення дисконтних карток, банки реалізують дорожні чеки. Система дорожніх чеків схожа з системою

акредитивів, але, на відміну від останніх, можна не лише обмінювати в банку на гроші, але ними можна розплатуватися в магазинах, які їх приймають. Дорожні чеки дозволяють забезпечити гроші від крадіжки, оскільки платіжний документ стає дійсним тільки після звірення підпису власника з підписом на корінці книжки. На відміну від пластикових карток, для придбання чека не обов'язково мати рахунок у банку. Дорожній чек ще називають туристським чеком, під яким розуміється платіжний документ, грошове зобов'язання виплатити позначену в ньому суму валюти його власникові.

На світовому ринку порівняно нещодавно з'явився новий вид розміщення – таймшер. Існують різні схеми таймшера. В одному випадку власник має право користуватися апартаментами протягом одного тижня раз на два роки, в іншому – протягом цілого місяця щороку. Але найбільш поширений варіант, коли власник таймшера може зупинитися в апартаментах тільки протягом одного конкретного тижня на рік і не може змінювати дату. Такі фіксовані тижні підходять тільки тим, у кого відпустка щороку в один і той же час.

Існує ще так званий «плаваючий» таймшер, коли власник може у різні роки планувати відпустку у різний час. Необхідно лише заздалегідь узгодити дату приїзду з керуючою компанією. Під час відсутності власника апартаменти здаються в оренду.

Індустрія таймшера неухильно розвивається з сімдесятих років. Із зростанням популярності змінювалася і сама індустрія. Якщо в роки формування вона притягала, в основному, дрібних підприємців, то зараз нею займаються такі корпорації як «Hilton», «Marriott», «Disney», «Sheraton». Сьогодні таймшер є однією з галузей індустрії відпочинку, що найшвидше розвиваються. Він вважається найсучаснішою технологією в області між туризмом і нерухомістю. Європа займає друге місце по розвитку таймшера після США. Багато приймаючих країн розглядають таймшер, як істотний елемент усієї системи організації відпочинку. У більшості регіонів він розширює сезон канікул, сприяє тривалому економічному зростанню, покращує перспективи для інвестицій, підвищує зайнятість. Як і будь-яка інша сфера господарської діяльності, індустрія туризму є дуже складною системою, ступінь розвитку якої залежить від міри розвитку економіки країни в цілому. На промислово-розвинені країни доводиться понад 60% усіх подорожуючих іноземних туристів і 70–75% здійснюваних у світі поїздок. При цьому на долю ЄС доводиться близько 40% подорожуючих туристів і валютних надходжень [12, с. 320–340].

Попри те, що в Україні вже створені базові нормативно-правові заходи правового забезпечення туристичної діяльності і організації туристичних послуг, розвиток цієї сфери в регіонах відбувається вкрай повільно. Матеріально-технічна база туристичних і рекреаційних установ у регіонах, асортимент і якість послуг у них значно відстають від світового рівня, що знижує їх конкурентоспроможність на міжнародних ринках відпочинку, оздоровлення, санітарно-курортного лікування і туристичних послуг. Лікувально-оздоровчі бази, які десятиліттями формувалися в регіонах України з державної підтримки, нові науково-методичні розробки в області реабілітаційної, профілактичної і туристичної діяльності використовуються недостатньо. Особливу увагу слід звернути на нечіткість чинного законодавства України з

приводу визначення поняття і критеріїв готельного господарства, його приналежність до сфери туристичних послуг і відомчої впорядкованості.

Назріла гостра необхідність створення стандартів гостинності, відсутність яких негативно впливає на якість обслуговування в готелях. Сервіс українських готелів, які працюють по міжнародних стандартах гостинності (їх лічені одиниці), якісно відрізняється від рівня послуг, що надаються іншими міськими готелями. Іноземні клієнти, що проживають у вищезгаданих готелях, не відчувають принципової різниці в обслуговуванні порівняно із зарубіжними готелями, оскільки ці готелі керуються чітко прописаними стандартами обслуговування, нормами поведінки і спілкування з гостем, чинними в цих готельних корпораціях.

На сьогодні переважна більшість українських готелів не має міжнародних стандартів обслуговування. На думку автора, питання про розробку галузевих стандартів назріло вже давно. При цьому необхідно чітко розділити стандарти оснащення (матеріально-технічної бази) і стандарти обслуговування. У розробку і впровадження стандартів обслуговування західні готелі інвестують чималі кошти, розуміючи, що в майбутньому вони не лише окупляться, але і принесуть істотні дивіденди, оскільки вища якість обслуговування за наявності стандартів, обов'язково буде сприяти залученню більшої кількості клієнтів в готелі. Автору, у деяких столичних готелях, на жаль, доводилося спостерігати повну відсутність знань про стандарти. Так, наприклад, співробітники не носять формений одяг, іменні значки, дозволяють собі ходити без колготок, мати неохайний зовнішній вигляд, голосно розмовляти у присутності гостей і так далі.

Стандарти регламентують діяльність усього персоналу готелю – від генерального менеджера до рядових співробітників, а їх неухильне дотримання дозволяє підтримувати високий рівень сервісу, що, безпосередньо, впливає на позитивну динаміку прибутків. Стандарти містять такі параметри, як зовнішній вигляд співробітників (форма одягу, носіння іменного значка, охайний зовнішній вигляд, певний макіяж, зачіска, взуття); етикет спілкування з гостем (представлення, вітання гостя на ім'я і тому подібне); правила телефонних переговорів; порядок реєстрації гостя (доставка багажу в номер, супровід гостя до номера, інформування про послуги готелю); порядок виїзду гостя (оформлення рахунку, проводи гостя, замовлення транспорту до аеропорту); стандарти обслуговування в ресторані (зустріч гостя, ознайомлення з меню, прийом замовлення, час подачі блюд, доставка страв у номер, обслуговування на сніданку). Це лише мала частина стандартів, якими повинен керуватися персонал кожного готельного підприємства. Співробітники готелю мають бути навчені усім стандартам обслуговування, у тому числі – поведінці в екстремальних ситуаціях, які інколи виникають.

Більшість директорів готелів столичних і муніципальних у тому числі, не маючи в розпорядженні стандартів, вирішують проблеми сервісу самостійно, на власний розсуд. Навіть при великому бажанні вони не можуть поліпшити ситуацію, оскільки не мають у розпорядженні інформаційної бази – зведення чітко прописаних стандартів, які дозволять якісно поліпшити роботу їх підприємств. На мій погляд, розробка стандартів обслуговування сприятиме розвитку і

вдосконаленню діяльності готелів. Підвищення якості їх обслуговування зробить позитивний вплив на розвиток галузі загалом, ще вище підніме статус України на міжнародному ринку готельних послуг і, як наслідок, збільшить потік туристів.

На думку автора, контроль по розробці національних стандартів якості послуг та їх гармонізація до міжнародних стандартів і підвищенню наявних туристичних послуг повинні бути скоординовані на державному рівні. Питання безпосередньо туристичного характеру мають відноситися до повноважень Міністерства культури і туризму України, а розвиток бізнес-активів повинен перебувати під егідою Міністерства економічного розвитку в межах програми розвитку підприємництва. Слід створити Фонд з фінансування розробок стандартів обслуговування і подальшого їх упровадження в готелях України, оскільки відомо, що нині вартість міжнародних стандартів складає від 1,5 до 3,5 мільйонів доларів США, залежно від кількості номерів у готелі.

Створення такого Фонду дозволить готельним підприємствам у десятки разів дешевше придбати стандарти. Автор концентрує увагу на основні групи стандартів, які використовуються в практиці діяльності міжнародних готелів – міжнародні стандарти обслуговування, а саме: швидкість обслуговування; точність виконання замовлення; передбачення бажань гостя; дружелюбність і ввічливість; уважність; зовнішній вигляд; конфіденційність інформації; знання роботи; терпіння; відповідальність; чисельність персоналу.

Для управління якістю мають бути наявними наступні системи:

1) система, що відповідає за підбір персоналу і його навчання;

2) система, що здійснює контроль якості послуг, що надаються в готелі. Для повноцінного функціонування цієї системи кожне готельне підприємство повинне мати свій власний кодекс стандартів, який повинен ураховувати вимоги і побажання клієнтів, насамперед постійних;

3) система моніторингу задоволення клієнтів. Для її функціонування необхідно проводити аналіз скарг і пропозицій клієнтів.

На думку автора, найбільш важливим чинником розвитку, якому має бути приділена більше уваги в контексті комплексного управління якістю, повинне стати формування ідеології виробників готельних послуг, що ініціює окремі суб'єкти господарювання до участі в територіальному управлінні якістю, що призводить до зміни кількісних і якісних результатів функціонування готельного господарства. При цьому, основою формування ділового обороту повинне стати не прагнення до неконтрольованого зростання цін на

найпривабливіші за якістю послуги для споживача, а до розвитку принципу гнучкого регулювання співвідношення «якість–ціна».

Слід зазначити, що не існує ідеальної і єдиної моделі управління готелем, щодо якості послуг, які надаються. Але усі рішення, обумовлені необхідністю задоволення потреб клієнтів, спираються на строго зафіксовану управлінську ієрархію. Є лише загальні для всіх закономірності і елементи, які обов'язково необхідно використовувати. Вони повинні мати такі характеристики, як: виробництво послуг і організація роботи, орієнтовані на споживачів. Для реалізації такої стратегії особлива увага має звертатися на додаткові цілорічні послуги, створення інфраструктури протягом усього року з урахуванням періоду дощів та ожеледиці. Основну увагу слід зосередити на якості послуг і програми мінімізації антропогенного впливу й відновлення екологічного стану, заходи щодо запобігання забрудненню.

Вирішити проблему охорони й збереження довкілля разом із підтримкою туристичної привабливості території допоможе міжнародний досвід створення національних парків. Комплексний підхід до практики створення національних парків використаний у розробці, запропонованій науковцями Таврійського національного університету. Цей проект містить не тільки міжнародний досвід, а й передбачає використання інноваційних підходів до реалізації інвестиційної комплексності туристичного продукту [13].

Компоненти індустрії українського туризму мають організаційні, управлінські, економічні, фінансові проблеми. При цьому більшою мірою проблеми є в базисних елементах, що визначають ефективність індустрії туризму загалом – це складові ринку готельних послуг. За результатами проведеного аналізу суб'єктів готельного господарства за якістю надання послуг оцінюється як критичне. Причини подібного дисонансу приховані, на нашу думку, в нездатності готельного господарства забезпечити туристів досить якісним продуктом, який би відповідав міжнародним стандартам, тобто очікуванням споживача послуг, вважає автор.

Розробку стандартів якості для усіх колективних засобів розміщення, на думку автора, доцільно виділити в число пріоритетних завдань розвитку туризму. У відсутність стандартів, дорогі рекламні зусилля, спрямовані на підвищення туристського іміджу країни, можуть дати зворотний ефект.

Для вдосконалення і наближення до міжнародного рівня інформативності каталогів готелів слід розробити методичні рекомендації для подання інформації про засоби розміщення в каталогах і інших маркетингових каналах.

Список літератури

1. Мальська М. П. *Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник* / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 346 с.
2. Ткаченко Т. *Стратегія розвитку підприємств туризму в Україні* / Т. Ткаченко // *Вісник КНТЕУ*. – 2006. – №1. – С. 16.
3. Ворошилова Г. О. *Розвиток інвестиційних процесів у міжнародному туризмі* / Г. О. Ворошилова // *Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект: Збірник наук. праць ДонНУ*. – 2010. – №2. – С. 864–867.
4. Гречаник В. П. *Сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму: Україна і світ* / В. П. Гречаник, С. М. Васильченко // *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка*. – 2008. – № 6. – С. 18–29.
5. Кальченко О. М. *Проблеми формування інвестиційної політики в туристичній галузі* / О. М. Кальченко // *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. – 2009. – № 38. – С. 102–109.
6. Свида І. В. *Сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку вітчизняного ринку туристичних послуг* / І. В. Свида // *Науковий вісник Ужгородського університету*. – 2009. – №28(3). – С. 64–69.

-
7. Харченко Л. В. Проблема формування позитивного іміджу України в контексті підготовки Євро-2012 / Л. В. Харченко // Стратегічні пріоритети. – 2009 – №4. – С. 107–112.
 8. Шупік Б. В. Зарубіжний досвід у регулюванні туризму / Б. В. Шупік // Держава та регіони. – 2009. – №1. – С. 200–207.
 9. Папирян Г. А. Маркетинг в туризмі / Г. А. Папирян. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 375 с.
 10. Моисеева Н. К. Международный маркетинг / Н. К. Моисеева. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1998. – 320 с.
 11. Дмитренко В. М. Інструменти здійснення регуляторної політики у галузі туризму / В. М. Дмитренко // Статистика України. – 2006. – №3. – С. 57.
 12. Долматов Г. М. Международный туристический бизнес: история, реальность и перспективы / Г. М. Долматов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 320 – 340 с.
 13. Бондаренко М. П. Система зміцнення конкурентних позицій туристичного сектору України / М. П. Бондаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №9 (123). – С. 68.

РЕЗЮМЕ

Музыченко Екатерина

Особенности зарубежных систем управления качеством услуг гостиничного бизнеса и создания системы конкурентных позиций туристического сектора Украины

В статье рассматривается актуальная проблема укрепления конкурентных позиций туристической индустрии – индустрии обслуживания. Особое внимание уделено роли качественного фактора услуг. Делается акцент на комплексный подход в формировании качественного туристического продукта.

RESUME

Muzychenko Kateryna

Features of foreign systems of quality management services of the hotel business and the creation of the competitive position of the tourist sector in Ukraine

The article deals with the actual problem of strengthening the competitive position of the tourism industry, that is service industry. Particular attention is paid to the role of quality factor services. An emphasis on an integrated approach to the formation of a quality tourism product is done.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013 р.

ВПЛИВ ЗРУШЕНЬ У ГАЛУЗЕВІЙ СТРУКТУРІ НА МАТЕРІАЛОМІСТКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті досліджено динаміку матеріаломісткості продукції, зроблений факторний аналіз впливу зміни галузевої матеріаломісткості та структурних зрушень на матеріаломісткість промислової продукції.

Ключові слова: структурні зрушення, промислова політика, ефективність, матеріаломісткість, переробна промисловість.

Промисловість є одним із головних споживачів різних видів сировини, матеріалів, палива та інших матеріальних ресурсів. Частка матеріальних затрат у вартості реалізованої промислової продукції у 2006–2011 рр. складає понад 60 %. Матеріальні затрати на виробництво промислової продукції у 2011 р. склали 807,5 млрд. грн, що у 2,4 раза більше, ніж у 2006 р. При великих масштабах народного господарства в нашій країні раціональне використання матеріалів, сировини, палива та інших ресурсів є важливим резервом подальшого підвищення ефективності виробництва.

Високий рівень матеріаломісткості виробництва в промисловості призводить до зниження рівня конкурентоспроможності продукції, зменшення обсягу власних обігових коштів підприємств, унаслідок чого ускладнюється процес інвестування у проекти модернізації виробничих фондів і технологій. Актуальність дослідження структурних зрушень економіки промисловості обумовлюється необхідністю структурно-інноваційного удосконалення виробництва та механізму державного управління промисловим комплексом, посиленням соціальної спрямованості промислової політики, що визначено в Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року, схваленої розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 9 липня 2008 р. № 947-р. У зв'язку з цим зниження матеріаломісткості продукції – стратегічний напрям підвищення ефективності та конкурентоспроможності української промисловості.

Проблемам структурних змін та їх впливу на економічний розвиток промисловості присвячені праці багатьох вітчизняних науковців, зокрема О. Амоші, В. Геєця, Ю. Кіндзерського, І. Одотюка, Семенова А. Г., Н. Якубовського та ін. До основних факторів, що стримують перехід на інноваційний шлях розвитку, О. Амоша, В. Вишневський, Л. Збаразська зараховують структурне викривлення в бік сектору проміжного споживання та імпортних джерел забезпечення енергетичними ресурсами [2, с. 5]. На думку Ю. Якубовського, однією з найбільш важливих проблем розвитку української промисловості є неефективна галузева структура промислового виробництва [6, с. 22]. Як зазначав Ю. Кіндзерський, значною мірою різкий обвал виробництва можна пов'язати з проблемами у вітчизняній промисловій політиці, зокрема з відсутністю практичних шляхів з боку влади для досягнення задекларованих у програмних документах

[8, с. 4].

У вартісній структурі випуску впродовж останніх років сформувалась модель виробництва з переважанням сировинних, матеріаломістких та енергоємних галузей з низьким рівнем технологічного укладу, орієнтованих на зовнішні ринки збуту, у той час, як галузі, які повинні забезпечувати потреби внутрішнього ринку, поступово скорочували свою частку [7, с. 43]. Такі структурні зрушення виступили суттєвим чинником погіршення ситуації в промисловості. У багатьох працях українських вчених (О. Амоші, В. Геєця, Н. Якубовського та ін.) визначаються пріоритетні галузі промисловості. Проте кількісна оцінка впливу структурних зрушень та зміни галузевих рівнів матеріаломісткості продукції не набула поширення. Саме тому проблема удосконалення структури промислового виробництва відповідно до вимог соціально-економічного розвитку країни вважається актуальною.

Метою статті є аналіз впливу структурних зрушень у промисловості на показники матеріаломісткості виробництва.

Економне і раціональне використання матеріальних ресурсів має винятково важливе значення для збільшення темпів зростання виробництва і національного доходу, підвищення ефективності суспільного виробництва. Економія сировини, матеріалів, палива, електроенергії, напівфабрикатів дозволяє виробляти більше продукції при тих самих і навіть менших витратах суспільної праці, краще використовувати капітальні вкладення до основних і оборотних фондів.

Ефективність використання предметів праці прийнято характеризувати показником матеріаломісткості виробництва. Матеріаломісткість виробництва як економічний показник є відношення матеріальних витрат до величини валового внутрішнього продукту. Хоча матеріаломісткість виражає безпосередньо економічну ефективність використання лише предметів праці, але вона активно впливає і на економію засобів праці і робочої сили.

Важливе значення має кількісне визначення матеріаломісткості. Якщо розраховувати матеріаломісткість окремих продуктів загальними витратами матеріальних ресурсів на випуск одиниці продукції, то будь-яке зменшення суми витрат буде означати зменшення матеріаломісткості, і навпаки. Про значення зменшення матеріальних витрат дає уяву

Таблиця 1. Динаміка затрат на 1 грн продукції переробної промисловості України

Показники	2006 р.			2011 р.			Затрати на 1 грн промислової продукції 2011 р. порівняно з 2006 р.	
	%	Сума, млн. грн	Затрати на 1 грн промислової продукції, коп.	%	Сума, млн. грн	Затрати на 1 грн промислової продукції, коп.	у коп.;	
							зростання (+), зниження (-)	у %; зростання (+), зниження (-)
Загальний обсяг продукції переробної промисловості	-	405,5	-	-	881,2	-	-	-
Собівартість реалізованої продукції – всього	100	380,5	93,8	100	859,3	97,5	+ 3,7	+ 3,9
У тому числі:								
матеріальні витрати	77,0	292,9	72,2	79,0	678,6	77,0	+ 4,8	+ 6,6
амортизація	3,0	11,6	2,8	3,0	25,5	2,9	+ 0,1	+ 1,4
витрати на оплату праці	8,5	32,5	8,0	7,2	61,7	7,0	- 1,0	- 12,7
відрахування на соціальні заходи	3,1	11,9	2,9	2,7	23,0	2,6	- 0,3	- 10,9
інші операційні витрати	8,3	31,6	7,8	8,2	70,5	8,0	+ 0,2	2,7

* Укладено за даними Статистичного щорічника України за відповідні роки/ Державний комітет статистики України: [Електр. ресурс]: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Передумови значного зниження матеріаломісткості продукції, економії затрат праці складаються поступово, у міру створення відповідних технічних та економічних умов. Проте уже в наш час економія уречевленої праці є важливим фактором скорочення виробничих витрат, підвищення ефективності виробництва. Про зростаючий вплив економії матеріальних витрат на динаміку промислової продукції говорить такий факт. Якщо у 2006 р. зниження матеріаломісткості виробленої продукції переробної промисловості на 1 % складало 3,8 млрд. грн, то у 2011 р. більш ніж у 2 рази більше. Економія матеріальних ресурсів, крім того, дозволяє прискорено збільшувати виробництво продукції при незмінному обсязі в добувних (що виробляють предмети праці) галузях промисловості, а також економити живу працю, що забезпечить більш високе зростання продуктивності суспільної праці [9, с. 34].

Слід зауважити, що в одних випадках зростання народногосподарської матеріаломісткості – явище негативне, в інших – позитивне. Зростання матеріаломісткості в результаті перевищення економії живої праці над економією уречевленої супроводжується стрімким підвищенням ефективності

виробництва, а її зростання в результаті збільшення питомих витрат живої і уречевленої праці означає різке зниження ефективності.

Як відомо, К. Маркс не заперечував можливості зниження частки сировини і матеріалів у вартості товарів при підвищенні продуктивності праці в галузях, які виробляють (добувають) ці товари. «...Відносно зростає інша частина вартості, що утворюється сировиною, якщо тільки це зростання не знищується відповідним зменшенням вартості сировини, яка ж результатом зростаючої продуктивності праці, що застосовується для виготовлення самої сировини» [10].

Матеріаломісткість відображає, як відомо, вплив багатьох факторів, які прямо чи опосередковано змінюють її. Проте сам по собі показник матеріаломісткості становить у кінцевому випадку співвідношення матеріальних витрат і обсягу виробленої продукції. Аналіз динаміки матеріаломісткості останніх років в Україні показує зростаюче значення матеріалоекономічного типу розвитку виробництва на сучасному етапі (табл. 2).

Таблиця 2. Матеріаломісткість виробництва продукції переробної промисловості в Україні у 2006–2011 рр. (у фактичних цінах)

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Темп зростання обсягу реалізованої продукції, %	114,2	130,8	126,1	83,7	130,6	120,6
Матеріальні витрати, млрд. грн	292,9	384,2	489,8	406,7	554,0	678,6
Те ж саме у % до попереднього року	–	131,1	127,5	83,0	136,2	122,5
Матеріаломісткість виробництва, грн./грн.	0,722	0,725	0,733	0,727	0,758	0,770
Темп збільшення (+), зниження (-) питомих витрат сировини і матеріалів %	–	100,3	101,1	99,2	104,3	101,6

Розраховано за Статистичним щорічником України за відповідні роки/ Державний комітет статистики України: [Електр. ресурс]: [hptt://www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

Як свідчать дані табл.1, з 2006 по 2011 р. питома вага сировини, матеріалів, палива і енергії в структурі реалізованої продукції в Україні та матеріаломісткість продукції переробної промисловості постійно зростає. Якщо у 2006 р. матеріаломісткість виробництва продукції переробної промисловості складала 0,722, то у 2011 р. вона зросла до 0,770, або на 6,6 %.

Зниження матеріаломісткості – вирішальна умова підвищення ефективності розвитку промисловості. Проблема зниження матеріаломісткості грає чималу роль у забезпеченні найважливіших пропорцій відтворення суспільного продукту. Тому без систематичної економії засобів виробництва, без підвищення ефективності використання матеріалів, без поліпшення структури виробництва неможливо

підтримувати високі темпи розвитку економіки країни.

Структурні зрушення в галузевих пропорціях здійснюють вплив на динаміку ефективності виробництва. Зокрема, на динаміку матеріаломісткості впливають галузеві відмінності в матеріаломісткості виробництва. Це означає, що підвищення питомих ваг матеріаломістких галузей веде до зростання загальної матеріаломісткості промислової продукції, а зниження викликає зворотну тенденцію. Економічна ефективність структурних зрушень розуміється як економія сукупних витрат на ту чи іншу продукцію при старій та новій структурі — галузевій, відтворюваній, територіальній.

Про суттєві галузеві відмінності в матеріаломісткості виробництва у переробній промисловості свідчать наступні дані (табл. 3).

Таблиця 3. Матеріальні витрати на 1 реалізованої продукції промисловості (переробна промисловість = 100)

	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Переробна промисловість	100	100	100	100	100
У тому числі					
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	99,7	98,9	95,1	95,9	96,3
легка промисловість	81,1	85,4	74,7	75,9	73,6
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	92,0	92,0	89,9	87,0	87,6
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	91,3	90,8	88,8	87,8	89,2
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	119,9	119,5	122,9	118,3	118,6
хімічна та нафтохімічна промисловість	98,7	94,5	98,9	98,1	101,3
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	103,0	104,6	115,1	114,2	114,0
машинобудування	92,6	92,9	80,4	81,2	81,0
виробництво машин та устаткування	84,7	80,2	76,0	76,2	77,7
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	88,5	83,9	81,5	79,0	77,4
виробництво транспортних засобів та устаткування	99,5	104,0	84,9	86,6	84,9

Розраховано автором за даними Державного комітету статистики України: [Електр. ресурс]: [hptt://www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

Дані таблиці свідчать, що матеріаломісткість продукції хімічної та нафтохімічної промисловості та металургії значно перевищує загальногалузевий показник. Так у 2011 р. матеріальні витрати на 1 грн

реалізованої продукції металургії склали відповідно 87,8 коп., що на 14,0 % вище, ніж загалом по переробній промисловості. У той час, як у легкій промисловості матеріальні витрати становили відповідно 73,6 % від

загальногалузевої матеріаломісткості. Значно нижча матеріаломісткість характерна для машинобудування, особливо для підприємств з виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування.

Вплив зміни галузевої структури на матеріаломісткість (продуктивність праці, фондвіддачу) оцінювалося за допомогою індексу впливу зміни структури (індекс структурних зрушень). Індекс структурних зрушень — індекс, що характеризує вплив структурних зрушень (зміни структури досліджуваного явища) на динаміку середнього рівня цього явища. У загальному вигляді його формула записується так [11]:

$$I = \frac{\sum x_0 f_1}{\sum f_1} \cdot \frac{\sum x_0 f_0}{\sum f_0} \quad \text{або} \quad \frac{\sum x_0 f_0}{\sum x_0 f_0} \cdot \frac{\sum f_1}{\sum f_0},$$

де x — це може бути собівартість одиниці продукції, а f в цьому випадку — кількість продукції; 0 і 1 — позначення відповідно базисного і поточного періоду. Якщо f — відносна величина структури (f'),

$$\text{то } I = \frac{\sum x_0 f'_1}{\sum x_0 f'_0}.$$

Структурні зрушення в промисловому виробництві вплинули на динаміку матеріаломісткості виробництва. Розглянемо вплив структурного фактору на зміну матеріаломісткості виробництва промислової продукції (табл. 4).

Таблиця 4. Кількісна оцінка впливу структурних зрушень і зміни галузевих рівнів матеріаломісткості на зведений показник по переробній промисловості (відносна величина)

Роки	Всього	У тому числі за рахунок	
		структурних зрушень	зміни рівня питомих затрат у галузі
2006	1,004	0,996	1,008
2007	1,003	0,997	1,006
2008	1,015	1,001	1,014
2009	0,989	0,993	0,996
2010	1,041	1,005	1,036
2011	1,017	0,995	1,022

Зміна в структурі галузей переробної промисловості значно вплинула на динаміку показника матеріаломісткості продукції. Негативний вплив зміни структури виробництва на динаміку матеріаломісткості у 2008 та 2010 р. пов'язано із збільшенням частки більш матеріаломістких галузей переробної промисловості. Так питома вага продукції металургії в загальному обсязі продукції переробної промисловості збільшилася з 17,6 % у 2009 р. до 18,8 % у 2010 р., виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення — відповідно з 6,7 до 6,9 %. Загалом за досліджуваній період структурні зрушення сприяли зниженню показника матеріаломісткості виробництва. Проте їх внесок у

формування загальної величини матеріаломісткості був менший порівняно із зростанням матеріаломісткості в окремих галузях переробної промисловості.

Визначальний вплив на зведений показник матеріаломісткості продукції переробної промисловості справляло зростання матеріаломісткості в галузях. Зміна галузевої структури переробної промисловості відбувалася загалом за 2007-2011 рр. у бік зниження частки галузей з високим рівнем матеріаломісткості продукції. Цей позитивний вплив структурних зрушень зменшувався за рахунок зростання матеріаломісткості виробництва в окремих галузях переробної промисловості.

Список літератури

1. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Гець В. М., Шинкарук Л. В., Артёмова Т. І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. — К., 2011. — 696 с.
2. Амоша А. Промышленная политика Украины: концептуальные ориентиры на среднесрочную перспективу / А. Амоша, В. Вишневецкий, Л. Збарзская // Экономика Украины. — 2009. — № 12. — С. 4–13.
3. ОDOTYK I. B. Технологічна структура промислових підприємств України: реалії та перспективи розвитку [Текст] / І. В. ОDOTYK; Нац. акад. України, Ін-т економіки та прогнозування, 2009. — 303 с.
4. Семенов А. Г. Формування структурно-інвестиційної політики в промисловості [Текст]: монографія / А. Г. Семенов, Н. І. Демчик; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, КПУ, 2009. — 207 с.
5. Кіндзерський Ю. Суперечності формування та резерви вдосконалення структури промислового виробництва та внутрішнього ринку / Ю. Кіндзерський // Економіст, 2012. — № 8. — С. 15–22.
6. Якубовський Н. Промышленная политика: проблемы и перспективы модернизации / Н. Якубовський // Экономика Украины. — 2010. — № 8. — С. 21–29.
7. Структурні диспропорції в економіці України (за даними таблиць «витрати–випуск» за 2001–2008 роки). — К., 2010. Режим доступу: [Електрон. ресурс]: www.me.kti.gov.ua.
8. Кіндзерський Ю. Экономическое развитие и трансформация промышленной политики в мире: уроки для Украины / Ю. Кіндзерський // Экономика Украины. — 2010. — № 4. — С. 4–15.
9. Михеев Д. Материалоемкость и эффективность общественного производства // Д. Михеев // Экономические науки. 1979. — № 9. — С. 33–39.
10. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. 2-е изд., т. 25, ч. 1, с. 121.
11. Статистический словарь / Под ред. В. И. Ковалева, М., 1989. — С. 161.

РЕЗЮМЕ

Непран Андрей

Влияние сдвигов в отраслевой структуре на материалоемкость продукции перерабатывающей промышленности

В статье исследуется динамика материалоемкости, осуществлен факторный анализ влияния изменения отраслевой материалоемкости и структурных сдвигов на материалоемкость промышленной продукции.

RESUME

Непран Andriy

Effect of changes in the sectoral structure of consumption of materials in the production process industry

This article examines the dynamics of materials. There has been performed a factor analysis of influence of changes on the sectoral consumption of materials and on the material consumption of industrial products.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013 р.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто методичні підходи до оцінки ефективності реінжинірингу бізнес-процесів виробництва на основі потенціалу підприємства. Проаналізовано сутнісні характеристики елементів останнього крізь призму розвитку організаційних, технічних та технологічних процедур.

Ключові слова: бізнес-процес, реінжиніринг, бізнес-система, індикатори, ефективність, потенціал, (бізнес-потенціал, виробничий потенціал), ресурси.

В умовах розвитку динамічного розвитку зовнішнього оточення підприємство як виробничо-ринкова система не може залишатися статичною одиницею. Реакцією на зміни слугують реструктуризація підприємства та реінжиніринг бізнес-процесів.

Мета таких змін – посилення економічного потенціалу підприємства на основі інноваційної складової з обов'язковою оптимізацією витрат на всіх етапах виробничого циклу. При цьому, поряд з поняттями «потенціал підприємства», «економічний потенціал підприємства» використовують «потенціал удосконалення», «потенціал розвитку», які слугують критеріями для визначення цілей підприємства, оцінки ефективності бізнес-процесів та діяльності підприємств загалом. Перш ніж розпочати перепроектування функціональних змін на підприємстві, необхідно осмислити алгоритм кожної з процедур та надати оцінку кінцевому результату. Таким чином поняття ефективності реінжинірингу бізнес-процесів виступає на провідній позиції в масштабах всього проекту.

Ідеологи реінжинірингу М. Хаммер та Дж Чампі у своїх працях описали сутність реінжинірингу наступним чином: «Це фундаментальне переосмислення та радикальне перепроектування бізнес-процесів компанії для досягнення корінних покращень в основних актуальних показниках їх діяльності – вартості, послугах, якості, темпах» [1, с. 35]. Теоретичним та прикладним аспектам реінжинірингу бізнес-процесів присвячені праці В. Баранова [2], Є. Ойхмана [3], Є. Попова [3;4], М. Шапота [4]. Методичні підходи до оцінки бізнесу та потенціалу підприємства аналізуються у працях Б. Бачевського [5], С. Валдайцева [6], Н. Власенко [7]. Сутнісні характеристики ефективності реінжинірингу розкриваються у роботах О. Григорова [8], К. Коротенко [9], В. Солдатова [10] та інших. Водночас не повною мірою досліджені питання оцінки ефективності реінжинірингу бізнес-процесів через наявний та набутий потенціал підприємства.

Метою нашого дослідження є вироблення методичного підходу до оцінки ефективності реінжинірингу бізнес-процесів на промислових підприємствах. Для цього планується вирішити наступні завдання: виявити сутнісні характеристики поняття потенціал та його похідних; проаналізувати систему індикаторів, що дозволяють визначити

результативність бізнес-процесів; порівняти методичні підходи до оцінки потенціалу, ефективності реінжинірингу.

В основі бізнес-інжинірингу лежить системний підхід до управління, згідно з яким підприємство утворює цілісну соціально-економічну систему з місією у центрі, та оточена зовнішнім середовищем. Саме на етапі формування місії компанії формується її бізнес-потенціал – набір видів виробничо-комерційної діяльності, спрямований на задоволення зазначених потреб. Потенціал бізнесу – оцінка можливостей виробляти дохід та прибуток, інструмент виміру та оцінки результативності та ефективності діяльності [10]. При цьому виникає логічне запитання: яким чином пов'язані між собою потенціал підприємства та спроможність здійснювати реорганізацію, орієнтовану на позитивний результат. Іншими словами, яким повинен бути алгоритм оцінки ефективності реінжинірингу на підприємстві.

Оцінка ефективності реінжинірингу бізнес-процесів спрямована на ключові об'єкти, які виступають базою для порівняння та формують поняття ефективності. Ними можуть виступати бізнес-лінії, підприємство (бізнес-система), економічний потенціал підприємства, бізнес-потенціал, виробничий потенціал, потенціал покращення тощо. На нашу думку, оцінка ефективності реінжинірингу залежить від цілей, що були сформульовані керівництвом у межах відповідної програми. Виокремлюють два основних завдання, вирішення яких є першочерговим [11]:

1. Зміна бізнес-системи відповідно до очікувань власників (прибутковість бізнес-системи; системні очікування, які визначають конфігурацію та інфраструктуру бізнес-системи; морально-етичні очікування, що визначають поведінку бізнес-системи стосовно оточуючого та внутрішнього соціального середовища);
2. Зростання вартості бізнес-системи, тобто її ринкова капіталізація, приведена вартість чистих грошових потоків або вартісна порівнянність з аналогічною угодою з продажу – купівлі чи створення підприємства, де враховується ринок, інфраструктура, клієнти тощо.

Таким чином, основні критерії оцінки ефективності реструктуризації бізнес-процесів мають бути орієнтовані на вимоги капіталістів, оскільки вони

безпосередньо зацікавлені у результативності нові конфігурації бізнес-системи.

Система індикаторів, які дозволяють визначити результативність бізнес-процесів до та після реінжинірингу, містить показники прибутковості, ефективності, вартості процесу, продуктивності, тривалості тощо [12]

Якщо говорити про прибутковість бізнес-системи, то слід деталізувати окремі бізнес-процеси з метою зіставлення доходів та витрат від його проведення. Його величина розраховується шляхом співвідношення прибутку, отриманого у результаті реалізації бізнес-процесу P_a , до понесених витрат Z_b : $P = \frac{P_a}{Z_b}$ (1).

Показник ефективності характеризує бізнес-процеси під кутом зору використання ресурсів та оптимізації управлінських процесів та розраховується як відношення приросту прибутку ΔP у результаті удосконалення бізнес-процесу до капітальних витрат K , спрямованих на це покращення: $E = \frac{\Delta P}{K}$ (2).

Вартість бізнес-процесу встановлюється на основі визначення загальної величини витрат

$$Z_b = \sum_{i=1}^n Z \quad (3).$$

З огляду на доступність розглянутої методики, її можна використовувати при експрес-діагностиці результатів реінжинірингу бізнес-процесів, відштовхуючись від фактичних показників. Водночас у процесі реінжинірингу бізнес-процесів варто почати увагу звертати на потенційні можливості бізнес-системи, її готовність до реорганізації. Ці питання можна вирішити у межах оцінки так званого потенціалу покращення.

Поняття потенціалу не є новим у науковій економічній думці. Воно деталізується у виробничій, інноваційно-інвестиційній, трудовій, соціально-економічній, інших формах та відображає сукупність ресурсів, що надають можливість здійснювати виробництво продукції, надавати послуги, виконувати роботи з метою отримання прибутку. Як зазначає А. А. Бовін: «Потенціал підприємства – це ресурси всіх видів, які можуть бути використані для досягнення його цілей [13, с. 15].

Поряд з поняттям потенціалу фігурують поняття покращення, розвитку, удосконалення потенціалу. Авторський колектив дає наступне визначення: «Потенціал розвитку – властивість носія піддаватися змінам, які забезпечать посилення існуючих, або появу нових властивостей, які можуть бути додатково створені у розмірах, обмежених природними, організаційно-технічними та загальноекономічними умовами» [5, с. 364]. При цьому поняття потенціалу розвитку не є статичним та розпадається на такі складові, як потенціал гнучкості, потенціал рекомбінації, потенціал трансформації. Саме ці поняття, на нашу думку, влучно характеризують сутність реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві.

Структурна гнучкість виробничого потенціалу означає здатність його елементів змінювати свою внутрішню структуру і властивості компонентів, з яких вони складаються, тобто можливість самовдосконалення елементів без зміни загальної структури потенціалу. Організаційна гнучкість

виробничого потенціалу визначається динамікою зв'язків між його елементами, їх здатністю до взаємозамінюваності та інтеграції. Економічна гнучкість виробничого потенціалу характеризує його можливість забезпечувати стійкий та ефективний розвиток і функціонування виробничої системи під впливом зовнішніх негативних організаційно-економічних факторів – обмеженості ресурсів, конкуренції, експортно-імпортних квот тощо [14, с. 3-8].

Поняття потенціалу рекомбінації було введено В. Г. Гребенніковим [15, с. 108] з метою оцінки можливості здійснення новацій за рахунок зміни структури ресурсів. Що складніша технологія, то вище число можливих і потрібних для організації нового процесу комбінацій. З іншого боку, що складніше та оригінальніше конструктивне рішення нової продукції, для якої будується нове виробництво, то менше корисних комбінацій можна отримати, використовуючи базу технологію. Отже, потенціал рекомбінації буде залежати від вказаного співвідношення. Відсутність потенціалу рекомбінації означає обмеження потенціалу розвитку системи в напрямку вдосконалення технології виробництва наявної та модифікованої продукції за якістю, собівартістю та трудомісткістю.

У теорії та практиці управління підприємства поняття «трансформація» розглядається з двох точок зору. За першою – як результат перетворення ресурсів у продукти (готові товари та послуги) [16, с. 745], інша розглядає трансформацію як процес здійснення системних організаційно-управлінських змін (реструктуризація тощо) з метою досягнення основних цілей організації, серед яких головна – підтримка її конкурентоспроможності на ринку [17, с. 24].

Потенціал трансформації визначається як властивість системи піддаватися змінам з метою її вдосконалення з економічно виправданим рівнем витрат на реалізацію, за рахунок зміни конструкції окремих елементів шляхом заміни та модернізації. Відсутність потенціалу трансформації також означає обмеження потенціалу розвитку системи в названих вище напрямках, але, на відміну від рекомбінації, має більші обмеження щодо вартості заходів та наслідків зупинки виробництва [5, с. 365].

У комплексі трансформацій потенціалу підприємств вирішальним чинником стають так звані трансформи і деформи [7, с. 6].

Під трансформами розуміються такі особливі інституціонально-економічні форми, через які явища, властиві «старій» економічній системі, перетворюються у ті, що притаманні «новій». Якщо формальні перетворення економічних відносин випереджають їх реальну перебудову, то трансформація перетворюється на деформацію, яка «спотворює» та руйнує сутність нового економічного явища, виступаючи ірраціональною інституціонально-економічною формою. У сукупності цих форм можна також виокремити так звані проміжні форми, характер впливу яких на інноваційний розвиток підприємств може бути як негативним, так і позитивним, залежно від ситуації, що склалася [18, с. 195].

Таким чином ми можемо схематично репрезентувати розвиток бізнес-системи, що базується на потенціалі рекомбінації, гнучкості, трансформації або їх поєднанні (рис. 1.)

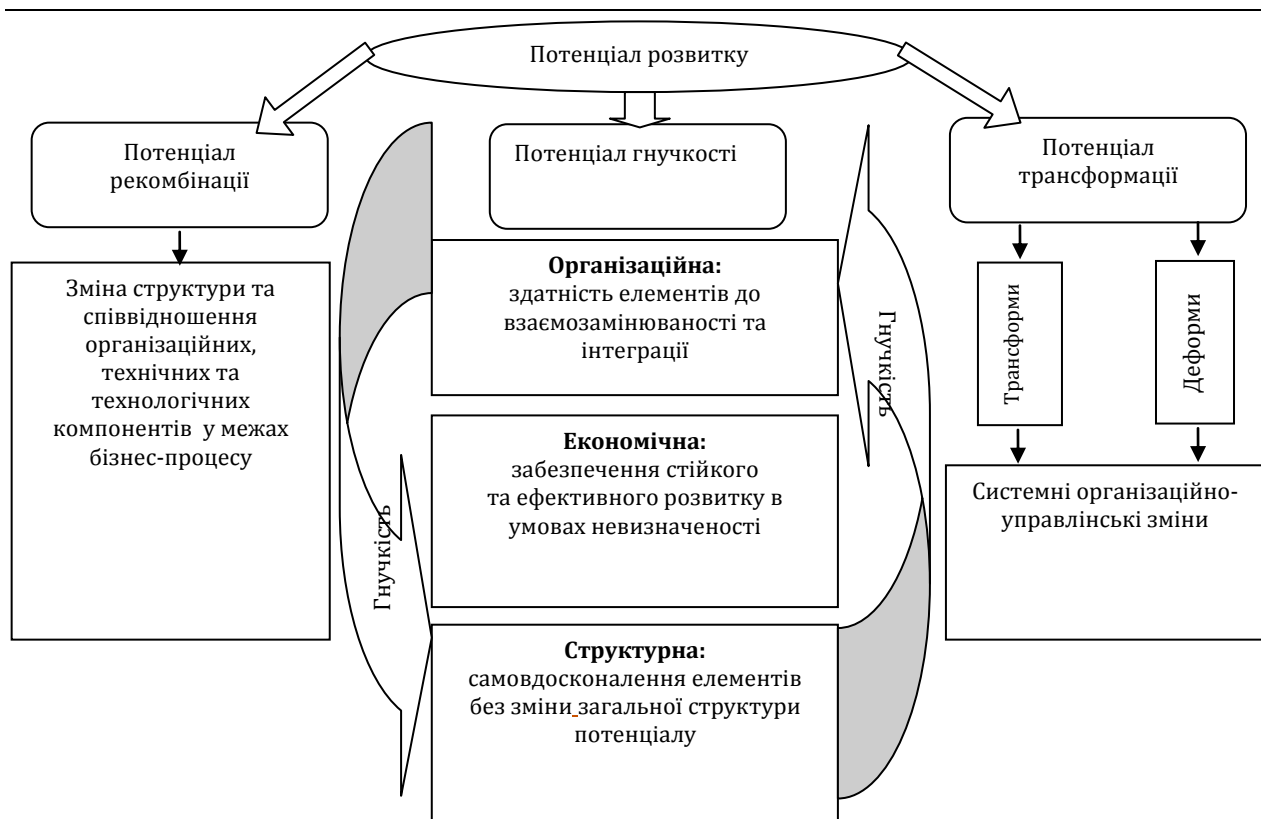

Рис. 1. Потенціал розвитку підприємства*

*Розроблено автором на основі [5, с. 364], [7, с. 6], [14, с. 3-8], [15, с. 108], [18, с. 195].

Під потенціалом поліпшення розуміється можлива зміна, яка відображає різницю між поточним і можливим (або бажаним) станом розвитку підприємства [19, с. 8]. Тобто це стан підприємства, що виник у результаті певних організаційних, технічних, технологічних змін, що призвели до якісно нового стрибка у розвитку. А звідси ми можемо зіставити поняття «потенціал поліпшення» та «потенціал розвитку», які за своїми сутнісними характеристиками є тотожними.

Методика, запропонована для оцінки потенціалу поліпшення, становить певний критерій, що використовується для постановки цілей фірми, оцінки досягнення стратегічних і тактичних цілей, оцінки ефективності бізнес-процесів, постановки завдань із оптимізації бізнес-процесів, оцінки досягнутих цілей проекту [10]. Солдатов В. пропонує розраховувати потенціал покращення наступним чином:

$$PE = PR - C \quad (4)$$

де PE – потенціал ефективності;
PR – потенціал результативності;
C – собівартість.
При цьому також вважається, що

$$PR = KP \times C \quad (5)$$

де KP - кількість продукції;
C - ціна одиниці продукції.

Тобто потенціал результативності дорівнює обсягу товарної продукції. Тоді потенціал ефективності дорівнює плановому прибутку у складі товарної продукції. З точки зору виробництва, цей показник свідчить про величину виробничих потужностей, що

здатні виробляти певну кількість продукції належної якості. Проте його показник не можна вважати потенціалом покращення чи тим паче потенціалом ефективності. Хоча автор і робить спробу зіставити показники фактичного та планового потенціалу та на цій основі вивести коефіцієнт корисності діяльності:

$$KD = Pf / Ppl \quad (6)$$

де Pf - потенціал фактичний,
Ppl – потенціал плановий.

Проте ми дотримуємося думки, що потенціал – це потенційна можливість і говорити про його оцінку, а тим паче ефективність слід на підставі планових результатів, що становлять величину приросту, та дає можливість оцінити кількісні чи якісні зміни у результаті реінжинірингу бізнес процесів.

Дослідник П. Учен виокремлює абсолютний та реальний потенціал покращення [20, с. 54]:

Абсолютний потенціал визначає стратегічні цілі фірми, характеризує ідеальний рівень розвитку підприємства, який ніколи не досягається в реальності. Він репрезентований структурованим описом найкращого можливого в межах певного підприємства способу реалізації бізнес-процесів;

Реальний потенціал відображає бажаний стан ефективності бізнес-процесів підприємства з урахуванням наявних обмежень, є причиною того, що на поточний момент бізнес-процеси не можуть бути реалізовані на бажаному рівні. Він може бути досягнутий у короткостроковій або середньостроковій перспективі. Опис реального потенціалу поліпшення здійснюється за допомогою специфікації показників ефективності ключових активностей окремих бізнес-процесів.

Виходячи з цих визначень, беремо до уваги цілий перелік обмежень: фінансові, ресурсні, ринкові (попит, квоти) тощо. Ці обмеження можливі в межах методики оптимізації бізнесу на основі оцінки потенціалу [10]. Її суть полягає у визначенні результативності та ефективності потенціалу підприємства, який залежить від правильності та раціональності рішень дій. За допомогою різноманітних причинно-наслідкових

зв'язків між об'єктами та бізнес-процесами, що визначають результат та ефект, покажемо, як за допомогою потенційного підходу можна реалізувати стратегію підприємства, забезпечити успішну діяльність підприємства, досягти усіх поставлених цілей. Схематичне зображення цього методу репрезентовано на рис. 2.

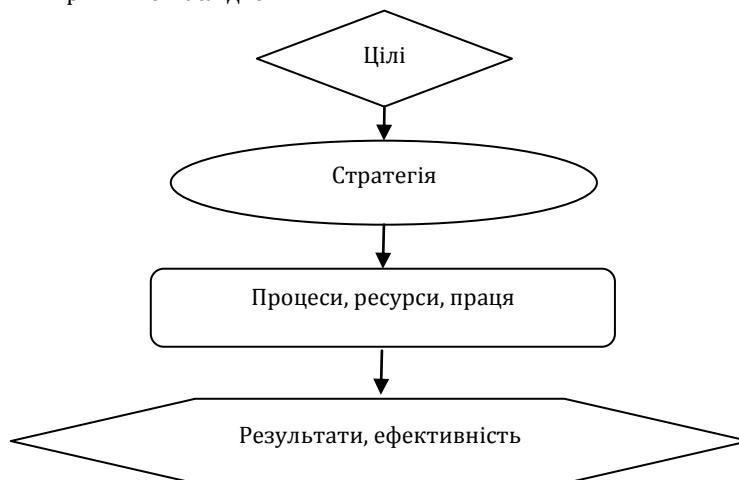

Рис. 2. Причинно-наслідкові залежності для формалізації бізнесу

Основна ідеологія методики: розробити стратегію і тактику за окремими напрямками бізнесу; визначити необхідні процеси і ресурси; на основі поєднання ресурсів створювати кінцевий продукт; реалізувати продукцію та отримувати дохід; інвестувати у розвиток бізнесу. Позитивним аспектом цієї методики є порівняння досягнень з можливостями, а не тільки з минулими результатами. Крім того, відбувається інтеграція понять стратегічного, економічного та фактичного потенціалу, що проектує результативність бізнес-системи на певний проміжок часу. Звичайно, що запропоновані індикатори, як-от: обсяг реалізації, зиск, рентабельність, частка ринку тощо дають можливість виявити проблемні місця та резерви зростання ефективності. Однак, якщо говорити про ефективність реінжинірингу бізнес-процесів, то необхідно мати повну картину стосовно доцільності конкретних процедурних аспектів.

Конкретизувати оцінку ефективності окремих бізнес процесів можливо на основі методики оцінки ринкового потенціалу, що дозволяє розмежовувати окремі бізнес-лінії (інвестиційні проекти) як сукупності прав власності, технологій і активів, що забезпечують з деякою ймовірністю майбутні доходи при функціонуванні в ринковому середовищі [10]. У вузькому сенсі про бізнес-лінії говорять як про сукупність контрактів (особливо довгострокових), разом із ліцензіями на вид діяльності і на технології, які є ключовими (так звані закупівельні і збутові лінії бізнесу) для обумовленого ними потоку доходів. Відповідно бізнес-лінії можуть слугувати в якості:

- продуктових ліній або інвестиційних проектів (бізнес-лінії в широкому сенсі);
- сукупності контрактів, що забезпечують закупівельні і збутові лінії бізнесу (бізнес-лінії у вузькому сенсі).

Предметом оцінки на основі цієї методики може виступати навіть окремий довгостроковий контракт, що дозволяє регулярно отримувати певні додаткові доходи

або регулярно мати певну економію на витратах. Такий же зміст має і оцінка довгострокових пільгових договорів оренди нерухомості або устаткування (для орендодавця - за ціною вище ринкової, для орендаря - за ціною нижче ринкової).

Бізнес-потенціал компанії - це набір видів комерційної діяльності, спрямований на задоволення потреб конкретних сегментів ринку. Бізнес-потенціал, у свою чергу, визначає функціонал компанії - перелік бізнес-функцій, функцій менеджменту і функцій забезпечення, необхідних для підтримання на регулярній основі зазначених видів комерційної діяльності. Крім того, уточнюються необхідні для цього ресурси (матеріальні, людські, інформаційні) і структура компанії [10].

Узагальнена інформаційна модель структури бізнес-потенціалу виробничої системи має вигляд [8, с. 27]:

$$БП := (ВП, РП), \quad (7)$$

$$БП := (РН, ОБ, ВР, ЗБ), \quad (8)$$

$$БПг(БП), \quad (9)$$

$$ВР := (ТХ, ТЛ, ОР, МР), \quad (10)$$

$$МРг(МР), \quad (11)$$

$$РП := (ІР, ФР, ТР, МР), \quad (12)$$

$$Мг(МР), \quad (13)$$

де БП – бізнес-потенціал; ВП – виробничий потенціал; РП – ресурсний потенціал; РН – ринок; ОБ – об'єкт; ВР – виробничий ресурс; ЗБ – збут; ТХ – техніка; ТЛ – технологія; ОР – організація; МР – матеріальний ресурс; ІР – інформаційний ресурс; ФР – фінансовий ресурс; ТР – трудовий ресурс; МР – матеріальний ресурс; г-символ базового процесу-виконавця.

Узагальнена модель бізнес-потенціалу має вигляд:

$$В_{БП} = \sum_i^n \sum_j^m \sum_k^l B_{ijk}^{PC} \quad (14)$$

Де $V_{БП}$ - витрати ресурсів бізнес-потенціалу; B_{ijk}^{PC} - витрати і-го ресурсу бізнес-потенціалу, j-го ресурсу виробничого потенціалу, k-го ресурсу матеріального

ресурсу.

Разом з тим, матриця є статичним описом підприємства та не відображає стратегію розвитку. У системі оцінки ефективності реінжинірингу бізнес-процесів важливою є насамперед динаміка зміни стану на основі розвитку адміністративних, організаційних,

технологічних та інших процедур.

Для виявлення важелів впливу на перебіг напряму реінжинірингу його необхідно зіставити з очікуваним результатом (табл.1).

Таблиця 1. Основні наслідки впровадження реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві*

Напрямок реінжинірингу	Результат якісний	Результат кількісний
Перехід від функціонального до процесного підходу в організації діяльності	Групування співробітників за функціональною ознакою (у підрозділах), замінюється їх об'єднанням у команди, що виконують спільні частини роботи - процесу	осіб, годин, проектів, фонд оплати праці
Робота виконавця змінюється від простої до багатопланової	У результаті усунення зайвих перевірок, узгоджень, очікувань якісно змінюється зміст та ефективність роботи	годин
Делегування повноважень	Контрольоване виконання завдань замінюється прийняттям самостійних рішень. Посилюється відповідальність та причетність виконавців до результату	годин фонд матеріального стимулювання
Заміна короткострокових епізодичних курсів підвищення кваліфікації безперервною освітою працівників	Зростає рівень компетентності, що дозволяє виконувати багатопланові завдання, орієнтовані на процеси	осіб
Оцінка діяльності замінюється оцінкою результату	Команда відповідає за результати процесу. Оплата праці прямо залежить від ефективності роботи	доходів, фонд оплати праці, фонд матеріального стимулювання
Змінюється критерій посадового зростання: від ефективності виконання роботи до здатності (вміння) виконувати роботу	Відбувається розмежування понять ефективність роботи та компетенція. Нагородою за ефективність виступає премія, в просування по службі відбувається на основі компетентності	годин, проектів, осіб, фонд оплати праці
Зміна мети виконавця: від задоволення вимог керівництва до задоволення потреб клієнтів	Виконавці розуміють, що вони працюють для задоволення потреб клієнтів, а не вимог керівництва	клієнтів, контрактів, претензій та реклаमाцій
Зміна функцій керівників підрозділів: від контролюючих до тренерських	Спрощення бізнес-процесу часто призводить до ускладнення певних завдань процесу, що вимагає відповідної підготовки виконавця. При цьому на керівника покладається функція надання консультаційної допомоги команді	годин, осіб, доходів
Зменшення кількості рівнів управління	Пов'язані підрозділи підприємства об'єднуються у єдину команду з метою виконання конкретного процесу (завдання). Призначається єдиний керівник, який консолідує діяльність учасників та несе відповідальність за результат	осіб, проектів, термін реалізації проекту, доходів
Базисна функція адміністрування змінюється із секретарської на лідерську	Зменшення кількості рівнів управлінської структури наближає керівника до безпосередніх виконавців та клієнтів	осіб, годин, клієнтів, доходів

*Доопрацьовано автором на основі [2; 3; 4]

При цьому важливо керуватися не тільки якісними, але і кількісними оцінками, які дають можливість визначити обсяг ресурсів, необхідний для реалізації конкретних заходів з реінжинірингу бізнес-процесів. Потенціал підприємства в такому випадку виступає

ресурсною базою для здійснення запланованих заходів. Тоді модель, яка відображає зв'язок потенціалу підприємств з реінжинірингом бізнес-процесів, матиме наступний вигляд (рис. 3):

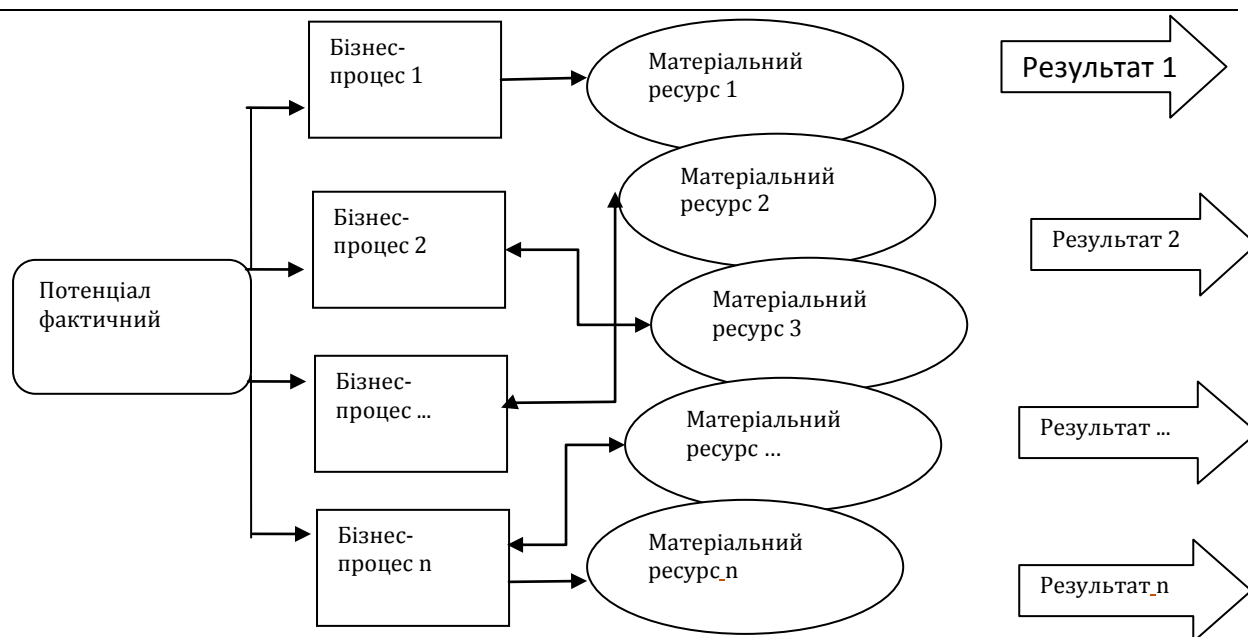

Рис. 3. Результативність реінжинірингу бізнес-процесів на основі фактичного потенціалу підприємства*

*Розроблено автором

Застосувавши цей методичний підхід, можемо розмежувати бізнес-процеси відповідно до зон відповідальності та оцінити їх ефективність на основі розглянутих методик.

Питання, які стали предметом розгляду у статті, акцентують увагу на низці проблем, з якою стикаються підприємства при проведенні реінжинірингу. Оскільки ця процедура вимагає достатніх витрат грошей, матеріалів, часу, то питання ефективності повинно

стати першочерговим при плануванні певного проекту. Додаткових наукових розвідок потребують питання вибору індикаторів оцінок, опису бізнес-процесів, планування процедурних моментів. Слід зазначити, що методичні підходи не будуть ідентичними для різних підприємств і в кожному конкретному випадку фахівцям необхідно конструювати алгоритм процедур та оцінювати їх ефективність.

Список літератури

1. Hammer M. and Champy J. *Reengineering the Corporation: Reengineering the Corporation: Manifesto for Business Revolution?* New York: HarperCollins, 1993. - 272 p.
2. Баранов В. В. Реінжиніринг бізнес-процесів: етапи розробки та реалізації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://delovoymir.biz/ru/columns/2776/>
3. Ойхман Е. Г., Попов Э. В. Реінжиніринг бізнесу: Реінжиніринг організації та інформаційні технології. - М.: Финансы и статистика, 1997. Стр. 44-59.
4. Попов Э., Шапот М. Реінжиніринг бізнес-процесів та інформаційні технології / Э. Попов, М. Шапот // Открытые системы. - 1996. - №1.
5. Бачевський Б. Є., Заблюдська І. В., Решетняк О. О. Потенціал і розвиток підприємства Навч. пос. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 400 с.
6. Валдайцев С. В. Оцінка бізнесу; учеб. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. - 360 с., 2004
7. Власенко Н. В. Трансформація відносин власності в умовах інверсійного переходу до ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08. 01. 01 «Економічна теорія» / Н. В. Власенко. - Харків, 2000. - 15 с.
8. Григоров О. С. Управление бизнес-потенциалом производственных систем: Учеб. пособие / О. С. Григоров, А. Ю. Минин, Э. В. Круглова; Под общ. ред. д. т. н., проф. В. В. Герасимова. — Новосибирск: НГАСУ, 2002. - 56с.
9. Коротенко Е. А. О методике оценки потенциала улучшения предприятия [Текст] / Е. А. Коротенко // Молодой ученый. — 2012. — №5. — С. 167-171.
10. Солдатов В. Оптимизация бизнеса на основании оценки потенциала. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.finansy.ru/st/post_1319517412.html
11. Хлебников Д. В. Подход к реструктуризации предприятий [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://gaap.ru/articles/podkhod_k_restrukturizatsii_predpriyatij/
12. Журавлева И. О. Методология реінжиніринг бізнес-процесів на основі системного підходу // Проблемы современной экономики. Евразийский международный научно-аналитический журнал - 2006. - № 3-4. - С. 131-134
13. Бовін А. А. Управління інноваціями в організації: Навчальний посібник за спеціальністю «Менеджмент організації» / А. А. Бовін, Л. Є. Черднікова, В. А. Якимович. - 2-ге вид., Стер. - М.: Омега-Л, 2008. - 415с. : Табл. - (Вища школа менеджменту).
14. Петрович Й. М. Гнучкість виробничого потенціалу машинобудівного підприємства та ефективності його використання в умовах ринкових трансформацій. / Й. М. Петрович // Проблеми економіки та управління №640. - Л.: Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. - С. 3-8.
15. Гребенников В. Г. Ассоциации на пройденные темы // Экономическая наука современной России. - 1998. - № 1. - С. 104-116.
16. Дафт Р. Л. Менеджмент / Р. Л. Дафт. - СПб.: Питер, 2002. - 832 с.
17. Гордієнко Л. Ю. Управління організаційними трансформаціями: теоретико-методологічні засади та управлінський інструментарій: монографія / Л. Ю. Гордієнко. - Харків: вид. ХНЕУ, 2011. - 440 с.

-
18. Овечкіна О. А. Інституціональні фактори впливу на інноваційний розвиток регіонів в умовах трансформаційних перетворень національної економіки / О. А. Овечкіна, К. В. Іванова // Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. Экономические науки. – Симферополь : НИЦ КИПУ, 2007. – Вып. 10. – С. 194-198.
 19. Aschenbrennerova H. Měření výkonnosti průmyslového podniku. In Inovácie a produktivita. Žilina: Žilinská univerzita, 2004. s. 1-13.
 20. Učeň P. Možnosti využít potenciálu zlepšení v jednotlivých oblastech zvyšování výkonnosti firmy // Systemová integrace. – 2008. - №3. – s. 54

РЕЗЮМЕ

Охрименко Оксана

Оценка эффективности реинжиниринга бизнес-процессов промышленных предприятий

Рассмотрены методические подходы оценки эффективности реинжиниринга бизнес-процессов производства на основе потенциала предприятия. Проанализированы существенные характеристики элементов потенциала предприятия сквозь призму развития организационных, технических и технологических процедур.

RESUME

Okhrimenko Oksana

Evaluation of the effectiveness of reengineering of business processes of industrial enterprises

Methodical approaches of the evaluation of the effectiveness of reengineering of business processes of industrial enterprises on the bases of the capacity of the enterprise are considered. There have been analyzed the essential characteristics of the elements of the potential of the enterprise through the lens of organizational, technical and technological procedures.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2013 р.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз сучасного стану національного ринку праці та його інфраструктури. Запропоновано напрямки вирішення сучасних проблем ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, інфраструктура ринку праці, економічна активність населення, міграція.

Розвиток економіки України пов'язаний із вирішенням таких важливих питань, як відродження вітчизняного виробництва, відновлення соціальної захищеності населення. У практичному вирішенні цих найгостріших проблем одне із центральних місць займає ринок праці, що як невід'ємна складова ринкової економіки, забезпечує розподіл та перерозподіл суспільної праці по галузях господарства, видах та формах діяльності, в територіальному просторі, за критерієм максимального ефективного використання трудового потенціалу домашнього господарства, підприємства, регіону, держави, та відповідно до структури суспільних потреб та форм власності. Сучасна інфраструктура ринку праці не в змозі повноцінно виконувати свої функції, хоча і знижуються обсяги та тривалість безробіття, але постають питання збалансованості попиту та працевлаштування робочої сили, зберігається нерациональна структура зайнятості. Загрозливим є дефіцит трудових ресурсів у зв'язку з втратами кваліфікованих працівників, які знаходять собі робочі місця у більш розвинених країнах.

Дослідженням деяких проблем ринку праці та аналізу окремих його аспектів займалися такі вітчизняні дослідники: С. Головіна [2], В. Гриньова [3], С. Гуткевич [10], І. Карпунько [4], І. Колесник [4], С. Кривенко [5], П. Мазурок [6], Т. Мостенська [10], Г. Осовська [7], О. Ревякін [9], В. Рудько [10] та інші.

Метою дослідження є вивчення, аналіз, а також дослідження проблем та перспектив розвитку ринку праці України.

Ринок праці є основою ефективного функціонування підприємств, оскільки тільки він забезпечує наявність трудових ресурсів на робочих місцях. Значним серед факторів соціальної організації економіки є людина і праця. Саме від залучення людини у продуктивну діяльність залежить дія усіх інших факторів, бо саме праця як процес реалізації фізичних і творчих здібностей людини є фактором суспільного прогресу.

В економічній теорії категорія «ринок праці» розглядається як складова ринкового механізму, за допомогою якої реалізуються відносини купівлі-продажу робочої сили. З одного боку ринок праці розглядається як робоча сила, оскільки предметом купівлі-продажу на ринку праці виступає здатність до праці на конкретному робочому місці. З іншого боку говориться, що на ринку праці продається і купується саме праця [5, с. 6].

Існують різні методичні підходи до трактування ринку праці, що репрезентують його:

– системою економічних відносин між продавцями і

покупцями робочої сили;

– втілення конкретних систем суспільної організації найманої праці в умовах товарно-грошових відносин;

– середовище взаємодії продавця і покупця робочої сили;

– сукупністю власників і продавців робочої сили.

Ринок праці досліджують різні економісти, існує значний науковий доробок вчених. Сформулюємо визначення ринку праці як системи обміну фізичних здібностей та інтелектуального капіталу людини до праці на фонд життєво необхідних цінностей.

Основними характеристиками ринку праці виступають суб'єкти та об'єкти відносин [3, с. 12]. Суб'єктами є: наймані працівники та представники їх інтересів – профспілки; безробітні та державна служба зайнятості, комерційні бюро працевлаштування; роботодавці, спілки та об'єднання підприємців; держава, що виконує такі основні функції: виступає в якості роботодавця; встановлює «правила гри» на ринку праці, регулює його за допомогою законодавчих та нормативних актів; є посередником між роботодавцями і найманими робітниками та безробітними в якості інфраструктури ринку праці (Міністерство праці та соціальної політики, Державна служба зайнятості, науково-дослідні інститути з питань праці, фонди, профорієнтаційні центри тощо) [1, с. 26]. Об'єктом відносин виступає людський капітал, який об'єднує сукупність як виробничих, так і загальнолюдських навиків, знань, спроможностей.

Теоретичне осмислення особливостей функціонування національного ринку праці визначається рівнем розвитку інфраструктури, що припускає кардинально нові методологічні підходи до його аналізу. На ринку праці постійно виникають проблеми як економічного, так і соціального характеру (бідність, безробіття, інфляція, соціальна напруженість у суспільстві, сучасні громадські рухи та соціальні революції тощо), які він не в змозі подолати самостійно, в результаті примушує суспільство і державу створювати відповідні інститути, діяльність яких була б спрямована на вирішення цих проблем. Такі інститути в їх єдності зумовлюють утворення інфраструктури ринку праці [6, с. 52].

До інститутів, що забезпечують функціонування ринку праці, належать державні органи управління ринком праці країни національного, регіонального та місцевого рівня; недержавні заклади сприяння зайнятості, кадрові та профспілкові служби господарюючих суб'єктів країни, організації

роботодавців, громадські організації [10, с. 135]. Особливе місце при цьому займають державні органи влади, які одночасно виступають і елементом інфраструктури ринку праці, і суб'єктом управління інфраструктурою ринку праці.

Сформована інфраструктура ринку праці та її інститути в Україні продовжують удосконалюватись, що веде до піднесення економічної активності людської складової частини продуктивних сил. Інфраструктура національного ринку праці повинна стати одним з адекватних механізмів входження України в ЄС, що дозволить мінімізувати ризики, пов'язані з адаптацією економіки країни до європейських стандартів. У зв'язку з цим проблема розвитку інфраструктури національного ринку праці повинна узгоджуватися з прогнозуванням соціально-економічних наслідків інтеграції України в європейський економічний простір [5, с. 7].

Для повноцінної картини характеристики національного ринку праці проведемо аналіз основних економічних показників ринку праці, до яких належить економічна активність населення працездатного віку за 2009-2011 роки, відповідно до даних Державного комітету статистики України [11]. Згідно з даними,

наведеними у таблиці 1, у 2011 році збільшується кількість економічно активного населення порівняно з попереднім 2010 роком. Спостерігається підвищення чисельності зайнятого населення на 151,2 тис. осіб у 2011 році порівняно з 2009 роком, що пов'язане з розбудовою виробництва та покращенням стану економіки у післякризовий період. Чисельність безробітного населення за 2009-2011 роки поступово зменшується. Це є позитивною тенденцією, оскільки зменшення чисельності безробітних призводить до зменшення державних витрат на допомогу по безробіттю та збільшення надходження до бюджету країни. Усе це підтверджує показник рівня зайнятості, який протягом аналізованого періоду зростає та показник рівня безробіття, який за аналогічний період знизився. Зменшення чисельності економічно неактивного населення протягом 2009-2011 років означає зменшення навантаження на заробітну плату працюючих та зменшення державних витрат на утримання осіб, що належать до цієї категорії. Загалом з 2009 року по 2011 рік спостерігається позитивна динаміка економічної активності населення працездатного віку, що призводить до позитивних змін у економіці України.

Таблиця 1. Економічна активність населення працездатного віку за 2009-2011 роки*

Показники	Роки			Абсолютне відхилення (+,-)	
	2009	2010	2011	2010/ 2009	2011/ 2010
Економічно активне населення, тис. осіб	20 321,6	20 220,7	20 247,9	-100,9	27,2
Рівень економічної активності, у % до населення відповідної вікової групи	71,6	72,0	72,7	0,4	0,7
Зайняте населення, тис. осіб	18 365,0	18 436,5	18 516,2	71,5	79,7
Рівень зайнятості, у % до населення відповідної вікової групи	64,7	65,6	66,5	0,9	0,9
Безробітне населення, тис. осіб	1 956,6	1 784,2	1 731,7	-172,4	-52,5
Рівень безробіття населення, у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	9,6	8,8	8,6	-0,8	-0,2
Економічно неактивне населення, тис. осіб	8051,7	7 878,0	7 601,5	-173,7	-276,5
Рівень економічної неактивності, у % до населення відповідної вікової групи	28,4	28,0	27,3	-0,4	-0,7

*Розроблено автором за даними [11].

Сьогодні ситуація на ринку праці покращилась за рахунок: участі населення у підготовці та проведенні в Україні Євро-2012, розвитку промисловості України, зміни структури зайнятості [2, с. 176; 6, с. 52; 7, с. 36]. Попри позитивні зрушення залишаються невирішеними питання значної диференціації заробітної плати за видами економічної діяльності, де страждають працівники сільського господарства та високий рівень зовнішньої трудової міграції, який обумовлений низкою причин. До них можна зарахувати проблему знайти роботу відповідно до здобутої освіти і кваліфікації, зменшення попиту на робочу силу у зв'язку з надмірним імпортом товару, низький рівень оплати праці в середньому по країні та заборгованість з її виплати, недостатні соціальні гарантії та соціальний захист – усе це спонукає громадян до пошуку кращого життя за межами України [9, с. 30].

Протягом останнього десятиліття та в найближчому майбутньому в Україні поглиблюється диспропорція

між працівниками та пенсіонерами, що спричиняє підвищене навантаження на працюючих осіб, адже бюджет пенсійного фонду, тобто виплата та розміри пенсій сьогоднішніх пенсіонерів, формується за рахунок пенсійних внесків нині працюючих осіб. Так за даними Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, до 2050 року на 100 осіб, які роблять пенсійні внески, припадатиме 139 пенсіонерів [9, с. 31]. Отже, існування лише солідарної пенсійної системи є неефективним з соціально-економічного погляду.

Українські вчені визначають найважливішою проблемою ринку праці – деформацію в галузевій структурі та професійно-кваліфікаційному складі. Причиною низького рівня кваліфікації можна назвати матеріальну мотивацію, обмежену можливість працевлаштування, відсутність гарантії стабільності виробничої діяльності за фахом, невідповідність структури професійної освіти перспективним потребам ринку праці за кваліфікаційним рівнем та професійною

структурою. Відповідно виникає кадровий дефіцит для тих виробництв, які дозволили собі застосування техніко-технологічних новацій [8].

Низький рівень життя українців та пов'язана з цим еміграція висококваліфікованих спеціалістів за кордон є ще однією причиною недостатності висококваліфікованих кадрів. За даними Держкомстату, протягом останніх п'яти років Україну залишили 234 доктори та 779 кандидатів наук. 25 % молодих людей учасників міжнародних олімпіад уже навчаються за кордоном. Від'їзд українських мігрантів лише до ЄС має тенденцію до зростання, а саме: у 2006 р. відсоток мігрантів на захід із числа вибулих з України становив 21 %, у 2007 р. – 31,6 %, у 2008 р. – склав 34,4 %, у 2009 р. – на рівні 39,6 % та за 10 місяців 2010 року був зафіксований у розмірі 48,7 % [12].

Український ринок праці потребує глибокого реформування для того, щоб максимально забезпечити можливість власної реалізації наукової еліти, що забезпечить відповідний інноваційний розвиток і підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції чи послуг. Потрібно заохочувати повернення мігрантів на батьківщину і сприяти їм у використанні результатів трудової міграції в інтересах розвитку домогосподарств мігрантів, місцевих громад, регіону та країни загалом. Оскільки Україна є активним учасником світових економічних процесів, що супроводжуються підвищенням прозорості державних кордонів і розмиванням державних економічних інтересів інтересами компаній, часто транснаціональних, необхідним постає: забезпечити захист прав українських громадян, які працюють за кордоном; посилити роль держави і її органів влади у організації міграційних процесів в інтересах і окремих громадян, і

суспільства загалом, а особливо для мінімізації впливу на міграційні процеси організованих кримінальних угруповань, заснованих на корупційних зв'язках, оскільки це є загрозою соціальній безпеці українського суспільства.

На ринку праці України також можна виділити такі актуальні проблеми, як: проблема конкурентоспроможності національного ринку праці; відтворення людського потенціалу; проблема мобільності робочої сили, гендерної диференціації доходу населення та інші [4].

Отже, вищевикладений матеріал дає підстави для розробки заходів на державному рівні:

- роботу Центрів зайнятості спрямувати на вдосконалення системи перекваліфікації працездатного населення для розвитку гнучкого ринку робочої сили;
- розробка політики регулювання міграції як з експорту, так і з імпорту праці, що забезпечує захист національних інтересів України;
- створення вагомих стимулів для кваліфікованої робочої сили, яка щорічно емігрує за кордон шляхом підвищення попиту на висококваліфіковану робочу силу з боку транснаціональних компаній;
- забезпечення збалансованості попиту і пропозиції робочої сили.

Для реалізації всіх запропонованих вище заходів державна політика зайнятості повинна бути поєднана з макроекономічною, політичною та соціальною політиками. Це посилить регуляторну роль держави, спрямовану на підтримку трудових ресурсів суспільства з метою збереження трудового потенціалу країни.

Список літератури

1. Волкова О. В. Ринок праці : навч. посібн. / О. В. Волкова. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
2. Головіна С. В. Регулювання українського ринку робочої сили відповідно до циклічності економіки / С. В. Головіна // Актуальні проблеми економіки : Науковий економічний журнал – К. – 2009. – №11(101). – С. 175– 180.
3. Гриньова В. М. Ринок праці : теоретико-методологічні засади та напрямки розвитку : моногр. / В. М. Гриньова, В. В. Самойленко; Харківський нац. екон. ун-т. – Х. : ВД ІНЖЕК, 2007. – 168 с.
4. Карпунхо І. О. Проблеми сучасного розвитку ринку праці України [Електронний ресурс] / І. О. Карпунхо, І. В. Колесник // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». — Вип. 2. — 2011. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=523>.
5. Кривенко С. В. Трансформація національного ринку праці в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Трансформація національного ринку праці в сучасних умовах» / С. В. Кривенко. – Донецьк, 2006. – 17 с.
6. Мазурок П. Методологічні та інституціональні основи визначення інфраструктури ринку праці України / П. Мазурок // Регіональна економіка : Науково-практичний журнал – Львов, – 2005. – №1. – С. 51– 56.
7. Осовська Г. В. Управління трудовими ресурсами : навч. посіб. / Г. В. Осовська, О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 224 с.
8. Персонал дорогой и сердитый: Мат. II Міжнар. конф. «Корпоративна соціальна відповідальність: Цивілізована економіка, цивілізоване суспільство»; Київ, 18 квітня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.csr-conference.org.ua/parts/news/Personal_dorogoi_i_serditij.html
9. Ревякін О. С. Аналіз стану сучасного ринку праці в Україні : проблеми та перспективи розвитку / О. С. Ревякін // Всеукр. наук.-виробн. журнал «Сталий розвиток економіки». – К. – 2011. – №3. – С. 29 – 32.
10. Рульєв В. А. Управління персоналом : навч. посіб. / В. А. Рульєв, С. О. Гуткевич, Т. Л. Мостенська. – К. : Кондор, 2012. – 310 с.
11. Соціально-економічний розвиток України [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України; офіційний сайт. – // www.ukrstat.gov.ua.
12. Соціально-економічне становище України за січень-листопад 2010 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

РЕЗЮМЕ

Панюк Татьяна

Анализ современного состояния рынка труда Украины

В статье проведен анализ современной ситуации национального рынка труда и его инфраструктуры. Предложены направления решения современных проблем рынка труда.

RESUME

Panyuk Tetiana

Analysis of modern labor-market of Ukraine

In the article there has been conducted the analysis of modern situation of the national labor-market and its infrastructure. The ways of solution of current labour-market problems are offered.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2013 р.

ДЕРЖАВНІ ТА ПРИВАТНІ ВНЗ: ВЗАЄМВІДНОСИНИ НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Стаття розкриває проблему співіснування державних та приватних навчальних закладів на ринку освітніх послуг України. Автор розглядає перспективи розвитку приватних ВНЗ в умовах конкуренції та наголошує на необхідності оперативного реагування навчальних закладів на зміни на ринку праці.

Ключові слова: природна монополія, державні та приватні заклади освіти, прибуток, собівартість, ринок освітніх послуг, конкурентні переваги.

Жодна економіка не може існувати без якісних ресурсів. За умов швидкого розвитку технологій, найважливішим ресурсом стають працівники, а ресурси ці формуються завдяки існуванню ринку послуг вищої освіти.

На українському ринку освітніх послуг склалась ситуація, коли в одній ніші працюють приватні і державні навчальні заклади. За популярністю серед абітурієнтів приватні ВНЗ значно поступаються державним, адже останні мають набагато довшу історію і стабільну репутацію. Тому конкурувати з ними приватним закладам надзвичайно складно. Та і загалом питання про доцільність існування приватних навчальних закладів у системі освіти є суперечливим. Адже, якщо державні заклади мають таку потужну навчально-методичну базу, то приватним ВНЗ буде дуже непросто забезпечувати своїх студентів послугами рівня, що є не нижчим, ніж у державних закладів. Та і утримання басейнів, спортивних майданчиків та гуртожитків для невеликого приватного ВНЗ є дорогим задоволенням. З іншого боку, кількість місць державного замовлення постійно знижується, і державні заклади не в змозі надати вищу освіту усім бажаним. А тому поступово формується ринкова ніша, яка цілком доступна для приватних ВНЗ. Отже, постає питання про те, чи є монополія державних закладів економічно виправданою, і яким чином приватні заклади можуть забезпечити собі достатній рівень прибутків за такої конкуренції.

Ці питання розглядалися у літературі з різних аспектів. Маркетинг в освіті досліджувала професор Т. Є. Оболенська, про маркетингове забезпечення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів писала професор І. Решетнікова. Фактори конкурентоспроможності ВНЗ вивчав О. В. Босак. Але згадані напрацювання були призначені для закладів сфери освіти загалом, без аналізу відмінностей між становищем на ринку приватних і державних вищих навчальних закладів. Тому завданням нашої статті став аналіз конкуренції між закладами з різними формами власності.

При дослідженні доцільності конкуренції в певній галузі доцільно проаналізувати поняття природної монополії. Природна монополія – це вид монополії, за якої перевага одного постачальника товарів чи послуг є економічно виправданою. Це досягається завдяки тому, що більшим є обсяг діяльності постачальника товарів чи послуг, то нижчою є собівартість на одиницю, а це

говорить про ефект економії на масштабі. Природні монополії в економіці є явищем корисним, адже дозволяють використовувати менше ресурсів для виробництва продукту, не жертвуючи при цьому якістю. Але коли мова йде про заклади освіти, дуже важко визначити, що саме повинно бути позитивним ефектом від діяльності природної монополії – низька собівартість навчання чи вища його якість. Тобто, чи справді позитивним є монополія державних ВНЗ на ринку освітніх послуг, чи, можливо, приватні заклади повинні створити їм конкуренцію і таким чином сприяти покращенню якості послуг? І як приватним навчальним закладам знайти правильний шлях для досягнення своїх цілей? Адже з одного боку приватні заклади освіти – це підприємства, що мають своєю першочерговою метою отримання прибутку та примноження статку власників, а з іншого боку – це заклад, що має робити внесок у підготовку кваліфікованих спеціалістів і сприяти зростанню економіки.

З економічної точки зору проблема економії витрат наявна завжди. Специфіка організації великих навчальних закладів дозволяє зменшити витрати на управлінській апарат, рекламу, зв'язки з громадськістю тощо. Крім того, великі державні ВНЗ мають кращу технічну базу, спортивні комплекси, бібліотеки та їдальні, що були збудовані за часів Радянського Союзу. Для приватного ВНЗ це буде вимагати великих капіталовкладень. А оскільки середньостатистичні ВНЗ не отримують високих прибутків, залучення позикових коштів чи інвесторів – справа нелегка. Та і не кожен банк згодиться надати кредит навчальному закладу через високий рівень ризику, що спричинений відсутністю достатньої застави.

Собівартість навчання в приватних закладах також на порядок вища, ніж у державних ВНЗ. Першою причиною є те, що приватні заклади зазвичай не мають власного приміщення і повинні брати його в оренду. Крім того, витрати на заробітну плату є вищими. Це зумовлено тим, що за рівних ставок зарплати, викладачі з більшим бажанням ідуть працювати в державні установи, адже там є мінімальним ризик залишитись без роботи у разі закриття навчального закладу, що в Україні є останнім часом досить поширеним для приватних ВНЗ. Отже залучення на роботу викладачів вимагає виплати їм заробітної плати вищої, ніж на аналогічній посаді в державному ВНЗ. А якщо собівартість навчання є вищою в приватних закладах, то

і ціна повинна бути вищою.

Таким чином, з точки зору витрат, державні навчальні заклади дійсно становлять природні монополії у сфері освіти і приватним вищим навчальним закладам майже неможливо протистояти такій конкуренції. Який же вихід у приватних навчальних закладів? Яким чином приватні заклади можуть стати достойними конкурентами державним ВНЗ і зайняти своє місце на ринку освітніх послуг?

Ринок освіти набагато ширший, ніж прийнято вважати. У приватних закладів є одна дуже важлива перевага, яку їм треба навчитись використовувати, – це їх гнучкість. Приватні ВНЗ не залежать від державного фінансування, вони можуть приймати власні рішення щодо організації навчального процесу, що дає можливість змінюватись, пристосовуючись до вимог ринку. По-перше, ВНЗ необхідно знати, яких саме послуг не вистачає на ринку. Абітурієнти вступають до навчального закладу, щоб отримати навички, необхідні для успішної кар'єри в майбутньому. А які це навички?

Поширеною є думка про те, що знання, отримані у ВНЗ, мають теоретичний характер, і молодим спеціалістам доводиться опановувати ази своєї професії уже на робочому місці. Така точка зору зменшує мотивацію студентів до навчання. У травні 2007 року Лабораторія консалтингово-маркетингових послуг Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України провела дослідження, метою якого було визначити

фактори, що впливають на конкурентоздатність ВНЗ на ринку. У межах цього дослідження було проведено опитування роботодавців на тему найважливіших якостей, які вони хочуть бачити в своїх майбутніх працівників. Цікавим є те, що роботодавці оцінили важливість сукупності знань лише на 16%, а ділові навички визначають бажаність кандидата на посаду на 65%. Серед найнеобхідніших ділових навичок роботодавці назвали динамізм, енергію, бажання працювати, а також ініціативність та готовність брати на себе відповідальність. Це саме та ніша на ринку, яку можуть використати приватні вищі навчальні заклади для підвищення рівня конкурентоспроможності. Це не означає, що знання нікому не потрібні і про них взагалі варто забути. Але акцент повинен стояти не на інформації як такій, а на тих навичках, які потім допоможуть колишнім студентам знайти своє місце в нашій економіці і займатись улюбленою справою, незалежно від того, наскільки вона співзвучна із назвою факультету, на якому вони навчались.

Приватні навчальні заклади працюють на ринку послуг. А підприємства сфери послуг уже добре розуміють, що головна річ, яка необхідна сьогодні для виживання на ринку, – це орієнтація на споживача і на його потреби. Саме цю можливість повинні використати приватні вищі навчальні заклади для того, щоб вижити на ринку. Тоді їхні студенти з гордістю будуть вимовляти на співбесіді назву ВНЗ, у якому вони отримали вищу освіту.

Список літератури

1. Босак О. В. Фактори конкурентоспроможності вищих навчальних закладів в системі формування економіки знань // *Регіональна економіка* / – 2008 – №4. – С. 223-227.
2. Вітер, М. Б. Приватні вищі навчальні заклади в освітньому просторі України [Текст] / М. Б. Вітер // *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України* – 2007. – №17. 6. – С. 286-291.
3. Гуляницький, В. В. Тенденції розвитку приватного сектора вищої освіти в аспекті Болонської конвенції [Текст] / В. В. Гуляницький // *Болонський процес: перспективи розвитку вищої освіти України. Матеріали VII Міжнародної наукової конференції "Модернізація вищої освіти України в умовах Болонського процесу: аналіз вітчизняного досвіду і перспективи розвитку"*, м. Одеса, 29–31 травня 2007 р. і VIII Міжнародної наукової конференції "Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи вищої освіти в контексті Болонського процесу", м. Судак (Автономна Республіка Крим), 13–16 вересня 2007 р. 110-122.
4. Курбатов С. В. Університетські рейтинги та проблема конкуренції елітних навчальних закладів у глобальному освітньому полі // *Педагогіка і психологія* / – 2010 – №4(69). – С. 111-121.
5. Решетнікова І. Маркетингове забезпечення діяльності вищих навчальних закладів // *Маркетинг в Україні* / – 2010 – №4(62). – С. 67-70.
6. Трубич, С. Формування та розвиток ринку освітніх послуг як передумова входження України в ЄС (підходи до уточнення понятійного апарату дослідження) [Текст] / С. Трубич // *Вісник Львівського НУ ім. Івана Франка: Серія економічна* – 2005, вип. 34. – С. 32-40.

РЕЗЮМЕ

Петрук Тат'яна

Государственные и частные вузы: взаимоотношения на рынке образовательных услуг

Статья раскрывает проблему сосуществования государственных и частных заведений на рынке образовательных услуг Украины. Автор рассматривает перспективы развития частных вузов в условиях конкуренции и отмечает необходимость оперативного реагирования учебных заведений на изменения на рынке труда.

RESUME

Petruk Tetyana

Government and private institutes: relationship dynamics in the education market

The article deals with the problem of coexistence of public and private education establishments in Ukraine. The author analyses the prospects of private universities in a competitive environment and stresses on the need for educational establishments to respond quickly to changes which occur in the labor market.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2013 р.

Юрій ПЕТРУШЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
докторант,
Сумський державний університет

Надія КОСТЮЧЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Сумський державний університет

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВИХ ГРОМАД

Дослідження присвячене виявленню складових економічного розвитку, що можуть бути активізовані в ході соціальної мобілізації місцевих громад. У статті проведено економічний аналіз впливу проекту Програми розвитку ООН та Європейського Союзу «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» на соціально-економічні показники розвитку сільських громад в Україні.

Ключові слова: економічний аналіз, соціальна мобілізація, місцеві громади.

Ринковий курс реформ, який був обраний Україною в 1991 році, призвів до руйнування наявних елементів економічної культури, різкої зміни суспільних ідеалів і моралі. Проте певні соціальні групи до сьогодні не знайшли своє місце у ринково орієнтованому суспільстві, нові соціальні норми і цінності відкидаються членами цих спільнот, у тому числі і соціально декларовані зразки поведінки. В Україні це особливо виразно відчувається у сільській місцевості, де рівень патерналізму надзвичайно високий, люди не вірять у власні сили й надалі продовжують покладатися на допомогу держави у вирішенні їх особистих проблем.

Все це призводить до швидкої деградації таких спільнот не тільки в економічному, а й у соціальному плані. Наприклад, селяни, що живуть на одній території, часто вже не відчувають себе однією громадою, вони більше не мають спільних цілей і цінностей, і відповідно не здатні ефективно використовувати і керувати спільними ресурсами, яких досить багато (від соціальної інфраструктури до загальних доріг, земель, водойм). Згідно з останніми опитуваннями соціологів більше 50% мешканців сільської місцевості України вважають себе бідними. Як наслідок, чисельність сільських жителів за 20 років незалежності зменшилась на 2,5 млн., за цей час на карті України зникли 348 сіл [12].

Одним із ефективних механізмів виходу із цього стану є процеси посилення соціальної активності місцевих громад, їх соціальна мобілізація.

На економічний потенціал соціальної мобілізації науковці звернули увагу тільки після того, як у кінці XIX століття економісти-практики довели величезний потенціал спільної дії людей і зруйнували міф про те, що громадяни є лише отримувачами благ від держави. У 1864 році Фрідріх Вільгельм Райффайзен (Німеччина) висунув ідею створення кооперативів, яка з часом перетворилась у всесвітній рух. Його концепція ґрунтувалась на самопомозі, самоврядуванні та особистій відповідальності.

Практика орієнтованого на розвиток громад підходу, який заохочує до економічного співробітництва, його важливість і позитивні результати обговорювались у світовій економічній

літературі в другій половині XX століття: Chase R., Holmemo C. [1], Dongier P., Domelen J. V., Ostrom E., Ryan A., Wakeman W., Bebbington A., Polski M. [2], Hardin G. [5], Mansuri G., Rao V. [7], Olson M. [8], Tanaka S., Singh J., Songco D., Maclean J. [9], Walker T. F. [10].

Dongier і співавт. (2001) визначили основні причини, чому орієнтований на громаду підхід повинен стати основою для будь-якої стратегії місцевого розвитку. Перша причина полягає в тому, що підхід до місцевого розвитку, орієнтований на громаду, стосується різних секторів економіки – громадські організації та органи місцевого самоврядування, уряд, а також приватний сектор. Ринок сам по собі не може задовольнити необхідний рівень забезпечення потреб населення, а підхід, орієнтований на участь громад, створює ефективне взаємодоповнення державного і приватного секторів у процесі створення суспільних благ. Друга причина полягає в тому, що цей підхід сприяє стійкості розвитку.

Ці науковці також стверджують, що підхід, орієнтований на залучення громад до місцевого розвитку, підвищує економічну ефективність послуг та підвищує ефективність використання активів у таких секторах, як інфраструктура, освіта, мікрофінансування і раціональне використання природних ресурсів. Підхід до місцевого розвитку, орієнтований на громаду, дає право голосу у визначенні пріоритетів розвитку в таких групах, які зазвичай вилучаються з процесу прийняття рішень на місцевому рівні.

Середина XX століття ознаменувалась упровадженням та просуванням ідеології розвитку громад у багатьох містах США, Великобританії, Німеччини та інших європейських країн. Ця ідея означає зміни у відносинах між пересічними громадянами та представниками влади і передбачає участь пересічних громадян у прийнятті рішень, що стосуються їх життя. Вона починається з принципу, що в будь-якому суспільстві є знання та досвід, які при правильному використанні можуть бути спрямовані у колективні дії задля досягнення бажаних цілей розвитку громад.

Продовольчо-сільськогосподарська організація FAO, що є структурою ООН, у середині 1970-х років провела

експеримент з пошуку механізму самопомогти задля подолання бідності шляхом розширення соціальних, економічних та екологічних можливостей. Успіх FAO привів до застосування експерименту у багатьох країнах світу протягом 1980-х – 1990-х років за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН).

В Україні підхід, орієнтований на участь громад, використовувався ПРООН під час реалізації проектів «Програма інтеграції і розвитку Криму» (1995-2007), «Програма відродження і розвитку» (2002-2007), «Програма муніципального врядування і сталого розвитку» (2004-2007), «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (розпочався в 2007 році).

Вплив останнього проекту на життя сільських громад, що беруть у ньому участь, і є предметом нашого розгляду.

Мета дослідження полягає у виявленні складових економічного розвитку, що можуть бути активізовані в ході соціальної мобілізації місцевих громад в Україні.

Проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (МРГ) фінансується Європейською Комісією та співфінансується і впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки Уряду України. На місцевому рівні проект співпрацює з громадами-учасницями (самоврядні організації громад, активісти та безпосередні мешканці громад) та місцевими органами влади (сільські, селищні, міські голови та ради, районні ради, районні державні адміністрації).

Метою цього проекту є створення сприятливого середовища для сталого соціально-економічного розвитку на місцевому рівні шляхом сприяння самоорганізації громад, розроблення та впровадження невеликих за обсягом громадських ініціатив у всіх областях України.

Згідно з фінансовим планом проект МРГ надавав невеликі гранти для впровадження мікропроектів громад на основі принципу самопомогти та в рамках співпраці приватно-державного сектору, де кожен партнер має внести свою частку для розвитку. Механізм фінансування за програмою проекту передбачав, що частка вартості мікропроектів фінансувалася за рахунок членів громад (не менше 5%), інші витрати фінансувались за рахунок центрального та місцевих бюджетів (45%), участь МРГ становила приблизно половину усіх внесків (50%).

Спосіб фінансування виступив тим інститутом, який мотивував громади до самоорганізації, ініціативної діяльності та плідної співпраці з владою.

Перша фаза проекту МРГ розпочалась у грудні 2007 року і мала бюджет 13,3 млн. євро. За 3,5 роки діяльності проект допоміг більше 1000 сільських громад покращити умови проживання спільними зусиллями та у партнерстві з місцевою владою. Тривала перша фаза проекту МРГ до 6 червня 2011 року. За цей період проект МРГ встановив партнерство з 25 регіонами, 209 районами та більше 1100 місцевими радами (з населенням до 10000 осіб). Проект мобілізував більше 418 тис. мешканців сільських територій, які самоорганізувались в організації громад, в основі яких – принцип спільного врядування. У межах I фази проекту МРГ було реалізовано 1303 проекти громад. Голосуванням на загальних зборах громади самі обирали пріоритети для своїх проектів. Таким чином, 59% громад запровадили енергоощадні заходи у сільських школах, дитячих садках та медичних закладах, 21% здійснили ремонт амбулаторій/ ФАПів та закупівлю медичного обладнання; 15% громад провели

або відремонтували систему водопостачання; 4% проектів стосувались закупівлі шкільного автобуса; 1% – проекти, спрямовані на збереження довкілля. Середня вартість проекту громади становила близько 150 тис. грн [11].

Безпосереднім предметом нашого дослідження стали зміни в соціально-економічних показниках розвитку сільських громад Сумської області, що брали участь у першій фазі проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». За період упровадження першої фази проекту (2007-2010 роки) у 8 районах Сумської області було реалізовано 49 мікропроектів у 33 громадах на суму понад 8,7 мільйона гривень.

Попри те, що проект МРГ мав чітко виражений інфраструктурний характер, ми вважаємо, що основним його досягненням стала соціальна мобілізація жителів громад, яка призвела до активізації «дрімаючого» потенціалу колективних дій і бажання людей допомогти самим собі. Згідно з нашою гіпотезою, зміни, що відбулись на ментальному рівні, повинні вилитися в покращення показників соціально-економічного розвитку уже в найближчі роки після закінчення проекту.

Для аналізу результатів першої фази проекту МРГ був використаний метод різниць (difference-in-differences [4]), суть якого полягає в знаходженні різниці між соціально-економічними показниками розвитку досліджуваних громад до (2006 рік) і після (2010 рік) участі в проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Для пошуку контрольних громад ми застосували метод метчингу (matching on observables [6]). Для кожної громади, учасниці першої фази, була визначена контрольна громада, найближча за показниками соціально-економічного розвитку.

Вибірка склала 127 громад (33 громади, що брали участь у I фазі МРГ/ПРООН; 94 контрольні громади).

Під час аналізу була використана статистична база даних соціально-економічного розвитку громад, сформована під час паспортизації сіл Сумської області у 2011 році [13].

Використавши модель, описану Duflo, Glennerster та Kremer [3], ми визначаємо $Y_1^T(Y_1^C)$ як потенційний результат «участі в проекті» (неучасті в проекті) в періоді 1, поточному періоді участі в проекті, та $Y_0^C(Y_0^C)$ як потенційний результат «участі в проекті» (неучасті в проекті) в періоді 0, «до» участі в проекті. Села належать до групи T або групи C . Села, що належать до групи T , беруть участь у проекті в періоді 1, але не брали участі в проекті в періоді 0. Села, що належать до групи C ніколи не брали участі в проекті [3, с. 12]. X – набір змінних, на основі яких досліджувані та контрольні громади підлягають метчингу. Тоді оцінка за методом різниць (difference-in-differences estimator) має вигляд:

$$\hat{DD} = \left[\hat{E}[Y_1^T|X, T] - \hat{E}[Y_0^C|X, T] \right] - \left[\hat{E}[Y_1^C|X, C] - \hat{E}[Y_0^C|X, C] \right] \quad (1)$$

У цьому випадку нульова гіпотеза, що $\hat{DD} = 0$, перевіряється проти альтернативної гіпотези, що $\hat{DD} \neq 0$.

Ми оцінили вплив участі в проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» на зміну наступних соціально-економічних показників: чисельність постійного населення в селі; кількість домашніх господарств; автобусне сполучення (кількість рейсів на

день); кількість вулиць у селі; кількість людей, що виїхали з села, на душу населення; чисельність населення, зайнятого в усіх сферах діяльності, на душу населення; чисельність населення, зайнятого за межами села, на душу населення; чисельність померлих на душу населення; чисельність населення, зайнятого підприємницькою діяльністю, на душу населення; кількість місць у школах та дитячих садках; кількість відвідувань медичних закладів.

Зважаючи на специфіку організаційного механізму проекту, ми застосували метчинги на основі різних груп показників з метою визначення контрольних громад. Спочатку знайшли громади, подібні за трьома соціально-економічними показниками: 1) кількість домашніх господарств; 2) чисельність населення, зайнятого в усіх сферах діяльності; 3) автобусне сполучення (кількість рейсів на день). Ці три показники з доступної нам статистичної інформації найбільш

системно характеризують соціально-економічний стан громад. Метчинг на основі більшої кількості показників не дав достатньої кількості контрольних громад.

Крім того, ми визначили чотири групи потенційних контрольних громад: 1) громади, які подавали заявку на участь у першій фазі проекту ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»; 2) громади, які не подавали заявку на участь у проекті; 3) усі громади (які подавали та не подавали заявку на участь у проекті) з урахуванням приналежності села до певного району; 4) усі громади (які подавали та не подавали заявку на участь у проекті) без урахування приналежності села до певного району.

Результати регресійного аналізу за допомогою програми STATA при використанні кожної з 4 груп потенційних контрольних громад наведені в таблицях 1-4 відповідно.

Таблиця 1. Регресійний аналіз впливу проекту МРГ на соціально-економічні показники¹

	Соціально-економічні показники розвитку громад	Ефект проекту
1	Чисельність постійного населення в селі	0.013+
2	Кількість домашніх господарств	0.002
3	Автобусне сполучення (кількість рейсів на день)	0.142
4	Кількість вулиць у селі	0.015
5	Кількість людей, що виїхали з села, на душу населення	-0.429
6	Чисельність населення, зайнятого в усіх сферах діяльності, на душу населення	0.209*
7	Чисельність населення, зайнятого за межами села, на душу населення	-0.215
8	Чисельність померлих на душу населення	-0.131
9	Чисельність населення, зайнятого підприємницькою діяльністю, на душу населення	0.873
10	Кількість місць у школах та дитячих садках	0.014
11	Кількість відвідувань медичних закладів	-0.001

+ $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

¹ метчинг на основі показників соціально-економічного розвитку; контрольні громади знайдено серед громад, які подавали заявку на участь у першій фазі проекту ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»

Таблиця 2. Регресійний аналіз впливу проекту МРГ на соціально-економічні показники²

	Соціально-економічні показники розвитку громад	Ефект проекту
1	Чисельність постійного населення в селі	0.022+
2	Кількість домашніх господарств	0.007
3	Автобусне сполучення (кількість рейсів на день)	0.138
4	Кількість вулиць у селі	-0.051
5	Кількість людей, що виїхали з села, на душу населення	-0.527+
6	Чисельність населення, зайнятого в усіх сферах діяльності, на душу населення	0.244*
7	Чисельність населення, зайнятого за межами села, на душу населення	-0.895
8	Чисельність померлих на душу населення	-0.199
9	Чисельність населення, зайнятого підприємницькою діяльністю, на душу населення	1.108+
10	Кількість місць у школах та дитячих садках	0.025
11	Кількість відвідувань медичних закладів	-0.008

+ $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

² метчинг на основі показників соціально-економічного розвитку; контрольні громади знайдено серед громад, які не подавали заявку на участь у першій фазі проекту ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»

Таблиця 3. Регресійний аналіз впливу проекту МРГ на соціально-економічні показники³

	Соціально-економічні показники розвитку громад	Ефект проекту
1	Чисельність постійного населення в селі	0.018+
2	Кількість домашніх господарств	0.029
3	Автобусне сполучення (кількість рейсів на день)	0.252*
4	Кількість вулиць у селі	0.016
5	Кількість людей, що виїхали з села, на душу населення	-0.405*
6	Чисельність населення, зайнятого в усіх сферах діяльності, на душу населення	0.288+
7	Чисельність населення, зайнятого за межами села, на душу населення	-1.107+
8	Чисельність померлих на душу населення	-0.418*
9	Чисельність населення, зайнятого підприємницькою діяльністю, на душу населення	0.683
10	Кількість місць у школах та дитячих садках	0.059
11	Кількість відвідувань медичних закладів	-0.057

+ $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

³метчинг на основі показників соціально-економічного розвитку; контрольні громади знайдено серед усіх громад (які подавали та не подавали заявку на участь у першій фазі проекту ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»), береться до уваги приналежність села до певного району

Таблиця 4. Регресійний аналіз впливу проекту МРГ на соціально-економічні показники⁴

	Соціально-економічні показники розвитку громад	Ефект проекту
1	Чисельність постійного населення в селі	0.034*
2	Кількість домашніх господарств	0.031
3	Автобусне сполучення (кількість рейсів на день)	0.084+
4	Кількість вулиць у селі	0.010
5	Кількість людей, що виїхали з села, на душу населення	-0.200+
6	Чисельність населення, зайнятого в усіх сферах діяльності, на душу населення	0.242**
7	Чисельність населення, зайнятого за межами села, на душу населення	-1.251*
8	Чисельність померлих на душу населення	-0.133
9	Чисельність населення, зайнятого підприємницькою діяльністю, на душу населення	0.727
10	Кількість місць у школах та дитячих садках	0.217**
11	Кількість відвідувань медичних закладів	-0.022

+ $p < 0.10$, * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

⁴метчинг на основі показників соціально-економічного розвитку; контрольні громади знайдено серед усіх громад (які подавали та не подавали заявку на участь у першій фазі проекту ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»), без урахування приналежності села до певного району

Дані таблиць 1-4 засвідчують позитивний вплив участі громад у проекті МРГ на такі показники їх розвитку, як «чисельність постійного населення в селі» (ефект проекту значний за всіма вказаними метчингами: таблиці 1-4); «кількість людей, що виїхали з села, на душу населення» (ефект проекту значний у таблицях 2, 3 та 4); «чисельність населення, зайнятого в усіх сферах діяльності, на душу населення» (ефект проекту значний за всіма вказаними метчингами: таблиці 1-4); «чисельність населення, зайнятого за межами села, на душу населення» (ефект проекту значний у таблицях 3, 4).

У таблиці 5 наведено зміну соціально-економічних показників за період 2005-2011 рр. для громад, які подавали заявку на участь у проекті, та тих, які не подавали.

Дані таблиць 1-4 демонструють дієвість механізмів соціальної мобілізації громад, що закладені в проект Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Завдяки соціальній мобілізації відбуваються зміни у мисленні та поведінці людей, що призводять до переходу від традиційного до сучасного, більш відповідного вимогам часу, способу життя. Найбільшому впливу підлягають такі складові соціально-економічного розвитку, як зайнятість

населення та його демографічна динаміка. Мешканці громад, що брали участь у проекті МРГ, більше працюють (показники зайнятості) та менше виїжджають із рідних сіл.

Дані таблиць 1-2 та таблиці 5 дозволяють зробити висновок про те, що сам факт підготовки місцевою громадою заявки на участь у проекті економічної кооперації свідчить про наявність внутрішніх ресурсів для розвитку. Громади, що подавали заявку і не пройшли відбір на участь у проекті, демонструють кращі показники соціально-економічного розвитку, ніж громади, що не подавали заявку взагалі. Це ще раз підтверджує важливість соціальної активності. Тому впровадження дієвих механізмів соціальної мобілізації, які б активізували бажання людей допомогти самим собі, є важливим напрямом пошуку і використання резервів економічного розвитку місцевих громад.

Для подальших зрушень у цій сфері необхідно виявити і дослідити інституційні чинники, що заважають становленню громадянського суспільства в Україні і призводять до роз'єднаності людей у тих ситуаціях, коли для вирішення проблем місцевого розвитку необхідні ефективні колективні дії.

Таблиця 5. Зміна соціально-економічних показників громад, що подавали та не подавали заявку на участь у першій фазі проекту МРГ за період 2005-2011 рр.

№ п/п	Вихідні дані (змінні)	Зміна вихідних даних	
		Громади, що подавали заявку на участь у проекті	Громади, що не подавали заявку на участь у проекті
1	Чисельність постійного населення в селі	-0.091	-0.116
2	Кількість домашніх господарств	-0.104	-0.192
4	Автобусне сполучення (кількість рейсів на день)	0.166	0.053
5	Кількість вулиць у селі	-0.019	0.010
6	Кількість людей, що виїхали з села, на душу населення	-0.055	0.072
7	Чисельність населення, зайнятого в усіх сферах діяльності, на душу населення	0.105	0.004
8	Чисельність населення, зайнятого за межами села, на душу населення	0.616	1.019
9	Чисельність померлих на душу населення	-0.042	0.204
10	Чисельність населення, зайнятого підприємницькою діяльністю, на душу населення	0.655	0.850
12	Кількість місць у школах та дитячих садках	-0.083	0.031
13	Кількість відвідувань медичних закладів	-0.001	-0.022

Список літератури

- Chase, R., Holmemo, C. (2005). *community Driven Development and Social Capital: Impact Designing a Baseline Survey in the Philippines*. Social Development Department. Report No: 32405-PH, 1-108. Available at <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/EXTEAPREGTOPSOCDEV/0,,contentMDK:20589113~pagePK:34004173~piPK:34003707~theSitePK:502940,00.html>
- Dongier, P., Domelen, J. V., Ostrom, E., Ryan, A., Wakeman, W., Bebbington, A., ..., Polski, M. (2001). *community-driven development*. In *World Bank, Poverty Reduction Strategy Paper Sourcebook*, 1. Washington, D. C., 1-32.
- Duflo, E., Glennerster, R., & Kremer, M. (2006). *Using randomization in development economics research: toolkit*, National Bureau of Economic Research. Technical Working Paper 333, Cambridge, MA 02138, 1-89.
- Girma, S., & Görg, H. (2007). *Evaluating the foreign ownership wage premium using a difference-in-differences matching approach* // *Journal of International Economics*, 72, 97-112.
- Hardin, G. (1968). *The Tragedy of the Commons*. *Science. New Series*, 162(3859), 1243-1248.
- Heckman, J., Ichimura, H., Smith, J., & Todd, P. (1997). *Matching as an econometric evaluation estimator: evidence from evaluating a job training programme*. *Review of Economic Studies* 64, 605-654.
- Mansuri, G., & Rao, V. (2004). *community based and driven development: a critical review*. *The World Bank Research Observer*, 19(1), 1-39.
- Olson, M. (1965). *The logic of collective action: public goods and the theory of groups*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tanaka, S., Singh, J., Songco, D., & Maclean, J. (2006). *A review of community-driven development and its application to the Asian development bank*, 100 [Електронний ресурс]. - <http://www.adb.org/Documents/Participation/Review-CDD-Application-ADB.pdf>.
- Walker, T. F. (2011). *community involvement in public goods provision: Evidence from a field experiment in Ghana*. *International Growth Centre. Working Paper* 11/0069, 1-28.
- Офіційний сайт Проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.cba.org.ua.
- Olson, M. (1965). *The logic of collective action: public goods and the theory of groups*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Паспортизація сільських населених пунктів [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.sau.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1664&catid=194&Itemid=239&lang=uk. - Назва з екрану.
- Чисельність сільського населення скоротилась на 2,5 млн. осіб [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://health.unian.net/ukr/detail/224241>. - Назва з екрану.

The work on this article was supported by individual grants №12-0991, №12-0992 from the Economics Education and Research Consortium, Inc. (EERC), with funds provided by the Global Development Network

РЕЗЮМЕ

Петрушенко Юрій, Костюченко Надежда

Економический анализ процессов социальной мобилизации местных сообществ

Исследование посвящено выявлению составляющих экономического развития, которые могут быть активизированы в ходе социальной мобилизации местных сообществ. В статье проведен экономический анализ влияния проекта Программы развития ООН и Европейского Союза «Местное развитие, ориентированное на сообщества» на социально-экономические показатели развития сельских общин в Украине.

RESUME

Petrushenko Yuriy, Kostyuchenko Nadia

Economic analysis of the processes of local communities' social mobilization

The paper is devoted to the identification of the components of economic development which can be activated through social mobilization of local communities. The article provides an economic analysis of the impact of the UNDP and European Union project "Community-based Approach to Local Development" on the social and economic indicators of the rural communities' development in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2013 р.

СТАН НЕЗАВЕРШЕНОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

У статті розглянуто причини виникнення основної проблеми будівельної галузі – незавершеності значної частини її об'єктів, та запропоновано шляхи її подолання.

Ключові слова: незавершене будівництво, фінансування будівництва, криза, будівельний ринок, регіональний аспект, попит, показники розвитку.

Реалізації потенціалу попиту на будівельному ринку в Україні перешкоджають низька купівельна спроможність населення та обмежені фінансові можливості суб'єктів реального сектору економіки, незбалансованість попиту за видами будівельної діяльності, недостатність дієвих програм стимулювання будівництва, критично висока частка незавершених таких об'єктів.

Проблеми будівельного ринку розглядали у своїх працях Я. Белінська, Я. Бережний, А. Беркута, А. Гойко, В. Дорогунцов, Я. Жаліло, В. Кравченко, Ю. Манцевич, К. Паливода, Т. Федосєєва та інші науковці і практики. Проте додаткових досліджень у наш час вимагає стан незавершеного будівництва в Україні, зокрема його регіональні особливості.

Вагомим аспектом проблеми, що аналізується, є значна частка будівельних об'єктів, спорудження яких незавершене. Очевидно, що це обумовлено об'єктивними (тривалими періодами проходження дозвільних процедур, безпосередньо будівництва та здачі об'єктів в експлуатацію) та суб'єктивними (недостатність фінансування, зниження платоспроможності, втрата постачальника будівельних матеріалів чи субпідрядника будівельних робіт, формажорні обставини та ін.) причинами. Утім, фінансові можливості вітчизняних будівельних підприємств, особливо після фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., не настільки потужні, щоб самостійно створювати великі будівельні об'єкти та лише після цього здійснювати їх продаж. З метою диверсифікації ризиків практично у всіх випадках використовують схеми державно-приватного партнерства, спільного фінансування будівництва об'єктів їх замовниками, банківськими структурами чи інвестиційними фондами, будівельними компаніями, суб'єктами інфраструктури будівництва. Таким чином, високим рівнем об'єктивності характеризується висновок про те, що збільшення частки незавершених будівельних об'єктів істотною мірою є наслідком зменшення попиту на них, причому йдеться про зниження попиту з боку не лише фізичних осіб, але й комерційних структур (що зводять офісні та торговельно-розважальні центри), державних фондів.

Отже, свідченням звуження попиту на будівельні роботи і послуги в регіонах України є істотне збільшення кількості незавершених будівель та інженерних споруд протягом 2000-2012 рр. Так, незважаючи на певне покращення ситуації у 2009-2010

рр. (коли відбулося зменшення кількості незавершених будівельних об'єктів відносно 2008 р.), у 2011 р. кількість незавершених об'єктів збільшилася до 2008 р. на 36,4 % (до 2010 р. – на 76,5 %, а до 2006 р. – у 2,4 раза) [1, с. 33]. Очевидно, що ці тенденції є негативними, причому найвищими за регіонами України були темпи зростання кількості незавершених будівельних об'єктів за період 2006-2012 рр. у Сумській (у 6,9 раза), Миколаївській (у 6,4 раза), Запорізькій (у 4,7 раза), Дніпропетровській (у 4,6 раза), Закарпатській (у 4,1 раза), Харківській (у 3,2 раза), Донецькій (у 2,9 раза) та Вінницькій (у 2,8 раза) областях. Втім, є регіони, де за останні 6 років кількість незавершених будівельних об'єктів збільшилася лише на 30-50 % (Київська, Житомирська, Львівська, Чернівецька області, АР Крим).

Частки об'єктів незавершеного будівництва будівель та інженерних споруд, де будівництво тимчасово припинене, в регіонах України залишаються істотними (табл. 1). У середньому це 58,4 %.

Тобто у понад половини об'єктів будівництво в Україні тимчасово припинене. Причому, у таких регіонах, як Житомирська, Кіровоградська, Волинська, Донецька, Одеська та Сумська області, АР Крим, частка незавершених об'єктів перевищує 70 %. Ситуація дещо краща у Івано-Франківській, Луганській, Рівненській, Тернопільській областях та м. Києві, а також із законсервованими об'єктами, яких у середньому по країні на 1.01.2012 р. було 2,6 %.

Хоча одразу у трьох регіонах держави частки повністю законсервованих об'єктів перевищували 8 %, що істотно негативно. Це Вінницька, Київська та Тернопільська області. До негативного віднесемо й те, що понад 50 % (50,3 % у середньому по Україні) з припинених та законсервованих об'єктів були новими будівельними майданчиками.

Підтвердженням тези про залежність попиту на будівельні роботи (послуги) і фінансового забезпечення будівельних підприємств у регіонах України є малі частки таких причин незавершеності будівельних об'єктів та інженерних споруд, як недоцільність будівництва (у середньому за регіонами України – 3,5 %), інші причини (3,9 %) та порушення законодавства (0,1 %). Відтак у 92,5 % випадків припинення чи консервування будівництва відбулось через відсутність фінансування). Причому ця причина ще більш вагома у Вінницькій (98,1 %), Волинській (97,7 %), Дніпропетровській (93,4 %), Житомирській (93,1 %), Запорізькій (94,4 %), Кіровоградській (93,1 %),

Львівській (93,0 %), Одеській (96,5 %), Рівненській (94,4 %) областях.
(97,4 %), Тернопільській (97,0 %) та Чернівецькій

Таблиця 1. Структурні характеристики обсягів та причин незавершеного будівництва будівель та інженерних споруд в Україні на 1.01.2012 р*. (%)

Регіони	Частки незавершених об'єктів		Частки припинених та законсервованих нових об'єктів	Частки незавершених об'єктів за причинами		
	тимчасово припинених	законсервованих		відсутність фінансування	недоцільність будівництва	інші причини (у т.ч. порушення законодавства)
АРК	75,6	3,8	71,1	76,4	18,4	5,2
Вінницька	66,8	8,9	63,2	98,1	1,9	-
Волинська	71,5	-	58,6	97,7	2,3	-
Дніпропетровська	69,5	-	59,3	93,4	1,7	5,0
Донецька	71,0	1,4	58,2	89,6	4,0	6,3
Житомирська	85,7	0,6	77,1	93,1	2,2	4,6
Закарпатська	49,9	-	32,3	83,6	4,0	12,4
Запорізька	61,2	1,7	50,1	94,4	4,8	0,8
Івано-Франківська	37,3	5,0	30,6	84,9	6,2	8,9
Київська	60,6	8,0	55,2	85,7	3,6	10,7 (0,3)
Кіровоградська	87,5	-	73,1	93,1	2,6	4,2
Луганська	32,5	2,2	24,6	89,1	4,6	6,3
Львівська	47,8	4,6	41,0	93,0	2,6	4,4
Миколаївська	44,4	4,8	36,3	81,2	1,9	16,9
Одеська	71,1	-	63,7	96,5	1,3	2,2 (0,2)
Полтавська	65,2	1,1	58,4	92,8	5,2	2,1
Рівненська	34,4	2,3	26,7	97,4	0,9	1,8
Сумська	77,5	-	67,6	84,8	6,1	9,1 (0,2)
Тернопільська	39,2	8,6	42,9	97,0	2,1	0,9
Харківська	62,9	6,4	61,8	91,0	3,9	5,2
Херсонська	53,7	1,1	46,1	91,9	2,4	5,7
Хмельницька	60,3	1,7	54,1	91,0	3,6	5,4 (0,2)
Черкаська	57,4	4,4	51,7	91,5	2,7	5,8
Чернівецька	40,1	0,3	29,4	94,4	0,7	4,9
Чернігівська	60,7	2,1	54,7	90,7	4,0	5,3
м. Київ	30,1	2,5	25,0	76,8	0,5	22,7 (1,6)
м. Севастополь	63,5	-	45,5	85,8	0,5	13,7 (1,1)

* Складено за [1, с. 5; 20;26].

До позитивного зарахуємо достатньо значну частку будівельних об'єктів, за якими забудовники мають намір продовжити (відновити будівництво) або перепрофілювати будівництво. Так у середньому за регіонами України це 62,9 % від загальної кількості будівельних та інженерних споруд, будівництво яких тимчасово припинено або законсервовано. Утім, у 15,8 % випадків планується остаточно припинити будівництво і списати витрати, у 10,8 % випадків – продати об'єкт будівництва, у а 10,5 % забудовники мають інші наміри [1, с.30]. На нашу думку, з огляду на дуже істотну частку об'єктів, будівництво за якими припинене чи законсервоване, ситуація виглядає вкрай невтішною, адже станом на початок 2012 р. забудовники в регіонах України свідомо не планують завершувати об'єкти будівництва. Особливо загрозливою (згідно з обумовленими причинами) є ситуація для будівельних ринків Харківської, Донецької, Кіровоградської, Житомирської, Запорізької, Луганської та Сумської областей.

Підтверджують проблеми з платоспроможним попитом у регіонах України на об'єкти будівництва й значні кількості та частки нежитлових будівель, будівництво яких тимчасово припинено або законсервовано. Так загальна кількість таких об'єктів на 1.01.2012 р. становила 4,8 тис. од. У найбільшій кількості

було призупинено чи законсервовано будівництво об'єктів в освіті та медицині (30,5 %) та у промисловості (19,4 %). Якщо проблеми фінансування перших здебільшого пов'язані з їх приналежністю до бюджетної сфери, а, відтак, – недостатністю державного фінансового забезпечення їх будівництва, то других – з браком коштів приватних інвесторів.

Отже, при обґрунтуванні учасників більш дієздатних інтеграційних форм господарювання у будівництві України слід урахувати ці особливості та підсилити їх життєздатність механізмами і засобами державно-приватного партнерства.

Системні недоліки програмування та планування розвитку будівельної сфери, зокрема – відсутність регіональних і місцевих стратегій та програм розвитку будівництва, мізерні обсяги фінансування і «нереалістичність» положень більшості програм підтримки житлового будівництва, призводять до відсутності єдиної, комплексної, виваженої та послідовної регіональної політики підтримки розвитку галузі та її підприємств з боку регіональних і місцевих органів влади. Підсилені інституціональними проблемами обмеженості можливостей суб'єктів недержавного сектору в регулюванні розвитку та вирішенні проблем галузі, недостатності фінансово-кредитної підтримки та механізмів страхування

ризиків, непрозорості конкурентного середовища, існування значного тіньового та необлікованого секторів ринку, недостатності земельних ділянок, вони призводять до консервування практик жорсткого державного регулювання (спрямованого швидше на

стримування, ніж на розвиток) будівництва, монополізації галузі, посилення її непрозорості, ускладнення доступу підприємств будівництва до фінансово-кредитного і страхового забезпечення.

Список література

1. Стан будівель та споруд незавершеного будівництва на 1 січня 2012 року / Статистичний збірник. – Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2012. – С. 33.
2. Житлове будівництво в Україні у 2000-2010 роках / Статистичний збірник. – Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2011. – С. 17, 52, 84.
3. Шевчук О. І. Регіональна політика житлового будівництва: напрямки удосконалення : монографія / О. І. Шевчук. – Ужгород : ТОВ «Ліга-Прес», 2010. – С. 106-122.
4. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – Держкомстат України. – К. : Август Трейд, 2011.

РЕЗЮМЕ

Пында Ростислав

Состояние незавершенного строительства в Украине: региональные проблемы

В статье рассматриваются причины возникновения сложной ситуации в строительстве, поскольку значительная часть таких объектов в Украине остаются незавершенными. Также предложены пути ее преодоления.

RESUME

Pynda Rostyslav

Status of incomplete construction in Ukraine: regional problems

There have been considered the reasons of of the difficult situation in the building industry. The significant portion of building objects in Ukraine remain incomplete. The article deals with the causes of the problem and the ways to overcome it.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013 р.

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ОПЛАТИ ПРАЦІ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

У статті розглядаються теоретичні питання формування інституту оплати праці в постсоціалістичних країнах.

Ключові слова: оплата праці, заробітна плата, інститут найманої праці, людський капітал, соціалізація, розподільчі відносини.

Питання оплати праці в українській економіці вирішується на тлі складного комплексу суспільних трансформацій. Реформування відносин власності, становлення ринкових інститутів забезпечили базові умови реалізації економічного потенціалу населення у статусі найманого працівника чи підприємця і спричинили низку проблем, зокрема занижений рівень оплати праці в економіці, надмірну, з огляду на соціальні пріоритети, й економічно не обґрунтовану диференціацію зарплати, відставання темпів її підвищення від зростання соціальних стандартів, інші проблеми, що не дозволяють їй нормально виконувати відтворювальну та стимулюючу функції.

Це вимагає корегування політики заробітної плати відповідно до вимог закономірного розвитку відносин найманої праці та формування економічних передумов нормального відтворення населення, яке неможливе без розробки адекватної специфічним сучасним умовам теоретичної бази регулювання відносин у сфері оплати праці.

Вагомий внесок у розвиток вітчизняної теорії оплати праці, зокрема дослідження проблем заробітної плати в умовах трансформаційного періоду, внесли такі українські вчені, як: Д. П. Богиня, Г. Т. Завіновська, Ю. К. Зайцев, М. І. Карлін, Т. М. Кир'ян, А. М. Колот, Т. А. Костишина, Г. Т. Куліков, К. Т. Кривенко, Е. М. Лібанова, В. Д. Лагутін, І. І. Лукінов, Н. О. Павловська, Ю. І. Палкін, І. Л. Петрова, М. В. Семикіна, І. Б. Швець, Е. В. Чумаченко, А. А. Чухно та багато інших.

Зусиллями згаданих учених розроблена потужна теоретична база дослідження закономірностей руху заробітної плати, проте проблеми розподілу тягаря несприятливих макроекономічних умов між роботодавцями й найманими працівниками, причини, наслідки й можливості подолання тенденції зниження рівня оплати праці у вітчизняній економіці, вибір пріоритетів і важелів державного регулювання оплати праці вимагає доповнення цієї теоретичної бази.

Метою статті є розкриття змісту сучасного інституту оплати праці в постсоціалістичних країнах у контексті складного синтезу рис, притаманних двом полюсним альтернативам щодо моделі соціально-трудова відносин загалом і оплати праці зокрема.

Вагомий вплив на трансформацію інституту найманої праці спричиняє набуття знань і творчих, унікальних здібностей людиною, що має значення провідного, лімітуючого чинника виробництва. Заробітна плата вже не зводиться до відтворення фізичних й моральних сил працівника, здатність останньої забезпечувати задоволення таких базових

потреб вже не відрізняє її від трансфертів і виводиться за межі мотиваційного механізму. Відтворювальна функція безпосередньо пов'язана з мотиваційною лише в індустріальному суспільстві. У сучасній економіці інституту оплати праці мають створюватися достатні стимули для таких обсягів інвестицій у людський капітал, що забезпечать конкурентоспроможність національного виробництва на глобальних ринках, а така конкурентоспроможність забезпечується лише перевагами в накопичених знаннях, потенціалі інноваційної діяльності. Тому трансформується сама економічна природа інституту оплати праці. Задоволення базових потреб, відтворення фізіологічної здатності до праці в сучасних провідних економічних системах все більше виводиться за межі економічних відносин, стає нормою, вбудованою в базові соціальні принципи функціонування всіх інститутів суспільства, у тому числі – й інституту оплати праці. Достатність заробітної плати для відновлення фізіологічної здатності до праці перестає бути критерієм якості функціонування цього суспільного інституту: ця вимога виконується апріорі і практично не залежить від індивідуальних особливостей працівника чи підприємства. Якщо певні обставини зумовлюють для суб'єкта господарювання неможливість виконання навіть такої базової функції заробітної плати, то система соціального страхування, інші механізми суспільної солідарності гарантують розмір виплат для працівників, який буде достатнім для задоволення базових потреб. Якість функціонування інституту оплати праці оцінюється вже за ступенем виконання завдань більш високого рівня: зокрема, за здатністю мотивувати до достатнього рівня інвестицій у людський капітал, до достатньої якості освіти і сприйнятливості до інновацій. Тому інститут оплати праці у країнах, де найбільш виражено виявляються ознаки становлення постіндустріальної економіки, є якісно відмінним від звичного для індустріальної економіки утворенням. Це вже не сукупність механізмів підтримання життєдіяльності працівника, а система довгострокового інвестування в людський капітал, у накопичення компетенцій, поліпшення здоров'я, мотивації, трудової і соціальної мобільності працівника, зі специфічною системою страхування, розподілу відповідальності виграшів і ризиків, що вже не може функціонувати без досить високого рівня довіри й ефективного інформаційного обміну між сторонами соціально-трудова відносин. У сучасних умовах підтримання конкурентноздатності компаній на глобальних ринках вимагає таких обсягів інвестицій у людський капітал,

що без соціального партнерства їх здійснення буде неможливим через надмірну ризикованість. Участь бізнесу у фінансуванні освіти, медицини, в заходах із підвищення територіальної й соціальної мобільності робочої сили стає необхідним елементом суспільно необхідних витрат на відтворення конкурентноздатної робочої сили, основою формування нормального сукупного працівника сучасного суспільства.

Бачення природи таких процесів досі залишається суперечливим. Прибічники теорії людського капіталу вважають, що інформатизація й інтелектуалізація економіки і праці зумовили принципово нову систему диференціації доходів, за якої в основі особистого добробуту вже не власність на матеріальні ресурси, а знання й здібності, затребувані сучасним ринком. При цьому вони вважають, що ані зростання рівності розподілу доходів, ані збільшення чисельності середнього класу не належать до безпосередніх і закономірних результатів функціонування такої нової системи розподілу: вона лише знімає обмеження, пов'язані з концентрацією власності на матеріальні ресурси, але не гарантує, що новими можливостями зможуть скористатися всі або хоча б переважна частина суспільства. Зокрема, люди, які не змогли вчасно опанувати затребувані економікою знання і навички, закономірно опиняться на нижчих рівнях соціальної ієрархії, потерпаючи при цьому як від майнової нерівності, так і від неспроможності скористатися тими вигодами людського капіталу, що пов'язані з раціоналізацією споживацької поведінки та зростанням комунікативних можливостей: «Тим не менше, невидима рука ринку рухає і ринок праці. Оскільки знання є головним джерелом вартості, варто очікувати, що вигоди одержуватимуть ті, хто працює головою, а всі шишки випадають тим, хто цього робити не вміє» [3, с. 252].

На думку прибічників цієї теорії, ринкові механізми конкуренції так само жорстко, як і раніше, карають за помилки у виборі сфери застосування власного ресурсу чи за недостатні інвестиції у створення його запасу. Вони вважають, що надмірна соціалізація розподілу ресурсів, необхідних для формування людського капіталу, надлишкове втручання державних структур і виведення багатьох сфер життєзабезпечення суспільства (зокрема освіти й медицини) за межі комерційних принципів діяльності зумовлює вагомі втрати і загрози для його розвитку. Відповідно й інститут оплати праці має бути підпорядкованим завданню заохочення максимально ефективних інвестицій у людський капітал, а не вирівнювання доходів. Його функціонування має виправдовувати все більші інвестиції в освіту і трудову мобільність, що неможливо без зростання диференціації і збереження жорсткої конкуренції за доступ до нових ключових для забезпечення індивідуального і суспільного добробуту ресурсів – актуальних знань, компетенцій та процедур, які втілюються у формі людського, структурного і споживацького капіталу. Прибічники теорії соціалізації капіталу виходять з того, що нова якість стосунків між соціальними групами в суспільстві необхідно зумовлена розвитком техніки і технологій, отже, розширення чисельності середнього класу та поліпшення життєвого рівня переважної частини населення стає закономірним результатом поєднання сучасної технологічної бази виробництва із конкурентним ринком і трансформацією таких інститутів ринкової економіки, як фірма, контракт, влада і власність.

В. Д. Якубенко зазначає, що інституціональні трансформації постіндустріального суспільства підпорядковані перетворенню власності на джерело загальносуспільного добробуту, а праці – на форму самовираження і активної участі людини у формуванні ресурсних передумов життєзабезпечення індивіда і соціуму [4, с. 29].

Третім напрямом наукового осмислення процесів трансформації інститутів соціально-трудових відносин, зокрема оплати праці, можна вважати роботи П. Кругмана [1], К. Поланьї [2] та інших учених, які наполягають на обмеженості перспектив розвитку суспільства в межах ринкових, капіталістичних інститутів. П. Кругман наполягає, що тенденції соціалізації розподілу і перетворення заробітної плати на джерело добробуту переважної більшості населення зумовлені не закономірностями стихійної трансформації капіталізму, а є більшою мірою, результатом державного регулювання [1]. Так зростання протягом другої половини ХХ ст. у розвинутих країнах як купівельної спроможності середньої заробітної плати, так і частки оплати праці у складі сукупних доходів суспільства учений пояснює не закономірним сприйняттям бізнесом принципів соціального партнерства як необхідної умови підтримання глобальної конкурентоспроможності, а лише домінуванням політичних партій соціальної спрямованості в політичному житті таких держав. Відповідно вирівнювання пропорцій розподілу суспільного продукту не виражає необхідну зміну форм адаптації суб'єктів ринку до вимог конкуренції, а є результатом заміщення ринкових механізмів державним регулюванням, що примусило власників засобів виробництва створити більш сприятливі умови для відтворення особистісного чинника виробництва.

Ураховуючи, що різноманітність теоретичних поглядів на природу, закономірності й перспективи розвитку розподільчих відносин відображає суперечливість їхнього розвитку в усьому світі, формування інституту оплати праці в постсоціалістичних країнах має оцінюватися за комплексом критеріїв, що відобразатимуть обґрунтованість певних рис такого інституту, виходячи з вимог:

- специфіки наділеності національної економіки різними виробничими ресурсами та її технологічної структури, практично – її технологічно заданого виробничого потенціалу;
- сформованих у суспільстві інституціональних умов, що визначають правила, процедури, обмеження і пріоритети економічної діяльності з реалізації такого виробничого потенціалу;
- сукупності зовнішніх політичних і економічних впливів на національну економіку, що зумовлюють як можливості, так і загрози для досягнення відповідності фактичних параметрів розвитку інституту оплати праці національним інтересам.

Технологічна структура національного виробництва більшості постсоціалістичних країн характеризується переважанням індустріального сектору. Масштаби інноваційної діяльності й використання багатьма підприємствами економії на заробітній платі як провідного чинника конкурентоспроможності не сприяє розширенню попиту на висококваліфіковану творчу працю. Все це підпорядковує інститут оплати праці забезпеченню економії витрат на заробітну плату, а не на реалізацію людського потенціалу. Трансформаційна

криза 90-их, глобальні фінансові кризи 1998 і 2008 рр., що погіршили макроекономічні умови та особливо негативно вплинули на економічну активність у країнах з трансформаційною економікою, також сприяли формуванню таких рис інституту оплати праці, як зниження її базових ставок, непоширеність механізмів залучення працівників до розподілу прибутків, невинуватене перекладання на найманих працівників тягаря кризи неплатежів через формування масштабної заборгованості по заробітній платі. З іншого боку, стандарти споживання, сприйняті постсоціалістичними країнами від провідних західних економік, вимоги глобальної конкурентоспроможності спрямовують формування інституту оплати праці, відповідного принципово іншій моделі соціально-трудова відносин: моделі, за якої інтереси власників засобів виробництва задовольняються за умови масштабної участі в інвестуванні в людський капітал, відмови від

тейлористської концепції організації праці на користь гармонізації виробничого середовища, перетворення його на сферу формування, розвитку і реалізації людського потенціалу.

Відповідно і становлення інституту оплати праці в постсоціалістичних країнах можна досліджувати у контексті складного синтезу рис, притаманних двом таким полюсним альтернативам щодо моделі соціально-трудова відносин загалом і оплати праці зокрема. Показово, що більш високі темпи лібералізації соціально-трудова відносин, залучення господарського комплексу країни до участі у процесах інтернаціоналізації виробництва і глобалізації не стали значущим чинником переважання рис, притаманних постіндустріальній моделі соціально-трудова відносин, закріплення принципів соціального партнерства та високих стандартів платні і продуктивності праці.

Список літератури

1. Кругман, П. *Кредо ліберала* / П. Кругман; вступ. стаття В. Л. Иноземцева; Центр исследований постиндустриального общества. – М.: Европа, 2009. – 368 с.
2. Поланьї, К. *Великая трансформация: политические истоки нашего времени* / К. Поланьї; пер с англ. А. А. Васильева, С. Е. Федорова и А. П. Шуртелева; под. общ. ред. С. Е. Федорова. – СПб.: Алетейя, 2002. – 320 с.
3. Стюарт, Дж. А. *Интеллектуальный капитал – новый источник богатства организаций* / Дж. А. Стюарт; пер. с англ. В. Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 368 с.
4. Якубенко, В. Д. *Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія* / В. Д. Якубенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 252 с.

РЕЗЮМЕ

Поворознюк Інна

Становление института оплаты труда в постсоциалистических странах

В статье рассматриваются теоретические вопросы формирования института оплаты труда в постсоциалистических странах.

RESUME

Povorozniuk Inna

The formation of the Institute of salaries in post-socialist countries

The article considers theoretical issues of forming of Institute of salaries in post-socialist countries.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013 р.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ

Розглянуто найбільш значущі потенційні загрози та можливості розвитку системи інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення та запропоновано напрями її вдосконалення.

Ключові слова: інфраструктурне забезпечення, державне регулювання зайнятості, загрози, можливості.

Сфера зайнятості населення є одним з важливих елементів економіки, яка охоплює працевлаштування безробітних громадян, зайнятість найманих працівників, попит та пропозицію праці, рівень життя і добробут населення, а також створення і збереження робочих місць. На сьогодні на сферу зайнятості населення впливають соціальні, трудові умови, трансформаційні економічні процеси, у зв'язку з чим вона гостро потребує регулювання з боку державних компетентних органів управління. Державне регулювання зайнятості населення здійснюється за допомогою механізму і його інфраструктурного забезпечення. Від розвинутого інфраструктурного забезпечення значно залежить формування і функціонування механізму державного регулювання зайнятості населення, а в кінцевому підсумку – його ефективність. У зв'язку з цим виникає необхідність у дослідженні чинної системи інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення.

Питаннями державного регулювання сфери зайнятості населення та інфраструктури займалися багато вчених – економістів, серед яких варто назвати таких, як: П. Буряк [1], О. Волкова [2; 5], М. Григор'єва [1], Б. Карпінський [1], П. Мазурок [3], Т. Панюк [6], Т. Ружеловіч [4], Г. Чепурко [7], Ю. Чернявська [8], А. Чікуркова [9; 10] та інші.

Вчені Т. Панюк, Г. Чепурко розглядають сутність та проблеми інфраструктури сфери зайнятості населення [6, с. 205; 7, с. 15].

П. Буряк, Б. Карпінський, М. Григор'єва, Т. Ружеловіч досліджують державні та недержавні установи і інститути сприяння зайнятості, при цьому виділяють і розглядають кадрові служби підприємств і організацій, громадські організації та фонди [1, с. 417; 4, с. 17].

Крім цього, Г. Чепурко, П. Мазурок, О. Волкова, О. Чернявська, О. Чікуркова залучають в інфраструктуру сфери зайнятості нормативно-правове середовище [2, с. 125; 3, с. 20; 5; 7, с. 15; 8, с. 25; 9, с. 6; 10, с. 21]. Правочинність внесення до складу об'єктів інфраструктури сфери зайнятості нормативно-правового середовища підтверджується П. Буряком, Б. Карпінським, М. Григор'євою [2, с. 417].

П. Мазурок досліджує інформаційно-комунікаційні технології, традиції і моральні норми, які інтегрує в інфраструктуру сфери зайнятості [3, с. 20]. Т. Ружеловіч до складу інфраструктури сфери зайнятості додає

фінансове середовище, яке, на його думку, забезпечує нормальне функціонування ринку праці та проводить його аналіз [4, с. 17].

Вищеперелічені вчені у своїх наукових працях досліджують інфраструктуру сфери зайнятості, однак не проводять аналіз потенційних загроз і можливостей розвитку інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення.

Мета роботи полягає в дослідженні потенційних загроз і можливостей розвитку системи інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення та пропозиції напрямів її вдосконалення.

На основі проведеного статистичного аналізу чинної системи інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення, узагальнення і систематизації його результатів вказані потенційні загрози та можливості подальшого розвитку. Усі вони містять 15 пунктів, які з метою забезпечення незалежності результатів проведеного анкетування репрезентовані в розробленому опитувальному аркуші у вільному порядку. Для оцінки потенційних можливостей і загроз розвитку інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення використовується параметр – імовірність досягнення події за шкалою від 0 до 1, де одиниці відповідає максимальна ймовірність появи події.

При оцінюванні зовнішніх факторів загроз інфраструктурного забезпечення механізму державного регулювання зайнятості населення серед найбільш значущих загроз, які можуть виникнути і впливати на інфраструктурне забезпечення державного регулювання зайнятості населення, вказані в таблиці 1, серед них: поширення тіньової зайнятості населення, посилення вимог роботодавців щодо пошуку персоналу, зростання на ринку праці професій, що не користуються попитом у роботодавців, розвиток нелегальних трудових міграційних процесів, не розроблена спільно з Міністерством соціальної політики України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України схема створення робочих місць у галузях економіки, зростання рівня безробіття серед слабкозахисених категорій громадян, скорочення попиту на працю, постійні зміни потреб у компетенціях необхідних працівників у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу, не розроблений професійно-кваліфікаційний прогноз Міністерством соціальної політики України.

Таблиця 1. Ранг ймовірності загроз напрямків інфраструктурного забезпечення механізму державного регулювання зайнятості населення

№	Імовірність загроз напрямків інфраструктурного забезпечення механізму державного регулювання зайнятості населення	Ранг
1	Поширення тіньової зайнятості населення	0,85
2	Посилення вимог роботодавців щодо пошуку персоналу	0,78
3	Зростання на ринку праці професій, що не користуються попитом у роботодавців	0,77
4	Розвиток нелегальних трудових міграційних процесів	0,76
5	Не розроблена спільно з Міністерством соціальної політики України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України схема створення робочих місць у галузях економіки	0,76
6	Зростання рівня безробіття серед слабкозахисчених категорій громадян	0,75
7	Скорочення попиту на працю	0,73
8	Постійні зміни потреб у компетенціях необхідних працівників у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу	0,73
9	Не розроблено професійно-кваліфікаційний прогноз Міністерством соціальної політики України	0,73
10	Нестабільність банківської системи	0,68
11	Не задоволений попит роботодавців на окремі види професій молодих фахівців	0,68
12	Зміна демографічної ситуації	0,63
13	Посилення трудової внутрішньої міграції громадян	0,6
14	Розвиток конкуренції з боку приватних кадрових агентств по відношенню до служби зайнятості	0,53
15	Перехід роботодавців до послуг приватних агентств з працевлаштування	0,38

Серед найбільш важливих можливостей по ймовірності виникнення назвемо такі, як: прогресивне зростання потреби у висококваліфікованому персоналі, вибір випускників школи затребуваної професії на ринку праці, значне збільшення пропозиції праці, розвиток нових видів послуг сервісу по

працевлаштуванню безробітних громадян, збільшення попиту на працю, зростання кількості абітурієнтів у професійних навчальних закладах усіх рівнів акредитації, виведення зайнятості населення з тіньового сектору економіки (таблиця 2).

Таблиця 2. Ранг ймовірності можливостей напрямків інфраструктурного забезпечення механізму державного регулювання зайнятості населення

№	Імовірність можливостей напрямків інфраструктурного забезпечення механізму державного регулювання зайнятості населення	Ранг
1	Прогресивне зростання потреби у висококваліфікованому персоналі	0,76
2	Вибір випускників школи затребуваної професії на ринку праці	0,74
3	Значне збільшення пропозиції праці	0,70
4	Розвиток нових видів послуг сервісу по працевлаштуванню безробітних громадян	0,69
5	Збільшення попиту на працю	0,68
6	Зростання кількості абітурієнтів у професійних навчальних закладах усіх рівнів акредитації	0,67
7	Виведення зайнятості населення з тіньового сектору економіки	0,66
8	Зниження рівня безробіття серед слабкозахисчених категорій громадян	0,64
9	Вдосконалення законодавчої бази у сфері зайнятості населення	0,61
10	Співпраця та набуття досвіду служби зайнятості із службами зайнятості зарубіжних країн	0,61
11	Збільшення кількості розроблених проектів зі створення та розвитку приватного підприємництва серед слабо захищених категорій громадян	0,59
12	Фінансування державою господарюючих суб'єктів, що перебувають у складному економічному становищі з метою збереження наявних робочих місць	0,54
13	Організація й узгодження роботи з професійної підготовки і перепідготовки громадян між фахівцями служби зайнятості та приватними агентствами з працевлаштування	0,44
14	Проведення реорганізації служби зайнятості та її структур	0,37
15	Скорочення приватних агентств з працевлаштування	0,35

Перейдемо до розгляду вдосконалення інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення для запобігання найбільш значущим потенційним загрозам і розвитку найважливіших можливостей.

Тіньовий сектор зайнятості населення становить одну з пріоритетних проблем ринку праці, яка потребує вирішення. На її подолання орієнтований чинний механізм державного регулювання зайнятості

населення. З метою зниження поширення тіньової зайнятості населення пропонується посилити контроль спеціалістами служби зайнятості, спрямований на звільнених працівників. Роботодавець при заповненні короткострокових, середньострокових і довгострокових планів потреби в персоналі повинен обов'язково вносити планованих вивільнених працівників із зазначенням причин, що дасть можливість фахівцям служби зайнятості оперативно відреагувати і

запропонувати свій комплекс послуг з працевлаштування з метою надання робочого місця.

З кожним роком у сфері зайнятості населення зростають вимоги роботодавців не тільки до пошуку бажаних кадрів, але і до сервісу обслуговування їх у Державній службі зайнятості. У зв'язку з цим пропонується спеціалістам служби зайнятості розробити нові види Інтернет-послуг з пошуку персоналу для роботодавців, надавати можливість писати відгуки роботодавцям та безробітним на спеціальному форумі служби. За допомогою Інтернет-послуг пропонується службі зайнятості постійно інформувати роботодавців у змінах чинного законодавства у сфері зайнятості населення, надавати статистичні дані про діяльність служби.

Однією з гострих потенційних загроз у сфері зайнятості населення є зростання на ринку праці професій, що не користуються попитом у роботодавців. Для цього насамперед професійним навчальним закладам усіх рівнів акредитації необхідно скоротити випуск студентів за спеціальностями, які не затребовані у сфері зайнятості населення, за допомогою узгодження програм навчальних закладів із потребами ринку праці. Щільна співпраця відділів з працевлаштування в навчальних професійних закладах з фахівцями служби зайнятості дозволять зорієнтувати ринок освітніх послуг на потреби ринку праці.

На регулювання трудових нелегальних міграційних процесів спрямований механізм державного регулювання зайнятості населення. Для державного регулювання міграційних нелегальних трудових процесів насамперед необхідно забезпечити відповідний механізм укладенням багатосторонніх міжнародних договорів із зарубіжними країнами.

У наш час однією з важливих загроз у сфері зайнятості населення є те, що не розроблена спільно з Міністерством соціальної політики України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України схема створення робочих місць у галузях економіки. Схему пропонується розробляти на кожен рік за регіонами, вона повинна містити: соціально-економічні показники, що впливають на створення робочих місць; попит на робочі місця; наявність робочих місць у містах, районах та за сферами економічної діяльності; фізичний обсяг виробництва (товарів, робіт або послуг); заробітну плату працівників; індекс цін на вироблену продукцію (роботи, послуги); вакантні, що ліквідуються, та новостворювані робочі місця. Джерела фінансування новостворюваного робочого місця – кошти бюджету всіх рівнів, власні кошти підприємств, кошти Фонду соціального страхування на випадок безробіття, кошти інвесторів. Фінансування створення робочого місця повинно здійснюватися з урахуванням пропонованої диференційованої фінансовою підтримкою роботодавців. Ці схеми створення робочих місць застосовувати Міністерству соціальної політики України при розробці професійно-кваліфікаційного прогнозу.

Разом з тим, службі зайнятості пропонується проводити облік створення та планування робочих місць, а також запровадити Державній службі статистики України облік створення робочих місць з урахуванням їх наявності, структури і руху.

У сфері зайнятості населення гострою завжди була проблема працевлаштування слабо захищених категорій громадян. Загрозу зростання рівня безробіття серед останніх можна вирішити за допомогою розробки фахівцями служби зайнятості програм професійної

підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації слабо захищених безробітних громадян під вимоги конкретних потенційних роботодавців.

При скороченні попиту на працю Міністерству економічного розвитку і торгівлі України пропонується провести моніторинг підприємств, що є потенційними банкрутами, з метою з'ясування основних причин та обставин закриття підприємств і підрахунком кількості робочих місць. Результати моніторингу дозволять надалі державним органам управління надавати фінансову підтримку підприємствам, що опиняються у складному економічному становищі з метою збереження наявних робочих місць.

Однією із загроз є те, що у наш час не розроблено професійно-кваліфікаційний прогноз Міністерством соціальної політики України. Це потрібно зробити з урахуванням: потреб кожного конкретного регіону в професійно-кваліфікаційних кадрах на основі галузевих, державних і територіальних програм економічного та соціально-економічного розвитку; дослідження показників динаміки ринку праці; аналізу економічної, демографічної та міграційної ситуації в регіонах; схем створення робочих місць у галузях економіки.

Вищепераховане інфраструктурне забезпечення державного регулювання зайнятості населення, спрямоване на запобігання загроз, розподілено у відповідні підсистеми (рис. 1).

Далі розглянемо розвиток можливостей за допомогою вдосконалення інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення. Прогресивне зростання потреби у висококваліфікованому персоналі може бути забезпечене розвитком постійної професійної перепідготовки кадрів на підприємствах. Керівникам та кадровим службам необхідно постійно навчати найманих працівників, упроваджувати нову техніку і технології з навчання кадрового персоналу, удосконалювати організацію проведення атестації працівників, заохочувати і стимулювати фахівців, що підвищують свою кваліфікацію.

Таких можливостей, як вибір випускників школи затребуваної професії на ринку праці і зростання абітурієнтів у професійних навчальних закладах усіх рівнів акредитації, можна досягти за рахунок поліпшення профорієнтаційної роботи. Разом з тим службі зайнятості слід встановити конкретні терміни надходження інформації про розвиток моніторингу ринку праці.

Значне збільшення пропозиції праці можливе за допомогою поліпшення організації підготовки кадрів професійними навчальними закладами всіх рівнів акредитації за допомогою спрощення ліцензування, підвищення рівня матеріальної, технічної, методичної навчальної бази, збільшення фінансування на дослідницькі, конструкторські роботи, застосування сучасних педагогічних, інформаційних, комунікаційних технологій у навчальний процес.

Забезпечити безробітних новими послугами з працевлаштування служба зайнятості може в тому випадку, якщо будуть переглянуті, скоординовані і погоджені повністю діяльність усіх відділів і обсяг роботи фахівців служби зайнятості, а також за допомогою збільшення матеріально-технічної бази в її роботі з оновленням комп'ютерної техніки і програм, використовуваних у роботі.

Збільшення попиту на працю може досягатися за рахунок створення нових робочих місць за допомогою

фінансової підтримки, для чого необхідно державі фінансувати юридичних осіб для створення дорогих високотехнологічних робочих місць з бюджетів усіх рівнів, переглянути висунуті зобов'язання та вимоги щодо надання пільгових кредитів для відкриття приватного бізнесу та знизити банківські процентні ставки по кредитах.

Виведення зайнятості населення з тіньового сектору

економіки, як ми вважаємо, можливе через внесення змін до Закону України «Про зайнятість населення» про створення робочих місць підприємствами за допомогою пільгового оподаткування.

Вищепераховане інфраструктурне забезпечення державного регулювання зайнятості населення, спрямоване на розвиток можливостей, розподілено у відповідні підсистеми (рис. 2).

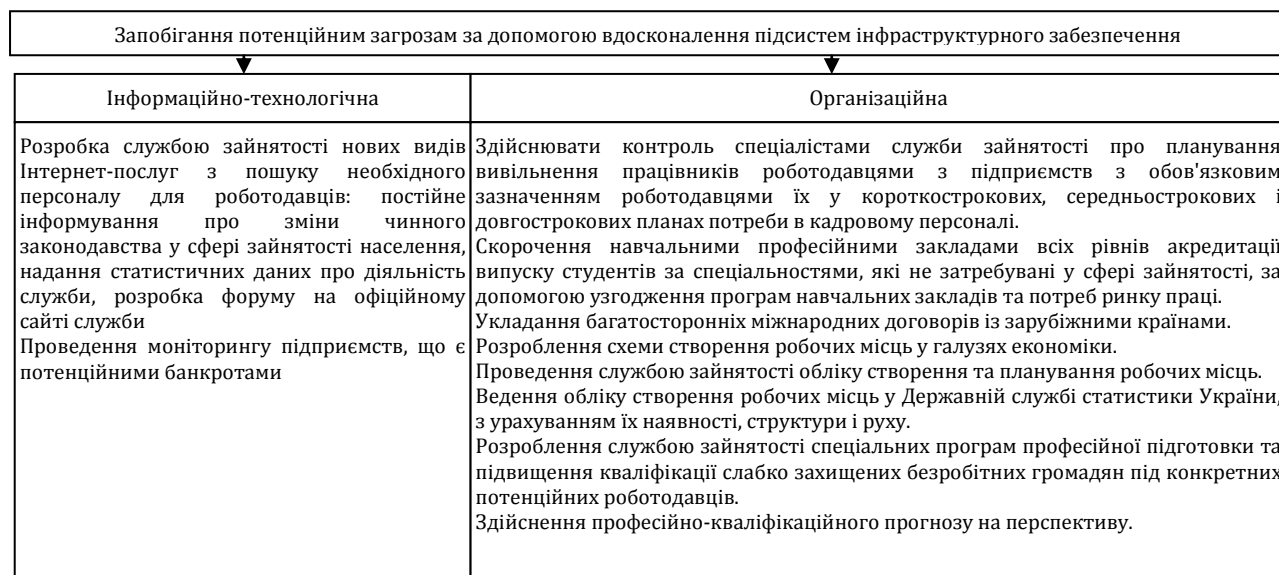

Рис. 1. Удосконалення підсистем інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення з метою запобігання потенційним загрозам

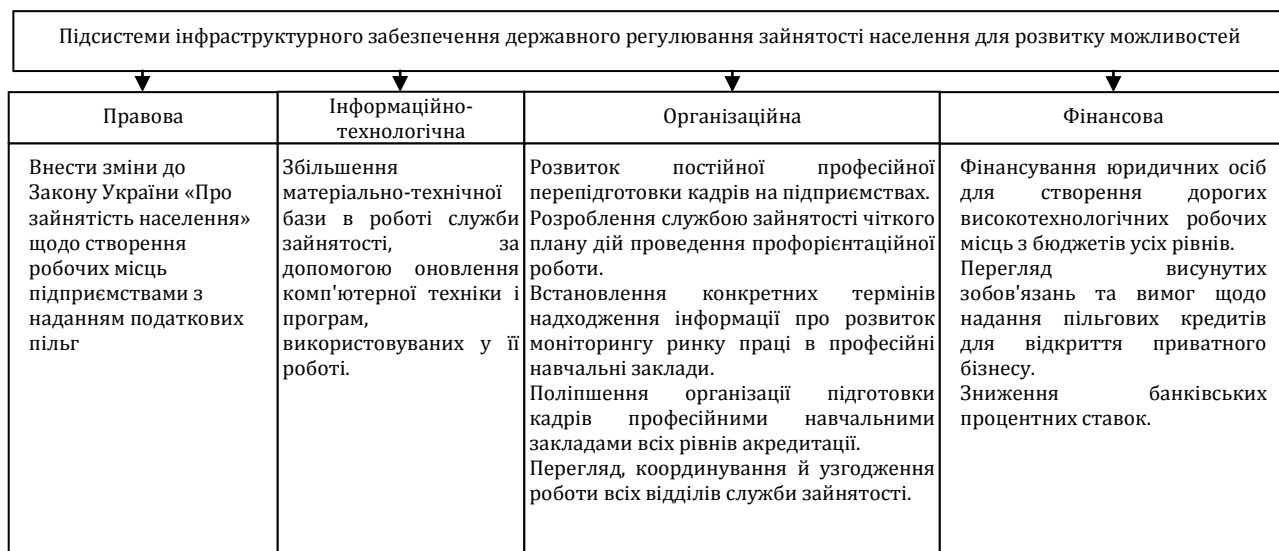

Рис. 2. Удосконалення підсистем інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення з метою розвитку можливостей

Таким чином, на підставі проведеного статистичного аналізу чинної системи інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення, узагальнення і систематизації його результатів вказані потенційні загрози та можливості подальшого розвитку. Запропоновано напрями його

вдосконалення. Розроблені напрями удосконалення сприяють формуванню і функціонуванню механізму державного регулювання зайнятості населення та розширенню можливостей його інструментів і важелів впливу.

Список літератури

1. Буряк П. Ю. Економіка праці й соціально-економічні відносини / Буряк П. Ю., Карпінський Б. А., Григор'єва М. І. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 440 с.
2. Волкова О. В. Інтегральна оцінка ефективності організаційно-економічного механізму регулювання регіональних ринків праці / О. В. Волкова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №5(72). – С. 122–129.
3. Мазурок П. Методологічні та інституціональні основи визначення інфраструктури ринку праці України / П. Мазурок // Україна: аспекти праці. – 2005. – №1. – С. 17–22.
4. Ружелович Т. М. Инфраструктура рынка труда: факторы внешнего и внутреннего влияния / Т. М. Ружелович // Вестник Омского университета. – 1997. – №2. – С. 79–82.
5. Перша українська електронна бібліотека підручників : [Електронний ресурс] / О. В. Волкова // Ринок праці. – Режим доступу до книги : http://pidruchniki.com.ua/18060203/ekonomika/infrastruktura_rinku_prats.
6. Панюк Т. П. Характеристика ринку праці в сучасних умовах / Т. П. Панюк // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №6(108). – С. 204–208.
7. Чепурко Г. І. Ринок праці в Україні: проблеми зайнятості в період становлення ринкової економіки / Г. І. Чепурко. К. : Інститут соціології НАНУ, 2004. – 274 с.
8. Чернявська Ю. Б. Функції ринку праці та національні особливості їх відтворення / Ю. Б. Чернявська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №3(70). – С. 175–178.
9. Чикуркова А. Д. Напрями державного регулювання регіональних ринків праці / А. Д. Чикуркова // Економіка АПК. – 2009. – № 4(174). – С. 138–142.
10. Чикуркова А. Д. Теоретичні аспекти аналізу ринку робочої сили / А. Д. Чикуркова // Економіка АПК. – 2010. – №6. – С. 50–54.

РЕЗЮМЕ

Романюк Елена

Перспективы развития системы инфраструктурного обеспечения государственного регулирования занятости

Рассмотрены наиболее значимые потенциальные угрозы и возможности развития системы инфраструктурного обеспечения государственного регулирования занятости населения и предложены направления ее совершенствования

RESUME

Romanuk Olena

Development prospect of the system of infrastructure provision of the state regulation of employment

The most significant dangers and opportunities of development prospect of the system of infrastructure provision of the state regulation of employment of the population are considered.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2013 р.

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ – ПОХІДНА ВІД АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

У статті розглянуто світові тенденції виробництва зерна як одного із важливих чинників продовольчої безпеки, роль України в загальносвітовому виробництві зерна та ступінь антропогенного навантаження на природне середовище сільськогосподарським виробництвом у процесі досягнення продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, зернові культури, антропогенне навантаження, структура земельного фонду.

Головними агентами суб'єктів міжнародних економічних відносин виступають держави світової співдружності. Саме на міждержавному рівні узгоджуються стратегічні економічні інтереси партнерів щодо розвитку перспективних напрямів економічного, науково-технічного співробітництва.

Економічні інтереси світового господарства водночас виступають рушійною силою і джерелом розвитку економічних зв'язків, предметом згадженості та протиріччя у економічних відносинах між країнами. Прикладом може слугувати поведінка держав у боротьбі за світові ресурси. Вона відповідає певним моделям:

- модель силового тиску. Модель найбільш сильного політичного конкурентного тиску, яка притаманна діям на світовій арені США;
- модель інтеграції рівних суб'єктів. Найбільш типова ілюстрація «стратегії рівних» – Євросоюз;
- модель прагнення «місця під сонцем». Найбільш характерними і головними претендентами реалізації названої моделі виступають сьогодні велетенські країни – Китай та Індія;
- модель пасивної відповіді. Нею позначаються ті країни, що намагаються знайти більш-менш сприятливе місце у чинній системі міжнародного поділу праці;
- модель периферизації. Це єдина модель, яка не є результатом свідомого вибору, а стає наслідком дії комплексу внутрішніх і зовнішніх факторів економічного, соціально-політичного, ресурсно-екологічного характеру. Глобальна периферія – це так звані «втрачені країни». Їх роль у системі міжнародних економічних відносин зводиться до обслуговування економік розвинених країн [1, с. 45-47].

Сільськогосподарське виробництво України, незважаючи на зовнішні та внутрішні негаразди (кліматичні умови, світові економічна та фінансова кризи, відсутність дієвої державної політики в напрямку законодавчого упорядкування ринків сільськогосподарської продукції), протягом останніх років стає більш інвестиційно привабливим. Україна незмінно входить до переліку світових експортерів зернової продукції та рослинної олії. Хлібобулочні вироби та соняшникова олія в раціоні українського жителя перевищує науково обґрунтовані норми,

перекриваючи недоотримання більш енергетично цінних продуктів тваринного походження.

Питаннями продовольчої безпеки та антропогенного навантаження на природне середовище сільськогосподарським виробництвом займаються В. А. Барановський, В. В. Гамаюнова, Г. М. Калетник, С. М. Кваша, А. А. Колесняк, Я. О. Мольчак, П. Т. Саблук, Л. П. Царик, В. Я. Шевчук та інші.

Завданням нашого дослідження є визначення ролі сільськогосподарського виробництва в забезпеченні продовольчої безпеки, його вплив на довкілля та визначення шляхів зниження антропогенного навантаження на природне середовище.

Продовольча безпека визначається як доступність до достатньої кількості продовольства для підтримки активного, здорового життя всіх людей. В основі безпеки знаходиться достатність продовольства і здатність людей фізично і економічно отримати його.

Продовольча безпека визначається на різних рівнях: світовому, регіональному, національному, місцева та на рівні домашніх господарств.

Продовольча безпека вимірюється кількістю днів, протягом яких споживання може бути забезпечене за рахунок наявних запасів усіх країн. Мінімальним рівнем для надійного забезпечення продовольчими товарами Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО) вважає світові запаси продовольства від минулого врожаю на рівні 17% до світового споживання або достатні для задоволення потреб протягом приблизно двох місяців. У 80-і роки світові запаси зерна не опускались нижче цього розрахункового рівня. Тільки в середині 70-х і 90-х років вони скоротилися до 40 днів. Так у 1995 р. запаси зерна знизилися до 14% світового споживання, що викликало значне зростання цін на зернові.

Поняття продовольчої безпеки на рівні окремої держави, на відміну від загальносвітового рівня, тісно пов'язане з поняттям продовольчої незалежності (самозабезпечення), стану захищеності задоволення потреб у продовольстві за рахунок необхідного рівня власного виробництва. Важливість поняття продовольчої незалежності підтверджується хоча б тим фактором, що як основний загальноприйнятий критерій продовольчої безпеки світовою спільнотою визнається коефіцієнт самозабезпечення (тобто питома вага сумарного вітчизняного виробництва продовольства в кінцевому споживанні), який не повинен бути нижчим

за 80%. У проекті Національної доктрини продовольчої безпеки для оцінки стану продовольчої безпеки пропонується як критерій визначити питому вагу вітчизняної сільськогосподарської продукції в загальному обсязі товарних ресурсів внутрішнього ринку відповідних продуктів, що має порогові значення у відношенні: зерна – не менше 95%, цукру – не менше 80%, рослинної олії – не менше 80%, картоплі – не менше 95%, овочів та фруктів – не менше 85% [2, с. 3-11].

На сьогодні у світі є три головні ресурси, які визначають шляхи розвитку країн у майбутньому: питна вода, зерно та нафта. Зерно як один із головних світових ресурсів виступає гарантом продовольчої безпеки країн, а специфічними умовами його виробництва є сільськогосподарські угіддя та сприятливі природно-кліматичні умови.

Загальна площа світових сільськогосподарських угідь становить 4810 млн. га, у тому числі ріллі 3365 млн. га. Найбільшими розмірами ріллі володіють США (185 млн. га), Індія (160), Росія (134), Китай (95), Канада

(46), Казахстан (36), Україна (32. 5 млн. га). Головною галуззю землеробства є вирощування зернових культур, виробництво яких у другій половині ХХ ст. значно виросло. Якщо в 1900 – 1949 роках воно збільшилось з 500 до 800 млн. т, то в 1950 – 1995 роках з 800 до 2000 млн. т. Суттєву роль у цьому відіграло стрімке зростання виробництва зернових культур в Китаї, Індії, країнах Південно-східної Азії.

У розвинених країнах виробляється більш 30% валового збору зерна у світі, які є лідерами за двома важливим показникам: по-перше, за урожайністю зернових, ц/га (в середньому) Японія – 55, США – 47, ЄС – 46. По-друге, за кількістю зерна на душу населення, кг: Канада – 2125; Австралія – 1320; США – 1250; Франція – 1050. Росія – 790. Загалом у світі 55% зерна споживається як харчі людей та 45 % іде на корм худобі [3, с. 152].

Світові тенденції виробництва, торгівлі та споживання пшениці та кормового зерна відбито в табл. 1.

Таблиця 1. Оцінка зернових у світі (пшениця і кормове зерно), млн. т. *

	07/08 МР	08/09 МР	09/10 МР	10/11 МР	11/12 МР
Виробництво	1698	1802	1799	1748	1808
Торгівля	240	250	240	243	244
Споживання	1676	1735	1770	1791	1824
Перехідні запаси	304	372	400	358	342

* За даними [4].

Останніми роками світове виробництво пшениці неухильно падало, що привело до скорочення її світових запасів до критичного рівня – 114 млн. т (за оцінкою Продовольчої і сільськогосподарської організації, ФАО). Це пов'язано насамперед із украї несприятливими погодними умовами, погіршенням екологічного стану, зростанням цін на енергоносії, використанням сільськогосподарських угідь для вирощування технічних культур (для виробництва палива), високі темпи урбанізації в більшості країн – виробників пшениці. У результаті за перші роки ХХІ ст. світові ціни на пшеницю виросли вдвічі, і фахівці припускають можливість подальшого їхнього зростання.

За останні роки в Росії та Україні спостерігається падіння врожайності по широкому спектру сільськогосподарських культур (зернових, бобових, томатів, картоплі, та інших) через ураження культур хворобою, яку викликає *Pseudomonas syringae* spp. Мікроб стрімко поширився в південних областях Росії та Харківській області України. На півдні Росії епіфітотійне поширення бактеріальних хвороб на посівах зернових культур наближається до 70-100%. При найбільш оптимістичних прогнозах втрати врожаю з цієї причини можуть скласти від 30 до 70% [5, с. 23-25].

Україна має великі потенційні можливості для підвищення внутрішньої і міжнародної конкурентоздатності власної продукції. Особливо в такій галузі сільськогосподарського виробництва, як рослинництво.

За підрахунками ФАО і Європейського банку реконструкції та розвитку в Україні, Казахстані та Росії виведено з продуктивного циклу близько 23 млн. га. Тринадцять мільйонів можливо почати експлуатувати без додаткових витрат.

Станом на 2012 рік земельний фонд України складав 60,4 млн. га, із них сільськогосподарських угідь – 41,77 млн. га (32,5 млн. га ріллі). Розораність сільгоспугідь в окремих регіонах сягає 90-95 %, що є дуже високим [6, с. 101].

Згідно з чинними нормами, розораність земель сільськогосподарських угідь на рівні 60 – 80 % вважається несприятливою, 25 – 60 — умовно сприятливою і менше 25 % — сприятливою. В Україні несприятлива розораність земель, що складає – 53,8 % земельного фонду та майже 79,4 % сільськогосподарських угідь [7]. Для порівняння: у США розораність території становить 19 %, Франції і Німеччині — 33, Італії — 31 [8].

У європейських країнах землі природно-заповідного фонду складають 11-12 %. Згідно із Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки охоронні території та об'єкти природно-заповідного фонду на кінець 2015 року планувалося довести до 10. 4 тис. га. Втім процес розпаювання земель та бажання бізнесових структур отримання надприбутків з реалізації зернових культур фактично призвели до згортання названої програми.

Згідно із оприлюдненими даними Управління державного земельного кадастру за 2012 рік площа сільгоспземель зменшилась на 14,9 тис. га, причому площа ріллі збільшилась на 22 тис. га, а площа перелогів і пасовищ зменшилась на 40,4 тис. га. Уся посівна площа під урожай 2013 року очікується на рівні 27,7 мільйона гектарів. Зернові культури у структурі посівів становитимуть 16,2 мільйона га. Прогнозована структура площ: зернові культури становитимуть 58,7%, технічні культури – 27,5%, картопля та овочі – 27,5%, кормові культури – 8,5% [10].

Таблиця 2. Ступень антропогенного навантаження земель в Україні*

Ступень антропогенного навантаження	Бал	Категорія земель	Всього, млн. га	% до загальної площі території України
Найвищий	9	Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення	1,0	1,7
Дуже високий	8	Землі сільськогосподарського призначення	41,77	70,9
Високий	7	Землі житлової та громадської забудови	0,8	1,3
Між середнім та високим	6	Землі водного фонду	2,4	4,0
Середній	5	Землі історико-культурного призначення	0,4	0,6
Між низьким та середнім	4	Землі рекреаційного призначення	1,0	1,6
Низький	3	Землі оздоровчого призначення	0,03	0,05
Дуже низький	2	Землі лісового фонду	10,6	17,6
Найнижчий	1	Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення	2,4	4,0

* За даними [3; 6; 9].

Як бачимо, станом на 2013 рік, прогнозується задіяти в господарську діяльність із 32, 5 млн. га ріллі тільки 85,2 %. Тобто залишити без обробітку з різних причин 4,8 млн. га, при цьому нарощуючи площі ріллі. Названа проблема лежить в площині ефективного використання земель. Сільгоспвиробники не повною мірою проводять заходи із відновлення ґрунтів. У зв'язку з цим щорічні втрати гумусу через мінералізацію та ерозію ґрунтів досягають 32-33 млн. тонн, що оцінюється в 2 млрд. доларів.

Відношення площі групи земель із більш високим антропогенним навантаженням до площі групи земель із більш низьким — це коефіцієнт відносної напруженості еколого-господарського стану території

$$K_v = \frac{\sum S_{6-9}}{\sum S_{1-5}} \quad (1)$$

Цей коефіцієнт, ураховуючи землі всієї території, є інтегральним показником її екологічної напруженості. Він характеризує ступень екологічно небезпечного освоєння території і свідчить про зміщення її стану як природно-антропогенної системи або в бік інтенсифікації антропогенного впливу, або в бік нарощування потенціалу для відновлювання природних властивостей. Для України коефіцієнт відносної напруженості еколого-господарського стану території $K_v = 45,97/14,43 = 3,2$, що свідчить про критичне антропогенне навантаження на територію, яке далеко не урівноважується її екологічним потенціалом.

Досвід американських та європейських зерновиробників підтверджує можливості на великих площах одержувати високі врожаї зернових культур. Так середня врожайність зернових в США за 2006-2007 роки становила 63,8 ц/га, середньозважена врожайність у 25 країнах ЄС за цей

же період становила 48,8 ц/га, в Китаї – 46,4 ц/га, Аргентині – 44,2 ц/га.

Обсяги виробництва зерна в Україні нестабільні і варіюються від 24,5 млн. т до 53,0 млн. т. Прогнозні розрахунки показують, що за умови формування виробничих можливостей, є підстави для досягнення у період до 2015 року середньої врожайності зернових в Україні на рівні 52-55 ц/га. Академік Інституту фізіології рослин і генетики НАН України В. Моргун вважає, що можливість зернового потенціалу України – 100 мільйонів тонн зерна щороку при середній врожайності 100 центнерів з гектара. Протягом останніх десяти років у селекційному інституті створено понад двадцять сортів пшениці з генетичним потенціалом урожайності понад 100 ц/га [11].

Продовольча безпека в Україні забезпечується за рахунок критичного антропогенного навантаження на природне середовище. В Україні в деяких регіонах розораність земель сягає 90 і вище відсотків, при нормативно сприятливих 25, при цьому з різних причин 4,8 млн. га ріллі не використовується в господарській діяльності.

Світовий досвід і прогнозні розрахунки дають змогу стверджувати про можливість переходу від екстенсивного методу виробництва зернових культур до інтенсивного, що передбачає скорочення сільськогосподарських угідь при різкому підвищенні врожайності. Уже при песимістичних показниках врожайності зернових 55 ц/га і при збереженні величини валового збору є можливість виведення 6,2 млн. га ріллі в статус землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, що знизить антропогенне навантаження на природне середовище в Україні.

Список літератури

1. Новицкий, В. Регулятивні стратегії відкритих економічних систем і глобальна конкуренція за ресурси [Текст] / В. Новицкий // Економіка України. – 2007. – № 7.
2. Національна доктрина продовольчої безпеки (проект) [Текст] / П. Т. Саблук, Г. М. Калетник, С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 3-11.
3. Мировая экономика [Текст] : учебник / Под ред. проф. А. С. Булатова. – М. : Юристъ, 2001. – 734 с.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uga-port.org.ua>. – Загол. з екрану.
5. «Зерно» [Текст] // Журнал современного агропромышленника. – 2011. – № 3.
6. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки [Текст] : затверджена

Законом України від 21 вересня 2000 року // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 207. – 8 листопада.

7. Проект концепції загальнодержавної програми використання та охорони земель на період до 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dazru.gov.ua>. – Загол. з екрану.
8. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території України на основі картографічного моделювання (теорія, методика, практика) [Текст] : автореф. дис. д-ра геогр. наук: 11. 00. 11 / В. А. Барановський; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2001. — 31 с. — укр.
9. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998 році. – К., 1998 р. – С. 28.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://anyfoodanyfeed.com>. – Загол. з екрану.
11. Карпенко, О. Уроки Володимира Моргуна [Текст] / О. Карпенко // Газета «Сільські вісті» – 2008. – № 76.

РЕЗЮМЕ

Савенко Игорь

Продовольственная безопасность Украины – производное от антропогенной нагрузки на природную среду

В статье рассмотрены мировые тенденции производства зерна как одного из главных факторов продовольственной безопасности, роль Украины в общемировом его производстве и степень антропогенной нагрузки на природную среду сельскохозяйственным производством в процессе достижения продовольственной безопасности.

RESUME

Savenko Igor

Food safety of Ukraine – derivative from human pressure on the natural environment

The paper considers the global trends in grain production, as one of the main factors of food security, Ukraine's role in global grain production and the degree of human influence on the environment in the process of agricultural production to achieve food security.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2013 р.

ВПЛИВ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ЗЕРНА НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ РЕГІОНУ

Визначено поняття «продовольча безпека регіону». Досліджено структурно-динамічні тенденції зміни кон'юнктури ринку зерна Одеської області. Окреслено численні загрози продовольчій безпеці регіону.

Ключові слова: продовольча безпека, загрози, ринок, зерно, кон'юнктура, регіон, вплив, оцінювання.

Продовольча безпека є запорукою розвитку суспільства та підґрунтям економічної безпеки держави. Без забезпечення населення достатньою кількістю продовольства відповідної якості неможливо досягнути сталого соціально-економічного розвитку суспільства. Проблема гарантування продовольчої безпеки є надзвичайно актуальною у світовому масштабі, оскільки спостерігається нерівномірність між виробництвом і споживанням продуктів харчування: їх перевиробництво у розвинених країнах супроводжується недоїданням населення слаборозвинених країн. За даними експертів ФАО (продовольчої і сільськогосподарської організації ООН), розвинені країни, у яких проживає близько 20 % населення світу, забезпечують близько 50 % світового виробництва пшениці, близько 55 % молока та 45 % м'яса. У слаборозвинених країнах (близько 40 % населення світу) виробляється лише 25 % зернових, близько 10 % молока і м'яса [1].

Особливої уваги науковців вимагають процеси, які впливають на продовольчу безпеку держави та її окремих регіонів. Серед таких процесів найвпливовішими є ті, що формують кон'юнктуру ринку зерна, яка відображає економічну ситуацію на ринку.

Зерновий ринок України виступає стратегічною галуззю економіки держави, в якій зерно – гарант продовольчої безпеки населення країни. Ще у 1974 році Міжнародна продовольча організація ФАО визначила зерно пшениці основним мірилом продовольчої безпеки країн світу [2].

Ринок зерна є основою для розвитку хлібобулочної, борошно-круп'яної промисловості, спиртової, кондитерської, комбікормової, виробництва біоетанолу тощо. Встановлено, що від господарського току до кінцевої реалізації процес руху зерна акумулює в собі від 3 до 22 суміжних виробництв, що відбивається на вартості кінцевого продукту. Суттєві зміни кон'юнктури ринку зерна навіть окремого регіону можуть дестабілізувати ринок продовольства України та спричинити погіршення харчування значної частини її населення.

У вітчизняній науці проведено ґрунтовні дослідження щодо продовольчої безпеки держави, але на регіональному рівні вони є фрагментарними та несистемними. Не звертається достатня увага на вивчення впливу кон'юнктури ринку зерна на продовольчу безпеку регіону. Тому актуальність теми нашого дослідження визначається необхідністю вивчення причинно-наслідкових зв'язків впливу

кон'юнктури ринку зерна на продовольчу безпеку регіону.

Метою статті є дослідження стану та розробка науково-практичних підходів щодо нарощування виробництва зерна як базового чинника національної продовольчої безпеки.

Об'єктом вивчення є продовольча безпека регіону.

У сучасній науці існує кілька підходів до окреслення стану продовольчої безпеки. Останній визначається за критеріями фактичної наявності на продовольчому ринку продуктів харчування в кількості, достатній для підтримки активного, здорового життя всього населення, та економічної доступності продуктів харчування для населення, а головні засади цих підходів стосуються забезпечення населення екологічно чистою, безпечною для здоров'я їжею; забезпеченості продуктами харчування вітчизняного виробництва.

У 2011 році відбулося покращення більшості індикаторів, що характеризують стан продовольчої безпеки України:

- зросла до 2951 ккал середньодобова калорійність раціону населення країни, що на 18 відсотків перевищує граничний критерій та на 0,6 відсотка більше проти 2010 року;
- поліпшився рівень доступності продуктів харчування для населення країни: витрати на харчування становили 53,1 % від сукупних витрат домогосподарств проти 53,4 % у попередньому році;
- забезпечено формування державного інтервенційного фонду продовольчого зерна на рівні 1,55 млн. тонн, що відповідає положенням Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» та перевищує встановлений граничний критерій [3, с. 527];
- задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, здійснювалося по переважній більшості продовольчих груп за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Закон України «Про продовольчу безпеку України» визначає продовольчу безпеку як соціально-економічний та екологічний стан у державі, при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством в необхідній кількості, асортименті та відповідної якості [4]. Враховуючи транспортні можливості, пов'язані з переміщенням значних обсягів зерна між країнами, розрахунковим методом було визначено двомісячний термін, необхідний для зняття

дефіциту зерна у країнах, де він виникає. У зв'язку з цим країнам рекомендовано постійно зберігати двомісячний запас зерна від річного обсягу його споживання, а отже 16,6 % від річної потреби.

Станом на 30. 09. 2012 р. фактична наявність продовольчого зерна в державному інтервенційному фонді становила 1105 тис. т., обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6803 тис. т. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 16 %, при тому, що Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначено, що у державному інтервенційному фонді повинно зберігатися 20 % від внутрішнього споживання зерна [3, с. 527].

Аграрний фонд визначений державним оператором для здійснення переробки зерна державного інтервенційного фонду та поставки отриманого борошна хлібопекарським підприємствам для виробництва масових сортів хліба. У 2011 р. Аграрний фонд здійснював реалізацію борошна для виробництва хліба масового асортименту загальним обсягом 131,4 тис. т. [5].

У сучасних умовах нарощування обсягів виробництва зерна та зернобобових українськими аграріями розглядається не просто як чинник продовольчої стабільності України. Володіючи четвертою частиною світових чорноземів, наша країна здатна відігравати ключову роль у вирішенні глобальної продовольчої проблеми.

За рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями (0,9 га на одного мешканця), Україна серед Європейських країн поступається лише Республіці Білорусь – 0,96 га на одну особу, а за забезпеченістю ріллею (0,7 га на одну особу) випереджає всі країни Європи. Серед країн світу за цим показником Україна поступається лише Канаді – 1,43 га та Росії – 0,85 га ріллі на одну особу. При цьому основний фонд орних земель України формують чорноземи (62 %), що свідчить про високий потенціал, який має країна у виробництві сільськогосподарської продукції [6, с. 25].

У 2012/2013 маркетинговому році (МР) в Україні врожай зернових культур становитиме 42,6 млн. т після доробки. Зокрема, за підрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України збір пшениці становитиме 15 млн. т, ячменю – 7 млн. т та 21 млн. т – кукурудзи. З метою створення достатніх внутрішніх запасів в Україні було з жовтня 2011 р. уведено квотування на ринку зерна і діяло до 1 липня 2012 р. За нормальних умов та урожаю понад 40 млн. т експортний потенціал України становить не менше 20 млн. т зерна, проте за 2011 – 2012 МР було експортовано лише 8743 тис. т зерна. На зміну квотам з 11. 07. 2012 р. в Україні були запроваджені вивізні мита на пшеницю у розмірі 9 % від контрактної ціни (але не менше 17 євро/т), кукурудзу – 12 % (не менше 20 євро/т), ячмінь – 14 % (не менше 23 євро/т) [7, 8].

У межах нашого дослідження на прикладі Одеської області простежено тенденції й особливості кон'юнктури регіонального ринку зерна. Воно здійснено за допомогою кореляційно-регресійних моделей показників кон'юнктури ринку зерна з використанням методу сценаріїв. Прогноз кон'юнктури ринку зерна Одеської області було здійснено у такій послідовності:

– прогноз площ збирання та урожайності зернових культур за трендовими рівняннями лінійної

залежності:

$$P = 766,996 + 8,24t; Y = 17,12 + 1,02t \quad (1)$$

- прогноз обсягів виробництва зерна (пропозиції) залежно від двох попередніх показників;
- прогноз кількості реалізованого зерна (попиту) залежно від обсягів виробництва зерна поточного та попереднього років:

$$K = 0,51Bt + 0,09Bt-1 \quad (2)$$

- прогноз середньої реалізаційної ціни 1т зерна в Одеській області залежно від обсягів попиту та фактору часу:

$$C = 262,47 - 0,13K + 42,3t \quad (3)$$

За оптимістичним сценарієм на 2017 р. в Одеській області передбачається зростання обсягів виробництва зерна на 72 %, а обсягів збуту – на 71 %. Зниження рівня товарності зерна обумовлюється розвитком тваринництва та розширенням переробки зерна у переробних цехах сільськогосподарських підприємств Одеської області.

За реалістичним сценарієм в області на 2017 р. може бути отримано зерна на 56,5 % більше порівняно з 2005-2012 рр., а обсяги реалізації зростуть на 57,5 %, підприємства не будуть розширювати власну переробку зерна, а утримувати на існуючому рівні.

За песимістичним прогнозом в Одеській області на 2017 р. передбачається збільшення валового збору зерна на 8 %, а обсягів його реалізації – на 41 %, за таким розвитком подій передбачається скорочення галузі тваринництва та переробки зерна у власних цехах. Для подальшого розвитку зернопродуктового підкомплексу Одеської області пропонується застосовувати стратегію розвитку відносин з переробними підприємствами та елеваторами, розвиваючи прямі поставки зерна.

Особливу увагу необхідно приділити підвищенню якості як зерна, так й продуктів його переробки. Вирішення цієї проблеми можливе завдяки встановленню з боку обласної державної хлібної інспекції системного контролю над дотриманням хлібоприймальними та зернопереробними підприємствами вимог нормативних актів щодо документального оформлення зерна та його кількісно-якісного обліку; проведенню акредитації лабораторій державних хлібних інспекцій відповідно до міжнародних стандартів; поліпшенню сорткових особливостей зерна (підвищення рівня білка, впровадження оцінки «сили борошна» за альвеографом; перегляд сортової політики та системи сортовивчення пшениці в Україні).

В результаті проведених досліджень встановлено, що виробництво борошна в Одеській області залежить від виробництва хліба та хлібобулочних виробів, при цьому коефіцієнт детермінації становить 0,962, за критерієм Фішера модель адекватна. Коефіцієнт регресії свідчить про те, що з підвищенням обсягу виробництва хліба та хлібобулочних виробів на 1 тис. т виробництво борошна в області зростатиме на 4,35 тис. т.

На ринку хліба та хлібобулочних виробів Одеської області з 2010 р. спостерігається повільне зростання обсягів виробництва зазначеного виду продукції, і на нашу думку, така тенденція збережеться і надалі.

За трьома видами сценаріїв до 2017 року обсяги виробництва макаронних виробів Одеської області також будуть зростати, причому за рахунок спеціалізованих переробних підприємств (хлібозаводів).

На відміну від ринку борошна, хлібобулочних та макаронних виробів на ринку круп Одеської області на 2017 р. передбачається скорочення обсягів їх виробництва.

На нашу думку, такий стан обумовлений розвитком виробництва круп в інших областях України, які мають потужні крупозаводи, зокрема у Київській, Луганській, Харківській та Хмельницькій. Одеська область є одним із лідерів на ринку борошна, оскільки вона переважно спеціалізується на виробництві цього виду продукції.

Результати комплексного оцінювання рівня продовольчої безпеки Одеської області за кон'юнктурою регіонального ринку зерна показали, що протягом 2010 – 2017 рр. рівень продовольчої безпеки збільшиться з 10 до 68,75 бала. Загалом це характеризує позитивність тенденції кон'юнктури регіонального ринку зерна в контексті продовольчої безпеки регіону, хоча окремі значення показників не відповідають нормативним, що свідчить про існування загроз продовольчій безпеці регіону.

На основі проведеного дослідження вирішено актуальне завдання з поглиблення теоретичних засад щодо визначення впливу кон'юнктури ринку зерна на

продовольчу безпеку регіону.

Важлива роль у подоланні загроз продовольчій безпеці регіону належить державному регулюванню ринку зерна. Ефективність господарської діяльності в зернопродуктовому підкомплексі залежить від двох груп факторів.

По-перше, умов мікросередовища, де найбільш помітний вплив належить культурі землеробства. Природна родючість ґрунтів, на якій фактично утримувалося зернове господарство країни, поступово вичерпується. Це виявляється в прогресуючій деградації, зниженні її продуктивності. Гострий дефіцит сільськогосподарської техніки, зернонаслідосховищ, доступних та помірних за ціною кредитів, зростаючий диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, зумовлюють щорічні втрати врожаю і завдають збитків сільськогосподарським товаровиробникам.

По-друге, зернопродуктовий підкомплекс як сектор економіки з надзвичайно високою господарською активністю дуже чутливо реагує на правові дисбаланси. Виходячи з його ключового значення у формуванні національної продовольчої безпеки, питання якісного законодавчого забезпечення господарської діяльності в агропромисловій сфері повинне розглядатися як пріоритетне стратегічне завдання соціально-економічного розвитку країни.

Список літератури

1. *Состояние продовольственной необеспеченности в мире. 2011* [Електронний ресурс] / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. – Режим доступа: <http://www.fao.org>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.fao.org/docrep/005/y4671e06.htm. – Загол. з екрану.
3. *Про державну підтримку сільського господарства України* [Текст] : закон України // Відомості Верховної Ради України – 2004. – № 49. – С. 527.
4. *Про продовольчу безпеку України* [Текст] : закон України від 28. 04. 2011 № 8370-1.
5. *Сільське господарство* [Електронний ресурс] : статистична інформація. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/orerativ2011>. – Загол. з екрану.
6. *Жаліло, Я. А. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України* [Текст] / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2011. – 39 с.
7. *Сидоренко, О. Продовольча безпека України неможлива бездержавного регулювання АПК* [Електронний ресурс] / О. Сидоренко. – Режим доступа: ua-ekonomist.com/216-prodovolcha-bezpe. – Загол. з екрану.
8. *Стан економічної безпеки України в 1 півріччі 2011 р.* [Електронний ресурс] : інформаційно-аналітична записка Міністерства економіки України. – Режим доступа: www.me.gov.ua. – Загол. з екрану.

РЕЗЮМЕ

Седикова Ирина

Влияние конъюнктуры рынка зерна на продовольственную безопасность региона

Определено понятие «продовольственная безопасность региона». Исследованы структурно-динамические тенденции изменения рынка зерна Одесской области. Рассмотрены угрозы продовольственной безопасности региона.

RESUME

Sedikova Iryna

Influence of grain market conditions on food security of the region

The concept of “food security in the region” is defined. The structural and dynamic trends in the grain market of Odessa region are determined. Considered threats to food security in the region in the grain market.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2013 р.

КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ДПП-ПРОЕКТАМИ В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз застосування механізмів державно-приватного партнерства у світі та в Україні, а також запропоновано загальну схему управління ДПП-проектами, з урахуванням локального, регіонального та загальнодержавного рівнів.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, ДПП-проекти, мультипроектне управління.

Очевидним є той факт, що забезпечення високих та стійких темпів розвитку країни та регіонів неможливе без ефективного партнерства державних та місцевих органів влади з представниками приватного бізнесу. У наш час в усьому світі визнано, що одним з дієвих інструментів взаємодії держави і бізнесу, яке переросло з простої схеми залучення інвестицій в ефективну форму управління соціально-економічними процесами, є державно-приватне партнерство (ДПП). Набуває актуальності питання розвитку державно-приватного партнерства упродовж останніх років і в Україні, про це свідчить розробка нормативно-правової бази для таких відносин. Зокрема, Законом України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI створено законодавче підґрунтя для стимулювання розвитку співпраці між державним та приватним сектором з метою підвищення конкурентоспроможності економіки країни та залучення інвестицій в економіку України [9].

Аналіз досліджень і публікацій виявив, що нові для нашої країни, різні форми державно-приватного партнерства стають предметом пильного вивчення вітчизняних економістів і практиків, таких, як Бобко У. П. [11], Грищенко С. [3], Запатріна І. В. [10], Надолішній П. І. [12], Ребок В. [8], Шилепницький П. І. [7]

та інші.

Серед питань, що потребують подальшого вирішення, залишається потреба у виборі підходу до управління проектами, який би дозволив управляти групою різних ДПП-проектів, ефективно використовуючи обмежені ресурси.

Мета статті – удосконалення системи організації управління ДПП-проектами, з урахуванням стану розвитку державно-приватного партнерства в Україні і у світі.

У межах нашої роботи був проведений аналіз застосування механізмів державно-приватного партнерства у світі та в Україні, а також запропонована загальна схема управління ДПП-проектами.

Накопичена Всесвітнім Банком (The WorldBank) велика база даних [1], що складається з майже більш 5000 проектів у 144 країнах з низьким і середнім рівнем прибутків населення (до таких країн за класифікацією банку зарахована і Україна [2]), дає досить повну інформацію про світовий досвід реалізації ДПП-проектів і дозволяє зробити узагальнення, аналіз і певні висновки для запозичення цього досвіду.

Так, за даними Всесвітнього банку, з 1990 по початок 2012 року було здійснено майже п'ять тисяч ДПП-проектів (рис. 1, таблиця. 1).

Динаміка ДПП - проектів у світі

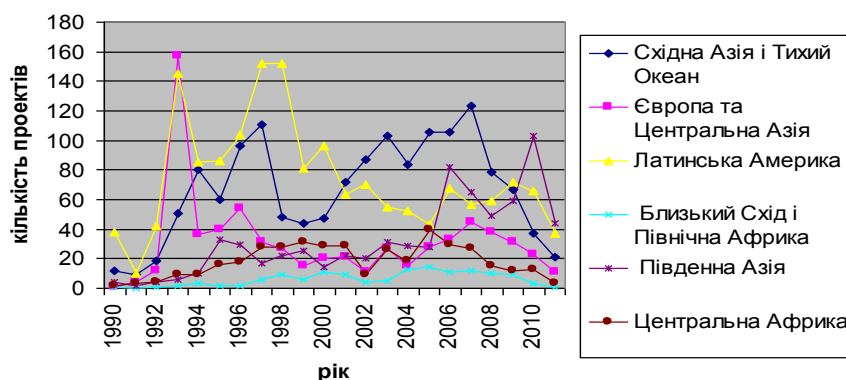

Рис. 1. Динаміка ДПП-проектів у світі по регіонах у 1990-2011 рр.

*Розроблено автором за даними [1]

Фінансова криза в Східній Азії 1997 року, катастрофічна девальвація валюти і наступне уповільнення зростання економіки негативно вплинули на багато контрактів ДПП. Якщо до 1997 року спостерігалось постійне зростання кількості проектів,

то після фінансових криз 1997-1998 років спостерігається їх скорочення. Також загалом спостерігається скорочення ДПП проектів унаслідок світової фінансово-економічної кризи 2008-2011 рр. За підсумками 2011 року таких проектів було 117.

Таблиця 1. Кількість ДПП-проектів за регіонами 1990-2011 рр.

Рік	Східна Азія і Тихий Океан	Європа і Центральна Азія	Латинська Америка	Близький Схід і Північна Африка	Південна Азія	Центральна Африка	Всього за рік
1990	12	1	38	1	4	2	58
1991	9	4	10	0	2	3	28
1992	19	12	42	1	4	4	82
1993	51	157	145	2	6	9	270
1994	80	36	85	3	10	9	223
1995	60	40	86	2	33	16	237
1996	96	54	104	2	30	18	304
1997	111	31	152	6	17	28	345
1998	48	27	152	9	22	28	286
1999	44	15	81	6	25	31	202
2000	47	20	96	11	14	29	217
2001	72	21	63	9	22	29	216
2002	87	11	70	4	20	9	201
2003	103	27	55	5	31	26	247
2004	84	15	52	13	29	19	212
2005	106	28	43	14	28	40	259
2006	106	33	68	11	82	30	30
2007	123	45	57	12	65	27	329
2008	79	38	59	10	49	15	250
2009	67	31	72	9	59	12	250
2010	37	23	66	3	103	13	245
2011	21	11	37	1	44	3	117
Усього за період	1462	680	1533	134	699	400	4908

*Розроблено автором по [1]

Загальний об'єм інвестицій за період 1990-2011 рр. досяг об'єму 500 млрд. дол. У період фінансової кризи 2008-2009 рр. число проектів скоротилося, але вже у 2010 р. знову спостерігалось зростання (табл. 2, рис. 2).

Таблиця 2. Об'єми інвестицій в ДПП – проекти за регіонами 1990-2011 рр., млн. дол.

Рік	Східна Азія і Тихий Океан	Європа і Центральна Азія	Латинська Америка	Близький Схід і Північна Африка	Південна Азія	Центральна Африка	Всього за рік
1990	44	68	440	0	0	40	592
1991	379	0	0	0	614	0	992
1992	3528	0	5140	0	20	0	8688
1993	5578	0	2857	2927	1051	0	12413
1994	6583	1100	4076	0	2069	76	13904
1995	8371	1760	6457	0	2809	77	19474
1996	10335	3661	9559	0	4079	428	28062
1997	12937	1195	22912	4608	1453	754	43859
1998	5190	909	18831	1620	1291	715	28556
1999	5095	348	10611	675	2593	537	19859
2000	3476	4011	14382	150	1987	451	24457
2001	4439	2090	6325	1367	855	713	15789
2002	3461	626	7866	30	400	484	12867
2003	9455	1074	7051	360	922	1297	20159
2004	3405	435	3568	1212	4348	56	13023
2005	6474	3752	5136	400	1315	1359	18436
2006	4171	2245	9416	2686	5816	616	24950
2007	5878	18117	11437	1129	11440	1210	49211
2008	7750	19607	11264	104	14128	546	53399
2009	7846	9521	25091	465	26145	443	69511
2010	10319	10632	13643	0	37967	370	72930
2011	1516	5222	4535	0	9370	230	20874
Усього за період							

*Розроблено автором за даними [1]

Обсяг інвестицій у ДПП

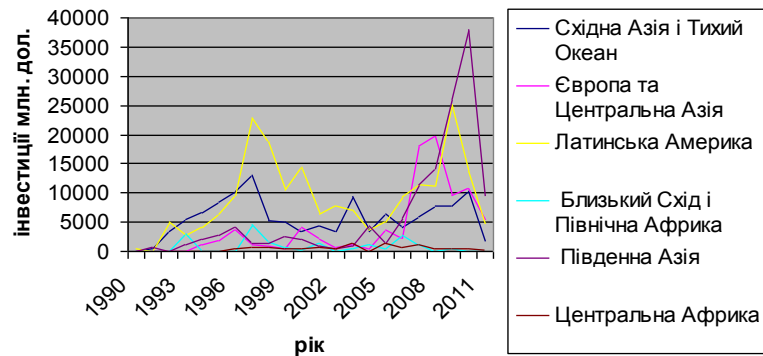

Рис. 2. Об'єми інвестицій у ДПП за регіонами в 1990-2011 рр.

*Розроблено автором за даними [1]

Близько 80% глобального ринку ДПП складають проекти у сфері освіти, медицини і суміжних секторах. Водночас практично в усіх країнах ринок ДПП починає розвиватися з проектів у сфері транспортної інфраструктури.

Досвід проведення ДПП – проектів в Україні зображено у таблиці та на рисунку (таблиця. 3, рис. 3).

Можна прийти до висновку, що в Україні наявний величезний потенціал державно-приватного

партнерства в капіталомістких галузях економіки, в регіональному та міському господарстві, житлово-комунальному господарстві, транспорті, у сферах освіти та охорони здоров'я. Накопичений світовий досвід та різноманітність концептуальних підходів до державно-приватного партнерства можуть бути використані при вирішенні важливих завдань сучасної економічної політики держави, дозволять економити бюджетні кошти та налагодити співпрацю держави та бізнесу.

Таблиця 3. Реалізація проектів державно-приватного партнерства в Україні, 1990-2011 рр.

Сектор реалізації проектів ДПП	Форми реалізації ДПП									
	Концесія		Проекти «відокремлення активів»		Проекти «зеленого поля»		Контракти на управління та лізинг		Загалом	
	Кількість проектів	Інвестиції млн. дол. США	Кількість проектів	Інвестиції млн. дол. США	Кількість проектів	Інвестиції млн. дол. США	Кількість проектів	Інвестиції млн. дол. США	Кількість проектів	Інвестиції млн. дол. США
Енергетика	-	-	20	577	3	343	-	-	23	920
Телекомунікації	-	-	2	1572	12	9306	-	-	14	10878
Водопостачання та водовідведення	1	102	-	-	-	-	1	100	2	202
Транспорт	-	-	-	-	1	130	-	-	1	130
Загалом	1	102	22	2149	16	9779	1	100	40	12130

*Розроблено автором за даними [1]

Найменша кількість проектів характерна для транспортного сектору, найбільшою ж популярністю користується електроенергетика.

Сучасний етап розвитку теорії управління проектами характеризується розширенням сфер застосування методів управління проектами і їх інтеграцією з іншими інструментами управління.

Держава має цілі, спрямовані на розвиток на регіональному, локальному, а також загальнодержавному рівні. Стратегічні цілі держави досягаються через ДПП – проекти, і коли їх число стає досить великим, виникає потреба у виборі підходу управління проектами, який дозволить управляти групою різних ДПП – проектів, ефективно використовуючи обмежені ресурси. Мультипроектне

управління дозволяє керувати групою проектів, які використовують загальні ресурси і взаємозв'язані через стратегічні цілі, технологію і організацію виконання.

Мультипроектне управління може бути охарактеризовано [4; 5; 6] як особливий вид проектного управління, призначений для менеджменту усєї країни, що здійснює велику кількість проектів одночасно і на регулярній основі. Цілі мультипроектного управління чітко задані, але досягнення цих цілей автоматично, на основі відпрацьованих процедур, призводить до постановки нових цілей, розробки чергового мультипроекту і переходу до його реалізації. Цілі мультипроектного управління базуються на цілях проектів, що реалізуються. Життєвий цикл усього мультипроекту відкритий і визначається змістом, який

у свою чергу визначається набором проектів, що реалізуються.

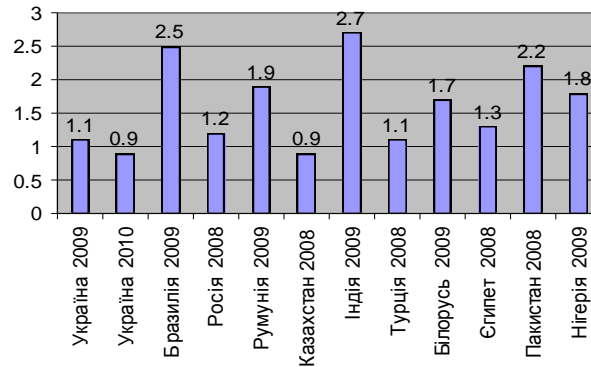

Рис. 3. Інвестиції в проектах державно-приватного партнерства в Україні та інших країнах світу, у % до ВВП

*Розроблено автором за даними [1]

При розробці мультипроектного створювана модель має більшою мірою керівний, або прогностичний, характер. Вона задає чіткі показники виконання ДПП-проектів, здійснює перерозподіл ресурсів з метою підвищення ефективності їх використання, формує організаційні структури управління ДПП – проектами, чітко пов'язуючи їх із структурою мультипроектного управління. Елементами моделі мультипроектного управління є ДПП-проекти і їх показники.

Вищий рівень мультипроектного управління у разі потреби має можливість прямого втручання у хід ДПП – проекту, самостійно призначає керівника проекту, визначає бюджет і контролює його виконання, точно визначає стандарти і технологію діяльності. Бажано, щоб проектний аналіз здійснювався на вищому рівні мультипроектного управління, і саме там визначалися цільові показники ДПП-проекту, пов'язані із загальними цілями мультипроектного управління. Вищий його

рівень займається безпосереднім управлінням, і при цьому впливає на менеджмент цих ДПП-проектів.

Як важливі принципи мультипроектного управління для реалізації ДПП-проектів, можна виділити наступні:

- розгляд управління потоком ДПП-проектів з позиції загальнодержавних цілей;
- ведення систематизованого реєстру проектів, позиціонування ДПП-проектів по класифікаторах реєстру, завдання типології основних груп проектів;
- диференційоване застосування моделей управління для різних груп проектів, формування механізмів управління проектами або групами проектів залежно від прав, переданих центрам проектної компетенції;
- створення ієрархічної архітектури системи управління ДПП – проектами (рис. 4);

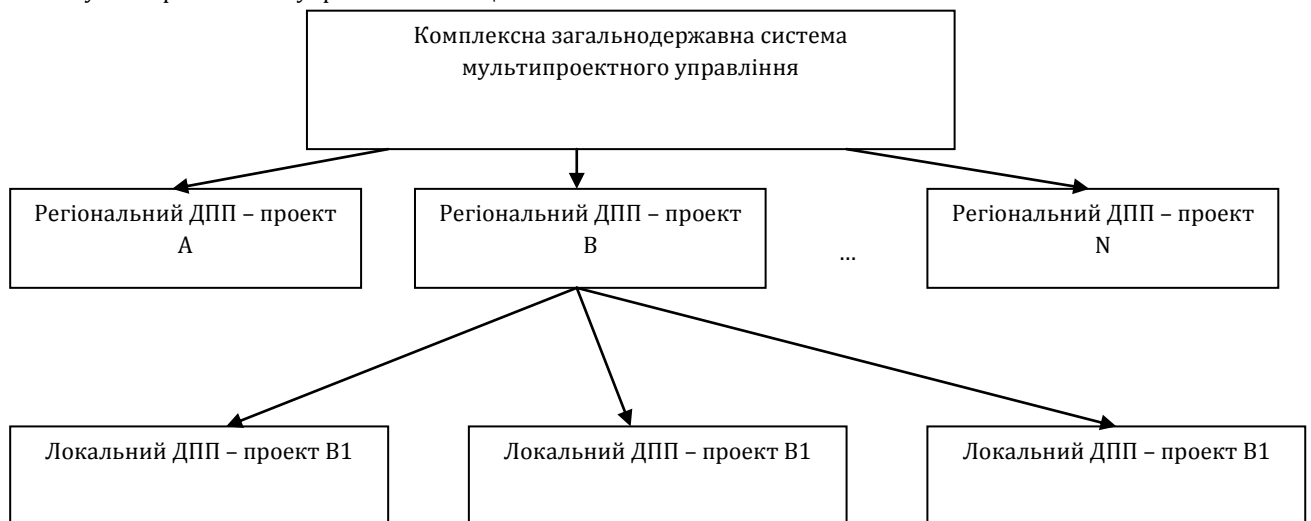

Рис. 4. Ієрархічна архітектура системи управління ДПП – проектами

*Розроблено автором

- використання можливостей мультипроектного управління ресурсами (устаткування, персонал, корпоративні сервіси), складання балансів по обмежених ресурсах;
- формування і використання корпоративної мультипроектної бази даних (партнери, постачальники, персонал, технології);
- формалізація, накопичення і аналіз досвіду

реалізації ДПП-проектів і безперервне вдосконалення стандартів їх виконання, побудова менеджменту, заснованого на знаннях;

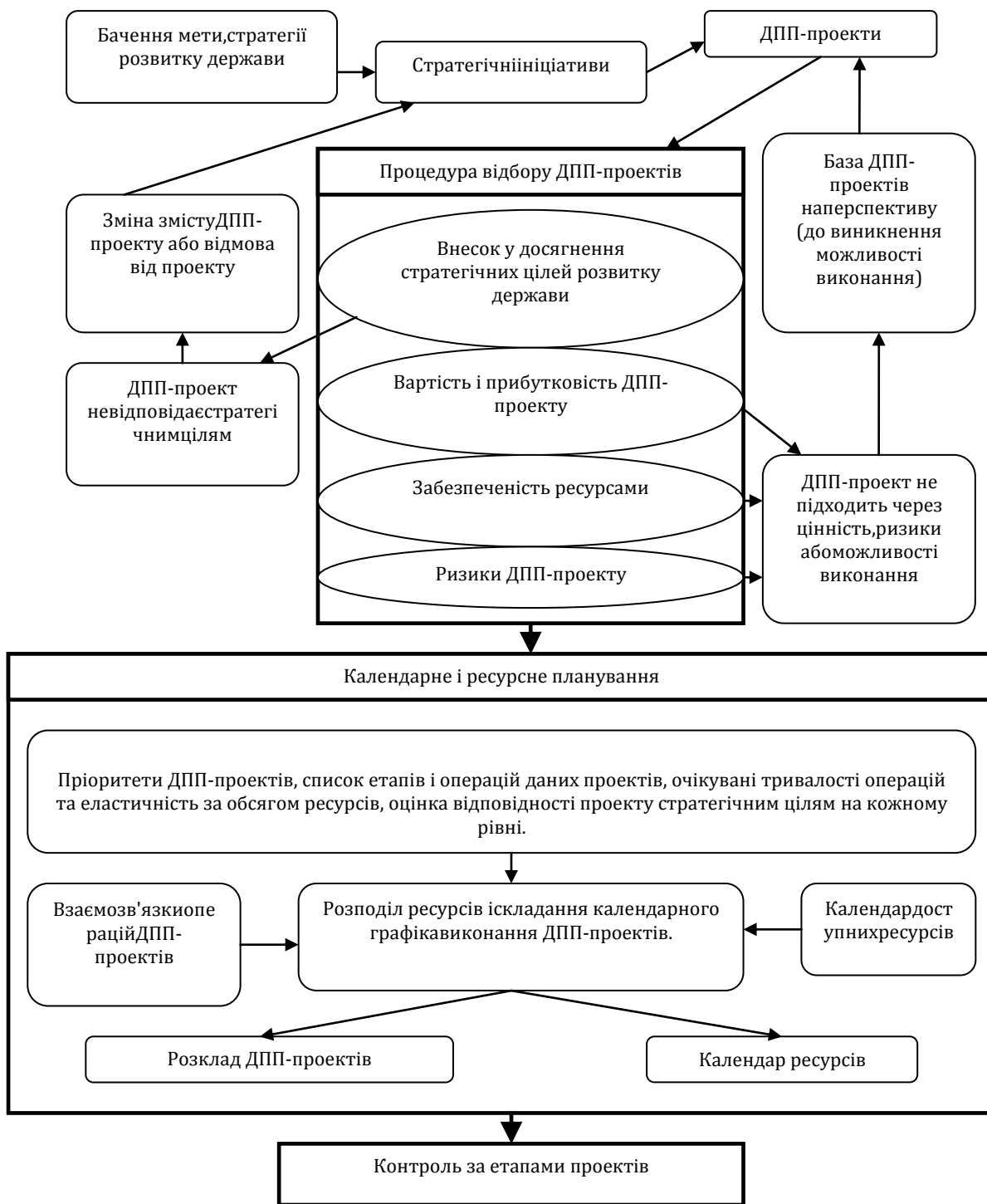
- бюджетування ДПП-проектів, внесення бюджету проектів до основного бюджету країни.

Для кожного ДПП-проекту на кожному рівні має бути призначений відповідальний за реалізацію, тобто «менеджер ДПП – проекту».

Усі ДПП – проекти прямо або опосередковано беруть участь у досягненні стратегічних цілей держави. Для вирішення завдань забезпечення зв'язку проектів із стратегією, визначення пріоритетів і відбору проектів, оцінки досягнутих результатів пропонується використовувати методику збалансованої системи

показників, тобто угруповання показників залежно від рівня управління мультипроектів. Пріоритети реалізації ДПП-проектів можуть відрізнятися для кожного рівня.

Загальна схема управління ними зображена на рисунку (рис. 5).

*Розроблено автором

Рис. 5. Загальна схема управління ДПП-проектами

Таким чином, для вирішення завдань забезпечення зв'язку проектів із стратегією, визначення пріоритетів і відбору проектів, оцінки досягнутих результатів

пропонується використовувати методику збалансованої системи показників, тобто угруповання показників залежно від рівня управління мультипроекту.

Список літератури

1. *The World Bank and PPAF, PPI Project Database* – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_exploreRankings.aspx
2. *Рейтинг стран и территорий по размеру валового национального дохода на душу населения / The World Bank: World Development Indicators, 2012. Gross National Income per Capita 2011* – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gni/rating-countries-gni-info>
3. *Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: Практичний посібник для органів місцевої влади та бізнесу / С. Грищенко – К., ФОП Москаленко О. М., 2011. – 140 с.*
4. *Бурков В. Н., Квон О. Ф., Цитович Л. А. Модели и методы мультипроектного управления. М., 1997 (Препринт / Институт проблем управления). - 62 с.*
5. *Царьков А. С. «Управление проектами: от идеи к документу», М., Н. Новгород, 2-ое изд., перераб. и доп. / с грифом «одобрено УМО». – Изд. Дом ГУ-ВШЭ, 2007 г. – 320 с.*
6. *Тернер, Р. Д. Стратегическое управление проектами / Р. Д. Тернер // Менеджмент сегодня. – 2007. – № 2. – С. 96-108.*
7. *Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство : теорія і практика [Текст] : монографія / П. І. Шилепницький; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. – Чернівці : Ін-т регіон. дослідж., 2011. – 454 с.*
8. *Ребок В. Государственно-частное партнерство в Украине: практическое пособие/ В. Ребок. – К. : 2009. – 176 с.*
9. *Закон України «Про державно-приватне партнерство» : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, N 40, ст. 52- [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/>*
10. *Запатріна І. В., «Потенціал публічно-приватного партнерства для економік, що розвиваються», Київ, 2011, 656 с.*
11. *Бобко У. П. Державно-приватні партнерства в Україні та перспективи їх впровадження на прикладі підготовки до ЄВРО-2012 – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2011_1_1/buprpy.pdf.*
12. *Надолішній П. І. Інститут публічно-приватного партнерства в Україні: роль публічної влади і умови становлення // Сучасна регіональна політика: освіта, наука, практика: матеріали підсумк. наук. -практ. конф. за міжна. участю. 28 жовтня 2011р. У 2-х томах. – Т. 2. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2011. – С. 70-72.*

РЕЗЮМЕ

Серёгина Дарья

Комплексная система управления ГЧП-проектами в Украине

В статье проведен анализ применения механизмов государственно-частного партнерства в мире и в Украине, а также предложена общая схема управления ими, учитывая локальный, региональный и общегосударственный уровни.

RESUME

Seryogina Dariya

Complex control systems of PPP projects in Ukraine

The article analyzes the application of the public – private partnership in the world and in Ukraine. Its management overview on local, regional and national levels has been proposed.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2013 р.

Сергій СОЛНЦЕВдоктор фізико-математичних наук, професор,
завідувач кафедри промислового маркетингу,
Національний технічний університет України «КПІ»**Євген ГНІТЕЦЬКИЙ**асистент кафедри промислового маркетингу,
Національний технічний університет України «КПІ»

СВІТОВИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕХНОПАРКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Розглянуто моделі функціонування технопарків у світі та визначено основні обмеження їх застосування в Україні. Визначено вимоги до структури технопарку з метою підвищення ефективності його функціонування. Розроблено модель функціонування технопарку, яка ґрунтується на реалізації інтересів підприємств, науково-дослідних організацій та керівного органу технопарку.

Ключові слова: «технопарк», «бізнес-інкубатор», «інноваційна діяльність», «інноваційна діяльність підприємств», «впровадження інновацій».

Одним із вирішальних чинників розвитку економічних суб'єктів є наука, технології та інновації. Упровадження інноваційних технологій забезпечує конкурентоспроможність підприємств на ринку та їх економічне зростання. Але разом з тим інноваційна діяльність пов'язана з високими витратами підприємства та складнощами в організації процесу трансферу технологій. В Україні та світі цю проблему вирішують через діяльність технопарків. Але на сьогодні організаційна структура технопарків не дозволяє повною мірою забезпечити високу ефективність трансферу технологій, тому вважаємо, що необхідно дослідити світову практику функціонування технопарків та розробити модель технопарку для України, що дозволила б підвищити ефективність інноваційної діяльності підприємств.

Проблема розвитку технопарків досліджували вітчизняними та зарубіжними вченими. Серед них: Д. Гібсон, Н. Дорфман, А. Капустін, О. Мазур, Д. Черваньов, О. Чмир, В. Шукшунов та інші [1-10]. Але, на нашу думку, проблема створення моделі технопарку в Україні, яка б відповідала ринковим вимогам, ще не є вирішеною та потребує подальшого дослідження.

Метою дослідження є аналіз світових моделей технопарку, визначення обмежень їх застосування в Україні та розробка такої його моделі, що дозволить підвищити ефективність функціонування технопарків в Україні.

Основною метою створення технопарків, технополісів та інших інноваційних структур є тісне зближення наукового й освітнього потенціалу з матеріально-технічною базою промисловості, скорочення тривалості інноваційного циклу, забезпечення вирівнювання науково-технологічного та інноваційного розвитку різних регіонів, активізація малого інноваційного бізнесу. Технопарк сприяє концентрації уваги вчених на можливих комерційних застосуваннях майбутніх результатів досліджень. Розвиток технопарків у світі продемонстрував їх ефективність, і в процесі еволюції структура

технопарків змінювалася відповідно до трансформаційних процесів в економіці країн та адаптації до умов діяльності економічних суб'єктів господарювання [3; 4; 8]. У світовій практиці існує декілька поширених моделей технопарку, що функціонують. Одним з країн-лідерів з розвитку технопарків є США, де виділяють декілька видів інноваційних структур:

1) наукові парки – спеціалізовані установи, що проводять розробки в межах певної галузі;

2) дослідницькі парки – відрізняються від перших тим, що в їх рамках нововведення розробляються тільки до стадії технічного прототипу;

3) інкубатори та інноваційні центри, в межах яких формується комплекс з університетів та компаній, яким надається за відносно помірну орендну плату землю, приміщення, доступ до лабораторного обладнання та послуг тощо.

США – одна з перших країн світу, що розпочала активне впровадження інноваційних розробок з усіма економічними та соціальними перетвореннями, що були необхідними для переходу з інформаційного суспільства. Відповідно й перші форми інтеграції науки з виробництвом, що є одним з виявів процесів переходу, були сформовані саме в США та почали розповсюджуватися пізніше в інші країни. Перший науковий парк був організований у 50-ті роки, у Стенфордському університеті, на земляній ділянці, що належала університету. З початку 1980-х рр. у західноєвропейських країнах набув поширення новий для цих країн різновид технопарків, орієнтованих на потреби дрібних «високотехнологічних» підприємств – інноваційні центри, подібні з американськими «бізнес-інкубаторами». Їх основним завданням є з'єднання ідей та винаходів з капіталом і підприємцями, залучення громадських та приватних фондів для забезпечення «стартового періоду» новим компаніям [3; 4].

Японська модель «наукових парків», на відміну від американської, припускає будівництво зовсім нових міст – «технополісів», що зосереджують наукові дослідження в передових галузях і наукоємне промислове виробництво. Проект «Технополіс» – проект створення технополісів – був прийнятий до реалізації в 1982 р. Усі технополіси мають відповідати таким критеріям: розташування не далі ніж 30 хвилин їзди від своїх «міст-батьків»; площа, не менша або рівна 500 квадратним милям; наявність збалансованого набору сучасних науково-промислових комплексів, університетів і дослідницьких інститутів у поєднанні зі зручними для життя районами, оснащеними культурною та рекреаційною інфраструктурою; розташування в мальовничих районах і гармонія з місцевими традиціями і природними умовами. У Європі модель технопарку заснована на першочерговому

створенні бізнес-інкубатору, куди вже потім приходять інноваційні компанії з метою розвитку інноваційної діяльності та у пошуку підтримки. Характерним є розвиток потужної інфраструктури та сервісне обслуговування новостворених структур. Але на сьогодні впровадження в Україні світових моделей технопарків є обмеженим [1, 2, 9]. Зокрема японська модель технопарку потребує розвиненої інфраструктури, що відсутня в Україні, та потребує залучення значної кількості фінансових ресурсів. Американська та європейська моделі засновані на наявності значної кількості інноваційних підприємств, але в Україні практично відсутні малі інноваційні підприємства. Крім того, існує низка причин, що ускладнюють можливість застосування відомих моделей технопарків в Україні (табл. 1).

Таблиця 1. Проблеми адаптації світових моделей технопарків в Україні*

Модель	Характеристика	Проблеми застосування в Україні
Американська	Формування за рахунок значної кількості інноваційних підприємств різного розміру та галузей та сервісних фірм. Постійне зростання за рахунок розширення меж. На перших етапах відсутній бізнес-інкубатор.	<ul style="list-style-type: none"> – Низька кількість інноваційних підприємств. – Проблеми фінансування розробок. – Відсутність налагодженої системи взаємозв'язків між науковими парками (науково-дослідними інститутами), виробничими підприємствами, технопарками та інвесторами.
Японська	Будівництво технополісів: Розташування біля великих міст; значна площа. Наявність на території ВНЗ, дослідницьких інститутів, промислової бази, житлових комплексів, інфраструктури.	<ul style="list-style-type: none"> – Слабкий взаємозв'язок між розробками, що проводяться в межах дослідних організацій, та потреб виробничих компаній. – Відсутність розуміння у підприємств щодо необхідності впровадження інновацій.
Європейська (змішана)	Формування на основі будівництва бізнес-інкубатора, що є центром розвитку малих інноваційних підприємств. Виділення окремо групи малих інноваційних підприємств з метою більш ефективного функціонування	<ul style="list-style-type: none"> – Відсутність розуміння у підприємств щодо необхідності впровадження інновацій.

*Авторська розробка

Серед основних проблем функціонування технопарків в Україні можна виділити наступні: відсутність бізнес-інкубаторів, які ефективно діють; проблеми фінансування розробок; відсутність налагодженої системи взаємозв'язків між науковими парками (науково-дослідними інститутами), виробничими підприємствами та інвесторами; слабкий взаємозв'язок між розробками, що проводяться в межах дослідних організацій, та потреб компаній; відсутність чіткого розуміння на підприємствах необхідності інноваційного розвитку та механізмів впровадження інновацій.

Відповідно при створенні технопарку доцільно врахувати наступні вимоги.

1. Створення механізму залучення до технопарку малих та середніх інноваційних фірм. Унаслідок відсутності достатньої кількості фінансових ресурсів, малі та середні підприємства не зацікавлені у впровадженні інновацій. Пільги, що надаються підприємствам у межах технопарку, дозволили залучити до технопарку підприємства. Але ініціатором має виступати технопарк, який є відповідальним за затвердження проекту, що має вирішуватися керівним органом технопарку.

2. Залучення до технопарку великих підприємств з метою фінансування та впровадження інноваційних розробок. Це дозволить сформувати ресурсний потік для фінансування розробок у межах технопарку та

розробляти інноваційні технології під цільового споживача, що значно підвищить ефективність діяльності останнього.

3. Формування в межах технопарку бізнес-інкубатора з метою захисту малих інноваційних підприємств.

4. Формування бази інноваційних розробок. Налагодження системи двосторонніх зв'язків як із внутрішніми науково-дослідними організаціями, що ведуть розробки в межах технопарку, так і з зовнішніми. Накопичення в межах технопаркової структури значної кількості інноваційних розробок дозволить підприємствам впроваджувати технології за різними напрямками та сформувати потік інноваційних розробок.

5. Створення механізму донесення до підприємств вигод від інноваційної діяльності в межах технопарку. Ця проблема є однією з найбільш актуальних, адже підприємства не розуміють переваг від інноваційної діяльності. Для вирішення цієї проблеми доцільно в межах технопарку створити консультаційний центр. Такий центр проводитиме аналіз діяльності підприємства та визначатиме ті інновації, що можуть бути потенційно впроваджені на підприємстві, визначатиме внутрішні ресурсні резерви та розраховуватиме ефекти від впровадження, щоб підприємства розуміли доцільність інвестування коштів в інноваційну діяльність.

Відповідно технопарк матиме наступний вигляд. Головним підприємством виступає керівний орган технопарку, який відповідальний за загальне керівництво технопарком, розробку, затвердження та реалізацію проектів та залучення підприємств у склад технопарку. До складу головного підприємства мають входити наступні структури. По-перше адміністрація технопарку, що забезпечуватиме базові потреби функціонування організації, зокрема бухгалтерія, комунікації, юридичні послуги. У межах технопарку ці функції можуть бути забезпечені і бізнес-інкубатору. Бізнес-інкубатор має бути створений у межах керівного органу технопарку. Необхідно створити дві форми бізнес-інкубаторів: (1) стаціонарний; (2) віртуальний. Стаціонарний технопарк має бути забезпечений будівлею, яка здаватиметься в оренду. У межах бізнес-інкубатора надаватимуться наступні послуги: комунікації (телефон, Інтернет), бухгалтерія, що обслуговуватиме всі компанії БІ, юридичний відділ. Вхідження в бізнес-інкубатор має відбуватися на конкурсній основі шляхом аналізу бізнес-плану. Вартість його послуг для підприємств буде незначно перевищувати собівартість послуг (до 10%). Створення віртуального бізнес-інкубатора обмежуватимуть можливості для ведення бізнесу, але послуги будуть дешевшими, оскільки витрати є значно нижчими.

У межах керівного органу має бути створена консультативна компанія. У зв'язку з тим, що підприємства на сьогодні не готові для впровадження інновацій, необхідно підвищити ефективність їх діяльності, виявити внутрішні ресурсні резерви та визначити перспективні для впровадження інновації. У цьому випадку мова йде не лише про інноваційні технології. Необхідно розглянути та виявити внутрішні резерви організації, виявити ті місця, де за рахунок упровадження різних типів інновацій компанія може підвищити ефективність своєї діяльності. Недоцільно розглядати лише радикальні інновації. Відповідно консультативна компанія проводитиме оцінку як для підприємства, так і для технопарку, адже підприємства впроваджуватимуть розробки технопарку.

Для формування потоку інноваційних розробок має бути створений блок дослідних організацій. У межах цього блоку мають співпрацювати науково-дослідні установи, що ведуть інноваційні розробки. Доцільною є співпраця як з внутрішніми науково-дослідними організаціями, так і зовнішніми на основі підписання партнерського договору. Для їх діяльності мають бути забезпечені науково-дослідні лабораторії, центри спільного користування. Наступними в структурі технопарку є виробничі підприємства, які мають фінансувати інноваційні розробки, що ведуться в технопарку для подальшого впровадження. Крім того, доцільною є співпраця з виробничими підприємствами за межами технопарку. У цьому випадку для підприємств цікавіші вже завершені розробки, які вони можуть придбати та впровадити. Також можливі розробки на замовлення. Найважливішу роль тут мають відігравати інформаційні потоки, що мають бути сформовані між підприємствами та технопарком. Підприємства мають володіти інформацією про розробки, що наявні, та про ефекти від їх впровадження.

Співпраця між підприємствами технопарку має відбуватися за наступною схемою. У межах бізнес-інкубатора формується інфраструктура для розвитку інноваційних фірм. Малі та середні інноваційні фірми оплачують його послуги на пільговій основі,

консультативна компанія надає інформацію про інноваційні розробки та стимулює підприємства до їх впровадження. У межах технопарку науково-дослідними організаціями забезпечується потік інноваційних розробок, винаходів, ідей, які знаходяться у та поза межами технопарку. В консультативній компанії має міститися інформація про всі розробки, що ведуться, та поширюватися інформація про них та організацію сумісної роботи наукових парків за різними напрямками. Консультативна компанія має акумулювати всю інформацію, яка стосується інноваційних розробок, що надається дослідними організаціями. Консультативна компанія також повинна проводити дослідження для визначення структури попиту на інноваційні розробки. Метою є пошук цільових споживачів, розробка та реалізація інноваційних товарів. Зауважимо, що у цій ситуації можлива кооперація серед конкуруючих підприємств у разі обмеження ресурсів з метою підвищення конкурентоспроможності продукції. У загальному вигляді модель функціонування технопарку проілюстровано на рис. 1.

Упровадження запропонованої структури технопарку можливе на мезо- та мікрорівні, відповідно вплив некерованих чинників макросередовища значно знижується. За рахунок взаємодії постачальників інноваційних розробок з одного боку та споживачів інноваційних товарів з іншого дозволить проводити розробку інноваційних товарів під цільового споживача та підвищити ефективність інноваційної діяльності технопарку та інноваційної діяльності підприємств. Крім того, має бути досягнута основна мета співпраці технопарків з підприємствами – досягнення сталих конкурентних переваг, що будуть визначатися консультативною компанією.

У статті було проаналізовано світові моделі функціонування технопарків та визначено, що вони не можуть бути імplementовані у вітчизняних умовах без корегування. Були визначені чинники функціонування технопарку в Україні, зокрема необхідність створення механізму залучення малих та середніх інноваційних фірм, залучення до технопарку великих підприємств, формування в межах технопарку бізнес-інкубатора та бази інноваційних розробок, створення механізму донесення до підприємств вигод від інноваційної діяльності в межах технопарку. Розроблено модель функціонування технопарку, яка спрямована на реалізацію стратегії сталого розвитку виробничих підприємств України, що дозволяє сформувані сталі конкурентні переваги підприємств шляхом підвищення ефективності інноваційного розвитку підприємств.

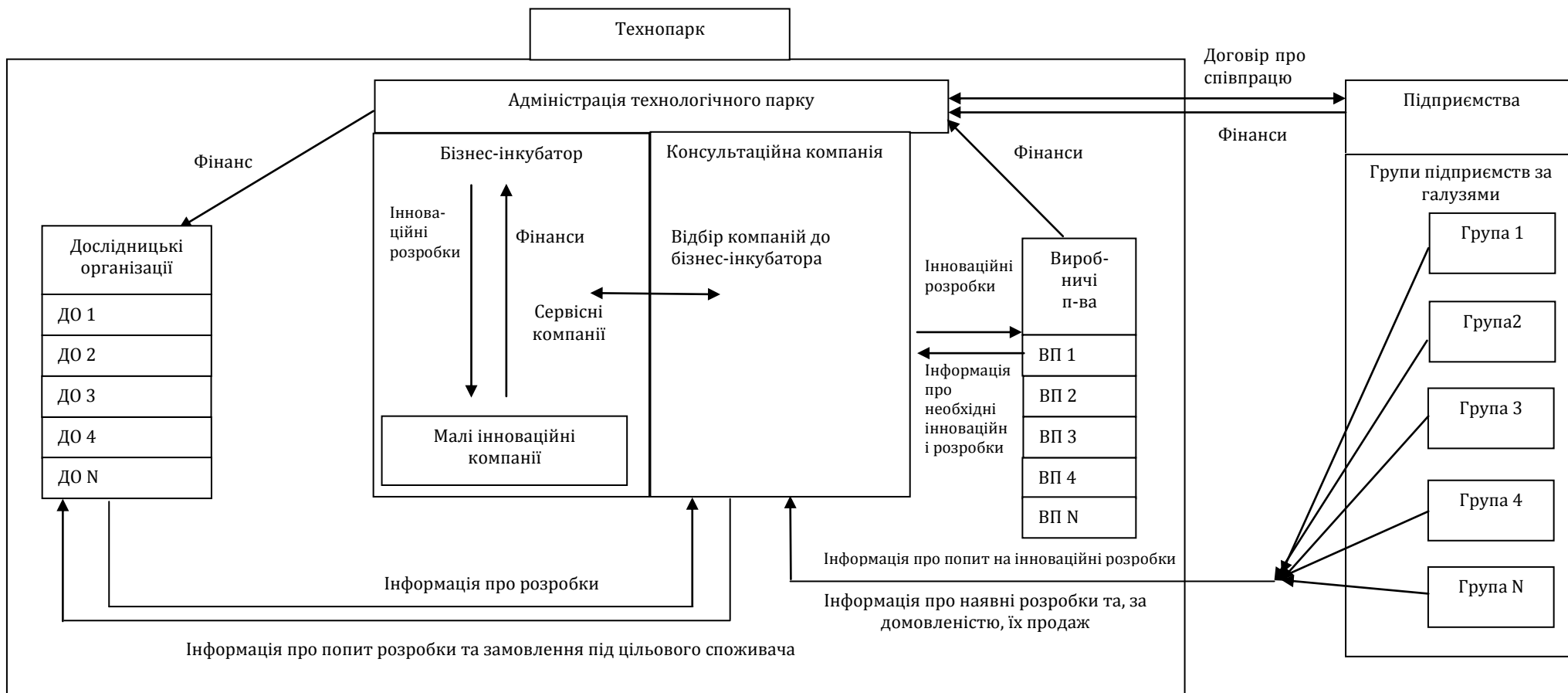

Рис. 1. Модель функціонування технопарку

Список літератури

1. Афонин И. В. Управление развитием предприятия: Стратегический менеджмент, инновации, инвестиции, цены: Учебное пособие. – М. : Издательско – торговая корпорация «Дашков и Ко», 2002. – 380 с.
2. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія / [Денисенко М. П., Михайлова Л. І., Грищенко І. М. та ін.]; за ред. д. е. н., проф., акад. М. П. Денисенка, проф. Л. І. Михайлової. – С: ВТД «Університетська книга», 2008. – 1050 с.
3. Коюда О. П. Інноваційна діяльність: від оцінки привабливості до інвестиційного забезпечення. Монографія / О. П. Коюда, В. Ф. Колесніченко. – ХНЕУ, 2009. – 276 с.
4. Мазур А. А. Современные инновационные структуры: монография / А. А. Мазур, И. Б. Гагауз; Институт электросварки им. Е. О. Патона, Центр развития малого бизнеса. — К. ; 2005. — 348 с.
5. Маркетинг і менеджмент інноваційного розвитку: монографія / за заг. ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – С. : ВТД «Університетська книга», 2006. – 728 с.
6. Микитюк, П. П. Аналіз впливу інвестицій та інновацій на ефективність господарської діяльності підприємства : монографія / П. П. Микитюк. – Т. : Економічна думка, 2007. – 296 с.
7. Молчанов Н. Н. Инновационный процесс. Организация и маркетинг. - С. Пб. : Изд-во С-Петербур. ун-та, 1995.
8. Наукові парки інноваційного підприємництва. Технопарк : монографія / І. Г. Грабар, М. І. Леценко, А. С. Малиновський, Є. І. Ходаківський. – Ж. : «Житомирський національний агроєкологічний університет», 2009. – 348 с.
9. Полонська Л. А. Інноваційна політика торговельних підприємств : теорія та методологія / Л. А. Полонська, Н. В. Лохман. – Д. : ДонНУЕТ, 2009. – 221 с.
10. Сидич О. В. Особливості формування механізму мотивації інноваційної активності підприємств // Торгівля і ринок України. Темат. зб. наук. пр. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. – Вип. 21, Т. 3. – С. 388-396.

РЕЗЮМЕ

Солнцев Сергей, Гнитецкий Евгений

Мировой опыт функционирования технопарков и особенности их развития в Украине

Рассмотрены модели функционирования технопарков в мире и определены основные ограничения их применения в Украине. Определены требования к структуре технопарка с целью повышения эффективности его функционирования. Разработана модель функционирования технопарка, основанная на реализации интересов предприятий, научно-исследовательских организаций и руководящего органа технопарка.

RESUME

Solntsev Sereiy, Gnitetskyi Yevgen

International experience of technology parks` functioning and peculiarities of their development in Ukraine

Models of technology parks` functioning in the world is considered. The main restrictions of their use in Ukraine are analyzed. The requirements to the structure of the technology park are defined. There has been elaborated the model of the technology park based on the realization of interests of the enterprises, R&D companies and governing body of the technology park.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.

Олександр СТЕБЛЯНКО

здобувач кафедри фінансів,
Житомирський державний технологічний університет,
заступник начальника управління Держземагентства
у Житомирському районі Житомирської області

МОНІТОРИНГ СТАНУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Здійснено моніторинг стану державного фінансового контролю земельних відносин з метою узагальнення проблем у цій сфері. Особлива увага звертається на проблему недосконалого правового забезпечення контрольної системи.

Ключові слова: земельні відносини, державний фінансовий контроль, економічна злочинність.

Чинна в Україні система державного фінансового контролю (ДФК) не відповідає сучасним умовам, оскільки не здатна виконувати своє призначення. Зростання інформаційних потоків, зміна соціально-політичних та економічних умов функціонування суб'єктів господарювання, глобалізація вимагають створення адекватної контрольної системи. Це підтверджують і факти нецільового та неефективного використання бюджетних коштів, порушення принципу законності при їх витрачанні, виявлені факти фінансових порушень. Особливо актуальним у сучасних умовах є посилення ДФК у сфері земельних відносин.

Дослідженням теоретичних і практичних питань удосконалення земельних відносин присвячені праці вітчизняних вчених: Ю. Д. Білика, В. П. Галушка, А. С. Даниленка, О. І. Драпківського, В. М. Жука,

Г. Г. Кірейцева, М. Г. Лихогруда, В. Я. Мессель-Веселяка, П. Т. Саблука, М. М. Федорова, О. М. Шпичака. Проблеми ДФК стали предметом аналізу у набутку українських дослідників: М. Т. Білухи, О. Д. Василика, І. К. Дрозд, Є. В. Калюги, В. І. Кравченка, В. Ф. Максимової, І. Б. Стефанюка, Л. О. Сухаревої, В. М. Федосова, І. Я. Чугунова, В. О. Шевчука та інших. Однак залишаються невирішеними проблеми у сфері ДФК земельних відносин.

Метою статті є моніторинг стану ДФК земельних відносин з метою узагальнення та оцінки проблем в означеній сфері.

Моніторинг стану ДФК у земельних відносинах дозволяє зробити висновок про високий рівень економічної злочинності. Це підтверджують наступні дані (табл. 1).

Таблиця 1. Аналіз динаміки злочинності у сфері земельних відносин протягом 2000–2011 років*

Період	Кількість злочинів, шт.	Абсолютний приріст, шт.		Темп зростання, %		Темп приросту, %	
		Базисний	Ланцюговий	Базисний	Ланцюговий	Базисний	Ланцюговий
2000	316	х	Х	х	х	х	х
2001	399	83	83	126,27	126,27	26,27	26,27
2002	522	206	123	165,19	130,83	65,19	30,83
2003	552	236	30	174,68	105,75	74,68	5,75
2004	542	226	-10	171,52	98,19	71,52	-1,81
2005	1095	779	553	346,52	202,03	246,52	102,03
2006	1048	732	-47	331,65	95,71	231,65	-4,29
2007	1151	835	103	364,24	109,83	264,24	9,83
2008	1571	1255	420	497,15	136,49	397,15	36,49
2009	1683	1367	112	532,59	107,13	432,59	7,13
2010	2489	2173	806	787,66	147,89	687,66	47,89
2011	2773	2457	284	877,53	111,41	777,53	11,41

*Складено за [1]

Аналізуючи динаміку злочинності у сфері земельних відносин протягом 2000 – 2011 років, встановлено, що загальна їх кількість за 11 років склала 14 141 злочин. Це свідчить про те, що кримінал у сфері земельних відносин набуває загрозливих масштабів для суспільства. Починаючи з 2000-х років, постійно відбувається зростання злочинів в абсолютному показнику. Найменший абсолютний приріст склав + 83 злочини у 2001 році порівняно з 2000 роком. Це означає,

що темп зростання становив + 126,27 % або позитивний темп приросту склав 26,27 % у 2001 порівняно з 2000 роком. Найбільше зростання злочинів у сфері земельних відносин спостерігається у 2010 і 2011 роках, 2173 і 2773 злочини відповідно. Об'єктивними причинами зростання злочинності є зміни в законодавстві, що відбуваються регулярно протягом останніх двох – трьох років, тобто зростання кількості підзаконних актів у сфері земельних відносин сприяє посиленню впливу

юридичних дефектів у земельному законодавстві, чим і користуються злочинці. Щодо найбільшого абсолютного зростання, то його відхилення склало + 2457 злочинів у 2011 році порівняно з 2000 роком, і, відповідно, найбільший був темп зростання + 877,53 % або темп приросту склав + 777,53 %. Стосовно порівняння динаміки злочинності рік до року, то найбільший абсолютний показник зростання спостерігаємо у 2010 році порівняно з 2009 роком, + 806

злочинів, але найбільший темп зростання показав 2005 рік, де зростання відбулося на 202,03 %, що і відповідає найбільшому темпу приросту + 102,03 %. Якщо поглянути на позитивну зміну, то зменшення кількості злочинів відбулося у 2006 році, що склало – 46 злочинів порівняно з 2005 роком, цим був і зумовлений найменший темп зростання на 95,71% або темп приросту склав – 4,29 %. Динаміка викриття злочинів у сфері земельних відносин відображена на рис. 1.

Динаміка викриття злочинів у сфері земельних відносин протягом 2000 – 2011 років

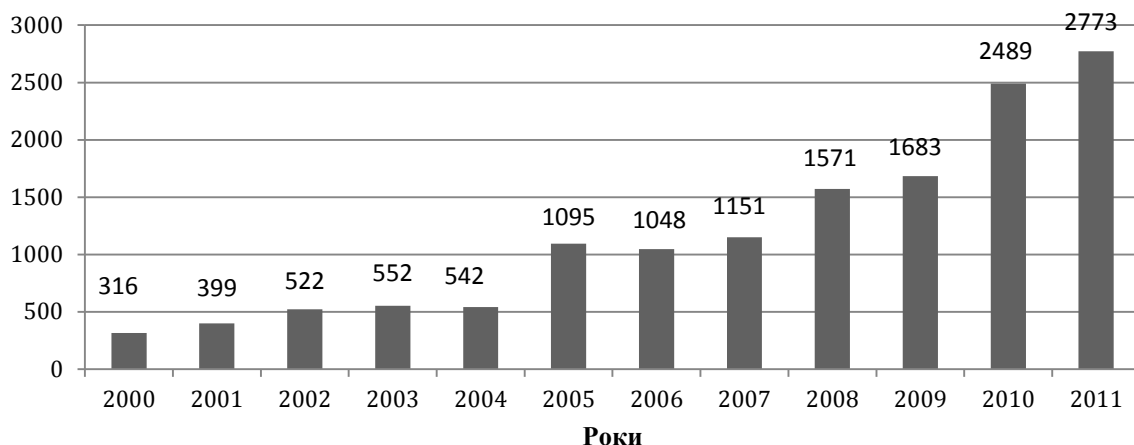

Рис. 1. Динаміка викриття злочинів у сфері земельних відносин протягом 2000–2011 років

Аналіз кримінальних справ дозволив дійти висновку, що проблеми, які виникають при розслідуванні злочинів у сфері земельних відносин, зумовлені наступними чинниками: новизною злочинів даної категорії, а відповідно й відсутністю у правоохоронних органів інформації про способи їх вчинення; недостатнім рівнем підготовки оперативних працівників та слідчих до розслідування кримінальних справ цієї категорії, адже порівняно з розслідуванням інших злочинів вони є досить складними; відсутністю виокремлення злочинів у сфері земельних відносин до самостійного блоку, а відповідно й відсутністю статистики щодо їх вчинення; недосконалістю нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері земельних відносин; відсутністю методики розслідування злочинів цієї категорії тощо; неможливістю при розгляді інформації про злочини у сфері земельних відносин оперативних працівників та слідчих відмежувати цивільно-правові відносини від злочину; необхідністю одночасного проведення значного обсягу оперативно-розшукових дій [2].

Аналіз позицій науковців щодо наявних проблем у сфері земельних відносин, які обумовлюють такий високий рівень економічної злочинності, дозволяє зробити такі висновки. Як правило, автори досліджують 2-3 проблеми, не використовуючи системний аналіз означених проблем. Більшість з них у якості основної проблеми недосконалості контролю земельних відносин розглядають відсутність комплексного вирішення завдань формування нових земельних

відносин [3; 4]. Водночас існує Державна цільова програма розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року, метою якої є визначення та реалізація основних напрямів державної політики, спрямованих на удосконалення земельних відносин та створення сприятливих умов для сталого розвитку землекористування міських і сільських територій, сприяння розв'язанню екологічних та соціальних проблем села, розвитку високоефективного конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, збереження природних цінностей агроландшафтів. Однак існування цієї програми не спрямоване на вирішення проблем ДФК земельних відносин. Окремі фахівці визначають у якості основних проблем у сфері земельних відносин відсутність досконалих інструментів регулювання ринку землі [5; 6], застарілий економічний механізм регулювання земельних відносин [5], зіткнення інтересів різних прошарків суспільства [7; 8], високий рівень спекулятивних дій із землею [6; 9].

Зокрема, О. Світличний, досліджуючи проблеми земельних відносин, зазначає, що «... найгострішими проблемами земельної реформи є: неефективність державного управління земельними ресурсами та землекористуванням; відсутність інтегрованого підходу й підвищення його координованості та ефективності; корупційність діянь; низька інвестиційна діяльність; відсутність прозорого земельного ринку капіталовкладення; відсутність прозорості в діяльності

органів виконавчої влади, які покликані забезпечити належну діяльність у галузі земельних відносин та незалежність і справедливість судової гілки влади, що найбільш турбує інвесторів» [9].

До вищенаведеного переліку В. Слаута додає: 1) нерозвиненість автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру; 2) відсутність механізму економічного стимулювання використання і охорони земель [10, с. 5].

Ми підтримуємо позицію Р. М. Курильціва, що «складна ситуація, що склалася у сфері земельних відносин, спричинена, насамперед, відсутністю зваженої державної земельної політики та механізму її реалізації, ефективної системи фінансово-економічного і

землевпорядного механізму регулювання земельних відносин та землекористування [11, с. 192].

Звичайно, кількість проблем у сфері земельних відносин є значною. Наша задача – виокремити ті проблеми, що обумовлені недосконалістю ДФК. Зважаючи на те, що система ДФК земельних відносин має: 1) зовнішню структуру (фактори впливу зовнішнього середовища на систему ДФК земельних відносин) та 2) внутрішню структуру (суб'єкти контролю, об'єкти контролю, предмет та методи контролю (методика), результати і параметри контролю), то, оцінюючи стан контролю в сфері земельних відносин в Україні, виділимо окремо проблеми зовнішньої та внутрішньої структур (табл. 2).

Таблиця 2. Проблеми системи ДФК у сфері земельних відносин

Групи проблем	Проблеми	Сутність проблем відповідної групи
Проблеми зовнішньої структури (зовнішнього середовища)	Економічні	Несформованість земельного ринку. Відсутність цілісної державної земельної політики; наявність мораторію на продаж земель. Незавершеність процесів реформування економічних та правових відносин власності.
	Правові	Відсутність загальнодержавної системи земельного кадастру та нерозвиненість автоматизованої системи його ведення. Відсутність Закону про ринок землі.
	Соціально-ідеологічні	Заполітизованість земельного питання. Неготовність суспільства до входження до земельного ринку.
	Наукові	Відсутність науково-дослідної та навчальної бази для формування системи ДФК земельних відносин.
Проблеми внутрішньої структури	Проблеми суб'єктів	Відсутність належної взаємодії між органами ДФК в сфері земельних відносин. Недостатній рівень розвитку відомчого фінансового контролю. Порушення контрольними органами діючого законодавства. Дублюванням функцій Держземагентства з іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Неефективний громадський контроль. Незацікавленість місцевих органів влади в ефективному контролі.
	Проблеми забезпечувальної підсистеми	Недосконалість методів ДФК та невідповідність методологічної бази сучасним вимогам. Недостатнє інформаційне забезпечення. Відсутність чіткого нормативно-правового забезпечення визначеності повноважень контрольних органів у сфері земельних відносин. Недосконалість організаційного та кадрового забезпечення системи ДФК.
	Проблеми об'єктів	Невизначеність кола об'єктів ДФК, нерозмежованість земель державної та комунальної власності. Відсутність комплексного підходу до дослідження проблем об'єктів ДФК.
	Проблеми результатів та параметрів контролю	Відсутність чіткого алгоритму та порядку реагування на виявлені порушення як органів, так і об'єктів контролю. Нечіткість визначення параметрів контролю.

Серед виділених проблем зовнішньої структури системи ДФК важливе місце належить проблемі відсутності ефективного нормативно-правового забезпечення функціонування земельних відносин. Незважаючи на прийнятий Земельний Кодекс, земельні відносини регулюються цілою низкою законів, зокрема: «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації», «Про оренду землі», «Про плату за землю», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», Цивільним кодексом України, а також указами Президента України, що часто містять суперечливі правові норми. Окреслити чіткі правила гри на аграрному ринку України і запобігти корупції має Закон «Про ринок земель», про необхідність якого часто згадується в працях як науковців, так і практиків.

Прийняття Закону матиме як позитивні соціальні наслідки, так і зиск для держави. Також не вирішеними залишилися проблеми нормативно-правового забезпечення безпосередньо системи ДФК. Це насамперед відсутність єдиного закону «Про державний фінансовий контроль», прийняття якого усунуло б дублювання дій контролюючих органів; відсутність чіткої визначеності повноважень контрольних органів; низький рівень оперативності прийняття нормативно-правових актів в області ДФК; відсутність організаційно-правового механізму реагування на виявлені порушення в діяльності об'єктів контролю тощо. Бюджетний Кодекс недостатньо широко розглядає порядок здійснення ДФК, обмежившись лише ст. 26. На наш погляд, питанню здійснення контролю у

Бюджетному Кодексі слід присвятити цілий розділ, оскільки він є завершальним етапом управління бюджетними коштами. У контексті нормативно-правового забезпечення земельних відносин слід зазначити, що в державі не прийнято законодавчого чи підзаконного акта, у якому б містилася норма про відповідальність тих чи інших уповноважених органів держави бути відповідальним перед громадянами України за незабезпечення вимог, норм та нормативів щодо використання земельних ресурсів [12]. Тобто не запроваджено принципу відповідальності держави перед своїми громадянами за недотримання вимог закону та права чи порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, у системі земельних відносин.

У статті виокремлено та узагальнено проблеми ДФК у сфері земельних відносин у контексті виділення

зовнішньої та внутрішньої структури контрольної системи. З низки означених проблем найважливіше місце належить проблемам правового характеру: чинними законами не визначено місце кожного контролюючого органу в цілісній системі ДФК, що призводить до перекидання відповідальності, слабкої взаємодії органів контролю та неефективності контрольних заходів; не створено єдину базу про правопорушення; нечітко визначено методи та форми ДФК. Вважаємо, проблеми методологічного, організаційного та кадрового забезпечення системи ДФК є за своїм змістом похідними від проблем недосконалого нормативно-правового забезпечення системи контролю. При створенні єдиного правового поля здійснення ДФК, у т. ч. у сфері земельних відносин, частину вищеперерахованих проблем буде автоматично вирішено.

Список літератури

1. Звіти Міністерства внутрішніх справу країни за 2000-2011 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mvs.gov.ua.
2. Татаров О. Ю. Злочини у сфері земельних відносин: теоретичні та правові проблеми розслідування / О. Ю. Татаров, Я. О. Дяків // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. – №18. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/18.htm.
3. Міщенко Д. А. Державне регулювання розвитку ринку земель в Україні / Д. А. Міщенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 18. – С. 121-124.
4. Бусуйок Д. В. Правове регулювання процедури здійснення державного управління у сфері використання і охорони землі / Д. В. Бусуйок // Часопис Київського університету права. – 2010. – №3. – С. 210-214.
5. Федоров М. М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов (доповідь) / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С. 4-17.
6. Мартин А. Г. Державне регулювання ринку земель: принципи, завдання та механізми / А. Г. Мартин // Землеустрій та кадастр. – 2008. – №1. – С. 35-41
7. Пушкаренко П. І. Економіко-правові засади становлення ринку землі й проблеми його детінізації / П. І. Пушкаренко // Фінансове право. – 2010. – № 2 (12). – С. 23-26.
8. Дієсперов В. С. Земля як головний природний ресурс сільських територій і країни / В. С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – с. 102-109.
9. Світличний О. П. Здійснення та шляхи завершення земельної реформи в Україні / О. П. Світличний // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2011 — Вип. 157 частина 1. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnuai_pravo/2011_157_1/zmist.html
10. Слаута В. Держава повинна встановити правові основи введення ринку земель сільськогосподарського призначення / В. Слаута // Земельне право України. – 2010. – № 11. – С. 5-9.
11. Курильців Р. М. Проблеми формування ринкових земельних відносин та шляхи їх вирішення / Р. М. Курильців // Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць. – 2010. – Вип. 20. 2. – с. 191-193.
12. Ковальський М. Р Інституційно-правові аспекти функціонування механізму державного регулювання земельних ресурсів / М. Р. Ковальський // Збірник наукових праць. Серія "Управління". – 2011. – Випуск 1. – Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvnuai_upravl/2011_1/33.pdf.

РЕЗЮМЕ

Стеблянюк Александр

Мониторинг состояния государственного финансового контроля земельных отношений

Осуществлен мониторинг состояния государственного финансового контроля земельных отношений с целью обобщения проблем в этой сфере. Особое внимание уделено проблеме несовершенного правового обеспечения системы контроля. Автором сделано вывод, что проблемы методологического, организационного и кадрового обеспечения контрольной системы обусловлены отсутствием единого правового поля осуществления государственного финансового контроля.

RESUME

Steblyanko Oleksandr

Monitoring of the condition of state financial control of land relations

Monitoring of the state of state financial control of the land relationships is carried out with the purpose of generalization of problems in this sphere. The special attention is spared to the problem of the imperfect legal providing of the checking system. The author has made a conclusion that problems of the methodological, organizational and skilled providing of the checking system are conditioned by absence of the general legal field of realization of state financial control.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2013 р.

Маргарита СТЕФАНЕНКОдоктор економічних наук,
професор кафедри обліку та аудиту,
РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»**Лілія БАКЛАЖОВА**здобувач кафедри обліку та аудиту,
РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»

МЕХАНІЗМ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуто механізм удосконалення системи економічної безпеки, управлінські аспекти здійснення державної політики гарантування останньої, способи вибору державної політики у її сфері.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, державне управління економічною безпекою, механізм удосконалення системи економічної безпеки.

Проблеми удосконалення системи економічної безпеки набули в Україні надзвичайної актуальності. Для їх вирішення необхідна розробка науково-методичних засад економічної безпеки України, методологія її практичної реалізації системою забезпечення національної безпеки та державно-управлінські механізми реалізації.

Державна політика у сфері удосконалення економічної безпеки насамперед повинна передбачати визначення пріоритетів цілей та елементів державної влади щодо їх досягнення. Економічна безпека – це складова національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз. Закони України серед пріоритетів національних інтересів окреслюють економічний аспект як забезпечення умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження економічного середовища та раціональне використання фінансових та трудових ресурсів.

У статті використано дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених щодо сучасного розуміння національної безпеки – А. Качинського [4], Ю. Хотунцова [8]; визначення основних понять економічної безпеки – Т. Монбріаля [5]; системного аналізу та цільового управління державною системою економічної безпеки – А. Качинського [4], Л. Пала [7], А. Прохожева [6].

Мета дослідження полягає в удосконаленні механізмів здійснення державної політики щодо забезпечення економічної безпеки. Відповідно завданням є: удосконалення системи останньої, способи здійснення державної політики у її сфері.

Механізм удосконалення економічної безпеки – це складна система з усіма її ознаками, що виявляються під час взаємодії природних, політичних, економічних, правових, соціальних, у тому числі і військових чинників, яка дає можливість бачити її цілісною, зі своїми власними законами розвитку та структурними компонентами. Особливо це виявляється під час взаємодії і протиборства в її межах внутрішніх і зовнішніх загроз з життєво важливими інтересами особи, суспільства та держави. Ця взаємодія та протиборство постійно втілюються у всіх сферах національної безпеки: зовнішньополітичній, державній,

воєнній безпеці та безпеці державного кордону України, внутрішньополітичній та економічній безпеці, соціальній і гуманітарній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній складових.

Здійснення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки передусім повинно передбачати визначення пріоритетів цілей та елементів державної влади щодо їх досягнення. Закон України «Про основи національної безпеки» серед пріоритетів національних інтересів окреслює економічний аспект як основу сталих умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження економічного середовища та раціональне використання національних ресурсів. Тому державна політика забезпечення економічної безпеки – це насамперед вирішення проблем. У процесі здійснення державної політики забезпечення економічної безпеки, як і в інших складових національної безпеки, наявні два виміри: горизонтальний і вертикальний [3].

Горизонтальний вимір стосується того, яким чином процес здійснення державної політики потрапляє назовні будь-якої конкретної організації та залучає людей з інших організацій. Основна увага звернена на багатоманітність учасників, різноманітність їхніх завдань і прагнень, а також на обмежені можливості нав'язати рішення за допомогою повноважних розпоряджень. У горизонтальному вимірі державна політика – колективний процес: не пряма реалізація однієї ідеї, а безперервна взаємодія між багатьма учасниками. Вертикальний вимір стосується повноважень та ієрархії. Державна політика розглядається як вибір і досягнення мети. Основна увага звертається на повноважні органи, які приймають рішення, а заходи державної політики розглядаються як «підтримка рішень» і перевірка того, що рішення виконані й мали бажаний результат.

Для вибору способу здійснення державної політики у сфері економічної безпеки, як вважає А. Возженников, спочатку необхідно дати відповіді на запитання, якого типу управлінські заходи приводять до державної політики, хто ті люди, які виконують такі заходи, і в яких організаційних умовах вони це роблять? Для чого він пропонує розглянути такі складові державної політики, як: повноваження, експертні знання та порядок [1].

На нашу думку, необхідність наявності повноважень означає, що розробку державної політики забезпечення та удосконалення економічної безпеки слід спрямувати до джерела повноважень. Тому процес здійснення цієї політики передбачає мобілізацію повноважень усіх суб'єктів господарювання.

Механізм удосконалення системи економічної безпеки – це організована державою сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями на підтримання рівноваги між підсистемами України.

Ці механізми складають як державні, так і недержавні інститути, які із застосуванням теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, кадрових, науково-технічних та інших державно-управлінських заходів забезпечують реалізацію життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, добробут народу і ефективне функціонування самої національної безпеки України.

Економічна безпека досягається через проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, військовій, економічній, соціальній, науково-технологічній та інформаційній сферах [3]. Механізм удосконалення системи економічної безпеки має відповідні функції [2].

Регулятивна функція (або розподільча). За рахунок створення специфічної системи структурних елементів, а також особливих нормативно-правових відносин між уже існуючими державними органами забезпечуються заходи щодо запобігання та локалізації надзвичайних ситуацій або дій за екстремальних умов (природні катаклізми, терористичні акти тощо). Спеціально створені органи системи економічної безпеки мають особливий статус та особливі повноваження щодо інших державних органів. Їхнім пропозиціям за умов нормального функціонування суспільної системи має бути притаманний винятково рекомендаційний характер, доки державні структури спроможні своїми силами контролювати економічну ситуацію і впливати на її поліпшення.

Акумулятивна функція спрямована на вирішення низки важливих державно-управлінських завдань: збирання й накопичення інформації, необхідної для прийняття важливих організаційних рішень; об'єднання інтелектуального потенціалу вчених, політиків, масових громадських організацій, окремих громадян для проведення експертних оцінок окремих проектів, постанов, реальної економічної ситуації в регіоні та державі тощо; формування державних матеріальних запасів і людських резервів, що призначені для надзвичайних ситуацій соціального характеру, і контроль за їх використанням; нагромадження й узагальнення міжнародного досвіду роботи аналогічних структур. Ця функція спрямована на оцінку ступеня внутрішніх та зовнішніх загроз економічного характеру, розробку відповідних пропозицій і рекомендацій управлінським структурам.

Прогностична функція дає можливість виявляти тенденції розвитку надзвичайних ситуацій, прогнозувати наслідки управлінських рішень з урахуванням їх впливу на довкілля.

За рахунок компенсаторної функції створюються специфічні структури матеріальних і людських резервів, які спроможні доповнити або компенсувати відсутність

у звичайних державних установах можливостей щодо аналізу ступеня розвитку надзвичайних ситуацій, наявності матеріальних засобів тощо.

Інформаційна функція передбачає збирання та опрацювання інформації щодо забезпечення економічної безпеки, її поширення серед населення.

Координуюча функція передбачає певні управлінські дії, спрямовані на узгодження роботи різних державних структур за екстремальних умов і на етапі розробки управлінських рішень. Координація дій потрібна не лише між елементами формальної структури, а й між державою та неформальними об'єднаннями громадян (політичними партіями, громадськими рухами, соціальними верствами). Досягти певного консенсусу з метою зниження внутрішнього соціального напруження – найважливіша умова стабільності механізму удосконалення системи економічної безпеки. Форми координації зусиль можуть бути найрізноманітнішими – від мораторію на здійснення певних економічних акцій до підтримки певних актів уряду в кризовій економічній ситуації.

Силова функція. За певних екстремальних умов можливостей механізму удосконалення і повноважень може виявитися недостатньо для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, що загрожують перерости у загальнонаціональну катастрофу, або дії профільних міністерств будуть малоефективні, або в певній ситуації вони недоцільні, зважаючи на специфічність подій, що відбуваються.

Зовнішньополітична функція передбачає захист національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки; участь у міжнародних акціях. Підтримка зусиль щодо формування систем національного забезпечення економічної безпеки різних рівнів; встановлення міцних дипломатичних, економічних, культурних зв'язків з іншими країнами.

Таким чином, механізм удосконалення системи економічної безпеки є спеціальною підсистемою системи забезпечення національної безпеки, що гарантує її функціонування та розвиток.

Експертне знання. Економічна безпека – складна багаторівнева функціональна система, в якій здійснюється постійна взаємодія й протидія між внутрішніми та зовнішніми загрозами й життєво важливими інтересами особи, суспільства та держави. За такої взаємодії й протидії на інтереси й загрози постійно впливають інші елементи системи національної безпеки: фактори внутрішнього й зовнішнього оточуючого економічного середовища та дій управлінського середовища. І це становить основу для участі експертів щодо вирішення проблем економічної безпеки.

Серед множини заходів і механізмів забезпечення національної безпеки найбільш важливими є економічні – 31,5%. Це підтверджує той факт, що причиною кризового національного становища України є переважно економічні чинники, а саме: структурна деформація господарства з домінуванням сировинно-видобувного та ресурсоемного виробництва.

Відносна величина заходів і механізмів забезпечення економічної безпеки для науково-технологічної сфери національної безпеки України – 12,5%, показує, що нині неможливо побудувати надійну систему безпеки без знань фундаментальних наукових законів. Тільки тоді можна завчасно спрогнозувати зміни стану економічного середовища і передбачити небажані наслідки таких змін або запобігти їм. Для

цього потрібно звернути значну увагу на науково обґрунтоване регулювання різних фінансово-економічних навантажень на національне середовище.

Так серед першочергових завдань удосконалення системи економічної безпеки України виокремлюють такі: створення реальних наукових основ забезпечення промислової безпеки, безпеки складних технічних систем; розробка методів оцінки небезпеки промислових об'єктів; розробка наукових засад концепції ризику стосовно умов функціонування української промисловості; створення банку даних та системи моніторингу економічної безпеки; розробка прогнозних оцінок і сценаріїв розвитку економічних змін в Україні та адекватних заходів реагування; розробка соціально-економічних, нормативно-правових та організаційних заходів для стійкого розвитку України в сучасних умовах господарювання.

Як вже зазначалося, наївно очікувати виявів окремих чи поодиноких економічних загроз, тому механізм удосконалення системи економічної безпеки має здійснювати політику з урахуванням цих особливостей. Це означає, що всі його складові повинні завжди бути готові одночасно із залученням економічних, нормативно-правових і гуманітарних механізмів до ліквідації кількох економічних загроз [2]. Отже, не дивно, що значна частина дій державної політики пов'язана зі створенням і підтриманням порядку серед усіх учасників політичного процесу.

Державна політика національної безпеки – це діяльність політичного керівництва держави з метою визначення національних цілей, постановки принципів завдань щодо забезпечення та удосконалення системи економічної безпеки, опрацювання форм, методів і способів досягнення цих цілей. Результати q-аналізу показують, що більшість питань державної політики забезпечення економічної безпеки виходять за межі окремої організації. Аналізуючи значення елементів множини заходів і механізмів удосконалення системи економічної безпеки та множини загроз, приходимо до висновків:

- нині напрацьовані достатні управлінські заходи та механізми удосконалення економічної безпеки для нейтралізації загроз таким сферам національної безпеки, як: державна, науково-технологічна, соціально-гуманітарна та інформаційна;
- потрібне вдосконалення вже наявних або розробка нових механізмів забезпечення та удосконалення економічної безпеки для нейтралізації загроз таким сферам національної безпеки, як: зовнішньополітична безпека, воєнна та безпека державного кордону, внутрішньополітична безпека.

Проблема упорядкування стає очевидною, коли ми поглянемо на процес формування загальної концепції державної політики економічної безпеки, де центральне місце посідають питання створення ефективних механізмів державного управління для регулювання найважливіших засобів державної політики захисту економічного середовища, за допомогою яких реалізуються її соціальні й політичні засади [2; 8]. Упорядкована державна політика забезпечення економічної безпеки передбачає дотримання стабільності й передбачуваності організованої діяльності. Тому вона має базуватися на наступних принципах: додержання балансу життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, пріоритет економічних інтересів, взаємна відповідальність громадянина, суспільства та держави для забезпечення

економічної безпеки, пріоритет конституційних прав і свобод людини і громадянина при удосконаленні системи економічної безпеки, інтеграція в міжнародні системи економічної безпеки, адекватність державно-управлінських заходів щодо протистояння реальним і потенційним загрозам, комплексне й достатнє використання сил і засобів, забезпечення системної цілісності, верховенство права.

Загроза економічній безпеці держави може виникнути в результаті умисних і неумисних діянь. У першому випадку мається на увазі економічна агресія чи навмисна зміна економічного середовища з метою завдання якнайбільшої шкоди. У зв'язку з цим розглядаються відповідні міжнародні правові норми за участю економічних експертів. У другому мові йде про якісно нову дію (чи намір дії) в результаті транснаціональних, регіональних і глобальних економічних проблем, економічно небезпечної міжнародної діяльності, великомасштабних аварій і стихійних лих із транснаціональними наслідками. Очевидно, що державна політика національної безпеки потребує чіткого формулювання головної цілі механізму удосконалення системи економічної безпеки.

Головна ціль системи забезпечення та удосконалення економічної безпеки – створення й підтримка необхідного рівня захищеності життєво важливих інтересів усіх об'єктів економічної безпеки, який би гарантував сприятливі умови для безпечного розвитку особи та суспільства, а також сталого економічного розвитку держави.

Ця ціль досягається за рахунок вирішення низки завдань державного управління у сфері удосконалення механізму системи економічної безпеки:

- своєчасного прогнозування та виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці України;
- забезпечення на території України економічної безпеки особи та громадянина;
- забезпечення повного дотримання законодавства в галузі економічної безпеки України всіма громадянами, посадовими особами, державними органами, політичними партіями, громадськими та релігійними організаціями;
- виконання державою функцій гаранта економічної безпеки України, створення необхідної для цього правової бази та механізмів її застосування;
- зміцнення системи органів забезпечення механізму удосконалення системи економічної безпеки, створення умов для їхньої ефективної діяльності;
- залучення державних органів влади у межах їх компетенції до діяльності попередження протиправних дій щодо механізму удосконалення системи економічної безпеки;
- здійснення заходів щодо зміцнення довіри і стабільності системи економічної безпеки;
- адаптація чинних угод щодо удосконалення системи економічної безпеки до нових умов міжнародних відносин, а також розробка за необхідності нових угод;
- розвиток міжнародного співробітництва в системі економічної безпеки.

Таким чином, механізм удосконалення системи економічної безпеки має здійснювати управління безпекою через баланс життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. Під час реалізації зовнішніх національних інтересів у забезпеченні економічної безпеки будь-яка держава має враховувати національні інтереси інших держав й інтереси

міжнародної системи загалом, намагаючись досягти їхнього певного балансу. Без цього не можна зберегти достатній рівень міжнародної безпеки, в умовах якої можна належним чином гарантувати національні інтереси власної держави.

Зазначимо також, що інтереси особи, суспільства та держави характеризуються постійною взаємодією та суперечливим взаємовпливом. Вони залежать від багатьох чинників: стану розвитку й інституцій, громадянського суспільства, їх здатності впливати одне на одного й на державні установи.

Тому нині одним з основних завдань державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки України є розробка конструктивної теорії і створення дієвих механізмів для цілісного, комплексного використання всіх наявних засобів (і можливих заходів) для запобігання і попередження можливих економічних

загроз на ранніх етапах їх виникнення. Для досягнення цієї мети важливо сформулювати перелік заходів комплексного характеру.

Таким чином, визнання економічної безпеки невід'ємним атрибутом розвитку потребує докорінної зміни імперативів і цінностей сучасної цивілізації, їх бачення в національному ракурсі. Це не тільки відмова від традиційного мислення, але формування нового світосприйняття та стратегії постіндустріального розвитку, оскільки традиційний науково-технічний прогрес, як показала дійсність, є небажаним в економічному плані. Основу розробки механізму удосконалення системи економічної безпеки повинні становити фундаментальні фінансово-економічні закономірності, що мають комплексний характер і тісно пов'язані з різними сферами соціального життя.

Список літератури

1. Возженников, А. В. *Национальная безопасность: теория, практика, стратегия* / А. В. Возженников – К. : НПО «МОДУЛЬ», 2009. – 240 с.
2. Горбулін, В. П. *Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України* / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський – К. : ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2007. – 592 с.
3. *Про основи національної безпеки України : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351.*
4. Качинський, А. Б. *Безпека, загрози та ризик* / А. Б. Качинський – К. : ІПНБ РНБО; НА СБ України, 2009. – 472 с.
5. Монбриаль, Т. *Действие и система мира /Т. Монбриаль* – М. : МГИМО-РОССНЕЭП, 2008. – 488 с.
6. *Общая теория национальной безопасности : учебник. Под общ. ред. А. А. Прохожева. – М. : Изд-во РАГС, 2010. – 320 с.*
7. Пал, Л. А. *Аналіз державної політики* /Л. А. Пал – К. : Основи, 1999. – 422 с.
8. Хотунцов, Ю. Л. *Экономика и экономическая безопасность: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений* / Ю. Л. Хотунцев – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 480 с.

РЕЗЮМЕ

Стефаненко Маргарита, Баклажова Лилия

Механизм совершенствования системы безопасности Украины

Рассмотрен механизм усовершенствования экономической безопасности, управленческие аспекты осуществления государственной политики обеспечения экономической безопасности, способы выбора государственной политики в сфере экономической безопасности.

RESUME

Stefanenko Margaryta, Baklazhova Lilia

The mechanism of improvement of the economic security of Ukraine

The system providing of economic safety, state-administrative mechanisms realization of public policy providing of economic safety, methods choice of realization public policy in the field of economic safety, is considered. It is suggested to consider the followings constituents of public policy, as: plenary powers, economic safety,

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013 р.

РІЗНОВИДИ ДЕРЖАВНОГО ТА НАДДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Розкрито основні тенденції розвитку паливно-енергетичного сектору України та перспективи розвитку сфери відновлюваної енергетики зокрема. На основі аналізу основних показників розвитку традиційних джерел енергії у світі та в Україні визначено передумови розвитку вітчизняної відновлюваної енергетики, основні державні та наддержавні регулятори її діяльності.

Ключові слова: органи державного регулювання, відновлювана енергетика.

Інтеграція з Європейським Союзом – це один зі стратегічних напрямів розвитку України. Зазначене підтверджується приєднаннями до Енергетичного Співтовариства у 2011 році. Це обумовлює виконання низки зобов'язань відносно дотримання європейських вимог розвитку паливно-енергетичного комплексу України, у тому числі – створення сприятливих умов для інноваційного розвитку ПЕК, відповідно до внутрішнього енергетичного ринку ЄС та його законодавчих актів. Це призводить до потреби удосконалення державної стратегії розвитку енергетики та формування відповідної стратегії розвитку відновлюваної енергетики зокрема.

За розрахунками Інституту відновлюваної енергетики [19], загальний обсяг заміщення традиційних паливно-енергетичних ресурсів за рахунок відновлюваних джерел енергії складає 548,5 млрдкВт·год/рік. З них близько 11 % і 5 % охоплюють відповідно вітроенергетика та сонячна енергетика. А згідно з дослідженням Міжнародного Енергетичного Агентства [20] Україна посідає 13 місце у світі за виробництвом вугілля (дані 2010 р.). Отже, реалізація цього потенціалу як в економічному, так і в технічному аспекті, особливо з відповідним регулюванням, дозволить Україні підвищити свою енергетичну безпеку та надасть можливість розвивати низку конкурентних переваг в інших галузях економіки.

В Україні накопичено певний досвід функціонування відновлюваної енергетики, що вже має кількісні та якісні наслідки у результатах виконання Енергетичної стратегії до 2030 року. Проте на сьогодні стратегія диверсифікованого енергетичного розвитку потребує всебічної підтримки.

Сучасні наукові джерела звертають значну увагу на економічні, екологічні, соціальні та інші проблеми розвитку енергетики, їм присвячені праці багатьох вчених і фахівців, а саме: С. В. Войтка, Н. В. Караєвої, Р. О. Крижановського, С. О. Кудрі, В. Ф. Резцова, Б. С. Стогнія, В. Я. Шевчука, А. К. Шидловського та інших. Проблематикою стратегічного розвитку, планування й управління національним господарством цікавились вітчизняні вчені: В. М. Геєць, В. Г. Герасимчук, Л. Є. Довгань, Л. Г. Смоляр, І. М. Федулова, а також

зарубіжні: І. Ансофф, Г. Мінцберг, А. Портер, А. Чандлер та ін.

Водночас актуальні питання щодо регулювання сфери відновлюваної енергетики на державному та наддержавному рівнях не дістали належного висвітлення та обґрунтування у сучасних публікаціях, що підтверджує актуальність обраної теми і обумовлює коло питань, які потребують ґрунтового наукового дослідження.

Метою нашої статті є надання рекомендацій відносно подальшого регулювання розвитку відновлюваної енергетики. Завданнями є систематизація суб'єктів державного та наддержавного регулювання сфери відновлюваної та альтернативної енергетики з метою узагальнення складових енергетичного сектору, а також аналіз основних світових та вітчизняних тенденцій розвитку відновлюваної енергетики.

Проблематика пошуку у світі диверсифікованих джерел енергопостачання обумовлена, перш за все, поступовим вичерпанням традиційних джерел енергії, таких, як вугілля, нафта, природний газ тощо.

На рис. 1 наведені в процентному співвідношенні дані за 2011 рік кількості вугілля у країнах світу. Найбільші світові запаси вугілля знаходяться у США – 237,295 млрд. т, що складає 28 % від загальної кількості вугілля країн світу. Відповідно, в Російській Федерації 157,01 млрд. т, Китаї – 114,5 млрд. т, Індії – 60,6 млрд. т, Німеччині – 40,699 млрд. т, і лише близько 33,7 млрд. т вугілля в Україні та Казахстані.

За кількістю розвіданих родовищ нафти лідером є Саудівська Аравія – 19,1 %, що становить 264,5 млрд. барелів, друге місце займає Венесуела – 15,3 %, тобто 211,2 млрд. барелів (рис. 2). Запаси нафти в Україні незначні – близько 1 % [18].

Для аналізу традиційних джерел енергії важливо проаналізувати динаміку енергетичного балансу за видами традиційних і нетрадиційних джерел енергії, що складає баланс видобутку, переробки й розподілу палива, баланс споживання і вироблення тепла, баланс споживання і вироблення електроенергії в період з 2000 до 2010 р. (рис. 3).

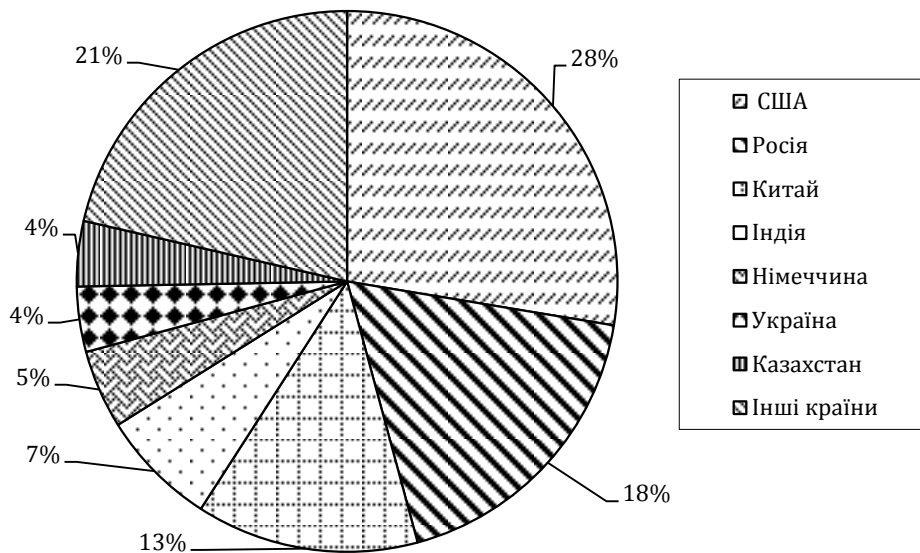

Рис. 1. Світові запаси вугілля, 2011 р.*

*Адаптовано автором за [18]

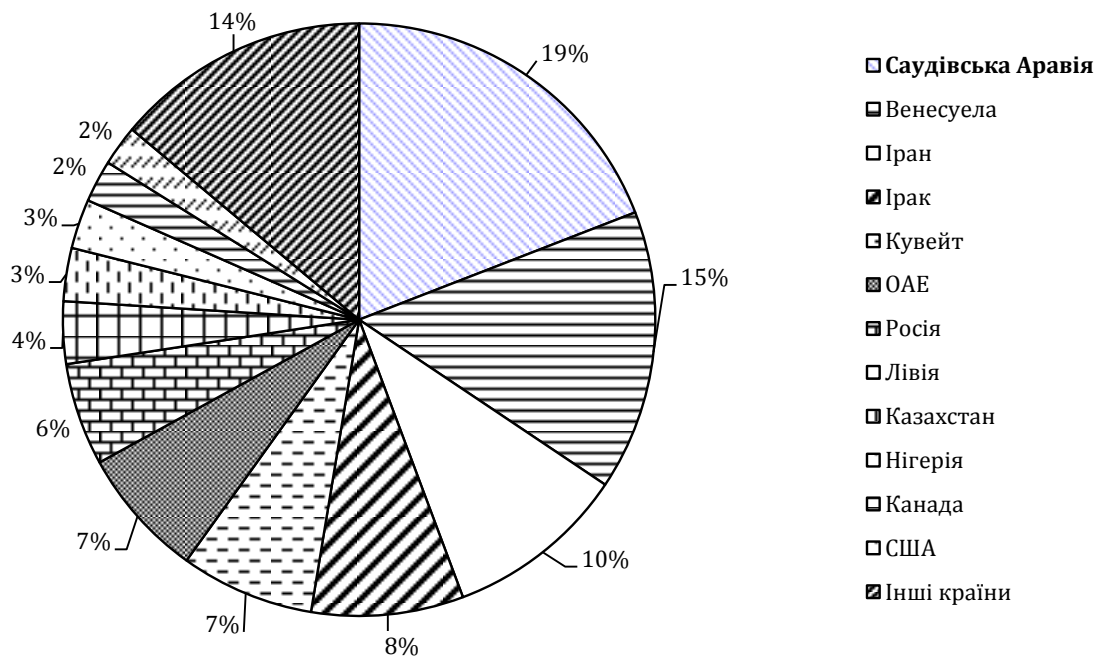

Рис. 2. Світові розвідані родовища нафти, 2011*

*Адаптовано автором за [18]

Найбільша динаміка спостерігається у виробництві та споживанні вугілля, нафти та газу. У той час, як

найменша кількість та незначна динаміка зростання спостерігається серед відновлюваних джерел енергії.

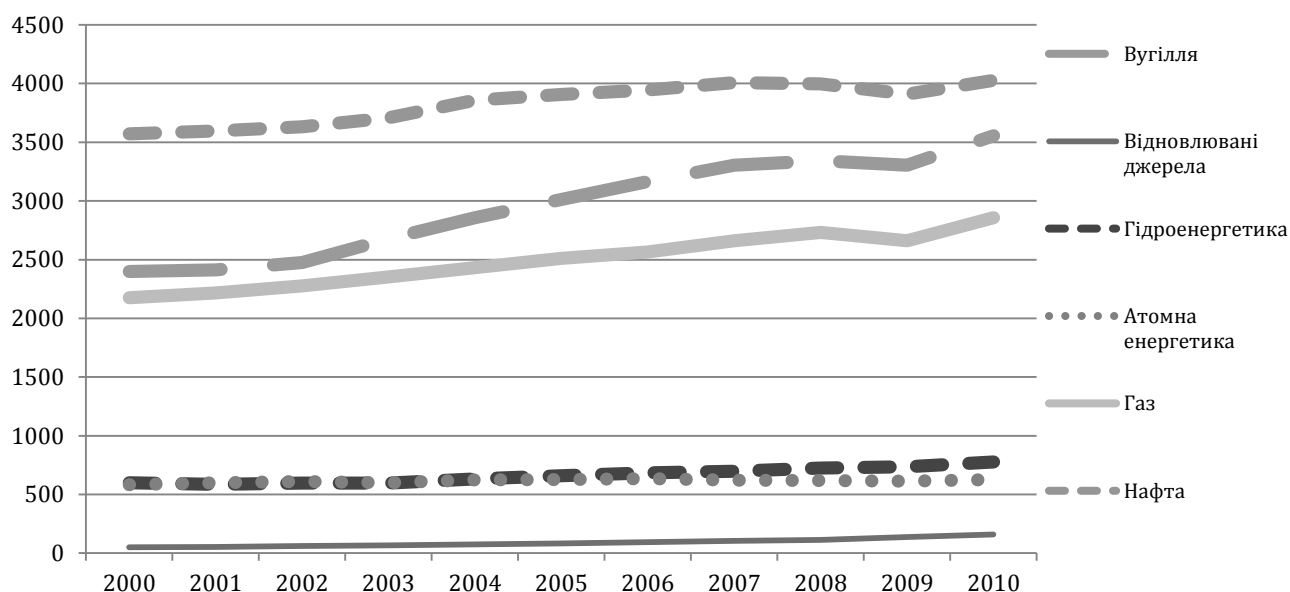

Рис. 3. Динаміка енергетичного балансу цивілізації (еквівалент мільйонам тонн умовного палива)

*Адаптовано автором за [18]

Згідно з прогнозом Міжнародного Енергетичного Агентства [20], щорічне зростання світового споживання нафти в середньому буде на рівні 1 млн. барелів на добу до 2016 року. При цьому попит на газ за той же період зросте приблизно на 500 млрд. кубічних футів.

Крім того, порівнюючи потреби України зі світовими, важливо зазначити, що енергоємність ВВП України набагато вища ніж енергоємність ВВП світу (табл. 4). Таким чином, диверсифікація джерел енергії за

рахунок упровадження та розвитку відновлюваної енергетики та різних проектів з розвитку альтернативної енергетики є стратегічно важливим рішенням для України.

Оскільки спостерігається динаміка зростання кількості відновлюваних джерел в енергетичному балансі, доцільно проаналізувати сучасний стан цієї підгалузі паливно-енергетичного комплексу та виявити основні перешкоди розвитку та напрями його покращення.

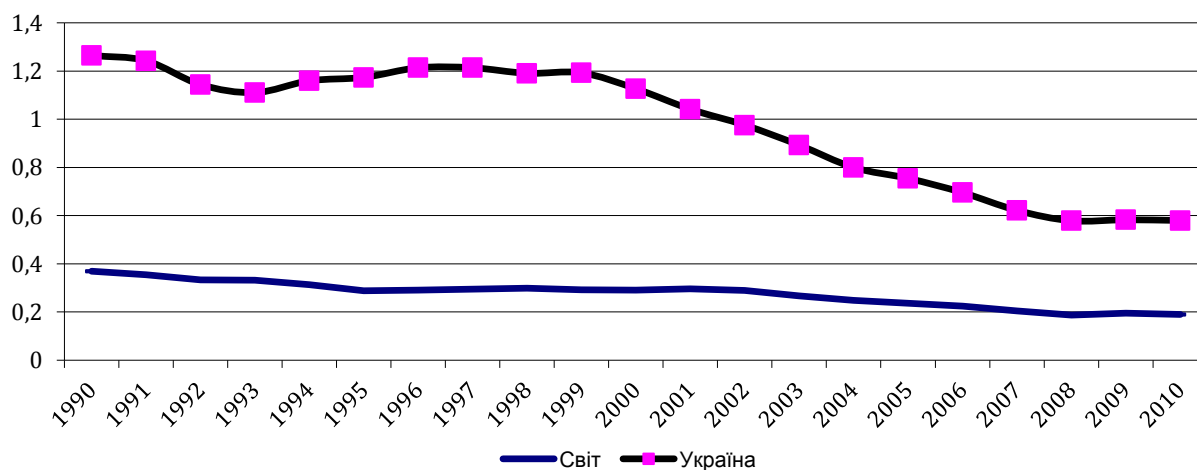

Рис. 4. Енергоємність ВВП в Україні та країнах світу (кг н. е. /дол. США)*

*Адаптовано автором за [20]

В Україні частка альтернативної енергетики в енергобалансі складає менше 1%. Відновлювана енергетика в Україні в 2011 р. розвивалася інтенсивніше, ніж традиційна. На початок липня загальна кількість компаній, що експлуатують електростанції на відновлюваних джерелах енергії та

реалізують електроенергію за зеленим тарифом, зростає до 66, а кількість таких електростанцій – до 111, з яких 23 – сонячні. Аудиторська компанія Ernst&Young у 2011 р. внесла Україну в міжнародний рейтинг країн, привабливих для реалізації проектів у галузі відновлюваної енергетики [21].

Процес інтеграції з ЄС належить до пріоритетів та офіційних стратегічних цілей України. Так у 2011 р. Україна приєдналася до Енергетичного Співтовариства. Сьогодні Україна співпрацює з ЄС у межах програми Східного Партнерства, метою якої є створення умов для прискорення політичної асоціації та поглиблення економічної інтеграції між ЄС та східноєвропейськими країнами-партнерами, разом з Вірменією, Азербайджаном, Білоруссю, Грузією, Молдовою.

За американськими та європейськими дослідженнями, саме ядерна енергетика на сьогодні є найдорожчою, на відміну від відновлюваної, собівартість якої постійно знижується. При цьому можлива сума потужностей відновлюваної енергетики в Україні складає 390 ГВт, що відповідає 390 атомним енергоблокам. Це доводить те, що пріоритетний розвиток відновлюваної енергетики є доцільнішим.

У межах концепції сталого розвитку в розвинених країнах впроваджуються на галузевому, регіональному та національному рівнях програми енергозбереження, одним з ключових складових яких є стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії. Поєднання

різномірних програм з раціонального використання енергоресурсів та впровадження енергоефективних технологій з іншими стратегічно важливими документами економічного розвитку забезпечать позитивний довгостроковий ефект від реалізації стратегії енергозбереження у країнах.

Розвиток відновлюваних джерел енергії входить до наступних програм енергозбереження: Програма ЄС «Розумна енергія – Європі» (англ. – IntelligentEnergy – Europe)/ Рамкова Програма з конкурентоспроможності та інновацій ЄС на 2007-2013 роки [1; 2]; Федеральна програма енергетичного менеджменту (країна реалізації – США) [3]; Державна програма «Енергозбереження та зростання енергетичної ефективності на період до 2020 року» (країна реалізації – Російська Федерація) [4]; Державна цільова економічна програма енергоефективності та розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії і альтернативних видів палива на 2010 – 2015 роки (країна реалізації – Україна) [5].

Наведемо детальний опис цих програм у табл. 1.

Таблиця 1. Програми енергозбереження [1-5]

Назва програми	Термін виконання	Коротка характеристика	Місце проведення
Програма з конкурентоспроможності та інновацій ЄС на 2007-2013 роки	2007 – 2013 рр.	У межах цієї масштабної програми з енергоефективності реалізується понад 200 проектів для країн ЄС із активним залученням 35 регіональних і місцевих енергетичних агентств	Країни ЄС
Федеральна програма енергетичного менеджменту	з 70-х рр. ХХ ст. – теперішній час	Спрямована на зниження енергетичних затрат федеральних відомств та екологічного навантаження. Основні заходи програми полягають у розширенні новітніх енергозберігаючих технологій, модернізації федеральних об'єктів інфраструктури із залученням будівельних та енергоремонтних підприємств (тобто енергосервісних компаній) для встановлення енергоефективного обладнання, посилення захисту довкілля.	США
Державна програма «Енергозбереження та зростання енергетичної ефективності на період до 2020 року»	2011 – 2020 рр.	Ціль-зниження ВВП РФ не менш ніж на 40% порівняно з 2007 р. Два етапи реалізації програми: 1 етап (2011 – 2015рр.) – перехід на енергоефективний шлях розвитку економіки; 2 етап (2016 – 2020 рр.) – розвиток економіки за рахунок енергоефективності.	Російська Федерація
Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки	2010-2015 рр.	Удосконалення механізму державного управління та регулювання у сфері енергоефективності, енергозбереження і альтернативної енергетики, удосконалення системи стандартизації у сфері енергоефективності та відновлюваної енергетики шляхом упровадження економічних і фінансових механізмів реалізації енергетичних технологій тощо.	Україна

У результаті аналізу державної підтримки відновлюваної енергетики, групуючи форми державного регулювання для відновлюваної енергетики, виокремимо наступні форми: тарифне (цінове) регулювання, що охоплює економічні аспекти,

які впливають безпосередньо на ринкові рішення [6]; нетарифне (нецінове) регулювання, що охоплює соціальні та адміністративні аспекти.

Тарифне регулювання спрямоване на створення економічних механізмів, які застосовують переважно як

реакцію на зовнішні фактори, що впливають на ринкову ситуацію. Метою тарифного регулювання є створення економічного механізму, що впливає на поведінку ринку за допомогою зміни співвідношення цін на продукцію. Тарифне регулювання реалізується через системи оподаткування і ціноутворення, через митні збори. Наприклад, воно може реалізовуватись через безпосереднє встановлення цін чи тарифів, максимальних і/або мінімальних цін [7]. Так в Україні у квітні 2009 року прийнято Закон України № 1220-VI «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання використання альтернативних джерел енергії». За зазначеним Законом «зелений» тариф встановлюється до 1 січня 2030 року.

Розмір «зеленого» тарифу на електроенергію ВЕС обчислюється шляхом множення роздрібного тарифу для споживачів другого класу напруги на січень 2009 року на спеціальний коефіцієнт «зеленого» тарифу для кожного з об'єктів ВЕС відповідно до розміру їх встановленої потужності. Коефіцієнт «зеленого» тарифу для електроенергії, виробленої на ВЕС з енергії, величина встановленої потужності яких перевищує 2000 кВт, становить 2,1. Коефіцієнт «зеленого» тарифу для електроенергії, виробленої об'єктами вітроенергетики, введеними в експлуатацію (або суттєво модернізованими) після 2014, 2019 і 2024 років, зменшується відповідно на десять, двадцять і тридцять відсотків від його базової величини [12]. Найвищі «зелені» тарифи в Україні встановлені на електроенергію, вироблену на вітрових і сонячних станціях. Це, зокрема, пов'язано із вартістю обладнання. Зазначимо, що розмір «зеленого» тарифу в Україні не поступається аналогічним тарифам багатьох європейських країн. За даними Держенергоефективності [12], «зелений» тариф отримали 46 підприємств. На виробництво струму з енергії сонця – шість фірм, п'ять з яких – дочірні структури ActivSolar. Ще шість компаній отримали «зелений» тариф на виробництво струму з енергії вітру. Найбільші з них – «Вітроенергопром», «Вітряний парк Новоазовський» та державна «Донузлавська ВЕС».

Нетарифне регулювання спрямоване на захист життя, здоров'я, майна, охорону довкілля, а також на встановлення способів організації чи ведення діяльності, правил ліцензування, місця і часу здійснення діяльності, обсягу випуску продукції чи надання послуг тощо. Важливим елементом нетарифного регулювання є також контрольні та наглядові функції. У сфері технічного нормування нетарифне регулювання охоплює як аспекти встановлення обов'язкових вимог до продукції та процесів, так і правила здійснення, перевірок та вживання заходів у разі факту порушення.

Вирішальним фактором для визначення принципів та процедур державного регулювання розвитку відновлювальної енергетики є те, що галузь відновлюваної енергетики є інноваційною.

До основних органів загальнодержавного рівня, що мають повноваження в галузі енергетичної політики, а, отже, і до розвитку сфери відновлюваної енергетики, належать:

1. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (Міненерговугілля України) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні державної політики в паливно-енергетичному комплексі, визначає пріоритетні напрями його

розвитку, забезпечує нормативно-правове регулювання у паливно-енергетичному комплексі, відповідає за реалізацію енергетичної політики в частині забезпечення енергоресурсами та координацію енергетичної політики в рамках уряду і надання консультацій парламенту [8; 9]. Так Міненерговугілля активно співпрацює з автономним членом Організації економічного співробітництва та розвитку – Міжнародним енергетичним агентством (МЕА) у процесі реалізації пріоритетних завдань Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [10], Плану заходів щодо реалізації Дорожньої карти співробітництва з Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) на 2011-2014 рр. [10].

2. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку України) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики економічного і соціального розвитку, цінової, промислової, інвестиційної, зовнішньоекономічної політики, державної політики у сфері торгівлі, державної регіональної політики, державної політики з питань розвитку підприємництва, технічного регулювання та захисту прав споживачів, а також міжвідомчої координації з питань економічного і соціального співробітництва України з Європейським Союзом. Таким чином, Мінекономрозвитку України є одним з провідних органів, що визначають політику енергоефективності країни, проте повноваження у цій галузі розподілені між численними міністерствами та установами [11].

3. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України (Держенергоефективності України) входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сферах ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива [12].

4. Міністерство екології та природних ресурсів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони довкілля, екологічної і, у межах своєї компетенції, біологічної, генетичної та радіаційної безпеки, відповідає за надання ліцензій та укладання договорів з розподілу продукції для видобутку вуглеводнів, а також за політику в галузі зміни клімату [13].

5. Державне агентство екологічних інвестицій (Держекоінвестагентство) координує та реалізовує всі заходи у сфері кліматичної політики, які визначає Міністерство екології та природних ресурсів України, і є центральним виконавчим органом, який теж несе відповідальність за реалізацію положень Кіотського протоколу та Конвенції ООН про зміну клімату [14].

6. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (НКРЕ), є органом державного регулювання діяльності в енергетиці, регулює діяльність природних монополій, забезпечує проведення цінової і тарифної політики у сфері енергетики та нафтогазового комплексу, сприяння розвитку конкуренції у сфері виробництва і постачання електричної енергії [15]

7. Міністерство фінансів України в межах енергетичного сектору відповідає за оподаткування [16].

8. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України розробляє відповідні заходи та програми, що діють на місцевому рівні, у т. ч. галузеві програми щодо підвищення енергоефективності у будівельній галузі [16].

9. Антимонопольний комітет України забезпечує державний захист конкуренції у підприємницькій діяльності, формує та реалізовує конкурентну політику, відповідає за запобігання концентрації надмірної економічної влади окремих суб'єктів господарювання [17].

Треба зазначити, що всі заходи з державного та наддержавного регулювання сфери відновлюваної енергетики України мають узгоджуватися з прийнятою Енергетичною стратегією України до 2030 року [22].

Таким чином, проаналізувавши основні передумови розвитку відновлюваної енергетики, згрупуємо інструментарій реалізації механізму державного регулювання у три основні частини: фіскальний, методичний та організаційний. До фіскального інструментарію реалізації механізму державного регулювання стратегічного розвитку відновлюваної енергетики зараховуємо пільгові тарифи, державні витрати, податок на прибуток, фінансові інструменти регулювання сфери відновлюваної енергетики. До організаційного інструментарію належать правила, організаційно-правові нормативи і стандарти, що визначають державне регулювання сфери відновлюваної енергетики, обов'язки, права та відповідальність органів державного регулювання, організацію процесу їхньої діяльності, в тому числі – і організацію роботи фіскального інструментарію реалізації механізму державного регулювання стратегічного розвитку відновлюваної енергетики. До методичного інструментарію – комплекс заходів з удосконалення методики відбору проєктів відновлюваної енергетики, методичних підходів до оцінювання рівня розвитку відновлюваної енергетики, потенціалу енергозбереження, вивчення стану та ранжування регіонів і галузей за рівнем енергетичної безпеки, система заходів щодо розвитку відновлюваної енергетики на методичному рівні.

Щодо світової підтримки розвитку відновлюваної енергетики, то усвідомлення важливості диверсифікації джерел енергопостачання, що обумовлено поступовим вичерпанням традиційних джерел енергії, таких, як вугілля, нафта, природний газ тощо, є рушійною силою для пріоритетного впровадження та підтримки відновлюваної енергетики в різних країнах.

Отже, ми проаналізували основні тенденції розвитку паливно-енергетичного сектору в Україні та світі. Оскільки традиційні джерела енергії вичерпні, а потреба в енергії постійно зростає, доцільно диверсифікувати

джерела енергії за рахунок розвитку відновлюваних та альтернативних їх видів. Активна робота відносно цього проводиться в країнах ЄС. При цьому процес інтеграції України з ЄС віднесено до пріоритетів та офіційних стратегічних цілей України.

Поєднання різнорівневих програм з раціонального використання енергоресурсів та впровадження енергоефективних технологій з іншими стратегічно важливими документами економічного розвитку мають забезпечити позитивний довгостроковий ефект від реалізації стратегії енергозбереження та альтернативних джерел енергії в країнах.

В Україні є значний потенціал для розвитку відновлюваної енергетики. Регулювання її розвитку проводиться державними та наддержавними органами. Так діє Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010 – 2015 роки, що має за мету удосконалення механізму державного управління та регулювання у сфері енергоефективності, енергозбереження і альтернативної енергетики, удосконалення системи стандартизації у сфері енергоефективності і відновлюваної енергетики шляхом упровадження економічних та фінансових механізмів реалізації енергетичних технологій тощо. Проводиться тарифне та нетарифне регулювання у сфері відновлюваної енергетики. Оскільки сфера відновлюваної енергетики інноваційна, це обумовлює потребу її пріоритетного розвитку. До основних органів загальнодержавного рівня, що задіяні в розвитку відновлюваної енергетики належать: Міненерговугілля України, Мінекономрозвитку України, Держенергоефективності України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Держекоінвестагентство, НКРЕ, Міністерство фінансів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Згідно з аналізом основних передумов розвитку відновлюваної енергетики, згруповано інструментарій реалізації механізму державного регулювання у три основні частини: фіскальний, методичний та організаційний.

Наукова новизна полягає у тому, що дістала подальшого розвитку систематизація суб'єктів державного та наддержавного регулювання сфери відновлюваної енергетики, яка, на відміну від наявних, містить практично всі складові енергетичного сектору та надає можливість розробити стратегію розвитку відновлювальної та альтернативної енергетики.

Подальших наукових досліджень потребує процес формування та реалізації стратегії розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики.

Список література

1. *IntelligentEnergy – Europe 2007–2013: [електронний ресурс] / EuropeanCommission. — Режим доступу до журн. : http://www.managenergy.net/meta_informations/409.*
2. *IntelligentEnergy – Europe: for a sustainable future: [електронний ресурс] / EuropeanCommission. — Режим доступу до журн. : <http://ec.europa.eu/energy/intelligent>.*
3. Ширер Б. *Федеральный энергетический менеджмент: история реализации программ в США, анализ опыта и возможностей его применения в России: [електронний ресурс] / Б. Ширер, И. Башмаков // РФ, Центр по эффективному использованию энергии (ЦЭНЭФ). — 2003. — Режим доступу до журн. : <http://www.cenef.ru/info/books/paper2.htm>*
4. *Государственная программа Российской Федерации «Энергоэффективность и повышение энергетической эффективности на период до 2020 года»: [електронний ресурс] : Розпорядження Уряду Російської Федерації від 27 грудня 2010 р. № 2466 – р. – Режим доступу до ресурсу: http://esco.co.ua/journal/2011_6/art088.pdf.*
5. *Державна цільова економічна програма енергоефективності енергозбереження і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010 – 2015 роки: [електронний ресурс]: Постанова*

Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. №243. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-%D0%BF>.

6. Фліссак А. А. Тарифна політика як інструмент державного впливу на розвиток відновлюваної та нетрадиційної енергетики в Україні: [текст] / А. А. Фліссак, А. О. Рожко // *Проблеми розвитку міжнародних економічних зв'язей і привлечення іноземних інвестицій: регіональний аспект*: [сб. науч. трудов]. — 2009. — Ч. 3. — С. 1260–1266.
7. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / Д. М. Стеченко. — [3-тє вид., випр.]. — К.: Знання, 2006. — 262 с.
8. Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України: [електронний ресурс]: Указ президента України <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/382/2011>.
9. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України: [електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. – Режим доступу до ресурсу: <http://mre.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/index>.
10. Про національний План дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: [електронний ресурс]: Указ президента України № 504 від 27 квітня 2011 р. – Режим доступу до ресурсу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
11. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: [електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/>.
12. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: [електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Держенергоефективності. – Доступ до ресурсу: <http://naer.gov.ua/>.
13. Міністерство екології та природних ресурсів України: [електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.menr.gov.ua>.
14. Державне агентство екологічних інвестицій: [електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Державного агентства екологічних інвестицій. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.seia.gov.ua>
15. Положення Про національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики: [електронний ресурс]: Указ президента України від 23 листопада 2011 р. № 1059/2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1059/2011>.
16. Міністерство фінансів України: [електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.minfin.gov.ua>.
17. Антимонопольний комітет України: [електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Антимонопольного комітету України. Режим доступу до ресурсу: <http://www.atc.gov.ua>.
18. BP Statistical Review of World Energy. Yune 2011: [електронний ресурс]. — Режим доступу: [//bp.com/statisticalreview](http://bp.com/statisticalreview).
19. Інститут Відновлюваної Енергетики: офіційний сайт: [електронний ресурс]. — Режим доступу до сайту: <http://www.ive.org.ua>.
20. Міжнародне Енергетичне Агентство: офіційний сайт: електронний ресурс]. — Режим доступу до сайту: <http://www.iea.org/>
21. Міжнародний експерт: ключ до енергоне: [електронний ресурс] // *Дзеркало тижня*. Україна. – 2012. – Режим доступу до журн.: http://dt.ua/ECONOMICS/mizhnarodniy_ekspert_vidnovlyuvana_energetika_-klyuch_do_energonezalezhnosti_ukrayini.html].
22. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: [електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15. 03. 2006 № 145-р.). — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

РЕЗЮМЕ

Трофименко Елена

Разновидности государственного и сверхгосударственного регулирования сферы возобновляемой энергетики

Раскрыты основные тенденции развития топливно-энергетического сектора Украины и сферы возобновляемой энергетики в частности. На основе анализа основных показателей развития традиционных источников энергии в мире и в Украине определены предпосылки развития отечественной возобновляемой энергетики, основные государственные и сверхгосударственные регуляторы ее деятельности.

RESUME

Trofymentko Olena

Varieties of state and supranational regulation of renewable energy sphere

The article reveals the main trends in the development of fuel and energy sector of Ukraine and the sphere of renewable energy in particular. On the bases of the analysis of the main indicators of the development of traditional energy sources in the world and in Ukraine there have been defined prerequisites for the development of domestic renewable energy industry and the basic state and supranational regulators its activities.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2013 р.

Тетяна ТУРЧЕНЮК

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту,
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

Вікторія КОТЬКОВА

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто проблеми фінансування охорони праці в Україні та інших країнах. Визначено відмінні риси в галузі охорони праці інших країн та розроблено пропозиції щодо їх упровадження в Україні.

Ключові слова: охорона праці, Міжнародна організація праці, фінансування охорони праці.

Актуальність нашої теми спричинена значною кількістю нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві, що не лише сповільнює розвиток економіки, а також провокує виникнення суттєвих економічних втрат у окремій організації і державі загалом. Створення нешкідливих та безпечних умов праці на підприємстві вимагає значних фінансових витрат, які можуть попередити витрати, пов'язані з технікою безпеки.

Проблема охорони праці вивчалася багатьма вітчизняними та закордонними дослідниками, серед яких А. А. Басанець [1], Л. О. Добровольський [2], О. В. Касачева [3], І. С. Кравченко [4], Ю. І. Кундієв [5], А. М. Нагорна [6], С. О. Обухов [7], І. В. Павлов [8], О. В. Савчук [9], М. Г. Федоренко [10]. Проте питання впровадження позитивного міжнародного досвіду з охорони праці не було достатньо висвітлене, що й обумовило актуальність нашого дослідження.

Метою статті є вивчення особливостей перебігу охорони праці в різних розвинених країнах та обґрунтування запозичення передового міжнародного досвіду на національному рівні.

Фінансування охорони праці згідно зі статтею 21 Закону України «Про охорону праці» здійснюється власником [11]. При цьому працівник не несе жодних витрат на заходи щодо охорони праці [12, с. 368].

У сучасному розумінні «охорона праці» для роботодавця – це додаткові витрати, що спрямовані на заходи з поліпшення умов і охорони праці, а не ефективні вкладення, які приносять прибуток та підвищують результативність виробництва. При сплаті внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків суб'єкти господарювання переносять всі наступні виплати, у тому числі компенсації постраждалим від нещасних випадків на виробництві. За таких умов роботодавець, хоча й зацікавлений у створенні безпечних та належних умов праці на підприємстві, але не несе фінансової відповідальності за відшкодування збитків потерпілим.

Відповідно до вимог Закону України «Про охорону праці» витрати на охорону праці для всіх суб'єктів господарювання незалежно від форм власності або фізичних осіб, які використовують найману працю, мають становити не менше 0,5 % від суми реалізованої

продукції, а для установ, що фінансуються за рахунок бюджету, – не менше 0,2 % від фонду оплати праці [13, с. 1]. За даними статистики на сьогодні в Україні близько 33 % підприємств працюють збитково. Водночас у таких умовах майже неможливо швидко покращити стан охорони праці за рахунок оновлення та приведення у відповідність до нормативних вимог основних виробничих фондів та засобів виробництва [13, с. 2].

На підприємствах, галузях і на державному рівні у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку створюються фонди охорони праці. Такі ж фонди мають формуватись органами місцевого та регіонального самоврядування для потреб регіону, що є на сьогодні однією з найважливіших проблем охорони праці. На підприємстві кошти Фонду соціального страхування від нещасних випадків використовуються тільки на виконання заходів, що забезпечують доведення умов і безпеки праці до нормативних вимог або підвищення наявного рівня охорони праці на виробництві. Кошти галузевих і державного фондів охорони праці витрачаються на здійснення галузевих і національних програм з питань охорони праці, науково-дослідних робіт і проектно-конструкторських розробок, що виконуються в межах цих програм, на сприяння становленню і розвитку спеціалізованих підприємств і виробництв, творчих колективів, науково-технічних центрів, експертних груп, на заохочення трудових колективів і окремих осіб, які плідно працюють над розв'язанням проблем охорони праці.

Відомо, що стан умов охорони праці напряму залежить від особливостей економічного розвитку країни. Тому не дивно, що у Росії рівень травматизму та стан охорони праці максимально наближені до українських: ці дві країни мають схожі особливості правового регулювання питань, пов'язаних з охороною праці. На жаль, у сучасних реаліях спостерігається жорстка конкуренція серед багатьох організацій, унаслідок якої діяльність з поліпшення умов і охорони праці на підприємствах тотально нівелюється. Водночас слід зауважити, що інвестиції в основні фонди необхідні для поліпшення умов та охорони праці. Крім того, вони призводять до підвищення собівартості продукції, робіт чи послуг. У результаті, коли постійно віддається

перевага економічним вигодам, поліпшення умов та охорони праці залишається важкою та майже не вирішуваною задачею [14].

Становище ускладнене також тим, що необхідні витрати, як правило, пов'язані з інвестиціями в основні фонди, і вони значно перевищують економію на скорочення виплат у зв'язку з несприятливими умовами праці. Проведене дослідження свідчить, що охорона праці є важливою сферою життя суспільства. Тому на неї звертається підвищена увага в розвинених країнах. Так у Білорусі дисциплінарне стягнення у вигляді звільнення застосовується до посадової особи не лише за систематичне порушення службової дисципліни, прогул чи появу на роботі у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, але й за одноразове грубе порушення правил охорони праці, що спричинило пошкодження або смерть людини [9].

У Німеччині під терміном «охорона праці» слід розуміти законодавчо врегульовану систему, що містить будь-які заходи, спрямовані на охорону життя і здоров'я людей на виробництві та охоплює заходи щодо запобігання нещасним випадкам на виробництві. У рамках Європейського співтовариства Федеральний уряд Німеччини надав сильну підтримку щодо створення Єдиного ринку, що спровокувало виникнення низки директив в області забезпечення виробничої безпеки і охорони праці, зокрема було розроблено заходи щодо поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників на робочих місцях, вимоги відносно робочих місць, а також досліджено особливості використання обладнання працівниками на роботі, застосування засобів індивідуального захисту робітниками на виробництві, підіймання і переміщення важких вантажів та роботу перед екранами комп'ютерів [15].

У Фінляндії, окрім забезпечення безпечних і здорових умов праці, поняття «охорона праці» охоплює умови трудових відносин, психосоціальний баланс на робочому місці, питання лідерства та менеджменту, ефективного функціонування організації та продуктивності праці загалом. Основну відповідальність за забезпечення належних умов праці несуть самі підприємства та установи. Закон лише зобов'язує роботодавця створити безпечні та нешкідливі умови праці, одночасно відповідаючи за витрати з охорони і поліпшення умов праці. Державне управління з охорони праці, служба охорони праці, а також інші експертні служби надають підтримку в питаннях забезпечення безпечних умов праці на робочих місцях. Відповідно, державні органи з умов і охорони праці концентрують свою увагу на вирішенні проблем, пов'язаних з трудовим добробутом. При цьому основними напрямками стратегії Міністерства соціального забезпечення і охорони здоров'я і його відомчих управлінь і установ в області охорони праці слід вважати наступні: збереження та розвиток працездатності; профілактику виробничого травматизму, професійних захворювань, захворювань опорно-рухового апарату та сприяння психосоціальному балансу на робочих місцях загалом; збереження трудової активності та управління виробничим процесом. У цьому контексті доцільно зазначити, що цілеспрямована і послідовна робота з охорони праці дала змогу значно знизити травматизм та професійні захворювання протягом останніх 20 років. На сьогодні Фінляндія належить до числа країн, що не лише досягли високого розвитку, але й забезпечили сприятливі

результати в області охорони праці. Тим не менш, щорічна статистика професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві налічує приблизно 120 000 випадків [5, с. 2].

Згідно з офіційними даними Міжнародної організації праці (МОП) у країнах з ринковою економікою щорічно на 23,5 тисяч працюючих припадає один нещасний випадок зі смертельним наслідком, у той час, як в Україні – на 11 тисяч працюючих. Водночас рівень загального травматизму в Україні значно нижчий, ніж у країнах з ринковою економікою (майже у 12 разів), а рівень смертельного травматизму приблизно вдвічі більший [10, с. 34].

У США щорічно реєструються близько 125-350 тисяч професійних захворювань, у Канаді – 77-112 тисяч, у Росії – 9-12 тисяч, а в Україні – 6-7 тисяч [16, с. 49]. Така тенденція свідчить про те, що в Україні більшість нещасних випадків та професійних захворювань не реєструється у встановленому порядку, тобто приховується та не береться на облік. Органи Державного нагляду, як і керівники підприємств, безпосередньо зацікавлені в тому, щоб звітність щодо травматизму і професійної захворюваності в країні не погіршувалися.

У високорозвинених країнах, на відміну від України, охорона праці розглядається як економічний важіль у боротьбі з необґрунтованими збитками. За оцінкою Інституту економіки НАН України щорічні витрати внаслідок травматизму складають близько 8,5 млрд. грн., що складає понад 4 % ВВП України [7, с. 155].

На сьогодні МОП займається наданням допомоги державам-членам МОП в удосконаленні національного трудового законодавства, професійно-технічної підготовки працівників, поліпшенням умов праці шляхом здійснення міжнародних програм технічного співробітництва, проведення дослідницьких робіт та видавничої діяльності. Проте в Законі України «Про охорону праці» враховано не всі основні вимоги конвенцій та рекомендацій МОП щодо безпеки і гігієни праці та виробничого середовища, зокрема не враховано регулювання відносин охорони праці в різних галузях країни, таких, як: гірниче виробництво, будівництво, виробничі підприємства харчової та хімічної промисловості.

Отже, використання міжнародного досвіду для правового регулювання охорони праці в Україні є вагомим та необхідним як в нормативній, правовій діяльності, так і в повсякденному житті. У зв'язку з цим проблема удосконалення правового регулювання охорони праці є актуальною у світовому масштабі. Україна має унікальну можливість дослідити світовий досвід у галузі охорони праці, оцінити його досягнення та недоліки, врахувати всі особливості ситуації на національному рівні.

Пропонується детально використовувати:

- 1) рекомендації МОП щодо поліпшення умов праці шляхом здійснення міжнародних програм технічного співробітництва з охорони праці;
- 2) досвід Фінляндії щодо обов'язкового законодавчого регламентування одночасної відповідальності за витрати з охорони та поліпшення умов праці з боку керівника суб'єкта господарювання;
- 3) досвід Росії в питанні здійснення фінансування заходів з охорони праці у бюджетних установах.

Таким чином, на сьогоднішній день для України, як і для інших країн, зокрема Білорусії і Німеччини, важливою проблемою залишається комплексне правове та економічне регулювання охорони праці. На наш

погляд, їх вирішення можливе лише за умови влади, а також імплементації на практиці останніх підвищення соціальної відповідальності роботодавців, позитивних досягнень у сфері охорони праці. поліпшення взаємодії державних і місцевих органів

Список літератури

1. Басанець, А. Проблеми професійної патології та шляхи їх вирішення на сучасному етапі [Текст] / А. Басанець, І. П. Лубянова // Український журнал з проблем медицини праці. – 2008. – № 1 (17). – С. 3-12.
2. Добровольський, Л. О. Конвенції та рекомендації МОП з гігієни праці [Текст] / Л. О. Добровольський, А. М. Нагорна, П. М. Вітте // Український журнал з проблем медицини праці. – 2009. – № 3 (19). – С. 5-11.
3. Касачева, О. В. Основные проблемы сбалансированности государственных обязательств и финансовых ресурсов Фонда социального страхования Российской Федерации [Текст] / О. В. Касачева // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – № 314. – С. 133-136.
4. Кравченко, І. С. Особливості розвитку ринку праці в умовах глобалізації [Текст] / І. С. Кравченко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2008. – № 32. – С. 225-231.
5. Кундієв, Ю. І. Порівняльна характеристика стану професійного захворювання в Україні і світі [Текст] / Ю. І. Кундієв, А. М. Нагорна, Л. О. Добровольський // Український журнал з проблем медицини праці. – 2009. – 2(18) – С. 1-3.
6. Медико-соціальні та економічні втрати від професійної захворюваності та шляхи їх попередження [Текст] / А. М. Нагорна, Л. О. Добровольський, Л. М. Грузова, Л. А. Янковська, О. І. Колодяжна, М. П. Соколова // Український журнал з проблем медицини праці. – 2011. – № 4 (28). – С. 62-69.
7. Обухов, С. О. Проблеми безпеки життєдіяльності в Україні [Текст] / С. О. Обухов, О. Ю. Колесник // Коммунальное хозяйство городов: Науч. -техн. сб. Вып. 64. – К. : Техніка, 2005. – С. 151-157.
8. Павлов, І. В. Трудовий потенціал підприємства як економічна категорія [Текст] / І. В. Павлов // Вісник Східноукраїнського Національного університету імені В. Даля. – 2012. – №7 (178). – С. 230-233.
9. Савчук, О. В. Охорона праці – міжнародний досвід для України [Електронний ресурс] / О. В. Савчук. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2011/Tecnic/13_79337.doc.htm
10. Федоренко, М. Метаморфози виробничого травматизму [Текст] / М. Федоренко, Г. Лесенко // Охорона праці. – 2009. – №3. – С. 33-35.
11. Про охорону праці [Електронний ресурс]: закон України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
12. Соціальне страхування в Україні [Текст]: збірник нормативних актів. – К., 2000. – 435 с.
13. Мимрик, Л. В. Активізація діяльності ФССНВ як складова покращення стану охорони праці [Текст] / Л. В. Мимрик // Вінницький національний технічний університет. – 2010. – №3. – С. 1-12.
14. Про соціальне партнерство та управління охороною праці в Російській Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dnpr.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=718&Itemid=60
15. Підготовка інженерів з охорони праці в Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dnpr.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=270&Itemid=60
16. Тимошина, Д. Стан професійної захворюваності в Україні [Текст] / Д. Тимошина, І. Лубянова, А. Басанець, Т. Харченко // Охорона праці. – 2010. – №3. – С. 48-53.

РЕЗЮМЕ

Турченко Татьяна, Коткова Виктория

Международный опыт охраны труда и особенности его внедрения в Украине

Рассмотрены проблемы финансирования охраны труда в Украине и ряде других стран. Определены отличительные черты в отрасли охраны труда других стран и разработаны предложения по их внедрению в Украине.

RESUME

Turchenyuk Tetyana, Kotkova Viktoria

International experience of safety of labour and features of its implementation in Ukraine

The problems of financing of safety of labour in Ukraine and other countries are depicted. Distinctive features in the safety of labor of other countries are identified. Authors have determined the proposals towards the implementation of last ones in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

ФАКТОРИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКІВ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Розглянуто проблеми оцінки та нейтралізації ризиків у параметрах інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві, здійснено моніторинг цих проблем у контексті реалій сучасного економічного простору, а також запропоновано власні підходи до їх вирішення.

Ключові слова: ризики, інноваційно-інвестиційна діяльність, агропромислове виробництво, економічний простір.

Посилення конкуренції на ринку, стрімка глобалізація та кризові тенденції економічних процесів обумовили високу нестабільність оточення економічних суб'єктів АПК. Суттєвим фактором, що впливає на ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві вважається фактор ризику. Посилення турбулентності економічного простору вимагає від економічних суб'єктів постійного моніторингу та аналізу таких змін, що дає можливість заздалегідь розробити альтернативні моделі поведінки та максимально ефективно адаптуватися до нових умов функціонування.

Розгляд наявних публікацій з цієї проблематики засвідчує, що економічна наука звертала на цю наукову проблему велику увагу. Значний внесок зробили Дж. Кейнс, Г. Марковіц, А. Маршалл, Ф. Найт, А. Сміт, В. Шарп та інші. За останні роки з'явилася низка робіт, присвячених теорії ризику. Найґрунтовніші розробки належать таким ученим, як О. Альгін, І. Балабанов, Б. Гардінер, П. Грабовий, М. Рогов, В. Успенко, Практичні аспекти теорії ризику розглядаються в роботах В. Аленічева, Г. Клейнера, Т. Шарової, О. Ширимської, О. Ястремського та інших. Суттєві пропозиції методичного та практичного характеру з проблем оцінки та нейтралізації ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві знаходимо в працях таких відомих дослідників: В. Андрійчука, В. Андрущенка, В. Амбросова, В. Базилевича, В. Геєця, О. Гудзь, О. Дація, М. Зубця, М. Кисіля, О. Крисального, М. Кропивка, І. Лютого, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, В. Онегіної, Г. Підлісецького, П. Саблука, В. Ситника, П. Стецюка, В. Федосова та ін. [1-13]. Проте в умовах трансформації економічного простору багато аспектів цієї важливої проблеми вимагають подальших поглиблених досліджень з метою пошуку шляхів оптимального їх вирішення.

Одним із ключових завдань пошуку вирішення проблем оцінки та нейтралізації ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві є необхідність вирішення низки питань, пов'язаних із стабілізацією забезпечення цієї діяльності, підвищенням її ефективності та прибутковості. Недостатнє опрацювання окреслених проблемних питань, а також їх методичне та практичне значення

визначають актуальність нашої праці, її мету та завдання.

Динамічний розвиток та зміни внутрішньої конфігурації суб'єкта господарювання здійснюється у процесі перманентної взаємодії його з оточуючим середовищем. Тому в умовах ринкової економіки значний вплив на інноваційно-інвестиційну діяльність в агропромисловому виробництві має характер середовища її функціонування. Він визначається зміною інформаційних, матеріальних, фінансових та інших ризиків, що забезпечують життєдіяльність економічних суб'єктів та їх взаємодію з іншими учасниками ринку. У наукових публікаціях не спостерігається одностайності щодо визначення категорії «ризик». Переважно кожен дослідник пропонує власне визначення категорії ризику. Так Г. Клейнер визначає ризик як «небезпеку настання непередбачених і небажаних для суб'єкта наслідків його дій» [4]. Те ж смислове навантаження несе визначення ризику, запропоноване в «Російському економічному журналі»: «Ризик – це безпека того, що цілі, поставлені в проєкті, повністю або частково не будуть досягнуті» [5]. Особливо належить відзначити ті напрацювання, які присвячені розробці математичних методів оцінки ризику. У них останній окреслюється передусім у контексті інформаційних параметрів. Показовим є визначення, наведене у роботі О. І. Ястремського: «Ризик виникає тоді, коли існує невизначеність, відсутність вичерпної інформації щодо умов прийняття рішень» [6].

На наш погляд, категорію «ризик» варто визначити як небезпеку потенційно можливої, ймовірної втрати фінансових ресурсів чи недоотримання доходів порівняно з варіантом, який розраховує на раціональне використання фінансових ресурсів при певному виді підприємницької діяльності. Для розуміння природи економічного ризику фундаментальне значення має зв'язок ризику та прибутку. Більш високий ризик пов'язаний з імовірністю більш високого прибутку. Іншими словами, ризик – це загроза того, що економічний суб'єкт понесе втрати у вигляді додаткових видатків чи отримає доходи, нижчі, ніж ті, на які розраховує.

Теорія ризику стосовно інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві є менш розвинутою, хоча нині економічні суб'єкти

агропромислового комплексу змушені працювати у кризовому просторі. Рівень інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві, впровадження інновацій та відтворення ринкового сегменту виготовленого інноваційного продукту залишаються недостатніми для реалізації інноваційного прориву. За останні роки (2009-2011 рр.) у нематеріальні активи спрямовано 2,9% усіх капітальних інвестицій. На поліпшення об'єктів (капітальний ремонт, модифікацію, модернізацію) витрачено 10,6%, придбання та створення інших необоротних матеріальних активів – 1,6%, на формування основного стада робочої та продуктивної худоби – 0,3% вкладень. Стан інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві характеризується нині двома наступними тенденціями. По-перше, зафіксований за підсумком 2009-2011 рр. року факт зростання більшості параметрів цього процесу відображає злам низхідного тренду лише по відношенню до попереднього року (виняток складає показник частки інноваційних витрат). По-друге, позитивна динаміка минулого року щодо збільшення витрат на інновації та зростання кількості інноваційно активних суб'єктів практично не мала належного відображення у перебігові процесу впровадження інновацій, зокрема нових технологічних процесів та нових видів продукції.

Попит та обсяги аграрного ринку помітно зменшились. Банки перестали надавати кредити. Крім того, державна підтримка агропромислового виробництва залишається істотною перепорою у відносинах Україна – СOT, оскільки більшість преференцій, що надавалися раніше, стали несумісними з умовами Світової організації торгівлі. Участь України в цій міжнародній організації в короткостроковій перспективі призведе до скорочення вітчизняного виробництва та експорту. Стрижневими чинниками спаду інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві можна вважати: продовження економічної рецесії; недосконалість та неефективність банківського кредитування; зниження платоспроможного попиту населення; поступове вичерпання у інвесторів вотуму довіри, невизначеність щодо політичної та економічної ситуації після виборів.

Таким чином, із процесами подолання наслідків фінансової кризи 2008 року та пристосування України до умов СOT для вітчизняних економічних суб'єктів АПК розпочинається критично важливий період, коли, по суті, визначатиметься їх подальша доля і виявлення ризиків та відпрацювання ефективних фінансових стратегій щодо їх мінімізації в площині інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві є першочерговим завданням.

Крім того, підприємствам АПК притаманні певні особливості їх функціонування, які підвищують рівень ризику, зокрема довгий період виробництва. Рішення щодо виробництва продукції приймаються за рік, а то й більше до моменту реалізації. За цей час ринкова ситуація може значно змінитися в несприятливий для підприємств бік. Порівняно з іншими галузями, які мають також великий період виробництва, підприємства АПК знаходяться в більш несприятливих умовах, оскільки на всю продукцію не укладаються контракти до початку її виробництва [2].

Технологічний процес в агропромисловому виробництві жорстко обмежений часовими межами. Підприємствам АПК в багатьох випадках неможливо

різко збільшити обсяги виробництва. Крім того, виникають додаткові витрати у зв'язку з потребою захисту авторських прав, закупки нових інноваційних технологій тощо. Вияв кон'юнктурного ризику набуває особливого значення, насамперед, коли різко збільшується пропозиція сільськогосподарської продукції.

За ринкових умов підприємствам АПК доводиться мати справу переважно з ризиками високого рівня динамічності і невизначеності, які складаються з багатьох елементів і залежать від численних факторів, тому вони здебільшого стохастичні, дискретні і характеризуються високою турбулентністю. Таким чином, умови інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві в сучасній економіці стають дедалі складнішими, кількість факторів, які впливають на їх результативність, все збільшується. Одні з них є зовнішніми відносно економічних суб'єктів, а інші внутрішніми.

До основних зовнішніх факторів, які впливають на рівень економічного ризику інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві, належать: законодавство, податкова система, непередбачені дії органів державного управління, конкуренція та дії партнерів, політико-економічна ситуація в країні, економічний стан галузі, міжнародні події, корупція та організована злочинність. Варто зазначити, що з кожним роком збільшується число зовнішніх факторів, що впливають на рівень ризику і потребують урахування при інноваційно-інвестиційній діяльності в агропромисловому виробництві.

Не менш численними є і внутрішні фактори. Варто виокремити наступні чотири групи факторів: інноваційно-інвестиційна стратегія економічного суб'єкта; принципи діяльності інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві; обсяги інвестиційних ресурсів та напрями їх використання; якість та рівень маркетингу. У процесі управління ризиком особливий інтерес викликає механізм оцінки економічного ризику, за яким розраховується ризик, який впливає на результати інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві. В абсолютному виразі ризик може визначатися величиною можливих втрат у матеріальному й грошовому виразі. У відносному – ризик визначається як величина можливих втрат, віднесених до деякої бази (майнового стану, прибутку) [8].

Останнім часом політичні, економічні, соціальні процеси як у аграрній сфері, так і в Україні загалом стають більш складними та невизначеними – відбувається посилення рівня ризику. Відповідно, змінюється середовище діяльності підприємств АПК, ринок з конкурентного перетворюється на гіперконкурентний та висуває все складніші і складніші завдання, що полягають у задоволенні більш високого рівня вимог до товарів і послуг з боку споживачів, мінімізації витрат, оптимізації процесів виробництва, створенні та утриманні конкурентних переваг. Посилення ризиковості середовища інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві спричинене стрімким розвитком науки, техніки, бізнес-процесів та ринкових механізмів, що виявляються у наступному [1]: зростання новизни змін; підвищення напруженості середовища функціонування підприємств; зростання швидкості змін; зростаюча складність внутрішнього і зовнішнього середовища.

Унаслідок впливу зазначених факторів на діяльність підприємств значно важче передбачити події, що відбуваються у середовищі їх функціонування. Це стається через те, що наслідки таких подій можуть мати значний часовий інтервал, а також через дії та протидії тих, кого вони стосуються. Крім того, не завжди вдається з'ясувати істинну причину настання конкретної події, що, відповідно, ускладнює процес реакції на неї. Особливо важко зорієнтуватися у виборі поведінки на ранній стадії явища, що відбувається у середовищі діяльності організації, оскільки при цьому інформація про потенційні загрози або переваги інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві є неповною і потребує якомога швидшої обробки та прийняття відповідного управлінського рішення в умовах невизначеності. Поступово за рахунок накопичення інформації обізнаність про потенційне явище та його можливі наслідки зростає, але при цьому зменшується час, який залишається на розробку альтернативних варіантів поведінки та прийняття відповідного інвестиційного рішення.

Рівень допустимого ризику переважно визначається з урахуванням параметрів: розмірів основного капіталу, обсягів інноваційно-інвестиційної діяльності, рівня прибутковості, рентабельності тощо. Нині, як переконує практика, керівники підприємств АПК в управлінні ризиком найчастіше використовують інтуїцію, свій минулий досвід. Лише незначний процент керівників оцінює ризик за допомогою математичних методів.

Результати оцінки ризиків є основою для вибору відповідних заходів щодо їх нейтралізації. Кожний економічний суб'єкт обирає конкретний спосіб запобігання ризику залежно від специфіки своєї інноваційно-інвестиційної діяльності, обраної дивідендної політики, маркетингової стратегії тощо. Однак існують загальні принципи у процесі управління ризиком.

Основні принципи управління ризиками інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві: усвідомленість прийняття ризиків; керованість прийнятими ризиками; незалежність управління окремими ризиками; порівнянність рівня прийнятих ризиків із рівнем прибутковості фінансових операцій; порівнянність рівня прийнятих ризиків із інвестиційними можливостями підприємства; економічність управління ризиками; врахування тимчасового фактора в управлінні ризиками, інноваційно-інвестиційної стратегії підприємства в процесі управління ризиками та можливості передачі останніх.

Формування й реалізація політики управління ризиками інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві передбачає здійснення наступних основних заходів: ідентифікація окремих видів ризиків; оцінка широти й вірогідності інформації, необхідної для визначення рівня ризиків; вибір і використання відповідних методів оцінки імовірності настання ризикової події за окремими видами ризиків; визначення розміру можливих інвестиційних втрат при настанні ризикової події за окремими видами ризиків; дослідження факторів, що впливають на рівень ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві; установлення гранично допустимого рівня ризиків; вибір і використання внутрішніх механізмів нейтралізації негативних наслідків окремих видів ризиків; вибір форм

і видів страхування («передавання») окремих ризиків; оцінка результативності нейтралізації й організація моніторингу ризиків.

Система внутрішніх механізмів нейтралізації ризиків у межах інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві передбачає використання наступних основних методів: запобігання ризику; лімітування концентрації ризику; хеджування; диверсифікація; розподіл ризиків; самострахування (внутрішнє страхування); управління активами і пасивами; інші методи внутрішньої нейтралізації інвестиційних ризиків.

Варто звернути увагу, що кожен метод нейтралізації ризиків потребує виваженого підходу. Так у процесі дослідження встановлено, що для оцінки впливу диверсифікації на рівень ризику можна скористатися показником варіації доходу економічного суб'єкта порівняно з його окремими підгалуззями, який об'єднує в собі вплив як об'єктивних факторів на обсяги виробництва, так і ринкових факторів (коливань ціни). Водночас проведені дослідження свідчать, що підприємства АПК, які мають меншу кількість напрямків діяльності, мають вищу ефективність функціонування, ніж підприємства з великою кількістю дрібних напрямків діяльності. Тобто рівень диверсифікації має свої оптимальні межі.

У світовій практиці підприємства АПК широко використовують такий інструмент зниження ризику, як страхування. Останнє можна зарахувати до заходів, які знижують рівень інвестиційного ризику.

Сучасний стан страхування підприємств АПК є незадовільним, їх страховий захист практично відсутній. Причинами цьому є як і слабкий їх фінансовий стан, так і високі страхові тарифи. Розвиток страхування підприємств АПК потребує державної підтримки. Якщо необхідність такої підтримки сприймається майже однозначно, то форми і організація її здійснення мають певні альтернативи. Поки що несформований сам механізм державної підтримки страхування підприємств АПК. В умовах невизначеності і високої ризиковості прийняття правильних рішень забезпечується завдяки стратегічному плануванню. У міру зростання обізнаності про характер потенційно можливого явища та його наслідки з метою ефективного реагування застосовуються методи екстраполятивного прогнозування та довгострокового планування. Якщо ж потенційне явище не потребує ґрунтовного додаткового вивчення, то для прискорення реактивної дії на нього використовуються дані первинних документів системи управлінської звітності та управлінського контролю.

Дослідження поточного стану макро- та мікросередовища інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві та розпізнавання у потоці інформації потенційних змін вимагає постійної уваги до різного роду даних. Ефективним інструментом при цьому може стати використання слабких сигналів – раних і неточних ознак настання важливих подій, що в майбутньому можуть суттєво позначитися на ефективності цієї діяльності. Слабкі сигнали можуть виявлятися у вигляді незначних відхилень від нормативних показників, чуток або появи ситуацій, нехарактерних для звичайного режиму функціонування підприємств АПК. Іноді вони свідчать про випадкові відхилення, спричинені об'єктивними чинниками, а іноді є симптомами закономірних процесів, що з високою ймовірністю можуть відбутися у майбутньому.

Виявлення слабких сигналів потребує ретельного аналізу динаміки змін, що відбуваються, та їх основних тенденцій. На основі результатів такого аналізу економічні суб'єкти АПК мають можливість заздалегідь розробити альтернативні моделі поведінки, що мінімізує вплив негативних факторів на інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві або дозволить максимально вигідно використати виявлені перспективи.

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що фактори, які зумовлюють ризики інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві, викликані переважно зовнішніми (некерованими) чинниками. У сумі вони можуть мати рівень інвестиційного ризику, який і без урахування індивідуальних ризиків економічних суб'єктів буде вищий допустимого рівня. У такій ситуації більшість підприємств АПК незалежно від рівня внутрішніх ризиків будуть перебувати у стані кризи, що загрожує масовим банкрутством. Це зумовлює необхідність державного регулювання рівня ризику в агропромисловому виробництві. До такого регулювання можна віднести: підтримку нижньої межі цін; митний захист внутрішнього ринку від різких коливань цін на світовому ринку; економічне регулювання обсягів виробництва певних видів агропромислової продукції,

сприяння і підтримку розвитку кредитування і страхування в галузі; сприяння створенню галузевих об'єднань, які б займалися регулюванням інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві.

Середовище інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві за рахунок високої інтенсивності змін періодично створює сприятливі чи, навпаки, загрозливі для стабільного її розвитку умови. Для успішного підприємства, метою якого є збереження або зміцнення своїх ринкових позицій, інформація про майбутні зміни середовища інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві має стратегічно важливий характер, оскільки дозволяє завчасно розпізнати потенційні небезпеки або переваги та виробити механізми адаптації до нових умов функціонування, за яких ризики втрат будуть зведені до мінімуму, а вигоди – максимізовані. Вчасне, а надто завчасне, реагування на зміни середовища інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві робить можливим не лише стабільний розвиток підприємств АПК в умовах турбулентності, а й створює передумови завоювання ними передових ринкових позицій.

Список літератури

1. Ансофф, И. Стратегический менеджмент. Классическое издание [Текст] / И. Ансофф; Пер. с англ. под ред. Петрова А. Н. – СПб. : Питер, 2009. – 344 с.
2. Гудзь, О. Є. Ризики в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств [Текст] / О. Є. Гудзь // Агроінком. – 2007 р. – № 5. – С. 92 – 95.
3. Довбенко, М. Нобелівська нагорода за розробку теорії асиметричної інформації [Текст] / М. Довбенко // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 86-90.
4. Клейнер, Г. Риски промышленных предприятий (как их уменьшить и компенсировать) [Текст] / Г. Клейнер // Российский экономический журнал. – 2003р. – № 5-6. – С. 85-92.
5. Методика разработки бизнес-плана. Состав инвестиционного проекта [Текст] // Российский экономический журнал. – 2003 р. – № 4. – С. 53-63.
6. Ястремский, А. Й. Моделирование экономического риска [Текст] / А. Й. Ястремский. – К., 1992. – 127 с.
7. Машина, Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання [Текст] : навч. посіб. / Н. І. Машина. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 188 с.
8. Пересада, А. Управління інвестиційним процесом [Текст] / А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.

РЕЗЮМЕ

Федун Игорь

Факторы неопределенности и рисков инновационно-инвестиционной деятельности в агропромышленном производстве

Рассмотрены проблемы оценки и нейтрализации рисков в контексте инновационно-инвестиционной деятельности в агропромышленном производстве, осуществлен мониторинг этих проблем относительно реалий современного экономического пространства, а также предложены собственные подходы к их решению.

RESUME

Fedun Igor

Uncertainties and risks of innovation and investment activity in agricultural production

The problems of assessing and managing risks in the context of innovation and investment in agricultural production are considered. Monitoring of these issues in relation to the realities of today's economic space is done. The author's approaches to their solution are proposed.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У СФЕРІ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА ІНВЕСТИЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті систематизовано форми та методи роботи економічних підрозділів посольств та інших суб'єктів економічної дипломатії України в умовах інтеграції до системи світового господарства, розглянуто їх зміст, особливості застосування, сформульовано рекомендації щодо організаційного забезпечення та ефективного використання. Наведено перелік форм та методів роботи в економічній дипломатії як об'єктів аналітичної оцінки.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, економічна дипломатія, форми та методи економічної дипломатії.

В умовах активізації глобалізаційних процесів та інтеграції України до системи світового господарства зростає вагомість вимог до забезпечення та відстоювання національних інтересів на міжнародних ринках. Участь у міжнародних організаціях та інших економічних формуваннях не послабляє конкуренції, а лише породжує нові її вияви. У зв'язку з цим особливого значення в міжнародних та міждержавних економічних відносинах набуває економічна дипломатія. Її нову роль підкреслюють на вищих рівнях державного керівництва і в Європейському Союзі, і в країнах СНД. В економічній дипломатії як особливій діяльності, спрямованій на відстоювання національних економічних інтересів, забезпечення конкурентних переваг та створення сприятливих умов у зовнішньоекономічній діяльності для вітчизняної економіки, особливе місце належить вибору необхідних форм та методів роботи. Від них значною мірою залежить рівень ефективності експортно-імпортних операцій, залучення необхідних інвестиційних вкладень, розвиток міжнародної кооперації. Насамкінець правильно вибрані та оптимально використані відповідні форми та методи роботи дипломатичних представництв в економічній сфері є суттєвим підґрунтям повноти виконання поставлених перед країною завдань та досягнення її стратегічних цілей. Одночасно форми і методи роботи в економічній дипломатії самі є об'єктами економічного аналізу, на підставі якого можуть прийматись відповідні управлінські рішення. Означене характеризує актуальність розглядуваної проблематики.

Питання форм і методів роботи в економічній дипломатії в окремих аспектах розглядалися як українськими, (В. А. Вергун, І. Г. Манцуров, О. М. Шаров), так і зарубіжними авторами (П. Баранай (Словаччина), Г. Каррон де ла Каррьер (Франція), О. Є. Ліхачов, В. Д. Щетінін (Росія), Е. Молендовські, В. Полян, П. Церка (Польща)). Проте тема залишається відкритою і потребує поглибленого розгляду та систематизації.

Метою нашої статті є розглянути існуючі підходи щодо форм та методів роботи у сфері економічної дипломатії, обґрунтувати оптимальність та доцільність їх застосування в конкретних ситуаціях практичної діяльності безпосередньо як економічних підрозділів дипломатичних представництв України в країнах перебування та при міжнародних організаціях, а також відповідних структур і представництв українського бізнесу за кордоном. Крім того, необхідно систематизувати форми і методи роботи в економічній дипломатії як об'єктів аналітичної оцінки і аналізу.

Сучасний рівень міждержавних стосунків передбачає формування пакету цілей економічної дипломатії, серед яких насамперед такі, як:

- підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди;
- забезпечення з метою повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту народу інтеграції економіки України у світову економічну систему;
- розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку.

Слід звернути увагу, що виклики глобалізованої економіки на сучасному етапі змушують здійснювати «пошук методів та форм раціонального поєднання інтересів країн в системі міжнародної торгівлі, спрямованих на кооперування зусиль і уникнення конфронтації в гострій конкурентній боротьбі за ринки збуту та сфери впливу, особливо несприятливими способами політичного та силового тиску» [1].

Досягнення зазначених цілей повинно забезпечуватись організацією діяльності насамперед дипломатичних представництв за кордоном. При цьому і самі представництва, і їх економічні відділи в процесі реалізації завдань та забезпечення функціональної діяльності у сфері економічної дипломатії повинні використовувати відповідні форми і методи роботи. Їх застосування підпорядковане нарощуванню торговельних, інвестиційних і коопераційних зв'язків України із закордонними партнерами в контексті вирішення стратегічних завдань зовнішньоекономічної політики держави. При цьому повинно забезпечуватись формування якісно нового рівня партнерських стосунків, нового бачення розвитку торговельно-економічних та інвестиційних відносин, збудованих на реалістичній основі, виходячи із нагальних потреб національної економіки України. Одночасно повинні вироблятися нові організаційні і фінансово-економічні засади щодо створення умов та зацікавленості підприємців країн у розширенні і поглибленні партнерських зв'язків.

Сучасна економічна дипломатія України, яку сьогодні репрезентують насамперед економічні відділи Посольств, застосовує наступні *форми роботи*[2]:

- 1) діяльність постійних міжкурядових комісій;
- 2) проведення економічних та інвестиційних

форумів;

3) проведення днів української економіки в країнах перебування;

4) організація і проведення коопераційних бірж;

5) організація залучення українських експонентів до участі у виставкових заходах та виставках-ярмарках, які проводяться у країнах перебування.

Діяльність постійних міждержавних комісій є однією з основних організуючих форм роботи по виробленню стратегії двостороннього торговельно-економічного, інвестиційного та коопераційного співробітництва України з іншими державами.

Відповідно до положень Глави 10 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом (УПС) у квітні 2011 р. започатковано діяльність Ради з питань співробітництва, яка здійснює контроль за виконанням УПС та «розглядає будь-які значні питання, що виникають в рамках Угоди, та будь-які інші двосторонні або міжнародні питання, що становлять взаємний інтерес» [3]. Рада з питань співробітництва може також виносити необхідні рекомендації за погодженням між двома Сторонами. Засідання Ради проводяться на рівні міністрів один раз на рік, а також, коли цього вимагають обставини.

Серед найбільш активних двосторонніх міждержавних комісій, які працюють на постійній основі, слід назвати українсько-німецьку міждержавну раду з питань економічного співробітництва, у складі якої працює 7 двосторонніх робочих груп. Засідання ради відбуваються раз у два – три роки, по чергово в Україні та ФРН. На засідання виносяться питання економічного співробітництва, обговорюється стан реалізації домовленостей, досягнутих під час попередніх засідань, стан торговельно-економічних та інвестиційних відносин між країнами, аналізується хід реалізації спільних економічних проектів, здійснюється розгляд перспективних напрямів співробітництва між Україною та ФРН.

Як правило, перед пленарним засіданням проходить засідання робочих груп (з енергетики, будівництва, промисловості, сільського господарства і продовольства, підприємницької діяльності і регуляторної політики, охорони довкілля, туризму). Кожна робоча група очолюється двома співголовами – з української і німецької сторони.

Перед проведенням чергового засідання міждержавної ради з питань економічного співробітництва проводиться великий обсяг роботи в обох країнах; питання, які будуть винесені для обговорення, опрацьовуються фахівцями різних міністерств, відомств і організацій. Здійснюється значна аналітична робота, проводиться пошук нових перспективних напрямів для співпраці, вживаються необхідні заходи щодо мінімізації інвестиційних та торговельних ризиків для підприємців у кожній з країн-партнерів. Особлива увага звертається на вирішення проблемних питань, наприклад, забезпечення ліквідації простроченої та проблемної кредитної заборгованості (передусім у випадках надання державних гарантій), повернення податку на додану вартість експортерам продукції, усунення митних перешкод при експортно-імпорتنних операціях.

На засіданнях робочих груп розробляються заходи, які можуть створити необхідне підґрунтя для нарощення двосторонніх торговельно-економічних та інвестиційних відносин між суб'єктами

зовнішньоекономічної діяльності країн. Опрацьовані робочими групами матеріали виносяться на розгляд пленарного засідання міждержавної ради. У пленарному засіданні, крім безпосередніх членів ради та робочих груп, беруть участь керівні та відповідальні працівники міністерств і центральних відомств обох країн (міністри, заступники міністрів, керівники служб), торгово-промислових палат, банків, а також бізнесу.

На пленарних засіданнях можуть підписуватись двосторонні угоди, меморандуми, протоколи, якими ухвалюються спільні заходи та програми з розглядуваних питань. Плани заходів щодо реалізації домовленостей, досягнутих під час відповідного засідання двосторонньої міждержавної ради з питань економічного співробітництва, вже в Україні доводяться до міністерств та інших органів виконавчої влади відповідним дорученням Кабінету Міністрів України.

Подібні двосторонні міждержавні комісії України створені спільно з Австрійською Республікою, В'єтнамом, Індією, Кіпром, Республікою Корея, Латвією, Литвою, Марокко, Республікою Польща, Російською Федерацією, Словенією, Туркменією, Угорщиною та цілою низкою інших країн світу.

Зацікавленість німецької економіки в співпраці з Україною втілюється у тому, що створена і працює не тільки українсько-німецька міждержавна рада з питань економічного співробітництва, але і Постійна українсько-баварська робоча комісія, 9 засідання якої відбулось у липні 2011 р. в м. Мюнхені. У складі комісії працює 3 робочих групи:

1) з питань економіки, транспорту, технологій і захисту довкілля;

2) з питань внутрішніх справ, будівництва, юстиції, освіти, культури та соціального захисту;

3) з питань сільського та лісового господарства.

Активна робота українсько-баварської комісії впродовж багатьох років була і залишається вагомим підґрунтям того, що Федеральна земля Баварія є, з одного боку, традиційно важливим ринком збуту продукції української металургійної та хімічної промисловості, а з іншого – найбільшим постачальником високотехнологічної продукції та обладнання і устаткування в Україну.

Предметом уваги Міждержавної українсько-ізраїльської комісії з питань торгівлі та економічного співробітництва є поглиблення партнерства у сфері енергоефективності, енергозбереження, телекомунікацій та радіозв'язку, стандартизації, метрології та оцінки відповідності, торгівлі, туризму, інвестицій, сільського господарства та технологій наука.

Міждержавна українсько-в'єтнамська комісія з питань торговельно-економічного і науково-технічного співробітництва, яка провела вже 12 засідань, активно працює над можливістю взаємовигідного економічного співробітництва країн у сфері авіабудування, суднобудування, автомобілебудування, вивчення і використання космічного простору в мирних цілях, геології, у тому числі видобутку та переробки корисних копалин, транспорту, освіти, фармацевтики, аграрної галузі тощо.

У кожному випадку постійні двосторонні міждержавні (міждержавні) комісії визначають пріоритети своєї діяльності і будують свою роботу на основі взаємної зацікавленості та взаємовигідного партнерства, реалізуючи таким чином завдання економічної дипломатії.

Наступною важливою формою роботи у практиці економічної дипломатії є *проведення економічних та інвестиційних форумів*. Останні проводяться на конкретну актуальну тему. Місцем проведення таких форумів можуть бути як країни перебування українських дипломатичних представництв, так і Україна. При проведенні таких форумів за кордоном збільшуються можливості для запрошення та участі в їх роботі представників бізнесу, ділових кіл, банків, торгово-промислових палат, офіційних представників урядових структур, регіональних органів влади, місцевого самоврядування, міністерств, консалтингових і юридичних фірм країн перебування. При цьому вся організаційна робота покладається на представників дипломатичних представництв України, у наш час – це економічні відділи Посольств. Для участі у форумах можуть бути запрошені офіційні представники відповідних міністерств і відомств, регіональних органів влади, торгово-промислових палат, ділових кіл України.

Головним змістовим наповненням економічних та інвестиційних форумів є окреслення економічних та коопераційних можливостей, експортного потенціалу, конкурентних переваг та інвестиційних потреб української економіки. Під час форумів проводяться презентації інвестиційних проєктів і експортних можливостей, обговорюються перспективні напрями розвитку партнерства між представниками бізнесу і ділових кіл України та держави перебування.

Суттєве значення в розширенні торговельно-економічного, інвестиційного та коопераційного співробітництва, в нарощенні обсягів українського експорту до країн-партнерів та залученні їх інвестицій в економіку України має така форма роботи у сфері економічної дипломатії як *проведення Днів української економіки*.

Дні економіки України відбуваються, як правило, у межах інших презентаційних заходів, зокрема під час міжнародних виставок і ярмарків. Для участі в Днях української економіки запрошуються достатньо представницькі делегації з України, до складу яких, як правило, залучаються представники Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, галузевих міністерств і відомств, регіональних органів виконавчої влади (обласних державних адміністрацій та їх управлінь), торгово-промислових палат, а також безпосередніх учасників зовнішньоекономічної діяльності. Очолюють такі делегації переважно представники керівництва Уряду України.

Програма таких днів економіки передбачає пленарне засідання, під час якого увазі учасників пропонується декілька доповідей та виступів представників України, а також від владних структур та ділових кіл країни перебування, відбуваються ділові дискусії, проводяться презентації проєктів щодо налагодження партнерства. Крім того, визначається час для індивідуальних робочих зустрічей та переговорів представників країн, на яких досягаються відповідні домовленості щодо подальшої співпраці, про рамкові умови партнерства, спільну реалізацію інвестиційних проєктів, урегулювання наявних проблемних моментів. За результатами можуть бути підписані протоколи намірів, меморандуми, угоди і навіть контракти.

Велику роль у підготовці та проведенні Днів української економіки в країнах перебування повинні відігравати саме працівники дипломатичного представництва (Посольства) України, зокрема економічного відділу. Їх завдання – опрацювання ідеї

проведення такого заходу, узгодження її з відповідними структурами влади та ділових кіл в Україні, забезпечення участі представників бажаних установ, організацій, компаній і фірм країни перебування.

Головною метою Днів української економіки повинно бути привернення уваги іноземного бізнесу до України, поширення інформації про експортні можливості, про виробничий, сировинно-ресурсний, технологічний, фінансовий, кадровий потенціал економіки України, її конкурентні переваги у відповідних сферах діяльності. Дні української економіки проводяться з метою розширення присутності України на ринках країн перебування, а також створення та підтримання привабливого іміджу України як інвестиційного партнера та сприяння залученню іноземних інвестицій в українську економіку.

Особливо ефективною формою роботи у сфері економічної дипломатії, у налагодженні прямих контактів між українськими і іноземними підприємствами, розвитку коопераційних зв'язків, торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва є організація і проведення *коопераційних бірж*.

Коопераційні біржі доцільно проводити під час Днів української економіки, а також у межах міжнародних інвестиційних форумів, виставок і ярмарків. Особливістю коопераційної біржі є те, що там нічого не продають і не купують, під час їх проведення повинні відбуватись:

- 1) інтенсивний обмін інформацією щодо конкретних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, їх намірів щодо налагодження відповідних форм співробітництва (реалізація продукції, купівля обладнання і технології, налагодження спільного виробництва, формування коопераційних зв'язків, пропозиція проєктів для інвестування тощо);

- 2) надання і отримання інформації щодо асортименту пропонованої продукції, цін та умов оплати і розрахунків;

- 3) встановлення прямих контактів між потенційно майбутніми партнерами;

- 4) підписання протоколів про наміри, угод про співпрацю, а в окремих випадках – і контрактів на поставку, купівлю чи продаж відповідної продукції;

- 5) обмін пропозиціями щодо розширення інвестиційного, торговельно-економічного і коопераційного співробітництва та налагодження нових прямих контактів між підприємствами.

Важливе значення у забезпеченні ефективності коопераційної біржі має ретельна її підготовка. Зміст її повинен полягати в наступному.

1. Визначення конкретної теми коопераційної біржі, її цільового спрямування, вибір галузі виробництва, економіки, сфери діяльності (наприклад, будівництво і виробництво будівельних матеріалів, текстильна промисловість, хімічна промисловість, деревообробка і меблева промисловість, логістика, енергетика, енергоефективність, нетрадиційні і відновлювані джерела енергії і т. д.).

2. Опрацювання кола українських учасників майбутньої коопераційної біржі (прізвища та посади представників відповідних підприємницьких структур, місце знаходження і адреси підприємств, сфера діяльності, інтереси щодо економічної та інвестиційної співпраці з іноземними партнерами).

3. На основі перших двох позицій повинно опрацьовуватись залучення можливих учасників країни

перебування, з огляду на сферу діяльності та побажання українських учасників. Крім того, їм повинна надаватись відповідна інформація щодо українських учасників.

У результаті ретельно проведеної підготовчої та організаційної роботи, під час коопераційної біржі повинні відбуватись конкретні зустрічі між підприємцями обох країн за попередньо визначеними спільними інтересами з урахуванням сфери діяльності і потенційних можливостей сторін. Як правило, кожен учасник коопераційної біржі має знати свою мету і бути обізнаним з інформацією щодо можливих партнерів для переговорів. Як свідчить досвід, протягом декількох годин роботи коопераційної біржі кожен учасник може мати до 10-15 контактів з потенційними партнерами, що при індивідуальних поїздках українських підприємців на короткий термін (на 4-5 днів) у ту чи іншу країну є практично неможливим.

Важливою формою роботи економічних відділів Посольств у сфері економічної дипломатії слід розглядати організацію залучення українських експонентів до участі у виставкових заходах та виставках-ярмарках, які проводяться у країнах перебування.

Участь у виставках та виставках-ярмарках є вагомим засобом розширення присутності українських підприємств на зовнішніх ринках та виходу на нові його сегменти. Важливо наголосити на необхідності державної підтримки участі України у виставкових заходах, як це робиться численними зовнішньоторговельними партнерами України: ФРН, Польщею, Російською Федерацією, Словаччиною, Угорщиною, Чехією та багатьма іншими. Активна участь у міжнародних універсальних та галузевих і спеціалізованих виставках дає можливість ефективно презентувати на зовнішніх ринках нову конкурентноспроможну продукцію, нові розробки та нові технології, екологічно чисті вироби тощо.

Успіх участі у міжнародних виставках значною мірою залежить від ретельної підготовки та здійснення цілого комплексу заходів підготовчої роботи. Важливими тут є питання:

- проведення завчасної підготовки до участі українських фірм у виставках через попередній конкурсний відбір експонатів та фірм і підприємств для участі у роботі виставки (ярмарку);
- здійснення попередніх маркетингових досліджень та налагодження контактів з потенційними партнерами шляхом розповсюдження інформації через спілки товаровиробників, інформаційні центри виставок та засобами Інтернет-мережі;
- забезпечення умов щодо експонування кращих зразків української продукції та всебічного представлення галузей;
- виділення як державою, так і підприємницькими структурами необхідних коштів.

Під час виставок практикується проведення економічних та інвестиційних форумів, днів економіки країн-учасників, науково-практичних конференцій та коопераційних бірж, тобто відбувається поєднання і комплексне використання різних форм економічної дипломатії. У всіх цих заходах повинні брати участь представники економічних відділів Посольств України, які виконують також і координуючу роль.

Безпосередньо в межах роботи виставок доцільно проводити комерційні переговори та здійснювати пошук партнерів для майбутнього співробітництва. Тут також треба звернути увагу на технічні питання

забезпечення ефективної роботи експозиції. Зокрема, при наявності стендів від областей чи регіонів України необхідно передбачити присутність на них представників відповідних територій чи адміністративно-територіальних формувань (стендистів); обов'язковою умовою представлення експонатів (для проведення конструктивних переговорів з потенційними партнерами) на виставці повинна бути участь представника підприємства, яке виробляє зазначені вироби.

Важливим організаційним питанням участі у міжнародних виставках є забезпечення своєчасного отримання всіх необхідних сертифікатів і дозволів на ввіз української продукції на виставку (ярмарок) у відповідному асортименті.

Великий досвід ефективного проведення міжнародних виставок має Федеративна Республіка Німеччина, в якій щорічно проводяться такі міжнародні виставки як «Hannover-Messe» (машинобудування і технології), «Grüne Woche» (аграрне виробництво, харчова промисловість, стандартизація харчової галузі), «ITB» (туризм і туристичні послуги), «CeBIT» (інформаційні технології, засоби телекомунікації і зв'язку, електронні системи управління) «ILA» (авіакосмічна галузь), «Bautek» (будівельна техніка, будівельні матеріали і технології) тощо. ФРН є найбільшою виставковою країною світу, у якій упродовж року проводиться понад 100 міжнародних виставкових заходів, а учасниками є тисячі фірм з більшості країн світу. Активно працюють у сфері організації міжнародних виставок також такі країни, як Франція, Італія, Японія, Китай. Такий потужний виставковий полігон націлює українську економічну дипломатію на активну роботу щодо просування української продукції на світові ринки.

Міжнародна практика економічної дипломатії передбачає застосування також відповідних методів діяльності. У цьому відношенні в системі німецької підтримки зовнішньоекономічної діяльності [4] успішно використовуються такі методи [5], як:

- аналіз рамкових умов і можливостей ефективного розвитку співробітництва в країнах перебування, разом із переглядом діючих проектів і програм;
- інформування Федерального уряду про політичну, економічну та суспільну ситуацію в країнах, які розвиваються;
- координація розвитку німецького співробітництва і організацій, які його забезпечують (наприклад GTZ, KfW, DED, InWEnt) у країнах перебування;
- репрезентування політики Федерального уряду і розвиток постійного діалогу з громадськими прошарками і групами в країнах перебування, від міністерств до неурядових організацій;
- участь у координації білатеральних та мультилатеральних зв'язків;
- консультування через надання стипендій у межах політики розвитку співробітництва.

Словацька модель економічної дипломатії передбачає застосування таких методів [6]:

- аналіз;
- створення директив для присутності словацьких фірм на зовнішньому ринку;
- зіграність (в організації роботи дипломатичних місій).

При цьому важлива роль відводиться організації економічних систем дипломатії [7], тобто використання моделей роботи зовнішньої торговельно-економічної

діяльності.

Достатньо ефективний набір методологічного інструментарію в просуванні економічних інтересів країни та її бізнесу на зовнішніх ринках нагороджений в економічній дипломатії Польщі [8; 9].

Поряд із зазначеними формами роботи економічні підрозділи дипломатичних представництв України у своїй діяльності застосовують або повинні застосовувати відповідні *методи роботи*, до яких відносяться наступні:

- аналіз білатеральних (двосторонніх) торговельно-економічних відносин між Україною та країною перебування, а також між країною перебування та третіми країнами з метою пошуку вільних або потенційно можливих ніш для заповнення товарами українського експорту;
- постійний моніторинг ринку товарів, що мають для України пріоритетне значення;
- здійснення маркетингових досліджень у таких важливих для українських товаровиробників галузях, як машинобудування, енергетика, харчова і легка промисловість, сільське господарство;
- розповсюдження торговельно-економічної інформації про Україну через систему Інтернет, друковані та електронні засоби масової інформації та спеціальні бюлетені;
- налагодження робочих контактів з представниками державних структур та ділових кіл країни

перебування;

- проведення зустрічей і прямих переговорів з потенційними партнерами в країні перебування;
- пошук партнерів з українського боку та боку країни перебування для налагодження співпраці між ними;
- налагодження прямого міжрегіонального співробітництва між відповідними регіонами України та країни перебування;
- надання інформаційного та методичного сприяння українським підприємствам, які мають наміри працювати на ринку країни перебування та здійснювати там підприємницьку діяльність;
- вжиття відповідних заходів з метою попередження виникнення та врегулювання наявних проблемних питань у торговельно-економічних відносинах України з країною перебування.

У практичній діяльності економічних підрозділів Посольств України та інших представників економічної дипломатії можуть та повинні застосовуватись і інші методи роботи, які спрямовані на відстоювання економічних інтересів України на зовнішніх ринках, на утримання освоєних їх сегментів та завоювання нових ніш. Форми і методи роботи повинні використовуватись у комплексі, у поєднанні найбільш ефективних на відповідний час, і з обов'язковим урахуванням особливостей міжнародної економічної ситуації та цільових завдань.

Список літератури

1. Фліссак А. Економічна дипломатія в системі сприяння підвищенню ефективності зовнішньоекономічної діяльності України. – Вісник ТНЕУ. – 2007. – №3. – С. 21.
2. Фліссак К. Інформаційно-аналітичне забезпечення системи економічної дипломатії в Україні: проблеми та перспективи. – Економічний аналіз: збірник наукових праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : С. І. Шкарбан та ін. – Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ «Економічна думка», 2011. – Вип. 8. – Частина 1. – С. 214.
3. Рада з питань співробітництва між Україною та ЄС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=89997&cat_id=80855.
4. Drei Säulen der Außenwirtschaftsförderung. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Aussenpolitik/AussenWiFoerderung/AkteureAWi.html.
5. Rolle der deutschen Auslandsvertretungen. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Aussenpolitik/GlobaleHerausforderungen/EZ-Wi-Fi/BilatEZ-Start.html.
6. Баранай П., Філини Н. Современная экономическая дипломатия. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.proza.ru/2010/10/30/706.
7. П. Баранай. Современная экономическая дипломатия. – Публикации дипломатического клуба. Актуальные проблемы экономики, 23. 03. 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dec.lv.
8. A. Fotyga. Polska dyplomacja ekonomiczna. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pm.g-point.biz/document/:13063>
9. Rośnie popyt na dyplomację ekonomiczną. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gazetafinansowa.pl/index.php/wydarzenia/analizy/2845-ronie-popyt-na-dyplomacje-ekonomiczn.html.

РЕЗЮМЕ

Фліссак Константин

Формы и методы экономической дипломатии в сфере торгово-экономического и инвестиционного сотрудничества

В статье систематизированы формы и методы работы экономических подразделений посольств и прочих субъектов экономической дипломатии Украины в условиях интеграции в систему мирового хозяйства, рассмотрено их содержание, особенности применения, сформулированы рекомендации относительно организационного обеспечения и эффективного использования. Приведен перечень форм и методов работы в экономической дипломатии как объектов аналитической оценки.

RESUME

Flissak Kostyantyn

Forms and methods of economic diplomacy in trade, investment and economic partnership

In the article there have been systematized the forms and methods of economic departments of embassies and other subjects of economic diplomacy in Ukraine in conditions of integration into the global economy. Their content and application features are discussed. There have been worked out the recommendations for administrative support and effective use of economic diplomacy. A list of the forms and methods of work in the sphere of economic diplomacy as objects of analytical evaluation is given.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013 р.

Сергій ФРОЛОВ

доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів і кредиту,
Сумський державний університет

Олександра БІЛОПІЛЬСЬКА

аспірантка,
Сумський державний університет

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ НА ОСНОВІ ІНСТРУМЕНТІВ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті розроблено економічні, соціальні, правові та екологічні індикатори оцінки системи управління твердими побутовими відходами. Запропоновано здійснювати вибір методів утилізації відходів на основі розроблених сценаріїв управління ними, оцінка екологічних, економічних та соціальних критеріїв яких здійснюється за допомогою оцінки життєвого циклу в системі управління відходами.

Ключові слова: оптимізація системи управління відходами, індикатори стану системи управління відходами, тверді побутові відходи, інструменти екологічного менеджменту, екологічна оцінка.

Основною негативною особливістю вітчизняної системи «виробництво-споживання» є те, що в ній відсутні умови використання матеріальних ресурсів у замкненому циклі, що призводить до утворення значної кількості побутових відходів. Найчастіше переробка твердих побутових відходів виявляється технологічно неможливою та економічно недоцільною. У зв'язку з цим існує необхідність упровадження систем управління відходами, методи утилізації в яких будуть враховувати поточний розвиток промислового сектору економіки і задовольняти вимоги екологічного та соціального характеру.

Під оптимізацією системи управління відходами розуміється використання останніх з максимальним вилученням цінних вторинних ресурсів і мінімізацією впливу на довкілля. У працях вітчизняних вчених проведені дослідження щодо удосконалення системи управління відходами, проте не проаналізовано спроможність промислового сектору економіки залучати тверді побутові відходи у виробничий процес на конкретному етапі розвитку економіки країни. Ефективність реалізації оптимальної системи управління відходами значною мірою визначається структурою та організаційно-економічним устроєм її промислового сектору, який повинен забезпечувати використання відходів.

Основи організаційно-економічного механізму управління відходами, а також інструменти оцінки екологічного впливу досліджено в наукових працях вітчизняних вчених О. Балацького, О. Веклич, Г. Виговської, Т. Галушкіної, Л. Мельника, В. Міщенко, Н. Пахомової, І. Синякевича, П. Скрипчука та інших. Проведені у статті дослідження базуються на аналізі систем управління відходами, виконаному в працях закордонних вчених, таких як У. Гелбман (U. Gelbmann), Х. Горрард (H. Gorgard), Х. Клампфл-Пернольд (H. Klampfl-Pernold) та інші.

Метою статті є окреслити економічні, соціальні, правові та екологічні індикатори оцінки системи управління твердими побутовими відходами,

обґрунтувати методологічне забезпечення оптимізації системи управління відходами з метою виявлення найбільш прийнятних методів їх утилізації.

Більшість задекларованих пропозицій, котрі описують ідеальні умови, за яких запропоновані системи управління відходами відповідають екологічним, економічним та соціальним вимогам, не втілюються у життя, і на сьогодні система управління відходами в Україні базується на наданні послуг зі збору твердих побутових відходів та розміщенні їх на звалищах і полігонах.

Аналізуючи системи поводження з відходами країн Європейського Союзу, можемо виокремити особливості, котрі притаманні успішно реалізованим системам управління. Першочерговою задачею при оптимізації системи управління твердими побутовими відходами (ТПВ) є роздільний збір відходів у джерел їх виникнення, що є ключовим елементом запровадження екологічно-безпечних технологій поводження з відходами. В економічно ефективний господарський обіг можна залучати тільки попередньо відсортовані відходи. На сьогодні в Україні є приклади будівництва та експлуатації сортувальних ліній, проте, як показує практика, це вимагає значних затрат і до того ж призводить до втрати потенційних вторинних ресурсів. Відходи, котрі надходять до сортувальних ліній, частково втрачають ресурсно-енергетичний потенціал, на відміну від тих потоків, які були відсортовані біля джерел їх виникнення [8, с. 185; 11, с. 1159].

Практика країн з розвинутою економікою показує, що при формуванні системи управління ТПВ враховуються спроможності промислового сектору економіки залучати тверді побутові відходи у виробничий процес, і від цього залежить кількість потоків відходів при роздільному зборі. Як правило, впровадження роздільного збору в населених пунктах розпочинається з двох потоків: органічні та неорганічні відходи. При переході на триконтейнерний збір ключовим моментом є визначення, що саме буде сортуватися окремо: вироби з пластику чи скло, і це

залежить від умов наявного промислового комплексу. [4, с. 116]

Так само, як і система управління твердими побутовими відходами має вплив на довкілля,

економіку і суспільство, на стан та інтенсивність її розвитку також впливають економічні, соціальні, правові та екологічні індикатори, які описують і сучасний етап розвитку країни.

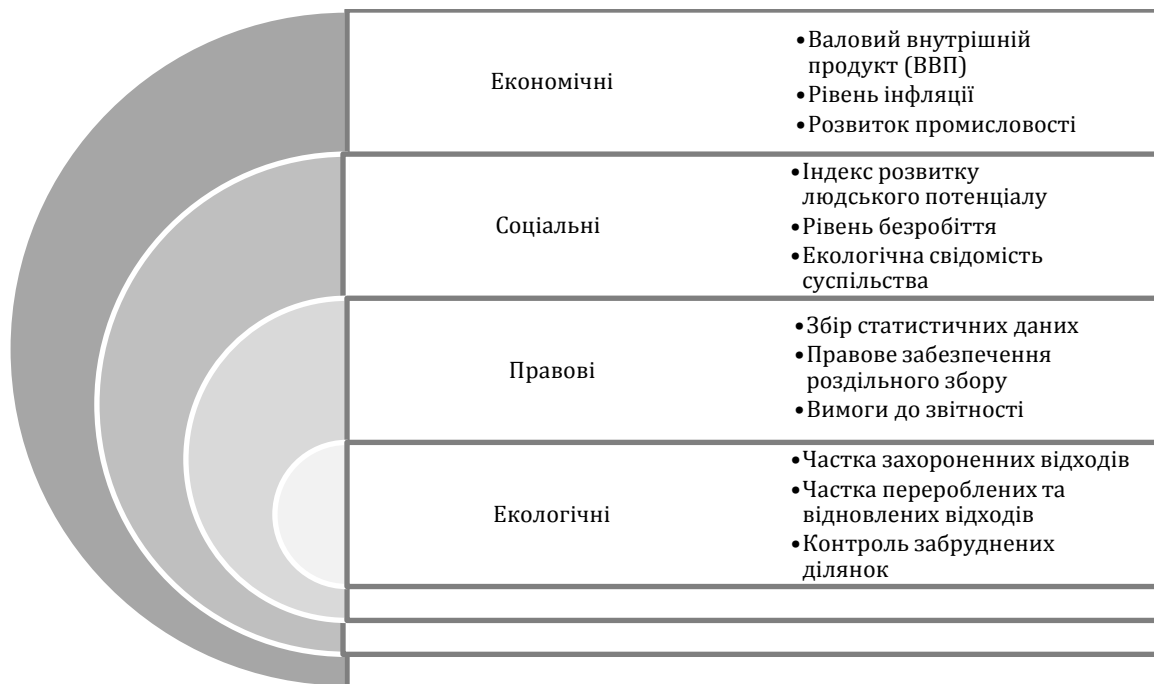

Рис. 1. Набір індикаторів

Можна зробити висновок, що загальна ефективність системи управління відходами залежить від параметрів, котрі пов'язують усі елементи системи, у той час, як в Україні кожен елемент (збір, сортування, утилізація, захоронення) існують незалежно один від одного. Проаналізуємо вплив кожного індикатора на систему управління твердими побутовими відходами.

Економічні індикатори:

- Валовий внутрішній продукт: у роботах європейських вчених досліджено тісний кореляційний зв'язок між зростанням ВВП і розвитком управління відходами, що говорить про залежність системи управління відходами від поточного розвитку економіки держави. [6, с. 97]
- Інфляція: функціонування ефективної системи управління відходами вимагає участі усього населення. Роздільний збір, який є необхідною умовою для утилізації відходів, можливий тільки тоді, коли увага громадськості звертатиметься на природоохоронну діяльність. Це можливо за умови визначеності щодо майбутніх подій. А очікування інфляції та невизначеності майбутнього знижує потребу в увазі до екологічних проблем і проблем твердих побутових відходів зокрема.
- Розвиток промислового сектору, котрий ґрунтується на впровадженні інноваційних підходів, використанні альтернативного палива та враховує екологічний аспект діяльності господарських суб'єктів, позитивно впливає та стимулює до активізації діяльності в системі управління відходами.
- Соціальні індикатори:
- Індекс розвитку людського потенціалу: містить вимір трьох показників – це рівень життя (реальна купівельна спроможність у розрахунку на душу

- населення), очікувана тривалість життя і освіта (рівень грамотності дорослих і дітей). Суть дослідження цього критерію полягає в оцінці спроможності населення свідомо фінансувати сферу поводження з відходами. За оцінками ООН – 1,5%, від середньої заробітної плати по країні може бути використано як платню за послуги у сфері управління відходами. Ураховуючи, що у 2012 році в Україні середня заробітна плата складала 2752,95 грн., робимо розрахунок, що приблизно в середньому по країні 40 гривень можуть бути використані як плата за послуги у сфері поводження з твердими побутовими відходами. Проте на сьогодні тарифи є значно меншими і покривають витрати лише на вивезення відходів і складування їх на звалищах та полігонах. [1]
- Рівень безробіття: цей індикатор має важливу і визначальну роль у системі соціальних критеріїв, оскільки впливає на соціальну структуру країни. Люди, чиє життя не підкріплене матеріальними благами, не мають мотивації звертати увагу на питання, пов'язані з проблемою відходів.
- Екологічна свідомість суспільства: цей показник визначає, по-перше, рівень екологічної поінформованості суспільства, по-друге, оцінює увагу з боку громадських організацій та медіа-простору цим проблемам.

Законодавство істотно впливає на стан сфери поводження з відходами в державі і може сприяти або перешкоджати інноваційним процесам:

- Збір статистичних даних, на основі яких здійснюється прогнозування об'ємів накопичених відходів та морфологічний склад утворених відходів, є питанням, яке першочергово цікавить інвесторів для оцінки ресурсного потенціалу

відходів. Формування якісної статистичної бази даних здійснюють державні органи статистики, проте на сучасному етапі в Україні відсутні якісні статистичні бази даних відкритої екологічної інформації.

- Правове забезпечення роздільного збору. Для прикладу наведемо досвід Німеччини щодо правового забезпечення роздільного збору: з 2005 року законом «Про захоронення відходів» заборонено складування відходів на полігонах, котрі не пройшли механіко-біологічну чи термічну переробку. [3, с. 10-11]
- Вимоги до звітності: індикатор оцінює вимоги до звітності підприємств та організацій, залучених у сферу поводження з відходами.

Екологічні індикатори дозволяють радше не спрогнозувати розвиток системи управління відходами, а якнайкраще описати її сучасне становище та проаналізувати і оцінити вплив на довкілля.

Проведена на основі індикаторів оцінка поточного стану системи управління твердими побутовими відходами дозволить визначити напрями її подальшого розвитку. Отже, першочерговою задачею в системі управління ТПВ є впровадження роздільного збору. Наступним є питання оптимізації системи управління відходами з ціллю максимально повного використання відсортованих відходів і поводження з неутілізованими залишками (захоронення чи аеробна механіко-біологічна переробка). У цьому контексті ключовим питанням є здійснення екологічної оцінки пропонованої системи управління відходами. Провідним інструментом екологічного менеджменту у світі на сьогодні є метод оцінки життєвого циклу. Він використовується в системі управління відходами з метою виявлення найбільш прийнятного сценарію оптимізації управління відходами. [9, с. 90]

Використання цього інструменту має переваги в тому, що дозволяє оцінити вплив на довкілля не лише відходів, а й технологій утилізації. Зокрема метод оцінки життєвого циклу дозволяє враховувати суттєві вигоди, які можуть бути отримані в результаті різних процесів поводження з відходами, наприклад: спалювання відходів з метою отримання енергії зменшує потребу в первинних енергетичних ресурсах, виробництво компосту з біологічних відходів – у виробництві штучних добрив і т. д. [5, с. 989]

До 2000р. більшість досліджень оцінки життєвого циклу були спрямовані на дослідження екологічних аспектів життєвого циклу товарів: від придбання сировини до утворення відходів. Останнім часом спостерігається тенденція до використання підходів на основі оцінки життєвого циклу в порівнянні альтернативних виробничих процесів, а також у порівнянні систем управління відходами. Мета проведення такої оцінки – знайти систему управління відходами, яка використовує методи утилізації, котрі відповідають регіональним можливостям економіки та враховують екологічний, економічний та соціальний аспект. Уряди в усьому світі заохочують використання оцінки життєвого циклу, метод стає ключовим елементом в екологічній політиці в Європейському Союзі, Канаді, Китаї, Південній Кореї, США, Японії та інших країнах. [10, с. 299-300]

Оцінка життєвого циклу системи управління відходами може проводитися за двома напрямками:

- перший напрям – це оцінка потенційного екологічного впливу різних технологій утилізації

відходів з метою оцінки їх загальної екологічності і виявлення процесів, стадій, котрі вимагають оптимізації;

- другий напрям – аналіз альтернативних систем управління відходами задля досягнення цілей сталого розвитку у визначення напрямів розвитку екологічних стратегій.

Основними критеріями вибору технології утилізації можна визначити наступні:

- повнота використання відходів;
- відповідність вимогам охорони довкілля;
- економічна доцільність використання цієї технології в конкретному регіоні;
- врахування доступності технології.

Економічну та соціальну оцінку регіональних систем нами пропонується здійснювати на основі наступних критеріїв.

Критерії економічної оцінки:

- економічна ефективність: оцінка капітальних та експлуатаційних витрат; вартість утилізації відходів на одну тонну відходів, на одну людину чи сім'ю; прибуток від реалізації відновлених матеріальних ресурсів та енергії; частка покриття збитків від діяльності доходами від реалізації відсортованих відходів;
- тарифна доцільність: розмір сплати на 1 мешканця у % від розміру середньої заробітної плати, розмір сплати у % від розміру мінімальної заробітної плати.

Всі критерії соціальної оцінки доцільно розділити на 3 групи:

- індикатори, пов'язані з екологічними аспектами: зниження негативного впливу на довкілля, ризиків для здоров'я, величини земельних ресурсів, використовуваних для захоронення відходів;
- індикатори, котрі характеризують увагу населення до проблеми, оскільки при роздільному зборі збільшується час на сортування відходів індивідуально кожним громадянином, виникає необхідність розширення площ, відведених для розміщення контейнерів, збільшення їх кількості;
- індикатори третьої групи найменше пов'язані з самою системою, і їх зміна визначається факторами інших груп – шум, місце розташування контейнерів, можливість під'їзду до контейнерів, тимчасова неможливість руху транспорту при загрузці відходів. [2]

Таким чином, оптимізація системи управління відходами повинна вирішуватися поетапно, з визначенням першочергових завдань при незмінній довгостроковій стратегії. При цьому необхідно враховувати, що для кожного регіону доцільним є створення системи, котра відповідає екологічним, економічним та соціальним критеріям, які притаманні окремо взятому регіону. Оптимальною є система управління відходами, котра вимагає прийнятних затрат для населення в умовах найменшого впливу на довкілля і здоров'я людини та гарантованого повного використання закладеного у відходах матеріального і енергетичного потенціалу. Провести екологічну оцінку системи чи окремих її стадій дозволяє метод оцінки життєвого циклу. Перспективним є використання цього методу для аналізу альтернативних систем управління відходами. Досліджувані системи будуть значно відрізнятися, проте спільною рисою для кожної із систем є відповідність екологічним вимогам та мета забезпечення сталого розвитку.

Список літератури

1. Показники середньої заробітної плати [Електронний ресурс]/ Пенсійний фонд України. – Режим доступу:http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=209503&cat.
2. Фролов С. М. Перспективи використання методу оцінки життєвого циклу в системі управління відходами [Електронний ресурс] / С. М. Фролов, О. О. Білопільська // Ефективна економіка. – № 2. – 2013. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1793>.
3. Уланова О. «Цель 2020»: стратегия управления отходами в Германии/ О. В. Уланова, М. А. Качина// Твердые бытовые отходы. – 2012. – №8.
4. Chang Ni-Bin. The development of material recovery facilities in the United States: status and cost structure analysis / Ni-Bin Chang, S. F. Wang// Resources, Conservation and Recycling. – 13. – 1995. – p. 115-128.
5. Ekvall T. What life-cycle assessment does and does not do in assessment of waste management/ T. Ekvall, G. Assefa, A. Bjorklund, O. Eriksson, G. Finnveden// Waste management 27. – 2007.
6. Gelbmann U. Die Entwicklung der Abfallwirtschaft als Phasenmodell/ H. Klampfl, U. Gelbmann, G. Schmidt[Електронний ресурс]// DepoTech 2006. – p. 93-100. – Режим доступу:<http://www.mendeley.com/profiles/hannes-klampfl-pernold/>.
7. Giovanni DeFeo. The use of LCA in selecting the best MSW management system/ F. Giovanni, C. Malvano// Waste Management. – 29. – 2009. – с. 1901-1915.
8. Gorrard H. C. The benefits and cost of alternative solid waste management policies/ H. C. Goddard// Resources, Conservation and Recycling. – 13. – 1995.
9. Guinee J. B. Life Cycle Assessment: Past, Present, and Future/ J. B. Guinee, R. Heijungs, G. Huppes, A. Zamagni, P. Masoni, R. Buonamici, T. Ekvall, T. Rydberg// Environmental Science & Technology. – Vol. 45. – № 1. – 2011.
10. Morrissey A. J. Waste management models and their application to sustainable waste management / A. J. Morrissey, J. Browne// Waste Management. – 24. – 2004. – С. 297-308.
11. Papachristou E. Perspectives for integrated municipal solid waste management in Thessaloniki, Greece/ E. Papachristou, H. Hadjiangelou, E. Darakas, K. Alivani, A. Belou, D. Ioannidou, E. Paraskevopoulou, K. Poullos, A. Koukourikou, N. Kosmidou, K. Sortikos// Waste Management. – 29. – 2009. P. 1158-1162.

РЕЗЮМЕ

Фролов Сергей, Белопольская Александра

Оптимизация системы управления отходами на основе инструментов экологического менеджмента

В статье предложены экономические, социальные, правовые и экологические индикаторы оценки системы управления твердыми бытовыми отходами. Предложено выбирать методы утилизации отходов на основе разработанных сценариев управления ими, оценка экологических, экономических и социальных критериев которых осуществляется с помощью оценки жизненного цикла в системе управления отходами.

RESUME

Frolov Sergiy, Bilopilska Oleksandra

Optimisation of the waste management system on the basis of environmental management tools

The article presents an economic, social, legal and environmental indicators assessment of solid waste management. There has been proposed to choose the methods of waste utilization on the bases of the assessment of the environmental, economic and social criteria. These criteria are carried out by life cycle assessment in the waste management system.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

ТОРГОВЕЛЬНІ МЕРЕЖІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ В КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Узагальнено характеристику та показники сфери торгівлі по Україні загалом, досліджено особливості розвитку торговельних мереж Західної України, їх можливості, проблеми на сьгоднішньому етапі розвитку та прогнози щодо стану та насиченості міст сучасними магазинами, детально проаналізовано частку споживчого ринку.

Ключові слова: сфера торгівлі, роздрібний товарооборот, торговельні мережі, локальний оператор, формат торгівлі.

Торгівлю прийнято розглядати як канал просування продукції до її споживача [1, с. 25] і як галузь національної економіки, а також як вид економічної діяльності, об'єктом яких є товарообмін та обслуговування покупців з продажу товарів і їх транспортування, зберігання та підготовки до продажу [2, с. 658]. Не меншу роль вона відіграє у збалансованості виробництва і споживання, завдяки чому формується суттєва частка валової доданої вартості в Україні, забезпечується робочими місяцями економічно активне населення [3, с. 63].

Динамічність цієї галузі потребує постійного вивчення, адже коливання її параметрів є індикатором змін соціально-економічного стану України та досягнення сталого розвитку споживчого ринку. Важливу роль тут відіграють торговельні мережі, які мають низку переваг:

- можливість отримання економії на масштабі діяльності;
- концентрація фінансових ресурсів та кваліфікованих кадрів;
- залучення капіталу для свого розвитку на вигідних умовах у банківських установах;
- організація товаропостачання своїх магазинів на засадах логістики з використанням результатів маркетингових досліджень ринку;
- обрання постачальників;
- випуск більш конкурентоспроможних товарів власних марок.

За умови використання цих переваг, торгові мережі здатні ефективніше функціонувати в конкурентному середовищі.

Торговельні мережі, що функціонують, зокрема, в роздрібній торгівлі, – це структури з більш-менш відпрацьованими стандартизованими бізнес-процесами, менеджментом і сформованим корпоративним кліматом, тому в їх магазинах і вища якість обслуговування покупців. У них є можливість упроваджувати сучасні інформаційні системи, які дають змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення з меншими комерційними ризиками. Торговельні мережі здатні формувати цивілізовану й ефективно функціонуючу роздрібну торговельну та складську мережу, зменшити ланковість товароруху, а отже й кількість посередників – перекупників і тінювий сектор загалом, оскільки їхня діяльність більш прозора й

підзвітна [4, с. 15].

Як свідчить зарубіжний досвід, функціонування та розвиток торговельних мереж є об'єктивною передумовою розвитку торгівлі та майбутнім етапом трансформації задоволення суспільного попиту на споживчі товари. Саме тому, на наш погляд, потрібно не лише аналізувати досягнуті результати, але і формувати стратегію розвитку торговельних мереж на майбутнє. У сучасних ринкових умовах перспективи розвитку роздрібних торговельних мереж визначаються їхньою наявністю, якісним станом, рівнем спеціалізації, застосуванням сучасних торгово-технологічних процесів та значенням інтелектуального капіталу в процесі торговельної діяльності.

Метою дослідження є вивчення особливостей, проблем та тенденцій функціонування роздрібних торговельних мереж у Західній Україні.

Важливість торгівлі як галузі національної економіки підкреслює її вагомість у формуванні валової доданої вартості. Основним принципом формування роздрібно-торговельної мережі є визначення споживчого сегменту ринку, на задоволення попиту якого спрямована асортиментна та цінова політики підприємства. Тому аналіз споживчого ринку, стану торгової мережі, виявлення резервів більш ефективного її використання лежать в основі визначення перспектив її подальшого розвитку.

Так у 2010 р. у валовій доданій вартості України питома вага торгівлі складала 15,8%, у 2011 – 17,8%. Частка торгівлі у валовому внутрішньому продукті за 2012 р. склала 14% [5]. Динаміка роздрібно-товарообороту показує коливання показника за роками, при цьому спостерігається зниження темпів зростання обсягів роздрібно-товарообороту як загалом, так і за товарною структурою.

Згідно з рис. 1, найбільш негативний вплив позначився на обсягах реалізації непродовольчих товарів. Якщо обсяг реалізації у вартісних одиницях загалом у 2005 р. становив 94 332 млн. грн., а у 2011р. – 350 059,2 млн. грн., при цьому індекс споживчих цін відповідно становив 103,5 та 104,6 %, то темпи його зростання значно відрізняються – 124,2 і 113,3 %.

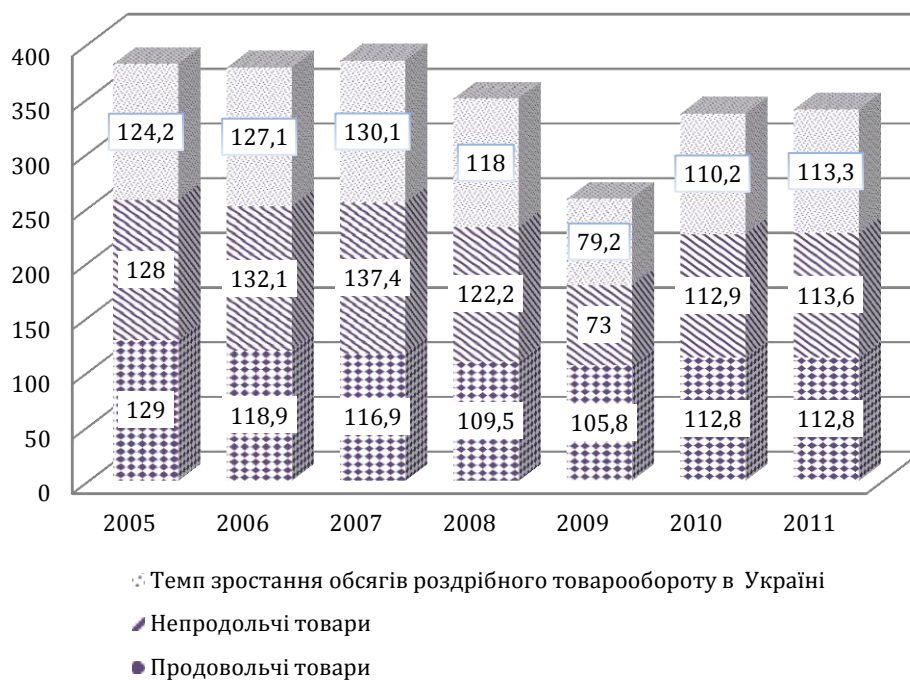

Рис. 1. Індеси фізичного обсягу товарної структури роздрібного товарообігу в Україні у 2005-2011 рр. (% до попереднього року) [6, с. 284]

Таблиця 1. Структура обсягів реалізації [6, с. 282]

Товарна структура	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Продовольчі	42	38	35	34	40	39	39
Непродовольчі	62	62	65	66	60	61	61

Також змінилась товарна структура роздрібного товарообігу. Відповідно до табл. 1., у 2005 р. співвідношення між реалізацією продовольчих та непродовольчих товарів складало 42,0 та 62,0%, у 2006 р. – 38,0 та 62,0%, а у 2011 р., відповідно, 39,0 та 61,0 %, що свідчить про зниження платоспроможного попиту населення, а відтак і рівня його добробуту. Ця ситуація також позначилась на рівні розвитку промисловості через зменшення реалізації товарної продукції та збільшення імпорту у сфері товарної

продукції.

Не менш важливим макроекономічним показником, зміна якого фіксується товарооборотом, є частка продажу товарів, вироблених підприємствами на території України, у товарообігу торгової мережі (табл. 2) [6, с. 287-288]. Частка продажів окремих груп товарів у загальному обсязі реалізації за останні роки знизилася за всіма позиціями порівняно з 2005 р. і така ситуація пов'язана з впливом світової економічної кризи та особливостями національного економічного розвитку.

Таблиця 2. Частка продажу товарів, вироблених підприємствами на території України, у товарообігу торгової мережі (2005-2011), %

Групи товарів	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Усі товари	70,5	67,3	64,5	63,1	67,4	64,3	61,9
Продовольчі	90,9	89,3	88,2	88,2	88,4	88,2	87,2
Непродовольчі	57,6	55,2	52,9	51,2	54,7	50,0	47,2

Найбільша частка товарообігу припадає на Київ (у 2011р. – 18,8 % у загальному обсязі роздрібної торгівлі), також на Донецьк (8,9%), Дніпропетровськ (8,5%), Харків та Одесу (відповідно по 6,5%).

Важливим критерієм розвитку торгівлі є наявність об'єктів роздрібної торгівлі, яка в Україні у 2011 р. налічувала 64,2 тис. одиниць, що менше порівняно з 2000 р. майже на 37,8%. У 2005 р. на 1000 жителів України припадало 134 м² торговельної площі, у 2011 р. – 200 м², але це значно менше, ніж у країнах Євросоюзу і Східної Європи. Водночас у 2005 р. на 1000 жителів припадало 1,6 об'єкта роздрібної торгівлі і 0,6 об'єкта

ресторанного господарства, а у 2011 р. відповідно 1,4 та 0,5 об'єкта.

Однак це підтверджує основну тенденцію останнього десятиліття щодо структурного укрупнення торговельної мережі, появи сучасних її форматів та посилення ролі великих корпоративних угруповань у сфері торгівлі.

Для більш ґрунтовного аналізу дослідимо тенденції зміни обсягів діяльності торговельних мереж Західної України. За даними рис. 2, лідером за кількістю торгових об'єктів є Львівська область, частка магазинів у якій складає 31 %. Після неї іде Волинська область (16 %).

Найменше сконцентровано магазинів у Закарпатській та Тернопільській областях. За обсягом торговельної площі

Львівська область також є лідером, основною причиною цього явища є кількість населення, яка тут проживає.

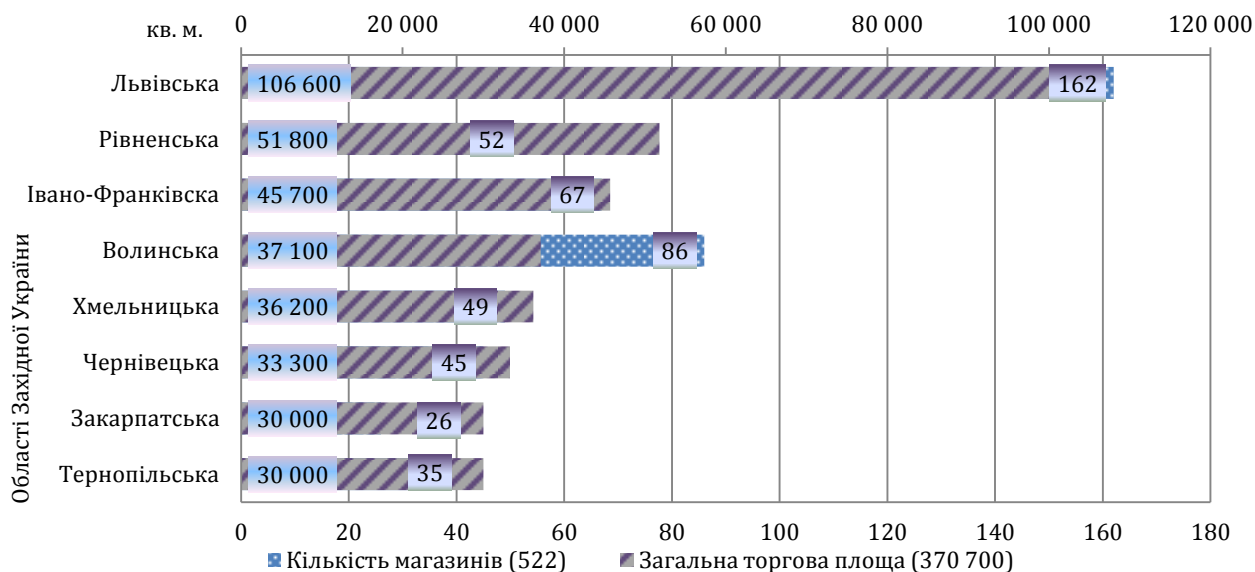

Рис. 2. Загальна торгова площа та кількість магазинів станом на 01.01.2013 р.

На сьогодні на ринку працює близько 30 торгових операторів, в управлінні яких знаходиться два та більше магазинів. Третя частина з них репрезентована місцевими компаніями, і лише 10 компаній з інших регіонів. Таким чином, домінування локальних операторів є одним із трендів розвитку ринку роздрібної торгівлі. Станом на 01.01.2013 р. під

управлінням 30 операторів, які діють на території Західної України, знаходиться 522 торгових точок шести найбільш популярних форматів – супермаркети, гіпермаркети, «магазини біля дому», Cash&Carry та дискаунтери (рис. 3). При цьому загальна торгова площа цих об'єктів перевищила у 2012 році становила 370 тис. м², що на 42% більше, ніж у 2007 р. (рис. 4).

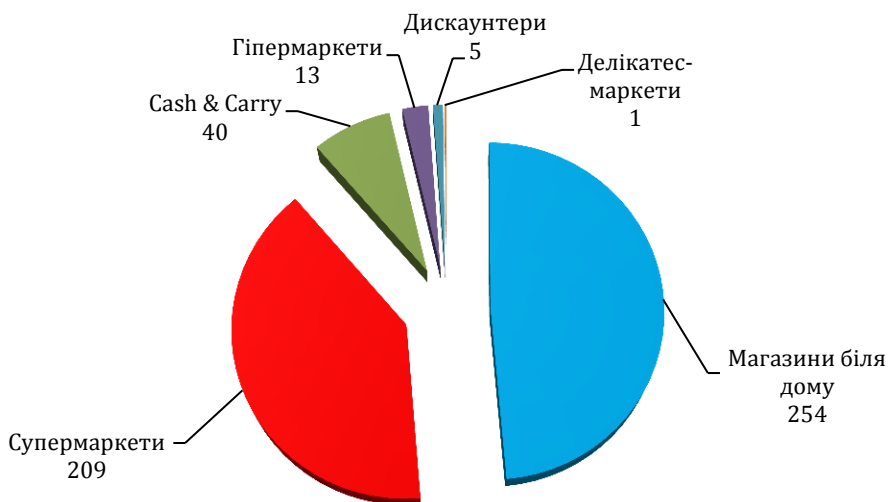

Рис. 3. Найбільші формати торгових мереж Західної України

Згідно з табл. 3. найбільш популярним форматом, які відкривались протягом останніх двох років, є магазини біля дому, загальна частка яких становить 65 % від загальної суми зданих в експлуатацію торгових мереж. Такий чинник зумовлений найменшим об'ємом інвестицій, які необхідні для відкриття об'єктів такого

формату. При цьому супермаркети та гіпермаркети втрачають свої позиції через насиченість на ринку та зниження ефекту економії на масштабі.

Можна визначити лідерів, що мають найбільшу частку в роздрібному товарообороті Західної України, а інші мережі мають частку значно меншу двох відсотків.

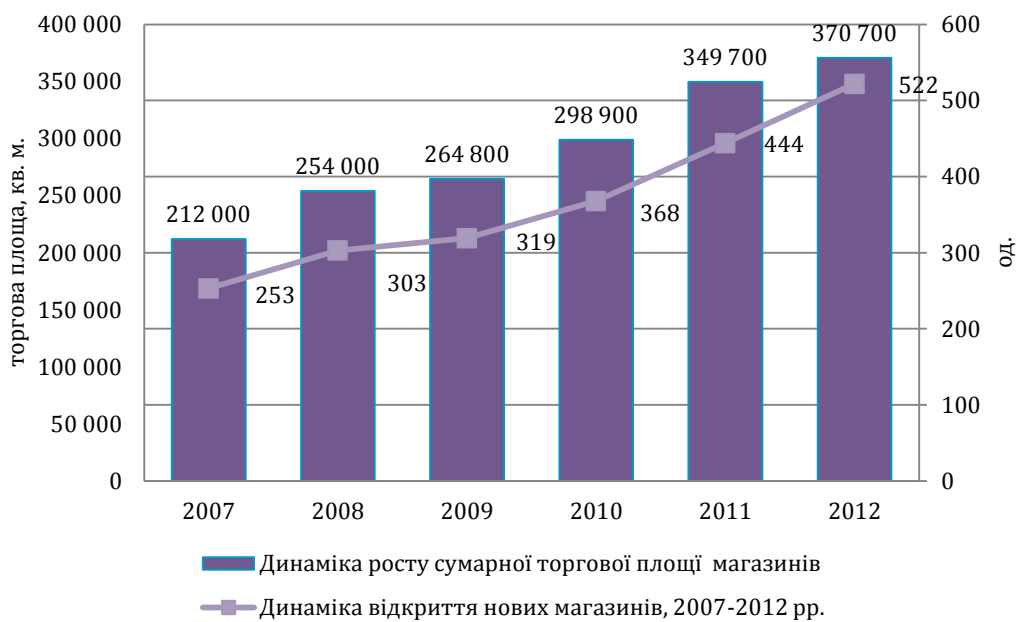

Рис. 4. Динаміка зміни зростання сумарної торгової площі та кількості відкриття торгових магазинів (2007-2012 рр.)

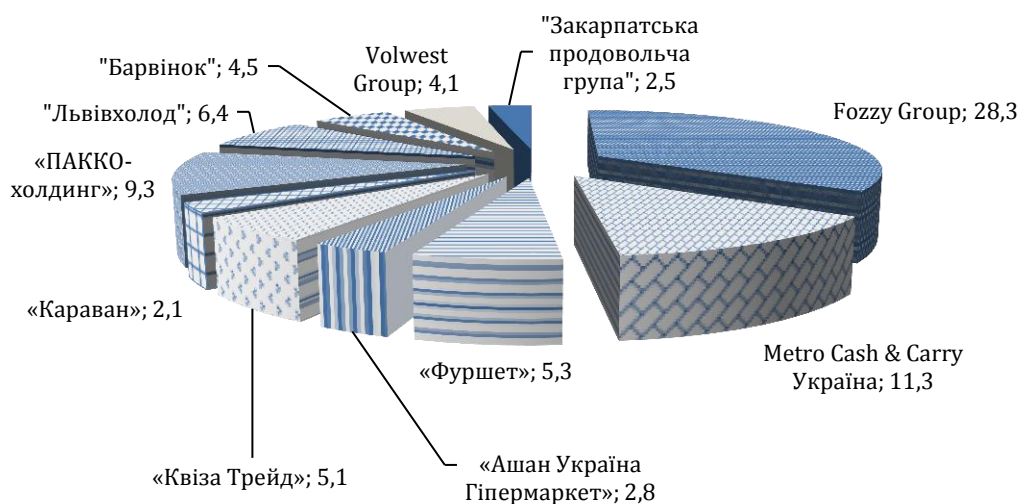

Рис. 5. Лідери Західної України за часткою в роздрібному товарообігу

Варто зазначити, що за два роки було відкрито тільки два гіпермаркети – при цьому вони мають формальний характер, адже було проведено ребрендинг колишніх магазинів «Велика Кишеня» у гіпермаркети «Велмарт» (в Ужгороді та Чернівцях). Згідно з табл. 4. обсяг товарообігу найбільших торгових операторів протягом 2008-2012 років показав, що найбільшу частку утримував Fozzy Group, який є безперечним національним лідером та нарощує обсяги товарообороту щорічно в середньому 62%. Нарощення обсягів товарообігу міжнародного оператора Metro Cash & Carry у 2009-2012 році становили 36%, а обсяги товарообороту локального оператора «ПАККО-холдинг» тільки у 2012 році зросли і становлять 43%.

На сьогодні за рівнем насиченості Західна Україна входить у число найменш концентрованих. Згідно з даними табл. 5, на 01.01.2013 р. рівень насичення магазинами сучасного типу становить 36 м²/1000 осіб.

Концентрація окремих міст Західної України залежить від кількості населення в місті та доходів місцевих жителів (табл. 6.). Так у категорії міст населення від 100 до 300 тис. осіб найбільш насиченим є м. Рівне з показником 180 м²/1000 осіб. Найменш концентрованим містом є Кам'янець-Подільський (39 м²/1000 осіб).

У групі міст з чисельністю населення від 50 до 100 тис. осіб найбільш концентрованим є Калуш (97 м²/1000 осіб), а найменш насиченим є Нововолинськ (21 м²/1000 осіб).

Наведений аналіз свідчить про досить значний вплив національних та локальних операторів на концентрацію торгових мереж у Західному регіоні. Крім цього, можна побачити концентрацію торгових мереж у найбільш та найменш насиченому містах Західної України згідно з рис. 6 та 7.

Таблиця 3. Торгові мережі на ринку Західної України

№	Компанія	Мережі	Центральний офіс	Формат	К-ть магазинів у регіоні, 2012	Торгова площа в регіоні (Σ), м ² , 2011р.	Торгова площа в регіоні (Σ), м ² , 2012р.	Відхилення	
								+/-	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Fozzy Group	«Сільпо», «Фора», «Fozzy»	Київ	супермаркет, магазин біля дому, cash&carry	34	51 900	55 000	3100	5,9
2	ПАККО Холдинг	«Вопак», «Пакко»	Луцьк	супермаркет, cash&carry, магазин біля дому	86	40 350	41 800	1450	3,6
3	Metro Cash & Carry Україна	«METRO» «Cash&Carry», «Metro база»	Київ	cash&carry	7	37 300	37 300	-	-
4	ЗАТ «Фуршет»	«Фуршет»	Київ	супермаркет	16	25 900	24 000	1900	7,3
5	ТОВ «Торговий Дім Аванта»	«Колібріс», «Наш!», «555»	Луцьк	супермаркет, дискаунтер, магазин біля дому	51	24 100	23 500	600	2,5
6	ЗАТ «Євротек»	«Арсен», «Фреш», «Євротек»	Львів	супермаркет, гіпермаркет, cash&carry	9	23 100	23 100	-	-
7	ТОВ «Торгова мережа «Барвінок»	«Барвінок», «Торговий світ»	Львів	супермаркет, магазин біля дому	47	23 000	23 000	-	-
8	ТОВ ТПК «Львівхолод»	«Рукавичка», «Під боком»	Львів	магазин біля дому супермаркет, гіпермаркет	62	17 050	20 100	3050	17,9
9	Volwest Group	«Наш Край», «Наш Край-експрес», «Дисконт»	Луцьк	супермаркет, магазин біля дому	88	16 000	18 900	2900	18,1
10	ТОВ «Закарпатська продовольча група»	«Барва»	Мукачєво	супермаркет	8	18 000	18 000	-	-
11	ТОВ «Ритейл Групп»	«Велика Кишеня», «Велмарт», «Просто маркет»	Київ	супермаркет, гіпермаркет	5	15 200	15 200	-	-
12	ТОВ «Таврія-В»	«Таврія-В»	Одеса	гіпермаркет, супермаркет	2	5 800	8 800	3000	52,0
13	ТОВ «РОМА»	«Норма», «Рома», «Тайстра»	Чернівці	супермаркет, дискаунтер, cash&carry	34	5 600	8 800	3200	57,1
14	ТОВ «Ашан Україна Гіпермаркет»	«Auchan»	Київ	гіпермаркет	1	8 000	8 000	-	-
15	ТОВ «Новус Україна»	«NOVUS», «Райцентр»	Київ	супермаркет, магазин біля дому	4	7 000	7 000	-	-
16	ТОВ «Адвентіс»	«Караван»	Київ	гіпермаркет	1	6 950	6 950	-	-
17	ПТД	«Гостинний дім», «Господарочка»	Калуш	магазин біля дому, супермаркет, cash&carry	8	6 000	6 000	-	-
18	ЗАТ «Бакалія»	«Економ», «Бакалія»	Хмельницький	магазин біля дому, cash&carry, супермаркет	16	4 500	5 200	700	15,5
19	ТОВ «Континіум-трейд»	«Там Там», «Там Там express»	Луцьк	гіпермаркет, супермаркет	2	3 500	4 150	650	18,6
20	ТОВ «Край»	«Край»	Київ	супермаркет	1	2 990	2 990	-	-
21	ТД «Салют»	«Салют»	Луцьк	супермаркет, магазин біля дому	7	2 100	2 750	650	30,9
22	ПП «Колос»	«Колос»	Чернівці	магазин біля дому, супермаркет	11	2 500	2 500	-	-
23	ТОВ «ЕКО»	«Еко-маркет»	Київ	супермаркет, магазин біля дому	2	1 850	1 850	-	-

Продовження табл. 3.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
24	ТОВ «Дастор-Ужгород»	«Дастор»	Ужгород	супермаркет	1	1 800	1 800	-	-
25	ТОВ «Північ-Центр»	«Сам-Маркет»	Сарни	магазин біля дому	6	1 050	1 050	-	-
26	ТзОВ «Маневр»	«Маневр»	Івано-Франківськ	супермаркет, магазин біля дому	3	1 000	1 000	-	-
27	Фест	«Два кроки від хати»	Львів	магазин біля дому	5	170	850	680	400
28	ТОВ «Орвіс»	«Київ»	Тернопіль	супермаркет	1	580	580	-	-
29	«Опера-Маркет»	«Опера-Маркет»	Львів	магазин біля дому	1	400	400	-	-
30	ТОВ «Клевер Сторес»	«Сім-23»	Луцьк	магазин біля дому	3	0	130	130	-
Всього					522	353 690	370 700	17 010	4,8

Таблиця 4. Розрахунок товарообігу торгових операторів за період 2008-2011 рр.

Компанія	Мережі	Товарообіг у 2008 р., млн. грн.	Частка, %	Товарообіг у 2009 р., млн. грн.	Частка, %	Товарообіг у 2010 р., млн. грн.	Частка, %	Товарообіг у 2011 р., млн. грн.	Частка, %
Fozzy Group	«Сільпо», «Фора», «Фоззі»	700	13,1	1 020	13,5	2 145	21,1	2 945	28,3
Metro Cash & Carry Україна	«Метро»	740	13,8	755	10,0	1 052	10,4	1 395	11,3
«Фуршет»	«Фуршет»	520	9,7	645	8,6	690	6,8	660	5,3
«Ашан Україна Гіпермаркет»	«Auchan»	-	-	-	-	310	3,1	350	2,8
«Квіза Трейд»	«Велика Кишеня», «Велмарт», «Просто маркет»	540	10,1	520	6,9	550	5,4	630	5,1
«Таврія-В»	«Таврія-В»	55	1,0	70	0,9	105	1,0	115	0,9
«ЕКО»	«ЕКО-маркет»	50	0,9	50	0,7	58	0,5	65	0,5
«Караван»	«Караван»	185	3,5	190	2,5	197	1,9	270	2,1
«Евротек»	«Фреш», «Арсен», «Євротек»	-	-	840	11,2	820	8,1	870	1,0
«ПАККО-холдинг»	«Вопак», «Пакко»	1 045	19,5	875	11,6	805	7,9	1150	9,3
«Торговий дім Аванта»	«Колібрис», «Наш!», «555»	-	-	450	6,0	780	7,7	910	1,3
«Новус Україна»	«Novus»	-	-	10	0,1	80	0,8	155	1,3
«Львівхолод»	«Рукавичка»	500	9,3	600	1,9	680	6,7	795	6,4
«Край»	«Край»	20	0,4	45	0,6	52	0,5	58	0,5
«ТС Барвінок»	«Барвінок»	-	-	261	3,5	460	4,5	560	4,5
Volwest Group	«Наш Край»	473	8,8	450	6,0	470	4,6	509	4,1
«Закарпатська продовольча група»	«Барва»	-	-	109	1,4	280	2,6	311	2,5
«Континіум-Трейд»	«Там Там»	78	1,5	167	2,2	164	1,6	159	1,3
«Бакалія»	«Економ»	300	5,6	315	4,1	190	1,9	200	1,6
«Гостинний Дім»	«Гостинний дім», «Господарочка»	-	-	-	-	96	0,9	111	0,9
ТД «Салют»	«Салют»	45	0,8	50	0,7	74	0,7	77	0,6
ТОВ «Дастор-Ужгород»	«Дастор»	45	0,8	50	0,7	55	0,5	60	0,5
ТОВ «Орвіс»	«Київ»	56	1,1	46	0,6	26	0,2	12	0,09
«Опера-маркет»	«Опера-маркет»	-	-	-	-	18	0,1	21	0,2
ТзОВ «Маневр»	«Маневр»	10	0,2	10	0,1	16	0,1	18	0,1
Усього		5 362	100	7 528	100	10 173	100	12 406	100

Дослідження актуальних напрямів розвитку торговельних мереж показало, що в Західній Україні сформоване ринкове середовище споживчого ринку, та

дозволило окреслити його територіальну диференціацію. Проте галузеві перетворення в сучасних економічних умовах призводять до трансформації

торговельних мереж. Тому найбільш пріоритетними напрямками сучасного організаційно-економічного розвитку торговельних мереж у Західній Україні є:

- розширення наявних мереж через продаж франшизи, поглинання, злиття та купівлю магазинів старого формату;
- активна експансія мереж в економічні райони, зокрема поява національних мереж у регіональних містах, а локальних мереж – у містах з населенням до 10 тис. осіб;
- збільшення обсягів інвестицій в реалізацію нових проектів у торговельній сфері, що сприяє її активному розвитку;
- створення приватних торгових марок, що

- приводить до конкуренції товарної пропозиції;
- розвиток бренду та менеджмент-лояльності клієнтів, що визначає можливі шляхи конкурентної поведінки торговельної мережі на ринку.
- А ці кроки є можливими за рахунок:
- підвищення інвестиційної привабливості внутрішнього ринку України для іноземних інвесторів;
- зростання обсягів вітчизняного виробництва та зниження імпорту товарів;
- активного розвитку оптової та дрібнооптової торговельної мережі.

Таблиця 5. Насичення регіонів України сучасними торговими площами

№	Регіон	Області	Населення, люд.	Середня зарплата на 2011р., грн. у місяць	Загальна торгова площа, 2012 р.	Рівень концентрації м ² /1000 осіб, 2012 р.
1.	Північна Україна	Київська, Житомирська, Сумська, Чернігівська, м. Київ	8 042 000	2 599	604 800	75
2.	Південна Україна	АР Крим, Одеська, Миколаївська, Херсонська, м. Севастополь	6 967 000	2 315	441 000	63
3.	Східна Україна	Харківська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська	14 486 500	2 722	883 500	61
4.	Західна Україна	Волинська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська	10 666 000	2 0803	370 700	36
5.	Центральна Україна	Полтавська, Черкаська, Вінницька, Кіровоградська	5 377 400	2 206	186 600	35

Таблиця 6. Концентрація міст Західної України за кількістю торгової площі на 1000 осіб

№	Місто	Населення	Тип міста за кількістю населення, чол.	Область	Середня зарплата, 2011р.	Сумарна торгова площа, 2012 р.	м ² /1000 осіб
1	Львів	756 000	500 – 999 тис.	Львівська	2 400	73 000	97
2	Хмельницький	264 000	100 – 300 тис.	Хмельницька	2 216	24 600	93
3	Чернівці	256 000	100 – 300 тис.	Чернівецька	2 144	29 000	113
4	Рівне	250 000	100 – 300 тис.	Рівненська	2 271	44 900	180
5	Івано-Франківськ	241 500	100 – 300 тис.	Івано-Франківська	2 258	25 500	106
6	Тернопіль	216 500	100 – 300 тис.	Тернопільська	2 048	27 300	126
7	Луцьк	213 500	100 – 300 тис.	Волинська	2 171	23 400	110
8	Ужгород	116 300	100 – 300 тис.	Закарпатська	2 333	11 200	96
9	Кам'янець-Подільський	102 500	100 – 300 тис.	Хмельницька	1 856	4 000	39
10	Дрогобич	98 000	50 – 100 тис.	Львівська	1 891	4 150	42
11	Мукачево	84 500	50 – 100 тис.	Закарпатська	2 143	3 200	38
12	Червоноград	83 000	50 – 100 тис.	Львівська	2 355	3 300	40
13	Ковель	69 000	50 – 100 тис.	Волинська	2 099	4 950	72
14	Калуш	68 000	50 – 100 тис.	Івано-Франківська	2 188	6 600	97
15	Коломия	61 500	50 – 100 тис.	Івано-Франківська	1 901	2 950	48
16	Стрий	60 000	50 – 100 тис.	Львівська	2 308	5 000	83
17	Нововолинськ	56 000	50 – 100 тис.	Волинська	2 801	1 150	21

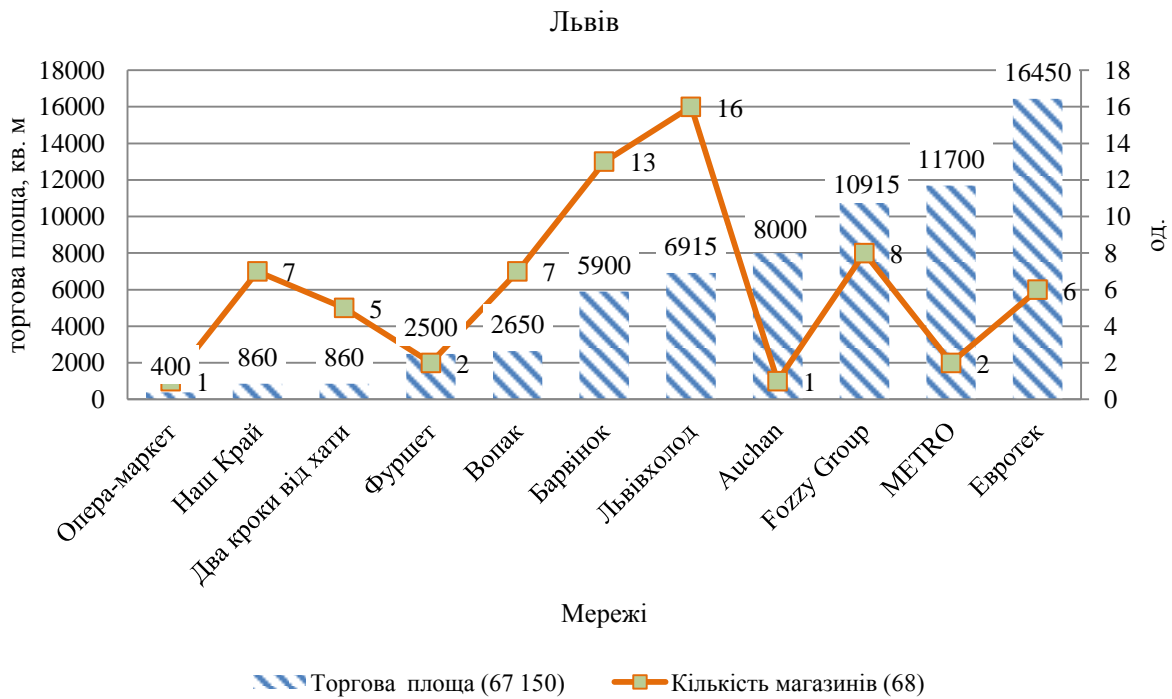

Рис. 6. Загальна торгова площа та кількість магазинів у м. Львів станом на 01.01.2013 р.

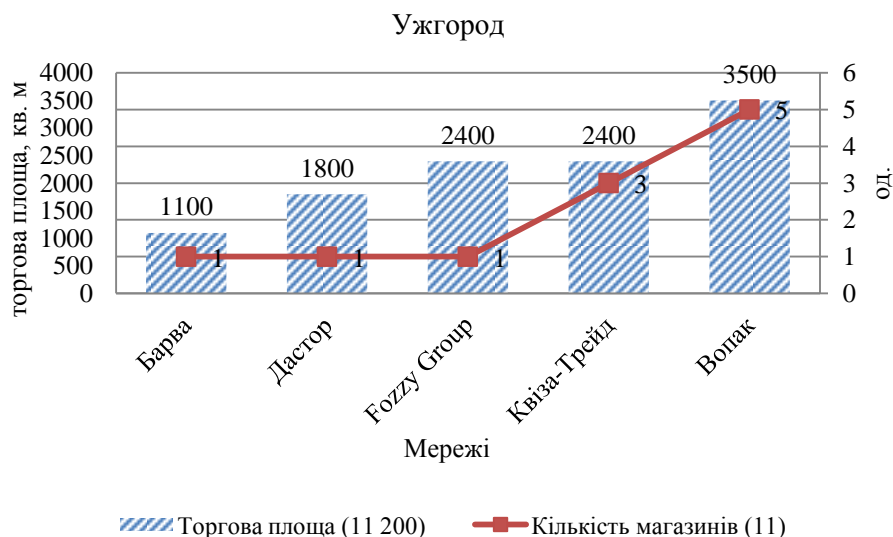

Рис. 7. Загальна торгова площа та кількість магазинів у м. Ужгород станом на 01.01.2013 р.

Список літератури

1. Армстронг, Г. Основы маркетинга [Текст] / Г. Армстронг, В. Вонг, Ф. Котлер, Дж. Сондерс; пер. с англ. – М. ООО «И. Д. Вильямс», 2008. – 1200 с.
2. Борисов, А. Б. Большой экономический словарь [Текст] / А. Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2002. – 895 с.
3. Павлова, В. А. Торговельні мережі в Україні: особливості та проблеми розвитку / В. А. Павлова // Академічний огляд. – 2011. – № 1(34) – С. 63-69.
4. Голошубова, Н. Розвиток торговельних мереж в Україні / Н. Голошубова // Товари і ринки. 2011 №1. – С. 15-24
5. Доповідь щодо стану роздрібно́ї торгівлі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.me.gov.ua.
6. Статистичний щорічник України за 2011 рік за ред. . О. Г. Осауленка К. : ТОВ «Август Трейд». – 2012. – 558 с.

РЕЗЮМЕ

Харинович-Яворская Диана

Торговые сети Западной Украины: особенности и проблемы развития в конкурентной среде

Обобщены характеристика и показатели сферы торговли по Украине в целом, исследованы особенности развития торговых сетей Западной Украины, их возможности, проблемы на современном этапе развития. А также разработаны прогнозы относительно состояния и насыщенности городов современными магазинами, детально проанализирована доля потребительского рынка.

RESUME

Kharynovych-Yavorska Diana

Trade Network of Western Ukraine: characteristics and problems of development in a competitive environment

There have been generalized the characteristics and indicators of trade in Ukraine. The peculiarities of trade networks in Western Ukraine, their opportunities, problems at this stage of development are considered in the article. There has been also done the prognosis concerning state and quantity of modern shops in the cities. The state of consumer market is analyzed.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2013 р.

**КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

У роботі показано, що в умовах сталого розвитку, продуктивні сили і структура економіки Карпатського регіону повинні якнайтісніше узгоджуватися з наявними ресурсами, відтворювальним і асиміляційним потенціалом природного середовища всіх територій, які входять до його складу, тобто відповідати умовам синьої економіки.

Ключові слова: Карпатський регіон, сталий розвиток, економіка природокористування, синя економіка.

На початку XXI століття людство почало усвідомлювати, що будь-які техніко-економічні рішення щодо розвитку суспільного виробництва мають обов'язково враховувати його екологічні наслідки. Проблема полягає в тому, що основою підвищення матеріального достатку людей є суспільне виробництво, зростання потужностей якого призводить до загострення екологічної ситуації. Виснажуються природні ресурси, інтенсивно забруднюється довкілля, погіршується фізичний і моральний стан людей, втрачається природний зв'язок між людиною і природою. Зрозуміло, що сьогодняшня екологічна криза є результатом традиційної економічної політики, яка була спрямована передусім на отримання прибутків, зниження собівартості продукції за рахунок забруднення довкілля.

Прийнято вважати, що оздоровлення екологічної ситуації потребує структурної перебудови економіки. У промисловості це означає зниження темпів зростання видобувних галузей і перерозподіл вивільнених засобів для технічного і еколого-економічного вдосконалення галузей з переробки та використання відходів. У сільському господарстві інтенсифікація виробництва має здійснюватись за рахунок раціоналізації землекористування, меліорації земель, використання досконалих біотехнологій. Екологізація економіки передбачає подолання усталених уявлень про виробничі процеси в системі ресурси – технологія і, отже, має здійснюватись на засадах:

- формування правових і організаційних умов для раціонального природокористування;
- створення науково-технічного потенціалу для переорієнтації економіки на ресурсозберігаючі технології;
- зміна основних напрямків суспільного виробництва, культури споживання;
- створення замкнених виробничих циклів, надання пріоритетності безвідходним технологіям;
- упорядкування системи обліку виробництва продукції з урахуванням вартості природних ресурсів.

Ефективність еколого-економічної політики сучасних країн формується на основі таких принципів [5; 7]:

- мінімізації антропогенних перетворень;
- поетапності ліквідації їх негативних наслідків;

– вибіркового підходу до проведення природоохоронних заходів з метою підвищення їх ефективності.

У такому контексті економісти зобов'язані розраховувати і обґрунтовувати вплив тих чи інших технологій на екологічні наслідки виробництва, зокрема вносити зміни у практику розрахунку вартості проектів і можливих прибутків, встановлювати гранично допустимі навантаження на довкілля, ширше застосовувати принцип «забруднювач платить».

Значну частину території Карпатського регіону займають Українські Карпати – унікальна гірська екосистема на заході нашої держави. Карпати є основою Європейського вододілу між басейнами Балтійського (р. Сян) і Чорного (р. Дністер, Прут, Тиса) морів. У Карпатах зосереджена третина лісових запасів України, лісистість цієї території одна з найвищих у країні – 53,5%. До початку агрокультурного виробництва вся територія Карпат, за винятком високогір'я, була залісненою. Карпатські ліси упродовж тисячоліть були продуцентом чистого повітря, джерелом вологості повітря для створення запасів прісної води, не тільки для регіону, але й для всього Тисо-Дунайського басейну східної Європи. Навіть сьогодні Українські Карпати щорічно випаровують близько 20 куб. км. вологи, яку повітряні потоки переносять аж до областей центральної України, що позитивно впливає на розвиток сільського господарства.

Загалом у Карпатах під особливу охорону взято 16% території, тут зосереджено 39 національних парків, 17 заповідно-ландшафтних областей, 13 регіональних ландшафтних парків та багато інших об'єктів загальною площею в 2,6 млн. гектарів. Найбільша питома вага природних територій знаходиться в Словаччині, Румунії та Польщі.

Попри це Карпати є одним із найбільш екологічно вразливих регіонів у Європі, особливо це стосується української частини гір – Карпатського регіону. Сьогодні до Карпатського регіону в Україні прийнято зараховувати територію Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, на яких розташовані Українські Карпати. Він має площу 56,6 тис. км. кв., що становить 9,3% території України, тут проживає близько 6,4 млн. чоловік, що становить 12,3 % населення України. Частка сільського населення складає 50,8%, або 3087,5 тис. осіб (кількість сільського

населення переважає міське у всіх областях, за винятком Львівської).

Площа гірської системи Карпатського регіону охоплює 24 тис. кв. км, а разом із Передкарпаттям і Закарпатською низовиною – 37 тис. кв. км. Українські Карпати – середньовисотні гори. Для них характерний теплий і вологий клімат, чітко виражене поздовжньо-зональне простягання основних структурно-орографічних областей, на яке накладається вертикальна пояси́сть ландшафтів. Регіон має сприятливі кліматичні умови, високий природно-рекреаційний потенціал, тут зосереджено 5,2% об'ємного та 5,1% вартісного потенціалу об'єктивних і суб'єктивних причин намітилися (а в останні роки – поглибилися) природних ресурсів рекреації України.

Серед негативних тенденцій у еколого-економічному стані в регіоні можна назвати наступні: розбалансовано господарські зв'язки, прогресує безробіття, загострюються диспропорції в життєвому рівні населення в його гірській і рівнинній частинах, наближається до критичної демографічна ситуація, деградує унікальна природа Карпат. Упродовж двох останніх сторіч лісистість у рівнинних районах і передгір'ях Карпат знизилась до 20,2%, а в гірських районах – до 53,5%. Значно ускладнилася і соціально-економічна ситуація – щорічно за межі України в пошуках роботи виїжджає значна частина працездатного населення вказаних областей (за межами України працює за різними оцінками 4,0 – 5,5 млн. чол. – в основному вихідці із західної України).

Об'єктивний аналіз розвитку продуктивних сил Карпатського регіону в поєднанні із оцінкою сьогоденної екологічної ситуації дає реальне уявлення про рівень і ефективність соціально-економічної структури. Віддаючи належне тому, що зроблено в попередні роки, треба відверто констатувати, що внаслідок нерациональної економічної політики і непродуманих управлінських дій у регіоні склалася деформована економічна система, яка загалом є соціально непривабливою, екологічно небезпечною і економічно неефективною. За останні роки в Карпатському регіоні нагромадилося багато соціально-економічних проблем, гострота і необхідність вирішення яких особливо виявилися в наші дні. Оцінюючи ситуацію в регіоні за сучасними критеріями, шукаючи оптимальні шляхи до її оптимального розвитку і прогресу, треба рахуватися з тими негативними явищами що існують.

Соціально-економічна структура Карпатського регіону характеризується виробничою однобічністю: майже 3/4 зайнятого населення працює в обслуговуючій сфері, що говорить про соціально несприятливий характер економіки в регіоні. Відчутні територіальні диспропорції в розвитку регіональних продуктивних сил, які виявляються в гіпертрофованому розвитку рівнинної частини регіону (особливо обласних центрів) і соціально-економічній відсталості його гірських районів.

Ці та низка інших негативних явищ і тенденцій у Карпатському регіоні є, безумовно, наслідком непродуманої соціально-економічної політики влади в попередні роки.

Узагальнення всіх видів впливу людини на довкілля Карпатського регіону дає змогу виділити чотири основні його форми [7]:

– зміна структури гірської частини Карпат (вирубування лісів, розорювання гористих

територій, кар'єрні сировинно-видобувні комплекси, меліорація, створення великої кількості штучних водойм тощо);

- вплив на біосферу та її складові (видобуток корисних копалин, викидання газоподібних відходів виробництва в атмосферу, складування твердих і рідких відходів та інші);
- вплив на тваринний і рослинний світ через знищення деяких видів, створення нових видів порід тварин і сортів рослин, переселення тварин і рослин на нові місця.

У період високих темпів зростання всіх видів виробництва вплив людини на довкілля набув найбільшої сили і має нині глобальний характер.

Зокрема, найбільші зміни в природі Карпатського регіону сталися у XVIII – XIX ст., коли почалася систематизована експлуатація природних ресурсів. Деревообробна промисловість, що розвинулася в другій половині XIX ст., виснажувала ліси. До початку XX ст. дубові ліси майже зникли на 90 % зайнятої ними площі. У гірській зоні інтенсивна експлуатація лісів призвела до того, що первинні хвойно-листяні породи на північних схилах і листяні – на південних почали з кінця XVIII ст. поступатися ялинам та іншим монокультурам. Це вплинуло на умови існування багатьох видів тварин. Зокрема, вирубування диких плодкових дерев для меблевої промисловості стало причиною погіршення кормової цінності лісу для тварин, що живляться плодами. Як наслідок, за останні два століття у Карпатах повністю зникли 8 видів великих звірів і 12 видів птахів. Деякі види у зв'язку з обмеженням життєвого ареалу та інтенсивним промислом займають у 2 – 10 разів меншу територію, ніж 100 років тому. Ще в доісторичні часи на північних схилах Карпат водився північний олень. Тарпани траплялися на низинах Закарпаття до IX–XI ст., на Буковині – до XV ст. У документах XVI ст. ще згадується тур, який зрідка зустрічався в долині р. Уж. Тепер про нього нагадують хіба що назви сіл, рік, гір.

У Карпатському регіоні темпи деградування «сфери життя» значно перевищують темпи усвідомлення населенням і владою цього надзвичайно небезпечного процесу. Регіон характеризується різномірною системою виробничих відносин, його виробничі потужності зорієнтовані на комплектуючі вироботи. Панівне місце в структурі виробничих галузей займають енерговитратні лісопереробний і сировинно-видобувний комплекси. Нарощування обсягів виробництва в цих галузях весь час супроводжувалося створенням хімічних і лісохімічних потужностей, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованою появою і нагромадженням різноманітних токсичних відходів, техногенним навантаженням на довкілля регіону.

Оцінка екологічної ситуації показує, що для більшої частини Карпатського регіону характерними є істотна антропогенна трансформованість ландшафтів і значна забрудненість середовища. Хоча, на відміну від інших регіонів України (таких, як Донбас, Придніпров'я), поширення забруднення не має тут загального, площинного характеру. Однак у деяких його місцях сформувалися стабільні вогнища загрозливого екологічного стану (наприклад, у межах Дрогобицької агломерації – Дрогобич, Борислав, Стебник, Трускавець, де розвинені гірнична, хімічна, нафтопереробна, лакофарбова та інші галузі промисловості ставлять під загрозу розвиток рекреаційного господарства; аналогічна ситуація склалася і в межах Львівсько-

Волинського вугільного басейну, в зонах впливу яворівського і роздольського ВО «Сірка», калуського ВО «Оріана».

В останні роки, внаслідок порушення режиму виробничих процесів, у Карпатському регіоні значно зросла загроза виникнення екологічно небезпечних технологічних аварій і катастроф. Крім того, треба рахуватися і з тим, що майже четверта частина його населення проживає в зонах з підвищеним екологічним ризиком функціонування промислових об'єктів, яких у регіоні майже три сотні. За забрудненість повітря і вод Карпатський регіон займає 4-е, а за забрудненість ґрунтів мінеральними добривами і пестицидами – відповідно, 1-е і 2-е місця в Україні. Відносно висока забрудненість повітря зумовлена наявністю на його території значної кількості хімічно-агресивних та сировинно-видобувних виробництв. До іншої групи концентрованих шкідливих речовин належать великі міста регіону, де викиди автотранспорту становлять 60–70 % їх загальної кількості. З огляду на відносно невелику площу міст Карпатського регіону та їх історично щільну забудову, тут вплив цього фактора може бути значно більшим, ніж в індустріальних, але значно просторіших містах Сходу і Півдня України [1; 7].

Дефіцит надійних джерел водозабезпечення зумовив відсутність у Карпатському регіоні великих водомістких виробництв (металургія, хімія, гідроенергетика). Це сприяло формуванню відносно менших показників забрудненості води на цій території порівняно з середніми по Україні. Так щорічне споживання води в Карпатському регіоні досягає порядку 1,2 млрд. м³ (що становить тільки 3,6 % від загальнодержавного використання), а обсяг оборотної та послідовно використовуваної води є вищим, ніж у середньому по Україні (90% у Карпатському регіоні проти 80% по Україні). Стан водозабезпечення карпатських населених пунктів з кожним роком погіршується внаслідок переважання екстенсивних підходів до нарощування обсягів водопостачання, при неефективному організаційно-економічному і відсталому технічному забезпеченні водогосподарської діяльності.

Особливу тривогу викликає висока забрудненість ґрунтів регіону мінеральними добривами і пестицидами, якій значною мірою сприяє галузева спеціалізація його сільського господарства на виробництві овочів і технічних культур, а особливо – деяких ранніх сортів овочів і фруктів (ранні сорти капусти, помідорів, перцю, суниці тощо – Закарпаття).

Значну дестабілізацію в екологічну ситуацію регіону і курортних зон вносять, зокрема, науково не обґрунтоване вирубування лісів. Унаслідок збезліснення схилів активізуються зсувні процеси, збільшується кількість паводків на гірських річках, змінюється мікроклімат. Заліснення вирубок монокультурою ялини призводить до частих буреломів і, як наслідок, до зсувів землі та деградації території.

Науково не обґрунтовані великі рубки лісу в останні століття привели до зменшення їх площ, порушили вікову структуру, зменшили природний приріст деревини, завдали шкоди водотвірній системі, стали причиною частих стихійних лих (повені, зсуви, селіви потоки, змив родючого ґрунту, буреломи тощо). Варто нагадати, що тільки за перше повоєнне десятиліття в українських Карпатах вирубано понад 80 млн. куб метрів деревини і знеліснено 20% гірських територій. В останні десятиліття тільки на Закарпатті вирубано 86 тис. га лісу, знеліснено майже 11% всієї вкритої лісом

площі [1].

Таких руйнівних повеней, як в останнє десятиліття, Карпатський регіон ще не знав ніколи. Збитки від них щороку оцінюються сумою майже в 15 млн. грн., а в 1998, 2001 і 2011 роках вони склали 500, 300 і 600 млн. грн. відповідно. Найстрашніше полягає в тому, що інтенсивність повеней, частота їх виникнення, зруйновані та залиті водою території, масштаби руйнацій, яких вони завдають, та кількість людських жертв зростають з року в рік.

За висновками багатьох науковців і спеціалістів, які вивчають ці явища, основну причину катастрофічних повеней останнього часу слід шукати не тільки у зміні природних умов, а у великому техногенному тиску на природу, який спричинює людство в останні роки. Саме техногенний тиск є причиною всіх природних катаклізмів, в тім числі – зміни природних умов та зростаючої кількості і інтенсивності паводків і повеней.

Для Карпатського регіону особливо гострою є проблема гірських районів, які повинні мати спеціальний статус, яким би законодавчо закріплювалися необхідні пільги і соціальні гарантії їх мешканцям. У цьому зв'язку дуже важливе значення має прийнятий Верховною Радою Закон України «Про статус гірських населених пунктів України» (Закон України № 56/95 від 15. 02. 1995 р.) та прийняття Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, розроблену Інститутом регіональних досліджень НАН України разом з Міністерством економіки України та виконавчими структурами обласних рад Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької областей.

Водночас найбільш важливою для Карпатського регіону стає проблема екологічної безпеки. Сучасна наука стверджує, що загальна рівновага на територіях, типу Карпатського регіону, їх цілісність і поступовий соціально-економічний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних особливостей та розширення прав і обов'язків регіонів у розвитку продуктивних сил та розбудові соціальної сфери. Це пов'язано з глибокими диспропорціями в соціально-економічному розвитку складових вказаного гірського утворення як у сфері матеріального виробництва, так і в соціальній сфері, специфіці розселення етносу, та обумовлено відмінностями в ресурсному, виробничому, інтелектуальному і культурному потенціалах територій, які входять до Карпатського регіону. Вплив екологічних реалій на всі без винятку аспекти політичного, економічного, демографічного, соціогуманітарного та духовно-морального розвитку Карпатського регіону є настільки очевидним і масштабним, що нехтування ним виглядає, в кращому випадку, недалекоглядним і безвідповідальним.

Аналіз географічних, природних, історичних та економічних умов показує, що Карпатський регіон має унікальні можливості стати своєрідним експериментальним майданчиком, де розумна економічна політика може успішно поєднати регіональні, державні та міжнародні інтереси країни, забезпечивши при цьому і прогрес у його соціально-економічному розвитку. При формуванні політики розвитку слід виходити з того, що Карпати є географічним центром Європи, а в природному відношенні – унікальною екосистемою на Заході України і в основу реформ слід закласти його геополітичні особливості і збереження екологічних

переваг територій.

Сьогодні можна стверджувати, що акцент на розвиток у регіоні ще вчора потужних лісо-дерево-переробної, сировинно-видобувної, приладобудівної, машинобудівної, хімічної та інших галузей себе не виправдає, продуктивність праці і конкурентоспроможність продукції, яка виробляється в регіоні ще довго залишатимуться низькими. Крім того, з нарощуванням потужностей вказаних виробництв загострюватиметься екологічна ситуація, що потребуватиме все більших і так обмежених природних ресурсів. Зрозуміло, що потрібно виробляти нестандартні пропозиції й рішення при виборі пріоритетів і конкретних сфер, розвиток яких би забезпечив прогресивні зміни в економічному житті регіону, прискорив і спрямував ринкові реформи у необхідне русло, що ініціюватиме приплив інвестиційного капіталу (внутрішнього і іноземного).

З огляду на наявні у Карпатському регіоні природний, економічний, науковий і технічний потенціали, на його історичну спадщину та географічні особливості, стратегічна мета перспективного розвитку території полягає в тому, щоб на основі їх оптимального використання створити ефективну економічну систему ринкового типу, яка забезпечить матеріальний добробут населення і екологічну безпеку території. Зрозуміло, що на найближчий період основними пріоритетами регіонального розвитку Карпатського регіону і надалі залишаться: рекреаційний комплекс; АПК; фармакологія; лісопромисловий комплекс; невиробнича сфера; охорона навколишнього середовища; збереження і відновлення історико-культурної спадщини.

Подальшому розвитку цих галузей та запровадженню нових ідей має сприяти синя економіка, яка стверджує, що в основу економічного розвитку слід закласти логіку розвитку природних екосистем, їх взаємодоповнюваності та збалансованості. Природні системи працюють за принципом повного перетворення енергетичних і сировинних ресурсів із одного виду в інший, що дозволяє реалізувати стале виробництво, тобто вищий ступінь функціонування природних систем. У концентрованому вигляді сутність синьої економіки полягає у врахуванні інтегрального еколого-економічного ефекту при оцінці результатів усіх видів господарської діяльності. Інтегральний еколого-економічний ефект – це нелінійна сума двох різних за природою ефектів – традиційного економічного та екологічного. Важливим аспектом синьої економіки є пріоритет превентивних заходів щодо негативного впливу виробничо-господарської діяльності на довкілля. Світовий економічний досвід доводить, що в основу таких підходів доречно закладати кластерну модель розвитку високотехнологічних галузей економіки [3-4]. Під нею слід розуміти специфічну форму взаємодії влади, бізнесу, науки і громадськості, яка відбувається в складі територіально-галузевих добровільних об'єднань та скерована на ефективне використання територіальних ресурсів. Кластерна модель вважається ефективною для зростання територій, стимулювання їхнього технічного прогресу та підвищення конкурентоспроможності регіонів. Кластер – це локалізована фінансово-економічна та територіально-виробнича форма інтеграції взаємодіючих суб'єктів господарювання, капіталів, управління та суміжних об'єктів інфраструктури, скерована на виробництво конкурентоздатних товарів

або послуг. Кластерна модель дозволяє розробляти стратегію розвитку, спрямовану на реалізацію інтересів кожного учасника і території, на якій вона реалізована і має істотну соціально-економічну вагу для регіону.

Світовий досвід демонструє низку переваг виробничих систем на основі кластерної моделі, що забезпечує поєднання у виробництві конкуренції з кооперацією, уособлює «колективну ефективність», створює «гнучку спеціалізацію» [6].

Кластерна модель розвитку економіки базується на каскадному виробничому циклі – коли відходи одного виробництва стають сировиною для іншого. Зрозуміло, що кластерна модель і каскадний підхід дозволяють підвищити конкурентоспроможність економіки регіонів, зберегти ресурсну базу та екологічну чистоту та активізувати приток іноземних інвестицій.

У Карпатському регіоні є всі передумови для появи кластерів, створення яких не потребує масштабних фінансових видатків із боку держави, а лежить у площині вдалого поєднання економічної концепції розвитку, адекватного законодавчого забезпечення та дієвих управлінських рішень. У гірських районах Карпатського регіону доречно вести мову про формування науково-виробничих кластерів таких галузей: рекреаційно-фармацевтичної, оптико-електронної, екологічно чистої продукції аграрної та харчової промисловості [8-9]. Виробництва цих галузей потребують високої чистоти доквілля, розвиненої інфраструктури та висококваліфікованих кадрів. Першим двом вимогам Карпатський регіон відповідає повною мірою, а вищі навчальні заклади Львова, Івано-Франківська, Ужгорода і Чернівців у змозі швидко підготувати необхідні кадри. Доречно навести декілька прикладів перспективних кластерно-каскадних технологій та виробництв, які відносно швидко і без великих капіталовкладень можуть бути реалізовані в регіоні.

Карпатський регіон надзвичайно багатий на поклади бурого вугілля (лігніти), яке до середини минулого століття у великих кількостях інтенсивно використовувалося для роботи ТЕЦ при виробництві електроенергії (лише на Ужгородській ТЕЦ ще в 60-ті роки ХХ століття щороку спалювали біля 20 тис. т. бурого вугілля). В останні десятиліття буре вугілля на території Карпатського регіону добувають тільки у Львівсько-Волинському вугільному басейні. Значну частину вугілля цього басейну використовують Бурштинська (розташована біля міста Бурштин Івано-Франківської області, потужність – 2400 МВт, працює на 30 % потужності, тобто виробляє 800 МВт) та Добротвірська (розташована у селищі міського типу Добротвір Львівської області, потужність якої становить 600 МВт) теплові електростанції. Під час згоряння вугілля в теплових двигунах ТЕС утворюються шкідливі речовини: закис вуглецю, сполуки азоту, сполуки свинцю, а в атмосферу виділяється значна кількість теплоти. Лише одна ТЕЦ потужністю 1000 МВт за рік спалює 2,5 млн. тонн вугілля, «виробляючи» при цьому: 6,5 млн. тонн CO₂; 9 тис. тонн оксидів сірки; 4,5 тис. тонн нітрогену оксидів; 490 тонн сполук важких металів і 700 тис. тонн попелу. Водночас виникли нові технології, які дозволяють із золи бурого вугілля виділяти речовину, з якої можна отримувати вкрай потрібний для сучасної оптико – і мікроелектроніки елементарний германій. Із останньої речовини у фізико-технологічних лабораторіях можуть бути отримані монокристали, які є основою для розвитку активної і

пасивної оптико- і мікроелектроніки. Попит на монокристали германію сьогодні надзвичайно великий у всьому розвиненому світі, а ціна одного кілограму залежно від розмірів і чистоти перевищує ціну на золото. Розрахунки показують, що із спаленої 1 тис. т. бурого вугілля на ТЕЦ, окрім основної продукції – електроенергії, можна в замкненому виробничому циклі отримати 0,6-0,8 т. кристалічного германію та його сполук.

Крім того, застосування парових турбін на ТЕЦ потребує відведення великих площ під водосховища, у яких охолоджується відпрацьована пара. Вченими Центру біологічного очищення у штаті Мінесота (США) була запропонована технологія поглинання CO₂ водоростями, що можуть рости у водосховищах для охолодження води [2]. Для розвитку водоростям потрібні лише CO₂, вода, поживні речовини та сонячне світло. «Побічним продуктом» фотосинтезу є кисень, який у великій кількості виділяється у воду та повітря. Також водорості багаті на поживні речовини, зокрема ефірні масла. Згідно з розрахунками водорості за рік виробляють 450 центнерів масел з гектару. Для прикладу, з одного гектару вирощеної сої можна отримати 2 центнери олії, рапсу та пальми – до 10 центнерів олії з гектару. Це пояснюється тим, що водорості є організмом, який на планеті росте найшвидше, вони ростуть вдесятеро швидше, ніж цукрова тростина. Залишки, що утворюються після екстракції з водоростей біопалива, поділяються на: поживні речовини, багаті протеїнами (спіруліна), а тому придатні як для харчування людей, так і для вигодовування тварин; ефіри – використовуються для виготовлення полімерів, що застосовуються у виробництві косметики; біомаса, що може бути перероблена на етанол.

Інший шлях перетворення оксиду вуглецю пропонує канадська компанія «CO₂ Solutions» [2]. Вона виробила стандартизовані ферменти, які можуть зв'язувати CO₂, а після цього переробляти їх у вуглецеві матеріали промислової якості та навіть у карбонат кальцію для будівельних цілей.

Запропонований комплект винаходів та інновацій може допомогти зменшити зміни клімату, паралельно забезпечуючи населення продовольством, паливом, рідкісними металами та вкрай необхідними новими робочими місцями.

У межах Карпатського регіону можна досягнути значної економії енергії і сировини в лісо-деревопереробній галузі, яка нараховує десятки лісокомбінатів, меблевих фабрик у кожній із областей. Ця галузь, виробляючи кінцеву продукцію, продукує велику кількість газоподібних, рідких і твердих відходів. У процесах їх переробки виробляється біогаз метан,

який за допомогою доступних технологій ефективно розділяється на водень, що може замінити потреби газу для населення та карбон, який може використовуватися у багатьох хімічних виробництвах, поширених у регіоні. Стічні теплі води, які при цих виробництвах утворюються у великих кількостях, можуть, для прикладу, використовуватися для рибних ферм і вирощування водоростей, що забезпечить місцеве населення не лише новими і дешевими продуктами харчування, але й дозволить виробляти біопаливо. Таким чином, проблема газу для населення гірських районів може суттєво знизитись і взагалі відпасти з часом, що дозволить Карпатському регіону стати енергетично незалежним.

У Карпатському регіоні вже третє століття діє єдине на всю Україну підприємство (Перечинський лісохімкомбінат), яке, поряд з деревинним вугіллям, виробляє кислоту оцтову харчову, кислоту оцтову технічну, смоли карбамідні, формалін та етилацетат. Карбамідні та тіокарбамідні смоли використовуються у виробництві деревних плит, з яких виготовляють сучасні меблі. Етилацетат – складний ефір оцтової кислоти та етилового спирту, універсальний розчинник, який використовується в багатьох галузях хімічної промисловості. Зрозуміло, що ці речовини у великих кількостях (десять тисяч тонн щорічно) експортуються до багатьох країн світу. Водночас ці виробництва продукують велику кількість надзвичайно токсичних відходів. За підрахунками екологів, у повітря, воду і навколишнє середовище Перечинським ЛХК щодоби викидається не менше як 2 т похідних оцтової кислоти, ацетону й фенолів. Останні хімічні сполуки у свою чергу використовуються в багатьох виробництвах і є сировиною для отримання інших вкрай потрібних речовин. Зокрема фенол використовують при виробництві пластмас, синтетичних волокон, лікарських препаратів, антисептиків, фарбників, пестицидів тощо. Потрібні тільки технології для їх виділення, ідентифікації та концентрованого збору.

При реалізації ідей кластерно-каскадної моделі еколого-економічного розвитку на рівні Карпатського регіону можна організувати замкнені цикли, коли відходи основного виробництва стають сировиною для наступного і реалізується безвідходне виробництво. Такий підхід дозволяє створити нові робочі місця і, що найголовніше, покращити екологічну ситуацію в регіоні. Ураховуючи наявні в Карпатському регіоні природні, економічні та інтелектуальні ресурси, вважаємо, що стратегічна мета полягає у створенні ефективної еколого-економічної системи, яка зможе забезпечити висхідний розвиток і екологічну безпеку Карпатського регіону.

Список літератури

1. Гобела, В. В. *Огляд економічних, соціальних та екологічних загроз Карпатському регіону [Текст] / В. В. Гобела // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. в. 20. – С. 81-87*
2. Гюнтер, П. *Синя Економіка. 10 років, 100 інновацій, 100 мільйонів робочих місць. Доповідь Римського Клубу [Текст] / Паулі Гюнтер. – Видання «Risk Reduction Foundation», 2012. – 320 с.*
3. Дейнека, О. І. *Кластери та конкурентоспроможність прикордонних територій [Текст] / О. І. Дейнека, В. В. Демченко // Регіональна економіка. – 2008. – № 2. – С. 276-279.*
4. Діденко, О. А. *Розвиток кластерних систем як засіб конкурентоспроможності національної економіки [Текст] / О. А. Діденко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 1. – С. 37-42.*
5. Долішній, М. *Регіональна соціально-економічна політика [Текст] / М. Долішній // Регіональна економіка. – 1997. – № 2. – С. 16 – 27.*
6. Зобов, А. *Инновационные кластеры: системный подход [Текст] / А. Зобов // Маркетинг. – 2011. – № 3. – С. 14-21.*
7. Кравців, В. С. *Регіональна політика сталого розвитку гірських територій України: сучасний стан та напрямки вдосконалення [Текст] / В. С. Кравців // Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, – 2010. – С. 21-27.*

-
8. Химинець, В. В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Закарпаття [Текст] / В. В. Химинець. – Ужгород, – 2004. – 212 с.
9. Химинець, В. В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Карпатського регіону [Текст] / / В. В. Химинець // Карпатська конференція з проблем охорони довкілля CARPATIAN ENVIRONMENTAL CONFERENCE – СЕС-2011: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Мукачево-Ужгород, 15-18 травня 2011 р.

РЕЗЮМЕ

Химинець Владимир

Кластерная модель эколого-экономического развития Карпатского региона

В работе показано, что в условиях устойчивого развития производственные силы и структура экономики Карпатского региона должны всесторонне согласовываться с имеющимися ресурсами, воспроизводственным и ассимиляционным потенциалом окружающей среды всех территорий, входящих в его состав, т. е. соответствовать условиям синей экономики.

RESUME

Khyuynets Volodymyr

Cluster model of ecological and economic development of Carpathian region

The research shows that in the conditions of stable development the productive power and structure of the economy of the Carpathian region should be consistent with available resources, reproduced and assimilated potential of included territorial environment, i. e. according to the conditions of the blue economy.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО ЗАГАЛЬНОСВІТОВИХ РЕЙТИНГІВ

Здійснено комплексне довгострокове дослідження економічного розвитку України на основі порівняльного аналізу показників та індикаторів розвитку країн світової економіки. Визначено сучасні тенденції функціонування та розвитку вітчизняної економіки.

Ключові слова: економічний розвиток, валовий внутрішній продукт на душу населення, Індекс глобальної конкурентоспроможності, Індекс економічної свободи, Індекс глобалізації, Глобальний індекс інновацій.

Вибір пріоритетів та напрямів розвитку економіки України, визначення механізмів їх досягнення обумовлюють необхідність його комплексного дослідження. Сучасні тенденції економічного розвитку України визначені у роботах Ю. Кіндзерського, авторських колективів під керівництвом В. Геєця, Я. Жаліла та інших [7; 2; 9]. За умов поширення глобалізаційних процесів і зростання відкритості вітчизняної економіки актуальним є порівняльний аналіз розвитку економіки України з іншими країнами на основі загальносвітових рейтингів.

У сучасній літературі наведено результати значної кількості різноманітних рейтингів [1; 6; 10]. Однак методичні розробки економічного розвитку обмежуються показниками індексу конкурентоспроможності та економічної свободи [4; 5]. Показники, які характеризують економічний розвиток, повинні оцінювати не тільки його результати, а й передумови та фактори. Це обумовлює доцільність безпосереднього врахування показників оцінки економічного зростання, у першу чергу ВВП на душу населення та інноваційно-технологічного розвитку, наприклад Глобального індексу інновацій. При поширенні інтеграційних процесів виникає необхідність використання показників, що оцінюють ступінь відкритості економіки, такі, як Індекс глобалізації. Наявні дослідження особливостей економічного розвитку повинні відображати не тільки місце країни у рейтингу, а й числові значення індикаторів та

показників, що дозволяє здійснювати довгостроковий аналіз економічного розвитку, незважаючи на зміни кількості країн, зазначених у рейтингах.

Метою нашої статті є комплексне дослідження розвитку економіки України згідно із загальносвітовими рейтингами. На основі аналізу показників ВВП на душу населення, індексу глобальної конкурентоспроможності, інноваційного розвитку, економічної свободи та рівня глобалізації будуть визначені сучасні особливості економічного розвитку України.

Вартість заново створеної продукції, що припадає на одного громадянина країни, відображає Валовий внутрішній продукт на душу населення. За цим показником Україна у 2011 році зайняла 134 місце серед 226 країн, а обсяг її ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) склав 7300 дол. США. Список країн за цим показником очолили Ліхтенштейн, Катар та Люксембург, ВВП на душу населення (за ПКС) яких склав 141100, 104300 та 81100 дол. США, відповідно [11].

Динаміка ВВП на душу населення України свідчить про його поступове зростання, починаючи з 2000 року, за винятком кризових 2009-2010 рр. (рис. 1). Упродовж 1990-2011 рр. ВВП на душу населення України зріс у понад 2 рази. Однак частка України у світовому ВВП й досі не досягла показників 1990 року (4,05%) і за даними 2011 року склала лише 2,35% [8].

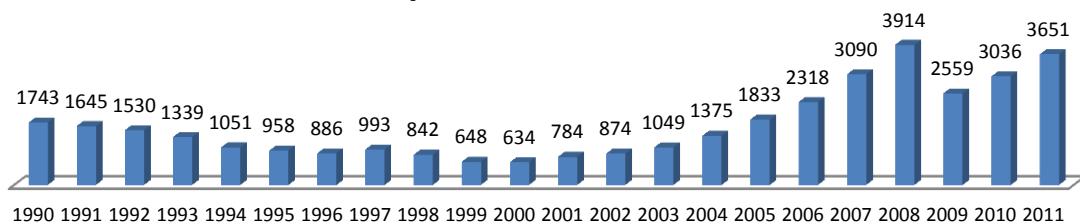

Рис. 1. ВВП на душу населення України (дол.)

Перспективи економічного зростання відображає Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), представлений Світовим економічним форумом. Він ураховує індикатори

розвитку інституцій, інфраструктури, макроекономічного середовища, охорони здоров'я та початкової освіти, вищої освіти та професійної підготовки, ефективності товарних ринків,

ефективності ринку праці, розвиненості фінансового ринку, готовності до впровадження технологій, обсягів ринку, конкурентоспроможності бізнесу та інновацій, які в свою чергу розраховуються як середньозважені групи індикаторів.

У 2012 році Україна покращила стан своєї конкурентоспроможності й зайняла 73-тє місце серед 144 країн з рейтингом 4,1 бала. Для порівняння у 2011 році вона займала 82 місце серед 142 країн (рейтинг 4,0 бали), у 2006 році – 78 місце серед 125 країн (рейтинг 3,9 бала), а у 2001 році – 69 місце серед 75 країн. Традиційно лідерами серед країн за рівнем конкурентоспроможності є Швейцарія, Сінгапур, Фінляндія, Швеція, які у 2012 р. отримали 5,72; 5,67; 5,55; 5,53 балів, відповідно [15].

У 2012 році вітчизняна економіка найкращі результати продемонструвала за показниками обсягів ринку (38 місце), вищої освіти та професійної підготовки (47 місце), охорони здоров'я та початкової освіти (62 місце), інфраструктури (65 місце). Найнижчий рівень отримали індикатори розвитку інститутів (132 місце), ефективності товарних ринків (117 місце), розвиненості фінансового ринку (114 місце),

конкурентоспроможності бізнесу (91 місце) та макроекономічної стабільності (90 місце) [15].

Аналіз показників динаміки конкурентоспроможності вітчизняної економіки ускладнюється постійними змінами методики її оцінки, тому максимальний проміжок часу за якими здійснено оцінку це 2006-2012 рр. (рис. 2). За цей час Індекс глобальної конкурентоспроможності зріс на 5 %, з 3,9 до 4,1 бала. Відбулося зростання індикаторів технологічної готовності (на 33,3%), інфраструктури (на 24,2%), вищої освіти та перенавчання (на 7%). Негативні зміни відбулися у сфері бізнес-середовища, його оцінка погіршилася на 2,6% [15].

Серед основних причин, що перешкоджали розвитку бізнесу в Україні у 2012 році опитані респонденти визначили: доступ до фінансування (зазначило 15,3% респондентів), корупцію (14,0%), податкову політику (13,5%), податкові ставки (10,5%), неефективність державного апарату (7,9%), обмеженість трудового законодавства (7,9%), інфляцію (6,6%), нестабільність політики (6,2%), злочини та крадіжки (3,6%), нестабільність уряду (3,4%) тощо.

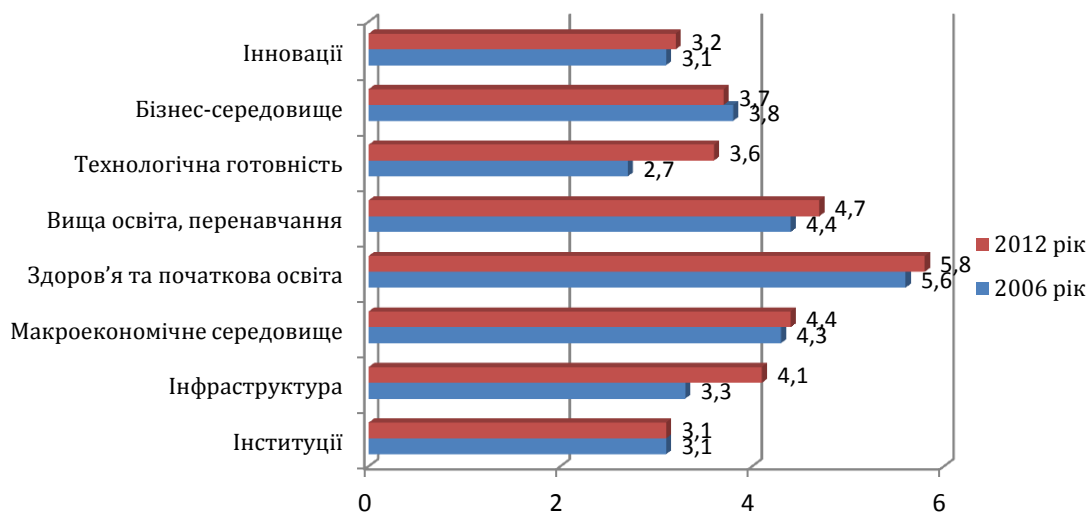

Рис. 2. Індикатори Індексу глобальної конкурентоспроможності (бали)

На загальний рівень конкурентоспроможності країни впливають показники конкурентоспроможності її регіонів. За регіональним індексом конкурентоспроможності перше місце займає місто Київ, друге – Дніпропетровська область. У п'ятірку лідерів також увійшли Харківська, Київська та Донецька області. Достатньо високі показники конкурентоспроможності продемонстрували Запорізька область, місто Севастополь, Одеська, Полтавська, Львівська області. Низькі позиції за рейтингом у Житомирській, Тернопільській, Чернігівській, Кіровоградській та Херсонській областях [3].

Рівень втручання уряду в економіку відображає Індекс економічної свободи, Index of Economic Freedom, розроблений дослідницьким центром «The Heritage Foundation» розраховується як середнє арифметичне десяти факторів: свободи бізнесу, свободи торгівлі, податкової свободи, державних витрат, грошової свободи, свободи інвестицій, фінансової свободи, захисту прав власності, свободи від корупції та свободи трудових стосунків.

Лідерами за індексом економічної свободи у 2012

році стали такі країни, як Гонконг, Сінгапур та Австралія, які зі 100 можливих балів отримали 89,7; 87,2 та 82,5 балів відповідно. Індекс економічної свободи в Україні склав 46,1 бала, що дозволило їй зайняти лише 163 місце серед 179 країн. Найбільшу загрозу для подальшого економічного розвитку економіки у 2012 році склали рівень розвитку інвестиційної свободи (20 балів зі 100 можливих), свободи від корупції (24 бали), державних витрат (29,4 бала) та захисту прав власності (30 балів) й фінансової свободи (30 балів). Найкращі показники економічної свободи економіка України отримала за індикаторами свободи торгівлі (84,4 бала), податкової свободи (78,2 бала), грошової свободи (67,7 бала) та свободи трудових стосунків (51,2 бала) [12].

Динаміка вітчизняних показників Індексу економічної свободи вказує на негативну тенденцію його погіршення упродовж 2005-2012 рр., у результаті якої індекс знизився на 9,7 одиниць, а вітчизняна економіка перемістилася з 101 на 163 місце. Однак індекс зріс порівняно з 2011 роком на 0,3 одиниці (рис. 3).

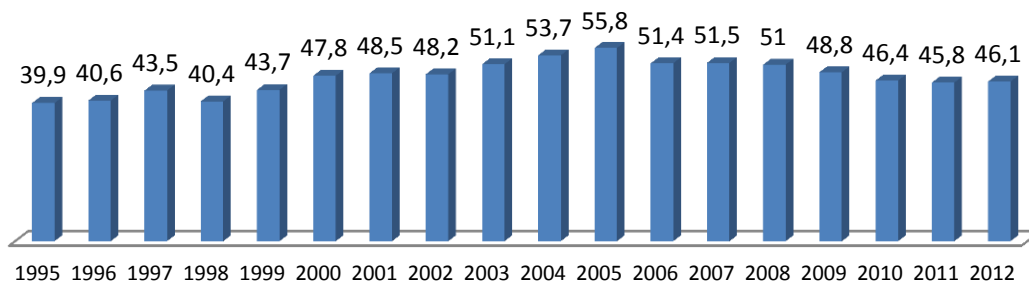

Рис. 3. Індекс економічної свободи України(бали)

Порівняльний аналіз складових індексу економічної свободи України у 2005-2012 рр. (рис. 4) дозволив виявити покращення за такими індикаторами, як свобода від корупції (зріс у 24 рази), грошова свобода (зріс на 72,3 %), свобода торгівлі (зріс на 53,5%), податкова свобода (зріс на 26,5%). Погіршився стан економічної свободи за такими індикаторами, як

свобода інвестицій (знизився на 60 %), фінансова свобода (знизився на 40 %), державні витрати (знизився на 37,6%) та свобода бізнесу (знизився на 16%) й трудових стосунків (8,2%). За весь цей час незмінним був захист прав власності, рівень якого оцінено у 30 балів [12].

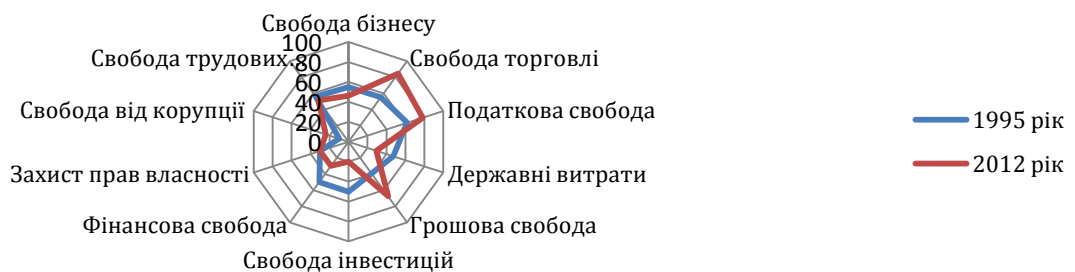

Рис. 4. Індикатори Індексу економічної свободи України (бали)

Залучення країни до глобального середовища дозволяє оцінити Індекс рівня глобалізації. Індекс (Index of Globalization), розрахований Швейцарським Інститутом дослідження бізнесу визначається на основі трьох складових: 1) економічної глобалізації, яка визначає торговельні та інвестиційні потоки, а також їх обмеження; 2) соціальної глобалізації, до якої входять особисті контакти, інформаційні потоки, культурна близькість; 3) політичної глобалізації, факторами якої є кількість посольств в окремій країні, членство в міжнародних організаціях, участь у місіях Ради безпеки ООН.

За даними Індексу глобалізації 2012 року Україна зайняла 44 місце серед 208 країн з індексом 68,48, з них за індикатором політичної глобалізації (86,3), індексом економічної глобалізації (67,4) та індексом соціальної глобалізації (57,0). Найбільш інтегрованими країнами у 2012 р. визнані Бельгія (92,76 бали), Ірландія (91,95), Нідерланди (90,94), Австрія (90,55) та Сінгапур (89,18) [13].

Зростання Індексу глобалізації понад у 1,8 рази упродовж 1991-2012 рр. свідчить про рух України у світовий простір (рис. 5).

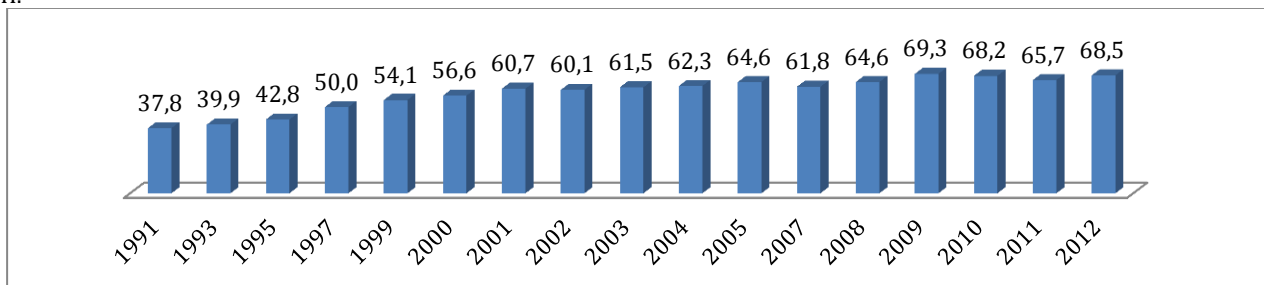

Рис. 5. Індекс глобалізації України(бали)

За цей час індикатор політичної глобалізації зріс на 122,8%, індекс економічної глобалізації на 98,8%, індекс

соціальної глобалізації – на 39,8% (рис. 6).

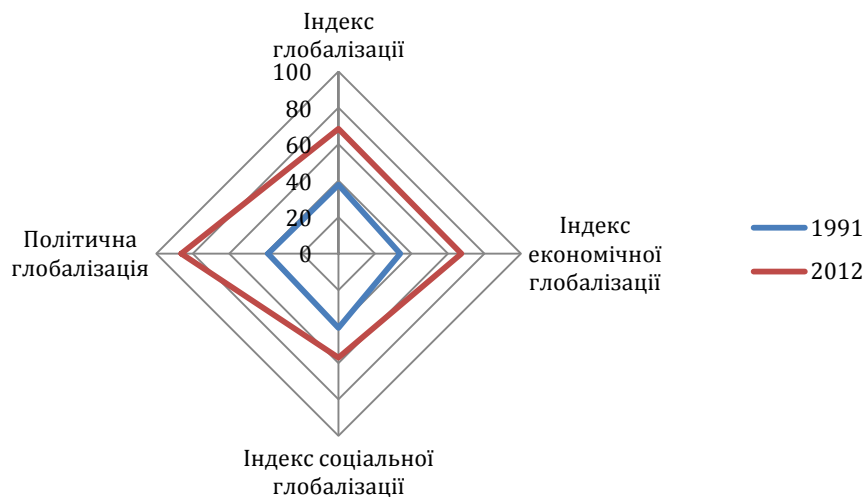

Рис. 6. Індикатори Індексу глобалізації України (бали)

Інноваційний потенціал країни та результати його використання з 2007 року відображає Глобальний індекс інновацій. У 2012 році в Україні цей індекс оцінено у 36,1 бали, що дозволило їй зайняти 63 місце серед 141 країни. У п'ятірку лідерів увійшли Швейцарія (68,2 бали), Швеція (64,8), Сінгапур (63,5), Фінляндія (61,8), Великобританія (61,2). Індекс розвитку інновацій в Україні зріс порівняно з 2011 р. на 1 бал, тоді Україна займала 60 місце серед 125 країн та у порівнянні з 2008 р. коли Україна займала 79 місце серед 130 країн [14].

Найкращі результати Україна отримала за індикаторами розвитку знань (30 місце), якістю людського капіталу (48), розвитку бізнесу (51). Найнижчу оцінку отримали розвиток інститутів (117 місце), інфраструктури (98), внутрішнього ринку (68) та результати творчої діяльності (83). За наявності ресурсів та умов для проведення інновацій Україна зайняла 78 місце, а за практичними результатами реалізації інновацій – 47 місце [14].

Таким чином, оцінивши ступінь розвитку економіки України за загальносвітовими показниками економічного розвитку, слід зробити наступні висновки:

1. Економічний розвиток в Україні є досить невисоким порівняно з іншими країнами світу: 163 місце серед 179 країн за Індексом економічної свободи; 134 місце серед 226 країн за ВВП на душу населення за ПКС; 73 місце серед 144 країн за Індексом глобальної конкурентоспроможності; 63 місце серед 141 країни за Глобальним індексом інновацій; 44 місце серед 208 країн за Індексом глобалізації.

2. Найвищий рейтинг вітчизняна економіка отримала за Індексом глобалізації, рівень якого за часів незалежності України зріс майже вдвічі, що свідчить про зростання ролі країни на політичній арені, поширення особистих контактів та інформаційних потоків. Однак занадто високий ступінь відкритості вітчизняної економіки, високий рівень співвідношення зовнішньоторгового обороту та ВВП знижує рівень її

економічної безпеки та робить вразливою від кон'юнктури світового ринку та політичних відносин з іншими країнами.

3. Невисокий рейтинг Україна отримала за показниками інноваційного розвитку. Достатньо потужним залишається освітньо-науковий потенціал країни, однак реалізація його надбань у виробничій діяльності є низькою.

4. Низьким та повільно зростаючим є рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Індекс глобальної конкурентоспроможності України зростає за рахунок обсягів ринків, що пов'язано з географічним розташуванням та завдяки кількісним показникам освіти. Низькими залишаються базові складові індексу такі як розвиток інститутів, ефективність товарних ринків, розвиненість фінансових ринків, конкурентоспроможність бізнесу, макроекономічна стабільність.

5. Найгіршим серед розглянутих показників є Індекс економічної свободи, який за сім останніх років зменшився на 17,4% й наблизився до показників 2000 року. Найменш розвиненими в Україні є інвестиційна та фінансова свобода, недостатнім є рівень захисту прав власності, високий рівень корупції та державні витрати.

6. Низький рівень конкурентоспроможності, інноваційного розвитку, економічної свободи є причинами, а водночас і наслідками невисоких показників ВВП на душу населення. Незважаючи на те, що за останні одинадцять років він зріс майже у шість разів, він є гіршим майже у 20 разів ніж у країн лідерів. Недостатні обсяги ВВП на душу населення обмежують перспективи як економічного, так і соціального розвитку вітчизняної економіки.

Економічний розвиток є фактором, а водночас і наслідком соціальної та екологічної складових розвитку, у зв'язку з чим аналіз останніх стане напрямом подальших досліджень.

Список літератури

1. Буценко І. М. Економічний розвиток України крізь призму міжнародних рейтингів / І. М. Буценко, О. В. Кутняк // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* – 2010. – № 6. – С. 40-44.
2. Геєць В. М. Структурні зміни та економічний розвиток України / В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артёмова. – К. : Експрес, 2011. – 696 с.
3. Гордиенко І. Індекс глобальної конкурентоспроможності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feg.org.ua>.
4. Данилишин Б. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку / Б. Данилишин, О. Веклич // *Економіка України.* – 2008. – №7. – С. 13-23.

-
5. Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – №19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3100/53397>.
 6. Іващук І. О. Позичування країн у світових рейтингах за основними ознаками рівня відкритості економіки / І. О. Іващук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 69-76.
 7. Кіндзерський Ю. Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі: уроки для України / Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2010. № 5. – С. 4-23.
 8. Макроекономічні показники України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://наука.kushnir.mk.ua/makroekonomika>.
 9. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, Я. В. Бережний. – К.: НІСД, 2012. – 144 с.
 10. Федулова Л. І. Україна в міжнародних рейтингових оцінках: чинник інноваційно-технологічного розвитку / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 5 (95). - С. 39-53.
 11. CountryComparison [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.indexmundi.com/g/r.aspx>.
 12. IndexofEconomicFreedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heritage.org/Index/Rankingofcountries>.
 13. IndexofGlobalization // <http://globalization.kof.ethz.ch>.
 14. GlobalInnovationIndex [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org>.
 15. TheGlobalCompetitiver [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

РЕЗЮМЕ

Чайка Юлія

Економічне розвиток України согласно общемировых рейтингов

Осуществлено комплексное долгосрочное исследование экономического развития Украины на основе сравнительного анализа показателей и индикаторов развития стран мировой экономики. Выявлены современные тенденции функционирования и развития отечественной экономики.

RESUME

Chayka Julia

Economic Development of Ukraine according to world ranking

There has been carried out a comprehensive long-term study of the economic development of Ukraine on the basis of comparative analysis and indicators of development of the world economy. The current trends functioning and development of the domestic economy are identified.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.

КОНКУРЕНТНІ ПОЗИЦІЇ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Здійснено оцінку конкурентних позицій України на світовому ринку військово-технологічної продукції, а також факторний аналіз її конкурентоспроможності на цьому сегменті. Сформовано стратегічні пріоритети нарощення конкурентних переваг вітчизняних суб'єктів господарювання на світовому ринку військово-технологічної продукції.

Ключові слова: військово-технологічна продукція, конкурентні позиції, конкурентоспроможність, факторний аналіз.

Глобалізаційні виміри сучасного світового господарства загострюють проблему як міжнародної безпеки загалом, так і безпеки національних економік зокрема. Це актуалізує необхідність забезпечення захисту національних інтересів і власної безпеки кожної держави, зокрема шляхом збільшення її військово-економічної потужності та сукупного потенціалу, що багато в чому визначається станом військової економіки і насамперед оборонно-промислового комплексу країни. Функціонування країни на світовому ринку військово-технологічної продукції є одним із найважливіших аспектів зовнішньої діяльності держави, ця сфера завжди викликала підвищений інтерес і увагу світової спільноти, потенційних конкурентів і покупців, експертів, підприємців тощо.

Значний здобуток у дослідження проблеми підвищення конкурентних позицій на світовому ринку військово-технологічної продукції внесли як іноземні вчені В. Відяпін, Т. Джейдер, К. Омас, М. Хануз, так і вітчизняні науковці О. Барановський, В. Бегма, В. Будкін, О. Власюк, А. Гальчинський, О. Гергель, О. Гончаренко, М. Єрмошенко, В. Кириленко, А. Лук'янов, Г. Манчуленко, В. Мунтіян, В. Новицький, І. Семеніхін, П. Скурський, А. Сухоруков, Г. Удовенко, А. Шевцов та інші.

Разом з тим, залишається цілий перелік питань, що потребують детального вивчення, зокрема необхідно виявити та оцінити фактори, що впливають на формування конкурентоспроможності України на світовому ринку військово-технологічної продукції, а також визначити шляхи нарощення конкурентних переваг вітчизняних суб'єктів господарювання у даному сегменті.

Метою нашої наукової роботи є оцінка конкурентних позицій України на світовому ринку військово-технологічної продукції, а також формування стратегічних пріоритетів нарощення її конкурентоспроможності у цій сфері на основі визначених факторів впливу.

Сучасний світовий ринок військово-технологічної продукції має свої особливості, з одного боку, в боротьбі за замовлення домінує невелика кількість країн-експортерів: на першу п'ятірку найбільших продавців основних видів звичайних озброєнь припадає більше 4/5 вартості всіх поставок; з іншого боку, виробники озброєнь і військової техніки, прагнучи стати експортерами такої продукції, змушені конкурувати за «прихильність» невеликої кількості країн-імпортерів: на

першу десятку найбільших покупців основних видів звичайних озброєнь припадає більше половини загального обсягу всіх збройових замовлень. Частка експорту озброєнь і послуг військового призначення у загальному світовому експорті за різними оцінками становить від 1,5% до 2%. Найбільші країни-експортери військово-технологічної продукції представлені на рис.1. Україні належить 1% даного ринку.

Згідно з експертними оцінками Стокгольмського міжнародного інституту проблем миру (SIPRI) протягом останніх 10 років через світовий ринок озброєння і військової техніки (ОВТ) пройшло продукції на загальну суму 296,27 млрд. доларів США [72]. Зазначеним видом діяльності займаються близько 50 країн експортерів і 120 імпортерів [5; 6].

Для деяких основних імпортерів зброя є лише проміжним товаром при фактичній покупці політичних гарантій власної військової безпеки. У таких випадках ультрасучасне озброєння інколи купують країни-імпортери у неймовірній відносно чисельності населення і збройних сил кількості, ніж фактично спонсоруються відповідні НДДКР у технологічно розвинених і політично впливових країнах-експортерах. Країнам же, чия політична вага не дозволяє розраховувати на подібну конвертацію політичної впливовості в експортні замовлення, до числа яких належить і Україна, залишається сподіватися винятково на кращі тактико-технічні характеристики пропонованих на експорт зразків озброєнь, а також краще співвідношення «ефективність/вартість» порівняно із зарубіжними аналогами.

Україна активно шукає свою нішу на світовому ринку озброєнь. Україна успадкувала майже третину космічної галузі СРСР. Зокрема, ракета «Зеніт» є основою міжнародних проектів «Морський старт» і «Глобал старт». Великий інтерес іноземних фірм становить ракета «Циклон», призначена для запусків супутників середніх класів. До складу авіаційної промисловості України, яка є найбільш конкурентоспроможною галуззю, належить 39 підприємств. В Україні розташовано 11 авіаремонтних заводів, здатних обслуговувати всі типи літаків і вертольотів виробництва СРСР. Нині на озброєнні різних країн перебуває більше ніж 300 одиниць літаків Ан-24, Ан-26 і Ан-32 і більше 1500 вертольотів Мі-8, Мі-24, двигуни до яких виготовляються в об'єднанні «Мотор Січ». Світового рівня в розробленні та виробництві танків

досягла бронетанкова галузь України, яка успішно конкурує на світовому ринку озброєнь. Високі потенційні можливості має суднобудівна промисловість. На підприємствах України випускалося 30% всього

обсягу за тоннажем і 40% за кількістю різних типів суден: від патрульних катерів на підводних крилах до великих авіаносних крейсерів [7].

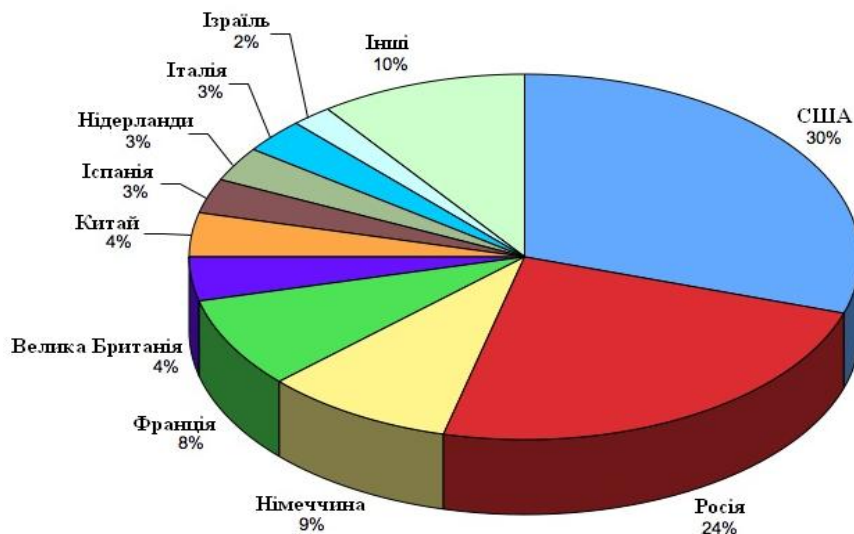

Рис. 1. Найбільші країни - експортери зброї у 2007-2011 рр*.

* Складено автором на основі [5; 6].

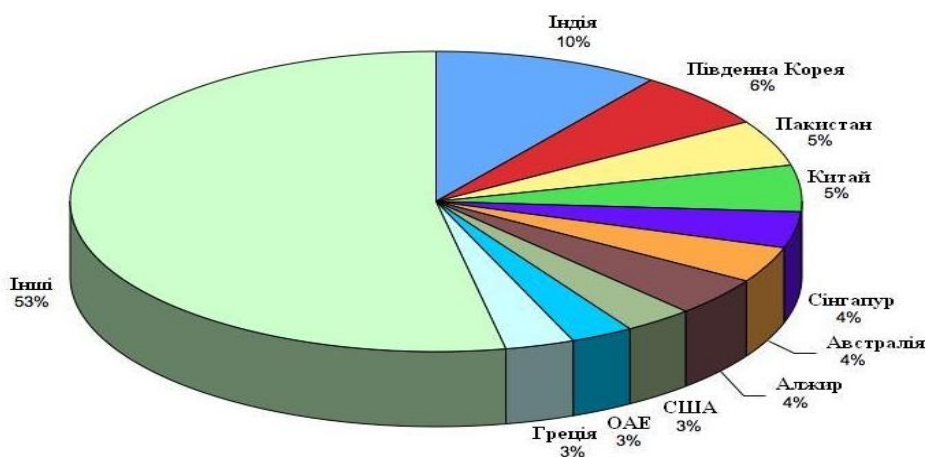

Рис. 2. Найбільші країни-імпортери зброї у 2007-2011 рр*.

*Складено автором на основі [5; 6].

Однією з переваг національного ОПК є те, що Україна має розгалужену мережу науково-дослідних центрів. Українські науково-дослідні інститути брали участь у розробці 17 із 21 «критичних технологій», які розроблялися у складі СРСР. Великий попит на світовому ринку ОВТ мають надлишки озброєнь, які залишилися від збройних сил колишнього СРСР в Україні [7].

Незважаючи на відмінності в рейтингах різних організацій, інститутів та експертів, Україна повільно віддаляється від лідерів експорту військово-технологічної продукції. Експерти SIPRI констатують втрату Україною конкурентних позицій – з 10 до 12 місця за останні шість років, хоча цей рейтинг не враховує поставки ряду товарів та послуг (комплектуючих, запасних частин ОВТ, послуги з

ремонту і модернізації ОВТ, створення СП з виробництва зброї з іноземних комплектуючих). Водночас не менш відомі фахівці з Дослідницької служби Бібліотеки Конгресу США (CRS) відвели у 2009 році Україні 7-е місце з обсягом у 1,2 млрд. дол. США за підрахунками укладених контрактів, і 11-е місце – за реальними поставками (разом зі Швецією та Польщею) [10]. CRS при калькуляції містить продукцію та сервіс подвійного застосування, а також користується контрактною вартістю техніки замість тренд-індикаторів (як SIPRI). Вітчизняні експерти, відзначаючи зміни у структурі військово-технологічного експорту України за рахунок збільшення кількості нової продукції з одночасним зменшенням експорту надлишкового озброєння і військової техніки, також підтверджують вихід України із десятки лідерів-експортерів [6]. При цьому ще однією

суттєвою особливістю сегмента українського експорту є особливості нелегальних поставок продукції військового та подвійного призначення в контексті низької транспарентності поставок зброї та комплектуючих загалом, коли через систему посередників зброя могла опинитися в країнах, на які поширюється міжнародне ембарго, поставлятися на ринки країн «третього світу», що відрізняються нестабільною військово-політичною ситуацією.

Разом з тим, Україна є відомим «брендом» і займає одну з провідних позицій на світовому ринку експортерів військово-технологічної продукції, і загальна виручка від товарно-посередницької діяльності ГК «Укрспецекспорт» та її дочірніх компаній за 2011 р. перевищила 1 млрд. доларів США. Останнім часом обсяги експортно-імпорتنих операцій цієї державної компанії стабільно зростають, а військово-технічне співробітництво здійснюється з 114 країнами світу. Новостворений концерн «Укроборонпром» в 2011 р. об'єднав у собі сім держпідприємств і холдингів, які займаються виробництвом військово-технологічної продукції, у тому числі: «Укрспецекспорт», «Укроборонсервіс», «Укрінмаш», «Спецтехноекспорт», «Промоборонекспорт», спеціалізовані зовнішньоторговельні фірми «Прогрес», і «Таско-експорт». Основними завданнями цього концерну є розробка і виробництво, а також продаж української зброї за кордон.

Аналізуючи структуру експорту військово-технічної продукції України слід відзначити її певні зміни. Якщо до 2011 р. на першому місці був продаж авіаційної техніки, послуги з її модернізації та ремонту, а на другому – бронетехніка, то на сьогодні, вони помінялися місцями. Завдяки так званому «танковому прориву» перше місце по прибутковості зайняв бронетанковий контракт, потіснивши угоди в авіаційній сфері. На третьому місці за прибутковістю знаходиться торгівля українськими засобами протиповітряної оборони [1]. Збільшення експорту танків та іншої бронетехніки дало прибуток у 2011 р. більше 1 млрд. доларів США, а у 2012 р. (за попередніми оцінками) – 1,1 млрд. доларів США [2; 4].

Найбільша частка українського експорту військово-технологічної продукції у 2011 р. належить країнам Африканського регіону, зокрема, Конго, Алжир, Уганда, Єгипет, Чад, Кенія та ін. – 37%. Ринок країн Азії займає друге місце з часткою відповідного експорту 32%. Найбільшими імпортерами у цьому регіоні є Індія, В'єтнам, Китай, Ірак і Таїланд. Третє місце належить країнам СНД (Азербайджан, Казахстан, Білорусь, Російська Федерація) з часткою 26% від загального експорту. Решта - країни Європи - 3% (Польща, Болгарія, Великобританія, Німеччина, Чехія тощо) і США - 2% [1; 2].

У процесі дослідження конкурентних позицій України на світовому ринку військово-технологічної продукції нами були виявлені такі особливості:

- на початковому етапі характерним був експорт надмірних запасів з арсеналу колишнього СРСР. Ця зброя достатньо відома зарубіжним партнерам України, які мають великі її запаси та необхідну кількість підготовлених (у тому числі і в українських військово-навчальних закладах) кадрів з бойового застосування та різних видів забезпечення;
- на озброєнні багатьох країн світу знаходиться значна частка зброї виробництва колишнього СРСР,

що актуалізує участь України у модернізації та обслуговуванні цієї зброї;

- до певних переваг українського озброєння на світовому ринку військово-технологічної продукції можна зарахувати збереження відносно невисокої ціни за наявності досить високих техніко-технологічних характеристик;
- основними перешкодами щодо нарощення Україною експорту військово-технологічної продукції виступають такі: фінансова слабкість країни, відсутність системи післяпродажного обслуговування та ефективного маркетингу.

Також слід враховувати те, що переговори з укладання міжнародних контрактів на експорт ОВТ можуть тривати протягом досить тривалого періоду (1-2 роки, а іноді й більше). За цей час можуть відбутися військово-політичні та економічні зміни як в окремих регіонах, так і у світі загалом, які суттєво впливатимуть на процеси трансферу військових технологій і не можуть не враховуватися при здійсненні поточної зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, для успішної роботи на ринку озброєння та максимального використання експортного потенціалу українського ОПК необхідна комплексна оцінка факторів, які впливають на процес зовнішньоторговельної діяльності у військово-технологічному секторі. Весь спектр таких чинників можна згрупувати за сферами походження: політико-правові, економічні, соціокультурні, ресурсні й інфраструктурні. З іншого боку, їх можна поділити на контрольовані та неконтрольовані. Останню групу формують потенційні фактори зовнішнього характеру, а саме: військово-політичні, зокрема політичне розставлення сил, вплив регіональних і міжнародних організацій, торговельне ембарго, наявність військових конфліктів, характер програм безкоштовного постачання військової техніки, обсяги національних бюджетних витрат. Серед зовнішніх економічних факторів слід відзначити обсяги, структуру (географічну і товарну), динаміку виробництва і торгівлі військово-технологічною продукцією, економічний стан національних господарств суб'єктів торгівлі, запаси продукції військового призначення на складах, платоспроможність і засоби розрахунків між контрагентами тощо. Групу військових факторів зовнішнього впливу складають проекти з модернізації національних оборонно-військових комплексів, конверсійні процеси країн-виробників, рішення щодо сумісності продукції військово-технічного призначення країн і регіональних блоків тощо.

Для адекватної оцінки конкурентоспроможності України на світовому ринку військових технологій слід дослідити зовнішнє і внутрішнє середовище його розвитку з виокремленням факторів, які відкривають можливості та загрози розвитку. Доцільним є розрахунок впливу негативних факторів на конкурентоспроможність військово-технологічної галузі України в контексті її виходу на відповідні світові ринки (табл. 1).

Проведений факторний аналіз дає можливість виокремити найбільш вагомий негативні чинники розвитку галузі, а саме: 1) недостатнє фінансування НДДКР; 2) низький рівень інноваційної діяльності; 3) неефективне використання маркетингового комплексу збуту продукції; 4) неефективна організація керування; 5) низька рентабельність виробництва продукції.

Таблиця 1. Розрахунок пріоритетного переліку чинників негативного впливу на конкурентоспроможність України на світовому ринку військово-технологічної продукції

№	Чинники	№ п/п										Добуток по рядках, W	Значення $\sqrt[n]{W_i}$	Ступінь впливу чинника	Ранг
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
1	Низька рентабельність виробництва продукції	1	5	4	0,17	0,33	4	2	0,2	0,33	4	2,369664	1,09	0,0951	5
2	Однотипність асортименту продукції	0,2	1	3	0,25	2	2	0,33	0,25	0,25	0,2	0,002475	0,549	0,0479	9
3	Неповний цикл виробництва на більшість видів продукції	0,25	0,33	1	0,2	0,25	0,33	0,25	0,2	0,17	4	0,0000462	0,369	0,0322	10
4	Неефективне використання маркетингового комплексу збуту продукції	6	4	5	1	2	3	0,5	1	0,17	4	244,8	1,733	0,1512	3
5	Посилення конкуренції і вимог до якості продукції на світових ринках	3	0,5	4	0,5	1	0,5	0,25	1	0,25	3	0,28125	0,881	0,0769	7
6	Відсутність фінансової, податкової, митної підтримки державою	0,25	0,5	3	0,33	2	1	0,2	3	4	3	1,782	1,059	0,0924	6
7	Низький рівень інноваційної діяльності	0,5	3	4	2	4	5	1	5	0,5	0,5	300	1,769	0,1544	2
8	Неефективна організація керування	5	4	5	1	1	0,33	0,2	1	3	2	39,6	1,445	0,1261	4
9	Недостатнє фінансування НДДКР	3	4	6	6	4	0,25	2	0,33	1	4	1140,48	2,022	0,1765	1
10	Недосконала нормативно-правова база	0,25	5	0,25	0,25	0,33	0,33	2	0,5	0,25	1	0,0021268	0,541	0,0472	8
Σ													Σ=11,458		

*Розраховано автором.

Як видно з факторного аналізу, ключовими елементами конкурентоспроможності України залишаються чинники, пов'язані з розвитком інноваційної сфери, у тому числі у сфері організації, управління виробництвом і збутом продукції. Конкурентні позиції України обумовлені значним відповідним потенціалом, який залишився після розпаду СРСР, що забезпечило їй тривале лідерство за обсягами експорту зброї.

Оцінюючи конкурентні можливості української військово-технологічної галузі на світовому ринку, перш за все, проаналізуємо конкуренцію. Головними суперниками України за товарною специфікою є Росія, Білорусь і Польща. Гостра конкуренція відбувається між Україною і Російською Федерацією за надання послуг з модернізації та ремонту техніки виробництва колишнього СРСР, яка постачалася в різні країни світу. З дешевою продукцією виступають також Китай, Єгипет та Ізраїль. Але в якості конкурентів на світовому ринку військово-технологічної продукції слід ураховувати всі країни, особливо лідерів за обсягами відповідного

експорту. У загальному вигляді їх можна поділити на три групи:

1. Країни, які самостійно розробляють і впроваджують власні результати НДДКР у виробництво значної кількості складної військової продукції (США - 30% світового експорту, РФ - 23%).

2. Держави-виробники озброєння за новітніми або наближеними до них технологіями, але не у такому значному обсязі (Франція, Німеччина, Великобританія).

3. Країни, які мають військове виробництво середнього рівня (Україна, ПАР, Бразилія, Північна Корея).

Отже, інтенсивність конкуренції вкрай висока, що обумовлено наявністю великої пропозиції, тому через високу насиченість ринку військових технологій, країни, маючи намір розширити експорт, удосконалюють систему продажів продукції військово-технічного призначення. Ця галузь вважається досить привабливою, адже гарантує збут і високий прибуток. Разом з тим погроза появи нових конкурентів малоімовірна. Це пов'язано із щільною інтенсивністю

суперництва на ринку, а також високими вхідними бар'єрами, а саме: необхідністю значних капіталовкладень для налагодження виробництва, великих витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, особливостями виробництва і продажу військової техніки тощо. Через те, що продукція військового призначення є досить своєрідним товаром, поява її субститутів мало ймовірна. Адаже тільки для розробки одного зразка військової техніки і виробництва лінії товару, наприклад, може знадобитися до 10-15 років. У довгостроковій перспективі можливе певне витіснення продукції подвійного призначення, яка функціонально більш відповідає потребам сучасності і значно економить кошти. Як варіанти, держави пропонують спрощені експортні варіанти найсучаснішої техніки, такої, як літаки і броньовані машини.

Проведений аналіз виявив, що для галузі характерне утвердження визнаної кількості експортерів-лідерів, між якими існує інтенсивне суперництво, що робить привабливу галузь досить закритою для нових конкурентів. Ускладнений контроль за рухом продукції, обов'язкова реєстрація та верифікація експортно-імпортних операцій змушує країни експортери використовувати маркетингові складові просування і збуту товару.

Підсумовуючи вищевикладене, хочемо зазначити, що ключовим завданням розвитку сфери військових технологій у сучасних умовах глобалізації стає її інтеграція у світову систему розробки та виробництва

зброї і військової техніки, а також у міжнародну торгівлю наукоємною продукцією та об'єктів інтелектуальної власності. У цьому контексті особливої уваги набуває необхідність забезпечення конкурентоспроможності військово-технологічної продукції України на світовому ринку, запорукою чого може стати проведення ефективної реструктуризації підприємств і організацій ОПК, що вимагає створення сприятливих умов для товаровиробника, надійних гарантій іноземним і вітчизняним інвесторам, вибіркової державної підтримки підприємств і наукових організацій, найбільш вагомих для оборонної галузі. Необґрунтована і кваплива реструктуризація ОПК може призвести до втрати значної частини його науково-технічного потенціалу. Створення в Україні на основі поєднання промислового і фінансового капіталу виробничих структур може бути одним з основних шляхів реформування ОПК. Як доводить світовий досвід, саме таким шляхом можливе ефективне вирішення ключових проблем, пов'язаних з налагодженням коопераційних і виробничо-технологічних зв'язків, надійного інвестування підприємств-виробників, підвищення конкурентоспроможності продукції, забезпечення її надійного постачання і збуту. Це вбачається можливим за умов сприяння не тільки інтенсифікації галузі озброєння і поглиблення відповідної співпраці з країнами світу, але спрямування наявних ресурсів на реалізацію моделі інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу країни.

Список літератури

1. *Військово-технічне співробітництво України з іноземними державами* [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=153125.
2. *Державна компанія з експорту та імпорту продукції і послуг військового та спеціального призначення "Укрспецекспорт"* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://use-weapon.astral.kiev.ua/>.
3. Павлюк В. І. Основні шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств оборонно-промислового комплексу України / В. І. Павлюк // *Теоретичні та прикладні питання економіки*. – К.: 2010. – Випуск 21. – С. 207-211.
4. Печоріна Н. Надійний партнер, перевірений часом / Н. Печоріна // *Народна армія*. – №202 (5054), 2012 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://na.mil.gov.ua/number/5054/3304.htm>.
5. *СІПРІ 2010: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; редкол. укр. вид. : Л. Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2011. – 472с.* [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.uceps.org/files/news_project/SIPRI_2010_ukr.pdf.
6. *СІПРІ 2011: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; редкол. укр. вид. : Л. Шангіна (головний редактор) та ін. – К.: Заповіт, 2012. – 488с. ISBN 978-966-7272-99-9.* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.sipri.org/yearbook/2011/files/SIPRIYB11UKR.pdf>.
7. Чумак В. М., Бегма В. М., Кукін А. Ф., Заборський В. Л. *Україна і світовий ринок озброєнь* / В. М. Чумак, В. М. Бегма, А. Ф. Кукін. – К.: НІСД, 1997.
8. *Economic woes hurt SE Europe defense budgets*, Agence France-Presse, 21 Oct. 2009, [Electronic resource] <http://www.defensenews.com/story.php?i=4335014>.
9. *Nakon Lunde Saxi. Nordic defence co-operation after the Gold War, Oslo Files on Defence and Security 1/2011, Oslo: Norwegian Institute for Defence Studies, 2011, p. 28.*
10. *World Military Expenditures and Arms Transfers* // U. S. Arms Control and Disarmament Agency, 2010.

РЕЗЮМЕ

Черницькая Татьяна

Конкурентные позиции Украины на мировом рынке военно-технологической продукции

В статье проведена оценка конкурентных позиций Украины на мировом рынке военно-технологической продукции, а также факторный анализ ее конкурентоспособности на данном сегменте. Сформированы стратегические приоритеты наращивания конкурентных преимуществ отечественных хозяйственных субъектов на мировом рынке военно-технологической продукции.

RESUME

Chernytska Tetyana

The competitive position of Ukraine in the world market of military-technical products

The purpose of the thesis is to study the theoretical and methodological ways of forming Ukraine's competitive position in the global market of military-technical products, as well as the development of practical recommendations for improving the competitive advantages of our country in the world arms market. Scientific novelty of the results lies in the deep, systemic

studies of the theoretical aspects of the formation of Ukraine's competitive position in the global market of military-technical products.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013 р.

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНІХ СТРУКТУР У ПТАХІВНИЧОМУ АГРОБІЗНЕСІ США: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розглянуто динаміку трансформації організаційних відносин підприємств птахівничого агробізнесу США в ланцюгу формування кінцевої продукції та ідентифіковано їх ключові чинники. На основі синтезу особливостей вертикальної координації підприємств з виробництва бройлерів, індиків, яєць та еволюції технологічних удосконалень сформовано правила формування вертикальних інтеграційних структур, що можуть бути застосовані вітчизняними підприємствами при стратегічному плануванні розвитку.

Ключові слова: птахівничий агробізнес, вертикальна інтеграція, виробничі контракти, технологія, організаційно-економічний механізм.

На певному етапі розвитку підприємств агробізнесу, як відповідь на виклики зовнішніх ринкових умов, перед ними виникає питання вертикальної експансії або в сектор із більшою доданою вартістю або ж у сектор забезпечення виробничими ресурсами. Цей процес, як доводить світова практика, відбувається або шляхом внутрішнього інвестування підприємства його розвитку, або ж шляхом придбання активів у ланках, які знаходяться вище або нижче в ланцюгу формування вартості кінцевої продукції. У цьому контексті порівняння втрат унаслідок конкурентних дій, посилення дії макроекономічних регуляторів, зміни в законодавчому полі регулювання випуску кінцевої продукції та факторів виробництва з одного боку та витрат на інвестування в інші ланки продуктового ланцюга – з іншого становлять найвищу дилему організаційного розвитку для підприємств. Особливо актуальною ця проблема є для підприємств агробізнесу України на висококонкурентному внутрішньому ринку сільськогосподарської та харчової продукції, на яких фактично завершуються етапи структуризації, визначено основних гравців, об'єми ринків. Відтак зростає роль механізмів вертикальної координації у організаційних стратегіях та розгляд успішної світової практики виникнення та функціонування вертикально інтегрованих підприємств.

Дослідження стану та тенденцій розвитку галузей агробізнесу у світі має важливе значення для вітчизняних підприємств, оскільки дозволяє визначити етап розвитку на якому вони знаходяться та ідентифікувати основні фактори, що можуть впливати на дані процеси в перспективі.

Різні проблеми цієї галузі досліджували науковці В. Агафоничев, Ю. Ратушин, О. Терещенко, В. Фісінін [1; 4; 6; 7]. Ф. Ярошенко здійснив науковий аналіз розвитку яєчного та м'ясного птахівництва в країнах світу та основних його регіонах [9]. При цьому, жоден з авторів не звертав увагу на організаційні причини тенденцій розвитку цих галузей, що не в останню чергу були зумовлені процесами вертикальної координації та інтеграції в межах продуктових ланцюгів.

Метою дослідження є виокремлення основних тенденцій організаційних перетворень у птахівничій

галузі США в історичному вимірі та вивчення можливості їх застосування в Україні

У середині минулого століття птахівничі та яєчні господарства США здійснювали виробничу діяльність у кожному з елементів ланцюга формування вартості кінцевої продукції окремо, а відтак відносини за допомогою механізму спотових контрактів були домінуючими. Виробництво кормів здійснювалось на комбікормових заводах, птиця і яйця реалізовувались на бійні та пакувальні підприємства, котрі збували продукцію далі по маркетингових каналах. Після 50-х років 20 століття вертикальна координація цих видів діяльності за допомогою контрактів та вертикальної інтеграції ставала все більш поширеною.

Виробничі контракти, в котрих контрактор та виробник прописували стабільне постачання ресурсів для виробництва бройлерів, були основними в координації різних ланок продовольчого ланцюга в США починаючи з 50-х років минулого століття (рис. 1).

Загалом компанії з виробництва кормів контрактували свою діяльність і з виробниками бройлерів, забезпечуючи таким чином стабільні ринки збуту для власних кормів. Однак із зростанням виробництва бройлерів виробничі контракти ставали механізмами, що давали контрактору більше контролю над процесом виробництва та переносили ризики з виробників птахівничої продукції до контрактора.

Зокрема в 60-х роках ХХ ст. комбікормові компанії поступово увійшли в сектор переробки курятини шляхом побудови або участі у побудові переробних потужностей. Такі контрактори, як *Ralston-Purina*, *Allied Mills*, *Central Soya*, *Cargill*, та *ConAgra*, контролювали виробничі потужності, починаючи від комбікормових заводів, закінчуючи переробними підприємствами та маркетингом готової продукції.

На початку 1970-х років унаслідок кризи в США різка зміна цін на курятину стимулювала комбікормові компанії зменшити інвестиції в птахівничий бізнес [18]. Відтак продовольчі компанії, які володіли більшою часткою ринку готової продукції, а, отже, були першими в системі розподілу грошових коштів від роздрібної реалізації на той час, мали суттєві переваги перед компаніями, орієнтованими на виробництво кормів, які

знаходились на найнижчих рівнях маркетингового ланцюга. Таким чином, роль контрактора взяли на себе потужні продовольчі компанії Tyson Foods та Hudson Foods. На сьогодні майже всі виробники та переробники бройлерів координують свою діяльність через виробничі контракти. Умови контрактів зазвичай визначають обов'язки переробника щодо забезпечення постачання курчат, кормів, управлінських та ветеринарних послуг. Виробники бройлерів забезпечують діяльність персоналу та організацію роботи птахівничих ферм і отримують платню в розрахунку за одиницю живої ваги птиці, що має за основу середню ціну інших виробників.

До 1950 року виробники індиків здійснювали свою діяльність незалежно один від одного, отримуючи фінансові ресурси (від регіональних банків, кредитних асоціацій) для забезпечення оплати кормів, індичат та інших ресурсів [16]. Тобто в 50-х роках ХХ століття промисловість переживала фінансові труднощі і великі

фінансові структури досить неохоче здійснювали фінансування економічного зростання підприємств, що займалися виробництвом індиків. Частково інкубатори забезпечували фінансування вирощування індичат, а виробники кормів – і вирощування індичат, і постачання кормів, що здійснювалось з метою розширення власного кормовиробництва. Ці фінансові механізми в окремих випадках призводили до формування виробничих контрактів, які переносили ризики від підприємств, що вирощували птицю до контрактора, якими виступали або інкубатори, або виробники кормів. На кінець 1961 року 65% валового виробництва індиків здійснювалось на основі виробничих контрактів з постачальниками кормів [18, с. 9]. Для посилення координації виробництва та переробки багато компаній, що займалися виробництвом кормів, також купували активи підприємств-інкубаторів та переробні потужності.

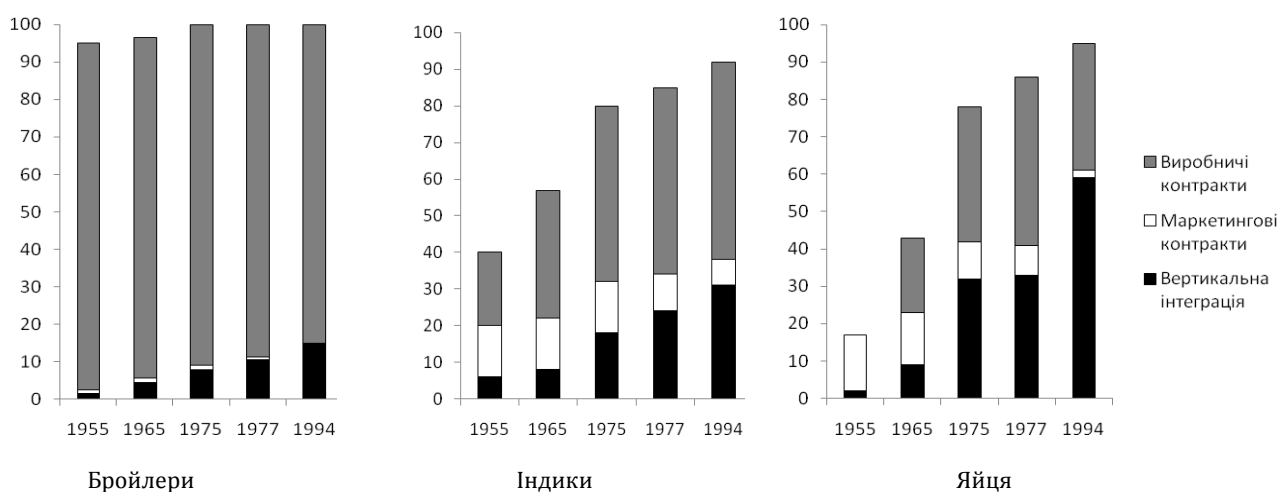

Рис. 1. Структура птиці та яєць вироблених із застосуванням контрактів та механізму вертикальної інтеграції*

*За даними [14, с. 2]

Упродовж розвитку галузі з виробництва індиків у 60-ті роки переробники почали різко втручатись у розподіл трансакцій при виробництві птиці. Вони розпочали розвиток власного виробництва та активно укладати контракти з постачання птиці для планування власного виробництва в часовому вимірі та гарантування поставок птиці на переробку. До 1977 року частка індиків, що реалізовувалось на спотовому ринку в США знизилась до 10% загального обсягу виробленої продукції. На сьогодні на виробничі контракти припадає 56% виробленої індичатини, на вертикальну інтеграцію – 32%. Власне механізм формування виробничих контрактів нині подібний до того, який діє в галузі з виробництва курятини: виробник забезпечує приміщення, обладнання та робочу силу, переробник – курчат, корми, ветеринарні та управлінські послуги.

Більшість підприємств з вирощування індиків отримують плату за голову птиці або одиницю ваги, що може містити додаткову платню за краще та ефективніше використання кормів та зменшення падежу поголів'я [13]. Необхідно зазначити, що власники ферм з виробництва птиці були змушені піти на досить глибокі контрактні відносини з продовольчими компаніями з де-факто не вигідними для

себе умовами, оскільки постачання практично всіх ресурсів та переробні потужності знаходились у власності контрактора, а, отже, він мав вищу переговорну силу при формуванні трансакцій.

У свою чергу вертикально організовані виробництва володіють усім ланцюгом виробництва індичатини та безпосередньо централізовано впливають на процес формування продукції. На сьогодні галузь, подібно до вирощування бройлерів, є надзвичайно структурованою, кількість виробників індичатини порівняно із 70-ми роками знизилась на 45%, а частка найбільших компаній на ринку збільшилась і сягнула позначки 73% [19] (рис. 2).

У яєчній галузі, активне укладання контрактів з боку виробників кормів та переробників розпочалось наприкінці 50-х років. Подібно до галузі з виробництва м'яса птиці в яєчній галузі контракти забезпечували контрактору більше контролю над виробництвом та зменшували ціну, яку платив переробник або постачальник кормів. Усі яйця, які вироблялись в межах контракту, були у власності контрактора, а виробник отримував платню залежно від кількості вироблених яєць.

У середині 70-х років великі інтегровані єдиним власником комплекси набули швидкого розвитку.

Більшість вертикально інтегрованих виробництв стали результатами інтеграції «вверх» із виробництва в переробку [15, с. 152]. Інтегратори здійснювали виробництво, упаковку та збут яєць за рахунок власних потужностей. Окремі підприємства здійснювали

виробництво кормів, мали інкубатори та вирощували продуктивний молодняк [15, с. 148]. Порівняно із вищеперерахованими галузями на вертикально інтегроване виробництво припадало понад 65% вироблених яєць.

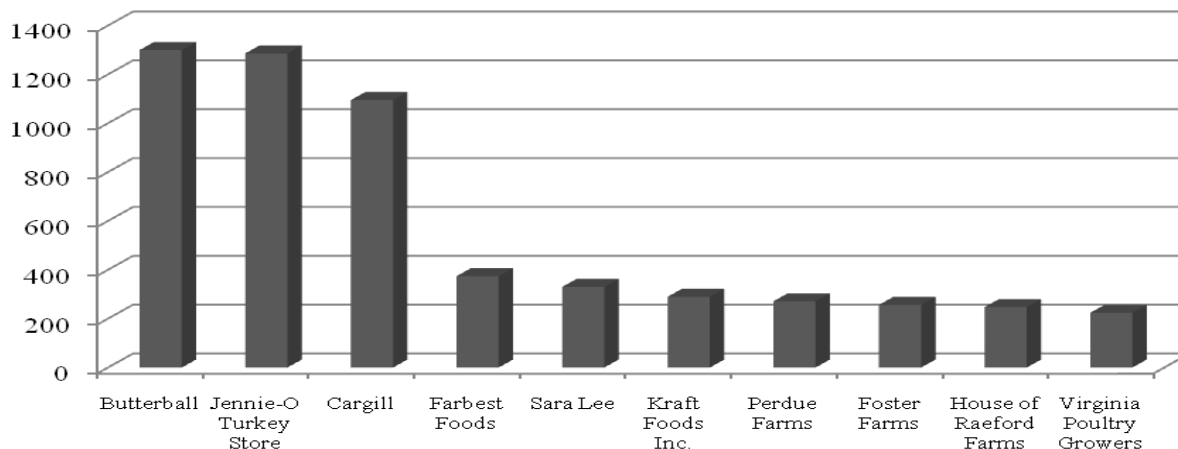

Рис. 2. Найбільші виробники індиків у США, 2010р., млн. фунтів*

*За даними [19]

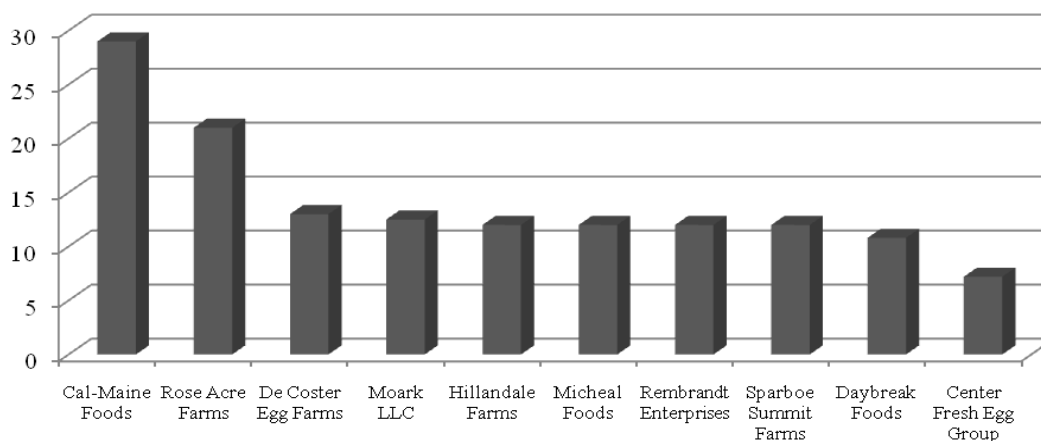

Рис. 3. Обсяги виробництва 10 найбільших виробників яєць США, 2010р. млрд. шт.*

*За даними [19]

Причини такої організаційної поведінки учасників ринку були пов'язані із розвитком технології, яка вплинула на процеси формування нових виробництв, перерозподілу прав власності та зміни системи здійснення трансакцій між учасниками продвольчого ланцюга. Після Другої Світової війни в США функціонування птахівничої галузі характеризувались швидкими змінами в технології, що знайшла свій прояв у створенні більш спеціалізованих виробничих та переробних підприємств, вирощування поголів'я птиці орієнтованого або на виробництво або м'яса, або яєць. У промисловості з виробництва бройлерів, переважна більшість виробників інвестувала в унікальні технології утримання поголів'я. Як результат, це знижувало собівартість одиниці продукції та одночасно надавало суттєві конкурентні переваги на великому внутрішньому ринку м'яса в США, який на той час знаходився на стадії становлення і зростання, що, відповідно, передбачало отримання високих доходів та

прибутків. Разом з тим, як зазначав американський дослідник О. Бреймайер: «Як тільки приміщення для бройлерів не можна було швидко пристосувати для використання в інших цілях, фінансові зобов'язання створили жорсткі рамки щодо свободи дій виробників» [12, с. 5].

Відповідно, обмежена альтернативність використання вже здійснених інвестицій у виробництво бройлерів та обмеженість ринку зайнятості щодо працевлаштування працівників із навичками роботи на таких підприємствах, змусила більшість фермерів залишатися в цьому бізнесі незважаючи на недостатню завантаженість потужностей та здебільшого низькі доходи. Як наслідок, їх позиції в переговорах із компаніями, що знаходились в продуктовому ланцюгові «зверху» або «знизу» слабшали, а це в кінцевому результаті сприяло або укладанню глибоких виробничих контрактів, або їх поглинанню через вертикальну інтеграцію.

Отже, інвестиції в спеціалізовані активи з виробництва та переробки бройлерів зумовили специфічність трансакцій через обмеженість альтернативного їх використання та обмежень щодо користувачів цих інвестицій. Окрім того, що ферми з вирощування бройлерів були специфічними з точки зору виробництва, специфічними були і відносини у випадках присутності на ринку лише кількох покупців. Це в кінцевому результаті призводило до посилення координаційних процесів у продуктовому ланцюзі.

Ефект масштабу, який насамперед асоціюється із запровадженням спеціалізованих технологій, значною мірою знаходив свій вияв у менших та більших господарствах півдня США. Як справедливо зазначено окремими авторами, технологічні інновації могли швидше бути впроваджені на територіях із відносно нижчими розвитком сільськогосподарського виробництва, оскільки в інших регіонах фермери вже здійснили витрати на технологічні інновації в інші галузі.

Про поширення застосування технологій та відповідно збільшення масштабних виробництв у

південних штатах США свідчать зміни в розмірах та кількості ферм з вирощування бройлерів у США. У 1964 р., у 201 переробних компаній було у володінні 320 заводів, на яких забивалось 6,7 млн. фунтів бройлерів. До 1984 року 134 компанії володіли вже 238 заводами, що здійснювали забій 17,8 млрд. фунтів м'яса бройлерів. Більші підприємства були притаманні південним штатам, оскільки переробні потужності концентрувалися саме в цій частині США. У 1984 році обсяги забитої птиці в розрахунку на один переробний завод на Півдні складала в середньому 99 млн. фунтів, порівняно із 73 млн. фунтів загалом по США, а кількість ферм, що здійснюють реалізацію бройлерів в США, з 1959 р. по 1982 р зменшилась з 42185 до 30100 одиниць. Протягом цього ж періоду частка продажів бройлерів великими фермами (більше 100 тис. гол) зросла з 29 до 89 % їх загальної кількості [12]. До 2010 р. внаслідок дії постійних процесів злиття і поглинань кількість компаній виробників бройлерів у США склала 39, а частка найбільших 10 компаній на ринку зросла до 45% [19] (рис. 4).

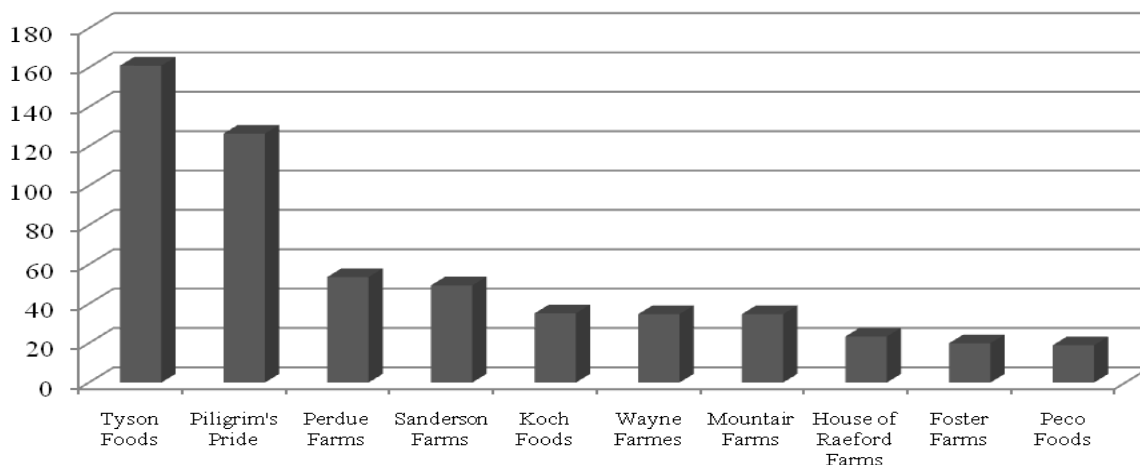

Рис. 4. Найбільші виробники бройлерів у США, 2010р., млн. фунтів

*За даними [19]

Подібно до галузі птахівництва, в галузі з виробництва індичатини, інвестиції в спеціалізовані активи мали вражаючий ефект у південних штатах. Концентрація виробництв верхніх ланок продовольчого ланцюга на цих територіях сформувала попит на корми, обладнання та інші товари і послуги, які вироблялись для кожної з них [15; 17]. До середини 1980-х великі спеціалізовані підприємства з переробки індичатини замінили заводи з забою бройлерів і індиків, які були засновані в 1960-х роках [13; 17; 18]. У 2010 р. чисельність компаній, які здійснювали постачання продукції до роздрібною мережі, складала 29 одиниць.

У галузі виробництва столових яєць спеціалізоване виробництво прийшло на заміну спільного утримання стада різних вікових груп відповідно до технологічних удосконалень у дорощуванні, годівлі, ветеринарному контролі, менеджменті та маркетингу. Для прикладу, подібно до галузі з виробництва бройлерів, вирощування молодняка в яєчній галузі було спеціалізованим, великомасштабним виробництвом з використанням техніки масового виробництва [16]. Технологічні інновації в 1950 та 1960-х роках, що

передбачали застосування автоматичних миючих машин для яєць, детекторів кров'яних плям та автоматизованих систем картонної упаковки, стимулювали великомасштабне виробництво та дистрибуцію великих обсягів яєць. При цьому, великі підприємства могли впровадити нові, високоавтоматизовані технології з більшою ймовірністю, ніж дрібні підприємства, що зумовило подальше збільшення розмірів спеціалізованих виробничих одиниць [14].

Регіональні відмінності в розмірі та кількості яєчних виробництв зумовила відмінності в рівні застосування спеціалізованих технологій. Виникнення яєчних виробництв у південних та західних штатах спричинило відчутне зростання розмірів поголів'я. У той час, як кількість ферм, що реалізовувала яйця, знизилась з 1958 р. до 1978 р. на 72%, а коефіцієнт зниження був вищим у штатах, де загальна вартість валової продукції зростали [15, с.165].

Досвід США із застосування сучасних технологій засвідчив, що найбільш сприятливий клімат для вертикальної інтеграції був у галузях з виробництва

індикативності та яєць, що зумовлено високим рівнем невизначеності. Вона здебільшого була зумовлена високою схильністю до хвороб птиці та значним терміном виробництва. Відповідно, за тривалішого технологічного циклу вирощування індиків, необхідно більше часу для адаптації змін у споживчому попиті до обсягів виробництва. Зокрема, індиків реалізують у 4-7 місячному віці порівняно із 5-6 тижнями для бройлерів, а, отже, виробництво останніх може бути пристосовано до змін зовнішніх умов значно швидше. Таким чином, триваліша реакція на зміни цін на індиків та зниження споживання беззаперечно призводила до суттєвих втрат. У цьому контексті ефективний обмін інформацією між сторонами ставав більш важливим, що незмінно вело до вертикальної інтеграції. [10, с. 267-269].

Цикл виробництва яєць є також довшим від циклу виробництва бройлерів. Тому невизначеність в отриманні гарантованих доходів від реалізації яєць може також бути особливо важливою для виникнення процесів вертикальної інтеграції, адже в США частка столових яєць у загальних грошових надходженнях по яєчній галузі складає майже 70%. Відмінності в методах постачання в роздрібну мережу двох із трьох найбільших у США виробників яєць підтверджує це. Компанія *Cal-Maine Foods* виробляє 78% яєць на вертикально інтегрованих потужностях, на яких здійснюється виробництво кормів, інкубування яєць, вирощування молодняка птиці, реалізація кінцевої продукції. Ця компанія забезпечувала решту виробництва через виробничі контракти з іншими власниками виробничих потужностей. *Michael Foods* постачає до роздрібною мережі лише 35-40% яєць, отриманих від власних курей, і закуповує решту через

маркетингові контракти та на спотовому ринку. *Cal-Maine* реалізує майже всю свою продукцію у формі столових яєць, у той час, як *Michael Foods* реалізує 94% у переробленому вигляді: яєчний порошок, рідкі яйця, напівфабрикати омлетів. Вища невизначеність процесів реалізації яєць робить процес вертикальної інтеграції компанією *Cal-Maine* найбільш ефективним методом координації різних стадій виробництва.

Надходження від реалізації столових яєць є надзвичайно чутливим до ринкових оптових цін. Сформована еволюційним шляхом структура трансакцій двох конкуруючих компаній доводить, що виробництво продукції із високою доданою вартістю може значно обмежити фактор невизначеності відносно цінних змін на ринку яєць, а відтак сприяти або ні вертикальним інтеграційним процесам.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо: основні тенденції організаційних перетворень упродовж попередніх 60 років були зумовлені ключовою роллю технологічних удосконалень та структурованості ринків у ланцюгу формування продукції (рис. 5).

Джерелами та каталізаторами таких перетворень стали дисбаланс попиту і пропозиції на птахівничу продукцію та вартість і доступність технологічних удосконалень. При цьому ключовими чинниками, які призводили до коливань попиту, стали: фінансова криза 70-х років у США, що значно вплинула на структуру витрат населення та значно нижчі ціни на м'ясо птиці порівняно із іншими видами м'яса. Пропозиція зазнавала змін унаслідок технологічних удосконалень та координаційних стратегій у вертикальній та горизонтальній площині.

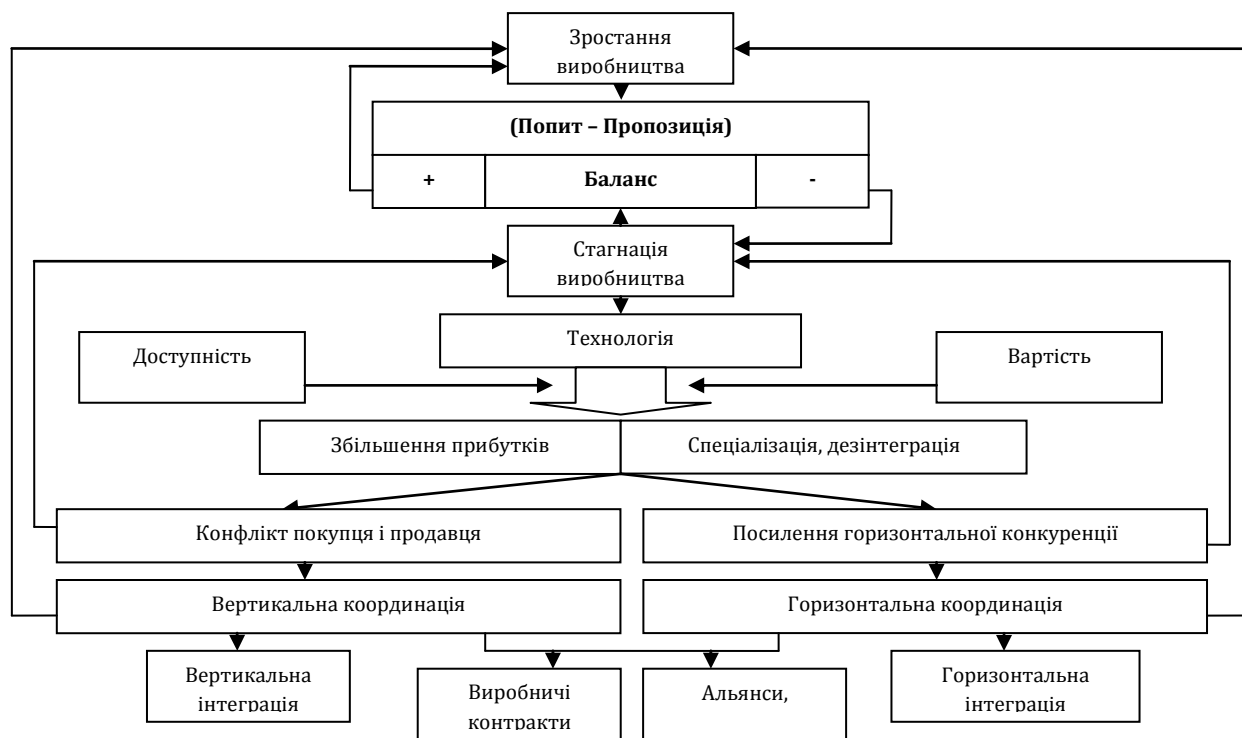

Рис. 5. Організаційно-економічні перетворення у функціонуванні підприємств на ринку птахівництва в США*.
*Власні дослідження

Таким чином, в умовах динамічного розвитку внутрішньо українського ринку продукції птахівництва

важливими висновками з досвіду організаційних перетворень у США є наступні:

- інтеграційні перетворення відбувались під впливом укрупнень та консолідації стадій виробництва та збуту продукції (здебільшого ринків ключових ресурсів та готової продукції) у територіальному і фінансовому вимірі, що в кінцевому результаті призвело до виникнення 2 типів інтеграції: «вверх» та «вниз» з повним поглинанням сектору з найбільшим операційним циклом.
- вертикальні інтеграційні процеси відбувались на умовах менш чисельної кількості постачальників специфічних ресурсів (молодняка птиці, специфічних комбікормів) та продовольчих компаній. Водночас більш чисельна кількість безпосередніх сільськогосподарських виробників м'яса, інвестуючи у специфічні технології утримання поголів'я та очікуючи на суттєве зростання ефективності, отримали зворотній результат – стали залежними від постачальників та покупців у прийнятті економічних рішень стосовно цінових та кількісних параметрів угод.
- висока порівняльна вартість технологій для виробників та рівень обмеженості доступу до них на ринку зумовлює в стратегічній перспективі консолідацію активів ланцюга з виробництва

кінцевої продукції птахівництва переважно в межах оптових продовольчих компаній. При цьому, що вищою є доступність технологій та нижчою їх порівняльна вартість для підприємств агробізнесу, то менш інтенсивними є процеси вертикальної координації в межах продовольчого ланцюга.

Процеси вертикальної координації в межах птахівничої галузі в США пройшли тривале становлення, визначальну роль у яких відіграли технологічні інновації з утримання та руху поголів'я, виробництва комбікормів та переробки продукції. Разом з тим, диспропорції, пов'язані із різним рівнем ринкової консолідації стадій виробництва продукції, багато в чому зумовили напрямки та інтенсивність вертикальної координації, розподіл додаткової ренти в маркетинговому ланцюгу. Відтак процеси взаємовідносин між підприємствами птахівничого агробізнесу здебільшого будувались з позицій вищої переговорної сили підприємств, що мали менший операційний цикл, вищий рівень консолідованості активів з постачання ресурсів та ближче розташування до споживача в продовольчому маркетинговому ланцюзі.

Список літератури

1. Агафоновичев В. Яичные продукты : мировые тенденции и российский рынок/В. Агафоновичев// Птицеводство. – 2007. – № 7. – С. 3-4.
2. Картер Т. Производственная система птицеводства США/Т. Картер // Комбикорма. – 2001. – № 2. – С. 21–22.
3. Линевиц А., Красников А. Резервы снижения себестоимости продукции на птицефабриках яичного направления/ А. Линевиц, А. Красников// Международный сельскохозяйственный журнал. – 2004. – № 1. – С. 35–38.
4. Ратушин Ю., Поленок С. Нові економічні технології функціонування аграрного ринку/ Ю. Ратушин, С. Поленок // Пропозиція. – 2003. – № 12. – С. 109–111.
5. Реутов С. Перспективная форма организации производства мяса птицы/С. Реутов // Птицеводство. – 2005. – № 9. – С. 26–28.
6. Терещенко О. В. Україна і світові тенденції розвитку племінного птахівництва/ О. В. Терещенко, О. О. Катеринич, О. В. Рожковський// Птахівництво: міжвід. темат. наук. зб. – Х., 2009. – Вип. 63. – С. 23–28.
7. Фисинин В. Птицеводство на пороге XXI века/В. Фисинин // Животноводство России. – 2000. – № 1. – С. 10–11.
8. Фисинин В. И. Современные тенденции развития российского и мирового птицеводства/ В. И. Фисинин//Эффективное птахівництво. – 2006. – № 11. – С. 8–12.
9. Ярошенко Ф. Сучасні світові тенденції розвитку птахівництва/Ф. Ярошенко. — К. : Новий друк, 2003. — 335 с.
10. Caves R. E., Bradburd R. E. The Empirical Determinants of Vertical Integration/ R. E. Caves, R. E. Bradburd // Journal of Economic Behavior and Organization. – 1988. – Vol. 9. – pp. 265-79.
11. Gallimore, William W., Ruth J. Irvin. The Turkey Industry: Structure, Practices, and Costs/ W. Gallimore, R. Irvin// Marketing Research Report 1000. – Washington: U. S. Department of Agriculture, Economic Research Service. – June 1973 – 19p.
12. Lasley, Floyd A. The U. S. Poultry Industry: Changing Economics and Structure/ F. Lasley// Agricultural Economic Report № 502. – Washington: U. S. Department of Agriculture, Economic Research Service. – July 1983. – 29p.
13. Lasley, Floyd A. The U. S. Turkey Industry/ Lasley, Floyd A., William L. Henson, Harold B. Jones// Agricultural Economic Report № 525. – Washington: U. S. Department of Agriculture, Economic Research Service. – March 1985. – 18p.
14. Martinez Steve W. A Comparison of Vertical Coordination in the U. S. Poultry, Egg, and Pork Industries [Electronic source] / S. W. Martinez// Current Issues in Economics of Food Markets. Agriculture Information Bulletin. – №747-05 – 6 p. – Available on: http://www.ers.usda.gov/media/306727/aib74705_1_.Pdf.
15. Rogers George B. Poultry and Eggs. Another Revolution in U. S. Farming?/ G. B. Rogers// Agricultural Economic Report № 441. – Washington: U. S. Department of Agriculture, Economics and Statistics Service. – December 1979. – pp. 148-189.
16. Roy E. P. Contract Farming and Economic Integration/E. P. Roy. – Washington: Interstate Printers & Publishers, Inc, 1972. – 56p.
17. Small, M. C. Turkeys/ M. C. Small// American Poultry History (1823-1973). – Lafayette: John L. Skinner ed., 1974. – pp. 434-469.
18. Strausberg, S. F. From Hills and Hollers: Rise of the Poultry Industry in Arkansas/ S. F. Strausberg Arkansas Agricultural Experiment Station Special Report 170. – University of Arkansas: Arkansas Agricultural Experiment Station, 1995. – 26p.
19. The List of the U. S. Broiler Companies [Electronic source]. – Available on: http://www.uspoultry.org/economic_data/docs/USBroilerCompanies.pdf.

РЕЗЮМЕ

Шукалович Василій

Анализ формирования вертикально интегрированных структур в птицеводческом агробизнесе США: уроки для Украины

Рассмотрена динамика трансформации организационных отношений предприятий в птицеводческом агробизнесе США в цепочке формирования конечной продукции и идентифицированы их ключевые факторы. На основании синтеза особенностей вертикальной координации предприятий по производству бройлеров, индюков, яиц и эволюции технологических усовершенствований определены правила формирования вертикальных интеграционных структур, что могут быть использованы отечественными предприятиями при стратегическом планировании развития.

RESUME

Shukalovych Vasyl

The Analysis of Forming of Vertically Integrated Structures in Poultry Agribusiness of the USA: Lessons for Ukraine

The dynamics of transforming organizational interactions of enterprises in supply chains of the U. S. poultry agribusiness are investigated. The key factors of transformations are identified. Synthesizing vertical coordination features in broiler, turkey, eggs enterprises and evolution of technological improvements, the rules of forming vertically integrated structures are created. The results of investigation can be used by domestic enterprises in strategic planning of development.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2013 р.

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто сучасні механізми управління природоохороною діяльністю в Рівненській області.

Ключові слова: природоохоронна діяльність, економічні інструменти, екологічний податок.

Екологічні проблеми зумовлені збільшенням антропогенного навантаження на довкілля, погіршенням його якості, посиленням технологічних і рекреаційних навантажень на природні комплекси, зменшенням доступності природних ресурсів та низкою інших причин.

Удосконалення економічного механізму є актуальною проблемою, тому що він забезпечує раціональне використання природних ресурсів, зменшення рівня забруднення довкілля, попередження негативного впливу на здоров'я людей.

Дослідженням економічного механізму природоохоронної діяльності займалися такі вчені, як: О. Веклич, Т. Галушкіна, В. Глухов, С. Макар, Л. Мельник, О. Павлов, М. Римар, Ю. Стадницький, М. Хвесик, Є. Хлобистов та інші.

Постановка питання про ефективність сучасного економічного механізму природоохоронної діяльності невіддільна від пошуку шляхів поліпшення якості довкілля в Україні.

Економічний механізм – це сукупність економічних структур, інститутів, форм і методів господарювання, за допомогою яких реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони, здійснюється погодження і корегування суспільних, групових і приватних інтересів [1, с. 458; 2, с. 309].

Головною метою економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності є: стимулювання природокористувачів і забруднювачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля та раціонального використання природних ресурсів, а також створення незалежного (автономного) від державного і місцевих бюджетів джерела фінансування природоохоронних заходів та робіт за рахунок коштів, отриманих від екологічних податків та платежів [2, с. 309-310; 3].

Основними компонентами економічного механізму є [1, с. 458; 2, с. 309]:

- правові основи здійснення економічної діяльності (права, обов'язки, ліцензії, обмеження тощо);
- система відносин власності на основі засобів виробництва;
- організаційна структура економіки, тобто система формальних і неформальних організаційних зв'язків, що формує реальні економічні відносини між господарськими суб'єктами;
- система суспільних інститутів (традиції, моральні засади, релігійні звичаї тощо), які формують соціальне інформаційне поле економічної активності;
- економічні інструменти – засоби зміни фінансового

стану економічних суб'єктів (заходи, методи, важелі).

Економічні інструменти містять: механізм збору за спеціальне використання природних ресурсів; екологічний податок; механізм відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення природоохоронного законодавства; систему фінансування природоохоронних заходів.

У Рівненській області, як і в Україні загалом, упроваджено основні засади економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, базовими елементами якого є [6]:

- екологічний податок (згідно з новим Податковим Кодексом, до 01.01.2011 р. він мав назву збору за забруднення навколишнього природного середовища);
- грошові стягнення за шкоду, яка заподіяна порушеннями законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності;
- система фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів природоохоронних фондів різних рівнів (державного, обласного, місцевих);
- система зборів за спеціальне використання природних ресурсів (водних, земельних, лісових, мінеральних тощо).

З 1999 року екологічний податок у державі став обов'язковим податковим збором, таким, яким до цього були збори за спецвикористання природних ресурсів.

На відміну від зборів за спецкористування природних ресурсів, які зараховуються до загальних бюджетів і використовуються на загальні потреби суспільства, кошти екологічного податку акумулюються на спеціальних рахунках. Ці кошти і складають найвагомішу частину фондів охорони навколишнього природного середовища (НПС).

Природоохоронні фонди створені на Державному, обласному та місцевому рівнях та мають утворюватися за рахунок екологічного податку, грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності, а також цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян. За весь час існування (з 1999 року) до природоохоронних фондів в області не надходило цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян.

Розподіл надходження коштів грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності, між Державним, обласним та місцевими

природоохоронними фондами змінювався. Законами України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» та «Про Державний бюджет України на 2008 рік» екологічний податок і кошти грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності розподілялися у співвідношенні 65%, 25% та 10% між державним, обласним та місцевими природоохоронними фондами відповідно. У 2009 р. 100 % коштів грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності, зараховувалися до місцевого природоохоронного фонду відповідної сільської (селищної, міської) ради за місцем вчинення порушення. Законами України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» та «Про Державний бюджет України на 2011 рік» екологічний

податок і кошти грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону НПС у результаті господарської та іншої діяльності, розподілялися відповідно 30%, 50% та 20% між державним, обласним та місцевими фондами.

Середня питома вага грошових стягнень за період 2007-2011 рр. складає 8,5% від загальної суми всіх коштів, які надходили до природоохоронних фондів області.

Загальні суми надходжень коштів до Державного, обласного та місцевих фондів охорони НПС у 2007-2011 рр. від сплати екологічного податку (збору за забруднення довкілля) та від відшкодування збитків за порушення природоохоронного законодавства суб'єктами підприємницької діяльності області наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка надходжень грошових коштів до Державного, обласного і місцевих фондів охорони НПС у 2007-2011 рр. (тис. грн.)

Фонди	Надходження за роками				
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Державний	4213,8	4818,1	2183,0	2625,6	5467,0
Обласний	1620,7	1853,1	3638,4	4294,4	4327,3
Місцеві	648,3	741,2	2150,0	1717,8	8429,0
Всього	6482,8	7412,4	7971,4	8637,8	18223,3

Починаючи з 2011 року, суттєві зміни у екологічне законодавство щодо економіки природокористування в частині нарахування екологічного податку внесено Податковим кодексом України, який було прийнято 02.12.2010 р. № 2755-VI [7], що призвело до збільшення загальної суми надходжень до природоохоронних фондів (див. табл. 1).

Збір за забруднення довкілля отримав нову назву – екологічний податок, збільшено кількість об'єктів оподаткування, втратили чинність більшість коефіцієнтів до ставок податку та відмінено проведення їх щорічної індексації, оскільки щороку до 1 червня доручено Кабінету Міністрів України вносити до Верховної ради України проект закону про внесення змін до Податкового кодексу щодо ставок оподаткування, визначених в абсолютних величинах.

Ставки екологічного податку встановлені у фіксованих сумах у гривнях за одиницю маси основної забруднюючої речовини та розташованих відходів.

В області у 2011 році до природоохоронних фондів сплачувався екоподаток за наступні види забруднення:

- надходження від викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- надходження від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- надходження від розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення видів відходів як вторинної сировини;
- надходження від реалізованого палива податковими агентами – суб'єктами господарювання;
- надходження за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення у разі ввезення палива на митну територію України.

Кошти державного природоохоронного фонду за останні 6 років використовувались на заходи з охорони та раціонального використання водних ресурсів. 3

обласного природоохоронного фонду – 59% коштів від загального надходження коштів до обласного природоохоронного фонду за 2007-2011 рр. використовувались на заходи з охорони та раціонального використання водних ресурсів, 15% – на заходи з раціонального використання і зберігання відходів виробництва та побутових відходів, 18% – на збереження природно-заповідного фонду, 6% – на заходи з екологічної освіти та інформації тощо.

Структура видатків місцевих (сільських, селищних, міських) природоохоронних фондів дещо відрізняється. Переважна частина коштів використовується на заходи з раціонального використання і збереження відходів виробництва і побутових відходів – 57% усіх використаних коштів місцевих природоохоронних фондів протягом 2007-2011 рр., 34% – на заходи з охорони та раціонального використання водних ресурсів, 4% – на збереження природно-заповідного фонду, 2% – на заходи з екологічної освіти та інформації тощо.

Основні напрямки використання коштів природоохоронних фондів вказують на екологічні проблеми нашого регіону – це охорона та покращення стану водних ресурсів, раціональне поводження з відходами, а також збереження та розширення природно-заповідного фонду області.

Важливою складовою економічного механізму є плата за використання природних ресурсів. У зв'язку з уведенням в дію нового Податкового Кодексу до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» були внесені відповідні зміни. Зокрема статтею 3 стало чітко визначено, що встановлення екологічного податку, збору за спеціальне використання води, збору за спеціальне використання лісових ресурсів, плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України стало одним з основних принципів охорони навколишнього природного середовища.

Рівненщина володіє значним природно-ресурсним

потенціалом, ефективність використання якого значною мірою залежить від досконалості механізму визначення розміру належної державі частки економічної вигоди від господарської діяльності щодо використання цього потенціалу. Мета запроваджені системи платного природокористування полягає у встановленні економічних відносин у сфері використання природних ресурсів, стимулюванні раціонального і комплексного їх використання та зменшенні ресурсоемності виробництва.

Підприємства області справляють плату за спеціальне використання надр, лісів, води, за земельний, радіочастотний та інші ресурси. Відповідно до нового Податкового Кодексу з 2011 року вже не буде справлятися збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок держбюджету. Платність спецвикористання зазначених ресурсів визначено відповідними законами «Про плату за землю», «Про радіочастотний ресурс України», Водного кодексу, Лісового кодексу, Кодексу про надра. Дані щодо надходжень від зборів за спеціального використання основними природними ресурсами в області наведено в табл. 2.

Як видно з табл. 2, після введення нового Податкового кодексу відбувся перерозподіл надходжень сплати за спецвикористання природних ресурсів, а саме – збільшення надходжень до місцевих бюджетів, до яких стало надходити 85% цих коштів (замість 70 %, що надходили до 2011 року), що у 2011 році склало

збільшення доходів до загальних бюджетів області на 43,3 млн. грн. Також треба зазначити і збільшення абсолютних величин надходжень сплати за спецвикористання природних ресурсів (190,5 млн. грн. у 2011 р. та 161,8 млн. грн. у 2010 р.).

Законами України «Про Державний бюджет України» кошти від цих платежів є джерелом поповнення доходної частини державного та місцевих бюджетів та використовуються в основному на загальні потреби суспільства.

Чинний економічний механізм характеризується негнучкістю свого інструментарію, неконструктивністю щодо подолання суперечностей взаємодії суспільства з довкіллям. Цей механізм можна вдосконалювати шляхом зміни конкретних форм відносин (прибутку, ціни, кредиту, податків тощо), поліпшення інструментарію – методи стимулювання раціонального використання природних ресурсів, системи оподаткування, фінансування і кредитування природоохоронних заходів тощо.

Оцінюючи економічний механізм, що існує на сьогодні, за критерієм екологічної доцільності й поліпшення якості довкілля, можемо констатувати його неефективність щодо розв'язання проблеми збереження довкілля та неспроможність забезпечити екологічно сприятливі умови господарювання чи бути засобом переходу до сталого екологічно зрівноваженого розвитку економіки країни.

Таблиця 2. Надходження зборів за використання природних ресурсів до Державного та місцевих бюджетів у 2007-2011 рр. (тис. грн.)

Бюджет Рік	Збір за спеціальне використання лісових ресурсів		Плата за користування надрами		Збір за спеціальне використання води		Геолого-розвідувальні роботи	Збір за ко-ристування радіочастотним ресурсом	Плата за землю		Загальна сума	
	Держ.	Місц.	Держ.	Місц.	Держ.	Місц.			Держ.	Місц.	Держ.	Місц.
2007	8553,2	4722,1	4530,8	4994,3	8417,9	-	2950,2	87,0	44085,3	24539,1	53801,7	
2008	10954,8	5085,0	11577,1	7819,7	11042,1	-	3337,5	52,1	64854,8	36963,6	77759,5	
2009	13052,4	5618,6	9712,3	6938,4	12543,8	-	2799,2	97,1	94020,5	38204,7	106577,5	
2010	11744,5	8233,3	12309,3	6186,6	15979,4	-	3184,6	99,3	104065,0	43317,1	118485,9	
Середня питома вага											30%	70%
2011	7784,5	18583,6	10954,1	21697,5	9848,5	9848,5	-	120,9	111679,1	28708,0	161808,8	
Питома вага											15%	85%

Після розгляду економічного механізму природоохоронної діяльності, можемо зробити такий висновок: головною метою цього механізму є стимулювання природокористувачів і забруднювачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Серед його елементів можна назвати такі: екологічний податок; грошові стягнення за шкоду, яка заподіяна порушеннями законодавства про охорону НПС в результаті господарської та іншої діяльності; система фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів природоохоронних фондів; система зборів за

спеціальне використання природних ресурсів.

З огляду на вищесказане, вважаємо, що необхідно сформулювати у Рівненській області такий економічний механізм природокористування, який би ефективно впроваджував екологічну складову в ринкову модель розвитку національного господарства. З точки зору концепції стійкого розвитку, використання економічного механізму у природоохоронній діяльності сприяє розвитку інноваційних технологій, змушує забруднювачів використовувати більш екологічно чисті або створювати нові технології.

Список літератури

1. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням [Текст]: Підручник / за заг. ред. д. е. н., проф Л. Г. Мельника та к. е. н, проф М. К. Шапочки. – Су-ми: ВТД «Університетська книга», 2005 – 759 с.
2. Стахів О. А. Економічні механізми природокористування в Україні [Текст] / О. А. Стахів, С. А. Войтович // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: Збірник наукових праць. – Рівне, 2011. – Випуск XVII №4. – С. 308-318
3. Саксонова О. М. Удосконалення економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08. 08. 01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / О. М. Саксонова. – Київ, 2003. – 19 с.
4. Макарова Н. С., Гармідер Л. Д., Михальчук Л. В. Економіка природокористування [Текст]: Навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 322 с.
5. Дубас Р. Г. Економіка природокористування. [Текст] Навчал. посіб. – К. : «МП Леся», 2007. – 448 с.
6. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2011 р. виконана Державним управлінням охорони навколишнього природного середовища в Рівненській області [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ecorivne.gov.ua//tpr/dopovid_2011.pdf
7. одатковий кодекс України № 2755-VI від 02. 12. 2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>
8. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 25. 06. 1991 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/>

РЕЗЮМЕ

Якимчук Софія

Економические механизмы управления природоохранной деятельностью в Ровенской области

В статье рассмотрены современные механизмы управления природоохранной деятельностью в Ровенской области.

RESUME

Yakymchuk Sofia

Economic mechanisms of environmental management in Rivne region

The article considers the modern mechanisms of environmental management in Rivne region.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛІЗИНГОВОГО МЕХАНІЗМУ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Розглянуто стан, проблеми і перспективи розвитку лізингу в Україні у контексті вітчизняного законодавства, практики і зарубіжного досвіду. Узагальнено основні напрямки розвитку лізингових відносин. Запропоновано окремі складові механізми активізації лізингової діяльності у національній економіці.

Ключові слова: лізинг, лізингова діяльність, функції лізингу, капітальні інвестиції, суб'єкти лізингу, регулятивні норми.

На сучасному етапі трансформації економіки України вітчизняні підприємства з невисоким рівнем інвестиційної привабливості відчувають гострий дефіцит власних джерел для необхідного оновлення й формування інноваційно-технологічних засобів, труднощі в отриманні інвестиційно-кредитних коштів. Фінансово-економічна криза спричинила погіршення доступу вітчизняних суб'єктів господарювання до кредитних ресурсів, які виступають основним джерелом фінансування лізингових операцій.

Попри те, лізингові операції і надалі вважаються однією із найбільш реальних форм нагромадження основного капіталу і відтворювального процесу виробничо-економічного потенціалу підприємств вітчизняної економіки. Нагромадження в такий спосіб капітальних активів формує економічне володіння додатковою продуктивною силою основного капіталу підприємства, формуючи базисну основу потенціалу його стабільного функціонування і передумови економічного зростання. Загалом науковцями аргументується, що «лізинг є тим інструментом, який дозволить покрити дефіцит інвестиційних ресурсів в основні фонди підприємств» [1, с. 184], «інвестиційним інструментом швидкого та ефективного оновлення техніки і технології підприємств різних галузей економіки» [2, с. 51].

Метою статті є розкриття позитивних надбань зарубіжного досвіду й окремих проблемних аспектів вітчизняної практики з метою формулювання комплексу заходів для підвищення ефективності функціонування ринку лізингових послуг в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері лізингу дозволяє зробити висновок, що більшість науковців дотримується позицій про ефективність таких операцій і доцільність їх об'ємнішого впровадження у господарську практику України. Так О. А. Горбатенко обґрунтовує недостатню дослідженість «проблем розвитку лізингових відносин в Україні» [3]. Н. І. Подольчак акцентує на недостатності «теоретичних напрацювань щодо функціонального аспекту лізингу», вказуючи на окремі аспекти нерозробленості засадних принципів і «закономірностей реалізації лізингової діяльності, організаційно-економічного статусу потенційних лізингодавців на ринку лізингу» [4, с. 1].

Подібної позиції щодо невисокого рівня наукової обґрунтованості цієї сфери економічних знань

дотримується І. В. Хмелева, стверджуючи, що «теоретичні питання обґрунтування лізингу як ефективної форми нагромадження капіталу в умовах міжсистемної трансформації економіки, особливості формування інституціональних складових розвитку лізингу не знайшли достатнього відображення в наукових роботах» [5, с. 204].

В. І. Терехов і О. В. Терехова роблять висновок, що «трансформаційні процеси, які відбуваються в економіці України, потребують подальшого розкриття та поглиблення економічного змісту і суті лізингу, його функцій в ринковій економіці» [6, с. 112]. Н. Лісовська зазначає, що на «сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення сутності державного регулювання лізингової діяльності» [7, с. 93].

Вітчизняними законодавчими нормативними документами лізинг розкривається як підприємницька діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виняткове користування на визначений строк лізингоодержувачеві майно, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингових платежів [8]. Відмінності у законодавчій базі різних країн, податкових системах, особливості структури і відносин у рамках національних економічних систем впливають на погляд економічного змісту лізингу.

Загалом у теорії і практиці розуміння лізингу базується на відокремленні суб'єкта власника та користувача майна (власність лізингодавця і функція капіталу лізингоотримувача). З такої позиції лізингові операції переважно розглядають через призму довгострокової оренди (договір оренди) машин, устаткування, обладнання тощо, які придбані орендодавцем для орендаря з метою їх виробничого використання при збереженні права власності на них орендодавцем на весь термін дії договору.

Із суто теоретичних розглядів лізинг за своїм функціональним спрямуванням виконує фінансово-інвестиційну функцію (отримання лізингоодержувачем виробничого об'єкта без попередньої мобілізації джерел придбання). З огляду на проблеми у джерелах фінансування (власних, позикових, залучених), робиться висновок, що для вітчизняних підприємств «лізинг

може стати ефективним джерелом оновлення основних засобів, перспективним напрямом нарощування обсягів виробничого потенціалу та дієвим інструментом збуту власної продукції» [4, с. 1].

Вважається, що лізинг як економічно ефективна форма кредитування капітальних активів, створює додаткові стимули для нагромадження фінансових ресурсів, прискорюючи в такий спосіб процес трансформації капіталу з позикового у функціональний. Саме тому «проблема лізингового нагромадження та формування сприятливого інституційного середовища для його розвитку набуває важливого теоретичного та практичного значення» [5, с. 204].

За статистично-аналітичними даними у країнах з розвинутою економікою лізинг як інструмент інвестування капіталовкладень за обсягом інвестицій поступається лише банківському кредитуванню: «в розвинутих країнах понад 30% інвестицій здійснюється через механізм лізингу, в Україні цей показник становить 1,2%» [9, с. 60]. Основними проблемами гальмування розвитку лізингової діяльності в Україні вважаються: недостатня сформованість загальнодержавної політики перспектив розвитку лізингового кредиту; надмірно обтяжлива система оподаткування лізингових операцій; невисока конкурентність товарів вітчизняного виробництва та ін.

Попри наведене, слід зазначити, що сучасна стагнація і рецесія глобального економічного середовища вплинула на скорочення лізингових угод й у розвинутих економіках (напр., дані Американської Асоціації лізингу обладнання та фінансів – Equipment Leasing and Finance Association (ELFA) чи Європейської асоціації лізингу [10]. Проте, як засвідчує аналіз статистичних даних щодо міжнародного лізингу, обсяги угод у тих країнах, де була державна підтримка таких операцій, скорочуються порівняно меншою мірою.

Безперечно, що за умов вироблення достатньо сприятливих державних регулятивних норм лізингової діяльності та реалізації державної програми активізації національної економіки, такі методи фінансування виробничо-технологічного й інноваційного потенціалу підприємницьких структур реального сектору економіки можуть прискорити процеси оновлення їх матеріально-технічної бази. При цьому у багатьох тематичних публікаціях обґрунтовано наголошується, що «ефективне проведення лізингової діяльності повинно бути обов'язковим елементом державної програми розвитку лізингу» [1, с. 186]. Аргументовано доводиться, що «головним стимулом для розвитку лізингового кредиту є існування в країні стабільного правового поля та сприятливого податкового середовища, які дозволяють мінімізувати ризики інвесторів» [3].

Незважаючи на достатню обґрунтованість лізингу у теоретико-методичному форматі, в умовах української

практики існує низка проблемних аспектів, які унеможливають таку однозначну позицію щодо лізингу. Лізингові платежі відносяться на валові витрати підприємства, створюючи в такий спосіб «обґрунтованість» зростання вартості продукції, робіт і послуг, оскільки джерелом цих платежів виступає (прямо чи опосередковано) вартість реалізації. Саме цей аспект (витрати (транзакційні), а не формування джерел з прибутку) є важливим для українського соціально-економічного середовища.

Важливе значення стосовно лізингових операцій мають строки амортизування необоротних активів, отриманих у такий спосіб. Строки кредитування банками лізингодавців (лізингових компаній) зазвичай коротші, аніж передбачені податковим законодавством строки амортизації, що заздалегідь встановлює можливість виникнення ризику несплати лізингового платежу лізингоотримувачем за рахунок цільового фінансування. Додаткове спрямування оборотних коштів підприємства на такі цілі негативно позначається на процесах операційної діяльності.

На загальному фоні падіння платоспроможності підприємств, скорочення вітчизняних і міжнародних інвестиційно-інноваційних проектів, на скорочення обсягів лізингової діяльності в українській економіці впливають достатньо високі платежі за лізинговими операціями, а також значний розмір (близько 20 %) авансових платежів та недостатність розвиненого вторинного ринку технологічно-виробничого обладнання у переважній більшості галузей економіки.

До найбільш проблемних складових розвитку лізингу в українській практиці, крім інших об'єктивних факторів, зазвичай відносять несформованість на загальнодержавному рівні політики перспектив розвитку лізингового кредиту, систему оподаткування лізингових операцій і недостатню державну підтримку цього виду діяльності. Тобто «регулювання державою лізингової діяльності виступає одним із найбільш важливих факторів розвитку та укорінення «правильного» лізингу на ринку фінансових послуг» [7, с. 93].

Комплексна оцінка й аналіз складових впливу державних регулятивних норм і заходів на ефективність лізингової діяльності на загальноекономічні процеси (зростання ВВП, наповнюваність бюджету, конкурентоспроможність вітчизняної продукції тощо) повинні, очевидно, вважатися базовою умовою подальших досліджень у цій предметній сфері. Для активізації лізингової діяльності необхідним є внесення у податкове законодавство спеціальних норм прискореної амортизації на об'єкти лізингу та інвестиційних пільг при оподаткуванні прибутку. Законодавчими нормами необхідно й передбачити поглиблену спеціалізацію лізингових компаній.

Список літератури

1. Бадзим, О. С. Удосконалення функціонування ринку лізингових послуг / О. С. Бадзим, А. Р. Древуш // *Актуальні проблеми економіки*. – 2010. – №9(111). – С. 182-190.
2. Данілова Л. І. Особливості фінансового лізингу як інвестиційного інструменту в Україні / Л. І. Данілова, Л. Д. Бурак, М. В. Бутова, О. В. Мельник, Н. П. Сиволапенко // *Фінанси, облік і аудит*. – 2010. – №15. – С. 50-60.
3. Горбатенко О. А. Проблеми та перспективи лізингових відносин в Україні / О. А. Горбатенко // *Економічний вісник університету*. – 2011. – № 17 (2).
4. Подольчак Н. І. Економічне оцінювання та розвиток лізингової діяльності машинобудівного підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08. 00. 04 – економіка та управління підприємствами / Н. І. Подольчак. – Національний університет «Львівська політехніка», 2009. – 24с.
5. Хмелева І. В. Інституційні умови здійснення лізингового нагромадження в системі трансформаційної економіки / І. В. Хмелева // *Научные труды ДОННТУ. Серия: экономическая*. – 2004. – Вып. 69. – С. 204-210.

-
6. Терехов В. І. Вдосконалення механізму впровадження лізингу в господарську діяльність країни / В. І. Терехов, О. В. Терехова // Вчені записки Університету економіки і права «КРОК». – 2009. – Вип. 18. – С. 112-123.
 7. Лісовська Н. Фінансово-економічна сутність лізингової діяльності / Н. Лісовська // Вісник КНТЕУ. – 2010. – №1. – С. 92-101.
 8. Закон України «Про лізинг» від 16. 12. 1997р. №723/97 – ВР (із змінами і доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=723%2F97-%E2%FO>.
 9. Ладюк О. Д. Розвиток лізингу в Україні: переваги та недоліки / О. Д. Ладюк // Финансы, учет, банки. – 2008. – Вип. 14. – С. 59-66.
 10. Офіційний сайт Європейської асоціації лізингу (Leaseurope) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leaseurope.org>.
 11. Офіційний сайт Асоціації «Українське об'єднання лізингодавців» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leasing.org.ua>.

РЕЗЮМЕ

Яремко Ігорь

Тенденции развития лизингового механизма: отечественная практика и зарубежный опыт

Рассмотрено состояние, проблемы и перспективы развития лизинга в Украине в контексте отечественного законодательства, практики и зарубежного опыта. Обобщены основные направления развития лизинговых отношений. Предложены отдельные составляющие механизма активизации лизинговой деятельности в национальной экономике.

RESUME

Yaremko Igor

Development trends of the leasing mechanism: local practices and foreign experience

The state, problems and prospects of leasing in Ukraine in the context of national law, practice and international experience are considered. The main lines of leasing are summarised. A separate component of activation mechanism of leasing activity in the national economy is proposed.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2013 р.

Наукове періодичне видання

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Збірник наукових праць

*Випуск 12
Частина 1
2013 рік*

Редактор-коректор *М. І. Руденко*
Дизайн обкладинки *О. І. Різник*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон 380 (352) 47-50-50*12309.
E-mail: mail.econa@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 19228-9028ПР від 13 липня 2012 р.

Підписано до друку 20.04.2013 р. Формат 60x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 006-01-13
Умовно-друк. арк. 44,5. Обл.-вид. арк. 36,64.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.